BIBLIOTECA POLIROM
ESENȚIAL

Autori consacraţi, cărţi importante din literatura lumii.

Publicarea acestei cărţi a fost realizată sub auspiciile Fundaţiei Mikhail Prokhorov TRANSCRIPT, un program de sprijin pentru traduceri din literatura rusă.

Varlam Şalamov, Kolâmskie rasskazi

Varlam Shalamov’s Russian text copyright e 2010 by Iradia Sirotinskaya All rights reserved

e 2015 by Editura POLIROM, pentru traducerea în limba română

Această carte este protejată prin copyright. Reproducerea integrală sau parţială, multiplicarea prin orice mijloace şi sub orice formă, cum ar fi xeroxarea, scanarea, transpunerea în format electronic sau audio, punerea la dispoziţia publică, inclusiv prin internet sau prin reţele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informaţiilor, cu scop comercial sau gratuit, precum şi alte fapte similare săvârşite fără permisiunea scrisă a deţinătorului copyrightului reprezintă o încălcare a legislaţiei cu privire la protecţia proprietăţii intelectuale şi se pedepsesc penal şi/sau civil în conformitate cu legile în vigoare.

Pe copertă: e Gulliver/Getty Images, e Petar Svetoslavov/Dreamstime.com e Honourableandbold/Dreamstime.com *www.polirom.ro*

Editura POLIROM

Iaşi, B-dul Carol I nr. 4; P.O. BOX 266, 700506 Bucureşti, Splaiul Unirii nr. 6, al. B3A, sc. 1, el. 1, sector 4, 040031, O.P. 53

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României:

SHALAMOV, VARLAM TIKHONOVICH

Povestiri din Kolîma / Varlam Şalamov; trad. din lb. rusă şi note de Ana-Maria Brezuleanu şi Magda Achim. – Iaşi: Polirom, 2015

vol. 1

ISBN: 978 – 973 – 46 – 5424 – 6

Vol. 1. – 2015.

— ISBN: 978 – 973 – 46 – 5425 – 3
I. Brezuleanu, Ana-Maria (trad.)
II. Achim, Magda (trad.)
821.161.1 – 31 = 135.1 Printed in ROMÂNIA

VARLAM ŞALAMOV

POVESTIRI DIN KOLÂMA

Traducere din limba rusă şi note de
Ana-Maria Brezuleanu
Şi
Magda Achim

Editura POLIROM
2015

Despre proză

Cea mai bună proză contemporană îi aparţine lui Faulkner. Dar Faulkner înseamnă romanul fragmentar, exploziv, şi doar furia de scriitor îl ajută să-şi ducă treaba la bun sfârşit, să construiască până la capăt o lume din frânturi.

Romanul a murit. Şi nicio forţă din lume nu va învia această formă literară.

Oamenilor care au trecut prin revoluţii, războaie şi lagăre de concentrare nu le arde de romane.

Voinţa auctorială, îndreptată spre descrierea unei vieţi inventate, spre coliziunile şi conflictele artificiale (în artă, lipsa de experienţă personală a scriitorului nu poate fi ascunsă) irită cititorul şi acesta lasă deoparte romanul dolofan.

Nevoia de artă a scriitorului s-a păstrat, dar încrederea în beletristică s-a zdruncinat.

Ce formă literară are dreptul la existenţă? Ce formă literară rămâne interesantă pentru cititor? În ultimii ani, în întreaga lume, un loc însemnat l-a ocupat literatura ştiinţifico-fantastică. Succesul ei a fost generat de reuşitele fantastice ale ştiinţei.

De fapt, literatura ştiinţifico-fantastică nu este decât un surogat jalnic al literaturii, un surogat care nu e de folos nici cititorului, nici literaturii. Literatura ştiinţifico-fantastică nu oferă niciun fel de cunoştinţe, ci doar ignoranţă drept cunoaştere. Autorii importanţi ai scrierilor de acest fel (Bradbury, Asimov) se străduiesc doar să îngusteze prăpastia larg deschisă dintre viaţă şi literatură, fără să încerce să arunce un pod între ele.

Interesul imens pentru biografiile literare, începând cu Maurois şi terminând cu autorul romanului *Bucuria vieţii*[1] este încă o dovadă a nevoii cititorului de ceva mai serios decât romanul.

Interesul imens în întreaga lume pentru literatura

1 Este vorba de romanul lui Irving Stone, Bucuria vieţii (1934), despre viaţa lui Vincent Van Gogh.

memorialistică este glasul timpului nostru, drapelul lui. Omul de astăzi se verifică pe sine, îşi verifică faptele, dar nu raportate la cele ale lui Julien Sorel, Rastignac sau Andrei Bolkoński, ci la evenimentele şi oamenii „vieţii vii”[2], ale vieţii căreia cititorul însuşi i-a fost martor şi participant.

Mai mult chiar: autorul în care crede cititorul trebuie să fie „nu doar martor, ci şi participant la marea dramă a vieţii”, ca să-l citãm pe Niels Bohr. Acesta se referea la oamenii de ştiinţă, dar acest lucru poate fi considerat corect şi în privinţa artiştilor.

Încrederea în literatura memorialistică este nemărginită. Acestui gen de literatură îi este specific „efectul prezenţei” care constituie esenţa televiziunii. Nu pot să mă uit la un meci de fotbal înregistrat dacă ştiu rezultatul.

Cititorul de azi discută doar cu documentul şi se lasă convins doar de document. Cititorul de azi are şi forţe, şi cunoştinţe, şi experienţă personală pentru o asemenea discuţie. Are şi încredere în această formă literară. Cititorul nu se simte înşelat ca în lectura unui roman.

Sub ochii noştri se schimbă întreaga ordine a aşteptărilor faţă de opera literară, aşteptări pe care o formă literară, precum romanul, nu le poate îndeplini.

Descrierea umflată în multe cuvinte devine un viciu care anulează opera respectivă.

Descrierea înfăţişării exterioare a unui om devine o frână în înţelegerea ideii autorului.

Peisajul nu este acceptat deloc. Cititorul n-are când să cugete la semnificaţia digresiunilor peisagistice.

Dacă e totuşi folosit, peisajul e descris cu maximă parcimonie. Fiecare detaliu devine simbol, semn, şi numai cu această condiţie îşi păstrează importanţa, vitalitatea şi necesitatea.

Doctor Jivago este ultimul roman rus. *Doctor Jivago* înseamnă prăbuşirea romanului clasic, a preceptelor

---

2 Sintagmă folosită din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, pentru a desemna opţiunea pentru o viaţă în plinătatea şi dialectica ei, în opoziţie cu schemele unor sisteme raţionaliste. Este folosită cu precădere de F. Dostoievski, dar şi de V. Veresaev, care-şi intitulează cartea despre Dostoievski, L. Tolstoi şi Nietzsche Viaţa vie.

scriitoriceşti ale lui Tolstoi. *Doctor Jivago* a fost scris conform reţetelor artistice tolstoiene, dar a rezultat un roman-monolog, fără „caractere” şi alte atribute ale romanului secolului al XIX-lea. În *Doctor Jivago* filosofia morală a lui Tolstoi iese învingătoare, dar metoda acestuia suferă o înfrângere.

Mantalele simbolice în care Pasternak îşi înfăşoară personajele, întorcându-se la ideile tinereţii lui literare, mai mult diminuează forţa romanului său – repet, un roman-monolog – decât o sporesc.

Problema „caracterului în evoluţie” nu e doar demodată, e inutilă, aşadar e dăunătoare. Cititorul de acum înţelege din două cuvinte despre ce e vorba şi nu mai are nevoie de un portret exterior amănunţit, de o dezvoltare clasică a subiectului etc. Când A.A. Ahmatova a fost întrebată cum se termină piesa ei, ea a răspuns: „Piesele contemporane nu se termină în niciun fel”. Acest lucru nu e o modă, nu e un prinos adus „modernismului”; pur şi simplu, cititorul nu mai are nevoie de eforturile autorului de „rotunjire” a subiectului pe acele căi bătătorite, ştiute din şcoala medie.

Dacă scriitorul ajunge să aibă succes literar, un succes autentic, de esenţă, şi nu doar o susţinere gazetărească, atunci pe cine mai interesează dacă în scrierea lui sunt sau nu „caractere”, dacă există sau nu „o individualizare a discursului personajelor”.

În artă, singura formă de individualizare este particularitatea chipului auctorial, particularitatea scrisului său artistic.

Cititorul caută, cum a făcut şi înainte, răspuns la întrebările „eterne”, însă şi-a pierdut speranţa să-l afle în beletristică. Cititorul nu vrea să citească nimicuri. El cere rezolvarea problemelor vitale, caută răspunsuri referitoare la sensul vieţii, la legăturile dintre artă şi viaţă.

Dar aceste întrebări nu le adresează beletriştilor, lui Korolenko sau Tolstoi, cum s-a întâmplat în secolul al XIX-lea, ci caută răspuns în literatura memorialistică.

Cititorul nu mai crede în detaliul artistic. Detaliul care nu conţine o semnificaţie i se pare de prisos în ţesătura prozei noi.

Dintotdeauna s-au publicat cu succes jurnale, însemnări de călătorie, amintiri, prezentări ştiinţifice, dar acum interesul pentru ele este neobişnuit. Acestea ocupă partea principală a oricărei reviste.

Cel mai bun exemplu: *Viaţa mea* de Charlie Chaplin, o scriere mediocră din punct de vedere literar, este bestsellerul care a depăşit toate operele literare şi, mai ales, orice roman.

Aşa stau lucrurile în privinţa încrederii în literatura memorialistică. Întrebare: noua proză ar trebui să fie un document? Sau ar putea fi mai mult decât un document?

Propriul sânge, propria soartă – iată cerinţa literaturii de astăzi.

Dacă scriitorul scrie cu propriul său sânge, nu mai e nevoie să strângă materiale vizitând închisoarea Butârskaia[3] sau interesându-se de „convoaiele" de deţinuţi, nu mai e nevoie de deplasări de cercetare, de pildă, în regiunea Tambov. Este negat însuşi principiul muncii pregătitoare din trecut, se caută nu numai alte aspecte de redare, ci şi alte căi de cunoaştere şi de aflare a noi informaţii.

Întreg „iadul" şi „raiul" din sufletul scriitorului şi imensa experienţă personală îi oferă nu doar superioritate morală şi dreptul de a scrie, ci şi dreptul de a judeca.

Cred cu toată convingerea că proza memorialistică a Nadejdei I. Mandelştam[4] va deveni un eveniment de seamă al literaturii ruse nu numai pentru că este un monument al veacului, o condamnare pasionată a „veacului-câine lup întărâtat"[5]. Nu numai pentru că în acest manuscris cititorul află răspuns la o întreagă serie de probleme care tulbură societatea rusă, nu numai pentru că memoriile sunt destinele intelighenţiei ruse. Nu numai pentru că aici sunt lămurite într-o formă strălucită probleme ale psihologiei

---

3 Închisoare preventivă din Moscova, cunoscută şi ca Butârka, renumită pentru regimul său mai permisiv.

4 Memoriile Nadejdei Mandelştam au apărut în traducere românească, la Editura Polirom, în două volume: Fără speranţă (2003) şi Speranţă abandonată (2005). Traducerea este semnată de Nicolae Iliescu.

5 Expresie din poezia lui Osip Mandelştam, „Pentru răsunătoarea frunte..." (1931), tradusă în româneşte de P. Brăileanu în volumul Osip Mandelştam, Tristiay Libra, Bucureşti, 1994, p. 153.

creaţiei. Nu numai pentru că aici sunt expuse preceptele lui Osip E. Mandelştam şi e povestit destinul lui. E limpede că orice aspect al memoriilor stârneşte un imens interes din partea întregii lumi, a tuturor cititorilor din Rusia. Dar manuscrisul Nadejdei Mandelştam mai are o calitate, foarte importantă. Este o nouă formă de memorii, foarte cuprinzătoare, oportună.

Cronologia vieţii lui O.E. Mandelştam alternează cu tablouri de viaţă, cu portrete de oameni, cu digresiuni filosofice, cu observaţii referitoare la psihologia operei. Şi din acest unghi, amintirile N.I.M. [andelştam] sunt deosebit de interesante. O personalitate uriaşă pătrunde în istoria intelectualităţii ruseşti, în istoria literaturii ruse.

Marii scriitori ruşi au simţit de multă vreme această pierdere, această poziţie falsă a romanului ca formă literară. Încercările lui Cehov de a scrie romane au fost zadarnice. O *poveste banală*, *Povestea unui om necunoscut*, *Viaţa mea*, *Călugărul negru* sunt încercări insistente de a scrie un roman, dar nereuşite.

Cehov încă mai credea în roman, dar a suferit o înfrângere. De ce? Cehov avea deprinderea înrădăcinată ani de-a rândul să scrie povestire după povestire, având în minte o singură temă, un singur subiect. În timp ce scria o povestire, Cehov se apuca de alta, fără ca măcar să se gândească la sine. O asemenea manieră nu se potriveşte lucrului la un roman. Se spune că Cehov nu şi-a aflat suficiente forţe „să se ridice la roman”, că era prea „legat de pământ”.

Proza *Povestirilor din Kolîma* n-are nicio legătură cu schiţa. Fragmente de schiţă sunt presărate pentru o credibilitate mai mare a documentului, sunt inserate doar ici şi colo, cu chibzuială, de Fiecare dată Fiind datate. „Viaţa vie” se aşterne pe hârtie prin cu totul alte mijloace decât în schiţă. În *Povestiri din Kolîma* lipsesc descrierile, precizările cifrice, concluziile, elementele publicistice. În *Povestiri din Kolîma* esenţa constă în redarea noilor legităţi psihologice, în cercetarea artistică a unei teme teribile, dar nu în tonalitatea „informaţiei”, nu în strângerea de fapte. Deşi, bineînţeles, orice fapt din *Povestiri din Kolîma* este de netăgăduit.

Esenţial pentru *Povestiri din Kolîma* sunt noile legităţi psihologice, elementul nou din comportamentul omului coborât la nivelul unui animal – de altfel, animalele sunt făcute din cel mai bun material şi niciun animal nu îndură chinurile pe care le-a îndurat omul. Elementul nou din comportamentul omului, în poFida unei imense cantităţi de literatură despre detenţie şi închisori.

Aceste modificări ale psihicului sunt ireversibile, ca degerăturile. Memoria doare surd, ca o mână degerată la primul vânt rece. Nu există oameni care, întorşi din detenţie, să poată trăi fie şi o singură zi fără să-şi amintească de lagăr şi de munca îngrozitoare de acolo.

Autorul *Povestirilor din Kolîma* socoate că lagărul este o experienţă negativă pentru om, din primul până în ultimul ceas. Omul nu trebuie să ştie, nici măcar să audă de el. Niciun om nu devine mai bun sau mai puternic după lagăr. Lagărul este o experienţă negativă, o şcoală negativă, înseamnă decădere morală pentru toţi – pentru şe Fi şi deţinuţi, pentru soldaţii din escortă şi pentru spectatori, pentru trecători şi cititorii de beletristică.

În *Povestiri din Kolîma* apar oameni fără biografie, fără trecut şi fără viitor. Prezentul lor seamănă oare cu cel al unei fiare sau este prezentul unui om?

Într-un plan mai înalt, în planul artistic, în *Povestiri din Kolîma* nu există nimic care să nu însemne învingerea răului, triumful binelui.

Dacă aş fi avut alt scop, aş fi găsit alt ton, alte culori, în virtutea aceluiaşi principiu artistic.

Povestiri din Kolîma înseamnă soarta martirilor care n-au fost, nu s-au priceput şi n-au devenit eroi.

Nevoia de asemenea documente este stringentă. Căci în fiecare familie, în sat sau la oraş, printre intelectuali, muncitori şi ţărani, au fost oameni – rude sau cunoscuţi – care au murit în detenţie. Chiar acesta este cititorul rus, şi nu doar rus, care aşteaptă un răspuns de la noi.

Trebuie şi poate fi scrisă o povestire care să nu se deosebească de document. Numai că autorul trebuie să-şi cerceteze materialul pe propria-i piele, nu doar cu mintea, nu doar cu inima, ci cu fiecare por al pielii sale, cu fiecare nerv.

În minte zace de mult o concluzie, o judecată despre una sau alta dintre laturile vieţii omeneşti, ale psihicului omenesc. La această concluzie s-a ajuns cu preţul a mult sânge şi ea s-a păstrat ca lucrul cel mai însemnat din viaţă.

Vine clipa când eşti stăpânit de un sentiment de neînvins de a înălţa această concluzie, de a-i da „viaţă vie”. Dorinţa obsedantă capătă caracterul unei aspiraţii volitive. Şi nu te mai gândeşti la nimic altceva. Iar când îţi dai seama că simţi din nou cu aceeaşi forţă ca în vremea când în „viaţa vie” te-ai întâlnit cu evenimente, cu oameni, cu idei (poate că forţa nu e aceeaşi, are altă dimensiune, dar acum acest lucru nu e atât de important), când prin vene îţi curge din nou sânge fierbinte...

Atunci te apuci să cauţi un subiect. E foarte simplu. În viaţă sunt atâtea întâlniri, în memorie îţi rămân atât de multe, încât e uşor să găseşti acel ceva de care ai nevoie.

Începe scrisul, unde e foarte important să păstrezi prima variantă, să nu strici prin corecturi. Legea care funcţionează în scrierea poeziei – adică prima variantă e întotdeauna cea mai sinceră – funcţionează, se păstrează şi aici.

Închegarea subiectului. Viaţa are infinite subiecte, la fel ca istoria sau mitologia; în „viaţa vie” dai peste tot felul de poveşti şi mituri.

Pentru *Povestiri din Kolîma* nu e important dacă textele au sau nu au subiect. În carte există povestiri şi cu subiect, şi fără, dar nimeni nu poate spune că cele din urmă sunt mai lipsite de conţinut sau mai puţin însemnate.

Trebuie şi pot fi scrise povestiri care să nu difere de document, de memorii.

Iar într-un sens mai înalt, mai important, orice povestire este întotdeauna un document – un document despre autorul ei – şi, probabil, exact această caracteristică obligă cititorul să vadă în *Povestiri din Kolîma* victoria binelui, nu a răului.

Trecerea de la persoana întâi la a treia, formula de introducere a unui document. Utilizarea când a numelor autentice, când a celor născocite, personajul care trece dintr-o povestire în alta – toate acestea sunt mijloace care slujesc unui singur ţel.

Toate povestirile au o structură muzicală unică, cunoscută autorului. Substantivele-sinonime, verbele-sinonime trebuie să intensifice impresia dorită. Compoziţia ciclului a fost gândită de autor. Autorul a refuzat propoziţia scurtă, ca element de literatură cu efecte ieftine, a refuzat ritmul fiziologic al lui Flaubert – „fraza este dictată de respiraţie”. A refuzat tolstoienele „ce” şi „care”, găselniţele lui Hemingway (dialogul frânt combinat cu fraza lungită excesiv până la moralizare, până la modelul pedagogic).

Autorul a dorit să obţină doar „viaţă vie”.

Ce calităţi trebuie să aibă memoriile, în afară de autenticitate?... Şi ce este precizia istorică?...

Într-o redacţie a unei reviste moscovite am avut o discuţie în legătură cu un text din *Povestiri din Kolîma*:

— Aţi citit „Sherry Brandy” la universitate?

— Da, am citit.

— Era şi Nadejda Iakovlevna[6]?

— Da, era şi Nadejda Iakovlevna.

— Prin urmare, legenda dumneavoastră despre moartea lui Mandelştam este consfinţită.

Îi spun:

— În povestirea „Sherry Brandy” sunt mai puţine inexactităţi decât în *Boris Godunov* al lui Puşkin.

Reţineţi:

1. În „Sherry Brandy” este descris lagărul de tranzit din Vladivostok, unde a murit Mandelştam şi unde autorul povestirii fusese cu un an în urmă.

2. Povestirea este o descriere aproape clinică a morţii cauzate de distrofie sau, mai simplu, de foame, acea foame care a dus la moartea lui Mandelştam. Moartea cauzată de distrofie îşi are specificul ei. Viaţa ba se întoarce, ba dispare din om şi timp de cinci zile nu ştii dacă bolnavul a murit sau nu. Dacă mai poate fi salvat, întors în lumea vie.

3. Aici e descrisă moartea unui om. Oare e puţin lucru?

4. Aici e descrisă moartea poetului. Autorul a încercat să arate, cu ajutorul experienţei personale, ce-ar fi putut simţi şi gândi Mandelştam murind, acea măreaţă egalitate

---

6 N. I. Mandelştam, soţia lui Osip Mandelştam.

în drepturi între raţia de pâine şi poezia înaltă, măreaţa indiferenţă şi linişte pe care ţi-o dă moartea de foame, diferită de orice moarte „chirurgicală” şi „infecţioasă”.

Toate acestea sunt oare puţin lucru pentru „consfinţire”?

Oare n-am dreptul moral să scriu despre moartea lui Mandelştam? E datoria mea. Cine şi cu ce argumente ar putea combate o asemenea povestire ca „Sherry Brandy”? Cine ar îndrăzni să numească legendă povestirea aceasta?

— Când a fost scrisă povestirea?

— Am pus-o pe hârtie imediat după întoarcerea din Kolîma, în 1954, în localitatea Reşetnikov din regiunea Kalinin, unde am scris o zi şi o noapte, străduindu-mă să fixez ceva foarte important, să las în urma mea o mărturie, să pun o cruce pe un mormânt, să nu permit să fie ascuns un nume ce mi-a fost drag toată viaţa, să marchez acea moarte care nu poate fi iertată şi uitată.

Dar întors la Moscova, am văzut că versurile lui Mandelştam există în orice casă. Se descurcase fără mine. Dacă aş fi ştiut, probabil aş fi scris altfel, nu aşa.

Noua proză contemporană trebuie creată doar de cei care îşi cunosc la perfecţie materialul, de cei pentru care stăpânirea materialului şi transfigurarea lui artistică nu sunt un obiectiv literar, ci o datorie, un imperativ moral.

Asemenea lui Exupéry, care a descoperit cerul oamenilor, din orice domeniu al vieţii apar oameni care se pricep să povestească despre lucruri ştiute şi trăite, nu doar despre cele văzute şi auzite.

Există ideea că scriitorul nu trebuie să-şi cunoască materialul prea bine, foarte bine şi îndeaproape. Că trebuie să povestească exact pe limba acelor cititori în numele cărora el s-a apucat să cerceteze materialul respectiv. Că înţelegerea celor văzute nu trebuie să se depărteze prea mult de codul moral, de orizontul cititorilor.

Orfeu care a coborât în iad, nu Pluton care s-a ridicat din iad.

Potrivit acestei idei, dacă scriitorul îşi cunoaşte prea bine materialul, va trece de partea acestuia. Aprecierile vor suferi modificări, se vor schimba proporţiile. Scriitorul va evalua viaţa după criterii noi – de neînţeles pentru cititor –

care îl vor speria, îl vor alarma. Relaţia dintre scriitor şi cititor se va pierde inevitabil.

Potrivit acestei idei, scriitorul este întotdeauna un pic turist, un pic străin, este literat şi maestru un pic mai mult decât e necesar.

Modelul unui asemenea scriitor-turist este Hemingway, oricât ar fi luptat el la Madrid. Poţi să lupţi şi să duci o viaţă activă şi totodată să fii „în afară", indiferent dacă „deasupra" sau „lângă".

Noua proză neagă acest principiu al turismului. Scriitorul nu este un observator sau un spectator, ci un participant la drama vieţii, un participant care nu are înfăţişarea sau rolul unui scriitor.

Pluton care s-a ridicat din iad, nu Orfeu care a coborât în iad.

Cele îndurate cu propriul sânge se aştern pe hârtie ca document al sufletului, transfigurat şi luminat de flacăra talentului.

Scriitorul devine judecătorul vremii sale, nu sluga cuiva anume, iar cunoaşterea profundă şi victoria în străfundurile „vieţii vii" îi dă dreptul şi forţa să scrie. îi dictează chiar şi metoda prin care s-o facă.

Asemenea memorialiştilor, scriitorii prozei noi nu trebuie să se considere deasupra celorlalţi, cei mai inteligenţi dintre toţi, nu trebuie să aibă pretenţia că joacă rolul judecătorului.

Dimpotrivă, scriitorul, autorul, povestitorul trebuie să se socoată inferior celorlalţi, mai mic decât ei. Doar astfel va avea succes şi va insufla încredere. Aceasta este aşteptarea morală şi artistică a prozei contemporane.

Scriitorul nu trebuie să uite că pe lume sunt o mie de adevăruri.

Prin ce mijloace atinge rezultatul scontat?

Înainte de toate, prin seriozitatea temei esenţiale de viaţă. Astfel de teme pot fi moartea, pieirea, uciderea, Golgota... Despre acestea trebuie să povestească echilibrat, fără patetism.

Prin concizie, simplitate, prin retezarea a tot ce s-ar putea numi „literatură".

Proza trebuie să fie simplă şi clară. Imensa

încărcătură semantică şi, mai ales, sufletească nu lasă să se dezvolte limbuţia şi fleacurile, asemenea unor jucării sunătoare. Important e să reînvii sentimentul. Sentimentul trebuie să se întoarcă, biruind controlul vremii, modificarea evaluărilor. Doar cu această condiţie e posibil să reînvii viaţa.

Proza trebuie să fie o relatare simplă şi clară a ceea ce este important şi vital. În povestire trebuie mereu înserate detalii – amănunte noi, neobişnuite, descrieri altfel. Noutatea în sine, temeinicia şi precizia acestor detalii încearcă să-l determine pe cititor să creadă în povestire şi în tot ce ţine de ea, nu ca într-o informaţie, ci ca într-o rană deschisă a inimii. Dar rolul lor este mult mai important în noua proză. Amănuntul este întotdeauna un detaliu-simbol, un detaliusemn, care mută povestirea în alt plan, oferind „subtextul" ce slujeşte voinţei autorului, este un element important al soluţiei artistice, al metodei artistice.

O parte importantă a problemei legate de *Povestirile din Kolîma* a fost sugerată de pictori. Gauguin scrie în *Noa Noa*: „Dacă vi se pare că arborele este verde, luaţi cea mai bună vopsea verde şi pictaţi. N-o să greşiţi. Aţi găsit ce trebuia. Aţi aflat soluţia". Aici este vorba despre puritatea tonurilor. În ceea ce priveşte proza, această problemă este rezolvată prin îndepărtarea oricărui element inutil nu numai în descrieri (topor albastru etc.), ci şi prin tăierea oricărei pojghiţe „a semitonurilor" în redarea psihologiei. Nu doar prin uscăciunea şi unicitatea adjectivelor, ci şi prin compoziţia însăşi a povestirii, unde multe sunt jertfite pentru această puritate a tonurilor. Orice altă soluţie abate atenţia de la adevărul vieţii.

Povestiri din Kolîma este o încercare de a aduce în atenţie şi a rezolva câteva probleme morale însemnate ale vremii, probleme care pur şi simplu nu pot fi rezolvate cu alt material.

Problema întâlnirii dintre om şi realitate, lupta lui cu maşinăria statului, adevărul acestei lupte, lupta pentru sine înăuntrul său, nu în afara sa. E posibilă oare o influenţă activă asupra propriului destin fărâmat de dinţii maşinăriei de stat, de dinţii răului? Iluzoriul şi greutatea speranţei. Posibilitatea de a te sprijini şi pe alte forţe, în afara

speranţei.

Autorul distruge graniţa dintre formă şi conţinut, mai corect, n-o înţelege. I se pare că importanţa temei dictează ea însăşi anume principii artistice. Tema *Povestirilor din Kolîma* nu-şi află rezolvarea în povestirea obişnuită. Un asemenea tip de povestire ar însemna vulgarizarea temei. Dar în loc de memorii, *Povestiri din Kolîma* propune o proză nouă, o proză a „vieţii vii" care în acelaşi timp este o realitate transfigurată, un document transfigurat.

Aşa-numita temă a lagărului este o temă largă unde îşi află locul o sută de scriitori ca Soljeniţîn, cinci scriitori ca Lev Tolstoi. Şi niciunul nu se va simţi înghesuit.

Autorul *Povestirilor din Kolîma* se străduieşte să demonstreze că cel mai important lucru pentru scriitor este să păstreze sufletul viu.

Compoziţia unitară este o calitate însemnată a *Povestirilor din Kolîma*. În această antologie se pot schimba sau aşeza altfel doar câteva povestiri, dar cele principale, pilonii scrierii, trebuie să rămână la locul lor. Cei care au citit *Povestiri din Kolîma* ca pe o carte ce formează un întreg, nu ca povestiri disparate, au subliniat impresia extrem de puternică pe care le-a produs-o. Aşa spun toţi cititorii. Faptul acesta se explică prin ordinea deloc întâmplătoare, prin atenţia deosebită pentru compoziţie. Autorului i se pare că toate povestirile se află la locul lor. „Carantina de tifos", care încheie descrierea cercurilor iadului, şi camionul care aruncă oamenii în noi suferinţe, într-o nouă etapă (*etap!* [7]), este o povestire care nu poate fi începutul unei cărţi.

Jurnalistică prin esenţa ţesăturii ei, povestirea „Crucea roşie" este aşezată între alte texte şi are un rost anume, pentru că importanţa lumii infracţionale este deosebit de mare în lagăr, şi cine n-a înţeles acest lucru n-a priceput nimic nici din lagăr, nici din societatea de atunci.

Povestiri din Kolîma reprezintă descrierea noilor legităţi psihologice din comportamentul omului, al oamenilor aflaţi în noi condiţii de existenţă. Mai rămân ei oameni? Unde e graniţa dintre om şi animal? Povestea lui

7 În rusă, etap înseamnă şi „etapă" şi „convoi de deţinuţi".

Vercors[8] sau cea a lui Wells, *Insula doctorului Moreau*, cu genialul său „cititor al legii”, sunt doar momente de iluminare, sunt un amuzament, în comparaţie cu chipul teribil al „vieţii vii”.

Aceste legităţi sunt noi, extrem de noi, în pofida imensei cantităţi de literatură despre închisori şi deţinuţi. Astfel se demonstrează încă o dată forţa prozei noi, necesitatea ei. Biruirea documentului este, fireşte, o chestiune de talent, dar aşteptarea ca talentul să fie prezent în tema lagărului, mai ales din perspectivă morală, este imperioasă.

Aceste legităţi psihologice sunt ireversibile ca degerăturile de gradul II ŞI IV. Autorul socoate că lagărul este o experienţă negativă pentru om – din primul până în ultimul ceas – şi regretă că este obligat să-şi îndrepte propriile forţe spre depăşirea unui astfel de material.

Autorul i-a întrebat de o mie, de un milion de ori, pe foştii deţinuţi dacă în viaţa lor a existat măcar o zi în care să nu-şi amintească de lagăr. Răspunsul a fost unul singur: nu, n-a existat o asemenea zi în viaţa lor.

Chiar şi oamenii de înaltă cultură, care au trecut prin lagăr – dacă n-au fost striviţi şi, întâmplător, au scăpat teferi –, s-au străduit să ridice o barieră din glume şi anecdote, o barieră care să le ocrotească sufletul şi mintea. Dar lagărul i-a înşelat şi pe ei. I-a făcut propovăduitori ai neprincipialităţii principiale, iar cultura lor imensă le-a slujit ca obiect al unor distracţii intelectuale de casă, al gimnasticii minţii.

Analiza *Povestirilor din Kolîma* constă în însăşi absenţa analizei. Aici sunt aleşi oameni fără biografie, fără trecut şi fără viitor, sunt surprinşi în clipa lor prezentă: animalică sau omenească? Şi cui i se potriveşte mai bine materialul? Fiarelor, animalelor sau oamenilor?

Povestiri din Kolîma reprezintă destinul unor martiri, care n-au fost şi n-au devenit eroi.

În *Povestiri din Kolîma* – cum i se pare autorului – nu există nimic care să nu însemne biruinţa asupra răului, triumful binelui.

---

8 Este vorba de romanul lui Vercors, Les Animaux dénaturés (1952).

Dacă aş fi vrut altceva, aş fi găsit cu totul alt ton, alte culori, aplicând acelaşi principiu artistic.

Sângele propriu – iată ce a cimentat frazele în *Povestiri din Kolîma*. Orice problemă pe care o pune viaţa, dar aceste probleme nu numai că nu sunt rezolvate, dar nici măcar nu sunt puse cum trebuie. Memoria a păstrat mii de subiecte ca variante de răspuns şi nu mi-a rămas decât să-l aleg pe cel potrivit şi să-l aştern pe hârtie. Nu pentru a descrie ceva, ci pentru a răspunde. N-am timp pentru descrieri.

În *Povestiri din Kolîma* nu există niciun rând, nicio frază care să fie „literatură”.

Mai mult chiar: viaţa păstrează şi acum situaţii parcă scoase din poveşti, eposuri şi legende, din mitologie, religie şi monumente artistice (fapt care l-a tulburat nu puţin pe Oscar Wilde).

Autorul speră că în cele 33 de povestiri ale ciclului nimeni nu va pune la îndoială adevărul „vieţii vii”.

Substituirea, transfigurarea sunt realizate nu numai prin montarea documentelor. „Injectorul”[9] nu este doar o căptuşeală peisagistică de felul „Pinului pitic”. În fapt, nu este deloc un text peisagistic, întrucât peisajul n-are niciun fel de lirism, ci este mai degrabă o conversaţie a autorului cu cititorul său.

„Pinul pitic” este necesar nu ca informaţie peisagistică, ci ca stare de spirit, indispensabilă pentru înfruntarea din „Terapia de şoc”, „Conspiraţia juriştilor”, „Carantina de tifos”.

Textul acesta este un fel de căptuşeală peisagistică.

Toate repetiţiile şi erorile de exprimare, reproşate de cititori, le-am făcut nu întâmplător, nu din neatenţie sau din grabă...

Se spune că un anunţ se întipăreşte mai bine în memorie dacă el conţine o greşeală de ortografie. Însă nu doar aceasta este recompensa pentru neglijenţă.

Înseşi autenticitatea şi prioritatea cer asemenea greşeli.

O *călătorie sentimentală* a lui Sterne se întrerupe la

9 De fapt, se referă la povestirea Kant.

jumătate de frază şi nu stârneşte dezaprobarea nimănui.

Atunci de ce în povestirea „Cum a început totul” toţi cititorii completează, corectează cu mâna lor propoziţia mea neterminată „Noi încă munc...”?

Cum să te lupţi pentru stil, cum să aperi dreptul autorului?

Folosirea sinonimelor, a verbelor sinonime şi a substantivelor sinonime, slujeşte aceluiaşi dublu scop: sublinierea esenţialului şi crearea muzicalităţii, a sprijinului sonor, a intonaţiei.

Când un orator îşi rosteşte discursul, o nouă frază i se formulează în minte, în timp ce pe limbă îi vin sinonime.

Importanţa extraordinară a păstrării primei variante. Corectura este inadmisibilă. E mai bine să aştepţi un nou avânt sufletesc şi să scrii o nouă povestire cu toate drepturile primei versiuni.

Toţi cei care scriu versuri ştiu că prima variantă este cea mai sinceră, cea mai directă, supusă grabei de a spune ce e mai important. Finisarea ulterioară – corectura (în multiplele ei accepţii) – este un control, o constrângere a raţiunii asupra sentimentului, o intervenţie a raţiunii. Din 12-16 versuri ale oricărui mare poet rus pot să ghicesc strofa care a fost scrisă prima. Am ghicit fără nicio greşeală ce a fost important pentru Puşkin sau Lermontov.

Şi în proza, numită convenţional „nouă”, prima variantă are însemnătate deosebit de mare.

Se va spune: toate acestea nu sunt necesare inspiraţiei, revelaţiei.

Autorul răspunde: iluminarea apare numai după aşteptare obligatorie şi muncă încordată, după căutări şi invocări.

Dumnezeu este întotdeauna de partea marilor batalioane. Conform spuselor lui Napoleon. Aceste mari batalioane ale poeziei se aliniază şi mărşăluiesc, învaţă să tragă în adăposturi, în profunzime.

Artistul munceşte mereu şi prelucrarea materialului se face încontinuu, în permanenţă. Iluminarea este rezultatul acestei munci permanente.

Fireşte că în artă sunt taine. Acest lucru este taina talentului. Nici mai mult, nici mai puţin.

Corectarea, „finisarea” oricăreia dintre povestirile mele este neobişnuit de dificilă, pentru că are scopuri deosebite, de stil.

Repari un pic şi este tulburată forţa autenticităţii, a priorităţii. Aşa s-a întâmplat cu povestirea „Conspiraţia juriştilor”, schimbarea în rău după corectare a fost remarcată imediat (N.I.[10]).

În *Povestiri din Kolîma* nu sunt fleacuri, fireşte. Autorul crede, poate greşit, că problema nu se află totuşi numai în material şi chiar nu atât de mult în material...

Autorul a scris „Crucea”, una dintre cele mai bune povestiri din punctul de vedere al conciziei compoziţionale, al esenţei, în ea au fost respectate principiile prozei noi şi am impresia că povestirea a ieşit bine.

De ce tema lagărului? într-o interpretare largă, în perceperea ei principială, această temă este problema principală, fundamentală, a zilelor noastre. Oare exterminarea omului cu ajutorul statului nu este problema centrală a vremii noastre, a moralei noastre, care a pătruns în psihologia fiecărei familii? Tema aceasta este mult mai importantă decât tema războiului. Într-un anume sens, în cazul de faţă războiul joacă rolul camuflajului psihologic (istoria spune că în timpul războiului tiranul se apropie de popor). În spatele statisticii războiului, în spatele oricărei statistici, vor să ascundă tema lagărului.

Când sunt întrebat ce scriu, răspund: nu scriu amintiri. Nu există niciun fel de amintiri în *Povestiri din Kolîma*. Nu scriu nici povestiri, mai precis, mă străduiesc să nu scriu povestiri, ci o proză care să nu poată fi considerată literatură.

Nu o proză a documentului, ci o proză încărcată de suferinţă ca un document.

1965

Traducere de Ana-Maria Brezuleanu

---

10 În scrisoarea din 2 septembrie 1965, Nadejda Iakovlevna Mandelştam îi scrie: „În «Conspiraţia juriştilor» parcă am citit o variantă mai amănunţită, care a fost mai puternică“.

Povestiri din Kolîma

Traducere de Ana-Maria Brezuleanu

Prin zăpadă

Cum se croieşte drum prin zăpada neumblată? în faţă păşeşte un om, năduşit şi înjurând, abia îşi mişcă picioarele, se înfundă clipă de clipă în zăpada adâncă şi afânată. Omul străbate cale lungă, însemnându-şi drumul cu gropiţe negre, neregulate. Oboseşte, se întinde pe zăpadă, îşi aprinde o ţigară, iar fumul de mahorcă se aşterne ca un norişor albastru deasupra omătului alb, scânteietor. Omul pleacă mai departe, dar norişorul rămâne încă acolo, deasupra locului unde s-a odihnit: văzduhul e aproape încremenit. Drumurile se trasează întotdeauna în zile liniştite, pentru ca vânturile să nu măture munca oamenilor. Omul îşi stabileşte singur reperele pe zăpada nemărginită: o stâncă, un copac înalt. îşi poartă trupul prin zăpadă, aşa cum luntraşul îşi conduce barca pe un râu de la un capăt la altul.

Pe urma trasată, îngustă şi nesigură, se deplasează cinci-şase oameni în rând, umăr la umăr. Ei păşesc pe lângă urmă, nu în făgaşul ei. Când ajung în locul dinainte stabilit, se întorc şi o pornesc din nou înapoi ca să bătătorească zăpada neatinsă, acel loc necălcat încă de picior de om. Acum drumul e croit. Pe el pot merge oameni, sănii în convoaie, tractoare. Dacă s-ar păşi în şir indian după primul om, urmă peste urmă, s-ar croi o cărare îngustă şi vizibilă, dar greu de parcurs, s-ar forma o cărăruie, nu un drum; ar fi doar nişte gropiţe prin care s-ar răzbi mai anevoios decât prin zăpada neumblată. Primului om îi este mai greu decât celorlalţi şi, când acesta e la capătul puterilor, în faţă iese un altul din rândul din spate. Fiecare dintre aceştia, chiar şi cel mai mic sau cel mai firav, trebuie să calce o bucăţică din zăpada virgină, nu urma altuia. Iar pe tractoare şi pe cai merg cititorii, nu scriitorii.

[1956]

Pe datorie

Jucau cărţi la cărăuşul[11] Naumov. Gardienii de serviciu nu se uitau niciodată în baraca repartizată cărăuşilor, socotind pe bună dreptate că misiunea lor principală era să-i ţină sub observaţie pe condamnaţii conform articolului 58[12]. Iar caii nu li se încredinţau, de regulă, contrarevoluţionarilor. E adevărat că şefii cu experienţă bombăneau pe ascuns că astfel sunt lipsiţi de muncitorii cei mai buni, mai grijulii, însă instrucţiunile în privinţa asta erau stricte şi fără drept de apel. Într-un cuvânt, la cărăuşi nu era niciun pericol, şi seară de seară *blatarii*[13] se adunau aici pentru duelurile lor la jocurile de cărţi.

În colţul din dreapta al barăcii, pe priciurile de jos se aşterneau plăpumi pestriţe. De stâlpul din colţ era agăţată cu sârmă o *kolâmka*[14] aprinsă, o lămpiţă improvizată cu abur de benzină. În capacul unei cutii de conserve se înfigeau etanş trei-patru ţevişoare de aramă neastupate – acesta era tot dispozitivul. Ca să aprindă lampa, puneau pe capac un cărbune fierbinte, benzina se încălzea, aburul se ridica prin ţevişoare, iar gazul acesta ardea de la flacăra unui chibrit.

---

11 În original, konogon: bărbatul care mână calul înhămat la vagonetul cu cărbuni în minele de cărbuni.

12 Articolul 58 din Codul Penal al RSFSR a fost promulgat la 25 februarie 1927 cu scopul de a fi arestate persoanele suspectate de activitate contrarevoluţionară. A fost modificat de mai multe ori şi extins semnificativ la 8 iunie 1934, când au fost introduse noţiunile de „duşman al poporului”, „trădător de patrie” şi „sabotor”. Apogeul persecuţiei a fost atins în perioada Marii Epurări (1937-1938).

13 Blatar – cuvânt provenit de la blat (în idiş, „palmă“), intrat în argoul hoţilor din Odessa cu sensul – preluat şi în limba română – de acţiune sau învoială ilegală. Termenul desemnează categoria cea mai periculoasă de deţinuţi de drept comun (criminali, escroci, hoţi cu state vechi) folosiţi de autorităţile lagărelor în reprimarea şi, uneori, în lichidarea deţinuţilor politici.

14 Lămpiţă cu fitil, meşterită dintr-o cutie de conservă.

Pe plăpumi se afla o pernă murdară din puf, iar de-o parte şi de alta şedeau cei doi parteneri cu picioarele strânse sub ei, ca buriaţii – poziţia clasică, în puşcărie, de bătălie la jocul de cărţi. Pe pernă se vedea un pachet nou de cărţi. Acestea nu erau cărţi obişnuite, ci cărţi confecţionate în lagăr, cu o repeziciune uimitoare, de maeştrii în asemenea treburi. Pentru fabricarea lor era nevoie de hârtie (din orice carte), de o bucată de pâine (o mestecau bine şi o treceau printr-o cârpă ca să obţină o scrobeală bună de lipit foile una de alta), de un căpeţel de creion chimic (în loc de cerneală tipografică) şi de un cuţit (ca să fie decupate atât şabloanele semnelor, cât şi cărţile de joc).

Astăzi cărţile de joc tocmai fuseseră tăiate dintr-un volumaş de Victor Hugo; cu o zi înainte, cineva uitase cărţulia în birou. Hârtia era groasă şi rezistentă, aşa că filele nu trebuiau lipite una de alta, ca atunci când hârtia era subţire. În lagăr, creioanele chimice se confiscau cu stricteţe la toate percheziţiile. Erau confiscate şi la controlul pachetelor primite. Lucrul acesta se făcea nu doar pentru curmarea oricărei posibilităţi de a fabrica acte şi ştampile (erau mulţi artişti de felul acesta), ci şi pentru distrugerea oricărei eventuale concurenţe cu monopolul de stat al cărţilor de joc. Din creionul chimic făceau cerneală cu care, cu ajutorul şablonului de hârtie pregătit dinainte, desenau toate semnele pe cărţile de joc: dame, valeţi, decari... Semnele nu se deosebeau după culoare, dar jucătorul nici nu avea nevoie de aşa ceva. De pildă, valetului de pică îi corespundea semnul de pică desenat în două colţuri opuse ale cărţii de joc. Dispunerea şi forma semnelor erau aceleaşi de veacuri – dibăcia de a confecţiona manual cărţi de joc intră în programa educaţiei „cavalereşti” a oricărui blatar tânăr.

Pachetul nou-nouţ se afla pe pernă, iar unul dintre jucători îl lovea cu mâna murdară ale cărei degete nemuncite erau fine şi albe. Unghia de la degetul mic avea o lungime neobişnuită; era considerată şic de tâlhari, la fel ca şi „fixurile” – nişte coroniţe de aur, de fapt, din bronz, puse pe dinţi perfect sănătoşi. Existau chiar maeştri – aşa-zişi „protezişti dentari” – care câştigau binişor din

confecţionarea unor astfel de coroniţe, la mare cerere întotdeauna. În privinţa unghiilor, vopsitul lor în diferite culori ar fi intrat de bună seamă în traiul cotidian al lumii interlope dacă în condiţiile de închisoare s-ar fi putut procura ojă. Unghia îngălbenită, bine îngrijită, strălucea ca o piatră preţioasă. Stăpânul unghiei îşi plimba mâna stângă prin părul blond, murdar şi lipicios. Era tuns cu mare pedanterie, ca boxerii. Fruntea joasă, fără nicio cută, sprâncenele stufoase şi galbene, gura mică şi bine conturată – toate acestea confereau fizionomiei sale una din calităţile importante ale înfăţişării oricărui tâlhar: trecea neobservată. Faţa lui arăta în aşa fel, încât ţi-era imposibil s-o ţii minte. O priveai şi o uitai, ea îşi pierdea trăsăturile şi n-o mai recunoşteai la o întâlnire viitoare. Acesta era Sevocika, faimos cunoscător de *terţ*, *stos* şi *bura* – trei jocuri clasice de cărţi cel care explica inspirat mii de reguli de joc ce trebuiau neapărat respectate într-o competiţie adevărată. Despre Sevocika se spunea că „e un mare expert”, adică avea îndemânarea şi iscusinţa unui trişor. Bineînţeles că era trişor; jocul cinstit al hoţilor este de fapt un joc bazat pe înşelăciune: urmăreşte şi prinde-ţi adversarul în flagrant, e dreptul tău, pricepe-te să înşeli şi să pui mâna pe un câştig dubios.

Se juca întotdeauna în doi – unul contra celuilalt. Niciun maestru nu se cobora să participe la jocuri de grup, de exemplu, *ociko*. Nu le era frică să joace cu „experţi” puternici, aşa cum la şah un spirit luptător adevărat îşi caută un adversar pe măsură.

Partenerul lui Sevocika era însuşi Naumov, brigadierul cărăuşilor. Acesta era mai în vârstă decât partenerul său (de altfel, câţi ani să fi avut Sevocika – douăzeci? treizeci? patruzeci?) – un flăcău brunet ai cărui ochi negri, adânc intraţi în orbite, aveau o expresie atât de chinuită, încât, dacă n-aş fi ştiut că Naumov era hoţ pe căile ferate din Kuban, l-aş fi luat drept pelerin, călugăr sau membru al cunoscutei secte „Dumnezeu ştie”, o sectă pe care de zeci de ani o întâlneşti în lagărele noastre. Această impresie devenea şi mai puternică la vederea găitanului cu o cruciuliţă de cositor, ce atârna la gâtul lui Naumov – gulerul cămăşii îi era desfăcut. Cruciuliţa asta nu era nicidecum o

glumă profanatoare, un capriciu ori o improvizaţie. În vremea aceea toţi blatarii purtau la gât cruciuliţe de aluminiu; era semnul de recunoaştere a ordinului, ca un fel de tatuaj.

În anii ’20, blatarii purtau chipie ale uniformei Institutului Tehnic, iar mai înainte – şepci ca ale ofiţerilor din marină. În anii ’40, iarna purtau kubănci[15], îşi îndoiau carâmbii de la cizmele de pâslă, iar la gât aveau o cruce. De obicei, crucea era netedă, dar dacă se nimereau şi artişti pe acolo, îi obligau să graveze pe ea cu un ac desene pe subiectele preferate: o inimă, o carte de joc, o cruce, o femeie goală... Crucea lui Naumov era netedă. Ea atârna pe pieptul negricios şi dezgolit, împiedicându-te să citeşti pe tatuajul lui albastru un citat din Esenin, singurul poet recunoscut şi canonizat în lumea infractorilor:

Puţine căi am străbătut.

Greşeli făcut-am multe însă.[16]

— Ce pui la bătaie? mormăi Sevocika printre dinţi, cu un infinit dispreţ: şi atitudinea asta era considerată de bonton la începutul jocului.

— Păi, boarfe. Uite, costumul ăsta...

Şi Naumov se bătu cu mâna pe umăr.

— Cinci sutare, estimă Sevocika costumul.

Drept răspuns izbucni un torent de înjurături care ar fi trebuit să convingă adversarul de valoarea mult mai mare a obiectului. Chibiţii din jurul jucătorilor aşteptau răbdători finalul acestei uverturi tradiţionale. Nici Sevocika nu rămânea dator şi, înjurând şi mai abitir, scădea preţul. În sfârşit, costumul a fost evaluat la o mie de ruble. La rândul lui, Sevocika puse în joc câteva pulovere ponosite. După ce puloverele au fost evaluate şi aruncate tot pe plapumă, Sevocika începu să amestece cărţile.

Eu şi Garkunov, fost inginer textilist, tăiam lemne cu fierăstrăul pentru baraca lui Naumov. Era muncă de noapte. După munca noastră din timpul zilei la abataj, trebuia să tăiem şi să spargem lemne pentru douăzeci şi patru de ore.

---

15 Kubanka, căciulă purtată de cazacii din Kuban (rusă).

16 Serghei Esenin, versuri din Poezii şi poeme, traducere de George Lesnea, Editura Minerva, Bucureşti, 1976, p. 42.

Ne furişam la cărăuşi imediat după cină; aici era mai cald decât în baraca noastră. După ce ne terminam munca, omul de corvoadă[17] al lui Naumov ne turna în gamele o zeamă chioară şi rece – resturi de la singurul şi permanentul fel de mâncare, numit în meniul cantinei „găluşte ucrainene” – şi ne dădea câte o bucată de pâine. Ne aşezam pe jos într-un colţ şi înghiţeam hrana agonisită. Mâncam în beznă totală, pentru că lămpile cu benzină ale barăcii luminau locul jocului de cărţi, dar, după remarca exactă a celor cu state vechi în puşcărie, „lingura nu trece pe lângă gură”. Acum ne uitam la jocul dintre Sevocika şi Naumov.

Naumov îşi pierduse costumul. Pantalonii şi scurta erau lângă Sevocika, pe plapumă. Fusese pusă la bătaie perna. Unghia lui Sevocika schiţa prin aer arabescuri complicate. Cărţile ba dispăreau în palmele lui, ba apăreau din nou. Naumov rămăsese în bluza de corp, cazaca de satin luase drumul pantalonilor. Nişte mâini grijulii îi aruncaseră peste umeri o pufoaică, dar el, cu o mişcare bruscă din umeri, o azvârlise pe jos. Deodată se făcu linişte. Sevocika scărpina fără grabă perna cu unghia.

— Pun la bătaie plapuma, spuse Naumov cu glas răguşit.

— Două sutare, răspunse indiferent Sevocika.

— O mie, pui de căţea! strigă Naumov.

— Pentru ce? Ăsta nu-i obiect de jucat! Asta-i înşelăciune, e un fleac, ripostă Sevocika. Doar pentru tine o accept pe trei sutare.

Lupta continua. După reguli, bătălia nu se încheia câtă vreme partenerul mai avea ceva de pus în joc.

— Joc cizmele de pâslă.

— Nu joc pe pâslari, anunţă ferm Sevocika. Nu joc pe

17 În original, dnevalnîi, care în spaţiul concentraţionar denumea deţinutul politic ce avea în grija lui ordinea şi curăţenia în bărăci, în birourile din administraţia lagărului, în spitale şi în punctele sanitare. Putea sluji şi ca ordonanţă pe lângă un ofiţer. Deţinuta în această funcţie, dnevalnaia, pe lângă obligaţiile de mai sus, muncea uneori ca servitoare sau menajeră în casele persoanelor oficiale din conducerea lagărului. În româneşte, acest termen a fost tradus prin forme variate: planton, intendent, ordonanţă, om de corvoadă, menajeră, iar în unele cazuri a fost păstrată forma din original.

vechiturile statului.

Pentru câteva ruble a fost pierdut un ştergar ucrainean cu cocoşi, un portţigaret gravat cu profilul lui Gogol – toate au ajuns la Sevocika. Pielea întunecată a obrajilor lui Naumov se înroşea tot mai mult.

— Pe datorie, spuse el slugarnic.

— Asta-mi mai lipsea, rosti vioi Sevocika şi întinse mâna în spate: pe dată, în mână i se puse o ţigară cu mahorcă, gata aprinsă. Sevocika trase adânc în piept şi-l apucă tusea. La ce-mi trebuie mie „datoria” ta? Convoaie noi nu sunt – de unde o să iei? De la soldaţii din escortă?

După lege, să joci pe datorie, adică pe credit, era un favor pe care nu erai obligat să-l faci, dar Sevocika nu voia să-l ofenseze pe Naumov, nu voia să-l lipsească de ultima şansă de revanşă.

— Pe un sutar, spuse el domol. O oră pe datorie.

— Împarte cărţile.

Naumov îşi îndreptă cruciuliţa pe piept şi se aşeză. îşi recâştigă plapuma, perna, pantalonii şi din nou pierdu tot.

— Să fierbem nişte *cifiraş,* spuse Sevocika, aşezând lucrurile câştigate într-un geamantan mare din placaj. Aştept.

— Pregătiţi-l, băieţi, zise Naumov.

Era vorba despre o uimitoare băutură din Nord, un ceai foarte tare. Într-o cană nu prea mare se opăresc cincizeci de grame de ceai sau chiar mai mult. Băutura e din cale afară de amară, se bea înghiţitură cu înghiţitură, însoţită de bucăţele de peşte sărat. Un astfel de ceai alungă somnul şi, de aceea, blatarii şi şoferii de cursă lungă din Nord îl ţin la mare cinste. Probabil că *cifirul* afectează cumplit inima, dar eu cunoşteam *cifirişti* care-l foloseau de mulţi ani şi-l suportau aproape fără probleme. Sevocika sorbi o înghiţitură din cana primită.

Naumov îşi roti privirea grea şi întunecată peste cei din jur. Părul i se încâlcise. Când ajunse în dreptul meu, privirea i se opri.

În creierii lui Naumov apăru fulgerător un gând anume.

— Ia fă-te încoace!

Am ieşit la lumină.

— Dă jos pufoaica!

Era limpede despre ce era vorba şi toată lumea urmărea cu interes tentativa lui Naumov.

Sub pufoaică nu aveam decât lenjeria de corp primită în puşcărie; cămaşa cazonă o primisem cu doi ani în urmă şi se făcuse praf de mult. M-am îmbrăcat la loc.

— Vino tu încoace, spuse Naumov, arătând cu degetul spre Garkunov.

Garkunov îşi scoase pufoaica şi se făcu alb la faţă. Sub bluza de corp murdară avea un pulover de lână – era ultimul pachet de la soţie înainte de a porni la drum lung, iar eu ştiam cum avea grijă de el Garkunov: îl spăla când făceam baie, îl usca purtându-l, nu-l lăsa o clipă din mână: tovarăşii de lagăr i l-ar fi furat imediat.

— Hai, scoate-l, îi spuse Naumov.

Sevocika îşi flutură aprobator degetul – obiectele de lână erau apreciate. Dacă dădea la spălat puloveraşul şi era curăţat cu aburi de păduchi, putea să-l poarte şi el: avea un model frumos.

— Nu-l scot, răspunse cu glas răguşit Garkunov. Doar odată cu pielea...

Se repeziră la el, îl puseră la pământ.

— Mă muşcă! ţipă cineva.

Garkunov se ridică încet de jos, ştergându-şi cu mâneca sângele de pe faţă. În aceeaşi clipă, Saşka, omul de corvoadă al lui Naumov, acelaşi om care cu un ceas în urmă ne servise cu supă drept răsplată pentru tăierea lemnelor, se aplecă puţin şi scoase ceva din carâmbul cizmei. Apoi întinse mâna spre Garkunov. Acesta icni şi începu să se încline într-o parte.

— Nu se putea totuşi fără chestia asta? strigă Sevocika.

În lumina licăritoare a lămpii cu benzină se vedea cum faţa lui Garkunov se face tot mai cenuşie.

Saşka întinse mâinile celui ucis, îi sfâşie cămaşa şi-i trase puloverul peste cap. Puloverul era roşu şi sângele de pe el abia se observa.

Cu grijă, ca să nu-şi murdărească degetele, Sevocika puse puloverul în geamantanul din placaj. Jocul se încheiase şi eu mă puteam duce acasă. Acum trebuia să-mi

caut alt partener pentru tăierea lemnelor.

1956

În noapte

Cina se terminase. Glebov îşi lingea fără grabă gamela, strângea meticulos de pe masă firimiturile de pâine în palma stângă şi, ducându-le la gură, le aduna grijuliu cu limba. Fără să le înghită, simţea cum saliva învăluie lacom şi vârtos ghemotocul minuscul de pâine. N-ar fi putut să spună dacă dumicatul acesta are gust sau nu. Gustul este altceva, o noţiune mult prea săracă în comparaţie cu senzaţia pătimaşă, până la uitare de sine, pe care o dădea hrana. Glebov nu se grăbea să înghită: pâinea se topea singură în gură şi se topea repede.

Ochii strălucitori, duşi în fundul capului, ai lui Bagreţov nu se desprindeau de gura lui Glebov; nimeni n-ar fi avut atâta forţă să-l facă să-şi ia privirea de la mâncarea ce dispărea în gura altuia. Glebov îşi înghiţi saliva şi în aceeaşi clipă Bagreţov îşi mută privirea în zare, spre luna mare şi portocalie care se târa pe cer.

— E timpul, spuse Bagreţov.

O porniră în tăcere pe potecă spre stâncă şi urcară pe un drumeag care ocolea dealul. Deşi soarele abia apusese, pietrele, care în timpul zilei încălzeau tălpile prin galoşii de cauciuc încălţaţi pe picioarele goale, erau acum reci. Glebov îşi încheie pufoaica. Mersul nu-l încălzea.

— Mai e mult? întrebă el în şoaptă.

— Mai e, răspunse Bagreţov cu glas domol.

Se aşezară să se odihnească. N-aveau despre ce să vorbească, n-aveau nici măcar la ce să se gândească – totul era simplu şi clar. Pe platforma de la capătul drumeagului se vedeau grămezi de pietre răscolite şi bucăţi smulse de muşchi uscat.

— Aş fi putut s-o fac şi singur, zâmbi Bagreţov, dar în doi e mai plăcut. Apoi, pentru un prieten vechi...

Cu un an în urmă, amândoi fuseseră aduşi aici pe acelaşi vapor. Bagreţov se opri.

— Trebuie să ne lăsăm în jos, altfel o să ne vadă.

Se întinseră pe burtă şi începură să arunce pietre în lături. Pietrele nu erau atât de mari încât să nu poată fi ridicate sau mutate în doi, pentru că bărbaţii care le aruncaseră aici în timpul dimineţii nu erau mai vânjoşi decât Glebov.

Bagreţov înjură încet. îşi zgâriase un deget, curgea sânge. îşi presără nisip peste rană, rupse un smoc de vată din pufoaică, îl apăsă pe zgârietură, dar sângele nu se oprea.

— Se coagulează greu, spuse indiferent Glebov.

— Eşti doctor cumva? îl întrebă Bagreţov, sugându-şi degetul.

Glebov tăcea. Vremea în care fusese doctor i se părea foarte îndepărtată. Oare chiar existase o asemenea vreme? Prea adesea i se părea că lumea de dincolo de munţi şi mări e un vis, o născocire. Reale erau doar clipa, ceasul, ziua, de la trezire până la stingere; nu se gândea la ce va fi, nu avea putere pentru aşa ceva. Ca toţi ceilalţi.

Nu ştia trecutul oamenilor din jur şi nici nu-l interesa. De altfel, dacă mâine Bagreţov s-ar declara doctor în filosofie sau mareşal de aviaţie, Glebov l-ar crede fără să stea pe gânduri. El însuşi fusese vreodată doctor? Pierduse nu doar automatismul de a raţiona, ci şi automatismul de a observa. Glebov vedea cum Bagreţov îşi sugea sângele din degetul murdar, dar nu spuse nimic. Imaginea aceasta doar îi aluneca prin conştiinţă, dar nu găsea înăuntrul său puterea de a replica şi nici n-o căuta. Conştiinţa rămasă, care, poate, nici nu mai era omenească, avea prea puţine faţete, iar acum era îndreptată spre un singur ţel: să mute cât mai repede pietrele.

— E adâncă, nu-i aşa? întrebă Glebov, când se aşezară să se odihnească.

— Cum ar putea să fie adâncă? răspunse Bagreţov.

Glebov îşi dădu seama că pusese o întrebare prostească şi că groapa n-avea cum să fie adâncă.

— Aici este, zise Bagreţov.

Dăduse de un deget de om. Degetul mare de la un picior apăruse dintre pietre şi se vedea foarte clar în lumina lunii. Degetul nu semăna cu degetele lui Glebov sau ale lui

Bagreţov, dar nu pentru că era înţepenit şi lipsit de viaţă – în sensul acesta, deosebirea era mică. Unghia degetului fusese tăiată, degetul însuşi era mai gros şi mai cărnos decât al lui Glebov. Cei doi bărbaţi dădură repede la o parte pietrele care acopereau trupul.

— E foarte tânăr, spuse Bagreţov.

Traseră împreună, cu greu, cadavrul de picioare.

— Şi ce greu e, observă Glebov cu răsuflarea tăiată.

— Dacă n-ar fi fost atât de greu, l-ar fi îngropat ca pe noi toţi şi n-am mai fi avut de ce să venim azi aici.[18]

Îndreptară mâinile mortului şi-i scoaseră cămaşa.

— Izmenele sunt noi de-a binelea, spuse satisfăcut Bagreţov.

Îi scoaseră şi izmenele. Glebov ascunse sub pufoaică lenjeria făcută ghemotoc.

— Mai bine i-ai pune pe tine, îl sfătui Bagreţov.

— Nu, nu vreau, mormăi Glebov.

Puseră mortul înapoi în mormânt şi-l acoperiră cu pietre.

Lumina albăstrie a lunii ce răsărise cădea pe pietre, pe pădurea rară a taigalei, dând fiecărui tăpşan şi fiecărui copac o altă înfăţişare decât cea de peste zi. Totul părea real într-un fel aparte, altfel decât în timpul zilei. Părea să fie al doilea chip al lumii, cel nocturn.

Lenjeria mortului se încălzise la pieptul lui Glebov şi deja nu mai părea străină.

— Aş fuma o ţigară, spuse Glebov visător.

— Ai să fumezi mâine.

Bagreţov zâmbea. Mâine vor vinde lenjeria, o vor schimba pe pâine, poate vor obţine şi ceva tutun...

1954

Dulgherii

Zile în şir ceaţa a fost atât de deasă, că nu vedeai nici la doi paşi. De altfel, nu era nevoie să mergi prea departe de unul singur. Cele câteva destinaţii – cantina, spitalul,

18 Deţinuţii erau îngropaţi fără haine.

postul de gardă – le nimereai dintr-un instinct dobândit nu se ştie cum, înrudit cu acel simţ al orientării pe care-l stăpânesc la perfecţie animalele şi care, în condiţii propice, se trezeşte şi în om.

Muncitorilor nu li se arăta termometrul, nici nu era nevoie, pentru că trebuia să ieşi la muncă orice temperatură ar fi fost. În plus, veteranii din Kolîma stabileau destul de exact intensitatea gerului şi fără termometru: dacă se lăsa o pâclă rece, afară erau minus patruzeci de grade; dacă respirai fără prea mare dificultate, dar aerul ieşea din gură cu zgomot, însemna că erau minus patruzeci şi cinci de grade; dacă respiraţia era zgomotoasă şi greoaie, gerul ajunsese la minus cincizeci de grade. Peste minus cincizeci şi cinci de grade, scuipatul îngheţa în zbor. Scuipatul îngheţa în zbor de mai bine de două săptămâni.

În fiecare dimineaţă, Potaşnikov se scula cu speranţa că gerul se va domoli. Ştia din experienţa iernii trecute că pentru a avea senzaţia de căldură, importantă era o schimbare bruscă, un contrast, oricât de joasă rămânea temperatura. Dacă gerul scădea la minus patruzeci-patruzeci şi cinci de grade, următoarele două zile va fi cald, iar mai departe de două zile n-avea rost să-ţi faci planuri.

Dar gerul nu se domolea şi Potaşnikov îşi dădea seama că nu mai poate rezista multă vreme. Mâncarea de dimineaţă ajungea, în cel mai bun caz, pentru un ceas de muncă, apoi apărea oboseala, iar gerul te pătrundea până în măduva oaselor – expresia asta populară nu era nicidecum o metaforă. Nu-ţi rămânea decât să-ţi agiţi unealta şi să sari de pe un picior pe altul până la masa de prânz. Cu dejunul fierbinte – faimoasa zeamă chioară cu două linguri de caşă – îţi refăceai prea puţin forţele, însă te încălzeai cât de cât. Şi din nou puterea de muncă dura un ceas, după care pe Potaşnikov îl cuprindea dorinţa nu să se încălzească, ci pur şi simplu să se întindă pe pietrele îngheţate şi să moară. Totuşi ziua se încheia şi după cină Potaşnikov se culca imediat, îndată ce îşi bea apa cu pâinea pe care niciun muncitor n-o mânca la cantină cu supa obişnuită, ci o ducea în baracă.

Dormea, fireşte, pe priciurile de sus – priciurile de jos erau ca un beci îngheţat, iar cei care-şi aveau locul acolo îşi

petreceau jumătate de noapte lângă sobă, îmbrăţişând-o pe rând, căci soba era doar călâie. Lemnele nu ajungeau niciodată: după ele trebuia să mergi patru kilometri după ce-ţi terminai munca şi toată lumea se ferea de obligaţia asta prin orice mijloc. Deşi sus, bineînţeles, era mai cald, oamenii dormeau în hainele cu care mergeau la muncă: cu căciula pe cap, în pufoaice, în *buşlaturi*[19], în pantaloni vătuiţi. Era mai cald deasupra, dar şi acolo în timpul nopţii li se lipea părul de pernă, din pricina frigului.

Potaşnikov simţea că puterile îi scad cu fiecare zi. Lui, un bărbat de treizeci de ani, îi era deja greu să se urce pe patul de sus şi la fel de greu să coboare. Vecinul lui murise cu o zi înainte, pur şi simplu murise, nu se mai trezise, şi nimeni nu se interesa de ce, ca şi cum pricina morţii ar fi fost una singură, bine cunoscută tuturor. Plantonul se bucurase că moartea se petrecuse dimineaţa, nu seara, pentru că raţia pe-o zi a celui care murise îi revenea lui. Toţi ştiau lucrul acesta, aşa că Potaşnikov prinse curaj şi se apropie de planton: „Frânge-mi şi mie o bucăţică de coajă”, dar acesta îl întâmpină cu o avalanşă de înjurături atât de urâte, cum o poate face doar un om slab devenit puternic, care ştie că sudalma lui rămâne nepedepsită. Numai în situaţii excepţionale cel slab îl înjură pe cel puternic, dar atunci e vorba de curajul disperării. Potaşnikov tăcu şi se depărtă.

Trebuia să ia o hotărâre, să inventeze ceva cu creierul său slăbit. Sau să moară. Potaşnikov nu se temea de moarte. Avea însă o dorinţă tainică, copleşitoare, un fel de ultimă îndârjire – dorinţa de a muri undeva pe un pat de spital, pe un pat adevărat, înconjurat de atenţia altor oameni, fie ea şi o atenţie profesională, dar nu în stradă, nu în ger, nu sub cizmele soldaţilor din escortă, nu în baracă – printre înjurături, în mizerie şi în mijlocul indiferenţei totale a celorlalţi. Nu-i învinuia pentru indiferenţa lor. Înţelesese de mult de unde provenea această opacitate şi nepăsare sufletească. Gerul, acelaşi ger care transforma în gheaţă scuipatul în zbor, răzbise şi în sufletul omenesc. Dacă puteau să îngheţe oasele, putea să îngheţe şi să se

19 Buşlat (rusă), scurtă marinărească.

tâmpească şi creierul, putea să îngheţe şi sufletul. Pe ger era imposibil să te gândeşti la ceva. Totul era simplu. Din pricina frigului şi a foamei, creierul asimila prost hrana, celulele creierului se uscau; era un proces fizic evident, şi Dumnezeu ştie dacă acesta era reversibil – cum s-ar spune în termeni medicali – ca în cazul degerăturilor, sau dacă vătămarea era definitivă. La fel se întâmpla şi cu sufletul: îngheţase, se chircise şi, poate, va rămâne rece pentru totdeauna. Potaşnikov avusese şi înainte astfel de gânduri, acum însă nu-i mai rămăsese nimic altceva în afara dorinţei de a îndura orice şi de a supravieţui gerului.

Ar fi trebuit, fireşte, să caute mai devreme ceva căi de salvare. Asemenea căi nu erau prea multe. Putea să ajungă brigadier sau supraveghetor, în mare, să se ţină pe lângă conducere. Sau pe lângă bucătărie. Dar la bucătărie avea sute de concurenţi, iar la funcţia de brigadier renunţase cu un an în urmă, jurându-se că nu-şi va îngădui să forţeze aici voinţa nimănui. Nici măcar de dragul propriei sale vieţi nu voia ca tovarăşii lui, în pragul morţii, să-i arunce în faţă ultimele lor blesteme. Potaşnikov îşi aştepta moartea din zi în zi, iar ziua cu pricina părea să fi venit.

După ce-şi termină supa caldă din gamelă şi-şi mestecă bucata de pâine, Potaşnikov ajunse la locul de muncă abia târându-şi picioarele. Brigada era aliniată înainte de începerea lucrului şi de-a lungul rândurilor păşea un bărbat gras şi roşu la faţă, încălţat în *torbasi*[20] de Iakutia, cu o căciulă din blană de ren pe cap. Purta o scurtă îmblănită albă. Cerceta cu privirea feţele istovite, murdare şi indiferente ale deţinuţilor. Oamenii băteau pasul pe loc în tăcere, aşteptând sfârşitul acestei întârzieri neaşteptate. Brigadierul se afla şi el acolo şi discuta respectuos despre ceva anume cu bărbatul cu căciulă din blană de ren:

— Vă asigur, Aleksandr Evghenievici, că n-am astfel de oameni. Mergeţi la Sobolev şi la infractorii de drept comun, aici sunt doar intelectuali, Aleksandr Evghenievici. E un adevărat chin.

Bărbatul cu căciulă din blană de ren renunţă să mai cerceteze oamenii şi se întoarse spre brigadier.

---

20 Cizme din piele de cerb, cu blana în afară (rusă).

— Brigadierii nu-şi ştiu oamenii, nici nu vor să-i ştie, nu vor să ne ajute, spuse el cu glas răguşit.

— Voia dumneavoastră, Aleksandr Evghenievici.

— Uite, am să-ţi demonstrez acum. Care-i numele tău?

— Ivanov mi-e numele, Aleksandr Evghenievici.

— Ia uită-te. Ei, băieţi, atenţie! Bărbatul cu căciulă din blană de ren se postă în faţa brigadei. Conducerea are nevoie de dulgheri să facă cutii pentru cărat pământ.

Toată lumea tăcea.

— Vedeţi, Aleksandr Evghenievici? îi şopti brigadierul.

Deodată Potaşnikov îşi auzi propriul glas:

— Să trăiţi! Eu sunt dulgher.

Şi făcu un pas înainte.

Din flancul drept păşi tăcut încă un om. Potaşnikov îl cunoştea, era Grigoriev.

— Bine, zise bărbatul cu căciulă din blană de ren şi se întoarse către brigadier: Eşti un năuc şi-un rahat. Băieţi, haideţi după mine.

Potaşnikov şi Grigoriev o porniră încet după bărbatul cu căciulă din blană de ren. Acesta se opri o clipă.

— Dacă o să mergem în ritmul ăsta, spuse el cu glas răguşit, n-o să ajungem nici până la prânz. Uite cum facem. Eu mă duc înainte, iar voi veniţi la atelierul de tâmplărie, la şeful de şantier Sergheev. Ştiţi unde e atelierul?

— Ştim, ştim! strigă Grigoriev. Vă rugăm, faceţi-ne cinste cu câte o ţigară.

— Eterna cerere, mormăi printre dinţi omul cu căciulă din blană de ren şi, fără să-şi scoată pachetul din buzunar, trase afară două ţigări.

Potaşnikov mergea în faţă, adâncit în gânduri. Astăzi va sta la căldură în atelierul de tâmplărie ca să ascută un topor şi să-i cioplească o coadă. Ca să ascută şi un fierăstrău. Nu trebuia să se grăbească. Până la masa de prânz vor primi sculele, vor semna de primire, vor căuta magazionerul. Iar spre seară, când se va descoperi că el nu-i în stare nici să facă o coadă de topor şi nici să rostuiască dinţii unui fierăstrău, îl vor alunga şi mâine se va întoarce la brigadă. Astăzi însă va sta la căldură. Poate şi mâine, iar poimâine va fi dulgher dacă Grigoriev e dulgher.

O să fie omul de ajutor al lui Grigoriev. Iarna e pe sfârşite. O să supravieţuiască peste vară, aşa scurtă cum e.

Potaşnikov se opri să-l aştepte pe Grigoriev.

— Tu te pricepi... la tâmplărie? rosti el, sufocându-se de speranţa ivită pe neaşteptate.

— Vezi tu, răspunse vesel Grigoriev, sunt doctorand la Facultatea de filologie din Moscova. Mă gândesc că orice om cu studii superioare, cu atât mai mult în umanistică, trebuie să ştie să cioplească o coadă de topor şi să rostuiască dinţii unui fierăstrău. Mai ales dacă trebuie să facă toate astea lângă o sobă fierbinte.

— Înseamnă că şi tu...

— Nu înseamnă nimic. O să-i păcălim două zile, iar pe urmă... Ce-ţi pasă ce-o să fie pe urmă?

— O să-i păcălim o zi. Mâine o să ne trimită înapoi la brigadă.

— N-o să fie aşa. Într-o singură zi n-o să reuşească să ne treacă în evidenţa atelierului de tâmplărie. Asta înseamnă să adune informaţii, să întocmească hârtii. Apoi să ne scoată iarăşi din scripte...

Chiar şi în doi, abia izbutiră să deschidă uşa îngheţată. În mijlocul atelierului ardea o sobiţă de fier încinsă la roşu. Cinci tâmplari munceau la mesele lor, fără pufoaice şi căciuli. Nou-veniţii se lăsară în genunchi în faţa uşiţei deschise de la sobă, în faţa zeului focului, unul dintre primii zei ai omenirii. După ce-şi scoaseră mănuşile cu un singur deget, îşi frecară mâinile la căldură, vârându-şi-le direct în foc. Degerate în repetate rânduri, degetele erau mai puţin sensibile la temperatură, aşa că nu simţiră căldura dintr-odată. Peste un minut, Grigoriev şi Potaşnikov îşi scoaseră căciulile şi îşi descheiară buşlaturile, fără să-şi dezlipească genunchii de podea.

— Ce căutaţi aici? îi întrebă ostil unul dintre tâmplari.

— Suntem dulgheri. O să lucrăm aici, răspunse Grigoriev.

— Din ordinul lui Aleksandr Evghenievici, adăugă în grabă Potaşnikov.

— Deci despre voi zicea şeful de şantier să vă dăm de lucru la topoare, interveni Amştrem, meşterul în vârstă, care dădea la rindea într-un colţ nişte cozi de lopeţi.

— Despre noi, despre noi...

— Ia luaţi de aici, spuse Amştrem, uitându-se neîncrezător la ei. Uite două topoare, un fierăstrău şi un zimţar. După ce terminaţi, zimţarul mi-l daţi înapoi. Ăsta e toporul meu, ciopliţi-i o coadă.

Amştrem zâmbi.

— Norma zilnică la toporişti e de treizeci de bucăţi, adăugă el.

Grigoriev luă reteveiul din mâinile lui Amştrem şi începu să-l cioplească. Se auzi sirena pentru masa de prânz. Fără să-şi îmbrace haina, Amştrem privea în tăcere cum lucrează Grigoriev.

— Acum tu, i se adresă el lui Potaşnikov.

Acesta puse bucata de lemn pe butuc, luă toporul din mâinile lui Grigoriev şi se apucă să cioplească.

— Ajunge, spuse Amştrem.

Ceilalţi tâmplari ieşiseră să-şi ia prânzul şi în atelier nu mai era nimeni în afara celor trei.

— Luaţi toporiştile astea două făcute de mine – Amştrem îi întinse lui Grigoriev două toporişti gata cioplite – şi montaţi topoarele. Ascuţiţi fierăstrăul. Astăzi şi mâine vă încălziţi la sobă. Iar poimâine vă întoarceţi de unde aţi venit. Luaţi şi o bucată de pâine pentru prânz.

„Astăzi şi mâine” cei doi s-au încălzit la sobă, iar „poimâine” gerul a scăzut brusc la minus treizeci de grade. Iarna era pe sfârşite.

1954

Normă individuală

Seara, în timp ce-şi strângea ruleta, supraveghetorul spuse că Dugaev va primi o normă individuală în ziua următoare. Brigadierul, care stătea lângă el şi-l ruga să-i dea pe datorie „zece metrişori cubi de pământ până poimâine”, amuţi brusc şi începu să privească luceafărul de seară ce licărea de după coama unui deal. Baranov, partenerul lui Dugaev, care-l ajuta pe supraveghetor să măsoare munca făcută, luă o lopată şi se apucă să cureţe

abatajul curăţat cu mult înainte.

Dugaev avea douăzeci şi trei de ani şi era mai degrabă mirat decât speriat de tot ce vedea şi auzea aici.

Brigada se adună la apel, predă uneltele şi o porni înapoi spre baracă în formaţie neregulată de deţinuţi. Ziua de muncă se încheiase. În cantină, Dugaev, fără să se aşeze, îşi bău direct din gamelă porţia de supă de crupe, subţire şi rece. Pâinea se dădea dimineaţa pentru toată ziua şi el o mâncase de mult. Avea chef de-o ţigară. Se uită în jur făcându-şi socoteala de la cine ar putea să ceară un chiştoc. Şezând pe pervazul ferestrei, Baranov strângea într-o hârtioară firicele de mahorcă dintr-o punguţă de tutun întoarsă pe dos. După ce le strânse cu grijă, răsuci o ţigară subţirică şi i-o întinse lui Dugaev.

— Ia şi fumează, dar îmi laşi şi mie ceva, îi propuse el.

Dugaev se miră: el şi Baranov nu erau neapărat prieteni. De altfel, în condiţii de foame, frig şi lipsă de somn nu se lega nicio prietenie şi Dugaev, în ciuda tinereţii sale, înţelegea cât de falsă era zicala cum că necazul şi nenorocirea leagă o prietenie. Ca prietenia să fie prietenie, ar fi trebuit ca temelia ei solidă să fi fost pusă într-o perioadă când condiţiile de trai nu ajunseseră la ultima limită, dincolo de care în om nu mai rămâne nimic omenesc, ci doar neîncredere, ură şi minciună. Dugaev îşi amintea bine un proverb din Nord care înşira cele trei precepte ale deţinutului: nu crede, nu te teme şi nu cere...

Dugaev trase cu lăcomie în piept fumul dulceag de mahorcă şi simţi cum i se învârte capul.

— Mă lasă puterile, spuse el.

Baranov tăcea.

Dugaev se întoarse în baracă, se întinse pe prici şi închise ochii, în ultima vreme dormea prost, foamea nu-l lăsa să doarmă bine. Avea vise tare chinuitoare – pâini, ciorbe grase aburinde... Toropeala somnului nu-l cuprinse prea curând, dar el deschise ochii cu o jumătate de oră înainte de a suna deşteptarea.

Brigada sosi la muncă. Oamenii se risipiră pe la abatajele lor.

— Tu aşteaptă aici, îi spuse brigadierul. Pe tine te repartizează supraveghetorul.

Dugaev se aşează pe pământ. Era atât de sleit de puteri, încât îl lăsa absolut indiferent orice schimbare în soarta lui.

Auzi zăngănitul primelor roabe împinse pe rampă şi scrâşnetul lopeţilor ce loveau piatra.

— Vino încoace! îi spuse supraveghetorul lui Dugaev. Uite locul tău. Măsură apoi un metru cub din abataj şi puse ca marcaj o bucată de cuarţ. Până aici, adăugă el. Rampagiul îţi va aşterne o scândură până la rampa principală, ca să duci încărcătura unde o duc toţi. Uite aici o lopată, un târnăcop, o rangă şi o roabă. Dă-i drumul!

Dugaev se apucă supus de treabă.

„Mai bine aşa”, îşi spuse el. Niciunul dintre tovarăşii lui nu va mârâi că munceşte prost. Foştii plugari n-au obligaţia să ştie şi să înţeleagă că Dugaev e novice, că imediat după şcoală a început să studieze la universitate, iar de pe băncile universităţii a ajuns direct în mina asta. Fiecare pentru sine. Ei n-au obligaţia şi nici nu trebuie să înţeleagă că el e vlăguit şi flămând de multă vreme, că nu se pricepe să fure: iscusinţa de a fura este o virtute esenţială a Nordului în toate formele ei, începând cu pâinea vecinului şi terminând cu smulgerea a mii de premii de la conducere pentru realizări fictive, inexistente. Nu e treaba nimănui că Dugaev nu poate rezista la o muncă de şaisprezece ore pe zi.

Dugaev căra, dădea cu târnăcopul, încărca roaba, iarăşi o căra şi iarăşi dădea cu târnăcopul şi încărca.

După pauza de prânz veni supraveghetorul, se uită la cât avansase Dugaev şi plecă fără o vorbă... Dugaev continuă să dea cu târnăcopul şi să încarce roaba. Era încă foarte departe de marcajul din cuarţ.

Seara apăru din nou supraveghetorul şi desfăşură ruleta. Măsură cât lucrase Dugaev.

— Douăzeci şi cinci de procente, rosti el şi-l privi pe Dugaev. Douăzeci şi cinci de procente. Tu auzi ce spun?

— Aud, răspunse Dugaev.

Cifra asta îl mira. Munca fusese atât de anevoioasă, lopata apuca prea puţină piatră, îi fusese atât de greu să dea cu târnăcopul... Cifra de douăzeci şi cinci de procente din normă i se părea foarte mare.

Îl dureau pulpele, iar din pricina împinsului la roabă îl dureau îngrozitor şi braţele, umerii, capul. Senzaţia de foame îl părăsise de mult.

Dugaev îşi mâncă raţia, fiindcă vedea cum mănâncă ceilalţi, ceva îi şoptea: „trebuie să mănânci”. El însă nu voia asta.

— Păi asta e, spuse supraveghetorul plecând. Să fii sănătos.

Seara, Dugaev a fost chemat la anchetator. A răspuns la patru întrebări: numele, prenumele, articolul, condamnarea. Patru întrebări care i se pun deţinutului de treizeci de ori pe zi. Apoi Dugaev s-a dus la culcare. A doua zi a lucrat din nou cu cei din brigadă, cu Baranov, iar în timpul nopţii următoare soldaţii l-au dus prin spatele grajdului de cai, pe o potecă prin pădure, într-un loc despărţit de o mică trecătoare printr-un gard înalt cu sârmă ghimpată în partea de sus, prin care noaptea răzbătea huruit îndepărtat de tractoare. Înţelegând despre ce e vorba, lui Dugaev îi păru rău că muncise degeaba, că degeaba se chinuise în această ultimă zi.

[1955]

Pachetul

Pachetele se dădeau la postul de gardă. Brigadierii verificau identitatea destinatarului. Placajul se rupea şi trosnea în felul lui, ca orice placaj. Copacii de pe aici nu se frângeau aşa, ţipau cu alt glas. În spatele barierei din bănci, bărbaţi cu mâinile curate, îmbrăcaţi în uniforme militare exagerat de îngrijite, deschideau, controlau, scotoceau, împărţeau. Cutiile pachetelor, care abia se mai ţineau după o călătorie de luni întregi, aruncate cu îndemânare, cădeau pe jos, se desfăceau. Bucăţi de zahăr, fructe uscate, ceapă putrezită, pacheţele boţite cu mahorcă zburau care încotro pe pardoseală. Nimeni nu ridica de jos produsele risipite. Proprietarii pachetelor nu protestau: să primeşti un pachet era minunea minunilor.

Lângă postul de gardă stăteau soldaţii din escortă cu

puşca în mână. În ceaţa albă şi îngheţată se mişcau nişte siluete necunoscute.

Stăteam în picioare lângă perete şi-mi aşteptam rândul. Uite, bucăţile astea albăstrii nu sunt de gheaţă! Sunt zahăr! Zahăr! Zahăr! O să mai treacă o oră, eu voi ţine în mână aceste bucăţi şi ele nu se vor topi. Se vor topi doar în gură. O bucată atât de mare o să-mi ajungă pentru două dăţi, chiar pentru trei.

Dar mahorca! Mahorca mea personală! Mahorcă de pe Continent[21]!: „Belka” de Iaroslav! sau „Kremenciug Nr. 2”. O să fumez, o să le ofer tuturor, tuturor, tuturor, dar în primul rând celor de la care am fumat chiştoace tot anul ăsta. Mahorcă de pe Continent! Ne dădeau şi nouă tutun în raţie, scos din depozitele armatei după ce expirau termenele de garanţie. O întreprindere de proporţii gigantice: pentru lagăr se repartizau toate produsele care depăşiseră termenele de garanţie. Acum însă o să fumez mahorcă adevărată. Dacă nevasta nu ştie că e nevoie de mahorcă cât mai tare, o să-i şoptească alţii.

— Numele?

Pachetul trosni şi din cutie se vărsară prune uscate, nişte poame numai coaja de ele. Dar unde-i zahărul? Chiar şi prunele uscate – doar doi-trei pumni...

— Ţi-a trimis *burkî*[22]*! Burki* de aviator! Ha-ha-ha! Cu talpă de cauciuc! Ha-ha-ha! Ca ai şefului de mină! Ţine, ia-i în primire!

Stăteam în picioare buimăcit de-a binelea. La ce să-mi trebuiască *burki?* Pe aici puteai să umbli în *burki* numai la sărbători, iar sărbători nu erau defel. Să fi fost cizme din blană de ren, *torbasî* sau banalii pâslari. *Burki* sunt din cale afară de eleganţi... nu erau potriviţi. Şi în plus...

— Ia ascultă...

O mână îmi atinse umărul.

M-am întors în aşa fel ca să se vadă şi *burki*, şi cutia pe fundul căreia mai rămăseseră câteva prune uscate, şi şefii, şi faţa omului care mă ţinea de umăr. Acesta era

21 În limbajul deţinuţilor din Kolîma, restul Rusiei era numit Continent sau Pământul cel Mare, din cauza izolării regiunii, accesibilă în acea vreme doar cu vaporul pe Marea Ohotsk, pe ruta Vladivostok-Magadan.
22 Cizme călduroase pentru climă rece (rusă).

Andrei Boiko, supraveghetorul nostru de la mină.

Boiko îmi şopti repede:

— Vinde-mi mie *burki* ăştia. îţi dau bani. O sută de ruble. Tu n-ai să ajungi cu ei nici până la baracă, o să ţi-i ia, ţi-i smulg din mână. Şi Boiko arătă cu degetul spre ceaţa alburie. Da şi în baracă o să ţi-i fure. Din prima noapte.

„Chiar tu ai să trimiţi pe cineva pe furiş", mi-am spus.

— Bine, dă banii.

— Vezi ce fel de om sunt eu! Boiko numără banii. Nu te înşel ca ceilalţi. Am spus o sută, o sută îţi dau.

Boiko se temea că a plătit mai mult decât era cazul.

Am împăturit bancnotele murdare în patru, apoi în opt şi le-am ascuns în buzunarul pantalonilor. Am vărsat prunele din cutie în buşlat, buzunarele erau de mult rupte ca să-mi fac punguţe de tutun.

O să cumpăr unt! Un kilogram de unt! îl voi mânca cu pâine, cu supă, în caşă. Cumpăr şi zahăr! Fac rost de la cineva şi de o desagă, o traistă cu şnur de frânghie. Un obiect obligatoriu pentru orice deţinut onorabil din rândul „fraierilor" [23]. Blatarii nu umblă cu traiste.

M-am întors în baracă. Toţi erau lungiţi pe priciuri, doar Efremov şedea cu mâinile pe sobiţa călâie şi-şi întindea faţa spre căldura ce dispărea, temându-se să-şi îndrepte spinarea, să se desprindă de sobă.

— De ce nu aprinzi focul?

Se apropie plantonul.

— E rândul lui Efremov! Brigadierul a spus: să meargă unde pofteşte, de-acolo să ia, numai să fie lemne. Oricum, n-o să te las să dormi. Du-te până nu se face prea târziu.

Efremov ieşi încetişor pe uşa barăcii.

— Unde e pachetul tău?

— A fost o greşeală.

Am dat fuga la magazin. Şaparenko, responsabilul cu magazinul, era încă la muncă. Înăuntru nu mai era nimeni altcineva.

— Şaparenko, dă-mi pâine şi unt.

— Ai să mă bagi în mormânt.

---

23 Poreclă dată de blatari deţinuţilor intelectuali, numiţi şi Ivan Ivanovici sau Ivan Ivanîci. Prin extensie, termenul îi denumea şi pe cei ce nu făceau parte din lumea infracţională.

— Păi plătesc cât trebuie.

— Mă vezi plin de bani? zise Şaparenko. Ce poate să-mi dea un „fitil”[24] ca tine? Ia pâinea şi untul şi şterge-o repede de-aici.

Am uitat să-i cer zahăr. Unt – un kilogram. Pâine – un kilogram. Mă duc la Semion Şeinin. Şeinin, pe care la acea vreme încă nu-l împuşcaseră, fusese colaborator al lui Kirov[25]. Cândva lucraserăm împreună în aceeaşi brigadă, dar soarta ne despărţise.

Şeinin era în baracă.

— Hai să mâncăm. Avem unt şi pâine.

Ochii înfometaţi ai lui Şeinin străluciră.

— Caut imediat nişte apă clocotită...

— Da’ nu ne trebuie!

— Nu, vin acuşi.

Şi dispăru.

În aceeaşi clipă cineva mă lovi în cap cu ceva greu, iar când mi-am venit în fire şi am sărit în picioare, traista nu mai era. Toţi ceilalţi rămăseseră la locurile lor şi se uitau la mine cu bucurie răutăcioasă. Distracţia era de prima clasă. În asemenea cazuri, bucuria era dublă: în primul rând, cuiva i se întâmpla ceva rău, în al doilea rând nu i se întâmpla lui. Asta nu era invidie, nu...

N-am plâns. Noroc că rămăsesem în viaţă. Au trecut treizeci de ani de atunci şi încă îmi mai amintesc cu precizie baraca scufundată în semiîntuneric, chipurile înrăite şi bucuroase ale tovarăşilor mei, lemnele ude pe pardoseală, obrajii palizi ai lui Şeinin.

M-am dus din nou la chioşcul de alimente. N-am mai cerut unt şi n-am mai întrebat de zahăr. Am cerşit nişte pâine, m-am întors în baracă, am topit zăpadă şi m-am apucat să fierb prunele uscate.

Baraca dormea: gemea, sforăia şi tuşea. Trei dintre noi fierbeau pe sobiţă fiecare ce avea: Sinţov fierbea o

---

24 În argoul deţinuţilor, termenul poate desemna un om uscăţiv, slăbănog, bolnav, prăpădit sau trândav.

25 Serghei Mironovici Kirov (1886-1934), revoluţionar bolşevic şi lider comunist sovietic. Asasinarea lui în 1934 a marcat începutul epurărilor staliniste, care i-au eliminat pe aproape toţi vechii bolşevici din PCUS şi din guvernul URSS.

coajă de pâine păstrată de la dejun ca s-o mănânce cleioasă şi fierbinte, iar pe urmă să bea lacom apa de zăpadă, acum clocotită, cu miros de ploaie şi de pâine. Iar Gubariov – dibaci şi norocos – îndesa în castron nişte frunze de varză degerată. Varza mirosea ca cel mai gustos borş ucrainean! Iar eu îmi fierbeam prunele uscate din pachet. Nu ne puteam abţine să nu ne uităm în vasul celuilalt.

Cineva împinse şi deschise larg uşile barăcii. Dintr-un nor de abur îngheţat se iviră doi militari. Unul, mai tânăr, era Kovalenko, comandantul lagărului, celălalt, mai vârstnic, era Riabov, comandantul minei. Riabov era încălţat în nişte *burki* de aviator, în cizmele mele! Mi-am dat seama cu greu că mă înşelasem: *burki* erau totuşi ale lui.

Kovalenko se repezi la sobă agitând un târnăcop pe care-l adusese cu el.

— Iarăşi gamele! Vă arăt eu gamele chiar acum! Vă arăt eu cum să faceţi mizerie!

Kovalenko răsturnă gamelele cu fierturi – de coajă de pâine, de frunze de varză, de prune uscate – şi găuri cu târnăcopul fundul fiecărui vas.

Riabov îşi încălzea mâinile la burlanul sobei.

— Dacă sunt gamele înseamnă că aveţi ce fierbe, rosti sentenţios şeful minei. Să ştiţi că ăsta e semn de bunăstare.

— Dacă ai fi văzut ce fierbeau ei în ele, spuse Kovalenko călcând în picioare castroanele.

Cei doi superiori plecară, iar noi ne-am apucat să ne reparăm gamelele distruse şi să recuperăm resturile: eu – poamele, Sinţov – coaja de pâine informă şi muiată bine, iar Gubariov – bucăţele din frunzele de varză. Am mâncat totul pe loc, aşa era cel mai sigur.

Am înghiţit câteva poame şi-am adormit. Mă învăţasem de mult să adorm înainte de a mi se încălzi picioarele. Pe vremuri nu puteam, dar experienţa, experienţa... Somnul a fost ca o uitare de sine.

Viaţa se întoarse ca un vis. Uşile se deschiseră din nou: rotocoale albe de abur ce se întindeau iute pe podea până în peretele îndepărtat al barăcii, bărbaţi în scurte albe îmblănite, ce duhneau de noi ce erau, şi încă ceva

nemişcat, dar viu, care horcăia, prăbuşit pe jos.

Nedumerit, dar într-o atitudine politicoasă, plantonul stătea plecat în faţa cojoacelor albe ale şefilor de echipă.

— E omul vostru?

Supraveghetorul arătă spre ghemul de trenţe murdare de pe jos.

— Este Efremov, răspunse plantonul.

— De-acum o să ştie ce înseamnă să furi lemnele altora.

Efremov a zăcut multe săptămâni alături de mine pe prici, înainte de a fi luat în zona pentru invalizi, unde a murit. îl loviseră „la măruntaie” – maeştri în treaba asta erau destui în mină. El nu se plângea, zăcea şi gemea încetişor.

1960

Ploaia

Era a treia zi de când foram într-un perimetru nou. Fiecare avea puţul său şi în trei zile niciunul dintre noi nu reuşise să sape în adâncime mai mult de o jumătate de metru. Nu ajunsese încă nimeni la permafrost, deşi ni se dădeau răngi şi târnăcoape din belşug – lucru rar. Fierarii n-aveau de ce să piardă vremea pe aici, lucra doar brigada noastră. Singura problemă era ploaia. Ploua de trei zile fără întrerupere. Pe un teren pietros n-ai cum să-ţi dai seama dacă plouă de un ceas sau de o lună. Cădea o ploaie măruntă şi rece. Brigăzile vecine cu noi fuseseră luate de la muncă şi duse acasă, dar acelea erau brigăzile blatarilor. Nici să le invidiem nu mai aveam putere.

Şeful de echipă, într-o manta imensă din foaie de cort, udă toată, cu o glugă ascuţită ca o piramidă, apărea rar. Conducerea îşi punea mari nădejdi în ploaie, în şuviţele reci de apă care ne curgeau pe spate. Eram uzi de multă vreme, nu pot spune până la lenjerie, pentru că nu aveam aşa ceva. Conducerea conta pe un calcul secret, dar primitiv, cum că ploaia şi frigul ne vor face să muncim. Însă aversiunea noastră pentru muncă era mai puternică şi în

fiecare seară şeful de echipă înjura zdravăn coborându-şi în puţ rigla de lemn cu crestături. Escorta ne păzea, ascunsă sub „ciupercă”[26] – o bine cunoscută construcţie din lagăr.

Nu aveam dreptul să ieşim din puţuri, am fi fost împuşcaţi. Doar brigadierul avea voie să umble printre puţuri. Nu aveam dreptul să ne strigăm câte ceva unul altuia, am fi fost împuşcaţi. Stăteam în tăcere în pământ până la brâu, în gropile de piatră înşirate de-a lungul malului unui pârâu secat.

Peste noapte nu apucam să ne uscăm buşlaturile, iar celelalte haine – cămăşile cazone şi pantalonii – le lăsam să se usuce pe propriul trup şi aproape că izbuteam. Înfometat şi înrăit, ştiam că nimic pe lumea asta nu mă va sili să mă sinucid. Exact în perioada aceea începusem să înţeleg esenţa măreţului instinct de a trăi, acea calitate cu care omul e înzestrat în cel mai înalt grad. Vedeam cum se istoveau şi mureau caii noştri – nu mă pot exprima altfel, nu pot folosi alte verbe. Caii nu se deosebeau prin nimic de oameni. Mureau din pricina Nordului, a muncii peste puterile lor, a hranei mizerabile, a bătăilor şi, deşi aveau parte de toate astea de o mie de ori mai puţin decât noi, mureau înaintea noastră. Astfel am înţeles lucrul cel mai important, am înţeles că omul e om nu pentru că e creaţia lui Dumnezeu, nu pentru că la fiecare mână are un deget uimitor de mare. Ci pentru că el este mai puternic şi mai rezistent *fizic* decât orice alt animal, iar în al doilea rând, pentru că şi-a forţat latura psihică s-o slujească avantajos pe cea fizică.

Stând în puţ, mă gândeam a suta oară la toate acestea. Ştiam că n-o să-mi fac felul, pentru că îmi verificasem forţa vitală. Într-un puţ asemănător, dar mai adânc, deunăzi dădusem cu târnăcopul de o piatră uriaşă. Zile de-a rândul am degajat treptat de pământ această greutate teribilă. Aveam de gând ca din această „potrivnică povară” să creez „un dram de frumuseţe”, după cuvintele unui poet rus[27]. Mă

---

26 Adăpost împotriva ploii.

27 Parafrază a versului final din poezia lui Osip Mandelştam, „Notre Dame“ (1912): „Gândindu-mă adesea că dintr-o potrivnică povară / Şi eu cândva am să adaug, la frumuseţe poate – un dram“. Traducere de P. Brăileanu în Osip Mandelştam, Tristia, ed. cit., 1994, p. 48.

gândeam să-mi salvez viaţa rupându-mi piciorul. Era, într-adevăr, o intenţie minunată, un fenomen de tip pur estetic. Piatra trebuia să se prăbuşească şi să-mi zdrobească piciorul. Iar eu rămâneam invalid[28] pe veci! Acest vis înflăcărat ţinea de un calcul, şi eu pregătisem cu precizie locul unde să-mi pun piciorul, îmi imaginasem cum o să răsucesc uşurel târnăcopul... şi piatra o să cadă. Stabilisem ziua, ceasul şi minutul, şi acum clipa sosise. Am pus piciorul drept sub piatra ce stătea să cadă, m-am felicitat pentru calm, am ridicat mâna şi am întors, ca pe o manetă, târnăcopul ce apucase piatra. Şi piatra o luă la vale pe peretele puţului spre locul stabilit şi calculat din timp. Dar nici eu nu ştiu cum s-a întâmplat că brusc mi-am tras piciorul înapoi. În puţul strâmt, piatra mi-a atins totuşi piciorul. Două vânătăi, trei julituri – acesta a fost rezultatul planului atât de bine pus la punct.

Am înţeles că mutilarea sau sinuciderea nu sunt de mine. îmi rămânea doar să aştept până când o mică nereuşită va fi înlocuită de o mică reuşită, până când marea nereuşită se va consuma de la sine. Cea mai apropiată reuşită era sfârşitul zilei de muncă, urmat de trei înghiţituri de supă fierbinte. Şi chiar dacă supa o să fie rece, o puteam încălzi pe sobiţa de fier, căci aveam un ceaunaş – o cutie de conservă de trei litri. Iar de fumat, mai bine zis de terminat un chiştoc, puteam cere de la Stepan, plantonul nostru.

Şi uite-aşa, amestecând în creier probleme „astrale” cu mărunţişuri, aşteptam ud până la piele, dar liniştit. Raţionamentele mele erau cumva o gimnastică a minţii? Nicidecum. Toate acestea erau fireşti, erau viaţă. Înţelegeam prea bine că trupul, prin urmare şi celulele creierului, primesc o hrană insuficientă, că de multă vreme creierul meu e supus unei raţii de înfometare şi că acest lucru va duce inevitabil la demenţă, scleroză precoce sau orice altceva... Şi mă încânta ideea că n-o să mai apuc să trăiesc până la apariţia sclerozei. Ploua întruna.

Mi-am amintit de femeia care trecuse ieri pe lângă noi pe potecă, fără să dea atenţie apostrofărilor soldaţilor din

28 Articolul 458 din Codul Penal prevedea că un deţinut devenit invalid putea fi eliberat şi trimis pe Continent. Decizia era luată de o comisie medicală.

escortă. Noi am salutat-o, ni se părea o frumuseţe; era prima femeie pe care o vedeam de-a lungul a trei ani. Ne-a făcut cu mâna, a arătat spre cer, spre un colţ al bolţii cereşti, şi ne-a strigat: „Curând, băieţi, curând!”. Drept răspuns a răsunat un urlet plin de bucurie. N-am mai văzut-o niciodată, dar toată viaţa mi-a rămas în minte, n-am uitat cum a ştiut ea să ne înţeleagă şi să ne aline. Arătase spre cer fără să se gândească la viaţa de apoi. Nu, ea ne arătase doar că soarele ce nu se vedea cobora spre apus, că se apropia sfârşitul zilei de muncă. Repeta în felul ei cuvintele lui Goethe despre crestele munţilor. Mă gândeam la înţelepciunea acestei femei simple – o prostituată sau o fostă prostituată, pentru că pe atunci în aceste ţinuturi nu existau alte femei –, la înţelepciunea şi la inima ei largă, iar murmurul ploii era un fond sonor potrivit pentru gândurile mele. Malul pietros cenuşiu, munţii cenuşii, ploaia cenuşie, oamenii în haine cenuşii, zdrenţuite – toate acestea păreau atât de blânde, în deplin acord unele cu altele. Totul se închega într-o armonie cromatică unitară – o armonie diabolică.

Deodată se auzi un strigăt slab din puţul de alături. Vecinul meu era un oarecare Rozovski, un agronom în vârstă, ale cărui cunoştinţe considerabile în domeniul său nu-şi aveau locul aici, la fel ca tot ce ştiau să facă medicii, inginerii sau economiştii. M-a chemat pe nume şi i-am răspuns, fără să iau în seamă gestul ameninţător al soldatului din escortă, de undeva de departe, de sub „ciupercă”.

— Ascultă, îmi strigă el, ascultă ce-ţi spun! M-am gândit îndelung! Şi am înţeles că viaţa n-are niciun sens... N-are...

În clipa aceea am sărit din puţul meu şi am alergat spre Rozovski înainte ca el să apuce să se repeadă la soldaţii din escortă. Amândoi soldaţii se apropiau de noi.

— E bolnav, le-am spus.

Chiar atunci se auzi sunetul îndepărtat al sirenei, înfundat din pricina ploii, şi noi începurăm să ne aliniem de plecare.

Am mai lucrat cu Rozovski încă o vreme, până în momentul când s-a aruncat sub un vagonet încărcat care

cobora de pe munte. Şi-a vârât un picior sub roată, dar vagonetul a sărit pur şi simplu peste el, fără să-i lase nici măcar o vânătaie. Cu toate acestea, i s-a întocmit un dosar pentru tentativă de sinucidere, a fost judecat, iar noi ne-am despărţit, pentru că există o regulă potrivit căreia, după o sentinţă, condamnatul nu se întoarce niciodată în locul de unde a venit. Se tem de răzbunarea lui la furie împotriva anchetatorului sau a martorilor. E o regulă înţeleaptă. Dar în cazul lui Rozovski ar fi putut să n-o pună în aplicare.

1958

Kant

Munţii erau albi, cu reflexe albăstrii, asemenea unor căpăţâni de zahăr. Rotunzi şi golaşi, ei erau acoperiţi de un strat de zăpadă densă, bătătorită de vânturi. În trecători, zăpada era adâncă şi atât de întărită că putea ţine omul pe ea, iar pe povârnişurile munţilor, omătul parcă se umfla ca nişte baloane uriaşe. Acestea erau pâlcurile de pin pitic, care se întindeau pe pământ şi se pregăteau de hibernare chiar înainte de prima zăpadă. Tocmai ele ne erau de mare folos.

Dintre toţi copacii Nordului, cel mai mult îmi plăcea pinul pitic.

De multă vreme înţelesesem şi mi-era dragă acea grabă de invidiat cu care sărăcăcioasa natură nordică se străduia să-şi împartă bogăţia simplă cu omul la fel de sărman ca şi ea: pentru el se străduia să înflorească mai repede în toată bogăţia florilor ei. Se întâmpla ca într-o singură săptămână totul să înflorească pe întrecute, iar cam după o lună de la începutul verii, în razele soarelui ce aproape nu apunea, munţii se înroşeau de la merişori, se înnegreau de la afinele vineţii. Pe tufele mărunte – nici măcar nu era nevoie să ridici mâna – se pârguia scoruşa apoasă, mare şi galbenă. Petalele trandafirii ale măceşului de munte erau aici singurele flori care miroseau a flori, toate celelalte miroseau doar a umezeală, a mlaştină, în concordanţă cu tăcerea păsărilor primăvara, cu liniştea

pădurii de zade ale căror crengi se îmbrăcau încetişor în cetină verde. Măceşul îşi păstra fructele până dădea gerul şi de sub zăpadă îşi întindea spre noi boabele zbârcite şi cărnoase a căror coajă tare şi violetă ascundea un miez dulce galben-întunecat. Cunoşteam voioşia răchitelor care primăvara îşi schimbau coloritul de mai multe ori în nuanţe ba trandafiriu-închis, ba portocaliu, ba verzui, de parcă ar fi fost îmbrăcate în piei vopsite multicolor. Zadele îşi întindeau degetele subţiri cu unghii verzi, iar pufuliţele grase, răspândite peste tot, acopereau jariştile. Totul era minunat, tumultuos, grăbit, inspira încredere, dar se petrecea doar vara, când iarba de un verde mat se amesteca cu sclipirea smălţuită a stâncilor care, acoperite cu muşchi strălucind în soare, nu mai păreau cenuşii sau cafenii, ci verzi.

Iarna, toate acestea dispăreau, acoperite de zăpada sfărâmicioasă şi tare, pe care vânturile o măturau în ravene şi o bătătoreau atât de zdravăn, încât pentru a urca muntele trebuia să tai trepte în zăpadă cu toporul. În pădure omul se zărea de la o verstă, într-atât de golaş era totul. Un singur copac rămânea mereu verde, mereu viu – pinul pitic veşnic verde. El era prezicătorul vremii. Cu două-trei zile înainte de prima zăpadă, când ziua era la fel de cald şi de senin ca toamna şi nimănui nu-i venea să se gândească la iarna apropiată, pinul pitic îşi întindea pe pământ labele uriaşe, de doi stânjeni, îşi încovoia uşurel tulpina dreaptă şi neagră, de grosimea a doi pumni, şi se culca de tot pe pământ. Mai treceau o zi-două, apărea un norişor, iar spre seară începea să sufle crivăţul şi se pornea zăpada. Dar dacă toamna târziu se adunau nori joşi de zăpadă şi sufla un vânt rece, iar pinul pitic nu se culca pe pământ, puteai să fii absolut sigur că n-o să vină zăpada.

La sfârşitul lui martie sau în aprilie, când încă nu mirosea a primăvară şi văzduhul era rarefiat şi uscat ca iarna, pinul pitic se ridica peste tot, scuturându-şi zăpada de pe veşmântul verde cu irizări roşcate. Peste o zi sau două, vântul îşi schimba direcţia şi curenţii calzi de aer aduceau primăvara.

Pinul pitic era un instrument foarte exact, atât de sensibil, încât uneori se mai şi înşela: se ridica în timpul

dezgheţului dacă acesta se prelungea. Nu se ridica înainte de începutul dezgheţului. Dar nu revenea bine frigul, că el se culca grăbit înapoi în zăpadă. Se mai întâmpla şi aşa: dimineaţa încingeam focul mai tare, ca la prânz să avem unde ne încălzi mâinile şi picioarele. Puneam mai multe lemne pe foc şi plecam la muncă. Peste două-trei ore, pinul pitic îşi scotea ramurile de sub zăpadă şi se îndrepta încetişor, crezând că a sosit primăvara. Nu apuca focul să se stingă, că pinul pitic se culca iarăşi în zăpadă. Pe aici iarna e în două culori: cerul înalt azuriu şi pământul alb. Primăvara, zdrenţele gălbui şi murdare ale toamnei trecute ies la iveală şi pământul rămâne multă vreme îmbrăcat în această găteală sărăcăcioasă, până în clipa când vegetaţia nouă prinde putere şi totul începe să înflorească repede şi năvalnic. Şi iată că pinul pitic scânteiază într-un verde viu şi orbitor în mijlocul iernii nemiloase şi a primăverii posomorâte. În plus, pe el cresc seminţe – seminţele mărunte de pin. Această delicatesă o împărţeau între ei oamenii, gaiţele de munte, urşii şi veveriţele, cele obişnuite şi cele siberiene.

După ce alegeam un loc pe latura ferită de vânt a dealului, adunam vreascuri mai mici şi mai mari, rupeam iarba uscată de pe *prometine* – zone golaşe pe munte de unde vântul spulberase zăpada. Aduceam cu noi câţiva tăciuni fumegânzi de la baracă, luaţi înainte de a pleca la muncă din sobiţa unde arsese focul; aici nu existau chibrituri.

Tăciunii îi duceam într-o cutie mare de conservă cu un mâner făcut din sârmă, urmărind atent să nu se stingă pe drum. îi scoteam din cutie suflând în ei şi-i aranjam, strângând laolaltă capetele ce mai ardeau mocnit. Suflam în ei până ce făceau flacără, îi puneam pe crenguţe şi astfel aprindeam un foc din iarbă uscată şi vreascuri mărunte. Totul era acoperit cu vreascurile mari şi în curând un fum albăstrui se înălţa şovăitor în direcţia vântului.

Până acum nu mai lucrasem niciodată în brigăzile care adunau cetina de pin pitic. Munca era manuală, acele uscate şi verzi te înţepau ca penele păsărilor vânate; apucând cu mâna cât mai multe ace în căuşul palmelor, umpleam saci cu cetină şi îi predam seara şefului de

echipă. Apoi cetina era cărată la un combinat secret de prelucrare a vitaminelor, unde din cetină se scotea, prin fierbere, un extract galben închis, dens şi vâscos, cu un gust oribil, de nedescris. Ne obligau să bem sau să mâncăm extractul ăsta (fiecare cum putea) înaintea fiecărui prânz. Gustul extractului ne strica nu doar masa de prânz, ci şi cina, şi mulţi vedeau în această terapie o caznă în plus, impusă de conducerea lagărului. Fără un păhărel din licoarea aceasta, nu primeai mâncare la cantină; era o regulă vegheată cu stricteţe. Scorbutul se răspândise peste tot şi pinul pitic era singurul remediu de combatere a bolii, aprobat de autorităţile medicale. Credinţa biruie orice şi, deşi mai târziu a fost demonstrată totala ineficienţă a acestui „preparat" ca remediu împotriva scorbutului, deşi s-a renunţat la el, iar combinatul de prelucrare a vitaminelor a fost închis, în vremea noastră oamenii mai înghiţeau încă porcăria asta urât mirositoare, o scuipau şi se vindecau de scorbut. Sau nu se vindecau. Sau n-o înghiţeau şi se vindecau. Pretutindeni în lume exista măceş din belşug, dar nimeni nu-l prepara, nu-l folosea ca leac împotriva scorbutului. În instrucţiunile de la Moscova nu se spunea nimic despre măceş. (Câţiva ani mai târziu au început să aducă măceş de pe Continent, dar, după câte ştiu eu, aici n-a fost preparat niciodată.)

Instrucţiunile prescriau doar cetina de pin pitic ca sursă de vitamina C. Acum participam la colectarea acestei materii prime atât de preţioase. Eram slăbit tare şi am fost transferat de la mina de aur la „jumulit" ace de pin pitic.

Dimineaţa, dispecerul îmi spuse:

— Mergi la pin, în zori. îţi dau *kant* câteva zile.

Kant este un termen larg răspândit în lagăr. El desemnează ceva de genul unei odihne temporare, dar nu depline (în cazul acesta se spune: el „s-a umflat" pe ziua de azi), o muncă ce nu sleieşte omul de putere, o muncă temporară mai uşoară.

Munca la pinul pitic era considerată nu doar uşoară, ci cea mai uşoară şi pe deasupra se făcea fără escortă.

După multe luni de muncă în carierele îngheţate, unde fiecare pietricică acoperită de o pojghiţă de gheaţă lucitoare îţi ardea mâinile, după clănţănitul închizătoarelor

de la puşti, după lătratul câinilor şi înjurăturile de mamă, pe la spate, ale supraveghetorilor, munca la pinul pitic era o plăcere imensă, percepută de fiecare fibră a muşchilor obosiţi. La pini ne trimiteau mai târziu, după repartizarea celorlalţi de cu noapte.

Era atât de bine să-ţi încălzeşti mâinile la cutia cu tăciuni fumegânzi, să te îndrepţi fără grabă spre dealurile îndepărtate, de neatins, cum mi se păruse la început, să urci cu fiecare pas tot mai sus, savurând tot timpul, ca pe o bucurie neaşteptată, propria-ţi singurătate şi liniştea adâncă a munţilor în iarnă, de parcă tot răul din lume ar fi dispărut şi ai fi rămas doar tu, tovarăşul tău şi poteca nesfârşită, îngustă şi întunecată prin zăpadă, ce ducea undeva sus, în munţi.

Tovarăşul meu de muncă se uita dezaprobator la mişcările mele lente. Mergea de multă vreme la pin pitic şi bănuia pe bună dreptate că sunt un coechipier nepriceput şi fără vlagă. Se muncea în perechi, câştigul era comun şi se împărţea pe din două.

— Eu o să tai, iar tu o să smulgi acele, spuse el. Şi mişcă-te mai repede, că altfel nu ne facem norma. Şi n-am niciun chef să mă întorc în abataj.

El a tăiat crengi de pin şi a târât la foc un maldăr uriaş de crengi. Eu frângeam crenguţe mai mici şi, pornind de la vârful fiecăreia, smulgeam acele cu coajă cu tot. Semănau cu nişte franjuri verzi.

— Trebuie să lucrezi mai repede, îmi spuse tovarăşul meu, întorcându-se cu un nou braţ de crengi. Nu e bine, frate!

Vedeam şi eu că nu e bine, dar nu puteam munci mai repede, îmi ţiuiau urechile, iar în degetele de la mâini, degerate la începutul iernii, stăruia de multă vreme o durere surdă, de acum familiară. Smulgeam acele, frângeam crengi în bucăţi mai mici, fără să mai trag coaja de pe ele şi îndesam captura în sac. Dar sacul nu voia nicidecum să se umple. Un munte întreg de crengi jupuite, asemenea unor oase spălate, se înălţa lângă foc, iar sacul se tot umfla înghiţind noi mănunchiuri de crengi de pin pitic.

Tovarăşul meu începu să mă ajute. Treaba mergea

mai repede.

— E timpul să mergem acasă, spuse el deodată. Altminteri pierdem masa de seară. Ce avem aici nu ajunge pentru normă. Luă o piatră mare din cenuşa de la foc şi o îndesă în sac. Acolo nu-i mai dezleagă, adăugă el încruntat. Acum norma e făcută.

M-am ridicat, am împrăştiat vreascurile care mai ardeau şi am adunat cu picioarele zăpadă peste cărbunii încă aprinşi. Focul sfârâi, se stinse şi dintr-odată se făcu frig, semn că se apropia seara. Tovarăşul meu mă ajută să-mi pun sacul în spate. Mă clătinam sub greutatea lui.

— Hai, târâş-grăpiş, îmi spuse tovarăşul de muncă. Doar îl cari în jos, nu în sus.

Abia am reuşit să ne primim supa şi ceaiul. Pentru o muncă atât de uşoară nu ni se cuvenea şi al doilea fel de mâncare.

1956

Hrană rece

Când am ajuns tuspatru la izvorul Duskania, eram atât de bucuroşi, încât aproape nu vorbeam unul cu altul. Ne temeam că această călătorie ar putea fi greşeala sau gluma cuiva, că ne vor duce înapoi în abatajele sinistre de piatră ale minei, inundate de apa rece de la gheaţa ce se topea. Galoşii de cauciuc din dotare, *ciun*ii[29], nu ne protejau de frig picioarele degerate în nenumărate rânduri.

Mergeam pe urme de tractor, ca pe urmele unei Fiare preistorice, dar drumul de tractor se întrerupse, continuând cu o veche potecă de picior, abia vizibilă. Ea ne-a condus la o construcţie mică din bârne cu două ferestre tăiate în lemn şi cu o uşă ce atârna într-o balama rostuită dintr-o bucată de anvelopă de automobil, fixată în cuie. Uşa micuţă avea mâner uriaş de lemn, asemănător cu cele ale uşilor de restaurant din marile oraşe. Înăuntru se vedeau nişte priciuri goale din buşteni întregi, iar pe jos, pe pământ, era

29 Opinci din sfoară (sau cauciuc), căptuşite cu vată, care se dădeau în lagăre în loc de cizme de pâslă.

aruncată o cutie neagră, afumată, de conservă. Cutii asemănătoare, îngălbenite şi mâncate de rugină, zăceau aruncate în număr mare pe lângă căsuţa acoperită cu muşchi. Aceasta era coliba grupului de prospectare geologică; în ea nu mai locuise nimeni de mai bine de un an. Noi trebuia să stăm aici şi să croim un drum. Aveam cu noi topoare şi fierăstraie.

Pentru prima dată ne primeam în mână raţia de alimente în avans. Eu aveam un săculeţ nepreţuit cu crupe, zahăr, peşte şi untură. Săculeţul era legat în câteva locuri cu bucăţi de sfoară, aşa cum se leagă crenvurştii. Zahăr tos şi crupe de două feluri: orz şi sorg. Saveliev avea un săculeţ identic, iar Ivan Ivanovici avea doi săculeţi întregi, cusuţi laolaltă cu împunsături mari de mână de bărbat. Cel de-al patrulea, Fedea Şceapov, fără să stea pe gânduri, îşi turnase crupele în buzunarele buşlatului, iar zahărul tos într-o obială legată la capăt. îşi smulsese buzunarul interior al buşlatului şi-l folosea ca pungă unde aduna cu grijă chiştoacele găsite.

Raţiile pentru zece zile arătau înfricoşător: era greu să-ţi imaginezi cum ar putea fi împărţite toate astea în treizeci de părţi – în cazul în care am avea parte de mic dejun, prânz şi cină – sau în douăzeci de părţi, dacă vom mânca de două ori pe zi. Pâine ne luaserăm pentru două zile; restul trebuia să ni-l aducă şeful de echipă, întrucât până şi cel mai mic grup de muncitori nu putea fi conceput fără şef de echipă. Cine era acesta – nu ne interesa defel. Ni se spusese că până la venirea lui trebuia să pregătim locuinţa.

Ni se urâse atât de tare de mâncarea de la baracă, încât ne venea să plângem de fiecare dată când vedeam cazanele din zinc cu supă, aduse pe nişte pari. Ne venea să plângem, pentru că ne temeam că supa o să fie zeamă chioară. Iar dacă printr-o minune supa era consistentă, nu ne venea să credem şi, plini de bucurie, o mâncam încetul cu încetul. Dar şi după o supă consistentă, o durere sâcâitoare mai stăruia în stomacul un pic încălzit; eram înfometaţi de prea multă vreme. Toate sentimentele omeneşti – dragostea, prietenia, invidia, omenia, mila, setea de glorie, cinstea – se duseseră odată cu carnea de

pe noi, pe care o pierduserăm în perioadele lungi de înfometare. În stratul nesemnificativ de muşchi rămas pe oasele noastre, care ne mai da posibilitatea să mâncăm, să ne mişcăm, să respirăm, ba chiar să tăiem buşteni cu fierăstrăul, să umplem cu lopata roabe cu piatră şi nisip şi să le împingem pe rampa nesfârşită de lemn în abatajele aurifere, apoi pe un drum îngust de lemn la dispozitivul de spălare – în acest strat de muşchi se afla doar ură, cel mai durabil sentiment omenesc.

Eu şi Saveliev am decis să ne hrănim pe cont propriu. Pregătirea mâncării este o plăcere cu totul specială pentru orice deţinut. E o delectare ce nu se poate compara cu nimic: să-ţi pregăteşti mâncarea cu mâinile tale şi apoi s-o mănânci, chiar dacă mâinile pricepute ale unui bucătar ar fi făcut-o mai bine. Cunoştinţele noastre culinare erau aproape nule, îndemânarea în ale bucătăriei nu ne ajuta nici măcar să preparăm o supă sau o caşă. Şi totuşi, eu şi Saveliev am adunat cutii de conserve, le-am curăţat, am aprins un foc, am înmuiat şi am pus la fiert câte ceva, învăţând unul de la celălalt.

Ivan Ivanovici şi Fedea şi-au pus laolaltă alimentele, Fedea şi-a întors cu grijă buzunarele pe dos şi, explorând cu unghia ruptă şi murdară fiecare cusătură, scotea bobiţe de cereale.

Toţi patru eram perfect pregătiţi pentru o călătorie în viitor, oricum ar fi fost ea: cerească sau pământească. Ştiam care sunt normele ştiinţifice ale unei alimentaţii corecte, cum arată tabelul de echivalare a alimentelor, din care reieşea că o găleată de apă poate înlocui caloric o sută de grame de unt. Învăţaserăm să ne resemnăm, ne dezvăţaserăm să ne mirăm. Nu aveam mândrie, vanitate, egoism, iar gelozia şi pasiunea ni se păreau a fi noţiuni de pe Marte, prin urmare nişte fleacuri. Era mult mai important să învăţăm să ne încheiem la iuţeală pantalonii iarna, pe ger. (Uneori bărbaţi în toată firea plângeau pentru că nu se pricepeau s-o facă.) înţeleseserăm că moartea nu e nicidecum mai rea decât viaţa şi nu ne temeam nici de una, nici de alta. O indiferenţă măreaţă pusese stăpânire pe noi. Ştiam că e în puterea noastră să ne curmăm viaţa chiar şi mâine şi uneori luam hotărârea s-o facem, dar de fiecare

dată ne împiedicau cine ştie ce nimicuri care alcătuiesc traiul de zi cu zi. Fie promisiunea că astăzi vom primi *lariok*[30] – un kilogram de pâine ca premiu pentru munca depusă – şi ar fi fost pur şi simplu o prostie s-o termini luându-ţi viaţa tocmai într-o asemenea zi. Fie plantonul de la baraca vecină îţi făgăduise ceva ţigări pentru seară, ca plată pentru o datorie veche.

Înţeleseserăm că viaţa, chiar şi cea mai rea, este o alternare de bucurii şi necazuri, de reuşite şi eşecuri, şi că nu trebuie să ne temem chiar dacă eşecurile sunt mai multe decât reuşitele.

Eram disciplinaţi, ne supuneam şefilor. Ştiam că adevărul şi minciuna sunt fraţi buni, că pe lume sunt mii de adevăruri...

Ne socoteam aproape sfinţi la gândul că prin anii de lagăr ne-am ispăşit toate păcatele.

Învăţaserăm să înţelegem oamenii, să le prevedem acţiunile, să-i ghicim.

Înţeleseserăm – lucru esenţial – că această cunoaştere a oamenilor nu ne era de niciun folos în viaţă. La ce bun să înţeleg, să simt, să ghicesc, să prevăd faptele altcuiva? Oricum nu mi-aş putea schimba atitudinea faţă de acesta: n-am să torn niciun deţinut, cum eram eu însumi, indiferent ce-ar fi făcut. N-am să încerc să obţin funcţia de brigadier, care mi-ar da posibilitatea să rămân în viaţă, pentru că lucrul cel mai rău în lagăr era impunerea propriei voinţe (sau a unei voinţe străine) unui alt om, deţinut ca şi mine. N-am să alerg după relaţii convenabile, n-am să dau mită. La ce bun să ştiu că Ivanov este un ticălos, Petrov – un spion, iar Zaslavski – un martor mincinos?

Imposibilitatea de a folosi „armele” cunoscute în lagăr ne făcea slabi în comparaţie cu unii dintre vecinii noştri de priciuri. Învăţaserăm să ne mulţumim cu puţin şi să ne bucurăm de fleacuri.

---

30 În rusă, lariok (chioşc), lavocika (prăvălioară) sau vâpiska (abonament) – posibilitatea deţinutului de a cumpăra unele alimente: pâine, zahăr, bomboane, ţigări etc. Această înlesnire păstrată din închisorile ţariste a fost limitată cu timpul sau chiar anulată în funcţie de înăsprirea regimului de detenţie, de împlinirea normei de muncă sau de pedepsele disciplinare.

Mai înţeleseserăm un lucru uimitor: în ochii statului şi ai reprezentanţilor lui, omul puternic fizic era mai bun, cu adevărat mai bun, mai moral, mai preţios decât cel slab, decât cel care nu poate scoate din şanţ douăzeci de metri cubi de pământ într-un schimb. Primul este mai moral decât al doilea. El îşi face „procentele”, adică îşi îndeplineşte datoria principală faţă de stat şi societate şi, de aceea, e respectat de toată lumea. Cu el se sfătuiesc şi se socotesc, îl invită la conferinţe şi la adunări a căror tematică e departe de problemele scoaterii pământului greu şi alunecos din şanţurile ude şi mâloase.

Datorită avantajului fizic, el devine o forţă morală în soluţionarea nenumăratelor probleme ale vieţii zilnice de lagăr. În plus, el este o forţă morală atâta vreme cât este o forţă fizică.

Aforismul lui Pavel I, „în Rusia, celebru este acela căruia îi vorbesc şi doar atâta vreme cât îi vorbesc”, şi-a aflat o semnificaţie nouă şi neaşteptată în minele din Nordul extrem.

În primele luni petrecute în mină, Ivan Ivanovici fusese un muncitor fruntaş. Nu putea înţelege de ce acum, când îl lăsaseră puterile, toţi îl loveau, aşa, în treacăt, nu prea tare, dar îl loveau: plantonul, frizerul, dispecerul, starostele[31], brigadierul, soldatul din escortă. În afara persoanelor oficiale, îl băteau şi blatarii. Ivan Ivanovici era fericit că fusese ales în această subunitate din pădure.

Fedea Şceapov, un adolescent din Altai, ajunsese un mierlitor înaintea altora, pentru că organismul lui, aproape de copil, încă nu se maturizase. De aceea Fedea a rezistat cu vreo două săptămâni mai puţin decât ceilalţi, l-au lăsat puterile mai devreme. Era singurul fiu al unei văduve şi fusese condamnat pentru „tăiere ilegală de vite”, de fapt, pentru înjunghierea singurei oi pe care o aveau. Aceste tăieri erau interzise prin lege. Fedea primise zece ani, iar munca în ritm rapid din mină, atât de diferită de munca la câmp, era prea grea pentru el. îl entuziasma viaţa liberă a blatarilor în mină, dar în firea lui era ceva ce-l împiedica să

31 Starosta (rusă), reprezentantul deţinuţilor în negocierile cu administraţia.

se apropie de ei. Sămânţa sănătoasă de ţăran şi dragostea înnăscută pentru muncă, pe care cei mai mulţi o detestau, îl mai ajutau întrucâtva. Fedea, cel mai tânăr dintre noi, se ataşase de la bun început de omul cel mai vârstnic şi mai de ispravă din echipă – de Ivan Ivanovici.

Saveliev fusese student la Institutul de Telecomunicaţii din Moscova şi fostul meu tovarăş la închisoarea Butârskaia. Zguduit de cele văzute, el scrisese o scrisoare conducătorului partidului, convins, ca un adevărat comsomolist, că asemenea informaţii nu ajung la urechile marelui lider. Cazul lui era cât se poate de mărunt (corespondenţa cu logodnica lui), singura dovadă a activităţii de propagandă contrarevoluţionară (punctul 10 din articolul 58) fiind scrisorile dintre cei doi. Aşadar, „organizaţia" lui (punctul 11 al aceluiaşi articol) era formată din două persoane. Toate acestea au fost consemnate în modul cel mai serios în procesele verbale ale anchetei. Chiar şi la proporţiile de atunci ale condamnărilor, toată lumea credea că Saveliev va fi doar deportat.

Curând după expedierea scrisorii, într-una din zilele de „petiţii" din închisoare, Saveliev a fost chemat pe coridor şi pus să semneze o notificare. Procurorul general îi aducea la cunoştinţă că va cerceta personal cazul lui. După aceea, pe Saveliev l-au mai chemat o singură dată ca să-i înmâneze sentinţa Comisiei speciale: zece ani de lagăr.

În lagăr, pe Saveliev l-au „sleit" de puteri foarte repede. El nu înţelegea nici acum asprimea pedepsei. Nu eram chiar prieteni, pur şi simplu ne plăcea să ne amintim de Moscova, de străzile ei, de monumente, de râul Moscova, acoperit de o peliculă subţire de petrol în nuanţe sidefii. Nici Leningradul, nici Kievul, nici Odessa nu au asemenea admiratori, cunoscători, iubitori ai oraşului. Eram gata să vorbim la nesfârşit despre Moscova.

Am aşezat sobiţa de fier în cabană şi, deşi era vară, am aprins focul. Aerul cald şi uscat avea o aromă minunată, neobişnuită. Fiecare dintre noi se deprinsese cu mirosul acru de haine uzate şi sudoare. E bine că lacrimile n-au miros.

La sfatul lui Ivan Ivanovici ne-am scos lenjeria de corp şi am îngropat-o în pământ peste noapte, am îngropat

separat fiecare cămaşă şi fiecare izmană, lăsând doar un căpeţel în afară. Acesta era un remediu popular de a scăpa de păduchi; la mină eram neputincioşi în lupta cu ei. Şi într-adevăr, dimineaţa, păduchii se strânseseră pe marginile cămăşilor. Pământul, acoperit mereu de gheaţă, în timpul verii se dezgheţa totuşi suficient ca să ne putem îngropa lucrurile. Fireşte, era pământul din părţile acestea, mai mult piatră decât pământ. Dar şi pe acest pământ pietros şi acoperit cu gheaţă creşteau păduri dese de zade uriaşe cu trunchiuri largi cât să le cuprindă trei oameni. Atât de mare era puterea de viaţă a copacilor, un exemplu magnific şi plin de învăţăminte pe care ni-l oferea natura.

Am ars păduchii, apropiind cămaşa de tăciunii încinşi din foc. Din păcate, metoda asta ingenioasă n-a distrus lindina şi în aceeaşi zi am fiert îndelung şi cu înverşunare lenjeria în cutii mari de conserve. De astă dată, dezinfecţia a dat roade.

Calităţile miraculoase ale pământului le-am aflat mai târziu, când am prins şoareci, ciori, pescăruşi, veveriţe. Carnea oricărui animal îşi pierde mirosul specific, dacă în prealabil este îngropată în pământ.

Aveam grijă să ţinem focul nestins – n-aveam decât câteva chibrituri păstrate de Ivan Ivanovici. El a înfăşurat cu cea mai mare grijă nepreţuitele chibrituri în cârpe şi într-o bucată de pânză de cort.

În fiecare seară puneam alături doi tăciuni care ardeau mocnit până dimineaţa, fără să se stingă. Dacă ar fi fost trei, ar fi ars până la capăt. Eu şi Saveliev ştiam această regulă de pe băncile şcolii, iar Ivan Ivanovici şi Fedea o ştiau din copilărie, de acasă. Dimineaţa suflam în tăciuni, se aprindea un foc gălbui, pe care apoi aşezam un lemn mai gros...

Eu am împărţit crupele în zece părţi, dar s-a dovedit că o asemenea operaţie e de-a dreptul îngrozitoare. Era probabil mai uşor şi mai simplu să saturi cu cinci pâini cinci mii de oameni decât să pui un deţinut să-şi împartă în treizeci de porţii raţia de alimente pe zece zile. Raţiile şi cartelele erau întotdeauna pe o decadă. Pe Continent, începuseră de mult să renunţe la orice fel de „cinci zile”,

„decade”, „continuitate”[32], dar aici sistemul zecimal se menţinea parcă mai riguros. Aici nimeni nu considera că duminica e sărbătoare; zilele de odihnă pentru deţinuţi, introduse multă vreme după traiul în tabăra de muncă din pădure, erau, de trei ori pe lună, dispuse după bunul plac al autorităţilor locale, cărora li se dăduse dreptul să folosească pentru odihna deţinuţilor zilele ploioase din timpul verii şi pe cele prea reci din timpul iernii, considerate zile libere legale.

Amestecam din nou crupele, când am simţit că nu mai pot suporta această nouă tortură. I-am rugat pe Ivan Ivanovici şi pe Fedea să mă primească în compania lor şi am pus alimentele mele la comun. Saveliev mi-a urmat exemplul.

Tuspatru am luat hotărârea înţeleaptă să gătim de două ori pe zi, de trei ori nu ne-ar fi ajuns produsele.

— O să culegem fructe de pădure şi ciuperci, spuse Ivan Ivanovici. O să prindem şoareci şi păsări. Iar o zi-două din „decadă” o să ne hrănim doar cu pâine.

— Dar dacă vom flămânzi o zi-două înainte de primirea alimentelor, spuse Saveliev, cum o să ne abţinem să mâncăm în plus când ne vor aduce raţiile?

Am hotărât să mâncăm de două ori pe zi orice ar fi şi, în ultimă instanţă, să facem fiertura mai apoasă. Aici n-avea cine să ne fure produsele. Ne primiserăm proviziile conform regulamentului, iar aici nu erau bucătari beţivi şi magazioneri şmecheri, nu erau gardieni lacomi şi borfaşi care să ne înhaţe cele mai bune alimente – adică toţi şefii fără număr care prădau deţinuţii şi se îmbuibau din ceea ce se cuvenea acestora, necontrolaţi de nimeni, fără teamă sau fără vreo urmă de conştiinţă.

Primiserăm grăsimile în totalitate sub forma unui bulgăraş de margarină, zahăr tos – mai puţin decât nisipul de aur pe care îl spălasem la jgheab pâine, o pâine

---

32 La 26 august 1929 s-a hotărât „trecerea la producţia continuă în întreprinderile şi instituţiile sovietice ale URSS“, ceea ce însemna periodizarea zilelor de muncă în cinci zile lucrate, una pauză, apoi alte cinci de muncă. Dispoziţia a fost pusă în aplicare la 1 octombrie 1929, din 1 decembrie 1930 a suferit modificări, iar din 26 iunie 1940 s-a trecut din nou la calendarul tradiţional.

lipicioasă, cleioasă, la coptul căreia trudiseră marii maeştri neîntrecuţi ai adaosului la cântar, care hrăneau şi şefii de la brutării. Mai aveam crupe, cu vreo douăzeci de denumiri, de care nu auziserăm în viaţa noastră: sorg, crupe de grâu... Totul era mult prea enigmatic. Şi înfricoşător.

Peştele, care trebuia să înlocuiască raţia de carne, conform unor tabele misterioase, consta în nişte scrumbii de culoarea ruginii ce promitea să compenseze pierderea accentuată de proteine.

Dar, vai, raţiile primite în întregime nu puteau să ne hrănească, să ne sature. Ne-ar fi trebuit de trei-patru ori mai mult, organismul fiecăruia dintre noi era înfometat de prea multă vreme. Pe atunci nu înţelegeam lucrul acesta atât de simplu. Credeam în raţii şi încă nu ştiam de celebra remarcă a bucătarilor: „E mai uşor să găteşti pentru douăzeci de persoane decât pentru patru”. Înţelegeam cât se poate de limpede doar un singur lucru: alimentele nu ne ajungeau. Eram mai mult miraţi decât speriaţi. Trebuia să începem să muncim, să croim un drum îngust printre copaci doborâţi de vânt.

În Nord, copacii mor culcaţi, ca oamenii. Rădăcinile dezgolite, imense, seamănă cu ghearele unei păsări uriaşe de pradă, agăţate de piatră. De la aceste gheare gigantice se întind în jos, spre gheaţa veşnică, mii de tentacule micuţe, de lăstari alburii, acoperiţi cu o coajă caldă maronie. În fiecare vară, când gheaţa se retrage puţin câte puţin, în fiecare palmă de pământ dezgheţat se înfig şi se statornicesc firişoarele fine ale rădăcinilor ca nişte tentacule. Zadele se maturizează în trei sute de ani, ridicându-şi trunchiul greoi şi puternic pe rădăcinile firave, aşternute pe solul pietros. Furtuna puternică doboară cu uşurinţă copacii cu picioare slabe. Zadele cad pe spate, cu capetele în aceeaşi direcţie, şi mor lungite pe un strat gros de muşchi moale în nuanţe vii de verde şi trandafiriu.

Doar copacii mărunţi, strâmbi şi contorsionaţi, chinuiţi de răsucirile după soare şi căldură, rezistă singuri, la ceva depărtare unul de celălalt. Lupta lor pentru viaţă e atât de îndelungă şi îndârjită, încât lemnul lor căznit şi zbârcit nu este bun de nimic. Trunchiul scund şi noduros, acoperit de excrescenţe pocite, asemenea unor atele la oase

fracturate, nu e bun la construcţii nici măcar în Nordul atât de nepretenţios în privinţa materialelor pentru construcţia caselor. Copacii aceştia contorsionaţi nu pot fi folosiţi nici măcar ca lemne de foc; rezistenţa lor la tăişul toporului dă de furcă oricărui muncitor. Aşa se răzbună ei pe toată lumea pentru viaţa lor distrusă de clima Nordului.

Sarcina noastră era să croim un drum, aşa că ne-am apucat de treabă plini de avânt. Am tăiat cu fierăstrăul din zori până în seară, am doborât copaci, i-am tăiat în butuci şi i-am stivuit. Am uitat de toate, am fi vrut să rămânem aici cât mai mult, ne era frică de minele de aur. Dar stivele creşteau prea încet, iar la sfârşitul celei de a doua zile de muncă încordată s-a văzut că realizaserăm prea puţin, iar de mai mult nu eram în stare. Ivan Ivanovici a calculat un metru, măsurând cinci palme de-ale sale pe o zadă tânără de zece ani, doborâtă.

Seara veni şeful de echipă, măsură ce-am muncit cu un băţ crestat şi clătină din cap. Făcuserăm zece la sută din normă!

Ivan Ivanovici se porni să-i demonstreze ceva, măsură din nou, dar şeful de echipă rămase neînduplecat. Mormăi ceva despre „metri falşi”, despre lemnul „cu densitate mare” – noţiuni mai presus de înţelegerea noastră. Un singur lucru ne era limpede: vom fi duşi îndărăt în zona lagărului, vom intra din nou pe poarta cu inscripţia standard, oficială şi imperativă: „Munca este o chestiune de onoare şi glorie, de curaj şi eroism”. Se spune că pe porţile lagărelor nemţeşti era scris un citat din Nietzsche: „Fiecăruia ce i se cuvine”. Imitându-l pe Hitler, Beria[33] îl întrecuse în cinism.

Lagărul era locul unde am învăţat să urâm munca Fizică, să urâm munca în general. Cel mai privilegiat grup din populaţia lagărului era cel al blatarilor: oare nu pentru

---

33 Lavrenti Pavlovici Beria (1899-1953), om politic sovietic, cu funcţii de conducere în poliţia secretă. În 1938 îl înlocuieşte pe Nikolai Ejov (care va fi executat în 1940) la conducerea NKVD, desăvârşind operaţiunea Marii Epurări a societăţii sovietice. La câteva luni după moartea lui Stalin, a fost arestat, acuzat de trădare, terorism şi activitate contrarevoluţionară şi condamnat la moarte (23 decembrie 1953).

ei munca era o chestiune de eroism şi curaj?

Nouă însă nu ne era frică. În plus, faptul că şeful de echipă recunoscuse că munca noastră este zadarnică şi că posibilităţile fizice sunt nule ne aducea o uşurare grozavă, nu ne întrista şi nu ne speria.

Ne lăsam în voia curentului şi ne „sleiam”, cum se spune în limbajul lagărului. Nu ne mai tulbura nimic, ne era uşor să trăim stăpâniţi de o voinţă străină. Nu ne preocupa nici măcar gândul să rămânem în viaţă, iar dacă dormeam, o făceam supunându-ne ordinului, programului din lagăr. Liniştea sufletească, dobândită prin tocirea sentimentelor, amintea de „libertatea supremă a cazărmii”, la care visa Lawrence, sau de „neîmpotrivirea la rău” a lui Tolstoi. O voinţă străină ne veghea fără încetare liniştea sufletească.

Deveniserăm de multă vreme fatalişti, nu ne făceam planuri mai departe de ziua următoare. Logic ar fi fost să ne mâncăm dintr-odată toate alimentele şi să plecăm înapoi, să stăm la carceră timpul cuvenit şi apoi să ieşim la muncă în mină, dar noi n-am procedat aşa. Orice intervenţie în destin, în voinţa zeilor era necuviincioasă, contrazicea codul comportamentului în lagăr.

Şeful de echipă plecă, iar noi rămaserăm să croim drum în pădure, să ridicăm noi stive, dar acum munceam absolut liniştiţi şi total indiferenţi. Nu ne mai ciorovăiam pe tema: cine să apuce buşteanul de la bază şi cine de la vârf în drumul spre stive – adică pe tema comănitului, cum se spune la pădure.

Ne odihneam mai mult, eram mai atenţi la soare, la pădure, la cerul înalt de un albastru palid. Trăgeam chiulul.

Într-o dimineaţă, împreună cu Saveliev, am doborât cum, necum o zadă uriaşă şi neagră, care printr-o minune făcuse faţă furtunii şi incendiilor. Am aruncat fierăstrăul direct pe iarbă, acesta a zăngănit lovindu-se de pietre, iar noi ne-am aşezat pe trunchiul copacului răsturnat.

— Hai să ne imaginăm puţin cum o să fie, spuse Saveliev. O să supravieţuim, plecăm pe Continent, o să îmbătrânim repede şi vom fi nişte moşnegi bolnavi. Ba o să ne înţepe inima, ba n-o să ne dea pace durerile reumatice, ba o să ne doară în piept. Tot ce facem acum aici, felul în care ne petrecem anii tinereţii – nopţile nedormite, foamea,

munca grea prelungită în minele de aur, cu picioarele în apă rece ca gheaţa, frigul iernilor, bătăile soldaţilor din escortă –, toate astea n-o să treacă fără urmări pentru noi, chiar dacă rămânem în viaţă. O să bolim fără să ştim cauza bolii, o să ne văităm şi o să umblăm de la o policlinică la alta. Munca de neîndurat ne-a lăsat răni fără leac şi toată bătrâneţea noastră va fi o viaţă în durere, o durere nemărginită, şi fizică, şi sufletească. Dar printre aceste zile îngrozitoare, vor fi şi zile când vom respira mai uşor, când ne vom simţi aproape sănătoşi, iar suferinţele noastre nu ne vor tulbura. Asemenea zile nu vor fi prea multe. Vor fi atâtea câte s-a priceput fiecare dintre noi să le trândăvească în lagăr.

— Dar munca cinstită? am întrebat.

— În lagăr, la muncă cinstită ne îndeamnă ticăloşii şi cei care ne bat, ne schilodesc, ne mănâncă mâncarea şi obligă nişte schelete vii să muncească până îşi dau duhul de-a binelea. Munca asta „cinstită” e în folosul lor. Iar ei cred mai puţin decât noi în existenţa unei asemenea munci.

Seara ne-am strâns în jurul sobiţei noastre dragi. Fedea Şceapov asculta atent vocea răguşită a lui Saveliev.

— Aşadar am refuzat să muncesc. Au întocmit un proces-verbal: îmbrăcat de sezon…

— Da ce înseamnă „îmbrăcat de sezon”? întrebă Fedea.

— Păi procedează aşa ca să nu treacă în raport toate hainele de iarnă sau de vară cu care eşti îmbrăcat. N-au voie să scrie în procesul-verbal de iarnă că te-au trimis la muncă fără buşlat sau fără mănuşi. De câte ori ai rămas acasă, pentru că nu erau mănuşi?

— Pe noi nu ne lăsau, spuse timid Fedea. Comandantul ne obliga să croim drum prin zăpadă. Altfel chestia asta s-ar fi numit: a rămas acasă din „lipsă de echipament”.

— Întocmai ce spuneam.

— Hai, povesteşte-ne despre metrou.

Saveliev se porni să-i povestească lui Fedea despre metroul din Moscova. Şi mie şi lui Ivan Ivanovici ne plăcea să-l ascultăm pe Saveliev. Ştia tot felul de lucruri care mie, ca moscovit, nici nu mi-ar fi trecut prin cap.

— Pe mahomedani, Fedea, începu Saveliev, bucuros că mintea încă îi mai funcţionează, îi cheamă la rugăciune muezinul din minaret. Mahomed a ales vocea umană ca semnal că e timpul rugăciunii. Mahomed încercase tot ce se putea: trâmbiţa, tamburina, focul semnalizator, dar a renunţat la toate... După o mie cinci sute de ani, la încercările de a se găsi un semnal pentru trenurile de metrou, s-a văzut că nici fluieratul, nici claxonatul, nici sirena nu sunt percepute cu atâta precizie şi siguranţă de urechea omenească, de urechea mecanicului de la metrou, cum este percepută vocea pătrunzătoare a dispecerului de serviciu care strigă: „Liber!”

Fedea oftă încântat. În pofida tinereţii sale, el era mai experimentat, mai adaptat la viaţa de pădure decât oricare dintre noi. Fedea putea să tâmplărească, să construiască din bârne o izbă în taiga, ştia cum să doboare un copac şi cum să rostuiască din crengi un loc de înnoptat. Era un bun vânător: pe meleagurile lui, încă din anii copilăriei erau familiarizaţi cu armele. Dar frigul şi foamea de aici îi anihilaseră toate calităţile, iar pământul nesocotea cunoştinţele şi îndemânarea lui. Fedea nu-i invidia pe orăşeni, se închina pur şi simplu în faţa lor şi, în ciuda foamei, era gata să asculte la nesfârşit istorisiri despre cuceririle tehnicii şi despre minunile oraşului.

Prietenia nu se leagă nici în nevoi, nici la nenorocire. Acele condiţii ale unei vieţi „grele” care, cum ne arată poveştile din literatură, ar fi elementul obligatoriu al naşterii unei prietenii nu sunt îndeajuns de „grele”. Dacă necazul şi nevoia leagă şi naşte prietenie între oameni înseamnă că acea nevoie nu este extremă şi nenorocirea nu este prea mare. Necazul nu este destul de acut şi profund, dacă-l poţi împărtăşi cu prietenii. În necazul autentic ţi se pune la încercare doar propria tărie sufletească şi trupească, ţi se clarifică limitele posibilităţilor tale, rezistenţa fizică şi forţa morală.

Toţi înţeleseserăm că am putea supravieţui doar întâmplător. Lucru ciudat, dar cândva, în tinereţea mea, umbla o vorbă spusă la orice ghinion sau eşec: „Ei, de foame n-o să murim”. Eram sigur că aşa este, credeam din tot sufletul meu în vorba aceasta. Iar la treizeci de ani mă

aflam în situaţia omului care cu adevărat murea de foame, care, fără nicio exagerare, sărea la bătaie pentru o bucată de pâine. Şi asta se petrecea cu mult timp înainte de a începe războiul.

Când ne-am adunat toţi patru la izvorul Duskania, ştiam că nu de dragul prieteniei eram împreună. Ştiam că, dacă vom supravieţui, nu de bunăvoie ne vom mai întâlni unul cu celălalt. N-o să ne facă plăcere să ne amintim relele trăite: foamea ce te scotea din minţi, tratarea cu aburi a păduchilor în cutiile de conserve folosite la dejun, pălăvrăgeala de nestăvilit din jurul focului, pălăvrăgeală-nostalgică, fanteziile gastronomice, disputele dintre noi şi visele mereu aceleaşi ale tuturor, pentru că toţi vedeam în vis acelaşi lucru: pâini de secară, ce zburau pe lângă noi, ca nişte bolizi sau ca nişte îngeri.

Capacitatea omului de a uita îl face fericit. Memoria este întotdeauna gata să uite răul şi să-şi amintească doar binele. Nu era nimic bun la izvorul Duskania, nu fusese nici înainte, nu va fi nici în drumurile viitoare ale fiecăruia dintre noi. Fuseserăm otrăviţi de Nord pentru totdeauna şi înţelegeam prea bine lucrul acesta. Trei dintre noi încetaseră să se mai împotrivească sorţii, numai Ivan Ivanovici muncea cu aceeaşi stăruinţă tragică ca şi înainte.

Saveliev încercă să-l aducă cu picioarele pe pământ într-una din pauzele de fumat. Pauza de fumat era cel mai banal moment de odihnă, odihnă pentru nefumători, pentru că nu mai aveam mahorcă de ani de zile, în schimb aveam pauze de fumat. În taiga, fumătorii pasionaţi strângeau şi uscau frunze de coacăz-negru şi se porneau adevărate discuţii, înflăcărate ca între deţinuţi, pe tema: care frunze sunt mai gustoase, cele de coacăz sau cele de merişor? în opinia cunoscătorilor, nici unele, nici altele nu erau bune de nimic, pentru că organismul cerea otrava nicotinei, nu fum, şi nu puteai înşela celulele creierului printr-un mijloc atât de simplu. Dar pentru odihna-pauză de fumat, frunza de coacăz era potrivită, fiindcă în lagăr cuvântul „odihnă” suna prea strident în timpul lucrului şi contrazicea acele principii fundamentale ale eticii de producţie, promovate în Nordul îndepărtat. Odihna după fiecare oră de muncă era o sfidare, ba chiar un delict, în timp ce pauza de fumat din oră în oră

intra în ordinea lucrurilor. Aici, ca în tot ce se petrecea în Nord, faptele nu coincideau cu regulile. Frunza uscată de coacăz era un camuflaj natural.

— Ascultă, Ivan, spuse Saveliev. Am să-ţi povestesc o întâmplare. La Bamlag[34], pe drumurile secundare duceam nisipul cu roaba. Transportul se făcea pe o distanţă mare, iar norma era de douăzeci şi cinci de metri cubi. Dacă îndeplineai mai puţin de o jumătate de normă primeai raţie de pedeapsă: trei sute de grame de pâine şi o supă chioară o dată pe zi. Iar cel care-şi făcea norma primea un kilogram de pâine, în afara raţiei de hrană, ba mai avea şi dreptul să cumpere de la magazin încă un kilogram de pâine. Lucram în doi. Normele erau însă imposibil de îndeplinit. Aşa că ne-am înţeles să procedăm astfel: astăzi cărăm amândoi din galeria ta în contul tău şi scoatem norma. Primim două kilograme de pâine şi cele trei sute de grame de pedeapsă ale mele: fiecăruia îi revine un kilogram o sută cincizeci de grame de pâine. Mâine muncim în contul meu. Apoi iarăşi în al tău. O lună întreagă aşa am făcut. Viaţă adevărată, nu-i aşa? Important e că şeful de echipă era un om de suflet şi, fireşte, ştia de toată tărăşenia. Chiar îi convenea, pentru că oamenii rămâneau în putere şi producţia nu scădea. Apoi unul dintre şefi a descoperit toată treaba şi fericirea noastră a luat sfârşit.

— Şi vrei să încerci chestia asta şi aici? întrebă Ivan Ivanovici.

— Nu vreau, pur şi simplu o să te ajutăm.

— Şi voi?

— Nouă, dragul meu, ne e totuna.

— Păi atunci şi mie mi-e totuna. N-are decât să vină poliţaiul.

Poliţaiul, adică şeful de echipă, veni peste câteva zile. Cele mai rele temeri se adeveriră.

— Ei, v-aţi odihnit destul, acum gata. Lăsaţi locul şi altora. Munca voastră aduce a centru de întremare sau unitate de însănătoşire, cum s-ar zice, OP[35] sau OK, glumi

34 Lagăr de muncă forţată pentru construirea magistralei feroviare Baikal- Amur, începută în 1933.

35 Abrevieri pentru ozdorovitelnîi punkt (rusă, „centru de întremare“) şi ozdorovitelnaia komandă (rusă, „unitate de însănătoşire“). Acestea

plin de importanţă şeful de echipă.

— Da, răspunse Saveliev.

La început OP, pe urmă OK.

Tăbliţă la picior şi apoi – pa!

Am râs cu toţii din politeţe.

— Când plecăm înapoi?

— Mâine pornim la drum.

Ivan Ivanovici se linişti. Se spânzură noaptea de o cracă bifurcată, fără niciun fel de funie, la vreo zece paşi depărtare de colibă. Până acum nu mai văzusem un asemenea fel de sinucidere. L-a găsit Saveliev, îl văzuse de pe potecă şi ne-a chemat urlând. Şeful de echipă, care venise în goană, ne ordonă să nu dăm trupul jos până la venirea „operativilor” şi să ne pregătim cât mai repede de plecare.

Fedea Şceapov şi cu mine ne-am strâns lucrurile în mare derută: Ivan Ivanovici avea obiele bune, nezdrenţuite, săculeţi, prosop, o bluză de corp de rezervă, din bumbac, pe care Ivan Ivanovici o despăduchease la aburi, *burki* vătuite, gata reparate, iar pufoaica era lăsată pe prici. După o scurtă deliberare am luat toate aceste obiecte pentru noi. Saveliev n-a participat la împărţeala hainelor mortului, el se tot învârtea pe lângă corpul lui Ivan Ivanovici. În lumea liberă, întotdeauna şi pretutindeni, un cadavru stârneşte un interes nebulos, atrage ca un magnet. Acest lucru însă nu se întâmplă pe timp de război sau în lagăr: moartea zilnică şi tocirea sentimentelor anulează orice interes pentru un cadavru. Dar pe Saveliev moartea lui Ivan

Ivanovici îl tulburase, îl luminase, îi atinsese nişte unghere întunecate ale sufletului, îl împingea să ia o hotărâre.

El intră în colibă, luă dintr-un colţ un topor şi trecu înapoi pragul. Şeful de echipă, care şedea pe prispă, sări în

---

erau barăci amenajate pentru refacerea celor epuizaţi, organizate periodic când mortalitatea deţinuţilor era prea mare şi nu exista posibilitatea de a înlocui pierderile. Cei trimişi în locul acesta, cu recomandări scrise din partea superiorilor, beneficiau de condiţii de trai ceva mai bune şi de o mâncare mai consistentă. Deţinuţii nu mai erau trimişi la muncă grea, dar aveau obligaţia să presteze 3-4 ore treburi mai uşoare în lagăr.

picioare şi urlă ceva de neînţeles. Eu şi Fedea am alergat în curte.

Saveliev se apropie de butucul gros al unei zade pe care noi tăiam lemne; butucul era crestat peste tot, coaja desprinsă. îşi puse mâna stângă pe butuc, îşi răşchiră degetele şi-şi avântă toporul.

Şeful de echipă scoase un ţipăt ascuţit şi pătrunzător. Fedea se aruncă spre Saveliev – patru degete zburară în rumeguş, nici măcar nu se puteau zări dintr-odată printre crenguţele şi aşchiile mărunte. Din degete ţâşnea sângele de un roşu-intens. Fedea şi cu mine am rupt cămaşa lui Ivan Ivanovici, cu o fâşie i-am înfăşurat mâna lui Saveliev în chip de garou şi i-am bandajat rana.

Şeful de echipă ne-a dus pe toţi în lagăr. Pe Saveliev – la punctul sanitar să fie pansat, apoi la biroul de anchetă, pentru deschiderea dosarului de automutilare. Fedea şi cu mine ne-am întors în acelaşi cort, de unde în urmă cu două săptămâni plecaserăm plini de speranţă, în aşteptarea fericirii.

Locurile noastre pe priciurile de sus fuseseră ocupate de alţii, dar nu ne-am făcut griji: era vară şi pe priciurile de jos era chiar mai bine decât pe cele de sus, iar până la iarnă o să mai fie multe, multe schimbări.

Am adormit repede, dar pe la miezul nopţii m-am sculat şi m-am dus la masa plantonului de serviciu. Fedea îşi găsise un locşor acolo şi şedea cu o foaie de hârtie în mână. Am citit peste umărul lui:

„Mamă, scria el, mamă, o duc bine aici. Mamă, sunt îmbrăcat de sezon...”

1959

Injectorul

Comandantului minei tov. A.S. Koroliov, din partea şefului sectorului „Izvorul de aur”, Kudinov L.B.

RAPORT

Conform dispoziţiei dumneavoastră de a expune motivele întreruperii lucrului, timp de şase ore, a brigăzii a

4-a de deţinuţi, în ziua de 12 noiembrie a.c., în sectorul „Izvorul de aur” al minei de sub conducerea dumneavoastră, raportez următoarele:

Dimineaţa, temperatura aerului era sub minus cincizeci de grade. Termometrul nostru a fost spart de gardianul de serviciu, fapt pe care vi l-am raportat. Totuşi puteam stabili temperatura, pentru că scuipatul îngheţa în zbor.

Brigada a fost scoasă la mină la timpul cuvenit, dar n-a putut trece la muncă, întrucât injectorul de la boilerul care serveşte sectorul nostru şi încălzeşte pământul îngheţat n-a mai mers ca lumea. I-am adus de nenumărate ori la cunoştinţă inginerului-şef situaţia necorespunzătoare a injectorului, dar nu s-au luat niciun fel de măsuri şi injectorul a luat-o razna de tot. În momentul de faţă inginerul-şef nu vrea să schimbe injectorul.

Din cauza injectorului nu s-a putut trece la pregătirea solului, aşa că brigada a fost nevoită să stea câteva ore fără să poată munci. N-avem unde ne încălzi, iar focuri nu ni se permite să facem. Totodată, escorta nu ne dă voie să trimitem brigada înapoi, la baracă.

Am scris pretutindeni pe unde a fost posibil că nu mai pot lucra cu un asemenea injector. De cinci zile se comportă mizerabil, iar de el depinde îndeplinirea planului întregului sector. Nu o putem scoate la capăt cu el, iar inginerului-şef nu-i pasă şi nu face decât să ne pretindă metri cubi.

Şeful sectorului „Izvorul de aur”, inginer minier L. Kudinov

De-a curmezişul raportului a fost scris cu litere citeţe:

1. Pentru refuzul de a munci timp de cinci zile, fapt care a generat sabotarea producţiei şi întreruperi ale lucrului în tot sectorul, *zek*-ul[36] Injector să fie arestat trei zile şi trei nopţi, fără permisiunea de a ieşi la muncă, şi apoi să fie transferat la o unitate cu regim forţat sever. Cazul lui să fie transmis organelor de anchetă pentru a fi tras la răspundere penală în faţa legii.

36 Zek sau z/k, abreviere de la zakliucionîi kanaloarmeeţ – deţinut condamnat la muncă forţată la canal; termen folosit în documentele oficiale în deceniile 3-5 ale secolului trecut (rusă).

2. Inginerului-şef Gorev îi dau avertisment pentru indisciplină la locul de muncă. Propun ca *zek*-ul Injector să fie înlocuit cu un angajat civil.

Comandantul minei, Aleksandr Koroliov

[1956]

Apostolul Pavel

Când mi-am luxat glezna, căzând în puţ de pe scara alunecoasă din nuiele, conducerea şi-a dat seama că o să şchiopătez multă vreme şi, pentru că nu se putea să stai fără treabă, m-au transferat ca om de ajutor pe lângă tâmplarul nostru, Adam Frizorgher, decizie care ne-a bucurat pe amândoi.

În prima sa viaţă, Frizorgher fusese pastor într-un sat de pe lângă Marxstadt pe Volga. Ne-am întâlnit într-unul din lagărele mari de tranzit în timpul carantinei de tifos şi am venit împreună aici, la prospectarea cărbunelui. Frizorgher, ca şi mine, fusese în taiga, apoi ajunsese un mierlitor la un pas de moarte şi, pe jumătate smintit, nimerise din mină în lagărul de tranzit. Ca invalizi, ne trimiseseră la prospectarea carbonieră ca ajutoare – efectivele muncitorilor profesionişti din prospectare erau completate doar cu angajaţi civili. E adevărat că aceştia erau deţinuţii de ieri care-şi încheiaseră „sorocul” sau condamnarea şi care în lagăr erau numiţi cu oarece dispreţ „slobozei”. Pe perioada transferului nostru, era mare lucru dacă la toţi aceşti patruzeci de angajaţi civil găseai două ruble când aveai nevoie să-ţi cumperi mahorcă. Totuşi, nu erau de-ai noştri. Toată lumea ştia prea bine că, după două-trei luni, ei îşi vor putea cumpăra haine, vor putea bea, vor primi acte de identitate şi, cine ştie, peste un an vor pleca acasă. Speranţele acestea erau cu atât mai mari, cu cât Paramonov, şeful prospectării, le promitea câştiguri uriaşe şi raţii polare[37]. „O să vă întoarceţi acasă cu joben pe cap”, repeta el mereu. Cu noi, deţinuţii, nu pornea discuţii despre

37 În condiţii de climă extremă, ca acelea de la Polul Nord, era nevoie ca raţiile de hrană să fie mai mari.

jobene şi raţii polare.

Cu toate acestea, Paramonov nu se purta rău cu noi. Nu i se dădeau deţinuţi la prospectare şi izbutise să obţină de la conducere doar cinci oameni în serviciul lui, niciunul în plus.

Nu ne ştiam încă unii pe alţii, dar când ne-au chemat după listă din baracă şi ne-au dus în faţa privirii lui senine şi pătrunzătoare, Paramonov a rămas foarte mulţumit de audierea noastră. Unul dintre noi, Izghibin, un bărbat cu mustăţi cărunte şi hâtru din Iaroslavl, era sobar. Nu-şi pierduse vioiciunea înnăscută nici măcar în lagăr, iar meseria sa îl ajutase întrucâtva, aşa că nu era atât de vlăguit ca restul deţinuţilor. Al doilea era un uriaş chior din Kameneţ-Podolsk: i s-a prezentat lui Paramonov ca „fochist de locomotivă.

— Înseamnă că poţi să faci ceva lăcătuşerie, îi spuse Paramonov.

— Pot, sigur că pot, confirmă bucuros fochistul.

Îşi dăduse repede seama de toate avantajele muncii într-un grup civil de prospectare.

Al treilea a fost agronomul Riazanov. O asemenea profesie l-a entuziasmat de-a binelea pe Paramonov. Evident, n-a dat nicio atenţie vechiturilor zdrenţuite în care era îmbrăcat agronomul. În lagăr, nu haina îl face pe om, iar Paramonov ştia bine cum stau lucrurile aici.

Al patrulea am fost eu. Nu eram nici sobar, nici lăcătuş, nici agronom, dar statura mea înaltă l-a liniştit, pare-se, pe Paramonov şi oricum nu merita să se apuce să modifice lista din pricina unui singur om. A încuviinţat dând din cap.

Al cincilea însă se purta foarte ciudat. Mormăia cuvintele unei rugăciuni şi îşi acoperea faţa cu mâinile, fără să asculte cuvintele lui Paramonov. Dar nici asta nu era ceva nou pentru şef. Paramonov se întoarse spre dispecerul care stătea lângă el ţinând în mâini un teanc galben de dosare cu şină, aşa-numitele „dosare personale”.

— Acesta e tâmplar, spuse dispecerul, ghicind întrebarea lui Paramonov.

Preluarea fiind încheiată, am fost duşi la prospectarea carboniferă.

Mai târziu, Frizorgher mi-a povestit că, atunci când fusese chemat, crezuse că va fi împuşcat, atât de tare îl speriase anchetatorul de la mină. Am stat un an întreg cu Frizorgher în aceeaşi baracă şi nu s-a întâmplat niciodată să ne vorbim urât unul celuilalt. Un asemenea fapt e o raritate şi în lagăr, şi în puşcărie. Certurile se încing din tot felul de fleacuri, injuriile ating într-o clipă o asemenea intensitate, încât ai impresia că următoarea treaptă nu poate fi decât cuţitul său, în cel mai bun caz, bâta. Eu însă m-am deprins repede să nu dau prea mare atenţie acestor certuri aprinse. Înflăcărarea se stingea repede şi, dacă cele două părţi împricinate continuau să se mai insulte alene un timp, o făceau mai degrabă de dragul aparenţelor, ca să-şi păstreze „obrazul”.

Totuşi, eu şi Frizorgher nu ne-am certat niciodată. Cred că era meritul lui, pentru că nu exista om mai paşnic. Nu jignea pe nimeni, vorbea puţin. Avea un glas bătrânesc, tremurător, un tremur accentuat, cumva artificial. Cu un asemenea glas vorbesc în teatru actorii tineri care interpretează roluri de bătrâni. În lagăr mulţi încercau (nu fără succes) să pară mai bătrâni şi mai slăbiţi fizic decât erau în realitate. Procedau astfel nu întotdeauna dintr-un calcul premeditat, ci mai degrabă din instinct. Ironia sorţii făcea că mai bine de jumătate dintre oamenii care-şi adăugau ani şi-şi scădeau forţele ajungeau într-o stare mult mai rea decât voiau să arate.

Dar în glasul lui Frizorgher nu era nimic prefăcut.

În fiecare dimineaţă şi seară, el se ruga în gând, întorcându-se cu spatele şi privind în pământ. Lua parte la discuţiile comune doar dacă era vorba de teme religioase, adică foarte rar, pentru că deţinuţilor nu le plac asemenea subiecte. Izghibin, bătrânul simpatic cu vorba deocheată, mai încerca să-l ia în râs pe Frizorgher, dar vorbele lui de duh erau primite cu un zâmbet atât de blând, încât gloanţele glumeţului nimereau în gol. Era iubit de toată echipa de prospectare, chiar şi de Paramonov, căruia Frizorgher îi meşterise o masă de scris, la care se pare că lucrase o jumătate de an.

Paturile noastre erau învecinate şi noi stăteam adesea de vorbă; uneori Frizorgher se mira ca un copil, fluturându-

şi mâinile mici, când vedea că ştiu tot felul de istorii cunoscute din Evanghelii, texte despre care el, în candoarea sa sufletească, credea că sunt apanajul doar al unui cerc strâmt de credincioşi. Chicotea şi era tare mulţumit când eu scoteam la iveală asemenea cunoştinţe. Se însufleţea şi începea să-mi povestească pasaje din Evanghelii pe care nu mi le aminteam bine sau nu le ştiam deloc. îi plăceau tare mult conversaţiile de felul acesta.

Odată însă, enumerând numele celor doisprezece apostoli, Frizorgher a greşit. A rostit şi numele apostolului Pavel. Eu însă, cu siguranţa de sine a ignorantului, îl considerasem întotdeauna pe apostolul Pavel adevăratul creator al religiei creştine, principalul ei conducător teoretic, ştiam câte ceva din biografia lui şi n-am scăpat ocazia să-l corectez pe Frizorgher.

— Nu, nu, replică Frizorgher râzând, nu ştii dumneata. Şi se apucă să-şi îndoaie câte un deget: Petru, Pavel, Marcu...

M-am apucat să-i povestesc tot ce ştiam despre apostolul Pavel. Mă asculta tăcut şi atent. Era deja târziu, venise vremea să ne culcăm, în timpul nopţii m-am trezit şi, în licărul opaiţului fumegând, am văzut că ochii lui erau deschişi. L-am auzit şoptind: „Doamne, ajută-mă! Petru, Pavel, Marcu...”. N-a dormit toată noaptea. Dimineaţa a plecat devreme la muncă, iar seara s-a întors târziu, când eu adormisem. M-a trezit un plânset molcom, bătrânesc. Frizorgher stătea în genunchi şi se ruga.

— Ce s-a întâmplat? l-am întrebat după ce şi-a terminat rugăciunea.

Frizorgher mi-a găsit mâna şi mi-a strâns-o.

— Ai dreptate, mi-a spus. Pavel nu era printre cei doisprezece apostoli. L-am uitat pe Bartolomeu.

Eu tăceam.

— Te miră lacrimile mele? m-a întrebat. Sunt lacrimi de ruşine. Nu puteam, nu trebuia să uit asemenea lucruri. Acesta e un păcat, un mare păcat. Un străin îmi atrage atenţia mie, Adam Frizorgher, asupra unei greşeli de neiertat. Nu, nu, dumneata n-ai nicio vină, vinovat sunt eu, e păcatul meu. Dar e bine că m-ai corectat. O să-mi treacă.

Abia l-am putut linişti şi de atunci (asta s-a întâmplat

cu puţin înainte de a-mi luxa glezna) am devenit prieteni şi mai buni.

Odată, când în atelierul de tâmplărie nu era nimeni, Frizorgher a scos din buzunar un portofel soios din pânză şi m-a chemat la fereastră.

— Uite, îmi spuse el, întinzându-mi o fotografie minusculă şi ruptă pe la colţuri – o poză la minut.

Era fotografia unei femei tinere cu o expresie ciudată a feţei, ca în toate pozele la minut. Fotografia îngălbenită şi crăpată era lipită cu grijă pe o hârtie colorată.

— E fiica mea, adăugă el solemn. Singura mea fiică. Soţia mi-a murit demult. E adevărat că fiică-mea nu-mi scrie, probabil nu ştie adresa. Eu i-am scris mult, îi scriu şi acum. Numai ei. Nu arăt nimănui fotografia asta. Am luat-o de acasă. Cu şase ani în urmă am luat-o de pe comodă.

Paramonov intră fără zgomot în atelier.

— E fiica dumitale? întrebă el, aruncând o privire pe fotografie.

— Fiică-mea, cetăţene şef, răspunse Frizorgher zâmbind.

— Îţi scrie?

— Nu.

— Cum de l-a uitat pe bătrânul ei? Scrie o cerere pentru investigări, am s-o trimit mai departe. Piciorul tău ce face?

— Şchiopătez, cetăţene şef.

— Bine, dă-i înainte cu şchiopătatul.

Paramonov ieşi din încăpere.

De atunci, fără să se mai ascundă de mine, după ce-şi încheia rugăciunea de seară şi se culca pe pat, Frizorgher scotea fotografia fiicei şi mângâia marginea colorată.

Aşa am dus-o noi paşnic încă vreo jumătate de an, când într-o zi ni s-a adus corespondenţa. Paramonov era plecat şi corespondenţa a primit-o secretarul lui, deţinutul Riazanov. Acesta se dovedise a nu fi nici pe departe agronom, ci esperantist, fapt care nu-l împiedica să jupoaie cu dibăcie caii morţi, să îndoaie ţevi groase de fier, după ce le umplea cu nisip şi le înroşea în foc, şi să se ocupe de toate hârtiile administrative ale şefului.

— Ia te uită aici, mi-a spus, ce declaraţie au trimis pe

numele lui Frizorgher.

În plic era un document oficial cu rugămintea ca deţinutul Frizorgher (articolul, durata pedepsei) să ia cunoştinţă de declaraţia fiicei sale, a cărei copie era anexată. În declaraţie, ea scria clar şi concis că, după ce s-a convins că tatăl ei este un duşman al poporului, se leapădă de el şi are rugămintea ca legătura lor de rudenie să fie considerată inexistentă.

Riazanov învârtea hârtia în mâini.

— Ce pacoste, spuse el. La ce i-o fi trebuind ei aşa ceva? O vrea să intre în partid?

Eu mă gândeam la alte variante: de ce să-i trimiţi tatălui-deţinut asemenea declaraţii? O fi vreo formă originală de sadism, asemenea înştiinţărilor trimise rudelor despre moartea imaginară a unui deţinut, sau pur şi simplu era vorba de dorinţa de a le face pe toate după lege? Sau poate altceva?

— Ascultă, Vaniuşka, i-am spus lui Riazanov. Ai înregistrat corespondenţa?

— N-am avut când, abia a sosit.

— Dă-mi mie plicul ăsta.

Şi i-am povestit lui Riazanov cum stăteau lucrurile cu Frizorgher.

— Dar scrisoarea? ezită el. Ea o să-i scrie, probabil, şi lui.

— Reţii şi scrisoarea.

— Bine, atunci ia-l.

Am mototolit plicul şi l-am aruncat prin uşiţa deschisă a sobei în care ardea focul.

Peste o lună veni şi scrisoarea, la fel de scurtă ca şi declaraţia, şi noi am ars-o în aceeaşi sobă.

Nu peste multă vreme pe mine m-au dus în altă parte, în timp ce Frizorgher a rămas pe loc. Nu ştiu ce s-a mai întâmplat cu el. Mi-am amintit adesea de el, cât am mai avut putere să-mi amintesc, îi auzeam glasul tremurător, şoapta înfrigurată: „Petru, Pavel, Marcu...”

[1954]

Fructe de pădure

Fadeev spuse:

— Aşteaptă puţin, o să vorbesc eu cu el.

Se apropie de mine şi-mi puse patul puştii lângă cap.

Eu zăceam în zăpadă îmbrăţişând buşteanul pe care-l scăpasem de pe umăr şi nu-l mai puteam ridica, ca apoi să-mi ocup locul în şirul de oameni ce coborau de pe munte. Fiecare dintre noi ducea pe umăr câte un buştean, „un băţ de lemn”, mai mare sau mai mic: toţi se grăbeau spre casă, şi soldaţii din escortă, şi deţinuţii, toţi voiau să mănânce, să doarmă, se săturaseră până în gât de ziua de iarnă fără de sfârşit. Iar eu zăceam în zăpadă.

Fadeev le vorbea întotdeauna deţinuţilor cu „dumneavoastră”.

— Ascultaţi-mă bine, bătrâne, spuse el, nu se poate ca un hojmală ca dumneavoastră să nu poată duce o bucată de lemn, mai bine zis – un beţişor. E limpede că sunteţi un simulant. Sunteţi un fascist, în timp ce patria noastră se luptă cu duşmanul, dumneavoastră îi puneţi beţe în roate.

— Eu nu sunt fascist, i-am răspuns, sunt un om bolnav şi flămând. Tu eşti fascist. Citeşti în ziare cum fasciştii ucid bătrânii. Gândeşte-te cum o să-i povesteşti logodnicei tale despre ce ai făcut la Kolîma.

Mi-era totuna. Nu-i suportam pe cei roşii în obraji, sănătoşi, sătui, bine îmbrăcaţi şi nu mi-era frică. M-am încovoiat ca să-mi protejez stomacul, dar şi acesta era un gest ancestral, instinctiv, pentru că nu mă temeam deloc de loviturile în stomac. Fadeev mă lovi cu cizma în spate. Mi se făcu brusc cald, însă nu mă durea nimic. Dacă voi muri, cu atât mai bine.

— Ascultaţi-mă, spuse Fadeev, după ce m-a întors cu faţa spre cer cu vârful cizmei. Nu sunteţi primul cu care muncesc şi-i ştiu bine pe cei de teapa dumneavoastră.

Se apropie Seroşapka, un alt soldat din escortă.

— Ia arată-ţi mutra, să te ţin minte. Da tare rău şi urât mai eşti! Mâine te împuşc cu mâna mea. Ai înţeles?

— Am înţeles, am răspuns, ridicându-mă şi scuipând o

salivă sărată amestecată cu sânge.

Am târât buşteanul după mine, acompaniat de huiduielile, strigăturile şi înjurăturile celorlalţi deţinuţi. Ei îngheţaseră în timp ce eu eram bătut.

În dimineaţa următoare, Seroşapka ne-a scos la muncă într-o pădure tăiată încă din iarna trecută ca să strângem tot ce s-ar putea arde în sobele de fier. Pădurea fusese tăiată în timpul iernii, aşa că cioturile erau înalte. Le smulgeam din pământ cu nişte răngi, le tăiam cu fierăstrăul şi le stivuiam.

Pe rarii copaci rămaşi în picioare din jurul locului nostru de muncă, Seroşapka atârnase jaloane legate cu iarbă uscată şi îngălbenită, marcând astfel zona interzisă.

Brigadierul nostru aprinse un foc pe o movilă pentru Seroşapka – la muncă numai escorta avea dreptul la foc – şi aduse lemne de rezervă.

Zăpada căzută fusese de mult spulberată de vânt. Iarba îngheţată, acoperită cu chiciură, aluneca din palme şi îşi schimba culoarea la atingerea mâinii omului. Pe moviliţă se zăreau tufe scunde, îngheţate, de măceş de munte, ale căror poame degerate, de un violet întunecat, aveau o aromă neobişnuită. Mai gustoase decât măceşele erau merişoarele răscoapte, vineţii, atinse şi ele de îngheţ... Pe crenguţe scurte şi drepte atârnau afine de un albastru-aprins, zbârcite ca pielea unui portmoneu de piele gol, dar păstrând în ele un suc negru-albăstrui, grozav de gustos.

În perioada aceasta a anului, fructele de pădure, atinse de ger, nu seamănă deloc cu cele coapte şi suculente. Gustul lor este mult mai rafinat.

Râbakov, partenerul meu la muncă, aduna fructe de pădure într-o cutie de conservă în pauzele de fumat, ba chiar şi în clipele când Seroşapka se uita în altă parte. Dacă Râbakov o să umple o cutie întreagă, bucătarul detaşamentului de pază îi va da pâine. Îndeletnicirea lui Râbakov devenise dintr-odată o afacere importantă.

Eu nu aveam asemenea clienţi, aşa că mâncam poamele pe loc, apăsând lacom şi grijuliu cu limba fiecare boabă de cerul gurii; sucul dulce şi parfumat al fructului strivit mă îmbăta pentru o clipă.

Nu-mi trecea prin cap să-l ajut pe Râbakov la strâns

bobiţe şi nici el nu-şi dorea un astfel de ajutor: ar fi trebuit să-şi împartă pâinea.

Cutia lui Râbakov se umplea cam încet, boabele erau tot mai rare şi, fără să ne dăm seama, muncind şi adunând fructe de pădure, ne-am apropiat de graniţa „zonei” – jaloanele atârnau deja deasupra capetelor noastre.

— Ia uite aici, i-am spus, hai să ne întoarcem.

În faţa noastră însă erau moviliţe cu tufe pline de măceşe, afine, merişoare... Le zăriserăm de mai multă vreme. Dar ar fi trebuit ca arborele de care atârna jalonul să fi fost cu doi metri mai departe.

Râbakov îmi arătă cutia de conservă, care nu se umpluse, soarele ce cobora spre orizont şi începu să se apropie încet de fructele magice.

Se auzi pocnetul sec al unei împuşcături şi Râbakov se prăbuşi între moviliţe cu faţa în jos. Fluturându-şi puşca, Seroşapka strigă:

— Lăsaţi-l acolo, nu vă apropiaţi!

Seroşapka îşi armă puşca şi trase a doua oară. Ştiam cu toţii ce înseamnă a doua împuşcătură. Ştia şi Seroşapka. Era obligatoriu să fie două împuşcături – prima era de avertizare.

Aşa cum zăcea între moviliţe, Râbakov părea neaşteptat de mic pe lângă imensitatea cerului, a munţilor, a râului, şi numai Dumnezeu ştie câţi oameni puteau fi puşi la pământ în aceşti munţi, pe potecuţele dintre moviliţe.

Cutioara lui Râbakov se rostogolise departe, am reuşit s-o iau de pe jos şi s-o bag în buzunar. Poate o să capăt nişte pâine în schimbul fructelor ăstora, căci ştiam pentru cine le strângea Râbakov.

Seroşapka alinie calm grupul nostru, nu prea mare, ne numără, dădu comanda de pornire şi ne conduse spre casă.

Îmi atinse umărul cu vârful puştii. M-am întors spre el.

— Pe tine am vrut să te nimeresc, îmi spuse, da mi-ai scăpat, lepădătură!...

1959

Căţeaua Tamara

Căţeaua Tamara a fost adusă din taiga de Moisei Moiseevici Kuzneţov, fierarul nostru. Judecând după nume[38], meseria lui se practica din tată în fiu. Moisei Moiseevici era de fel din Minsk. Kuzneţov era orfan, cum, de altfel, se putea deduce după prenumele şi patronimicul lui: la evrei, fiul capătă prenumele tatălui numai dacă (şi obligatoriu) tatăl a murit înainte de naşterea fiului. Se deprinsese cu munca de mic, învăţase meserie de la unchiul său, fierar ca şi tatăl lui Moisei.

Nevasta lui Kuzneţov, chelneriţă într-un restaurant din Minsk, era mult mai tânără decât bărbatul ei de patruzeci de ani, şi în 1937, la sfatul celei mai bune prietene – vânzătoare la bufet scrisese un denunţ împotriva soţului. Pe atunci, acesta era un procedeu mai sigur decât orice descântec sau vrăjitorie, chiar mai sigur decât vitriolul, aşa că soţul, Moisei Moiseevici, dispăruse pe dată. El era fierar de uzină, nu un simplu potcovar, era un poet în felul lui. Aparţinea acelei categorii de fierari care ar fi putut să facă până şi un trandafir din metal. Uneltele cu care lucra erau meşterite de mâna lui. Uneltele acestea – cleşti, dălţi, ciocănaşe, baroase –, de o eleganţă indiscutabilă, trădau dragostea pentru meserie a unui maestru care înţelegea în profunzime esenţa muncii sale. Nu era vorba de simetrii sau asimetrii, ci de ceva mai profund, mai personal. Fiecare potcoavă sau fiecare cui făcut de Moisei Moiseevici strălucea prin rafinament şi orice obiect ieşit din mâinile lui purta pecetea unui maestru. Părăsea cu greu lucrul la vreun obiect: i se tot părea că mai trebuie să dea o lovitură de ciocan, să-l îmbunătăţească, să-l facă şi mai potrivit.

Conducerea îl preţuia foarte mult, deşi partea de fierărie în sectorul de geologie nu era prea importantă. Moisei Moiseevici făcea uneori glume cu superiorii, dar glumele acestea îi erau iertate datorită calităţii muncii lui. De pildă, i-a asigurat pe cei din conducere că burghiele pot fi călite mai bine în unt decât în apă. Directorul comanda unt pentru fierărie, fireşte, într-o cantitate neînsemnată. Kuzneţov arunca în apă o mică parte din acest unt, şi

38 Kuzneţ (rusă) – fierar.

vârfurile burghielor de oţel căpătau o uşoară strălucire care nu apărea niciodată la o călire obişnuită. Restul de unt era mâncat de Kuzneţov şi de ciocănarul lui. Directorul a fost informat la scurtă vreme de matrapazlâcurile fierarului, dar n-au urmat niciun fel de represalii. Mai târziu, susţinând cu tărie calitatea superioară a călirii cu unt, Kuzneţov a cerut directorului rămăşiţe de la calupurile de unt, atinse de mucegai în depozit. Fierarul topea resturile astea şi obţinea unt topit, uşor amărui. Era un om cumsecade şi liniştit, care le dorea tuturor numai bine.

Directorul nostru cunoştea toate fineţurile vieţii. Asemenea lui Licurg, se îngrijea ca în „statul" lui din taiga să fie doi felceri, doi fierari, doi şefi de echipă, doi bucătari, doi contabili. Un felcer îngrijea bolnavii, iar celălalt făcea munca de jos şi-şi supraveghea colegul, ca nu cumva acesta să comită vreun act ilegal. Dacă unul dintre felceri abuza de „narcotice" – orice fel de medicamente cu codeină sau cofeină –, era demascat, pedepsit şi trimis la muncile în comun, iar colegul lui, după ce scria şi semna procesul-verbal de recepţie, se instala în pavilionul medical. În opinia directorului, cadrele profesioniste de rezervă nu numai că asigurau schimbul la momentul potrivit, dar menţineau şi disciplina care ar fi fost, fireşte, alterată rapid dacă măcar vreun specialist s-ar fi simţit de neînlocuit.

Dar contabilii, felcerii şi şefii de echipă îşi schimbau locurile cu destulă nesocotinţă şi, oricum, nu renunţau la un păhărel de alcool, chiar dacă le era oferit de un provocator.

Fierarul ales de director să fie „contragreutatea" lui Moisei Moiseevici n-a avut ocazia să ţină ciocanul în mână: Moisei Moiseevici era ireproşabil, invulnerabil, iar calificarea lui era prea înaltă.

El a fost acela care a dat pe o potecă din taiga peste un câine iakut fără stăpân, cu înfăţişare de lup: o căţea cu o fâşie de blană roasă pe pieptul alb. Era un câine de tracţiune.

În jurul nostru nu erau nici sate, nici tabere iakute de nomazi. Câinele se ivise dintr-odată pe poteca din taiga în faţa lui Kuzneţov, speriindu-l de moarte. Moisei Moiseevici crezuse că e un lup şi o luase la goană înapoi, lipăind cu cizmele pe cărare, spre ceilalţi deţinuţi care-l urmau.

Dar „lupul” se puse pe burtă şi începu să se târască spre oameni, dând din coadă. L-au mângâiat, l-au bătut uşurel peste coapsele slabe şi i-au dat de mâncare.

Căţeaua a rămas la noi. Curând a devenit limpede de ce nu riscase să-şi caute în taiga adevăraţii stăpâni.

Îi venise vremea să facă pui. Chiar din prima seară se apucă să sape o groapă sub cort, în mare grabă, fără să dea atenţie cuvintelor de bun venit. Oricare dintre cei cincizeci de bărbaţi ar fi vrut s-o mângâie, s-o alinte şi, printre alinturi, să-şi spună păsul, împărtăşindu-l unui animal.

Însuşi Kasaev, şeful de şantier, un geolog de treizeci de ani, care nu de mult îşi sărbătorise zece ani de muncă în Nordul îndepărtat, ieşi afară, continuând să cânte la chitara de care nu se despărţea niciodată, şi-l cercetă pe noul nostru colocatar.

— Să-i spunem Ostaş, propuse şeful de şantier.

— E căţea, Valentin Ivanovici, spuse amuzat Slavka Ganuşkin, bucătarul.

— E căţea? Aşa, deci. Atunci să se numească Tamara.

Şi şeful de şantier se îndepărtă.

Căţeaua zâmbi în urma lui dând din coadă. Ea stabili repede relaţii bune cu toţi cei de care avea nevoie. Tamara înţelegea rolul lui Kasaev şi al şefului de echipă Vasilenko în aşezarea noastră, înţelegea importanţa prieteniei cu bucătarul. Pe timp de noapte îşi ocupa locul alături de paznic.

Curând s-a văzut că Tamara mănâncă doar din mâinile noastre şi nu se atinge de nimic din bucătărie sau din cort, indiferent dacă acolo era sau nu cineva.

Această tărie de caracter i-a înduioşat pe toţi oamenii din aşezare, care văzuseră multe la viaţa lor şi trecuseră prin tot felul de necazuri.

Tamarei i se punea în faţă, pe jos, carne conservată şi pâine cu unt. Ea adulmeca alimentele, alegea şi lua cu ea mereu acelaşi lucru: o bucată sărată de somon de Siberia, hrana cea mai familiară ei, mai gustoasă şi, cu siguranţă, cea mai puţin periculoasă.

La scurtă vreme, căţeaua a fătat. În groapa întunecată au apărut şase căţeluşi. Noi le-am făcut o cuşcă

şi i-am dus acolo. Tamara a fost agitată un timp, s-a târât în faţa noastră, a dat din coadă, dar până la urmă s-a liniştit: căţeluşii erau în ordine.

La un moment dat, echipa de prospectare a trebuit să se mute vreo trei kilometri înspre munţi; de la bază, unde se aflau magaziile, bucătăria, administraţia, cortul, erau vreo şapte kilometri. Cuşca cu cei şase căţeluşi a fost dusă în noul loc şi Tamara alerga de două-trei ori pe zi la bucătar şi le aducea puilor câte un os primit la bucătărie. Căţeluşii ar fi fost oricum hrăniţi, dar Tamara nu era niciodată sigură de asta.

Într-o zi, în aşezarea noastră a apărut un grup de operativi, care umblau pe schiuri prin taiga în căutarea unor evadaţi. Evadarea pe timp de iarnă era o raritate, dar existau informaţii că de la mina din apropiere fugiseră cinci deţinuţi şi acum răscoleau pădurea.

În aşezare, grupului de bărbaţi pe schiuri nu i s-a repartizat un cort de felul celui în care locuiam noi, ci singura construcţie din bârne – baia. Misiunea schiorilor era prea serioasă ca să stârnească proteste, după cum ne-a explicat Kasaev, şeful de şantier.

Locuitorii satului aveau faţă de musafirii nepoftiţi o atitudine indiferentă şi supusă, ca de obicei. O singură fiinţă îşi arăta nemulţumirea categorică pe tema aceasta.

Căţeaua Tamara se aruncă în tăcere pe *ohrannikul*[39] cel mai apropiat şi îl muşcă de cizmă. Blana i se înfoie toată, iar în ochi i se citea o ură neînfricată. Reuşiră cu greu s-o stăpânească şi s-o îndepărteze.

Nazarov, şeful grupului operativ, despre care mai auziserăm câte ceva şi înainte, dădu să pună mâna pe armă să împuşte câinele, dar Kasaev îl ţinu de mână şi-l trase după sine în căsuţa de lemn a băii.

La sfatul dulgherului Semion Parmenov, Tamarei i se puse un laţ de sfoară şi o legară de un copac – operativii n-o să rămână un veac la noi.

Ca orice câine iakut, Tamara nu ştia să latre. Ea

39 Agent al Ohranei în Rusia ţaristă. *Ohrana* (rusă) – denumire generică a organelor locale ale Departamentului Poliţiei, cu atribuţii de poliţie politică. Primele organe au fost create la Sankt Petersburg în 1866, iar la Moscova în 1880. Şi-au încetat activitatea în 1917.

mârâia, colţii ei bătrâni încercau să roadă sfoara, nu mai era nicidecum căţeaua iakută blândă care-şi petrecuse iarna la noi. Ura ei era neobişnuită şi în spatele acestei un i se întrezărea trecutul: era limpede pentru toată lumea că nu pentru prima oară se întâlnea cu soldaţi din escortă.

Oare ce tragedie petrecută în pădure rămăsese pentru totdeauna în memoria ei de câine? Nu cumva acest fapt îngrozitor din trecut era pricina apariţiei căţelei iakute în taiga, în apropierea aşezării noastre?

Poate că Nazarov ar fi avut câte ceva de povestit, dacă memoria lui ar fi înregistrat şi animale, nu numai oameni.

După vreo cinci zile, trei dintre operativi au plecat pe schiuri, iar Nazarov cu un prieten şi cu şeful nostru de şantier se pregăteau să plece în dimineaţa următoare. Au băut toată noaptea, s-au dres în zori şi au pornit la drum.

Tamara începu să mârâie, Nazarov se întoarse, îşi luă puşca automată şi trase de aproape câteva gloanţe în căţea. Tamara se cutremură într-un spasm şi amuţi pentru totdeauna. Dar la zgomotul împuşcăturii oamenii ieşiră în fugă din corturi, cu topoare şi răngi în mâini. Şeful de şantier se aruncă în calea lor şi Nazarov se ascunse în pădure.

Uneori dorinţele se împlinesc sau poate că ura celor cincizeci de bărbaţi împotriva acestui şef era atât de intensă şi înverşunată, încât devenise o forţă reală care îl ajunse din urmă pe Nazarov.

Nazarov plecă pe schiuri împreună cu adjunctul său. Nu o luară prin vadul râului total îngheţat – drumul de iarnă cel mai bun până la şoseaua aflată la douăzeci de kilometri de aşezarea noastră –, ci prin trecătoarea dintre munţi. Nazarov se temea să nu fie urmărit şi, în plus, drumul printre munţi era mai scurt, iar el excela în mersul pe schiuri.

Când ajunseră sus, în trecătoare, se lăsa seara, ziua mai stăruia doar pe vârfurile munţilor, însă ponoarele erau întunecate. Nazarov începu să coboare pieziş de pe munte, pădurea devenea tot mai deasă. Nazarov îşi dădu seama că ar trebui să se oprească, dar schiurile îl purtau în jos şi el dădu în zbor peste ciotul înalt, dăltuit de vreme şi ascuns

sub zăpadă, al unei zade prăbuşite. Ciotul îi străpunse burta şi spinarea, sfâşiindu-i mantaua. Al doilea militar era departe în vale, pe schiuri. Acesta ajunse la şosea şi doar a doua zi dădu alarma. Pe Nazarov l-au găsit peste două zile; atârna îngheţat de ciot, în poziţia unui alergător în mişcare, asemenea unei figuri din diorama unei bătălii.

Blana Tamarei a fost jupuită şi fixată în cuie pe peretele grajdului, dar fiind întinsă prost, uscându-se, s-a tot micşorat. Nimeni nu şi-ar mai fi putut închipui că blana aparţinuse cândva unui uriaş câine iakut de tracţiune.

Nu după multă vreme, şeful ocolului silvic veni să înregistreze şi să postdateze procesele-verbale cu tăierile din pădure, făcute cu mai bine de un an în urmă. Când doborâserăm copacii, niciunul dintre noi nu se gândise la înălţimea cioturilor, iar acum ieşea la iveală că ele erau mai înalte decât cerea regulamentul, aşa că a trebuit să muncim din nou. Dar nu era o treabă prea grea. Şeful ocolului silvic a fost invitat să cumpere câte ceva de la magazin, i s-au oferit bani, băutură. La plecare, ne-a rugat să-i dăm blana de câine de pe peretele grajdului s-o tăbăcească şi să-şi confecţioneze nişte *sobacine* – mănuşi cu un singur deget, cu blana de câine în afară, care se purtau în Nord. Spunea că nu-l deranjează găurile rămase de la gloanţe.

1959

Sherry Brandy[40]

Poetul murea. Palmele mari, umflate de foame, cu degete albe, lipsite de sânge, şi cu unghii murdare, crescute ca nişte ţevişoare, îi zăceau pe piept fără să se ascundă de frig. Înainte şi le vâra în sân, direct pe trupul gol, dar acum acolo era prea puţină căldură. Mănuşile cu un singur deget i se furaseră de mult; pentru furturi era nevoie

40 Varlam Şalamov se referă la poetul Osip Mandelştam. Îşi imaginează trăirile acestuia în agonia morţii, în lagărul de tranzit de lângă Vladivostok, la 27 decembrie 1938. „Sherry Brandy“ este una dintre poeziile poetului, scrisă în 1931.

doar de tupeu, se fura ziua în amiaza mare. Un soare electric, palid, murdărit de muşte şi ferecat în zăbrele rotunjite era fixat sus, sub tavan. Lumina cădea pe picioarele poetului. El zăcea, ca într-o ladă, în adâncitura întunecată a priciurilor compacte supraetajate, pe rândul de jos. Din timp în timp, degetele de la mâini se mişcau, pocneau ca nişte castaniete şi pipăiau un nasture, o butonieră, o gaură în buşlat, îndepărtau vreun gunoi şi se opreau din nou. Poetul murea atât de lent, încât el însuşi nu-şi mai dădea seama că moare. Uneori un gând simplu şi intens îi trecea prin cap, răzbind până în creier, dureros şi aproape palpabil: că i s-a furat pâinea pe care o pusese sub pernă. Şi gândul acesta îl ardea atât de atroce, încât era gata să se certe, să înjure, să se bată, să caute, să argumenteze. Dar n-avea putere pentru aşa ceva şi gândul la pâine slăbea... Imediat se gândea la altceva, cum că toţi erau obligaţi să călătorească pe mare, dar vaporul, nu se ştie de ce, întârzia şi era bine că el se afla aici. La fel de uşor şi nesigur, gândul i se oprea asupra semnului mare din naştere de pe faţa plantonului barăcii. Cea mai mare parte din zi şi noapte el cugeta la evenimentele care îi umpleau viaţa aici. Viziunile ce-i apăreau în faţa ochilor nu erau legate de copilărie şi tinereţe, de reuşite. Întreaga viaţă se grăbise spre un loc sau altul. Era minunat că acum nu mai trebuia să se grăbească, se putea gândi în voie. Şi, fără grabă, el se gândi la măreaţa monotonie a gesturilor de dinaintea morţii, pe care medicii o înţeleseseră şi o descriseseră înaintea artiştilor şi poeţilor. „Faţa hipocratică” – masca omului dinaintea morţii – este ştiută de orice student al unei facultăţi de medicină. Această uniformitate misterioasă a gesturilor de dinainte de moarte i-au dat prilejul lui Freud să formuleze cele mai îndrăzneţe ipoteze. Uniformitatea, repetarea sunt fundamentul obligatoriu al ştiinţei. Ceea ce este irepetabil în moarte au căutat poeţii, nu medicii. îi făcea plăcere să vadă că mai poate gândi. Greaţa din pricina foamei îi devenise familiară de multă vreme. Şi toate aveau aceeaşi valoare: Hipocrat, plantonul cu semn pe faţă şi propria lui unghie murdară.

Viaţa intra în el şi ieşea, iar el murea. Dar viaţa apărea din nou, ochii se deschideau, apăreau gânduri.

Numai dorinţele nu apăreau. Cândva trăise într-o lume unde adesea se întâmpla ca oamenilor să le fie redată viaţa prin respiraţie artificială, cu glucoză, camfor, cofeină. Mortul devenea iarăşi viu. Şi de ce nu? El credea în nemurire, într-o nemurire autentică a omului. Adeseori îşi spunea că pur şi simplu nu există niciun motiv biologic pentru ca omul să nu trăiască veşnic... Bătrâneţea e doar o boală vindecabilă şi, dacă până acum asta n-ar fi o confuzie tragică nedezlegată, el ar putea trăi veşnic. Sau câtă vreme n-a obosit. Iar el nu obosise să trăiască. Chiar şi acum, în această baracă de tranzit, în tran*zitka, cu*m o numeau cu afecţiune localnicii. Ea era anticamera groazei, dar nu groaza însăşi. Dimpotrivă, aici domnea duhul libertăţii şi lucrul acesta îl simţeau cu toţii. În faţă se afla lagărul, în spate – închisoarea. Ea era „lumea în devenire" şi poetul înţelegea asta.

Mai era o cale a nemuririi, cea a lui Tiuteev:

Fericit cel ce astă lume a vizitat în ale ei clipe fatale. [41]

Dar dacă lui, precum se vede, nu-i era dat să fie nemuritor în formă umană, ca entitate fizică, îşi merita totuşi nemurirea creatoare. Fusese numit primul poet rus al secolului al XX-lea şi el îşi spunea adesea că într-adevăr aşa este. Credea în nemurirea versurilor sale. N-avea discipoli, dar oare poeţii îi suportă? Scrisese şi proză – proastă, ce-i drept –, scrisese articole. Dar numai în versuri aflase ceva nou pentru poezie, ceva important, cum i se păruse întotdeauna. Toată viaţa lui trecută fusese literatură, cărţi, poveste, vis, şi doar ziua prezentă era viaţă autentică.

Toate acestea nu le gândea în răspăr cu lumea, ci tainic, undeva înăuntrul său. Asemenea reflecţii erau lipsite de patimă. Indiferenţa pusese stăpânire pe el de multă vreme. Ce fleacuri erau toate acestea, „foială de şoareci", în comparaţie cu povara potrivnică a vieţii! se mira de sine însuşi: cum de se putea gândi astfel la versuri, când totul fusese deja hotărât? Iar el o ştia foarte bine, mai bine decât oricine. Cine avea nevoie de el aici şi cine îi era egal[42]? De

41 Din poezia „Cicero" (1836) de Feodor Ivanovici Tiutcev (1803-1883), poet rus.

42 Aluzie la poezia lui Osip Mandelştam, „Pentru răsunătoarea vitejie a veacurilor viitoare..." (scrisă între anii 1931 şi 1935), care se încheie cu

ce ar fi trebuit să înţeleagă toate astea? Aştepta... şi înţelegea.

În acele clipe când viaţa se întorcea în trupul său şi ochii lui întredeschişi, înceţoşaţi începeau brusc să vadă, când pleoapele începeau să tremure şi degetele să se mişte, se întorceau şi gândurile despre care el nu credea că sunt ultimele.

Viaţa revenea de la sine putere, ca o stăpână despotică: el n-o chema şi totuşi ea intra în trupul lui, în creier, intra ca versurile, ca inspiraţia. Înţelesul acestui cuvânt i se dezvălui pentru prima oară, în toată plenitudinea lui. Versurile erau acea forţă dătătoare de viaţă prin care el trăia. Exact aşa. Nu trăia pentru versuri, ci prin versuri.

Acum era atât de evident, atât de clar, aproape palpabil, că inspiraţia era viaţa lui. În faţa morţii îi fusese dat să afle că viaţa era inspiraţie şi numai inspiraţie.

Şi se bucura că îi fusese dat să afle acest ultim adevăr.

Totul, întreaga lume era comparabilă cu poezia: munca, tropotul de cal, casa, pasărea, stânca, iubirea. Întreaga viaţă intra cu uşurinţă în versuri şi se instala confortabil în ele. Aşa şi trebuia să fie, pentru că versurile erau cuvântul.

Chiar şi acum strofele apăreau lesne una după alta şi, deşi el nu-şi mai nota de mult versurile – nici n-avea cum –, totuşi cuvintele se aşezau uşor într-un ritm prestabilit, neobişnuit de fiecare dată. Rima era căutătorul, instrumentul căutării magnetice a cuvintelor şi a conceptelor. Fiecare cuvânt era o parte a universului, răspundea la rimă şi întregul univers trecea în goană cu viteza unei maşinării electronice. Toate strigau: „Ia-mă pe mine!”, „Ba pe mine!”. Nu trebuia să caute nimic. Trebuia doar să mai renunţe la câte ceva. Parcă se aflau doi oameni laolaltă: unul care compune, care a dat drumul moriştii sale la maximum, şi altul care alege şi din când în când opreşte maşinăria dezlănţuită. Şi văzând că el era aceşti doi oameni, poetul înţelese că în clipa aceea compunea versuri

---

versurile: „Căci prin sânge nu sunt lup / Şi doar un egal mă va ucide“.

adevărate. Şi ce dacă nu erau scrise? Să scrii, să tipăreşti – toate acestea sunt deşertăciunea deşertăciunilor. Ceea ce se naşte din interes nu este cel mai bun lucru. Cel mai bun lucru este ceea ce n-a fost notat, a fost creat şi-a dispărut, s-a topit fără urmă. Doar bucuria creatoare pe care o simte el şi care nu se poate confunda cu nimic altceva demonstrează că a fost concepută o poezie, a fost creată frumuseţea. Oare nu greşeşte? Oare bucuria lui creatoare este infailibilă?

Îşi aminti cât de proaste, cât de neputincioase poetic fuseseră ultimele versuri ale lui Blok şi cum acesta, pare-se, nu-şi dăduse seama de asta...

Poetul îşi impuse să se oprească. Era mai uşor s-o facă aici decât altundeva, la Leningrad sau la Moscova.

Brusc se surprinse că de ceva vreme nu se mai gândeşte la nimic. Viaţa ieşea din nou din el.

Zăcea nemişcat ceasuri îndelungi, când deodată văzu lângă el ceva în genul unui panou de tir sau al unei hărţi geologice. Harta era mută şi el încerca zadarnic să descifreze imaginea. Trecu multă vreme până să-şi dea seama că era vorba de propriile degete. În vârfurile lor mai rămăseseră urmele cafenii ale ţigărilor cu mahorcă, din care trăsese până la capăt. Pe buricele degetelor se vedea limpede un desen dactiloscopic, ca schiţa unui relief muntos. Desenul era acelaşi pe toate cele zece degete: cercuri concentrice asemenea secţiunii transversale a unui trunchi de copac. îşi aduse aminte cum odată, în copilărie, îl oprise pe bulevard chinezul de la spălătoria care se afla în subsolul casei unde crescuse. Chinezul îi luase ca din întâmplare o mână, apoi pe cealaltă, le întorsese cu palmele în sus şi, agitat, strigase ceva în limba lui. Mai târziu s-a dovedit că îi ghicise că va fi un norocos, că era posesorul unui marcaj bine conturat în palmă. Poetul şi-a amintit adesea de acest semn al norocului, mai cu seamă când i s-a publicat prima carte. Acum îşi amintea de chinez fără mânie şi fără ironie: îi era totuna.

Lucrul cel mai important era că încă nu murise. Şi apropo: ce înseamnă „a muri ca un poet”? Trebuie să fie ceva naiv, copilăresc, într-o astfel de moarte. Sau ceva premeditat şi teatral, ca la Esenin şi Maiakovski.

„A muri ca un actor” e mai de înţeles. Dar „a muri ca un poet”?

Da, el ghicea câte ceva din ce-l aştepta mai departe. În lagărul de tranzit izbutise să înţeleagă şi să intuiască multe lucruri. Şi se bucura, se bucura în tăcere de lipsa lui de vlagă şi spera să moară. îşi aminti de o veche controversă din puşcărie, petrecută cu mult timp în urmă: ce e mai greu, mai cumplit de îndurat – lagărul ori închisoarea? Nimeni nu ştia ceva ca lumea, argumentele erau speculative. Şi cu ce cruzime zâmbea omul care fusese adus din lagăr în închisoare. Poetului i se întipărise atât de bine în minte zâmbetul acelui om, încât se temea să şi-l amintească.

Gândiţi-vă cu câtă iscusinţă îi va păcăli pe cei care l-au adus aici, dacă va muri acum – îi va păcăli pentru zece ani întregi. Cu câţiva ani înainte fusese în exil şi ştia că era trecut pe listele speciale pentru totdeauna. Pentru totdeauna?! Dimensiunile se amestecau şi cuvintele îşi schimbau înţelesul.

Simţi iarăşi un flux de energie, un flux în sensul strict al cuvântului, întocmai ca la mare. Un flux ce va dura multe ore. Apoi – refluxul. Dar marea nu se depărtează de noi pentru totdeauna. El îşi va reveni.

Brusc i se făcu foame, dar n-avea putere să se mişte. îşi aminti lent şi cu greutate că supa de azi o dăduse vecinului de pat, că din ajun nu băuse decât o cană cu apă fierbinte. Bineînţeles, pâinea nu intra la socoteală. Dar pâinea i-o dăduseră cu foarte mult timp în urmă. Iar pâinea de ieri fusese furată. Cineva mai avea putere să fure.

Aşa a zăcut el, uşor şi golit de gânduri, până s-a făcut dimineaţă. Lumina electrică deveni o idee mai galbenă, pe tăvi mari de placaj aduseră pâine, ca în fiecare zi.

Dar el nu se mai frământa, nu mai căuta cu privirea coltucul de pâine, nu mai plângea că nu-l capătă, nu-şi mai îndesa pâinea în gură cu degete tremurătoare. Bucăţica de pâine se topea pe dată în gură, nările i se umflau şi el simţea cu toată fiinţa lui gustul şi aroma pâinii proaspete de secară. Dar coltucul deja nu mai era în gură, deşi el nu reuşise să înghită măcar o dată sau să-şi mişte maxilarul. Bucăţica de pâine se topise, dispăruse, şi asta era o

minune, una dintre multele minuni de aici. Nu, acum nu se mai frământa. Dar când îi puseră în mâini raţia pe-o zi, el o apucă cu degete anemice şi-şi apăsă bucata de pâine pe gură. Muşca din pâine cu dinţii distruşi de scorbut, gingiile sângerau, dinţii se clătinau, dar el nu mai simţea durerea. O apăsa din toate puterile pe buze, o îndesa în gură, o sugea, o rupea şi o rodea...

Îl opriră vecinii de salon.

— Nu mânca totul deodată. Lasă şi pe mai târziu. Mai târziu...

Poetul înţelese. Deschise larg ochii, fără să-şi desprindă degetele murdare şi vineţii de pe pâinea însângerată.

— Când mai târziu? spuse el desluşit şi clar.

Spre seară poetul muri.

Din scripte îl scoaseră abia după două zile: la distribuirea pâinii, inventivii lui vecini reuşiră să primească raţia cuvenită mortului încă două zile. Mortul ridica mâna ca o marionetă. Prin urmare, el a murit înaintea datei morţii sale – un detaliu nu lipsit de importanţă pentru biografii lui viitori.

1958

Desene de copil

Ne scoteau la muncă fără niciun fel de liste, ne numărau din cinci în cinci la poartă. Ne aşezau întotdeauna în grupuri de câte cinci, pentru că nici pe departe soldaţii din escortă nu ştiau toţi să folosească eficient şi rapid tabla înmulţirii. Orice operaţie aritmetică devenea o treabă serioasă, dacă trebuia s-o aplici în plin ger şi, mai ales, pe un material viu. Cupa răbdării deţinutului se putea umple brusc şi conducerea ţinea cont de asta.

Acum aveam o muncă uşoară, o muncă rezervată blatarilor: tăierea lemnelor cu un fierăstrău circular. Fierăstrăul se învârtea în batiu, ţăcănind uşurel. Noi prăvăleam un buştean uriaş pe batiu şi-l împingeam încet spre fierăstrău.

Fierăstrăul ţiuia strident şi răgea furios – nici lui nu-i plăcea munca în Nord –, dar noi împingeam buşteanul tot mai mult şi iată că acesta se despica în două bucăţi neaşteptat de uşoare.

Al treilea om din grup tăia lemnele cu o secure grea, albăstrie, cu coadă lungă şi galbenă. Tăia butucii mai groşi pornind de la margini, pe cei mai subţiri îi despica de la prima lovitură. Loviturile erau slabe – tovarăşul nostru era la fel de flămând ca noi, dar zada îngheţată se despică uşor. Natura Nordului nu este neutră, nu este indiferentă, ea este în cârdăşie cu cei care ne-au trimis aici.

Ne-am terminat munca, am stivuit lemnele şi am început să aşteptăm escorta. Aveam soldatul nostru de escortă care se încălzea în clădirea pentru care tăiaserăm lemne, dar se cuvenea ca acasă să ne întoarcem în formaţie completă, cu toată brigada, împărţită în grupuri mici la trecerea prin oraş.

Odată munca încheiată, nu ne-am dus să ne încălzim. Observaserăm de mai multă vreme un morman de gunoaie lângă gard, ceea ce nu era de neglijat. Deprinşi cu îndeletnicirea asta, amândoi tovarăşii mei cercetau mormanul cu ochi de expert, dând la o parte, unul după altul, straturile acoperite cu gheaţă. Bucăţi de pâine îngheţată, un ghemotoc de pârjoale îngheţate şi nişte şosete bărbăteşti rupte – iată achiziţia lor. Cele mai preţioase erau, de bună seamă, şosetele, şi îmi părea rău că nu ajunseseră în mâinile mele. Şosete, fulare, mănuşi, cămăşi, pantaloni „liberi” – toate obiecte „civile” – erau la mare preţ pentru oamenii care îmbrăcau de decenii doar haine date de stat.

Şosetele puteau fi reparate, cârpite şi apoi, în schimbul lor, te puteai căpătui cu tutun sau pâine.

Bafta tovarăşilor mei nu-mi dădea pace. Desprindeam şi eu cu mâinile şi picioarele bucăţi pestriţe din mormanul de gunoaie. Dând la o parte o cârpă ce semăna cu nişte maţe omeneşti, am zărit – pentru prima oară după mulţi ani – un caiet cenuşiu de şcoală.

Era un caiet banal de şcoală, un caiet de desen pentru copii. Toate paginile erau pline de desene în culori, lucrate cu migală şi pasiune, întorceam foile sfărâmicioase din

pricina gerului, pagini naive, reci şi strălucitoare, acoperite cu chiciură. Şi eu desenasem cândva – asta se petrecuse demult – găsindu-mi un locşor la masa din sufragerie, lângă lampa de gaz cu fitilul lat de şapte linii[43]. Sub atingerea pensulei magice prindea viaţă viteazul mort din poveste, parcă stropit cu apă vie. Acuarelele colorate, ca nişte nasturi de haine de damă, se aflau într-o cutie albă de tablă. Ţareviciul Ivan galopa pe un lup cenuşiu prin pădurea de brazi. Brazii erau mai mici decât lupul cenuşiu. Ţareviciul călărea lupul aşa cum îi călăresc evencii pe renii lor, aproape atingând muşchiul cu călcâiele. Un fum se înălţa în spirală spre cer, iar pe cerul albastru şi înstelat se zăreau păsările, ca nişte bife.

Cu cât mai intens îmi aduceam aminte de copilăria mea, cu atât înţelegeam mai limpede că ea nu se va repeta, că nu voi găsi nicio răsfrângere a ei în caietul din faţa mea, al unui alt copil.

Acesta era un caiet înfricoşător.

Oraşul nordic era din lemn, gardurile şi pereţii caselor erau colorate într-un ocru-deschis, şi pensula tânărului pictor repeta acest galben pretutindeni unde voia să arate construcţiile de pe străzi sau obiecte făcute de mâna omului.

În caiet se vedeau multe, foarte multe garduri. În fiecare desen, garduri galbene şi uniforme, înfăşurate în liniile negre ale sârmei ghimpate, împrejmuiau oamenii şi casele. Asemenea modelului oficial – lagărele –, în caietul de copil sârma ghimpată acoperea toate gardurile.

Lângă gard se vedeau oameni stând în picioare. Oamenii din caiet nu erau nici ţărani, nici muncitori, nici vânători, ci soldaţi, escorte şi santinele, toţi înarmaţi cu puşti. Chioşcurile de adăpost împotriva ploii, ca nişte ciuperci, se aflau la picioarele unor imense turnuri de pază. Iar pe turnuri umblau soldaţi, ţevile puştilor străluceau.

Caietul nu era voluminos, dar băiatul reuşise să picteze în el toate anotimpurile anului din oraşul său natal.

Un pământ strălucitor colorat uniform în verde, ca în tablourile timpurii ale lui Matisse, şi un cer albastru-

43 Linie, unitate de măsură care în Rusia avea 2,54 mm.

albastru, proaspăt, limpede şi senin... Apusurile şi răsăriturile erau de un sângeriu-intens, dar lucrul acesta nu se datora nepriceperii unui copil de a folosi semitonurile şi nuanţele, de a descoperi tainele clarobscurului.

Combinaţiile de culori din caietul de şcoală nu erau decât o imagine fidelă a cerului Nordului îndepărtat, ale cărui culori, lipsite de semitonuri, sunt neobişnuit de pure şi de clare.

Mi-am adus aminte de o veche legendă nordică despre Dumnezeu care mai era încă un copil când a creat taigaua. Nu s-a folosit de prea multe culori, acestea erau copilăresc de curate, desenele erau simple şi clare, subiectele – naive.

Mai târziu, când Dumnezeu a crescut şi a devenit adult, a învăţat să decupeze modele bizare de frunzişuri, a născocit o mulţime de păsări multicolore. Plictisit de imaginea lumii din copilărie, Dumnezeu şi-a acoperit cu zăpadă creaţia şi a plecat în sud pentru totdeauna. Aşa spunea legenda.

Nici în desenele hibernale copilul nu se îndepărta de adevăr. Verdeaţa dispăruse. Copacii erau negri şi goi. Erau zadele de Dauna, nu pinii şi brazii copilăriei mele.

Iată o scenă de vânătoare. Un câine ciobănesc german cu colţi ascuţiţi trăgea de lesa pe care o ţinea în mână ţareviciul Ivan. Ţareviciul avea pe cap o căciulă militară cu clape, purta o scurtă albă din blană de oaie, pâslari şi mănuşi lungi cu un singur deget – *kraghi*, cum sunt numite în Nordul îndepărtat. Peste umăr îi atârna o mitralieră. Copacii triunghiulari, desfrunziţi erau înfipţi în zăpadă.

Copilul nu reţinuse nimic altceva, văzuse doar case galbene, sârmă ghimpată, turnuri de pază, câini ciobăneşti, soldaţi din escortă cu mitraliere şi cerul albastru, albastru-intens.

Tovarăşul meu aruncă o privire în caiet şi pipăi foile.

— Mai bine ai căuta un ziar, dacă vrei să fumezi.

Îmi smulse caietul din mâini, îl mototoli şi-l aruncă în mormanul de gunoaie. Caietul începu să fie acoperit de promoroacă.

1959

Lapte condensat

Din pricina foamei, invidia noastră era surdă şi neputincioasă, ca oricare dintre sentimentele noastre. Eram prea slăbiţi să avem sentimente, să căutăm o muncă mai uşoară, să mergem, să întrebăm, să cerem... îi invidiam doar pe cunoscuţi, pe cei cu care apăruserăm în acest univers, pe aceia care reuşiseră să capete o muncă de birou, la spital sau la grajd. Acolo nu aveai parte de acea muncă fizică grea, de multe ore, glorificată pe frontispiciile tuturor intrărilor, ca o chestiune de vitejie şi eroism. Într-un cuvânt, noi îl invidiam doar pe Şestakov.

Doar câte ceva din exterior mai putea să ne scoată din indiferenţă, să ne abată de la ideea morţii ce se apropia încet. O forţă din exterior, nu din interior. În lăuntrul nostru totul era pârjolit, pustiit, totul ne era indiferent, nu ne făceam planuri mai departe de ziua de mâine.

Chiar şi acum aş fi vrut să intru în baracă, să mă întind pe prici, dar eu stăteam la uşa magazinului de unde puteau cumpăra numai condamnaţii de drept comun şi, de asemenea, cei asimilaţi „prietenilor poporului” – hoţii recidivişti. Noi n-aveam ce căuta pe acolo, dar nu ne puteam desprinde ochii de la pâinile de culoarea ciocolatei; mirosul dulceag şi greu al pâinii proaspete ne gâdila nările, ba chiar ne ameţea. Încremenisem în faţa magazinului şi mă uitam la pâine, fără să ştiu când voi găsi puterea să mă îndrept spre baracă. Tocmai atunci m-a strigat Şestakov.

Pe Şestakov îl ştiam de pe Pământul cel Mare, din închisoarea Butârskaia: stătusem cu el în aceeaşi celulă. Nu eram prieteni, ci doar simple cunoştinţe. La mină, Şestakov nu muncea în abataje. Era inginer geolog şi îl luaseră în grupul de prospectare, adică la birouri. Norocosul abia se mai saluta cu vechii cunoscuţi din Moscova. Noi nu ne supăram – cine ştie ce ordine primise în privinţa asta. Vorba ceea, cămaşa-i mai aproape de trup etc.

— Ia şi fumează, îmi spuse Şestakov şi îmi întinse o bucăţică de ziar, presără mahorcă şi aprinse un chibrit, un

chibrit adevărat...

Am început să fumez.

— Trebuie să vorbesc cu tine, zise Şestakov.

— Cu mine?

— Da.

Ne-am dus în spatele barăcilor şi ne-am aşezat pe marginea unui front vechi de abataj. Picioarele mi-au devenit brusc grele, în timp ce Şestakov îşi bălăbănea vesel bocancii nou-nouţi primiţi în lagăr, care răspândeau un uşor miros de grăsime de peşte. Pantalonii i se ridicaseră puţin, lăsând să i se vadă şosetele în pătrăţele de şah. îi cercetam picioarele cu entuziasm sincer, ba chiar cu oarecare mândrie: măcar unul din celula noastră nu purta obiele. Sub noi pământul se cutremura din pricina unor explozii înfundate: se pregătea terenul pentru schimbul de noapte. Pietricele cenuşii şi aproape invizibile, ca nişte păsări, cădeau cu un zgomot uşor la picioarele noastre.

— Să ne mutăm ceva mai încolo, propuse Şestakov.

— Nu-ţi fie teamă, nu ne omoară. Şosetele îţi rămân întregi.

— Nu-i vorba de şosete, spuse Şestakov şi-şi plimbă degetul arătător de-a lungul orizontului. Ce părere ai de chestia asta?

— O să murim cu siguranţă, i-am răspuns.

Era ultimul lucru la care mi-aş fi dorit să mă gândesc.

— În niciun caz. Nu sunt de acord să murim.

— Şi atunci?

— Am o hartă, spuse apatic Şestakov. O să iau un grup de muncitori, te iau şi pe tine şi plec la Izvoarele Negre, la cincisprezece kilometri de aici. O să am un permis de trecere. Şi ne îndreptăm spre mare. Eşti de acord?

Relatase toată povestea vorbind repede şi cu indiferenţă.

— Şi la mare ce facem? O pornim înot?

— N-are importanţă. Important e să începem. Aşa nu mai pot trăi. „Mai bine să mori în picioare decât să trăieşti în genunchi”, rosti solemn Şestakov. Cine a zis asta?

Într-adevăr, era o frază cunoscută. Dar n-aveam putere să-mi amintesc cine şi când a spus-o. Uitasem tot ce ţinea de cărţi. Nimeni nu mai credea în cărţi. Mi-am suflecat

pantalonii şi i-am arătat plăgile roşii de la scorbut.

— O să te vindeci în pădure, zise Şestakov, cu fructe de pădure, cu vitamine. Te scot de aici, ştiu drumul. Am o hartă...

Am închis ochii şi am început să mă gândesc. De aici până la mare sunt trei drumuri, toate cam de cinci sute de kilometri, nu mai puţin. Nici eu, dar nici Şestakov n-o să ajungem acolo. Oare nu mă ia cu el ca hrană? Fireşte că nu. Dar de ce minte? Ştie toate astea mai bine decât mine. Şi deodată mi s-a făcut frică de Şestakov, singurul dintre noi care se pricopsise cu o muncă în specialitatea lui. Cine îi aranjase asta şi cu ce preţ? Căci totul trebuie plătit. Cu sângele altuia, cu viaţa altuia...

— Sunt de acord, i-am spus, deschizând ochii. Numai că trebuie să mă hrănesc în plus.

— Foarte bine, excelent. Musai să te hrăneşti mai bine. O să-ţi aduc... conserve. La noi e posibil...

Pe lume există tot felul de conserve: de carne, de peşte, de fructe, de legume... Dar cele mai grozave sunt cele de lapte, lapte condensat. Bineînţeles, nu trebuie să-l bei cu apă fiartă. Trebuie să-l mănânci cu lingura, sau să-l ungi pe pâine, sau să-l înghiţi puţin câte puţin direct din cutie, să-l mănânci încet uitându-te cum se îngălbeneşte masa de lichid luminos, cum se prind de cutie steluţe de zahăr...

— Mâine, am spus sufocându-mă de fericire, lapte condensat...

— Bine, bine. Lapte condensat.

Şi Şestakov plecă.

M-am întors în baracă, m-am întins pe prici şi am închis ochii. Mi-era greu să-mi pun gândurile în ordine. Acesta era un proces cumva fizic: pentru prima oară îmi percepeam concret, parcă palpabil, materialitatea psihicului. îmi făcea rău să mă gândesc la ce va urma, însă trebuia. Ne va strânge ca să evadăm şi ne va da pe mâna autorităţilor – era limpede ca lumina zilei. îşi va plăti munca la birou cu sângele nostru, cu sângele meu. Fie ne vor ucide acolo, la Izvoarele Negre, fie ne vor aduce vii înapoi şi ne vor condamna: o să ne mai adauge vreo cincisprezece ani. Căci nu se poate ca el să nu ştie că nu se poate scăpa

de aici. Dar laptele, laptele condensat...

Am adormit, dar în visul meu fragmentat de hămesit am văzut conserva de lapte condensat a lui Şestakov, o conservă uriaşă cu eticheta ei azurie ca un norişor. Imensă, albastră ca un cer nocturn, cutia era găurită într-o mie de locuri şi laptele ieşea prin ele şi curgea în şuvoi asemenea Căii Lactee. Iar eu ajungeam cu mâinile la cer şi mâncam laptele dens, dulce şi înstelat.

Nu-mi aduc aminte ce-am făcut în ziua următoare şi cum am muncit. Aşteptam, aşteptam cu nerăbdare să alunece soarele spre apus, să înceapă nechezatul cailor care ghicesc sfârşitul zilei de muncă mai bine decât oamenii.

Când a răsunat sunetul răguşit al sirenei, am pornit-o spre baraca unde trăia Şestakov. Mă aştepta pe prispă. Buzunarele pufoaicei lui erau umflate.

Ne-am aşezat la masa mare, proaspăt spălată, din baracă şi Şestakov a scos din buzunare două cutii cu lapte condensat.

Am găurit cutia cu vârful muchiei unui topor. O şuviţă albă şi densă se scurse pe capac, pe mână.

— Ar fi trebuit să dai şi a doua gaură. Pentru aer, îmi spuse Şestakov.

— Nu-i nimic, am răspuns eu lingându-mi degetele murdare şi dulci.

— Daţi-i o lingură, zise Şestakov, întorcându-se spre muncitorii care se adunaseră în jurul nostru.

Zece linguri strălucitoare, linse bine, se întinseră peste masă. Toţi stăteau în picioare şi se uitau la mine cum mănânc. Nu era nici lipsă de delicateţe, nici dorinţă ascunsă să se înfrupte şi ei. Niciunul nu spera că voi împărţi laptele cu cineva. Aşa ceva nu se mai văzuse: interesul lor faţă de mâncarea altuia era total gratuit. Ştiam şi eu că nu-ţi poţi desprinde privirea de mâncarea ce dispare în gura altuia. M-am aşezat mai comod şi am mâncat laptele fără pâine, luând din când în când câte o înghiţitură de apă rece. Am terminat ambele conserve. Spectatorii s-au împrăştiat – spectacolul se terminase. Şestakov mă privea cu simpatie.

— Ştii ceva? i-am zis, lingând meticulos lingura. M-am răzgândit. Duceţi-vă fără mine.

Şestakov înţelese şi ieşi din încăpere fără să scoată un cuvânt.

Era, de bună seamă, o răzbunare neînsemnată şi firavă, ca toate sentimentele mele. Dar ce mai puteam să fac? Să-i previn pe ceilalţi? Nu-i cunoşteam. Ar fi trebuit totuşi să-i previn: Şestakov reuşise să convingă cinci deţinuţi. Aceştia au evadat o săptămână mai târziu, pe doi i-au ucis în apropierea Izvoarelor Negre, pe ceilalţi trei i-au judecat după o lună. Cazul lui Şestakov a fost cercetat separat, nu după multă vreme l-au dus altundeva, iar după o jumătate de an l-am întâlnit într-o altă mină. N-a primit ani în plus pentru evadare – autorităţile jucaseră cinstit cu el, deşi ar fi putut fi şi altfel...

Lucra în prospectarea geologică, era ras şi sătul, iar şosetele lui în pătrăţele de şah erau tot în bună regulă. Nu m-a salutat, deşi n-avea rost să se poarte aşa: la urma urmei, două cutii cu lapte condensat nu sunt mare lucru...

[1956]

Pâinea

Uriaşa uşă dublă se deschise şi în baraca de tranzit intră dispecerul. Rămase în fâşia largă a luminii de dimineaţă, reflectată de zăpada albăstrie. Două mii de ochi îl priveau de peste tot: de jos – de sub priciuri –, din faţă, dintr-o parte şi de sus, de la înălţimea priciurilor de la al patrulea nivel, unde se suiau pe o scăriţă cei care mai aveau putere. Azi era zi de scrumbie, aşa că de după dispecer apăru o tavă imensă de placaj, curbată sub greutatea muntelui de scrumbii tăiate în două. În spatele tăvii păşea gardianul de serviciu, îmbrăcat în scurtă albă din blană întoarsă de oaie, strălucitoare ca soarele. Scrumbia se dădea dimineaţa – câte o jumătate, o dată la două zile. Nimeni nu ştia cum se calculau proteinele şi caloriile, dar nici nu era interesat de o asemenea scolastică. Şoaptele sutelor de oameni repetau unul şi acelaşi cuvânt: codiţe. Cine ştie ce şef înţelept, ţinând cont de psihologia deţinutului, dispusese să se împartă în acelaşi timp fie

capete de scrumbie, fie cozi. Avantajele unora sau altora au fost adesea dezbătute: coada avea cică ceva mai multă carne, în schimb capul îţi aducea o satisfacţie mai mare. Procesul înghiţirii hranei se prelungea cu suptul branhiilor şi desfacerea cartilajelor capului. Scrumbia o dădeau necurăţată, lucru apreciat de toţi, pentru că o mâncau în întregime, cu piele şi oase. Regretul că nu erau capete de peşte licări o clipă şi dispăru, cozile erau o realitate, un fapt. În plus, tava se apropia şi odată cu ea momentul cel mai tulburător: ce dimensiune va avea bucata repartizată? Nu puteai nici s-o schimbi, nici să protestezi, totul ţinea de noroc, era o carte în jocul cu foamea. Omul care taie neatent scrumbia în porţii nu înţelege întotdeauna (sau pur şi simplu a uitat) că zece grame în plus sau în minus – zece grame măsurate ochiometric – pot provoca o dramă, poate chiar o dramă sângeroasă. De lacrimi nici n-are rost să vorbim. Lacrimile curg adesea, ele sunt de înţeles pentru toată lumea şi nimeni nu râde de cei care plâng.

În timp ce dispecerul se apropia, fiecare socotise deja ce bucată o să-i fie dată de mâna lui indiferentă. Fiecare reuşise deja să se întristeze, să se bucure, să se pregătească pentru un miracol, să atingă limita disperării în caz că greşise în calculele sale grăbite. Incapabili să-şi mai domine emoţia, unii închideau ochii, ca să-i deschidă doar în clipa când dispecerul îi va înghionti şi le va întinde raţia de scrumbie. Apucând peştele cu degetele murdare, mângâindu-l, pipăindu-l în grabă şi cu tandreţe ca să vadă dacă porţia lui este slabă sau grasă (de fapt, scrumbiile din Marea Ohotsk nu sunt grase, aşa că mişcarea asta a degetelor era tot o aşteptare a miracolului), deţinutul nu se poate stăpâni să arunce o privire la mâinile celor din jur care, la rândul lor, mângâie şi pipăie bucăţelele de scrumbie, temându-se să nu înghită prea repede codiţa minusculă de peşte. N-o mănâncă, ci o linge, o tot linge până când codiţa dispare încetul cu încetul din mâna lui. Rămân oasele; le mestecă cu grijă, atent, şi oasele se topesc şi dispar. Apoi trece la pâine – dimineaţa se distribuie câte cinci sute de grame pentru întreaga zi –, ia câte o fărâmă şi o bagă în gură. Toţi mănâncă pâinea la o singură masă, în felul acesta nimeni nu ţi-o fură, nu ţi-o ia.

De altfel, nici n-ai putere să ţi-o păzeşti. Numai că nu trebuie să te grăbeşti, nu trebuie să bei apă în timp ce-o mănânci, nu trebuie s-o mesteci. Trebuie s-o sugi ca pe zahăr, ca pe un drops. Pe urmă poţi să bei o cană de ceai – o apă călâie, înnegrită, cu o coajă de pâine prăjită.

Scrumbia e mâncată, la fel şi pâinea, ceaiul e băut. Ţi se face brusc cald şi n-ai chef să mergi nicăieri, vrei să stai întins, dar deja trebuie să te îmbraci, să-ţi pui pufoaica zdrenţuită, ce-ţi ţinuse loc de pătură, să-ţi prinzi cu sfoară tălpile *burki*-urilor hărtănite, căptuşite cu vată, ce-ţi serviseră drept pernă, şi trebuie să te grăbeşti, pentru că uşile sunt din nou deschise larg, iar dincolo de gardul de sârmă ghimpată stau soldaţii din escortă şi câinii...

Suntem în carantină, carantină de tifos, dar nu ne lasă să trândăvim. Ne mână la muncă, nu după liste, ci ne numără la poartă în grupuri de câte cinci. Există o modalitate destul de sigură să nimerim în fiecare zi la o muncă relativ convenabilă. E nevoie doar de răbdare şi stăpânire de sine. Munca uşoară e întotdeauna aceea la care sunt luaţi puţini oameni: doi, trei, patru. Munca pentru care sunt luaţi douăzeci, treizeci, o sută de persoane e grea, are de-a face în majoritatea cazurilor cu săpatul şi căratul pământului. Şi, deşi deţinutului nu i se comunică niciodată locul unde va munci, el află pe drum; iar reuşita în această loterie teribilă revine celor răbdători. Trebuie să-ţi părăseşti rândul, să te înghesui în spate, să te retragi mai la o parte şi să te năpusteşti în faţă când se formează un grup mic. Pentru grupurile mari, cele mai avantajoase îndeletniciri sunt la fabrica de pâine sau la sortarea legumelor în magazie, într-un cuvânt, în acele locuri unde munca este legată de mâncare, prezentă sau viitoare. Acolo sunt întotdeauna resturi, fărâmiţe, rămăşiţe ce pot fi mâncate.

Ne-au aliniat şi ne-au condus pe un drum murdar, ca în aprilie. Cizmele soldaţilor din escortă lipăiau prin băltoace. În oraş nu ni se permitea să rupem rândurile, aşa că nimeni nu ocolea băltoacele. Ne udam la picioare, dar nu dădeam atenţie: nu ne temeam de răceală. Trecuserăm prin asta de o mie de ori şi, în plus, lucrul cel mai rău care ni se putea întâmpla – o aprindere de plămâni, de pildă –

ne-ar fi adus în mult doritul spital. Printre rânduri se auzea un murmur sacadat:

— La fabrica de pâine, auziţi? Ehei, la fabrica de pâine!

Sunt oameni care întotdeauna le ştiu şi le ghicesc pe toate. Sunt şi dintr-aceia care în orice vor să vadă partea bună a lucrurilor, iar temperamentul lor sangvin găseşte mereu o formulă de împăcare cu viaţa chiar şi în cea mai grea situaţie. Pentru alţii, dimpotrivă, evenimentele merg spre tot mai rău şi privesc cu neîncredere orice îmbunătăţire, ca pe o eroare a sorţii. Această diferenţă în felul de a judeca depinde prea puţin de experienţa personală: pare să fie dată în copilărie pentru toată viaţa.

Cele mai îndrăzneţe speranţe ni s-au împlinit: ne aflam în faţa porţii fabricii de pâine. Douăzeci de oameni, cu mâinile vârâte în mâneci, săreau de pe un picior pe altul, întorcându-se cu spatele spre vântul pătrunzător. Soldaţii din escortă, retraşi mai la o parte, fumau. Pe uşa mică, tăiată în poartă, ieşi un bărbat fără căciulă pe cap, îmbrăcat într-un halat albastru. Schimbă câteva vorbe cu cei din escortă şi se apropie de noi. Ne cuprinse pe toţi cu privirea, fără să se grăbească. Kolîma face din fiecare om un psiholog, iar el trebuia să cumpănească foarte multe într-un minut. Trebuia să aleagă doi din douăzeci de zdrenţăroşi pentru muncă în interiorul fabricii de pâine, la ateliere. Trebuia ca oamenii aceştia să fie mai robuşti decât ceilalţi, ca să poată căra tărgi cu cărămidă sfărâmată, rămasă după refacerea cuptorului. Să nu fie hoţi sau blatari, pentru că atunci ziua de lucru s-ar fi pierdut cu tot felul de întâlniri, cu transmiterea de misive, nu muncind propriu-zis. Trebuia ca cei doi să nu fi ajuns la limita dincolo de care oricine poate ajunge hoţ din pricina foamei, pentru că la ateliere nu-i va păzi nimeni. Trebuia să nu fie înclinaţi să evadeze. Trebuia...

Toate acestea trebuia să le citească într-o clipă pe feţele a douăzeci de deţinuţi şi totodată să aleagă şi să decidă.

— Ieşi din rând, îmi spuse omul fără căciulă. Şi tu, îl împinse el pe vecinul meu pistruiat şi atotştiutor. îi iau pe ăştia doi, zise el soldatului din escortă.

— Bine, răspunse acesta indiferent.

În urma noastră rămaseră privirile invidioase ale celorlalţi.

Cele cinci simţuri umane nu funcţionează niciodată cu intensitate deplină în acelaşi timp. Eu nu aud radioul, când mă cufund în lectură. Rândurile îmi sar înaintea ochilor, când ascult atent o emisiune la radio, deşi automatismul lecturii se păstrează: ochii mei alunecă pe fiecare rând şi deodată descopăr că nu-mi amintesc nimic din cele citite cu o clipă înainte. Acelaşi lucru se întâmplă în timpul lecturii când începi să te gândeşti la altceva: parcă ar intra în funcţiune nişte întrerupătoare interne. Oricine ştie zicala populară „Când mănânc, sunt surd şi mut”. S-ar putea adăuga „şi orb”, pentru că în timp ce mănânci cu poftă, funcţia văzului se concentrează să ajute percepţia gustului. Când scotocesc cu mâna după ceva în adâncul unui dulap şi percepţia e localizată în vârfurile degetelor, nu aud şi nu văd nimic: totul e înlăturat de tensiunea senzaţiei tactile. Tot aşa şi acum, păşind pragul fabricii de pâine, stăteam în picioare, fără să observ feţele înţelegătoare şi binevoitoare ale muncitorilor (aici lucrau foşti şi actuali deţinuţi) şi fără să aud vorbele meşterului – omul fără căciulă – care acum ne spunea că trebuie să cărăm afară cărămida sfărâmată, să nu umblăm prin alte încăperi, să nu furăm, pentru că oricum o să ni se dea pâine. Nu auzeam nimic. Nu simţeam nici măcar căldura atelierului încălzit zdravăn, căldură după care trupul meu tânjise atât de tare pe toată durata iernii îndelungi.

Inspiram mirosul de pâine, aroma densă a pâinilor, în care mirosul de unt fierbinte se combina cu cel de făină coaptă. O parte infimă din această aromă copleşitoare o sesizam lacom dimineţile când îmi lipeam nasul de coaja pâinii încă nemâncate. Dar aici o simţeam în toată forţa şi consistenţa ei şi parcă îmi rupea bietele nări.

Meşterul îmi curmă starea de încântare.

— Te-ai delectat destul, îmi spuse. Hai să mergem în sala cazanelor.

Am coborât la subsol. În încăperea curată şi măturată, coechipierul meu stătea deja la măsuţa fochistului. Acesta purta şi el un halat albastru, ca al meşterului, şi fuma lângă

sobă. Prin găurile din uşiţa de fontă a sobei se vedea cum flacăra, ba roşie, ba galbenă, se agita şi scânteia. Convulsiile focului făceau ca pereţii cazanului să vibreze şi să vuiască.

Meşterul puse pe masă un ceainic, o cană cu magiun şi o pâine albă.

— Hrăneşte-i, îi spuse el fochistului. Mă întorc peste vreo douăzeci de minute. Dar să n-o lungiţi, mâncaţi repejor. Diseară vă mai dăm pâine, să o frângeţi în bucăţi, pentru că altfel o să v-o confişte în lagăr.

Meşterul plecă.

— Ia te uită ce cărpănos! spuse fochistul, jucând pâinea în mâini. S-a zgârcit să dea una de „treizeci”[44], ticălosul. Ia aşteptaţi un pic.

Şi ieşi în urma meşterului. Se întoarse după un minut ducând în mâini altă pâine albă.

— E caldă, zise el, aruncând pâinea flăcăului pistruiat. E din cele de „treizeci”. Ca să vezi, a vrut să scape cu una semialbă! Ia dă-o încoa. Luând pâinea lăsată de meşter, fochistul deschise larg uşiţa cazanului şi o azvârli în focul ce vuia şi şuiera. Apoi, după ce trânti uşiţa la loc, începu să râdă. Uite-aşa! rosti el vesel, întorcându-se spre noi.

— De ce ai făcut asta, i-am spus, mai bine am fi luat-o cu noi.

— Vă dăm alta să luaţi cu voi, zise fochistul.

Nici eu, nici flăcăul pistruiat n-am fost în stare să frângem pâinea.

— N-ai un cuţit la tine? l-am întrebat pe fochist.

— Nu. Da la ce-ţi trebuie cuţit?

Fochistul apucă pâinea cu amândouă mâinile şi o rupse cu uşurinţă. Din pâinea mare şi rotundă ieşi un abur fierbinte şi aromat. Fochistul îşi înfipse degetul în miez.

— Bine mai coace Fedka, bravo lui, îl lăudă el.

Noi însă nu aveam timp să aflăm cine este acest Fedka. Ne-am apucat să mâncăm, frigându-ne şi cu pâinea, şi cu fiertura în care amestecaserăm magiun. O transpiraţie fierbinte curgea râu de pe noi. Ne grăbeam: meşterul se întorsese.

---

44 Cifre care marchează calitatea făinii.

Adusese tărgile, le târâse lângă mormanul de cărămidă sfărâmată, adusese lopeţi şi umpluse de unul singur prima targă. Ne-am apucat de treabă. Şi deodată se văzu că tărgile erau prea grele pentru noi, ne storceau toată vlaga, iar mâinile ni se moleşiseră brusc, lipsite de putere. Capul ni se învârtea, ne clătinam pe picioare. Următoarele tărgi le-am încărcat eu şi am pus de două ori mai puţină încărcătură decât în prima.

— Gata, ajunge, spuse flăcăul pistruiat.

El era şi mai palid decât mine sau poate pistruii îi accentuau paloarea.

— Odihniţi-vă, băieţi, ne spuse vesel şi deloc ironic brutarul care trecea pe acolo.

Trecu pe lângă noi şi meşterul, dar nu ne zise nimic.

După ce ne-am odihnit, ne-am apucat iarăşi de treabă, dar după fiecare două tărgi ne aşezam din nou: mormanul de moloz nu scădea.

— Fumaţi şi voi o ţigară, ne spuse acelaşi brutar, când apăru din nou.

— N-avem tutun.

— Păi vă dau eu pentru câte o ţigăruşă. Numai că trebuie să ieşiţi afară. Aici nu e voie.

Ne-am împărţit mahorca şi ne-am fumat ţigara – un lux uitat de multă vreme. Am tras încet câteva fumuri din ţigară, apoi am stins-o grijuliu cu degetul, am învelit-o într-o hârtiuţă şi am ascuns-o la piept.

— Bună idee, îmi zise pistruiatul. Mie nu mi-a trecut prin minte.

Până spre pauza de prânz ne adaptaserăm într-atât în locul acesta, încât am aruncat o privire şi în încăperile vecine dotate cu acelaşi fel de cuptoare. Pretutindeni, din cuptoare ieşeau ţiuind forme şi tăvi de fier, iar rafturile erau pline de pâini, peste tot numai pâini. Din când în când venea câte o vagonetă pe roţi, pâinea era încărcată şi dusă undeva, în niciun caz acolo unde trebuia să ne întoarcem noi spre seară – era pâine albă.

Prin fereastra largă fără gratii se vedea cum soarele alunecă spre apus. Dinspre uşi începu să pătrundă frigul. Veni meşterul.

— Ei, de-acum gata. Lăsaţi tărgile pe moloz. N-aţi

făcut mare lucru. Nici într-o săptămână n-aţi căra molozul ăsta, muncitoraşilor!

Ne-au dat câte o pâine, am rupt-o în bucăţi şi ne-am îndesat în buzunare... Dar câtă putea intra în buzunarele noastre?

— Ascunde-o direct în pantaloni, îmi ordonă flăcăul pistruiat.

Am ieşit în curtea rece şi întunecată, grupul era deja încolonat.

Ne-au dus înapoi. La postul de gardă al lagărului nu ne-au percheziţionat: nimeni nu ducea pâine în mână. M-am întors la locul meu, am împărţit cu vecinii pâinea adusă, m-am culcat şi am adormit imediat ce mi s-au încălzit picioarele ude şi îngheţate.

Toată noaptea mi-au apărut în faţa ochilor pâinile şi chipul poznaş al fochistului care azvârlise pâinea în gura cuprinsă de foc a cuptorului.

1956

Îmblânzitorul de şerpi

Şedeam pe trunchiul unei zade uriaşe, răsturnată la pământ. În ţinutul îngheţului veşnic, copacii abia se ţin pe pământul neprimitor, iar furtuna îi smulge uşor din rădăcini şi îi culcă la pământ. Platonov îmi povestea istoria vieţii lui de aici – cea de a doua viaţă a noastră în astă lume. M-am încruntat când a pomenit de mina Djanhara. Fusesem şi eu în locuri rele şi trudnice, dar faima teribilă a Djanharei răsuna peste tot.

— Şi ai stat multă vreme la Djanhara?

— Un an, răspunse Platonov cu voce stinsă.

Ochii i se îngustară, zbârciturile i se adânciră. În faţa mea se afla un alt Platonov, unul cu zece ani mai bătrân.

— De altfel, greu a fost doar la început, două-trei luni. Acolo sunt numai hoţi. Eu eram singurul... ştiutor de carte. Serile, le spuneam tot felul de istorii, le „stampam romanţuri”, cum se spune în argoul blatarilor, le repovesteam Dumas, Conan Doyle, Wells. În schimb, ei mă

hrăneau, mă îmbrăcau, iar eu munceam puţin. Poate că şi dumneata ai folosit la nevoie acest unic avantaj al educaţiei în astfel de locuri.

— Nu, i-am răspuns. Nu l-am folosit. Întotdeauna mi s-a părut că acest lucru ar fi ultima umilinţă, sfârşitul a toate. N-am povestit niciodată „romanţuri” pentru o supă. I-am auzit pe „povestaşi”.

— E o acuzaţie? mă întrebă Platonov.

— Nicidecum, i-am răspuns. Flămândului i se pot ierta multe, foarte multe.

— Dacă rămân viu, rosti Platonov formula sfântă cu care începeau toate reflecţiile legate de un timp mai îndepărtat decât ziua de mâine, o să scriu o povestire despre chestia asta. I-am găsit şi titlul: *în blânzitorul de şerpi*. Cum ţi se pare?

— Excelent. Doar că trebuie să supravieţuieşti. Acesta e esenţialul.

Andrei Feodorovici Platonov, care fusese scenarist de film în prima sa viaţă, a murit la vreo trei săptămâni după discuţia asta, a murit cum mureau mulţi: şi-a agitat târnăcopul, s-a clătinat pe picioare şi a căzut cu faţa în jos, pe pietre. O glucoză intravenoasă, nişte stimulente cardiace puternice l-ar fi putut întoarce la viaţă; el a mai horcăit un ceas, un ceas jumătate, dar deja se stinsese când au venit cu tărgile de la spital. Sanitarii i-au dus la morgă trupul mic – o povară uşoară de piele şi oase.

L-am iubit pe Platonov pentru că el nu-şi pierduse interesul pentru viaţa de dincolo de mările albastre şi munţii înalţi – de care ne despărţeau o groază de verste şi de ani în existenţa căreia noi aproape nu mai credeam sau, mai corect, credeam la fel cum cred şcolarii în existenţa unei improbabile Americi. Platonov avea şi nişte cărţi, Dumnezeu ştie de unde, şi când nu era prea frig – în iulie, de pildă – evita discuţiile pe temele cu care se întreţinea întreaga populaţie a lagărului: ce fel de supă o să fie sau a fost la prânz, pâinea o să se dea de trei ori pe zi sau toată deodată dimineaţa, mâine o să plouă sau o să fie vreme senină?

L-am iubit pe Platonov şi o să încerc să scriu povestirea lui, *Îmblânzitorul de şerpi*.

Sfârşitul muncii nu este nicidecum sfârşitul muncii. După ce sună sirena, mai trebuie să strângi uneltele, să le duci la magazie, să le predai, să te încolonezi, să treci prin două dintre cele zece apeluri zilnice, însoţit de înjurăturile de mamă ale soldaţilor din escortă, de strigătele nemiloase şi jignirile propriilor tăi tovarăşi, deocamdată mai în putere decât tine, care au obosit şi ei, dar se grăbesc să ajungă acasă şi se supără pentru orice întârziere. Apoi trebuie să mai suporţi un apel, să te încolonezi din nou şi să mergi cinci kilometri în pădure după lemne. Pădurea apropiată a fost tăiată demult şi pusă pe foc. Brigada tăietorilor de lemne pregăteşte lemnele, iar muncitorii de la puţurile de exploatare minieră poartă fiecare câte un buştean mic. Cum ajung la destinaţie buştenii grei pe care nici doi oameni nu-i pot căra – nu ştie nimeni. Nu sunt trimise niciodată camioane pentru transportul lemnelor, iar caii stau bolnavi în grajd. Calul îşi pierde vlaga mult mai repede decât omul, deşi diferenţa dintre traiul lui anterior şi cel de acum e, fireşte, incomparabil mai mică decât la oameni. Adesea ai impresia – şi probabil chiar aşa este – că omul tocmai de aceea s-a ridicat din regnul animal, a devenit om, adică o fiinţă care a putut născoci asemenea lucruri ca „insulele”[45] noastre, cu toată viaţa lor neverosimilă, pentru că fizic el a fost mai rezistent decât orice animal. Nu mâna a transformat maimuţa în om, n-au făcut-o nici embrionul creierului, nici sufletul: sunt câini şi urşi care se poartă mai înţelept şi mai moral decât omul. Şi nu pentru că a pus stăpânire pe forţa focului: toate astea s-au petrecut după împlinirea condiţiei principale a metamorfozei. În condiţii egale pentru toţi, la un moment dat, omul s-a dovedit a fi mai puternic şi mai rezistent fizic decât animalele, doar fizic. Zicala că el „are şapte vieţi ca o pisică” nu e adevărată. Mai corect ar fi să se spună că pisica are vitalitatea unui om. Calul nu suportă nici măcar o lună de iarnă de aici într-o încăpere rece, dacă munceşte din greu multe ceasuri în ger. Dacă nu este un cal iakut. Dar caii iakuţi nu sunt puşi la muncă. E adevărat că nu sunt nici hrăniţi. În timpul iernii, asemenea renilor, ei frământă

45 Lagărele care formează „arhipelagul Gulag“.

zăpada cu copitele şi scot în afară iarba uscată de anul trecut. Omul însă trăieşte. Trăieşte oare din speranţă? Dar el n-are niciun fel de speranţă. Dacă nu este prost, el nu poate trăi din speranţă. De aceea sunt atât de mulţi sinucigaşi. îl salvează instinctul conservării şi tenacitatea de a rămâne în viaţă, tenacitate fizică care îi domină şi conştiinţa. El trăieşte aşa cum trăieşte piatra, copacul, pasărea sau câinele. Dar se agaţă de viaţă mai tare decât ei. Şi este mai rezistent decât orice animal.

La toate astea se gândea Platonov stând în picioare lângă intrarea în lagăr, cu un buştean pe umăr, în aşteptarea unui nou apel. Lemnele fură aduse şi stivuite, iar oamenii, înghesuindu-se grăbiţi şi înjurând, intrară în baraca întunecată din bârne.

Când ochii i se deprinseră cu întunericul, Platonov văzu că nu toţi muncitorii merseseră la muncă. În colţul îndepărtat din dreapta, pe priciurile de sus, şedeau vreo şapte-opt bărbaţi în jurul altor doi care, stând cu picioarele încrucişate tătăreşte, jucau cărţi pe o pernă murdară pusă între ei. Luaseră singura lampă, o lampă cu gaz fără sticlă. Flăcăruia fumegândă tremura, prelungind şi legănând uşor umbrele.

Platonov se aşează la marginea priciurilor. îl dureau umerii şi genunchii, îi tremurau toţi muşchii. Pe Platonov îl aduseseră la Djanhara chiar în dimineaţa aceea, astfel că fusese prima lui zi de muncă. Pe priciuri nu erau locuri libere.

„O să se împrăştie în curând, îşi spunea Platonov, şi o să mă întind şi eu”. îl fură somnul.

Deasupra lui, jocul se isprăvi. Un bărbat brunet, cu mustăcioară şi cu unghia lungă la degetul mic de la mâna stângă, se rostogoli la marginea priciurilor.

— Ia chemaţi-l aici pe Ivan Ivanovici ăla, spuse el.

Un ghiont în spinare îl trezi pe Platonov.

— Ei, tu... eşti chemat.

— Unde e tipu’ ăla, Ivan Ivanovici? se auziră voci de pe priciurile de sus.

— Eu nu sunt Ivan Ivanovici, spuse Platonov, mijindu-şi ochii.

— Ăsta nu vine, Fedecika.

— Cum nu vine?

Îl împinseră pe Platonov la lumină.

— Ţii la viaţa ta? îl întrebă cu voce joasă Fedea, rotindu-şi degetul mic cu unghia lungă şi murdară prin faţa ochilor lui Platonov.

— Ţin, răspunse Platonov.

Lovitura puternică a unui pumn îl trânti la pământ. Platonov se ridică şi-şi şterse sângele cu mâneca.

— Nu se răspunde aşa, îi explică cu blândeţe Fedea. Oare aşa v-au învăţat la Universitate să răspundeţi, Ivan Ivanovici?

Platonov rămase tăcut.

— Cară-te, lepădătură! i se adresă Fedea. Mergi şi culcă-te lângă tinetă. Acolo o să fie locul tău. Iar dacă te pui pe strigat, te gâtuim.

Asta nu era o ameninţare deşartă. Până acum, văzuse de două ori cu ochii lui cum poate fi cineva sufocat cu prosopul în răfuieli de-ale lor, banditeşti. Platonov se culcă pe scândurile ude şi rău mirositoare.

— Ce plictiseală, fraţilor, spuse Fedea căscând, măcar de m-ar scărpina cineva la tălpi...

— Maşka, ei, Maşka, du-te şi scarpină-l pe Fedecika la tălpi!

Într-o fâşie de lumină apăru Maşka, un hoţ frumuşel şi palid, de vreo optsprezece ani.

Îi scoase lui Fedecika pantofii galbeni scâlciaţi, îi trase cu grijă şosetele murdare şi se apucă, zâmbind, să-i scarpine tălpile. Gâdilat, Fedea tresărea chicotind.

— Cară-te, spuse el deodată. Nu eşti în stare să mă scarpini. Nu te pricepi.

— Da eu, Fedecika...

— Cară-te, ţi-am spus. Ăsta mă ţesală, mă zgârie. N-are pic de fineţe.

Cei din jurul lor dădură aprobator din cap.

— Uite, la Kosoi am avut un jidov care mă scărpina. Ăla, fraţilor, se pricepea cu adevărat. Un inginer.

Şi Fedea se cufundă în amintirile legate de jidovul care-i scărpina tălpile.

— Fedea, ei, Fedea, da ăsta, nou-venitul... Nu vrei să încerci?

— Dă-l încolo, zise Fedea. Păi ăştia ştiu să scarpine? De fapt, ia sculaţi-l.

Îl duseră pe Platonov în lumina lămpii.

— Ei, tu, Ivan Ivanovici, pune gaz în lampă, ordonă Fedea. La noapte o să bagi lemne pe foc. Iar dimineaţa să scoţi tineta afară. O să-ţi arate plantonul unde s-o verşi...

Platonov tăcea supus.

— Pentru asta o să primeşti un castron cu supă. Oricum eu nu mănânc zeama aia lungă. Du-te şi te culcă.

Platonov se întinse pe locul dinainte. Muncitorii dormeau aproape toţi, strânşi unii într-alţii câte doi sau câte trei. Aşa le era mai cald.

— Eh, ce plictiseală, ce nopţi lungi, rosti Fedea. Măcar de-ar stampa un romanţ cineva. La Kosoi aveam un...

— Fedea, ei, Fedea, da ăla, nou-venitul... Nu vrei să încerci?

— E o idee, se învioră Fedea. Ia sculaţi-l.

Îl sculară.

— Ascultă, zise Fedea zâmbind aproape linguşitor, adineaori m-am cam înfierbântat.

— Nu-i nimic, rosti Platonov printre dinţi.

— Ascultă, da romanţuri ştii să stampezi?

În ochii stinşi ai lui Platonov se aprinse o flăcăruie. Ştia, şi încă cum! întreaga celulă din închisoarea preventivă se delectase cu *Contele Dracula* în versiunea lui. Acolo însă erau fiinţe umane. Dar aici? Să devină bufonul de la curtea Ducelui de Milano, bufonul pe care îl hrăneau pentru o glumă bună şi-l băteau pentru una proastă? Totuşi afacerea asta avea şi un alt aspect. îi va pune în contact cu literatura adevărată. Va fi mentorul lor. Va trezi în ei interesul pentru cuvântul artistic, chiar şi aici, la limita existenţei, îşi va împlini chemarea, îşi va face datoria. După un vechi obicei, Platonov nu voia să admită că pur şi simplu o să fie hrănit, o să primească o supă în plus nu pentru căratul afară al tinetei, ci pentru o altă muncă, mai nobilă. Nobilă oare? Aşa ceva semăna totuşi mai mult cu scărpinatul tălpilor murdare ale unui hoţ decât cu răspândirea culturii. Dar foamea, frigul, bătăile...

Fedea aştepta răspunsul, zâmbind încordat.

— Ş-ştiu, rosti Platonov şi zâmbi pentru prima oară în

ziua asta atât de grea.

— Ah, tu, drăguţule! Fedea se învioră. Vino, urcă aici. Ia nişte pâinică. Iar mâine o să mănânci mai bine. Aşază-te aici, pe pătură. Ia şi fumează.

Platonov, care nu mai fumase de o săptămână, supse cu voluptate dureroasă din mucul de ţigară cu mahorcă.

— Cum te cheamă?

— Andrei, răspunse Platonov.

— Atunci, Andrei, povesteşte ceva cât mai lung şi mai captivant, în genul *Contelui de Monte-Cristo*. Nu despre tractoare.

— Poate *Mizerabilii*? propuse Platonov.

— Adică despre Jean Valjean? Pe ăsta mi l-au stampat la Kosoi.

— Atunci Clubul valeţilor de cupă sau Vampirul?

— Da, da. Dă-i drumul cu valeţii. Mai încet, ticăloşilor...

Platonov îşi drese glasul.

— În oraşul Sankt Petersburg, în anul 1893 s-a comis o crimă misterioasă...

Se crăpa de ziuă când Platonov se simţi sleit de puteri.

— Cu asta se termină prima parte, spuse el.

— Excelent, exclamă Fedea. Cum a mai zis-o! Culcă-te aici cu noi. N-o să poţi dormi prea mult – a mijit de ziuă. O să dormi la muncă. Adună-ţi puterile pentru diseară...

Platonov deja dormea.

I-au scos la muncă. Un flăcău înalt de la ţară, care dormise pe durata aventurilor „valeţilor” din ajun, îl îmbrânci cu răutate la ieşirea din baracă.

— Ei, canalie, uită-te pe unde mergi!

Dar imediat i se şopti ceva la ureche.

Se încolonaseră, când flăcăul înalt se apropie de Platonov.

— Să nu-i spui lui Fedea că te-am lovit. Nu ştiam că eşti povestaş, frate.

— N-am să-i spun, îi răspunse Platonov.

1954

Mollahul tătar şi aerul curat

Căldura era atât de mare în celula de închisoare, încât nu se zărea nici măcar o muscă. Ferestrele imense cu gratii de fier erau deschise larg, dar lucrul acesta nu aducea nicio uşurare; asfaltul încins al curţii trimitea în sus valuri de aer Fierbinte, aşa că în încăpere era chiar mai răcoare decât afară. Toţi îşi aruncaseră toate hainele de pe ei şi o sută de trupuri goale, lac de sudoare şi încinse de arşiţa umedă şi grea, se întorceau de pe o parte pe alta pe jos – pe priciuri era prea cald. La apelurile comandanţilor deţinuţii se încolonau doar cu chiloţii pe ei, iar ca să-şi revină stăteau câte un ceas la spălătoare, stropindu-se întruna cu apă rece de la chiuvetă. Dar nici asta nu ajuta prea multă vreme. Cei care dormeau sub priciuri deveniseră brusc posesorii celor mai bune locuri. Se pregăteau să plece spre „taberele îndepărtate” şi oamenii glumeau cu umorul lor negru, de puşcărie, că după tortura aburilor îi aşteaptă tortura degerării.

Un mollah tătar, un deţinut în curs de anchetă în legătură cu celebrul proces „Tătăria mare” – despre care noi ştiam cu mult înainte de a se scrie aluziv şi în ziare –, un sangvin puternic de vreo şaizeci de ani, cu pieptul vânjos acoperit de păr cărunt, cu ochi rotunzi şi întunecaţi şi privirea ageră, spuse ştergându-şi fără încetare ţeasta chelă şi lucitoare cu o cârpă udă:

— Numai de nu m-ar împuşca. Iar dacă-mi dau zece ani – e un fleac. De un asemenea termen se teme doar acela care îşi propune să trăiască până la patruzeci de ani. Eu însă am de gând să ajung la optzeci.

Când se întorcea de la plimbare, mollahul urca în fugă până la al cincilea etaj fără să gâfâie.

— Dacă-mi dau mai mult de zece ani, continuă el să reflecteze, atunci în puşcărie o mai duc încă vreo douăzeci. În lagăr însă – mollahul făcu o pauză –, la aer curat, doar zece.

Astăzi, recitind *Amintiri din casa morţilor*, mi-am adus aminte de acest mollah inteligent şi plin de viaţă. El ştia ce înseamnă „aer curat”.

Morozov şi Figner[46] au stat în fortăreaţa Schlüsselburg câte douăzeci de ani fiecare, în cel mai sever regim de închisoare, şi au ieşit de acolo cu întreaga capacitate de muncă. Figner a avut puterea să-şi continue activitatea revoluţionară şi să scrie zece volume de amintiri despre grozăviile îndurate, iar Morozov a scris o serie de lucrări ştiinţifice celebre şi s-a căsătorit din dragoste cu o gimnazistă.

În lagăr, pentru ca un om tânăr şi sănătos, care-şi începe „cariera” în aerul curat de iarnă în mina de aur, să ajungă un mierlitor, sunt suficiente douăzeci-treizeci de zile de câte şaisprezece ore de muncă, fără zile de odihnă, înfometare sistematică, haine zdrenţuite, nopţi petrecute la minus şaizeci de grade într-un cort găurit de pânză impermeabilă, bătăi de la şefii de echipă, de la starostele ales dintre blatari, de la soldaţii din escortă. Acest interval s-a verificat în timp de nenumărate ori. Brigăzile care deschid sezonul aurului şi care poartă numele brigadierilor care le conduc, spre sfârşitul intervalului, nu mai au niciun om dintre cei de la început, în afara brigadierului însuşi, a vreunuia dintre prietenii lui şi a plantonului. Restul efectivului se schimbă de câteva ori într-o singură vară. Mina de aur îşi aruncă neîncetat rebuturile producţiei în spitale, în aşa-zisele unităţi de însănătoşire, în zonele pentru invalizi şi în gropile comune.

Sezonul aurului începe în 15 mai şi se încheie în 15 septembrie, deci durează patru luni. N-are rost să vorbim de munca din timpul iernii. Spre vară brigăzile miniere principale se alcătuiesc din nou-veniţi, oameni care încă n-au petrecut aici o iarnă.

După ce-şi primeau sentinţa, deţinuţii ardeau de dorinţa să treacă din închisoare în lagăr. Acolo era muncă, aer curat de ţară, eliberări înainte de termen, corespondenţă, pachete de la rude, câştiguri în bani. Omul crede întotdeauna în mai bine. Zi şi noapte, pe lângă

46 Nikolai Morozov (1854-1946) şi Vera Figner (1852-1942), adepţi ai narodnicismului, membri ai grupărilor revoluţionare Zemlia i Volia (Pământ şi Libertate) şi Narodnaia Volia (Voinţa poporului), închişi în fortăreţele Petropavlosk şi Schlusselburg între anii 1882-1905, respectiv 1883-1904.

crăpăturile uşilor din *tepluşki*[47] care ne duceau în Extremul Orient, se îmbrânceau pasagerii – deţinuţi în tranzit –, respirând extaziaţi aerul răcoros şi liniştit al serii, îmbibat de mireasma florilor de câmp, pus în mişcare de trenul ce înainta. Aerul acesta nu semăna cu aerul stătut, duhnind a fenol şi sudoare, respirat în celula închisorii, pe care o urau după lunile îndelungi de anchetă. În acele celule îşi lăsau amintirile despre onoarea batjocorită şi călcată în picioare, amintiri pe care voiau să le uite...

În simplitatea lor sufletească, oamenii îşi închipuiau că închisoarea preventivă fusese cea mai dură experienţă, care le răscolise viaţa atât de brutal. Mai ales momentul arestării însemnase pentru ei zguduirea morală cea mai puternică. Acum, scăpaţi de închisoare, în subconştient voiau să creadă în libertate, fie ea şi relativă, dar libertate, adică într-o viaţă fără zăbrelele blestemate, fără interogatorii umilitoare şi insultătoare. Începea o nouă viaţă fără acea încordare a voinţei de care era nevoie întotdeauna pentru interogatorii în timpul anchetei. Simţeau o mare uşurare, conştienţi că de-acum totul este hotărât irevocabil; sentinţa era dată, nu mai era nevoie să se gândească ce anume să răspundă anchetatorului, să se îngrijoreze pentru familie, să-şi facă planuri de viaţă, să se lupte pentru o bucată de pâine. Acum erau în mâna unei voinţe străine, nu se mai putea schimba nimic, nu se mai puteau întoarce de pe această cale ferată strălucitoare care-i ducea lent, dar neabătut spre Nord.

Trenul mergea în întâmpinarea iernii. Fiecare noapte era mai rece decât cea de dinainte, frunzele verzi şi cărnoase ale plopilor băteau aici într-un galben luminos. Soarele nu mai era atât de cald şi strălucitor, de parcă frunzele arţarilor, ale mestecenilor, ale plopilor albi şi ale celor tremurători îi absorbeau forţa aurie, pătrunzându-se de ea. Acum frunzele înseşi străluceau ca o lumină solară. Iar soarele palid şi anemic nu mai încălzea nici măcar vagonul, cea mai mare parte a zilei ascunzându-se în spatele norilor calzi şi vineţii care nu miroseau încă a zăpadă. Dar nici zăpada nu era prea departe.

---

47 Vagoane de marfă adaptate pentru transportul deţinuţilor.

Lagărul de tranzit şi apoi încă un drum spre Nord. Golful maritim îi întâmpina cu un viscol nu prea puternic. Zăpada încă nu se aşezase – vântul o mătura de pe povârnişurile galbene în bălţile cu apă tulbure şi murdară. Sita viscolului era străvezie. Ninsoarea era rară şi părea o plasă de pescuit împletită din fire albe, aruncată peste oraş. Dar nu şi deasupra mării: valurile înspumate, de un verde întunecat, treceau lent peste pietrele verzi şi alunecoase. Vaporul acosta în rada portului şi, privit de sus, părea o jucărie. Chiar şi atunci când îi aduceau pe deţinuţi cu o şalupă la bord şi ei se căţărau pe punte, unul după altul, ca apoi să se împrăştie şi să dispară în găurile calelor, vaporul se vădea neaşteptat de mic – era înconjurat de prea multă apă.

După cinci zile şi nopţi îi debarcau pe malul sever şi mohorât al taigalei, iar camioanele îi purtau în acele locuri unde le era dat să vieţuiască – şi să supravieţuiască.

Lăsaseră dincolo de mare aerul sănătos de ţară. Aici îi înconjura aerul rarefiat al taigalei, impregnat de vaporii mlaştinilor. Dealurile erau acoperite de o reţea de smârcuri şi doar cheliile lor lipsite de păduri îşi arătau strălucind calcarul dezgolit, lustruit de furtuni şi vânturi. Piciorul ţi se afunda în muşchiul mocirlos şi rar se întâmpla ca în zilele de vară să ai picioarele uscate. Iarna îngheţa totul. Munţii, râurile şi mlaştinile păreau o singură fiinţă ostilă şi de rău augur.

Vara, aerul era prea apăsător pentru cardiaci, iar iarna era de nesuportat. În timpul gerurilor mari oamenii respirau sacadat. Aici nimeni nu alerga, poate doar cei mai tineri, dar nici ei nu alergau, ci ţopăiau.

Nori de ţânţari îţi acopereau faţa; fără plasă nu puteai face un pas. La muncă plasa te sufoca, te împiedica să respiri. Iar s-o dai jos era imposibil din cauza ţânţarilor.

În vremea aceea oamenii munceau şaisprezece ore pe zi, iar normele erau calculate tot pentru atâtea ore. Dacă socoteai că sculatul, micul dejun, repartizarea pe sectoare de muncă şi drumul până la locul respectiv îţi luau cel puţin un ceas şi jumătate, prânzul – un ceas, cina împreună cu apelul de seară – un ceas şi jumătate, rezulta că pentru somn, după o zi de muncă fizică grea la „aer

curat”, rămâneau doar patru ore în total. Omul adormea în clipa în care înceta să se mişte, izbutea să doarmă chiar şi în timp ce mergea sau stătea în picioare. Lipsa de somn te sleia de energie mai tare decât foamea. Dacă nu îndeplineai norma, primeai raţie de pedeapsă: trei sute de grame de pâine pe zi, fără supa chioară de lagăr.

Prima iluzie se spulbera repede. Este vorba de iluzia muncii, a acelei munci despre care vorbea inscripţia de pe porţile tuturor secţiilor din lagăr, potrivit regulamentului: „Munca este o chestiune de onoare şi glorie, de curaj şi eroism”. Dar tocmai lagărul era cel care putea să inoculeze şi chiar inocula doar ură şi repulsie faţă de muncă.

O dată pe lună poştaşul lagărului ducea corespondenţa care se adunase la cenzură. Scrisorile dinspre şi spre Continent călătoreau cam o jumătate de an, în caz că o făceau. Pachetele le erau date doar acelora care-şi făceau norma, celorlalţi le erau confiscate. Nimic însă nu avea caracterul unei samavolnicii, nu, nicidecum. În legătură cu toate acestea se citeau ordine, iar în situaţiile speciale, deosebit de importante, oamenii erau obligaţi să semneze personal până la ultimul. Nu era vorba de fantezia dezlănţuită a vreunui şef degenerat, ci de ordinul autorităţilor superioare.

Dar chiar dacă cineva îşi primea pachetul – putea promite o jumătate vreunui instructor şi cealaltă jumătate totuşi să o primească –, oricum n-avea unde să-l ducă. Blatarii îl aşteptau de mult în baracă, îi luau pachetul în faţa tuturor şi îl împărţeau cu de-alde Vanecika şi Senecika. Trebuia fie să mănânci dintr-odată conţinutul pachetului, fie să-l vinzi. Cumpărători erau cu duiumul: şefi de echipă, şefi, doctori.

Mai exista şi a treia soluţie, cea mai răspândită. Mulţi dădeau pachetul spre păstrare cunoscuţilor din lagăr sau din închisoare care aveau vreo funcţie sau munceau într-un loc unde ar fi putut să-l pună sub lacăt şi să-l ascundă. Ori îl dădeau vreunui angajat civil. Şi într-un caz şi în celălalt exista întotdeauna un risc: nimeni nu avea încredere în buna-credinţă a depozitarilor. Era însă singura posibilitate să salvezi cele primite.

Bani nu se dădeau deloc. Nici măcar o copeică. Erau

remunerate doar cele mai bune brigăzi, dar şi atunci se plătea cu o sumă nesemnificativă care nu putea să fie de mare ajutor. În multe brigăzi, şefii lor procedau astfel: venitul brigăzii era trecut în contul a doi-trei oameni, atribuindu-li-se un procent record, recompensat cu un premiu în bani. Ceilalţi douăzeci-treizeci de muncitori din brigadă primeau raţii de pedeapsă. Era o hotărâre ingenioasă. Dacă venitul pe muncă ar fi fost împărţit în părţi egale, nimeni n-ar fi primit nicio copeică. Dar în felul acesta primeau câte ceva doi-trei deţinuţi, aleşi absolut întâmplător, adesea fără participarea brigadierului în alcătuirea listei.

Toţi ştiau că normele erau imposibil de împlinit, că nu e rost de salariu şi nici nu va fi şi totuşi mergeau întruna după şeful de echipă, se interesau de volumul de muncă realizat, alergau să-l întâmpine pe casier, se duceau la birou să capete informaţii.

Ce însemnau toate astea? Era oare dorinţa să pară neapărat un bun lucrător, să-şi ridice prestigiul în faţa conducerii, sau era pur şi simplu o dereglare psihică pe fondul împuţinării hranei? Ultima ipoteză e mai plauzibilă.

Văzută de aici, închisoarea preventivă, luminoasă, curată şi încălzită, pe care o părăsiseră cu atât de puţin timp în urmă şi parcă totuşi de o veşnicie, li se părea tuturor – absolut tuturor – cel mai bun loc din lume. Toate jignirile erau uitate şi toţi îşi aminteau cu încântare cum ascultau prelegerile savanţilor autentici şi poveştile oamenilor cu experienţă, cum citeau tot felul de cărţi, cum dormeau şi mâncau pe săturate, cum se spălau într-o baie minunată, cum primeau pachete de la rude, cum simţeau că familia e pe acolo, în apropiere, dincolo de porţile duble de fier, cum vorbeau liber despre orice (în lagăr, pentru aşa ceva se adăugau ani în plus de detenţie), fără să se teamă nici de spioni, nici de gardieni. Închisoarea preventivă li se părea mai liberă şi mai familiară decât propria lor casă, şi nu puţini erau aceia care, lăsându-se în voia visurilor pe patul de spital, deşi nu mai aveau mult de trăit, spuneau: „Aş vrea, fireşte, să-mi văd familia, să plec de aici. Dar şi mai mult aş vrea să ajung în celula din închisoarea preventivă. Acolo era mai bine şi mai interesant decât

acasă. Şi le-aş povesti novicilor ce este «aerul curat»”.

Dacă la toate acestea am adăuga scorbutul generalizat care se răspândise, ca pe vremea lui Bering, într-o boală ameninţătoare şi periculoasă ce lua cu sine mii de vieţi; dizenteria, pentru că deţinuţii mâncau ce se nimerea, în încercarea de a-şi umple burta care-i durea de foame, strângând resturi de la bucătărie din mormanele de gunoaie, năpădite de muşte; pelagra – boala săracilor; extenuarea din cauza căreia pielea de pe palme şi tălpi aluneca precum o mănuşă, iar de pe trupul întreg se descuama ca nişte petale mari şi rotunde, asemenea unor amprente, şi, în sfârşit, celebra distrofie – boala înfometaţilor căreia doar după blocada Leningradului au început să-i dea adevărata denumire. Până atunci purtase tot felul de nume: RFI – iniţiale enigmatice în diagnosticele din fişa medicală, care s-ar traduce prin „epuizare fizică acută”, sau, cel mai adesea, „poliavitaminoză”, o frumoasă denumire latină, ce indica insuficienţa mai multor vitamine în organismul omului şi care liniştea doctorii: ei găsiseră această formulă comodă şi legală pentru definirea uneia şi aceleiaşi realităţi: foamea.

Dacă mai adăugăm şi barăcile neîncălzite şi umede, unde toate crăpăturile se acopereau pe dinăuntru cu gheaţă groasă, de parcă o lumânare uriaşă de stearină ar fi picurat în colţul încăperii... îmbrăcămintea proastă şi raţia de înfometare, degerăturile... iar degerăturile erau un chin veşnic, chiar şi în situaţia în care nu se ajungea la amputare. Dacă ne-am imagina câte gripe, aprinderi de plămâni, tuberculoze şi răceli de toate felurile apăreau şi apar în munţii aceştia mlăştinoşi, atât de nocivi pentru cardiaci. Dacă am aminti epidemiile de automutilări şi autoamputări, dacă am lua în consideraţie şi imensa depresie morală, şi deznădejdea, atunci s-ar vedea cu uşurinţă în ce măsură „aerul curat” este mai periculos decât închisoarea pentru sănătatea omului.

De aceea n-are rost să polemizăm cu Dostoievski în privinţa avantajului „muncii” la ocnă şi a beneficiilor „aerului curat” în comparaţie cu trândăvia din închisoare. Vremea lui Dostoievski a fost altfel, iar ocna de atunci nu ajunsese încă la cotele despre care am povestit aici. E greu

să-ţi faci dinainte o imagine corectă despre toate astea, pentru că tot ce se întâmplă în lagăre este neobişnuit, e de-a dreptul incredibil, şi bietul creier omenesc pur şi simplu nu e capabil să-şi imagineze concret viaţa din locurile despre care cunoscutul nostru din închisoare, mollahul tătar, avea totuşi o idee confuză şi nesigură.

1955

Prima moarte

În Nord, am văzut mulţi oameni murind, poate chiar prea mulţi, pentru un singur om, dar prima moarte la care am fost martor mi s-a întipărit adânc în minte.

În acea iarnă a trebuit să muncim în schimbul de noapte. Vedeam pe cer luna micuţă, de un cenuşiu luminos, înconjurată de un halo în nuanţe pastelate ce deveneau mai aprinse în timpul gerurilor mari. Nu vedeam deloc soarele; veneam în barăci (nu acasă – nimeni nu le numea „acasă”) şi plecam din ele pe întuneric. De altfel, soarele se arăta pentru atât de puţin timp, încât nici nu reuşea să zărească pământul prin tifonul alb şi rezistent al ceţei îngheţate. Stabileam pe ghicite poziţia soarelui: nu ne dădea nici lumină, nici căldură.

Mina era departe, trebuia să mergi doi-trei kilometri, iar drumul trecea printre două valuri de zăpadă înalte de trei stânjeni. În iarna aceasta fuseseră căderi mari de zăpadă şi după fiecare viscol trebuia să deszăpezim mina. Mii de oameni ieşeau cu lopeţi să cureţe drumul, ca să poată trece camioanele. Soldaţii din escortă, organizaţi în schimburi, îi înconjurau, ajutaţi de câini, pe toţi cei care munceau la curăţarea drumului, ţinându-i zile şi nopţi întregi la lucru, fără să le permită să se încălzească sau să mănânce la căldură. Raţiile îngheţate de pâine li se aduceau pe cai, iar uneori, dacă munca se prelungea, li se dădeau şi conserve – o conservă la doi oameni. Pe aceiaşi cai erau duşi în lagăr deţinuţii bolnavi sau epuizaţi. Oamenilor li se dădea drumul doar când treaba era terminată, ca să poată dormi şi apoi să se întoarcă în ger, la

munca „adevărată”. Pe atunci am observat un lucru uimitor: în munca de atâtea ore în şir, doar primele şase-şapte sunt grele, chinuitor de grele. După aceea pierzi noţiunea timpului, urmărind instinctiv doar să nu îngheţi: baţi pasul pe loc, îţi agiţi lopata, fără să te gândeşti la nimic, fără nicio speranţă.

Sfârşitul acestui gen de muncă te ia întotdeauna prin surprindere, te cuprinde o fericire bruscă pe care parcă nici n-ai fi îndrăznit să contezi. Toţi sunt veseli şi gălăgioşi, şi pentru un timp nu simt nici foamea, nici oboseala ucigătoare. După ce sunt rapid încolonaţi, toţi aleargă veseli spre „casă”. Iar de-o parte şi de alta se înalţă pereţii tranşeei uriaşe de zăpadă care ne separă de restul lumii.

Nu mai fuseseră viscole de multă vreme şi zăpada pufoasă se aşezase şi se întărise, părând mai vârtoasă şi mai tare. Puteai să mergi pe creasta valului fără să te afunzi. În câteva locuri, cele două valuri de zăpadă erau întretăiate de câte un drum transversal.

Spre două noaptea ne întorceam să mâncăm şi baraca răsuna de gălăgia oamenilor îngheţaţi, de zăngănitul lopeţilor, de vocile răsunătoare ale celor ce intrau direct din uliţă, voci ce se calmau şi se stingeau încetul cu încetul, revenind la tonul obişnuit al conversaţiei. Noaptea, masa se dădea întotdeauna în baracă, nu în cantina îngheţată cu geamurile sparte, cantină pe care toţi o urau. După masă, cei care aveau mahorcă se apucau de fumat, iar celor care nu aveau, camarazii le lăsau câteva fumuri, aşa că până la urmă fiecare reuşea „să se afume” un pic.

Brigadierul nostru, Kolea Andreev, fost director la un SMT[48], iar în prezent deţinut condamnat la zece ani potrivit articolului 58, pe atunci la modă, mergea întotdeauna repede şi mereu în faţa brigăzii. Brigada noastră nu era escortată. În vremea aceea nu erau destui soldaţi pentru escorte – aşa se explica şi „încrederea” acordată de conducere. Totuşi, conştiinţa condiţiei noastre speciale – lipsa escortei – nu era puţin lucru pentru mulţi dintre noi, oricât ar părea de naivă o astfel de atitudine. Mersul la

48 Abreviere pentru Staţia de maşini şi tractoare.

muncă fără escortă le plăcea fără îndoială tuturor, devenind subiect de mândrie şi lăudăroşenie, într-adevăr, brigada a muncit chiar mai bine decât mai târziu, când au fost destui oameni pentru escortă şi brigada lui Andreev a intrat în rând cu celelalte.

În noaptea aceea Andreev ne-a condus pe alt drum, nu pe calea săpată, ci direct pe creasta valului de zăpadă. Vedeam licărul luminilor aurii ale minei, la stânga – îngrămădirea întunecată a pădurii şi vârfurile îndepărtate ale munţilor care se contopeau cu cerul. Era pentru prima oară când vedeam de departe, pe timp de noapte, locul unde trăiam.

La o răspântie, Andreev o coti brusc la dreapta şi o luă la fugă în jos, direct prin zăpadă. Toţi ceilalţi se îmbulziră după el, repetând supuşi mişcările lui de neînţeles şi zăngănindu-şi răngile, târnăcoapele şi lopeţile; nu-şi lăsau niciodată uneltele la locul de muncă, pentru că acolo se puteau fura, iar pierderea lor era sancţionată.

La doi paşi de răscrucea de drumuri stătea în picioare un bărbat în uniformă militară. N-avea căciulă pe cap, părul întunecat şi tuns scurt era ciufulit şi amestecat cu zăpadă, mantaua – descheiată. Ceva mai departe, mânat direct în zăpada adâncă, se vedea calul înhămat la o sanie uşoară.

Iar la picioarele acestui om zăcea o femeie cu faţa în sus. Cojocul îi era larg desfăcut, iar rochia pestriţă – boţită. Lângă capul ei se afla mototolit un şal negru. Şalul fusese călcat în picioare şi acoperit în parte de zăpadă, la fel ca şi părul blond al femeii, ce părea aproape alb în lumina lunii. Gâtul slăbuţ îi era dezgolit, iar pe dreapta şi pe stânga lui se vedeau pete ovale întunecate. Chipul îi era palid, fără un firişor de sânge, şi, privind-o mai atent, am recunoscut-o pe Anna Pavlovna, secretara comandantului minei noastre.

O ştiam bine din vedere cu toţii – la mină erau foarte puţine femei. În vară, cu şase luni în urmă, ea trecuse seara pe lângă brigada noastră, în timp ce privirile vrăjite ale deţinuţilor îi urmăreau silueta slăbuţă. Ne zâmbise şi arătase cu mâna spre soarele care, parcă tot mai greoi, cobora spre apus. „Curând, băieţi, curând!”, ne strigase ea.

Noi, asemenea cailor din lagăr, ne gândiserăm întreaga zi de muncă doar la clipa când ea se va încheia.

Ne tulburase faptul că gândul nostru simplu fusese aşa de bine înţeles de o femeie, pe deasupra şi atât de frumoasă, în percepţia noastră de atunci. Toată brigada noastră o iubea pe Anna Pavlovna.

Acum ea zăcea moartă în faţa noastră, sugrumată de degetele bărbatului în uniformă militară. Acesta se uita dezorientat şi înnebunit în jurul lui. Pe el îl cunoşteam mult mai bine. Era Ştemenko, anchetatorul nostru de la mină, care „fabrica dosare" multor deţinuţi, îi ancheta neobosit, cu mahorcă sau cu un castron de supă cumpăra martori falşi şi delatori, recrutându-i din rândul deţinuţilor flămânzi. Pe unii îi asigura că statul are nevoie de minciuna lor, pe alţii îi ameninţa sau îi cumpăra. Nu-şi dădea osteneala ca înainte de arestarea unui nou inculpat să-l cunoască, să-l cheme la el, deşi toţi ne duceam viaţa în aceeaşi mină. În biroul anchetatorului, pe cel arestat îl aşteptau doar procese-verbale gata întocmite şi bătăi.

Ştemenko era acel superior care, cu trei luni în urmă, când ne inspectase baraca, distrusese toate gamelele meşterite din cutii de conservă – în ele fierbeam tot ce se putea fierbe şi mânca. În ele ne aduceam mâncarea de la cantină, ca s-o putem mânca fierbinte şi stând jos, după ce o încălzeam pe soba din baracă. Adept înfocat al curăţeniei şi al disciplinei, Ştemenko luase târnăcopul şi cu mâna lui găurise fundul cutiilor.

Iar acum, observându-l pe Andreev la doi paşi de el, apucă repede tocul revolverului, dar, văzând mulţimea de oameni înarmată cu răngi şi târnăcoape, nu mai scoase arma. îi legară mâinile. Au făcut-o cu furie, i-au strâns atât de tare nodul, încât mai târziu l-au tăiat cu cuţitul.

Cadavrul Annei Pavlovna a fost pus în sanie şi dus în sat, în casa comandantului minei. Nu toată lumea a plecat într-acolo cu Andreev, mulţi s-au repezit în baracă, la supa lor.

Văzând prin geam mulţimea deţinuţilor strânşi în faţa casei, comandantul nu le-a deschis multă vreme uşa. Până la urmă Andreev a izbutit să-i explice ce se întâmplase şi a intrat în casă cu Ştemenko gata legat şi cu încă doi deţinuţi.

În noaptea aceea am mâncat îndelung. Pe Andreev îl duseseră în altă parte să dea declaraţii. Apoi s-a întors, a

preluat comanda şi am plecat la muncă.

La puţină vreme după aceea, pe Ştemenko l-au condamnat la zece ani pentru omor din gelozie. Era pedeapsa minimă. L-au judecat chiar în mina noastră şi după sentinţă l-au transferat în alt loc. În asemenea situaţii, foştii şefi de lagăr sunt reţinuţi în locuri speciale, nimeni nu i-a mai întâlnit în lagărele obişnuite.

1956

Mătuşa Polia

Mătuşa Polia a murit în spital de cancer la stomac, la 52 de ani. Autopsia a confirmat diagnosticul medicului curant. De altfel, în spitalul nostru diagnosticul anatomopatologic coincidea aproape întotdeauna cu cel clinic. Aşa se întâmplă în cele mai bune spitale, ca şi în cele mai proaste.

Numele de familie al mătuşii Polia era cunoscut doar la administraţie. Nu-şi amintea numele ei nici măcar soţia directorului, în casa căruia timp de şapte ani mătuşa Polia fusese *cinevalnaia*, adică servitoare.

Toţi ştiu ce este *cinevalnîi* sau *cinevalnaia,* dar nu toţi ştiu ce sunt ei cu adevărat. Persoana de încredere a inaccesibilului stăpân al mii de destine omeneşti; martorul slăbiciunilor lui, al laturilor sale întunecate. Omul care ştie şi cotloanele întunecate ale casei. Rob, dar şi participant inevitabil la conflictele ascunse şi subterane dintr-o familie; participant sau cel puţin martor al luptelor domestice. Arbitrul secret al certurilor dintre soţ şi soţie. Cel care administrează gospodăria familiei şefului, sporindu-i bogăţia, nu doar prin economisire şi corectitudine. Un asemenea *cinevalnîi* comercializa ţigări cu mahorcă în folosul şefului, vânzându-le deţinuţilor cu zece ruble ţigara. Oficiul de măsuri şi greutăţi al lagărului stabilise că într-o cutie de chibrituri intră mahorcă pentru opt ţigări, iar opt cutii de chibrituri de acest fel formau o vosmuşka[49] de mahorcă. Asemenea unităţi de măsură pentru mărfurile

49 Derivat diminutival de la numeralul opt - vosem (rusă).

vrac erau în vigoare pe o optime din teritoriul Uniunii Sovietice, adică pe tot teritoriul Siberiei Orientale.

Plantonul nostru obţinea pentru fiecare pachet de mahorcă 640 de ruble. Dar nici cifra asta nu era, cum se zice, bătută în cuie. El putea să nu umple complet cutiile de chibrituri – diferenţa nu se observa, dar chiar şi aşa nimeni nu s-ar fi luat la harţă cu omul şefului. Puteai să-ţi răsuceşti ţigări mai subţiri. Răsucitul ţigărilor era la mâna plantonului şi depindea de cinstea lui. Al nostru cumpăra mahorcă de la comandant cu 500 de ruble pachetul. Diferenţa de 140 de ruble intra în buzunarul lui.

Stăpânul mătuşii Polia nu comercializa mahorcă, şi îndeobşte mătuşa Polia nu trebuia să se ocupe cu niciun fel de treburi murdare. Era o bucătăreasă grozavă, iar femeile experte în arta culinară erau foarte apreciate. Mătuşa Polia putea să rostuiască pe vreun compatriot de-al ei ucrainean în câte o muncă mai uşoară sau să-l înscrie pe vreo listă de eliberări, şi chiar o făcea. Ajutorul pe care-l dădea compatrioţilor ei era substanţial. Pe alţii nu-i ajuta, le dădea doar câte un sfat.

Era al şaptelea an de când mătuşa Polia muncea în casa directorului şi credea că cei zece *rokiv*[50] ai sentinţei ei se vor scurge fără necazuri.

Era o femeie dezinteresată din calcul, căci îşi spunea, pe drept cuvânt, că indiferenţa ei faţă de daruri şi bani nu poate decât să-i meargă la suflet oricărui şef. Socoteala ei se adeverise. În familia directorului era omul casei şi deja fusese schiţat un plan al eliberării ei: trebuia să figureze ca încărcător de camion la mina unde lucra fratele directorului, iar administraţia minei să facă demersuri pentru eliberarea ei.

Dar mătuşa Polia s-a îmbolnăvit, îi era tot mai rău, astfel că a fost dusă la spital. Medicul-şef a dispus să fie instalată într-un salon separat. Au scos în coridorul rece zece muribunzi ca să-i facă loc menajerei directorului.

Spitalul se animă. Zilnic, după prânz, veneau Willys-uri[51] şi camioane. Din cabine coborau doamne în cojoace,

50 Ani (ucr.).

51 Jeepuri provenite din SUA în baza Legii de împrumut şi închiriere

coborau militari, toţi grăbiţi s-o viziteze pe mătuşa Polia. Şi mătuşa Polia promitea fiecăruia că, dacă se va însănătoşi, o să-i pună o vorbă bună la director.

În fiecare duminică, o limuzină ZIS-110 intra pe poarta spitalului: mătuşii Polia i se aducea un pachet şi un bileţel de la soţia directorului.

Mătuşa Polia împărţea totul infirmierelor, lua de gust o linguriţă şi dădea mâncarea mai departe. Ştia ce fel de boală are.

Dar de însănătoşit nu se însănătoşea. Şi iată că într-o zi apăru cu un bileţel de la director un vizitator neobişnuit – părintele Piotr, cum se prezentă el dispecerului. Aşadar mătuşa Polia voia să se spovedească.

Vizitatorul neobişnuit era Petka Abramov. îl ştia toată lumea. Cu câteva luni în urmă chiar zăcuse în acest spital. Iar acum devenise părintele Piotr.

Vizita preacuviosului agită spiritele în tot spitalul. Reieşea că în ţinuturile noastre există preoţi! Iar ei îi spovedesc pe cei care-şi doresc lucrul acesta. În salonul nr. 2, cel mai mare din spital – unde în fiecare zi, între prânz şi cină, unul dintre bolnavi spunea o istorie gastronomică, nu neapărat pentru a face poftă de mâncare, ci din nevoia flămândului de a stârni emoţii culinare acum se vorbea numai despre spovedania mătuşii Polia.

Părintele Piotr avea o şapcă pe cap şi purta un buşlat. Pantalonii vătuiţi erau băgaţi în nişte cizme vechi din pânză impermeabilă. Părul îi era tuns scurt – pentru o faţă bisericească, mult mai scurt decât purtau filfizonii anilor ’50. Părintele Piotr îşi descheie buşlatul şi pufoaica, lăsând să se vadă o cazacă albastră şi o cruce mare pe piept. Nu era o cruce simplă, ci un crucifix lucrat artizanal de o mână iscusită, dar fără uneltele de trebuinţă.

Părintele Piotr o spovedi pe mătuşa Polia şi plecă. Aşteptă mult la marginea şoselei, ridicând mâna când se apropiau camioanele. Două trecură fără să oprească. Atunci părintele Piotr scoase de la piept o ţigară gata răsucită, o ridică deasupra capului şi prima maşină ce venea pe drum frână, iar şoferul deschise primitor portiera cabinei.

(Lend-Lease Act).

Mătuşa Polia muri şi fu îngropată în cimitirul spitalului. Acesta era un cimitir mare la poalele unui munte (în loc de „a muri”, bolnavii spuneau „a nimeri sub colină”) cu gropile comune „A”, „B”, „C” şi „D” şi câteva şiruri de morminte separate. Nici directorul, nici soţia lui, nici părintele Piotr n-au fost la înmormântarea mătuşii Polia. Ceremonia s-a făcut ca de obicei: dispecerul a legat de gamba stângă a mătuşii Polia o tăbliţă cu un număr. Acesta era numărul dosarului ei. Conform regulamentului, numărul trebuia scris cu un creion negru, nicidecum cu unul chimic, ca pe crestăturile de pe reperele topografice din pădure.

Ca de obicei, infirmierii gropari au acoperit cu pietre trupul uscăţiv al mătuşii Polia, iar dispecerul a fixat între pietre un băţ pe care a scris acelaşi număr al dosarului.

Trecură câteva zile şi în spital apăru părintele Piotr. Fusese la cimitir şi acum tuna şi fulgera la biroul administrativ.

— Trebuie pusă o cruce. O cruce.

— Şi mai ce? întrebă dispecerul.

S-au certat urât multă vreme. În final, părintele Piotr a declarat:

— Vă dau termen de o săptămână. Dacă în această săptămână n-o să fie pusă crucea, am să fac o plângere împotriva dumneavoastră la directorul administrativ. Dacă acesta n-o să facă nimic, am să scriu directorului de la Dalstroi[52]. Dacă voi fi refuzat, am să mă plâng la Sovnarkom[53]. Dacă şi acolo sunt respins, am să scriu la Sinod, urla părintele Piotr.

Dispecerul era un deţinut cu state vechi şi cunoştea bine „ţara miracolelor”: ştia că aici se pot petrece lucrurile cele mai neaşteptate. După ce stătu o clipă pe gânduri, se hotărî să raporteze toată istoria medicului-şef.

Medicul-şef, care cândva fusese ministru sau ministru adjunct, îl sfătui să nu discute şi să pună o cruce pe mormântul mătuşii Polia.

---

52 Trust de stat sovietic, creat în 1931 de NKVD, pentru construcţia de drumuri şi amenajarea minelor (mai ales de aur) în Orientul Extrem al Rusiei, cunoscut sub numele de Kolîma. Ca mână de lucru erau folosiţi condamnaţii la muncă silnică. A fost desfiinţat în 1957.

53 Acronim pentru Sovietul Comisarilor Poporului.

— Dacă popa vorbeşte atât de sigur pe el înseamnă că e ceva la mijloc. Ştie el ceva. Totul e posibil, totul e posibil, mormăi fostul ministru.

Puseră o cruce, prima în cimitirul acesta. Se zărea de departe. Şi, deşi era unica, ea dădea locului un aer de cimitir adevărat. Toţi bolnavii care se mai ţineau pe picioare treceau pe acolo să se uite la cruce. A fost bătută în cuie şi o tăbliţă cu o inscripţie în chenar negru. Inscripţia i-a fost încredinţată unui pictor bătrân care zăcea în spital de un an şi mai bine. La drept vorbind, pictorul nu zăcea, ci doar figura ca bolnav, în timp ce el îşi cheltuia tot timpul scoţând în serie trei reproduceri după *Toamna de aur*, *Trei bogatâri* şi *Moartea lui* Iv*an cel Groaznic*[54]. Se jura că poate picta cu ochii închişi aceste reproduceri. Clienţii lui erau toate oficialităţile satului şi ale spitalului.

Dar el acceptă să facă şi tăbliţa pe crucea mătuşii Polia. Întrebă ce trebuie să scrie pe ea. Dispecerul începu să caute în liste.

— Nu găsesc nimic în afară de iniţiale, spuse el. Timoşenko P.I. Scrie: Polina Ivanovna. Decedată în ziua de...

Pictorul, care nu-şi contrazicea niciodată clienţii, scrise întocmai. Dar exact după o săptămână, apăru Petka Abramov, adică părintele Piotr. El îi informă că pe mătuşa Polia n-o chema Polina, ci Praskovia, şi nu Ivanovna, ci Ilinicina. Le comunică data naşterii şi le pretinse s-o scrie pe inscripţia funerară. Au rectificat inscripţia în prezenţa părintelui Piotr.

1958

Cravata

Cum să povestesc istoria acestei cravate blestemate?

Istoria aceasta este adevărată într-un fel anume, este adevărul realităţii înseşi. Dar aici nu este vorba de un reportaj, ci de o povestire.

Cum să fac din ea o proză a viitorului, ceva în genul povestirilor lui Saint-Exupéry care ne-a făcut să descoperim

54 Picturi de Isaak Levitan, Viktor Vasneţov şi Ilia Repin.

cerul.

În trecut, ca şi în prezent, ca să aibă succes, scriitorul trebuia să fie într-un fel străin de ţara despre care scria. Ca să poată scrie despre interesele şi ideile oamenilor în mijlocul cărora crescuse şi-şi formase deprinderile, gusturile, opiniile, din punctul lor de vedere. Scriitorul doar scrie în limba acelora în numele cărora vorbeşte. Nimic mai mult. Dacă scriitorul cunoaşte prea bine materialul, cei pentru care scrie nu-l vor înţelege. În cazul acesta, scriitorul îi trădează, trece de partea materialului.

Nu trebuie să cunoşti prea bine materialul despre care scrii. Aşa sunt toţi scriitorii din trecut şi din prezent, însă proza viitorului cere altceva. Nu scriitorii se vor adresa cititorilor, ci oameni de meserie, înzestraţi cu har scriitoricesc. Iar aceştia vor povesti doar despre ceea ce ştiu bine şi au văzut cu ochii lor. Autenticitatea – iată forţa literaturii viitorului.

Dar poate că reflecţiile n-au niciun rost şi lucrul cel mai important este să te străduieşti să-ţi aminteşti. Să-ţi aminteşti în toate detaliile de Marusia Kriukova, fata şchioapă care s-a otrăvit cu veronal. Ea a adunat câteva pilule minuscule, ovale, lucitoare şi galbene, şi le-a înghiţit. Veronalul şi-l procurase dând la schimb pâine, caşă sau o porţie de scrumbie vecinelor de salon cărora li se prescrisese acest medicament. Felcerii ştiau de negoţul cu veronal şi-i obligau pe bolnavi să înghită pastila în faţa lor, însă învelişul pastilei era tare şi bolnavii izbuteau de obicei să ascundă veronalul în gură, în dreptul obrazului sau sub limbă, iar după plecarea infirmierului îl scuipau în palmă.

Marusia Kriukova n-a calculat bine doza. Ea n-a murit, pur şi simplu a vomitat medicamentul şi după ajutorul medical acordat – o spălătură stomacală – a fost transferată într-un lagăr de tranzit. Dar toate acestea s-au întâmplat mult mai târziu, după istoria cu cravata.

Marusia Kriukova venise din Japonia la sfârşitul anilor ’30. Fata unui emigrant care trăia la periferia oraşului Kyōto, Marusia intrase cu fratele ei în Asociaţia „întoarcerea în Rusia”, luase legătura cu Ambasada Sovietică şi în 1939 primise viză de intrare în ţară. La Vladivostok, Marusia a fost arestată împreună cu fratele ei şi cu tovarăşii lor şi

dusă la Moscova. De atunci n-a mai întâlnit pe niciunul dintre prietenii ei.

La anchetă, Marusiei i-au fracturat un picior şi, când osul s-a sudat, au transferat-o în Kolîma să ispăşească o condamnare de douăzeci şi cinci de ani. Marusia era foarte iscusită la lucrul de mână, o maestră în ale broderiei. De pe urma acestor broderii trăise şi familia ei din Kyōto.

În Kolîma, oficialităţile au descoperit pe dată această îndemânare a Marusiei. Nu-i plăteau niciodată pentru broderii: îi aduceau fie o bucată de pâine, fie două bucăţele de zahăr, fie ţigări, deşi Marusia nu căpătase obiceiul de a fuma. Iar broderiile de mână, cu o lucrătură minunată, în valoare de câteva sute de ruble, rămâneau în mâinile autorităţilor.

Auzind de talentele deţinutei Kriukova, directoarea Secţiei medicale a internat-o în spital şi de atunci Marusia a lucrat pentru doctoriţă.

Când în sovhozul unde lucra Marusia a venit o telefonogramă prin care se cerea ca toate brodezele să fie duse cu primul camion în altă parte, la dispoziţia... [55] comandantul lagărului a ascuns-o pe Marusia: soţia lui avea o comandă mare pentru ea. Însă cineva a denunţat-o imediat la autoritatea superioară şi cei de aici au fost nevoiţi să-i dea drumul. Dar unde?

Şoseaua centrală a Kolîmei se întinde pe două mii de kilometri, şerpuind printre munţi, defileuri, „stâlpi, şine, poduri”[56]... însă pe şoseaua Kolîmei nu erau şine. Dar toţi repetau şi repetă poemul lui Nekrasov, „Drumul de fier”. La ce să scrii alte versuri, când există un text atât de potrivit? Tot drumul este construit cu târnăcopul şi lopata, cu roaba şi burghiul...

Pe şosea, la fiecare 400-500 de kilometri, se vede câte o „Casă a Direcţiei”, un somptuos hotel de lux, aflat la dispoziţia personală a directorului Dalstroi-ului, adică a generalului-guvernator[57] al Kolîmei. Doar el, în timpul călătoriilor prin ţinutul ce i se încredinţase, putea să

55 Omisiune a autorului.

56 Citat din poezia „Drumul de fier“ de Nikolai Nekrasov (1821-1878).

57 Cum era numit în secolul al XIX-lea, pe vremea lui N. Nekrasov.

doarmă acolo. Covoare scumpe, bronzuri şi oglinzi. Tablouri originale aparţinând unor nume de prim rang, precum Şuhaev. Acesta a stat zece ani în Kolîma. În 1957, pe Kuznetki Most, a fost deschisă o expoziţie cu lucrările sale, povestea vieţii lui. Ea începea cu peisaje luminoase din Belgia şi Franţa şi un autoportret în costum auriu de arlechin. Apoi urma perioada Magadan: două portrete mici în ulei – portretul soţiei şi un autoportret într-o gamă mohorâtă de tonuri maroniu-întunecat, două lucrări în zece ani. Portretele aparţineau unor oameni care văzuseră cu ochii lor oroarea. În afara acestor portrete mai erau schiţe de decoruri teatrale.

După război, Şuhaev este eliberat. Se duce la Tbilisi, spre Sud, cât mai spre Sud, luând cu el ura faţă de Nord. Este un om înfrânt. Pictează tabloul *Jurământul lui Stalin în Gori*, o lucrare slugarnică. Da, este un om înfrânt. Portrete de fruntaşi în producţie. *Doamnă în rochie aurie*. În portretul acesta găseşti o strălucire fără măsură, de parcă pictorul s-ar forţa să uite zgârcenia paletei nordice. Şi nimic altceva. De-acum poate să moară.

Pentru „Casa Direcţiei” artiştii au pictat şi reproduceri: *Ivan cel Groaznic ucigându-şi fiul*[58] *şi Dimineaţa în pădure* după Şişkin. Acestea pot fi socotite emblematice pentru pictura de mântuială.

Dar obiectele cele mai uluitoare erau broderiile. Draperiile de mătase, storurile, perdelele erau ornate cu broderie de mână. Covoraşe, feţe de pernă, ştergare – orice cârpă devenea preţioasă după ce trecea prin mâinile brodezelor din lagăre.

Directorul Dalstroi-ului înnopta doar de două-trei ori pe an în „casele” sale – erau câteva pe şoseaua Kolîmei. În restul timpului îl aşteptau paznicul, intendentul, bucătarul şi administratorul „casei”, patru oameni angajaţi civil care primeau procente în plus pentru muncă prestată în Nordul extrem. îl aşteptau, se pregăteau, încălzeau sobele iarna, aeriseau „casa”.

Aici o aduseseră pe Maşa Kriukova ca să brodeze

58 Tabloul lui Ilia Repin este intitulat Ivan cel Groaznic şi fiul său Ivan în 16 noiembrie 1581.

draperii, feţe de pernă şi tot ce le mai trecea prin cap. Mai erau două brodeze, la fel de pricepute şi ingenioase ca Maşa. Rusia este ţara verificărilor, ţara controlului. Visul oricărui rus de nădejde, deţinut sau angajat civil, este să fie numit într-un post de conducere, să controleze pe cineva. În primul rând: să dau ordine cuiva. În al doilea rând: mi s-a acordat încredere. În al treilea: pentru munca respectivă să am o răspundere mai mică decât pentru o muncă efectivă. Iar în al patrulea rând: amintiţi-vă de atacul din romanul *în tranşeele Stalingradului* al lui Nekrasov[59].

Maşa şi noile ei cunoştinţe au fost puse în subordinea unei femei, membră de partid, care zilnic le dădea brodezelor materiale şi aţe. La sfârşitul zilei de lucru ea strângea materialele şi controla cât munciseră. Această femeie nu muncea, ci doar figura în statele Spitalului Central ca asistentă-şefă în sala de operaţii. Ea supraveghea cu deosebită atenţie brodezele, convinsă că, îndată ce-ar întoarce capul, ar dispărea o bucată din mătasea grea, albastră.

Brodezele se obişnuiseră de mult cu o asemenea pază. Şi, deşi nu le-ar fi fost, poate, greu s-o înşele, ele nu furau. Toate trei erau 58-iste.

Brodezele fuseseră instalate în zonă, într-un lagăr pe poarta căruia erau scrise, ca în toate lagărele din Uniune, cuvintele de neuitat: „Munca este o chestiune de onoare şi glorie, de curaj şi eroism”. Şi numele de familie al autorului citatului[60]... Citatul suna ironic, era uimitor de nepotrivit cu sensul care i se atribuia cuvântului „muncă” în lagăr. Munca putea fi orice, dar nicidecum „o chestiune de glorie”. În 1906, o editură, în componenţa căreia intrau şi eseri[61], publicase cărţulia Cule*gere int*e*grală a d*i*sc*u*rsurilor lui Nic*o*lae al* I*I*-l*ea*. *Ac*este texte, preluate din Moni*torul*

---

59 Viktor Nekrasov (1911-1987), scriitor sovietic.

60 Referire la Stalin.

61 Membri ai Partidului Socialist Revoluţionar, înfiinţat în 1901 la Berlin de grupurile socialiste ruseşti din străinătate. În 1917, după Revoluţia din Februarie, participă la guvernarea ţării, ca forţă principală, iar după Revoluţia din Octombrie se scindează în eserii de dreapta şi cei de stânga, în urma unei încercări eşuate de preluare a puterii. Este cunoscut şi pentru organizarea câtorva asasinate politice de răsunet.

*Guvernului, er*au toasturi rostite cu prilejul încoronării: „Beau în sănătatea regimentului Kexholm”, „Beau în sănătatea vitejilor din Cernigov”.

Toasturile de salut erau însoţite de o prefaţă scrisă în tonuri strident patriotarde: „În aceste cuvinte, ca într-o picătură de apă, se oglindeşte întreaga înţelepciune a măreţului nostru monarh” etc.

Cei care alcătuiseră culegerea fuseseră deportaţi în Siberia.

Ce s-o fi întâmplat cu oamenii care au pus citatul despre muncă pe porţile lagărelor din întreaga Uniune Sovietică?...

Pentru purtarea exemplară şi îndeplinirea cu succes a planului, celor trei maestre în ale broderiei li s-a permis să vadă filme la spectacolele pentru deţinuţi.

Spectacolele pentru angajaţii civili nu se deosebeau prea mult prin programul lor de cele pentru deţinuţi.

Exista un singur proiector, iar între părţile filmului se făceau pauze.

Într-o zi a fost proiectat filmul *Orice naş îşi are naşul* când se termină prima parte, lumina se aprinse ca întotdeauna şi, ca întotdeauna, se stinse şi se auzi un păcănit al proiectorului: o rază galbenă ajunse la ecran.

Toată lumea începu să bată din picioare şi să strige. Era limpede că operatorul greşise: derula din nou prima parte. Se adunaseră aici cam trei sute de oameni, printre care combatanţi decoraţi, medici emeriţi veniţi la o conferinţă – toţi cei care cumpăraseră bilete la spectacolul pentru angajaţii civili strigau şi băteau din picioare.

Fără să se grăbească, operatorul derulă iarăşi prima parte şi apoi aprinse lumina în sală. Atunci toţi îşi dădură seama ce se întâmplase. În sală venise Dolmatov, directorul-adjunct al administraţiei spitalului: întârziase la prima parte, aşa că filmul fusese reluat de la capăt.

Începu partea a doua şi lucrurile reintrară în normal. Obiceiurile din Kolîma erau ştiute prea bine: de combatanţi mai puţin, de medici mai mult.

Când se vindeau prea puţine bilete, spectacolul era comun pentru toată lumea: locurile cele mai bune din ultimele rânduri erau pentru angajaţii civili, iar locurile din

faţă – pentru deţinuţi. Femeile şedeau la stânga trecerii din mijloc, bărbaţii la dreapta. Culoarele de trecere împărţeau sala de spectacol în patru părţi, în forma unei cruci, lucru extrem de oportun în logica regulamentului lagărului.

O fată şchioapă, care putea fi zărită şi în sala de proiecţie, a ajuns la spital, la secţia de femei. În vremea aceea nu se construiseră saloane mai mici; toată secţia era instalată într-un dormitor mare militar cu cel puţin cincizeci de paturi de spital. Marusia Kriukova era îngrijită de chirurg.

— Dar ce are?

— Osteomielită, mi-a răspuns chirurgul Valentin Nikolaevici.

— O să-şi piardă piciorul?

— Ei, de ce să şi-l piardă...

Mă duceam zilnic la Marusia să-i schimb pansamentul. Despre viaţa ei v-am povestit deja. După o săptămână, temperatura i-a scăzut, iar după încă una au externat-o.

— Am să vă dăruiesc o cravată, una dumneavoastră şi alta lui Valentin Nikolaevici. O să fie frumoase.

— Bine, Marusia, bine.

O fâşie de mătase din zecile, sutele de metri de ţesătură, cusută şi brodată în câteva ture de lucru la „Casa Direcţiei”.

— Dar controlul?

— O să-i cer voie Annei Andreevna.

Aşa se numea, pare-se, supraveghetoarea.

— Anna Andreevna mi-a dat voie. M-am apucat să brodez şi am tot brodat... Nu ştiu cum să vă explic. A intrat Dolmatov şi mi-a luat-o.

— Cum ţi-a luat-o?

— Păi, eu brodam. Cravata lui Valentin Nikolaevici era gata. Iar la a dumneavoastră mai aveam puţin. Era gri. S-a deschis uşa: „Brodaţi cravate?”. Şi a început să scotocească în noptieră. A luat cravata, a băgat-o în buzunar şi a ieşit din încăpere.

— Acum o să te transfere în altă parte.

— N-o să mă transfere. Este mult de lucru. Dar tare aş fi vrut să vă dau cravata...

— Fleacuri, Marusia, oricum n-aş fi purtat-o. Poate doar s-o fi vândut-o?

La concertul artiştilor amatori din lagăr, Dolmatov a întârziat, la fel ca în sala de filme. Corpolent, prea gras pentru vârsta lui, el se îndreptă spre prima bancă liberă.

Kriukova se ridică din locul ei şi începu să-şi fluture mâinile. Mi-am dat seama că-mi făcea semn.

— Cravata! Cravata!

Am avut timp să cercetez cravata directorului-adjunct: era gri, brodată, de înaltă calitate.

— Cravata dumneavoastră! striga Marusia. A dumneavoastră sau a lui Valentin Nikolaevici!

Dolmatov se aşează pe banca lui, cortina se dădu în lături, după moda veche, şi concertul de amatori începu.

1960

Taigaua de aur

„Zona mică” este lagărul de tranzit. „Zona mare” este lagărul Direcţiei minelor – nenumărate barăci scunde, străzi ale deţinuţilor, garduri triple din sârmă ghimpată, turnuri de pază care iarna seamănă cu nişte căsuţe pentru grauri. În „zona mică” sunt mai multe garduri din sârmă ghimpată, mai multe turnuri, mai multe lacăte şi zăvoare: aici îşi duc zilele deţinuţii în trecere, în tranzit, de la care te poţi aştepta la tot felul de necazuri.

Arhitectura „zonei mici” este ideală. O singură baracă imensă, pătrată, în care priciurile sunt supraetajate pe patru niveluri, iar locurile „legale” sunt peste cinci sute. Adică, la nevoie, aici pot fi instalaţi mii de oameni. Dar acum e iarnă, vin puţine convoaie; privită din interior, zona pare aproape pustie. Înăuntru, baraca nu este încă uscată: pluteşte un abur alb, pe pereţi e gheaţă. La intrare se află un bec electric uriaş de o mie de waţi. Becul dă când o lumină gălbuie, când una albă, orbitoare. Alimentarea cu energie e neregulată.

În timpul zilei întreaga zonă doarme. Noaptea se deschid uşile, sub bec apar oameni cu liste în mâini; cu glasuri răguşite, atinse de răceală, aceştia strigă nume de familie. Cei strigaţi îşi încheie buşlaturile la toţi nasturii,

păşesc pragul şi dispar pentru totdeauna. Dincolo de prag îi aşteaptă escorta, ceva mai departe pufăie motoarele camioanelor: pe deţinuţi îi duc la mină, în sovhozuri, în sectoarele drumurilor în lucru...

Stau şi eu culcat aici, nu departe de uşă, pe priciurile de jos. Pe ele e frig, dar sus, unde e mai cald, nu mă încumet să urc, pentru că de acolo mă vor arunca jos: acolo sunt locuri doar pentru cine e mai puternic şi mai cu seamă pentru infractori. Da' nici n-aş izbuti să mă caţăr pe scăriţa bătută în cuie pe stâlp. Jos mi-e mai bine. Dacă vor fi discuţii pentru un loc pe priciurile de jos, am să mă strecor sub ele.

Nu pot nici să muşc, nici să mă iau la bătaie, deşi stăpânesc de multă vreme metodele de a te încăiera în puşcărie. Spaţiul restrâns – celula închisorii, vagonul cu deţinuţi, înghesuiala din baracă – m-a învăţat cum să-mi imobilizez adversarul, să-l muşc sau să-i rup oasele. Dar acum nu mai am putere şi pentru asta. Pot doar să mârâi şi să înjur de mamă. Mă lupt pentru fiecare zi, pentru fiecare ceas de odihnă. Fiecare bucăţică a trupului îmi şopteşte ce atitudine să iau.

Mi-au strigat numele încă din prima noapte, însă eu nu-mi încing pantalonii, deşi am sfoară, nici nu mă închei până în gât.

Uşa se închide după mine, stau deja în picioare pe platforma de la intrare.

Brigada formată din douăzeci de oameni, capacitatea obişnuită a unui camion, stă în faţa uşii următoare de unde iese un abur dens şi îngheţat.

Dispecerul şi şeful escortei numără şi examinează oamenii. În dreapta se află încă un ins îmbrăcat în haină matlasată şi pantaloni vătuiţi, cu o căciulă cu clape pe cap. îşi agită mănuşile cu un deget, îmblănite şi cu manşete. Exact de el am nevoie. M-au transferat de atâtea ori, încât ştiu regulamentul la perfecţie.

Insul cu manşete la mănuşi este împuternicitul care primeşte personalul şi care are libertatea să nu-l accepte.

Dispecerul îmi strigă numele de familie cu aceeaşi voce răsunătoare cu care mă strigase în baraca imensă. Mă uit doar la omul cu manşete la mănuşi.

— Nu mă luaţi, cetăţene-şef! Sunt bolnav şi nu pot lucra în mină. De spital am nevoie.

Împuternicitul şovăie. Acasă, la mină, îi spuseseră să aleagă doar bărbaţi buni de muncă, de alţii n-aveau trebuinţă. De aceea şi venise personal aici.

Împuternicitul mă cercetează din privire. Buşlatul meu zdrenţuit, cămaşa cazonă, slinoasă şi fără nasturi, care lasă să se vadă trupul murdar, cu pişcături de păduchi zgândărite, cârpele cu care-mi sunt bandajate degetele de la mâini, încălţările de sfoară la minus şaizeci de grade, ochii inflamaţi de om flămând, oasele care-mi ies prin piele... El ştie bine ce înseamnă toate astea.

Împuternicitul ia creionul roşu şi cu o mână fermă şterge numele meu.

— Pleacă de aici, ticălosule! îmi spune dispecerul zonei.

Uşa se deschide larg şi mă aflu iarăşi în interiorul „zonei mici”. Locul meu e ocupat, dar eu îl împing într-o parte pe cel care s-a culcat acolo. Acesta mârâie nemulţumit, însă se linişteşte repede.

Mă cufund într-un somn ca un leşin şi mă trezesc la primul foşnet. M-am deprins să mă trezesc într-o clipă, ca o fiară sau ca o sălbăticiune.

Deschid ochii. De pe priciul de deasupra atârnă un picior încălţat într-un pantof uzat la limită, dar pantof, nu gheată reglementară. Un blatar murdar, adolescent, apare în faţa mea şi se adresează cuiva de sus cu un glas languros de pederast.

— Zi-i lui Valiuşa că au fost aduşi artiştii... spune el celui nevăzut de pe priciurile de sus.

Pauză. Apoi un glas răguşit de deasupra:

— Valiuşa întreabă: cine sunt ei?

— Artişti din brigada culturală. Un scamator şi doi cântăreţi. Unul dintre ei este din Harbin.

Pantoful se mişcă şi dispare... Vocea de sus spune:

— Adu-i aici.

Mă trag înspre marginea priciurilor. Sub bec stăteau în picioare trei bărbaţi: doi purtau buşlaturi, al treilea era

îmbrăcat într-o *bekeşă*[62] moscovită civilă. Pe feţele lor se citea o veneraţie fără margini.

— Care-i cel din Harbin? întreabă vocea.

— Eu sunt, răspunde respectuos bărbatul în bekeşă.

— Valiuşa îţi porunceşte să cânţi ceva.

— În rusă? Franceză? Italiană? Engleză? întreabă cântăreţul, întinzându-şi gâtul în sus.

— Valiuşa zice că în rusă.

— Dar cei din escortă? Poate să cânt mai încet?

— N-are importanţă... Dă-i drumul în forţă, ca în Harbin. Cântăreţul se îndepărtează puţin şi cântă cupletele Toreadorului.

Un abur rece îi ieşea din gură la fiecare răsuflare. Un mormăit greu şi din nou vocea de sus:

— Valiuşa a zis să cânţi un cântec, oricare.

Palid, cântăreţul începe:

Taiga de aur, taiga de aur,
Foşneşte taigaua mea,
Oo-i, şerpuiţi drumuri, încolo şi încoace,
În ţinutul meu nemărginit...

Vocea de sus:

— Valiuşa a zis că e bine.

Cântăreţul oftează uşurat. Udă de emoţie, fruntea lui scoate aburi, de parcă ar avea un nimb în jurul capului. Cântăreţul îşi şterge sudoarea cu palma şi nimbul dispare.

— Iar acum, spune vocea, scoate-ţi bekeşa. Un schimb bun pentru tine!

De sus i se aruncă o pufoaică zdrenţuită.

Cântăreţul îşi scoate în tăcere haina moscovită şi îmbracă pufoaica.

— Acum du-te, spune vocea de sus. Valiuşa vrea să doarmă. Cântăreţul din Harbin şi tovarăşii lui dispar în ceaţa din baracă. Eu mă afund mai tare în aşternut, mă ghemuiesc, îmi vâr mâinile în mânecile pufoaicei şi adorm.

Am impresia că mă trezesc imediat din pricina unui şopotit apăsat şi expresiv.

— În 37, în Ulan Bator, merg pe stradă cu un amic. Era timpul să prânzim. Într-un colţ se vede o ospătărie

62 Haină rusească strânsă pe talie (rusă).

chinezească. Intrăm. Mă uit în meniu: *pelmeni*[63] chinezeşti. Eu sunt siberian, ştiu cum sunt pelmenii siberieni şi cei din Ural. Da aici, uite, sunt chinezeşti. Ne hotărâm să luăm câte o sută fiecare. Patronul chinez râde: „Mult este”.

şi gura i se întinde până la urechi. „Atunci câte zece?” Chinezul râde în hohote: „Mult este”. „Atunci câte o pereche!” Omul ridică din umeri şi se duce la bucătărie, îi aduce: fiecare pelmen e cât o palmă, acoperit în întregime cu grăsime încinsă. Ei, şi am mâncat fiecare câte o jumătate de pelmen şi am plecat.

— Iar eu...

Cu un efort de voinţă îmi impun să nu aud şi adorm din nou. Mă trezesc în miros de fum de ţigară. Undeva sus, în împărăţia hoţilor, se fumează. Cineva a coborât cu o ţigară cu mahorcă şi mirosul iute-dulceag al fumului ne trezeşte pe toţi de pe priciurile de jos.

Şi din nou şopotit:

— La noi, la Comitetul de partid raional, în Severnoe, mucurile astea, Doamne Dumnezeule!... Mătuşa Polia, femeia de serviciu, înjura tot timpul că nu reuşea să le mănture. Pe atunci nu înţelegeam ce e acela un capăt de ţigară, un muc, un chiştoc.

Adorm din nou.

Cineva mă trage de picior. Este dispecerul. Ochii îi sunt inflamaţi de răutate. Mă pune să stau în picioare lângă uşă, într-o rază de lumină galbenă.

— Deci nu vrei să mergi la mină, îmi spune.

Eu tac.

— Dar în sovhoz? într-un sovhoz încălzit, dracu’ să te ia, m-aş duce şi eu.

— Nu.

— Dar la drumuri? Să faci măturі. Gândeşte-te, să faci măturі.

— Înţeleg, îi răspund. Azi fac măturі, iar mâine mă trezesc că împing roaba.

— Şi atunci ce vrei?

— Vreau în spital. Sunt bolnav.

---

63 Pelmeni, un fel de colţunaşi care pot fi umpluţi cu carne sau cu peşte (rusă).

Dispecerul îşi notează ceva în caiet şi pleacă. Peste trei zile, în „zona mică” vine felcerul şi mă cheamă la el, îmi pune termometrul, îmi examinează rănile de la furunculele de pe spate, le unge cu o alifie.

[1961]

Vaska Denisov, hoţul de porci

Pentru drumul de seară a trebuit să împrumute un buşlat. îmbrăcat în buşlatul său, mult prea murdar şi zdrenţuit, Vaska n-ar fi putut face nici doi paşi prin sat: pe loc l-ar fi înşfăcat orice slobozel.

Pe cei ca Vaska îi duc prin sat numai sub escortă, în coloană. Locuitorilor liberi, militari sau civili, nu le place să vadă inşi de genul lui Vaska umblând singuri pe uliţele satului. Aceştia nu trezesc suspiciuni doar când cară lemne pe umăr: câte un butuc mai mic sau „un băţ de lemne”, cum se spune pe aici.

Un asemenea „băţ” fusese îngropat în zăpadă, nu departe de garaj, al şaselea stâlp de telegraf de la cotitură, într-un şanţ. Operaţia asta fusese făcută ieri, după muncă.

Acum şoferul, un cunoscut de-al lui, opri camionul şi Denisov se aplecă peste margine şi coborî pe pământ. Găsi locul unde îngropase buşteanul; acolo zăpada albăstrie era bătătorită şi un pic mai întunecată. Se vedea bine în lumina amurgului. Vaska sări în şanţ şi dădu la o parte zăpada cu picioarele. Se ivi buşteanul, cenuşiu, turtit pe laturi, ca un peşte mare congelat. Vaska târî buşteanul la drum, îl puse în picioare, îl lovi de câteva ori ca să dea jos zăpada, se încovoie cu umărul înainte şi săltă buşteanul cu ambele mâini. Buşteanul se clătină şi i se aşeză pe umăr. Vaska păşea prin sat, schimbând din timp în timp greutatea de pe un umăr pe celălalt. Era slab şi epuizat, aşa că se încălzi repede, dar căldura nu ţinu mult: cu toată greutatea buşteanului, Vaska nu se încălzea. Amurgul se închega treptat într-o pâclă alburie, lumina electrică, galbenă, a satului se aprinsese peste tot. Vaska zâmbi mulţumit de planul lui: în negura alburie îşi va atinge neobservat scopul.

Iată şi zada uriaşă doborâtă, ciotul argintat de promoroacă – deci la casa următoare.

Vaska aruncă buşteanul lângă pridvor, îşi scutură cu mănuşile zăpada de pe pâslari şi bătu la uşă. Uşa se întredeschise şi Vaska intră înăuntru. O femeie în vârstă cu capul descoperit, într-o scurtă îmblănită, se uită la el cu o privire întrebătoare şi speriată.

— V-am adus lemne, spuse Vaska, întinzându-şi cu greu pielea îngheţată a feţei în conturul unui zâmbet. Aş vrea să vorbesc cu Ivan Petrovici.

Dar apăru chiar Ivan Petrovici în persoană, ridicând puţin cu mâna draperia de la uşă.

— Asta-i bine, spuse el. Unde sunt?

— În curte, răspunse Vaska.

— Aşteaptă puţin, o să le tăiem cu fierăstrăul, mă îmbrac imediat.

Ivan Petrovici îşi căută îndelung mănuşile. Ieşiră amândoi în pridvor şi, fără capră, tăiară buşteanul cu fierăstrăul, proptindu-l cu picioarele şi ridicându-l puţin la un capăt. Fierăstrăul nu era ascuţit şi avea ceaprazul neregulat.

— O să mai treci pe aici, spuse Ivan Petrovici, să-l ascuţi. Dar acum uite toporul... Pe urmă le stivuieşti, însă nu în coridor, ci le duci direct în odaie.

Lui Vaska i se învârtea capul de foame, dar despică toate lemnele şi le duse în casă.

— Asta-i tot, zise femeia, ieşind de după draperie. Gata.

Dar Vaska nu pleca, ci se muta de pe un picior pe altul în faţa uşii. Ivan Petrovici apăru din nou.

— Ascultă, spuse el, acum n-am pâine, iar supa am dus-o la purcei, n-am nimic să-ţi dau în clipa asta. Treci pe aici săptămâna viitoare...

Vaska tăcea şi nu pleca.

Ivan Petrovici scotoci în portofel.

— Uite trei ruble. Doar aşa, că e vorba de tine şi pentru lemnele astea, cât despre tutun – îţi dai seama şi singur! –, acum e tare scump.

Vaska ascunse bancnota mototolită la piept şi ieşi. Cu trei ruble nu-şi putea cumpăra nici măcar o priză de

mahorcă.

Zăbovea însă în pridvor. îi era greaţă de foame. Purceii îi mâncaseră pâinea şi supa. Vaska scoase bancnota verde şi o făcu fărâme. Bucăţelele de hârtie, luate de vânt, se rostogoliră încă multă vreme pe pojghiţa de gheaţă lunecoasă şi strălucitoare. Când ultimele fărâme dispărură în negura albă, Vaska coborî din cerdac. Clătinându-se uşurel de slăbit ce era, el o porni, dar nu spre casă, ci spre interiorul satului. Merse şi tot merse spre palatele de lemn cu un cat, cu două, cu trei...

Intră în primul pridvor şi trase de clanţa uşii. Uşa scârţâi şi se deschise cu greu. Vaska intră într-un coridor întunecat, luminat slab de un bec electric chior. Trecu pe lângă uşile de la apartamente. În fundul coridorului dădu de o cămară şi, lăsându-se cu toată greutatea pe uşă, o deschise şi trecu pragul. În cămară erau saci cu ceapă sau, poate, cu sare. Vaska rupse unul din saci – înăuntru erau crupe, înciudat, se mânie din nou, împinse sacul cu umărul şi-l răsturnă:

de sub saci ieşiră la iveală hălci mari îngheţate de porc. Vaska scoase un ţipăt de furie – n-avea putere să rupă nici măcar o bucăţică dintr-o halcă. Dar ceva mai departe erau nişte purceluşi îngheţaţi şi Vaska nu mai văzu nimic altceva. Smulse un purceluş şi, ţinându-l în braţe ca pe o păpuşă, ca pe un copil, o porni spre ieşire. Dar oamenii începuseră să iasă din camere, un abur alb învălui coridorul. Cineva strigă „Stai!” şi se repezi la picioarele lui Vaska. Acesta sări peste el, ţinând strâns în braţe purceluşul, şi fugi în stradă. Cei care locuiau în casă se repeziră după el. Cineva trase în urma lui, altul urlă ca o fiară, dar Vaska gonea ca vântul, fără să vadă nimic. Peste câteva minute văzu că picioarele îl poartă spre singura clădire oficială din sat pe care o ştia – Direcţia subunităţilor de colectare a vitaminelor. Vaska muncea într-o asemenea subunitate, la cules de seminţe de pin pitic.

Potera era aproape. Vaska se urcă în fugă în cerdac, îmbrânci paznicul şi se năpusti în coridor. În urma lui veneau lărmuind urmăritorii. Vaska se repezi în biroul responsabilului cultural şi se aruncă spre o altă uşă care

dădea în „Colţul Roşu”[64]. Nu mai avea unde să fugă. Doar acum observă că îşi pierduse căciula. Purceluşul îngheţat mai era încă în braţele lui. Vaska puse purceluşul pe jos, urni câteva bănci masive şi baricadă uşa cu ele. împinse şi catedra tot acolo. Cineva zgâlţâi uşa, apoi se făcu linişte.

Atunci Vaska se aşează pe jos, luă cu ambele mâini purceluşul crud, îngheţat, şi se porni să-l roadă, să-l roadă...

Până ce a fost chemat detaşamentul de trăgători care au deschis uşa şi au dat baricada la o parte, Vaska izbutise să mănânce jumătate de purceluş...

1958

Serafim

Pe masa înnegrită de fum, scrisoarea semăna cu o bucăţică de gheaţă. Uşiţele sobei dintr-un butoi metalic erau deschise, cărbunii se înroşiseră ca o dulceaţă de merişoare în conservă, iar bucăţica de gheaţă ar fi trebuit să ardă, să se subţieze, să dispară. Dar ea nu se topea şi Serafim se sperie înţelegând că bucăţica de gheaţă e, de fapt, o scrisoare, iar scrisoarea îi este adresată chiar lui. Serafim se temea de scrisori, mai ales de cele fără timbru, cu antete oficiale. El crescuse la sat, unde până acum orice telegramă primită sau trimisă, orice „imprimată” anunţa un eveniment tragic: înmormântare, deces, boală gravă...

Pe masa lui Serafim scrisoarea era pusă cu faţa în jos, pe partea cu adresele. În timp ce-şi dezlega fularul şi-şi descheia şuba din blană de oaie, ţeapănă de ger, Serafim privea plicul, fără să-şi poată desprinde ochii de la el.

Se gândea cum plecase la douăsprezece mii de verste depărtare, dincolo de munţii înalţi şi de mările albastre, cu intenţia să uite tot şi să ierte tot, dar trecutul nu voia să-l lase în pace. Scrisoarea sosise din partea cealaltă a munţilor, dintr-o lume pe care încă n-o uitase. Fusese purtată cu trenul, cu avionul, pe vapor, în automobil, pe reni, până în sătucul unde se ascundea Serafim.

Şi iată că scrisoarea era aici, în micul laborator de

64 Încăpere în care se desfăşurau activităţi culturale şi educative.

chimie unde Serafim lucra ca laborant.

Pereţii din bârne, tavanul, dulapurile din laborator se înnegriseră nu din pricina scurgerii timpului, ci de la sobele în care focul ardea zi şi noapte, astfel că interiorul casei te ducea cu gândul la izbele de lemn de altă dată. Ferestrele pătrate ale laboratorului semănau cu fierăstruicile cu mică din vremea lui Petru I. În mină oamenii puneau deoparte sticla, şi cercevelele ferestrelor încadrau un grilaj mărunt ca să se poată folosi fiecare ciob, la nevoie şi de sticle sparte. Becul electric, galben, cu abajur atârna de o grindă de lemn, ca un sinucigaş. Lumina lui ba pălea, ba se aprindea: la staţia electrică se foloseau tractoare în loc de generatoare.

Serafim îşi scoase haina şi se aşeză lângă sobă, tot fără să se atingă de plic. Era singur în laborator.

Cu un an în urmă, când s-au petrecut aşa-numitele „neînţelegeri familiale”, el n-a vrut să cedeze. A plecat în Nordul îndepărtat nu pentru că ar fi fost un romantic sau un om al datoriei. Nu-l interesa câştigul gras. Serafim credea, în conformitate cu opiniile a mii de filosofi şi a vreo zece cunoscuţi filistini, că despărţirea spulberă iubirea, că verstele şi anii biruie orice durere.

Trecuse un an, dar în inima lui Serafim totul rămăsese ca înainte şi, în taină, el se mira de trăinicia sentimentului său. Nu pentru că nu mai avea de-a face cu femeile. La drept vorbind, ele nici nu existau acolo. Erau doar câteva soţii ale şefilor cu grade superioare – o clasă socială neobişnuit de îndepărtată de laborantul Serafim. Orice doamnă bine hrănită se considera o frumuseţe şi doamnele acestea locuiau în sate, unde erau mai multe posibilităţi de distracţie, iar admiratorii nurilor lor – mai bogaţi. În plus, în sate erau mulţi militari: prin urmare, doamnele nu riscau să fie violate pe neaşteptate de grupuri de şoferi sau de blatari-deţinuţi. Astfel de lucruri se petreceau pe drum sau în aşezările mai mici.

De aceea geologii de prospectare şi şefii din lagăre îşi ţineau soţiile în aşezări mai mari, în locuri unde manichiurezele puteau aduna averi.

Dar mai exista şi o altă latură a problemei: „dorinţa trupească” se dovedise a nu fi atât de teribilă pe cât

crezuse Serafim în tinereţe. Pur şi simplu trebuia să te gândeşti mai puţin la asta.

La mină munceau deţinuţi şi, vara, Serafim privea adesea din cerdac la şirurile cenuşii de ocnaşi care intrau târâş în galeria principală şi ieşeau de acolo la terminarea turei.

În laborator lucrau doi ingineri din rândul deţinuţilor, erau aduşi şi duşi sub escortă, şi Serafim se temea să intre în vorbă cu ei. Aceştia îi puneau întrebări doar în legătură cu probleme de serviciu – rezultatul unei analize sau al unei verificări –, iar el le răspundea ferindu-şi privirea. În privinţa aceasta, pe Serafim îl speriaseră încă de la Moscova, când îl angajaseră să lucreze în Nordul îndepărtat. îi spuseseră că acolo sunt criminali politici periculoşi pentru Stat şi Serafim se temea să le aducă tovarăşilor săi de muncă chiar şi o bucăţică de zahăr sau o bucată de pâine. De altfel, era bine supravegheat de şeful de laborator Presniakov, un comsomolist năucit de propriul lui salariu, neobişnuit de mare, şi de funcţia înaltă obţinută imediat după terminarea facultăţii. Presniakov considera că obligaţia lui principală era controlul politic al colaboratorilor săi, deţinuţi sau angajaţi civili – poate că numai asta i se cerea.

Serafim era mai în vârstă decât şeful său, însă îndeplinea supus orice i se cerea în privinţa precauţiei şi mult trâmbiţatei vigilenţe.

Într-un an întreg, el nu schimbase nici zece cuvinte cu inginerii deţinuţi în afara subiectelor profesionale.

Cu plantonul şi cu paznicul de noapte Serafim nu vorbea deloc.

La fiecare şase luni, retribuţia unui angajat în ţinutul nordic creştea cu zece procente. După ce a primit a doua mărire de salariu, Serafim a cerut permisiunea să facă o călătorie în satul vecin, aflat la o distanţă de o sută de kilometri, ca să cumpere câte ceva, să meargă la cinema, să mănânce într-un birt autentic, să „mai tragă câte o ocheadă după femei” şi să se bărbierească într-o frizerie.

Serafim se urcă în remorca unui camion, îşi ridică gulerul, îşi strânse tare haina pe el şi maşina porni la drum.

După un ceas şi jumătate, camionul se opri în faţa unei căsuţe. Serafim coborî şi-şi miji ochii în lumina intensă

a primăverii.

Doi oameni înarmaţi cu puşti stăteau în faţa lui.

— Documentele.

Serafim îşi vârî mâna în buzunarul scurtei şi îngheţă: îşi uitase buletinul acasă. Şi ca un făcut, n-avea asupra lui nicio hârtie care să-i ateste identitatea. Nimic, în afara analizei aerului din puţ. îi ordonară să intre în izbă.

Camionul plecă.

Neras şi tuns scurt, Serafim nu inspira încredere superiorului.

— De unde ai fugit?

— De nicăieri...

O scatoalcă rapidă îl trânti pe Serafim la pământ.

— Răspunde cum se cuvine!

— O să fac reclamaţie! urlă Serafim.

— Aha, o să faci reclamaţie? Ei, Semion!

Semion îl fixă cu privirea şi, cu o mişcare de gimnast experimentat şi abil, îl lovi cu piciorul pe Serafim în plexul solar.

Serafim scoase un „ah” şi-şi pierdu cunoştinţa.

Îşi amintea cum, târât undeva pe un drum, îşi pierduse căciula. Apoi zăngăni un lacăt, scârţâi o uşă şi soldaţii îl aruncară pe Serafim într-o magazie urât mirositoare, dar caldă.

— Ai tutun? îl întrebă un glas din întuneric.

— Nu. Sunt nefumător, răspunse Serafim pe un ton vinovat.

— Un prost. O fi având ceva la el?

— Nu, nimic. Păi mai rămâne ceva după „cormoranii” ăştia?

Serafim îşi dădu seama cu mare greutate că e vorba de el şi că, probabil, „cormorani” sunt numiţi soldaţii din escortă din cauza lăcomiei lor şi a poftelor nemăsurate.

— Am avut bani, mai spuse Serafim.

— Întocmai, „ai avut”.

Serafim se bucură şi rămase tăcut. Luase cu el două mii de ruble pentru drum şi, slavă Domnului, banii îi fuseseră luaţi şi acum sunt păstraţi de escortă. Totul se va lămuri în curând, va fi eliberat şi-i vor înapoia banii. Serafim se înveseli.

„Va trebui să le dau un sutar soldaţilor din escortă, îşi spuse el, pentru că au păstrat banii”. Şi, de fapt, de ce să le dea? Pentru că l-au snopit în bătaie?

În izba strâmtă fără ferestre, unde singura sursă de aer erau uşa de intrare şi crăpăturile acoperite cu gheaţă din pereţi, stăteau culcaţi pe jos vreo douăzeci de bărbaţi.

Lui Serafim i se făcu foame şi îl întrebă pe vecinul său când se dă cina.

— Da’ tu chiar eşti un civil? Mâine o să mănânci. Doar suntem pe cheltuiala statului: o cană de apă şi raţia – trei sute de grame pe zi. Şi şapte kilograme de lemne.

Serafim n-a fost convocat nicăieri şi a petrecut aici cinci zile întregi. În prima zi a strigat, a bătut în uşă, dar după ce santinelei de serviciu i-a venit ideea să-l lovească în frunte cu patul armei, a încetat să mai protesteze. În locul căciulii pierdute i-au dat un material boţit pe care şi l-a potrivit cu greu pe cap.

În a şasea zi l-au chemat într-un birou, unde la masă şedea acelaşi şef care-l primise, iar lângă perete stătea în picioare şeful laboratorului, nemulţumit la culme şi de absenţa nemotivată a lui Serafim, şi de timpul pierdut pe drum ca să ateste identitatea laborantului.

Presniakov scăpă un oftat uşor, văzându-l pe Serafim: sub ochiul drept avea o vânătaie, pe cap purta o căciulă murdară din pânză, fără şnururi. Era nespălat, îmbrăcat într-o pufoaică fără nasturi, strâmtă şi zdrenţuită (mantaua îmblănită fusese obligat s-o lase în celulă), îi crescuse barba, avea ochii roşii, inflamaţi. Înfăţişarea lui lăsa o impresie puternică.

— Ei da, el este, spuse Presniakov. Putem pleca?

Şeful laboratorului îl trase pe Serafim spre ieşire.

— Şi b-banii? mugi Serafim, oprindu-se în loc şi împingându-l la o parte pe Presniakov.

— Care bani? răsună vocea metalică a şefului.

— Două mii de ruble. îi aveam la mine.

— Vedeţi? râse şeful, dându-i un ghiont în coaste lui Serafim. Doar v-am povestit. Ameţit de băutură, fără căciulă...

Serafim păşi peste prag şi nu scoase o vorbă până acasă.

După întâmplarea aceasta Serafim începu să se gândească la sinucidere. Chiar îl întrebă pe unul dintre cei doi ingineri deţinuţi de ce acesta, ca om privat de libertate, nu şi-a luat viaţa până acum.

Inginerul era uluit: un an întreg, Serafim nu schimbase cu el nici două vorbe. Rămase tăcut, încercând să-l înţeleagă pe Serafim.

— Cum faceţi? Cum de puteţi trăi? şopti febril Serafim.

— Da, viaţa unui deţinut este un lanţ neîntrerupt de umilinţe din clipa în care deschide ochii şi-şi destupă urechile până la începutul somnului binefăcător. Da, aşa este, dar te obişnuieşti cu toate. Şi aici sunt zile mai bune şi mai proaste, zile pline de disperare alternează cu zile de speranţă. Omul trăieşte nu pentru că speră sau crede în ceva. Îl protejează instinctul de conservare, ca pe orice animal. Orice copac şi orice piatră ar putea repeta acelaşi lucru. Să fii precaut când lupta pentru viaţă se dă în tine însuţi, când nervii sunt întinşi, gata să explodeze, să te fereşti să-ţi dezvălui inima sau mintea în situaţii neaşteptate. Când îţi aduni ultimele puteri împotriva vreunui pericol, fereşte-te de lovitura pe la spate. S-ar putea ca puterile să nu-ţi mai ajungă pentru o luptă venită pe neaşteptate. Orice sinucidere este consecinţa obligatorie a două forţe conjugate, a cel puţin două cauze. Aţi înţeles?

Serafim înţelegea.

Acum şedea în laboratorul afumat şi-şi amintea de călătoria sa cu un sentiment inexplicabil de ruşine amestecat cu unul de răspundere apăsătoare care-şi lăsase amprenta asupra lui pentru totdeauna. Nu mai voia să trăiască.

Scrisoarea mai era încă pe masa înnegrită de fum din laborator şi lui Serafim îi era groază s-o ia în mână.

Îşi imagina rândurile de pe foaia de hârtie, scrisul soţiei, un scris înclinat spre stânga, care te lăsa să-i ghiceşti vârsta: în anii ’20, în şcoli nu te învăţau să scrii înclinat spre dreapta, fiecare scria cum poftea.

Serafim îşi imagina cuvintele soţiei, de parcă le-ar fi citit înainte de-a desface plicul. Scrisoarea putea să înceapă cu „Dragul meuM, sau „Dragă Sima”, sau „Serafim”. De

ultima variantă se temea.

Ce-ar fi dacă ar lua scrisoarea şi, fără s-o citească, ar rupe plicul bucăţi-bucăţele, pe care apoi le-ar arunca în focul rubiniu al sobei? S-ar termina toată tărăşenia asta şi el ar respira mai uşor – măcar până la următoarea scrisoare. Dar, la urma urmei, nu este el atât de laş! Nu e laş deloc, inginerul e laş şi o să-i demonstreze asta. Tuturor o să le demonstreze.

Luă scrisoarea şi o întoarse cu adresele în sus. Presupunerea lui se adeveri: scrisoarea era din Moscova, de la soţie. Rupse furios plicul şi, apropiindu-se de bec, citi scrisoarea stând în picioare. Soţia îi vorbea de divorţ.

Serafim aruncă scrisoarea în sobă şi hârtia arse cu o flacără albă bordată cu albastru, apoi dispăru.

Serafim se apucă de treabă sigur pe el şi fără grabă. îşi scoase cheile din buzunar şi descuie dulapul din camera lui Presniakov. Dintr-un borcan de sticlă vărsă un pic de pulbere cenuşie într-o eprubetă gradată, scoase cu o cană apă din găleată, turnă din ea în eprubetă, o amestecă şi o bău.

O arsură în gât, o vagă senzaţie de vomă şi nimic altceva.

Se aşeză şi rămase aşa preţ de treizeci de minute, uitându-se la ceasul de perete şi fără să se gândească la nimic. Niciun efect, în afară de durerea în gât. Atunci Serafim începu să se grăbească. Deschise sertarul de la masă şi-şi scoase briceagul. Apoi îşi tăie vena de la braţul stâng: sângele întunecat începu să curgă. Serafim încercă o senzaţie plăcută de slăbiciune. Dar sângele curgea tot mai puţin, tot mai încet.

Îşi dădu seama că nu va pierde destul sânge, că o să rămână în viaţă, că instinctul de conservare al propriului trup e mai puternic decât dorinţa lui de a muri. Brusc îşi aminti de ceva şi înţelese ce avea de făcut. îşi îmbrăcă destul de greu scurta îmblănită, pe o singură mânecă (fără scurtă i-ar fi fost prea frig pe stradă), şi, fără căciulă pe cap, cu gulerul ridicat, alergă la râul care curgea la o sută de paşi de laborator. Era un râu de munte cu gropi adânci şi înguste ce fumegau ca o apă clocotită în aerul îngheţat şi întunecat.

Serafim îşi aminti cum anul trecut, toamna târziu, căzuse prima zăpadă şi râul se acoperise cu o pojghiţă de gheaţă. O raţă rămasă în urmă în timpul migraţiei coborâse pe gheaţa subţire, vlăguită în lupta cu zăpada. Serafim îşi aminti cum un bărbat, un deţinut, alerga pe gheaţă şi, desfăcându-şi caraghios braţele, încerca să prindă raţa. Raţa se îndepărta în fugă, dar ajungând la o copcă, s-a cufundat sub gheaţă şi a înaintat săltând pe dedesubt spre următorul ochi de apă. Omul alerga înjurând pasărea; se chinuia la fel de mult ca raţa şi continua să gonească de la o copcă la alta. A căzut de două ori pe gheaţă şi, înjurând murdar, s-a târât îndelung pe suprafaţa îngheţată.

În jurul lor era multă lume, dar nimeni nu ajuta nici raţa, nici vânătorul. Era prada lui, un chilipir, iar pentru ajutor trebuia să plăteşti, să împarţi... Istovit, omul se târa pe gheaţă blestemând tot ce e pe lume. Istoria s-a încheiat cu raţa care s-a scufundat şi n-a mai ieşit la suprafaţa apei. Pesemne s-a înecat de obosită ce era.

Serafim îşi aminti că atunci încercase să-şi imagineze moartea raţei, cum, în apă, se lovea cu capul de gheaţă şi cum prin ea vedea cerul albastru. Acum Serafim gonea exact spre acel loc de pe râu.

Sări drept în apa îngheţată ce fumega, spărgând pojghiţa albăstrie de gheaţă acoperită cu zăpadă. Apa îi ajungea până la brâu, dar curentul era puternic şi-l doborî pe Serafim la pământ. îşi azvârli scurta de pe el şi-şi împreună mâinile, silindu-se să se cufunde sub gheaţă.

Dar de jur-împrejur se adunară în fugă oameni care strigau. Aceştia aduseră scânduri pe care le puseră de-a curmezişul copcii. Unul dintre ei izbuti să-l apuce pe Serafim de păr.

Îl duseră direct la spital. îl dezbrăcară, îl încălziră, încercară să-i toarne în gură o înghiţitură de ceai cald şi dulce. Serafim tăcea şi clătina din cap.

Medicul spitalului, care se apropie de el ţinând în mână o seringă cu glucoză, văzu vena tăiată şi ridică ochii spre Serafim.

Serafim zâmbi. îi puseră perfuzia cu glucoză la mâna dreaptă. Bătrânul doctor, care văzuse multe la viaţa lui, îi descleştă dinţii cu o spatulă, se uită în gâtul lui Serafim şi-l

chemă pe chirurg.

Operaţia a fost făcută imediat, dar prea târziu. Acidul distrusese pereţii stomacului şi esofagul – planul iniţial al lui Serafim fusese corect întru totul.

1959

Ziua liberă

Două veveriţe de culoarea cerului, cu botul şi coada neagră, se uitau captivate la ce se petrecea în spatele unor zade argintii. M-am apropiat de copacul pe creanga căruia stăteau aproape lipite una de alta şi doar atunci m-au zărit. Ghearele veveriţelor începură să zgrepţăne coaja copacului, trupurile albăstrii ale animăluţelor ţâşniră în sus şi undeva deasupra se potoliră. Fărâmele de coajă încetară să mai cadă în zăpadă. Am văzut la ce se uitau veveriţele.

Într-o poiană din pădure un om se ruga. Căciula din stofa cu clape era făcută ghem la picioarele lui, promoroaca reuşise să-i albească capul ras. Faţa lui avea o expresie uimitoare – acea expresie a oamenilor care-şi aduc aminte de copilărie sau de ceva la fel de drag. Omul se închina repede, cu mişcări ample: cu cele trei degete apropiate de la mâna dreaptă parcă îşi trăgea capul în jos. Nu l-am recunoscut dintr-odată, atât de modificate păreau trăsăturile chipului său. Era deţinutul Zamiatin, preotul care îşi ducea zilele în aceeaşi izbă cu mine.

Fără să mă observe, el rostea încet şi solemn, cu buzele amorţite de frig, cuvintele obişnuite pe care mi le aminteam din copilărie. Erau formulele în slavonă ale slujbei liturgice. Zamiatin slujea liturghia în pădurea argintată.

El se închină domol, se îndreptă din spate şi mă zări. Solemnitatea şi duioşia dispărură de pe faţa lui şi cutele obişnuite de la rădăcina nasului îi apropiară sprâncenele. Lui Zamiatin nu-i plăceau ironiile, îşi ridică de jos căciula şi şi-o puse pe cap.

— Slujeai liturghia, am intrat eu în vorbă.

— Nu, nicidecum, spuse Zamiatin zâmbind de

ignoranţa mea. Cum aş putea sluji liturghia? Doar vezi că n-am nici Sfintele Daruri, nici patrafir. Iar acesta nu e decât un prosop regulamentar.

Îşi îndreptă cârpa murdară din bumbac lucrat în fagure care îi atârna de gât, aducând într-adevăr cu un patrafir. Gerul acoperise prosopul cu cristale mici de zăpadă ce sclipeau în soare ca o ţesătură bisericească brodată.

— În afară de asta, mi-e ruşine că nu ştiu unde e răsăritul. Acum soarele răsare la ora două şi apune în spatele aceluiaşi munte de unde a ieşit. Aşa că unde e răsăritul?

— E atât de important să ştii unde e răsăritul?

— Nu, fireşte. Nu pleca. Te asigur că nu slujesc şi nici n-am cum. Pur şi simplu repet, îmi reamintesc slujba de duminică. Şi nici măcar nu ştiu ce zi e azi. O fi duminică?

— E joi, i-am spus. Mi-a spus gardianul în dimineaţa asta.

— Vezi? E joi. Nu, n-am cum să slujesc liturghia. Pur şi simplu mi-e mai uşor aşa. Şi mai uit de foame, zâmbi Zamiatin.

Ştiu că aici fiecare om are *un ultim refugiu*, lucrul cel mai important care îl ajută să trăiască, să se agaţe de viaţa ce ni se lua cu atâta insistenţă şi încăpăţânare. Dacă pentru Zamiatin acest ultim refugiu era Liturghia după Ioan Gură de Aur, pentru mine salvatoare erau versurile, versurile preferate scrise de alţii, care în chip miraculos îmi rămăseseră în minte, acolo unde orice altceva fusese de mult uitat, aruncat, alungat din memorie. Singurul lucru care nu fusese doborât de oboseală, de ger, de foame şi de umilinţele necurmate.

Soarele apusese. Negura năvalnică a serii timpurii de iarnă umpluse deja spaţiul dintre copaci. Am pornit-o încet spre baraca unde trăiam – o izbă joasă şi prelungă cu ferestre mici, care semăna cu un grajd în miniatură. În timp ce trăgeam cu ambele mâini de uşa grea, îngheţată, am auzit rumoare în izba vecină. Acolo se afla *instrumentalka* – magazia unde se păstrau uneltele minerilor: fierăstraie, lopeţi, topoare, răngi şi târnăcoape.

În zilele libere magazia era sub lacăt, dar acum

lacătul lipsea. Am păşit pragul magaziei şi uşa grea mai că nu m-a izbit când s-a închis, înăuntru erau atâtea crăpături în pereţi, încât ochii s-au deprins repede cu penumbra.

Doi blatari gâdilau un pui mare de câine ciobănesc de vreo patru luni. Căţelul, cu burta în sus, scheuna şi-şi agita cele patru labe. Blatarul mai în vârstă ţinea căţelul de zgardă. Apariţia mea nu i-a deranjat: făceam parte din aceeaşi brigadă.

— Ei, tu, e cineva pe-afară?

— Nu e nimeni, i-am răspuns.

— Bine, atunci dă-i drumul, zise blatarul mai în vârstă.

— Mai stai un pic să mă mai joc cu el o clipă, răspunse cel tânăr. Ia te uită cum se mai luptă.

Gâdila căţelul şi-i mângâia trupul cald, pe partea de lângă inimă. Căţelul scheună încrezător şi linse mâna omului.

— Aha, îţi place să mă lingi... Păi n-o să mai lingi pe nimeni. Senea...

Ţinând căţelul de zgardă cu mâna stângă, Semion scoase cu dreapta un topor de la spate şi cu o mişcare scurtă îl repezi pe capul animalului. Căţelul tresări şi sângele ţâşni pe pardoseala îngheţată a magaziei.

— Ţine-l mai bine! strigă Semion, ridicând toporul a două oară.

— Cum să-l ţin, că doar nu-i cocoş, îi răspunse tânărul.

— Ia-i blana cât e caldă, îl învăţă Semion. Şi îngroap-o în zăpadă. Seara, în baracă, până ce blatarii nu şi-au terminat masa, mirosul supei de carne n-a lăsat pe nimeni să doarmă. Dar în baraca noastră erau prea puţini blatari ca să mănânce un căţel întreg. În ceaunaş mai rămăsese ceva carne.

Semion mă chemă făcându-mi semn cu degetul.

— Ia de aici.

— Nu vreau, i-am spus.

— Păi atunci... Semion cuprinse cu privirea priciurile. Atunci să-i dăm popii. Ei, părinte, ia de la noi nişte carne de berbecuţ. Numai să speli ceaunul după aceea...

Zamiatin se ivi din întuneric în lumina gălbuie a opaiţului cu gaz, luă ceaunul şi dispăru. Peste cinci minute se întoarse cu vasul spălat.

— Gata? întrebă Semion cu interes. Da repede mai înfuleci... Ca un pescăruş. Asta, părinte, n-a fost carne de berbecuţ, ci de câine. Căţelul acela care venea pe la tine... Nord era numele lui.

Zamiatin se uita la Semion în tăcere. Apoi se întoarse şi ieşi afară. M-am dus după el. Zamiatin stătea în picioare în zăpadă, în spatele uşii. Vomita. În lumina lunii, faţa lui părea de plumb. O salivă lipicioasă şi vâscoasă îi atârna de pe buzele vineţii. Zamiatin se şterse cu mâneca şi mă privi supărat.

— Sunt nişte ticăloşi, i-am spus.

— Aşa este, fireşte, întări el. Dar carnea a fost gustoasă, la fel de bună ca cea de berbec.

1959

Dominoul

Doi infirmieri m-au luat de pe cântarul zecimal. Mâinile lor puternice şi reci nu m-au lăsat să ating pardoseala.

— Cât? strigă medicul, înmuind peniţa cu un clinchet în călimara veche.

— Patruzeci şi opt.

M-au întins pe targă. Am o înălţime de o sută optzeci de centimetri, greutatea mea normală este de optzeci de kilograme. Greutatea oaselor mele – 42 de procente din greutatea totală – este de treizeci şi două de kilograme. În această noapte îngheţată rămâneau şaisprezece kilograme, adică „un pud”, pentru toate celelalte: piele, carne, măruntaie şi creier. Atunci n-aş fi putut calcula toate astea, dar înţelegeam vag că o face medicul care mă privea pe sub sprâncene.

Medicul desfăcu lacătul de la birou, trase sertarul şi scoase cu grijă un termometru, apoi se aplecă peste mine şi mi-l puse atent în adâncitura de la subsuoara stângă. În aceeaşi clipă, unul dintre infirmieri îmi luă braţul drept şi mi-l apăsă pe piept, iar al doilea îmi prinse cu ambele mâini încheietura mâinii stângi. Am înţeles mai târziu aceste

mişcări studiate şi bine lucrate: în tot spitalul exista un singur termometru la o sută de paturi. Bucăţica de sticlă îşi schimbase însemnătatea, modificase scara obişnuită de valori: era păstrată ca o comoară. Era permisă măsurarea temperaturii cu acest instrument doar bolnavilor în stare gravă şi celor proaspăt internaţi.

Temperatura bolnavilor în curs de însănătoşire era stabilită prin luarea pulsului şi numai dacă apăreau dubii se mai deschidea sertarul de la birou. Ceasul de perete ticăi zece minute, doctorul îmi scoase cu grijă termometrul, mâinile sanitarilor se descleştară.

— Treizeci şi patru cu trei, spuse doctorul. Poţi să răspunzi la întrebări?

Am făcu semn din ochi că „pot”. îmi cruţam puterile. Cuvintele îmi ieşeau încet şi anevoie din gură, ca şi cum traduceam dintr-o limbă străină. Uitasem tot. Mă dezobişnuisem să-mi amintesc. Notarea istoricului bolii se încheie şi sanitarii ridicară cu uşurinţă targa pe care zăceam cu faţa în sus.

— La şase, spuse doctorul. Cât mai aproape de sobă.

Mă aşezară pe un pat de lemn lângă sobă. Salteaua era umplută cu crengi de pin pitic, cetina uscată se scuturase, iar crengile golaşe se curbau ameninţător sub pânza murdară, în dungi. Umplutura de fân curgea din perna murdară, bine îndesată. O cuvertură murdară de postav cu ţesătura rară, la capătul căreia era cusut cu litere cenuşii cuvântul „picioare”, mă izola de restul lumii. Subţiri ca nişte frânghii, muşchii de la mâini şi picioare mă dureau, aveam mâncărimi la degetele îngheţate. Dar oboseala era mai puternică decât durerea. M-am făcut ghem, cu braţele mi-am cuprins picioarele cu gambele murdare, acoperite de pielea zgrunţuroasă, ca de crocodil, mi-am proptit bărbia în genunchi şi am adormit.

M-am trezit după multe ceasuri. Mesele mele de dimineaţă, prânz şi seară erau puse pe jos, lângă pat. Am întins mâna, am apucat gamela de tablă cea mai apropiată şi am început să mănânc. Le-am golit una după alta, luând din când în când bucăţele minuscule din raţia de pâine, care se afla tot acolo. Bolnavii din paturile alăturate se uitau la mine cum înfulec mâncarea. Nu mă întrebau cine

sunt şi de unde vin: pielea mea de crocodil vorbea de la sine. Nu s-ar fi uitat la mine, dar – o ştiam din experienţă proprie – nu-ţi poţi lua ochii de la spectacolul unui om care mănâncă.

Am înghiţit tot ce mi se dăduse. O senzaţie de căldură, o greutate extrem de plăcută în stomac şi din nou somn, nu prea îndelung, pentru că a venit un infirmier. Mi-am aruncat pe umeri singurul halat „de ieşit în lume" din salon – murdar, ars de mucuri de ţigară, atârnând greu de sudoarea absorbită de la sute de oameni –, mi-am vârât tălpile în nişte şlapi uriaşi şi, mişcându-mi anevoie picioarele ca să nu-mi pierd încălţările, am pornit-o încet în urma infirmierului spre sala de tratament.

Acelaşi doctor tânăr stătea în picioare la fereastră, privind în stradă prin geamul pe care gheaţa formase parcă nişte cârlionţi de blană miţoasă. Dintr-un colţ al pervazului atârna o cârpă din care picura apă, picătură după picătură, într-o gamelă de tablă dintre cele folosite la masă. Soba de fier duduia. M-am oprit, ţinându-mă cu amândouă mâinile de infirmier.

— Să continuăm, mi se adresă doctorul.

— E frig, am răspuns eu cu glasul stins.

Mâncarea pe care tocmai o terminasem nu-mi mai dădea senzaţia de căldură.

— Aşezaţi-vă lângă sobă. Unde aţi lucrat când eraţi liber?

Mi-am desfăcut buzele, mi-am mişcat maxilarele – ar fi trebuit să-mi iasă un zâmbet. Doctorul înţelese şi-mi zâmbi la rândul lui.

— Mă cheamă Andrei Mihailovici, spuse. N-aveţi nevoie de niciun tratament.

Am simţit o durere la lingurică.

— Da, repetă doctorul cu glas puternic. N-aveţi nevoie de niciun tratament. Trebuie să fiţi hrănit şi spălat. Trebuie să staţi la pat, să vă odihniţi şi să mâncaţi. E adevărat că saltelele noastre nu sunt din pene, dar nu contează: vă întoarceţi mai des de pe o parte pe alta şi n-o să faceţi escare. O să staţi la pat vreo două luni. Cam atunci vine şi primăvara.

Doctorul zâmbi. Eram încântat, fireşte: şi încă cum!

Două luni întregi! Dar nu eram în stare să-mi arăt bucuria. Mă ţineam cu mâinile de taburet şi tăceam. Doctorul îşi nota ceva în fişa mea de observaţie.

— Puteţi pleca.

M-am întors în salon, am dormit şi am mâncat. După o săptămână mergeam deja cu paşi nesiguri prin salon, pe coridor, prin alte saloane. Căutam oameni care mestecau sau înghiţeau, mă uitam în gura lor, întrucât cu cât mă odihneam mai mult, cu atât mai mare şi mai acută era pofta de mâncare.

În spital, ca şi în lagăr, nu ni se dădeau linguri deloc. Învăţaserăm să ne descurcăm fără furculiţă şi cuţit încă din închisoarea preventivă. Deprinseserăm de mult metoda mâncatului fără lingură, „peste bord”; nici supa, nici caşa nu erau niciodată suficient de consistente ca să fie nevoie de lingură. Degetul, o coajă de pâine şi limba curăţau fundul gamelei sau al castronului, oricât ar fi fost de adânci.

Mergeam şi căutam oameni care mestecau. Era o nevoie stăruitoare şi imperativă, senzaţie bine cunoscută lui Andrei Mihailovici.

Într-o noapte m-a trezit infirmierul. Salonul era plin de zgomotele nocturne ale unui spital: sforăituri, horcăieli, gemete, vorbe spuse în somn, tuse. Toate se amestecau într-o simfonie originală, dacă din asemenea sunete s-ar putea compune o simfonie. Dacă cineva m-ar duce cu ochii închişi într-un astfel de loc, aş recunoaşte dintr-odată un spital de lagăr.

Pe pervaz ardea un opaiţ – o farfurioară de tablă cu ulei înăuntru (numai de peşte să nu fie!) şi cu un fitil ce fumega, răsucit din vată. Se pare că nu era chiar atât de târziu, noaptea noastră începea odată cu stingerea, la nouă seara, şi noi adormeam imediat ce ni se încălzeau picioarele.

— Te cheamă la el Andrei Mihailovici, spuse infirmierul. O să te conducă Kozlik afară.

Bolnavul ce purta numele de Kozlik stătea în faţa mea.

M-am dus la spălătorul din tablă, m-am spălat şi, întorcându-mă în salon, mi-am şters faţa şi mâinile de faţa de pernă. Pentru un salon de treizeci de oameni exista un

singur prosop imens făcut dintr-o pânză de saltea în dungi, care ni se punea la dispoziţie doar dimineaţa. Andrei Mihailovici locuia în spital, într-unul din saloanele mici lăturalnice. În saloanele astea erau duşi bolnavii după operaţie. Am bătut în uşă şi am intrat.

Pe masă, împinse mai la o parte, erau nişte cărţi, obiecte pe care de atâţia ani nu le mai ţinusem în mână. Cărţi ce mi-erau străine, neprietenoase, inutile. Lângă ele se afla un ceainic, două căni de tablă şi un castron plin cu caşă.

— N-aţi vrea să jucăm domino? mă întrebă Andrei Mihailovici privindu-mă prietenos. Dacă aveţi timp.

Urăsc dominoul. Este jocul cel mai stupid, cel mai lipsit de sens, cel mai plictisitor. Până şi loto e mai interesant, ca să nu mai vorbim de jocul de cărţi, oricare dintre ele. Cel mai bun ar fi fost şahul sau măcar jocul de dame, am aruncat o privire pe dulap să văd dacă nu exista vreo tablă de şah, dar nu era. Însă nu puteam să-l jignesc pe Andrei Mihailovici refuzându-l. Trebuia să-l distrez, trebuia să răspund cu bine la binele făcut. Nu jucasem domino în viaţa mea, dar eram convins că nu era nevoie de prea multă minte ca să stăpâneşti această „artă”.

În plus, pe masă tronau două căni de ceai şi un castron cu caşă. Şi era cald.

— Să bem nişte ceai, zise Andrei Mihailovici. Uite şi zahăr. Nu vă jenaţi. Mâncaţi caşa asta şi povestiţi-mi ce vă pofteşte inima. De fapt, nu le puteţi face pe amândouă în acelaşi timp.

Am mâncat caşa, pâinea, am băut trei căni de ceai cu zahăr. Nu mai văzusem zahăr de câţiva ani. M-am încălzit, iar Andrei Mihailovici a amestecat piesele de domino.

Ştiam că începe jocul cel care are un dublu şase – l-a avut Andrei Mihailovici. Apoi jucătorii ataşează pe rând piesa cu acelaşi număr de puncte. Altceva nu mai trebuia să ştii şi eu m-am avântat curajos în joc, asudând şi sughiţând de sătul ce eram.

Jucam pe patul lui Andrei Mihailovici şi mă uitam încântat la faţa de pernă strălucitor de albă ce îmbrăca perna umplută cu pene. Simţeam o plăcere fizică să privesc o pernă curată, să văd cum cineva o boţeşte cu mâna.

— Jocul nostru, am spus, e lipsit de farmecul lui principal. Jucătorii de domino trebuie să lovească zdravăn masa cu piesa jucată.

Nu glumeam deloc. Exact acest aspect al jocului mi se părea cel mai interesant.

— Să trecem la masă, îmi propuse amabil Andrei Mihailovici.

— Ei, nici vorbă, nu făceam decât să-mi amintesc de toate detaliile interesante ale jocului.

Partida înainta încet: ne povesteam viaţa unul altuia. Andrei Mihailovici, ca doctor, nu lucrase în abatajele minelor la muncile în comun şi văzuse mina doar reflectată în deşeurile, rămăşiţele şi rebuturile omeneşti pe care ea le arunca în spital şi la morgă. Şi eu eram un deşeu al minei.

— Uite că aţi câştigat, spuse Andrei Mihailovici. Vă felicit, iar ca premiu, iată ce primiţi. Scoase dintr-o noptieră un portţigaret de plastic. A trecut multă vreme de când n-aţi mai fumat?

Am rupt o bucăţică de hârtie dintr-un ziar şi am răsucit o ţigară cu mahorcă. Pentru mahorcă, nici că puteai visa la ceva mai bun decât hârtia de ziar. Urmele cernelii tipografice nu numai că nu alterează „buchetul” mahorcii, dar îl şi intensifică. Am aprins o bucată de hârtie de la cărbunii aprinşi din sobă şi am început să fumez, trăgând cu lăcomie în piept fumul dulceag şi greţos.

Duceam mare lipsă de tutun şi ar fi trebuit să renunţ de multă vreme la fumat – condiţiile erau cele mai propice –, dar eu n-am renunţat niciodată. Mi-era groază să mă gândesc că aş putea din proprie voinţă să mă lipsesc de unica şi marea plăcere a deţinutului.

— Noapte bună, îmi spuse zâmbind Andrei Mihailovici. Mă pregăteam să mă culc, dar mi-am dorit grozav să joc o partidă. Vă mulţumesc.

Am ieşit din cameră în coridorul întunecat. În drumul meu am dat de cineva lângă perete. Am recunoscut silueta lui Kozlik.

— Ce-i cu tine? Ce cauţi aici?

— Aş fuma o ţigară. Nu ţi-a dat?

Mi s-a făcut ruşine de lăcomia mea, ruşine că nu m-am gândit nici la Kozlik, nici la altcineva din salon. Să le fi

adus un muc de ţigară, o coajă de pâine, un pic de caşă.

Iar Kozlik mă aşteptase câteva ore în coridor.

Au trecut anii, s-a terminat războiul, partizanii lui Vlasov[65] ne-au înlocuit în minele de aur, iar eu am nimerit în „zona mică”, în barăcile de tranzit ale Direcţiei de Vest. În barăcile imense cu priciuri suprapuse pe mai multe niveluri încăpeau cinci-şase sute de oameni. De aici deţinuţii erau repartizaţi în minele din Vest.

În timpul nopţii, zona nu dormea – veneau convoaie, iar în „Colţul roşu” al zonei, plin de plăpumile murdare ale blatarilor, se organizau recitaluri în fiecare noapte. Şi ce recitaluri! Ale celor mai vestiţi cântăreţi şi povestitori, cu adevărat de marcă, nu doar ale deţinuţilor din brigăzile de agitaţie ale lagărelor. Un bariton din Harbin care-i imita pe Leşcenko şi Vertiński, Vadim Kozin, care se imita pe sine însuşi şi încă mulţi alţii – toţi cântau la nesfârşit pentru blatari piesele cele mai bune din repertoriul lor. Vecinul meu de pat era locotenentul de tancuri Svecinikov, un tânăr delicat cu obraji trandafirii, condamnat de tribunalul militar pentru delicte criminale la serviciu. Şi aici era pus sub urmărire: în timp ce muncea la mină fusese surprins mâncând carne din cadavrele de la morgă: tăia bucăţele de carne umană, nu din „cea grasă, fireşte” – cum a explicat el cu un calm desăvârşit.

Nu-ţi alegi vecinii în lagărul de tranzit şi, fără îndoială, sunt fapte şi mai rele decât să te hrăneşti cu carne de cadavru uman.

Rar, foarte rar, în „zona mică” apărea felcerul şi îi trecea în revistă pe cei cu febră. Nu voia nici măcar să se uite la furunculele care-mi acopereau trupul. Vecinul meu Svecinikov, care-l ştia pe felcer de la morga spitalului, îi vorbea ca unei vechi cunoştinţe. Pe neaşteptate, felcerul i-a rostit numele lui Andrei Mihailovici.

L-am implorat pe felcer să-i transmită un bilet lui

---

65 Andrei Andreevici Vlasov (1900-1946), general de armată sovietic care a colaborat cu Germania nazistă în timpul celui de-al Doilea Război Mondial. Fondatorul Armatei Ruse de Eliberare (ROA) în timpul prizonieratului german. După executarea lui de către sovietici, la 1 august 1946, membrii ROA repatriaţi forţat în URSS au fost executaţi sau trimişi în Gulag.

Andrei Mihailovici; spitalul unde lucra se afla la un kilometru de „zona mică”.

Mi-am schimbat planurile. Până la răspunsul lui Andrei Mihailovici, trebuia să rămân în zonă.

Dispecerul pusese deja ochii pe mine şi mă includea pe lista fiecărui convoi care pleca. Dar împuterniciţii minei care luau în primire convoiul mă ştergeau de pe listă cu aceeaşi încăpăţânare. Bănuiau că ceva nu e în regulă, până şi înfăţişarea mea vorbea de la sine.

— De ce nu vrei să pleci?

— Sunt bolnav. Am nevoie de spital.

— N-ai ce căuta în spital. Mâine o să te trimitem la muncă, la drumuri. Vrei să faci măturі?

— Nu vreau la drumuri. Nu vreau să fac măturі.

Zilele treceau una după alta, pornea la drum convoi după convoi. Nici de la felcer, nici de la Andrei Mihailovici nu primeam vreun semn de viaţă.

Spre sfârşitul săptămânii am reuşit să ajung la o vizită medicală într-un dispensar aflat la vreo sută de metri de „zona mică”. Ţineam strâns în pumn un nou bilet pentru Andrei Mihailovici. Statiscianul unităţii sanitare mi-a promis că-l va transmite doctorului în dimineaţa următoare.

În timpul vizitei medicale l-am întrebat pe şeful unităţii de Andrei Mihailovici.

— Da, este printre deţinuţi un medic cu numele ăsta. Dar n-ai niciun motiv să-l întâlneşti.

— Îl cunosc personal.

— Multă lume îl cunoaşte personal.

Era de faţă şi felcerul care-mi luase biletul în „zona mică”. L-am întrebat în şoaptă:

— Unde-i biletul?

— Nu ştiu de niciun bilet...

Dacă în dimineaţa celei de a treia zi nu primesc nicio veste de la Andrei Mihailovici, o să plec... La drumuri, munci agricole, la mină, la mama dracului...

În seara zilei următoare, după apel, am fost chemat la stomatolog. M-am dus cu gândul că e o greşeală, dar pe coridor am zărit scurta neagră îmblănită, atât de cunoscută, a lui Andrei Mihailovici. Ne-am îmbrăţişat.

Peste o zi am fost convocat din nou: patru bolnavi din

lagăr erau luaţi şi transportaţi la spital. Doi au fost puşi culcat, îmbrăţişaţi, într-o sanie ţărănească, latră şi joasă, ceilalţi doi mergeau în urma saniei. Andrei Mihailovici nu izbutise să mă prevină în privinţa diagnosticului, aşa că nu ştiam ce boală să declar. Bolile mele – distrofie, pelagră, scorbut – nu se acutizaseră suficient ca să fie nevoie de spitalizare. Ştiam că voi fi internat în Secţia de chirurgie. Andrei Mihailovici lucra acolo, dar ce boală care să necesite intervenţie chirurgicală aş fi putut invoca? Nu sufeream de hernie. Osteomielita care prinsese patru degete de la picior era chinuitoare, dar insuficientă pentru o spitalizare. Eram sigur că Andrei Mihailovici va găsi o cale să mă prevină, mă va întâmpina pe undeva.

Caii au ajuns la spital, infirmierii i-au cărat înăuntru pe cei doi care zăceau întinşi, iar noi – eu şi noul meu tovarăş – ne-am dezbrăcat pe o băncuţă şi am început să ne spălăm. Am primit fiecare câte un lighean cu apă caldă.

În sala de baie intră un doctor în vârstă, într-un halat alb, şi ne măsură cu privirea uitându-se pe deasupra ochelarilor.

— Tu ce problemă ai? întrebă el, atingând cu un deget umărul companionului meu.

Acesta se întoarse şi arătă cu un gest grăitor hernia inghinală enormă.

Aşteptam aceeaşi întrebare, hotărât să mă plâng de dureri în burtă.

Însă doctorul în vârstă mă privi indiferent şi ieşi.

— Cine-i acesta? am întrebat.

— Nikolai Ivanovici, chirurgul principal de aici. Şeful secţiei.

Infirmierul ne dădu lenjeria.

— La ce secţie? mi se adresă.

— Da naiba ştie!

Îmi simţeam inima mai uşoară şi nu mă mai temeam.

— Ei, spune-mi ce te doare.

— Burta mă doare.

— Atunci e apendicită, spuse infirmierul cel doct.

Pe Andrei Mihailovici l-am întâlnit abia a doua zi.

Îl prevenise pe chirurgul principal că voi fi spitalizat din pricina unei apendicite subacute. În seara aceleiaşi zile

Andrei Mihailovici mi-a istorisit povestea lui, deloc veselă.

Se îmbolnăvise de tuberculoză. Radiografiile şi analizele de laborator erau alarmante. Spitalul Raional a făcut demersuri ca deţinutul Andrei Mihailovici să fie transferat pe Continent pentru tratament. Se afla deja pe vapor, când cineva l-a anunţat pe Cerpakov, directorul Secţiei sanitare, că boala lui Andrei Mihailovici e falsă, imaginară, „o coţcărie”, cum se spunea în lagăr.

Sau poate nu făcuse nimeni niciun denunţ: maiorul Cerpakov era un fiu demn al veacului său, epocă a suspiciunii, a neîncrederii şi vigilenţei.

Maiorul s-a înfuriat rău şi a dispus ca Andrei Mihailovici să fie luat de pe vas şi trimis într-o fundătură, cât mai departe de locul unde ne întâlniserăm prima oară. Şi Andrei Mihailovici a făcut pe vreme geroasă o călătorie de o mie de kilometri. Dar în acel centru sanitar îndepărtat a ieşit la iveală că nu există niciun doctor care să-i poată face un pneumotorax artificial. Lui Andrei Mihailovici i se mai făcuseră de câteva ori insuflări, dar maiorul cel înverşunat declarase că pneumotoraxul era înşelăciune şi hoţie curată.

Andrei Mihailovici se simţea tot mai rău, abia se mai ţinea în viaţă, când s-a obţinut aprobarea lui Cerpakov să fie transferat la Direcţia de Vest, o zonă mai apropiată, unde medicii se pricepeau să practice pneumotoraxul.

Acum Andrei Mihailovici se simţea mai bine, câteva insuflări dăduseră rezultate şi el începuse să lucreze ca medic-şef al Secţiei de chirurgie.

După ce m-am mai întremat, am lucrat la Andrei Mihailovici ca infirmier. La recomandarea şi insistenţele lui, am plecat să urmez cursul de felcer, l-am încheiat, am lucrat ca felcer şi m-am întors pe Continent. Andrei Mihailovici este omul căruia îi datorez viaţa. El însă a murit de mult: tuberculoza şi Cerpakov şi-au făcut treaba.

În spitalul unde am muncit împreună am fost prieteni. Condamnările noastre se încheiau în acelaşi an şi lucrul acesta parcă ne lega destinele, ne apropia unul de celălalt.

Odată, după curăţenia de seară, infirmierii s-au aşezat într-un colţ să joace domino, lovind cu zgomot piesele de masă.

— Ce joc stupid, spuse Andrei Mihailovici, arătându-mi din ochi spre infirmieri şi încruntându-se din pricina păcănitului.

— Am jucat domino o singură dată în viaţă, i-am spus. Cu dumneata, la invitaţia dumitale. Am şi câştigat.

— Nici nu era greu să câştigi, zise Andrei Mihailovici. Şi eu tot atunci am pus pentru prima oară mâna pe domino. Am vrut să-ţi fac o bucurie.

1959

Hercule

Ultimul musafir întârziat la nunta de argint a lui Sudarin, directorul spitalului, a fost doctorul Andrei Ivanovici Dudar. Ducea în mână un coş împletit din răchită, acoperit cu un tifon împodobit cu flori de hârtie. În clinchet de pahare şi în larma haotică a glasurilor cherchelite ale chefliilor, Andrei Ivanovici a înmânat coşul sărbătoritului. Sudarin şi-a atârnat coşul de mână.

— Ce e aici?

— O să vedeţi.

Au luat tifonul. Pe fundul coşului stătea un cocoş mare cu pene roşii care îşi întorcea nepăsător capul, privind feţele aprinse ale oaspeţilor beţi şi gălăgioşi.

— Ah, Andrei Ivanovici, a picat la ţanc, ciripi sărbătorita cu capul cărunt, mângâind cocoşul.

— Minunat dar, murmurau doctoriţele. Şi ce frumos e! Este favoritul dumneavoastră, nu-i aşa, Andrei Ivanovici?

Sărbătoritul îi strânse cu căldură mâna lui Dudar.

— Lăsaţi-mă să-l văd, arătaţi-mi-l şi mie, răsună deodată un glas răguşit şi subţirel.

Pe locul de onoare din capul mesei, la dreapta gazdei, şedea un oaspete de seamă, în trecere pe aici. Acesta era Cerpakov, directorul Secţiei medicale, prieten vechi al lui Sudarin, care venise la nunta de argint a prietenului încă de dimineaţă cu Pobeda personală din capitala regională, aflată la şase sute de verste depărtare.

Coşul cu mândra pasăre de curte apăru în faţa ochilor

tulburi ai oaspetelui.

— Da, e un cocoşel grozav. E al tău, nu-i aşa? şi degetul oaspetelui de onoare arătă spre Andrei Ivanovici.

— Acum e al meu, declară zâmbind sărbătoritul.

Oaspetele de onoare era vizibil mai tânăr decât neuropatologii, chirurgii, terapeuţii şi ftiziologii din jurul lui, cărunţi şi pleşuvi. Avea vreo patruzeci de ani. O faţă bolnăvicioasă, gălbejită şi umflată, ochi mici şi cenuşii, tunică foarte elegantă, cu epoleţii de argint de colonel în serviciul medical. Tunica îi era strâmtă şi se vedea că fusese cusută pe vremea când burta nu i se contura atât de clar, iar ceafa şi bărbia nu i se revărsau peste gulerul drept şi rigid. Expresia plictisită de pe chipul oaspetelui de onoare se însufleţea cu fiecare păhărel de alcool (ca rus autentic, mai ales din Nord, el nu consuma alte tării) şi invitatul se uita tot mai des la doamnele doctoriţe din jurul lui şi tot mai des se amesteca în conversaţii, acestea curmându-se de fiecare dată la sunetul dogit al vocii de tenor.

Când înflăcărarea sufletului atinse cota cuvenită, oaspetele de onoare se ridică de la masă, îmbrâncind o doctoriţă care nu apucase să se ferească, îşi suflecă mânecile şi începu să ridice scaunele grele din lemn de zadă, apucându-le de piciorul din faţă cu o singură mână, când cu dreapta, când cu stânga, alternativ, ca să demonstreze tuturor armonia conformaţiei sale fizice.

Nimeni altcineva dintre invitaţii entuziasmaţi n-au putut să ridice de atâtea ori scaunele săltate de oaspetele de onoare. De la scaune s-a trecut la fotolii şi succesul a fost tot de partea lui. În timp ce alţii ridicau scaune, Cerpakov ademenea cu mâna sa puternică doctoriţele tinere şi trandafirii de fericire şi le punea să-i pipăie bicepşii încordaţi, lucru pe care ele îl făceau cu o încântare vădită.

După exerciţiile acestea, oaspetele de onoare, inepuizabil în tot felul de idei, trecu la un număr tradiţional rusesc: cu un braţ sprijinit în cot încerca să lipească de masă braţul adversarului, aşezat în aceeaşi poziţie. Neuropatologii şi terapeuţii cărunţi şi pleşuvi n-au reuşit să-i opună o rezistenţă serioasă şi numai chirurgul principal i s-a împotrivit ceva mai mult decât ceilalţi.

Oaspetele de onoare căuta noi încercări pentru a-şi

dovedi forţa rusească. Scuzându-se în faţa doamnelor, îşi scoase tunica, pe care stăpâna casei o apucă imediat şi o aşeză pe spătarul unui scaun. Chipul brusc înviorat al oaspetelui de onoare arăta că mai găsise ceva.

— Pot să sucesc fără probleme gâtul unui berbec, înţelegeţi? Al unui berbec. Crac – şi gata. Cerpakov îl prinse de un nasture pe Andrei Ivanovici. Iar cadoului ăsta al tău... îi rup capul de viu, spuse el savurând impresia produsă. Unde-i cocoşul?

Scoaseră cocoşul din coteţul din casă unde amfitrioana îi dăduse drumul de la bun început. În Nord, toţi şefii ţin în casă (iarna, firește) câteva zeci de găini; burlaci sau însuraţi, în orice situaţie, găinile sunt pentru ei la mare căutare.

Oaspetele de onoare se postă în mijlocul camerei, ţinând cocoşul în mâini. Favoritul lui Andrei Ivanovici stătea liniştit cu picioarele strânse sub el şi cu capul atârnat într-o parte. Timp de doi ani, Andrei Ivanovici obişnuise să-l ţină în poziţia asta în singurătatea locuinţei sale.

Degetele puternice apucară cocoşul de gât. Pielea groasă şi nesănătoasă a feţei oaspetelui de onoare se făcu stacojie. Cu o mişcare cu care se îndreaptă potcoavele, Cerpakov rupse dintr-odată capul cocoşului. Sângele păsării îi stropi pantalonii călcaţi şi cămaşa de mătase.

Scoţându-şi batistele parfumate, doamnele se repeziră grămadă să şteargă pantalonii oaspetelui de onoare.

— Cu apă de colonie.

— Cu amoniac.

— Spălaţi-i cu apă rece.

— Dar ce forţă, ce forţă! A procedat cu adevărat ruseşte. Crac – şi gata! exclamă încântat sărbătoritul.

Pe oaspetele de onoare îl duseră la baie să se spele.

— O să dansăm în salon, se agită sărbătoritul. Ei, un adevărat Hercule...

Dădură drumul la patefon. Acul începu să şuiere.

Ridicându-se de la masă ca să ia parte la dans (oaspetelui de onoare îi plăcea ca toată lumea să danseze), Andrei Ivanovici călcă pe ceva moale. Se aplecă şi văzu trupul fără viaţă al cocoşului, trupul decapitat al favoritului

său.

Andrei Ivanovici se îndreptă din şale, se uită în jur şi împinse pasărea moartă cu piciorul mai încolo, sub masă. Apoi ieşi grăbit din încăpere – oaspetelui de onoare nu-i plăcea când se întârzia la dans.

[1956]

Terapie de şoc

Chiar şi în vremea binecuvântată când Merzliakov lucra ca îngrijitor de cai, când în decorticatorul improvizat – o cutie mare de conservă cu fundul găurit ca o sită – pregătea crupe pentru hrana oamenilor din ovăzul destinat cailor, când fierbea caşă şi cu această urluială fierbinte şi amară putea să-şi aline şi să-şi domolească foamea, chiar şi atunci el îşi punea o întrebare simplă. Caii mari de povară aduşi de pe Continent primeau zilnic o porţie de ovăz de două ori mai mare decât căluţii de Iakutia, de statură mică şi miţoşi, deşi şi unii şi alţii cărau la fel de puţin. Lui Fulger, o corcitură de povară, i se vărsa ovăz în iesle cât ar fi ajuns pentru cinci „iakuţi”. Era corect, aşa se proceda pretutindeni, nu asta îl muncea pe Merzliakov. El nu înţelegea de ce raţia pentru oameni, acest tabel misterios cu proteine, grăsimi, vitamine şi calorii, destinat stabilirii raţiilor de hrană pentru deţinuţi, numit şi „foaia alimentară”, era alcătuită fără să se ţină cont de greutatea reală a oamenilor. Dacă îi tratau ca pe nişte vite de povară, atunci ar fi trebuit să fie mai consecvenţi şi în problema raţiilor, nu să urmeze cine ştie ce medie aritmetică, inventată de conţopişti. În cel mai bun caz, această medie teribilă era potrivită doar pentru oamenii de statură mică şi, într-adevăr, mărunţeii se jigăreau mai târziu decât ceilalţi. Prin conformaţia sa, Merzliakov putea fi comparat cu Fulger, calul de povară, şi cele trei linguri jalnice de caşă la micul dejun nu făceau decât să sporească durerea sâcâitoare din stomac. Căci muncitorul dintr-o brigadă nu primea mai nimic în plus în afara raţiei. Alimentele cele mai hrănitoare – unt, zahăr sau carne – nu nimereau în gamelă

în cantitatea prescrisă de „foaia alimentară”. Merzliakov mai observase şi altceva. Primii care mureau erau oamenii de statură înaltă. Deprinderea cu munca grea nu schimba practic nimic. Dacă erau hrăniţi la fel, conform raţiei de lagăr, un intelectual pirpiriu rezista mai mult decât un uriaş de Kaluga, obişnuit din tată în fiu cu munca la câmp. Mărirea raţiei proporţional cu procentele randamentului în muncă nu era de prea mare folos, pentru că lista de bază rămânea aceeaşi, nu ţinea cont de persoanele înalte. Ca să mănânci mai bine, trebuia să lucrezi mai bine, iar ca să lucrezi mai bine, trebuia să mănânci mai bine. Estonienii, letonii şi lituanienii mureau primii pretutindeni. Ei se jigăreau primii, lucru care stârnea întotdeauna comentariile medicilor cum că toate populaţiile baltice ar fi mai neputincioase decât poporul rus. Într-adevăr, în comparaţie cu traiul ţăranului rus, traiul letonilor şi estonienilor era cu mult diferit faţă de cel din lagăr şi de aceea acestora le era mai greu. Dar motivul principal era totuşi altul: ei nu erau mai puţin rezistenţi, ci mai mari de statură.

Cu un an şi jumătate în urmă, după un scorbut care dobora repede orice novice, Merzliakov avusese ocazia să lucreze temporar ca infirmier într-un mic spital local. Acolo a văzut că doza de medicamente era stabilită în funcţie de greutatea pacientului. Experimentarea unui medicament nou se făcea pe iepuri, şoareci, cobai, dar doza pentru oameni se calcula în funcţie de greutatea corporală. Dozele pentru copii erau mai mici decât cele pentru adulţi.

Dar în lagăr raţia de hrană nu se stabilea în raport cu greutatea corpului uman. Aceasta era întrebarea a cărei soluţie incorectă îl mira şi-l neliniştea pe Merzliakov. Înainte însă de a-şi pierde vlaga de tot, izbutise ca printr-o minune să se aranjeze ca grăjdar, într-un loc unde putea să fure ovăz de la cai şi să-şi umple burta. Merzliakov se gândea că o să treacă astfel peste iarnă, iar mai departe – cum o vrea Dumnezeu. Dar n-a fost să fie aşa. Administratorul de la grajduri a fost dat afară din cauza beţiilor şi în locul lui a fost numit grăjdarul-şef, unul dintre cei care la vremea lui îl învăţase cum poate folosi ca decorticator cutiile de conservă găurite. El însuşi furase mult ovăz şi ştia la perfecţie cum se procedează. În dorinţa de a se remarca în

faţa conducerii şi nemaiavând nevoie de crupele de ovăz, a găsit conservele găurite şi le-a distrus cu mâna lui. Oamenii au început să prăjească grăunţele, să le fiarbă sau să le mănânce ca atare, punându-şi întru totul stomacul pe aceeaşi treaptă cu cel al calului. Noul administrator a scris un raport conducerii superioare. Câţiva îngrijitori, printre care şi Merzliakov, au fost băgaţi la carceră pentru furt de ovăz şi apoi trimişi de la grajduri acolo de unde veniseră, adică la muncile în comun.

La muncile în comun Merzliakov a înţeles repede că moartea e aproape. Se clătina sub greutatea buştenilor pe care trebuia să-i care. Şeful de echipă, care prinsese pică pe această „frunte" leneşă (în limbajul local „frunte" înseamnă „înalt"), îl distribuia de fiecare dată „la temelie", forţându-l să care partea de jos a buşteanului, care era mai groasă. Într-o zi Merzliakov a căzut, nu s-a putut ridica repede din zăpadă şi, luând brusc o hotărâre, a refuzat să mai care blestematul de buştean. Era târziu, se întunecase, soldaţii din escortă se grăbeau la cursurile de învăţământ politic, muncitorii voiau să ajungă mai repede la baracă, la mâncare, şeful de echipă întârzia la o partidă de cărţi – şi vinovat de toate era Merzliakov. Şi a fost pedepsit. La început l-au snopit în bătaie propriii săi tovarăşi, apoi şeful de echipă şi soldaţii din escortă. Buşteanul a rămas în zăpadă, iar în loc de buştean, la baracă l-au cărat pe Merzliakov. Scutit să mai meargă la muncă, acesta zăcea pe prici. îl dureau şalele. Felcerul i-a uns spinarea cu solidol – la punctul sanitar nu mai exista de multă vreme vreo substanţă pentru frecţii. Merzliakov zăcea tot timpul îndoit de mijloc, plângându-se mereu de durere în şale. Durerea dispăruse de mult, coasta ruptă se refăcuse repede, dar Merzliakov se străduia, cu preţul oricărei minciuni, să amâne trecerea lui pe listele de muncă. Şi nu l-au trecut în liste. Într-o bună zi l-au îmbrăcat, l-au aşezat pe targă, l-au pus apoi în remorca unui camion şi, împreună cu un alt bolnav, l-au dus la Spitalul Raional. Acolo însă nu exista cabinet de radiologie. Acum trebuia să se gândească serios la toate şi Merzliakov se gândea. A zăcut şi acolo câteva luni fără să se dezdoaie, apoi a fost transferat la Spitalul Central, unde, fireşte, exista cabinet de radiologie. L-au

instalat în Secţia de chirurgie, în saloanele de boli traumatice pe care, în simplitatea lor, bolnavii le numeau „boli dramatice”, fără să se gândească la amărăciunea acestui calambur.

— Mai este şi acesta, spuse chirurgul arătându-i fişa lui Merzliakov cu istoricul bolii, o să-l transferăm la dumneata, Piotr Ivanovici, n-avem ce să-i facem la chirurgie.

— Dar în diagnostic ai scris: anchiloză în urma unei traume la coloana vertebrală. Eu ce să fac cu el? întrebă neuropatologul.

— Da, anchiloză, fireşte. Ce aş mai fi putut să scriu? Bătăile pot avea consecinţe şi mai rele. Uite, de pildă, un caz pe care l-am avut la mina Serii. Şeful de echipă a snopit în bătaie un muncitor harnic...

— N-am timp, Serioja, să ascult istoriile dumitale. Eu te întreb de ce să-l transferi la mine?

— Păi am scris: „Examinare pentru determinarea gradului de invaliditate”. îl înţepaţi cu nişte ace, îi întocmim un proces-verbal şi... pe vapor cu el. Las să fie un om liber.

— Dar i-ai făcut radiografii? Leziunile ar trebui să se vadă şi fără ace.

— I-am făcut. Uită-te şi dumneata. Chirurgul puse în dreptul perdeluţei de tifon negativul întunecat al unui film. Naiba înţelege ce-i pe filmul ăsta. Până când n-o să avem lumină bună, curent electric ca lumea, toate radiografiile noastre o să fie ceţoase.

— Cu adevărat ceţoase, întări Piotr Ivanovici. Bine, aşa să fie.

Şi-şi puse numele pe fişa cu istoricul bolii şi acordul pentru mutarea lui Merzliakov în secţia lui.

În secţia de chirurgie, gălăgioasă şi învălmăşită, plină ochi de cazuri cu degerături, luxaţii, fracturi, arsuri (minele din Nord nu glumeau), în secţia unde mulţi bolnavi zăceau direct pe pardoseală şi pe coridoare, unde lucra un singur chirurg, un tânăr extenuat de muncă, şi patru felceri (niciunul nu dormea mai mult de trei-patru ore din douăzeci şi patru) – nimeni nu se putea ocupa serios de Merzliakov. Acesta înţelese că în secţia de neurologie, unde îl mutaseră pe neaşteptate, vor începe investigaţiile autentice.

Toată voinţa lui disperată de deţinut era concentrată de multă vreme pe un singur lucru: să nu se dezdoaie. Şi nu se dezdoia. Şi cât îşi dorea trupul său să se dezdoaie măcar pentru o secundă! Dar el îşi amintea mina, frigul care-ţi tăia respiraţia, pietrele îngheţate, alunecoase şi strălucitoare din abatajul aurifer, gamela cu supă pe care la prânz o bea pe nerăsuflate, fără să se folosească de lingura inutilă, patul puştilor soldaţilor din escortă şi cizmele şefilor de echipă – şi îşi găsea putere să nu se dezdoaie. De altfel, acum îi era mai uşor decât în primele săptămâni. Dormea puţin, temându-se să nu se dezdoaie în somn. Ştia că sanitarilor de serviciu li se ordonase de la bun început să nu-l scape din ochi ca să-l prindă cu înşelăciunea. Iar după darea în vileag – Merzliakov ştia şi asta – urma trimiterea lui în mina disciplinară, şi cum ar fi trebuit să arate o mină disciplinară, dacă cea obişnuită îi lăsase amintiri atât de cumplite?

A doua zi după mutarea la neurologie, l-au dus în faţa doctorului. Şeful secţiei l-a chestionat scurt despre începutul bolii, a dat binevoitor din cap, i-a explicat, aparent în treacăt, că până şi muşchii sănătoşi ţinuţi într-o poziţie nefirească, pe o perioadă de mai multe luni, se pot adapta la ea, şi omul poate să ajungă invalid de la sine putere. Apoi Piotr Ivanovici s-a apucat să-l examineze. Merzliakov a răspuns pe nimerite la întrebările ce însoţeau înţepăturile cu ace, loviturile cu un ciocănel de cauciuc şi palpările.

Piotr Ivanovici cheltuia mai mult de jumătate din ziua de muncă cu demascarea simulanţilor. Înţelegea, fireşte, motivele care-i împingeau pe deţinuţi să simuleze boala. Nu cu mult timp în urmă, el însuşi fusese deţinut şi nu-l mirau nici încăpăţânarea copilărească a simulanţilor, nici primitivismul naiv al tertipurilor folosite. Fost conferenţiar la un institut din Siberia, Piotr Ivanovici îşi clădise cariera în aceleaşi zăpezi unde bolnavii lui încercau să-şi salveze viaţa, trăgându-l pe sfoară. Nu se poate spune că nu-i era milă de oameni. Dar el era mai mult medic decât om, înainte de orice era un specialist. Era mândru că un an de munci în comun nu distrusese medicul specialist din el. Chestiunea demascării simulanţilor n-o privea din punctul

de vedere al vreunui înalt interes de stat sau al moralităţii. În această problemă el vedea doar o aplicare corectă a cunoştinţelor sale, a abilităţii sale psihologice de a întinde capcane în care să nimerească, spre marea glorie a ştiinţei, oameni flămânzi, nefericiţi şi pe jumătate nebuni. În lupta aceasta dintre medic şi pacient, toate avantajele erau de partea medicului – mii de medicamente ingenioase, sute de manuale, aparatură bogată, soldaţii din escortă, imensa experienţă a specialistului –, în timp ce de partea bolnavului nu era decât groaza de lumea de unde venise în spital şi unde îi era frică să se întoarcă. Tocmai groaza aceasta îi dădea deţinutului puterea să lupte. Când demasca un simulant, Piotr Ivanovici încerca o profundă satisfacţie: viaţa îi demonstra o dată în plus că el e un medic priceput, că nu-şi pierduse profesionalismul, ci, dimpotrivă, şi-l cizelase, şi-l şlefuise, într-un cuvânt, el încă mai putea...

„Proşti mai sunt şi chirurgii ăştia, îşi spunea el, aprinzându-şi o ţigară după plecarea lui Merzliakov. Nu ştiu ori au uitat anatomia topografică, iar reflexele nu le-au ştiut niciodată. Se salvează doar cu radiografia. Fără o poză nu sunt în stare să diagnosticheze cu precizie nici măcar o fractură banală. Şi ce aere îşi mai dau!” Piotr Ivanovici n-avea nici urmă de îndoială că Merzliakov era un simulant. „Bine, să mai zacă o săptămână. În acest răstimp strângem toate analizele, ca să fie totul în regulă. Apoi punem toate hârtiile în dosarul lui medical”.

Piotr Ivanovici zâmbi, gustând dinainte efectul teatral al unei noi demascări.

Peste o săptămână, în spital se forma un convoi pentru vapor – transferul bolnavilor pe Pământul cel mare. Procesele-verbale se scriau aici, într-un salon, iar preşedintele Comisiei medicale, sosit de la Direcţie, examina personal bolnavii pregătiţi de spital pentru plecare. Rolul lui era să cerceteze documentele, să verifice alcătuirea lor corespunzătoare. Examinarea unui bolnav nu-i lua mai mult de o jumătate de minut.

— În listele mele, spuse chirurgul, figurează un oarecare Merzliakov. Cu un an în urmă, soldaţii din escortă i-au fracturat şira spinării. Aş fi vrut să-i dăm drumul. Nu de

mult a fost transferat la Secţia de neurologie. Iată, sunt gata şi documentele de plecare.

Preşedintele Comisiei se întoarse spre neuropatolog.

— Aduceţi-l pe Merzliakov, spuse Piotr Ivanovici.

Îl aduseră pe Merzliakov îndoit pe jumătate. Preşedintele îi aruncă o privire.

— Ce gorilă! exclamă el. Da, fireşte, n-are rost să ţinem aici asemenea oameni.

Şi, apucând tocul, se întinse după liste.

— Eu nu semnez, spuse Piotr Ivanovici cu un glas răsunător şi clar. Este un simulant şi mâine o să am onoarea să vă demonstrez lucrul acesta, dumneavoastră şi chirurgului.

— Atunci îl lăsăm deoparte, zise indiferent preşedintele, punând tocul jos. De altfel, hai să terminăm, s-a făcut târziu.

— E un simulant, Serioja, spuse Piotr Ivanovici şi-l luă de braţ pe chirurg, în timp ce ieşeau din salon.

Chirurgul îşi eliberă braţul.

— Aşa o fi, răspunse el cu o grimasă de dezgust. Dea Domnul să ai succes în demascarea asta. O să fii cât se poate de satisfăcut.

A doua zi, la raportul de gardă din biroul directorului spitalului, Piotr Ivanovici raportă amănunţit cazul lui Merzliakov.

— Cred, a conchis el, că demascarea lui Merzliakov trebuie făcută în două etape. Prima va fi anestezia Rausch, pe care dumneata ai uitat-o, Serghei Feodorovici, spuse el triumfător întorcându-se spre chirurg. Lucrul acesta trebuia făcut de la bun început. Şi dacă Rausch nu dă rezultate, atunci...

— Piotr Ivanovici îşi desfăcu braţele a neputinţă –, atunci urmează terapia de şoc. Vă asigur că e un procedeu amuzant.

— N-ar fi cam mult? spuse Aleksandra Sergheevna, şefa celei mai mari secţii din spital, a tuberculoşilor.

Era o femeie plinuţă, corpolentă, venită de curând de pe Continent.

— N-aş zice, comentă directorul spitalului, o asemenea canalie...

Nu-l stânjenea prea tare prezenţa doamnelor.

— Să vedem ce rezultate avem de la Rausch, zise împăciuitor Piotr Ivanovici.

Anestezia Rausch este o anestezie năucitoare, pe bază de eter, cu efect de scurtă durată. Bolnavul adoarme cincisprezece – douăzeci de minute, timp în care chirurgul trebuie să-i pună la loc un os luxat, să-i amputeze un deget sau să deschidă un abces dureros.

Şefimea spitalului, gătită în halate albe, înconjură masa de operaţie în sala de tratament, unde îl aduseseră pe docilul Merzliakov îndoit pe jumătate. Infirmierii puseră mâna pe chingile de in cu care sunt legaţi de obicei bolnavii de masa de operaţie.

— Nu trebuie să-l legaţi, nu! strigă Piotr Ivanovici. Tocmai aşa ceva nu trebuie.

Îl întoarseră pe Merzliakov cu faţa în sus. Chirurgul îi puse masca pentru anestezie şi luă în mână sticluţa cu eter.

— Începe, Serioja!

Eterul începu să picure.

— Mai adânc, respiră mai adânc, Merzliakov! Numără cu voce tare!

— Douăzeci şi şase, douăzeci şi şapte, număra Merzliakov cu glas leneş, dar, curmând numărătoarea, începu să bâiguie ceva de neînţeles, bucăţi de fraze, presărate cu înjurături de mamă.

Piotr Ivanovici îl ţinea de braţul stâng. Peste câteva minute, braţul se relaxă. Piotr Ivanovici îi dădu drumul. Mâna căzu moale, ca moartă, pe marginea mesei. Piotr Ivanovici dezdoi încet şi triumfător trupul lui Merzliakov. Toţi scoaseră o exclamaţie de uimire.

— Acum puteţi să-l legaţi, se adresă Piotr Ivanovici infirmierilor.

Merzliakov deschise ochii şi văzu pumnul păros al directorului spitalului.

— Vasăzică aşa, canalie, urlă răguşit directorul. Acum ajungi la proces.

— Bravo, Piotr Ivanovici, bravo! repetă preşedintele Comisiei, bătându-l pe umăr pe neuropatolog. Şi eu care ieri eram gata să eliberez gorila asta!

— Dezlegaţi-l! ordonă Piotr Ivanovici. Dă-te jos de pe masă!

Merzliakov nu se dezmeticise complet. I se zbăteau tâmplele, în gură simţea gustul greţos-dulce al eterului. Nici acum nu-şi dădea seama dacă totul era vis sau realitate şi, cine ştie, poate că asemenea visuri avusese şi înainte, nu doar o dată.

— Da duceţi-vă cu toţii la mama dracului! ţipă el pe neaşteptate şi se îndoi din nou, ca înainte.

Lat în spate, costeliv, aproape atingând pardoseala cu degetele lui lungi şi groase, cu privirea tulbure şi părul zbârlit, semănând într-adevăr cu o gorilă, Merzliakov ieşi din sala de tratament. Lui Piotr Ivanovici i se raportă că pacientul Merzliakov stă culcat în pat în poziţia lui obişnuită. Doctorul ordonă să fie adus în cabinetul lui.

— Ai fost dat pe faţă, Merzliakov, spuse neuropatologul. Dar am vorbit cu directorul să fie indulgent. Nu-ţi vor intenta proces, nu te vor trimite la o mină de pedeapsă, doar te vor externa şi te vei întoarce la mina ta, la munca pe care o făceai înainte. Eşti un adevărat erou, frăţioare. Un an întreg ne-ai tras pe sfoară.

— Nu ştiu despre ce vorbiţi, spuse gorila, fără să ridice ochii.

— Cum nu ştii? Doar tocmai ai fost dezdoit!

— Nu m-a dezdoit nimeni.

— Ei, dragul meu, zise neuropatologul, chiar ai întrecut măsura. Am vrut să te iau cu frumosul, dar în felul ăsta, peste o săptămână tu singur o să mă rogi să te externez.

— Cine ştie ce-o să fie peste o săptămână... spuse încet Merzliakov.

Cum să-i explice medicului că numai şi o săptămână în plus, o zi, un ceas în plus trăit oriunde în afara minei este tocmai ceea ce înţelege el prin fericire? Dacă doctorul nu înţelege singur, cum i-ar putea explica el? Merzliakov tăcea, cu privirea în jos.

L-au scos din cabinet, iar Piotr Ivanovici s-a dus la directorul spitalului.

— Se poate face mâine, nu peste o săptămână, spuse directorul după ce ascultă propunerea lui Piotr Ivanovici.

— I-am promis încă o săptămână, zise Piotr Ivanovici. Spitalul n-o să sărăcească din asta.

— Bine, încuviinţă directorul. Fie şi peste o săptămână. Numai să mă chemaţi şi pe mine. O să-l legaţi?

— Nu e cazul, răspunse neuropatologul. Şi-ar putea luxa un braţ sau un picior. O să fie imobilizat de infirmieri.

Şi, luând dosarul medical al lui Merzliakov, neuropatologul scrise în coloana prescripţiilor: „terapie de şoc” şi puse data.

În terapia de şoc se introduce în sângele bolnavului o doză de ulei camforat de câteva ori mai mare decât cea obişnuită care se injectează subcutanat pentru susţinerea tonusul cardiac al bolnavilor de inimă în stare gravă. O asemenea doză provoacă imediat un acces asemănător unei crize de demenţă furioasă sau unui atac de epilepsie. Sub efectul camforului, întreaga activitate musculară creşte brusc, la fel şi toată forţa motorie. Muşchii se încordează la maximum şi forţa bolnavului, care în acest răstimp îşi pierde cunoştinţa, se înzeceşte. Criza durează câteva minute.

Zilele se scurgeau, dar Merzliakov nici gând să se dezdoaie de bunăvoie. Veni şi dimineaţa notată în fişa medicală şi pe Merzliakov îl duseră la Piotr Ivanovici. În Nord este preţuit orice fel de divertisment: cabinetul doctorului era arhiplin. Opt infirmieri robuşti se aliniaseră de-a lungul pereţilor. În mijlocul încăperii fusese pus un divan.

— O s-o facem aici, zise Piotr Ivanovici, ridicându-se de la masă. N-o să umblăm după chirurgi. Apropo, unde-i Serghei Feodorovici?

— Nu vine, spuse Anna Ivanovna, sora de serviciu. A spus că e „ocupat”.

— Ocupat, da, ocupat... repetă Piotr Ivanovici. I-ar fi prins bine să vadă cum îi fac eu munca.

Îi suflecară mânecile lui Merzliakov şi felcerul îi unse braţul cu iod. Felcerul luă seringa în mâna stângă şi-i înţepă vena lângă îndoitura cotului. Sângele întunecat ţâşni din ac în interiorul seringii. Cu o mişcare lină a degetului mare, felcerul apăsă pistonul şi soluţia galbenă începu să curgă în venă.

— Injectează mai repede! spuse Piotr Ivanovici. Şi dă-te mai iute la o parte. Iar voi, se adresă el infirmierilor, ţineţi-l bine.

Trupul uriaş al lui Merzliakov săltă în sus şi începu să se zvârcolească în mâinile infirmierilor. îl ţineau opt oameni. Merzliakov horcăia, se zbătea, dădea din mâini şi din picioare, dar infirmierii îl ţineau strâns şi el se potoli încetul cu încetul.

— Un tigru, numai un tigru poate fi domolit aşa, strigă entuziasmat Piotr Ivanovici. Doar în ţinutul lacului Baikal tigrii sunt prinşi astfel cu mâinile. Iată, puteţi observa cum exagerează Gogol, i se adresă directorului spitalului. Vă amintiţi finalul din *Taras Bulba?* „Ca la vreo treizeci de ostaşi se agăţaseră de mâinile şi de picioarele lui”[66]. Iar gorila asta e mai mare decât Taras Bulba. N-a fost nevoie decât de opt oameni.

— Da, da, întări directorul.

De Gogol nu-şi aducea aminte, dar terapia de şoc îl încântase grozav.

În dimineaţa următoare, Piotr Ivanovici se opri la patul lui Merzliakov.

— Ei, cum e? întrebă el. Ce hotărâre ai luat?

— Externaţi-mă, răspunse Merzliakov.

[1956]

Pinul pitic

În Nordul extrem, la îngemănarea dintre taiga şi tundră, printre mestecenii pitici, printre tufele joase de scoruş cu boabele apoase, de un galben luminos şi neobişnuit de mari, printre zadele bătrâne de şase veacuri care ajung la maturitate la trei sute de ani, trăieşte un copac deosebit: pinul pitic. E o rudă îndepărtată a cedrului, e cedrul siberian, un conifer veşnic verde, cu trunchiul ceva mai gros decât braţul unui om şi înalt de doi-trei metri. Se mulţumeşte cu puţin şi creşte fixându-şi rădăcinile în

66 N.V. Gogol, Opere, vol. I, traducere de Al. Teodoreanu şi Xenia Stroe, Editura Univers, Bucureşti, p. 358.

crăpăturile pietrelor de pe povârnişurile munţilor. Este curajos şi încăpăţânat, ca toţi copacii nordici. Sensibilitatea lui este ieşită din comun.

E toamnă târzie, de mult ar fi trebuit să ningă, să vină iarna. Pe marginea albă a bolţii cereşti, de zile întregi se preumblă nori joşi, albăstrii, de parcă ar fi plini de vânătăi. Dar de azi dimineaţă vântul pătrunzător de toamnă a devenit ameninţător de liniştit. Miroase a zăpadă? Nu, nu va ninge. Pinul pitic nu s-a culcat încă la pământ... Şi zilele trec una după alta, nu ninge, norii colindă dincolo de munţi, iar pe cerul înalt a apărut un soare mic şi palid, şi toate sunt ca toamna...

Dar pinul pitic începe să se îndoaie. Se îndoaie tot mai mult ca sub apăsarea unei greutăţi imense ce creşte necontenit. Se agaţă cu vârful de piatră şi se lipeşte de pământ, întinzându-şi pe pământ labele de smarald. Pur şi simplu se aşterne pe jos. Seamănă cu o caracatiţă îmbrăcată în pene verzi. Culcat, el aşteaptă o zi şi încă una, şi iată că din cerul alburiu se cerne zăpada, ca o pulbere, iar pinul pitic, asemenea ursului, se cufundă în somnolenţa de iarnă. Pe muntele alb se umflă bule imense de zăpadă – tufele de pin pitic s-au culcat să hiberneze.

Iar la sfârşitul iernii, când un strat de zăpadă de trei metri mai acoperă încă pământul, când în defileuri viscolele au troienit zăpada dură ce ar ceda doar în faţa fierului, oamenii caută zadarnic în jur semne ale primăverii care, după calendar, ar fi trebuit să vină. Dar ziua e ca oricare altă zi de iarnă: aerul e rarefiat şi uscat şi nu diferă cu nimic de cel din ianuarie. Din fericire, senzaţiile omului sunt prea primitive, percepţiile prea elementare, chiar şi simţurile sunt puţine, doar cinci – toate acestea sunt insuficiente pentru prevestiri şi profeţii.

Natura e mai sensibilă decât omul în percepţiile ei. Câte ceva despre lucrul acesta ştim şi noi. Gândiţi-vă la somonii care vin să-şi lase icrele doar în râul unde au fost depuse icrele din care au crescut ei. Gândiţi-vă la traseele misterioase ale păsărilor migratoare. Şi la deloc puţinele plante şi flori-barometru.

Şi iată că în mijlocul albului nesfârşit al zăpezii, când orice speranţă pare pierdută, se înalţă dintr-odată pinul

pitic. Se scutură de omăt, se îndreaptă în toată statura lui, îşi ridică spre cer cetina îngheţată, verde, cu irizări roşietice. În Nord, el e primul, nu noi, care aude chemarea primăverii şi, crezând în ea, se trezeşte înaintea tuturor. Iarna s-a sfârşit.

Dar mai poate apărea ceva: focul. Pinul pitic este prea credul. El urăşte atât de mult iarna, încât este gata să creadă în căldura focului. Dacă în miezul iernii este aprins un foc în preajma unui pin pitic aplecat, încovoiat în hibernarea lui, el se ridică. Se stinge focul şi pinul nostru dezamăgit, plângând de obidă, se îndoaie din nou şi se culcă la loc. Şi îl acoperă zăpada.

Nu, el nu este numai prezicătorul vremii. Pinul pitic este copacul speranţelor, singurul copac mereu verde în Nordul extrem. În strălucirea albă a zăpezii, labele lui de cetină de un verde mat vorbesc despre Sud, despre căldură şi viaţă. Vara, el este modest şi trece neobservat – de jur-împrejur totul înfloreşte în grabă, străduindu-se să rămână în floare în vara scurtă din Nord. Florile de primăvară, vară şi toamnă se întrec unele pe altele într-o înflorire impetuoasă de nestăvilit. Dar toamna e aproape şi, iată, acele mărunte şi galbene ale zadelor se împrăştie pe jos, dezgolind crengile, iarba îngălbenită se chirceşte şi se usucă, pădurea rămâne pustie şi atunci se pot vedea de departe torţele verzi, imense, ale pinului pitic strălucind în iarba palid-gălbuie şi peste muşchiul cenuşiu.

Pentru mine, pinul pitic este dintotdeauna copacul rusesc cel mai poetic, întrecând chiar mult lăudatele sălcii plângătoare, platanii şi chiparoşii. Iar lemnul lui dă mai multă căldură.

[1960]

Crucea Roşie

Viaţa în lagăr este în aşa fel orânduită, încât doar cadrul medical poate cu adevărat să dea un ajutor efectiv deţinutului. Protecţia muncii înseamnă protecţia sănătăţii, iar protecţia sănătăţii este protecţia vieţii. Conducerea

lagărului este extrem de numeroasă: comandantul lagărului şi gardienii subordonaţi lui, comandantul pazei cu detaşamentul lui de soldaţi din escortă, directorul secţiei raionale a MVD[67] cu aparatul său de anchetă, activistul în domeniul instrucţiei din lagăr, adică şeful sectorului cultural-educativ cu inspectoratul lui. Aplicarea regimului concentraţionar este lăsată în seama bunului plac – bun sau rău – al acestor oameni. În ochii deţinutului, aceştia sunt simbolul oprimării şi al constrângerii. Ei forţează deţinutul să muncească, îl păzesc zi şi noapte să nu evadeze, îl urmăresc să nu mănânce şi să nu bea în plus. Toţi aceşti oameni zi de zi şi oră de oră îi repetă deţinutului unul şi acelaşi lucru: munceşte! Dă-i bătaie!

În lagăr, doar un singur om nu-i spune aceste cuvinte îngrozitoare, sâcâitoare şi detestate de toţi deţinuţii. Medicul. Medicul îi spune alte cuvinte: odihneşte-te, ai obosit, mâine nu munceşti, eşti bolnav. Doar medicul nu trimite deţinutul în bezna albă a iernii, în abatajul îngheţat de piatră multe ore în fiecare zi. Medicul este protectorul deţinutului prin funcţia lui care îl apără de bunul plac al şefilor, de zelul nemăsurat al veteranilor în slujba lagărului.

Au fost ani în care pe pereţii barăcilor atârnau afişe mari tipărite: „Drepturile şi obligaţiile deţinutului”. Erau multe obligaţii şi puţine drepturi. „Dreptul” de a înainta o petiţie şefului, dar nu în numele unui colectiv... „Dreptul” de a scrie scrisori familiei, dar trecute prin cenzura lagărului... „Dreptul” la ajutorul medical.

Acest ultim drept era extrem de important, deşi în multe dintre dispensarele minelor dizenteria o tratau cu soluţie de permanganat de potasiu şi cu aceeaşi soluţie, dar mai densă, ungeau şi rănile purulente sau degerăturile.

Medicul poate oficial să scutească omul de muncă, trecându-l într-un registru, poate să-l interneze, să-l trimită într-un centru de întremare, poate să-i mărească raţia. Şi lucrul cel mai important într-un lagăr, doctorul stabileşte „categoria de muncă”, gradul capacităţii de muncă după care se fixează norma de îndeplinit. Medicul poate propune chiar şi eliberarea deţinutului ca invalid, potrivit celebrului

67 Abreviere în rusă pentru Ministerul Afacerilor Interne.

articol 458. Un deţinut scutit de muncă nu poate fi obligat de nimeni să muncească – medicul este de necontrolat în deciziile sale. Numai gradele superioare medicale pot să-l supervizeze. Practic, medicul nu este subordonat nimănui în munca sa.

Ar mai trebui să amintim că verificarea cantităţii produselor în castron este obligaţia medicului, ca şi supravegherea calităţii mâncării preparate.

Singurul apărător al deţinutului, apărătorul lui real, este medicul de lagăr. Puterea lui e enormă, pentru că nimeni din conducerea lagărului nu poate controla acţiunile unui specialist. Dacă un medic dădea un diagnostic eronat sau cu rea-credinţă, lucrul acesta putea fi stabilit doar de un cadru medical egal în grad sau cu un grad superior, deci tot de un specialist. Aproape întotdeauna conducerea lagărului era în conflict cu medicii – însuşi specificul muncii îi separa în două tabere opuse. Şeful voia ca grupa „C” (scutiţi temporar de muncă pe motiv de boală) să fie mai mică, pentru ca lagărul să scoată la muncă mai mulţi oameni. Medicul însă vedea că graniţa dintre bine şi rău era călcată de multă vreme, că oamenii care ieşeau la muncă erau bolnavi, obosiţi, vlăguiţi şi aveau dreptul la scutire într-un număr mult mai mare decât pretindea conducerea.

Un medic ferm putea să insiste pentru scutirea de muncă a oamenilor. Fără aprobarea medicului, niciun şef de lagăr n-ar fi trimis oameni la lucru.

Medicul putea scăpa deţinutul de munca grea: toţi deţinuţii erau împărţiţi, asemenea cailor, pe „categorii de muncă”. Aceste grupe – trei, patru sau cinci la număr – se numeau „categorii de muncă”, deşi sintagma părea scoasă dintr-un dicţionar de filosofie. Era una dintre vorbele de duh sau, mai bine zis, una dintre grimasele vieţii.

Să oferi o categorie uşoară de muncă însemna adesea să salvezi omul de la moarte. Dar cel mai trist lucru era că oamenii, încercând să primească o categorie uşoară de muncă şi străduindu-se să înşele medicul, sufereau de fapt de o boală mult mai gravă decât îşi închipuiau ei.

Medicul putea să dea o scutire temporară de muncă, putea să trimită deţinutul la spital, ba chiar să „acteze” un bolnav, adică să-i întocmească un act de invaliditate şi atunci

deţinutul era trimis pe Continent. E adevărat că patul de spital şi *aktirovka*[68] în faţa unei comisii medicale nu depindeau de doctorul care elibera foaia de drum, dar important era începutul acestei proceduri.

Toate acestea şi încă multe altele erau perfect înţelese şi luate în consideraţie de către blatari. În codul moral al hoţilor figura atitudinea specială faţă de medic. În lumea lagărelor şi a închisorilor, alături de „raţia de penitenciar" şi de „hoţul-gentleman" s-a încetăţenit şi legenda despre Crucea Roşie.

„Crucea Roşie" este un termen folosit de infractori şi eu devin circumspect ori de câte ori aud expresia aceasta.

Blatarii îşi arătau demonstrativ respectul pentru cadrele medicale, le promiteau orice fel de susţinere, separând medicii de masa imensă a „fraierilor" şi a „gogomanilor".

A fost inventată o legendă – ea circulă şi acum în lagăre – despre nişte borfaşi mărunţi, „bijboci", care au furat de la un medic. Dar hoţii cu state vechi i-au descoperit şi au înapoiat cu scuze obiectul furat. Nici mai mult, nici mai puţin decât ceasul din „Breguet Herriot"[69].

Într-adevăr nu furau de la medici, se străduiau să nu fure. Medicilor le făceau cadouri – obiecte sau bani –, dacă aceştia erau angajaţi civili. Se milogeau pe lângă medicii-deţinuţi sau îi ameninţau cu moartea. îi lăudau pe medicii care ajutau blatarii.

Să ai un medic „în cârlig" este visul oricărei găşti de infractori. Blatarul poate fi necioplit şi îndrăzneţ cu orice şef (în unele împrejurări el e chiar obligat să arboreze cu agresivitate un asemenea aer „şic"), dar în faţa medicului el e slugarnic, se ploconeşte în faţa lui şi nu-şi permite niciun cuvânt grosolan la adresa acestuia până în clipa în care vede că nu e crezut, că nimeni nu e gata să-i satisfacă pretenţiile impertinente.

Cum s-ar zice, în lagăr, niciun cadru medical nu trebuie să se îngrijească de soarta lui, blatarii îl ajută

68 Întocmirea unui proces-verbal privind imposibilitatea folosirii în continuare a deţinutului ca forţă de muncă, ca urmare a unei invalidităţi ireversibile. Procesul-verbal era discutat în cadrul unei comisii speciale.
69 Posibilă aluzie la un roman poliţist al lui Lev Şeinin.

material şi moral: ajutorul material constă în costume şi nădragi şterpeliţi, iar cel moral în faptul că blatarul îl onorează pe medic cu bunăvoinţa sa, cu vizite şi conversaţii.

O afacere fără prea mult efort: să pui pe patul de spital un pederast criminal şi şantajist, plesnind de sănătate, în locul unui „fraier” vlăguit de o muncă peste puterile lui, de lipsă de somn şi de bătăi. Să-l pui şi să-l ţii acolo până când acesta binevoieşte să se externeze.

O afacere fără prea mult efort: să scuteşti regulat de muncă blatari, ca ei să poată „apuca regele de barbă” [70].

Să trimiţi blatari cu foi de drum în alte spitale, dacă ei au nevoie de asta în cine ştie ce scopuri de-ale lor, „superioare”.

Să-i acoperi pe blatarii simulanţi, iar aceştia sunt toţi maeştri în simularea bolilor grave, cu eternele lor „şmenării” ce puteau fi luate drept ulceraţii trofice la gambe şi şolduri, cu răni pe burtă prin tăieturi uşoare, dar impresionante la vedere etc.

Să le oferi „un piculeţ” de prafuri, codeină şi cofeină, punând la dispoziţia „binefăcătorilor” toată rezerva de substanţe narcotice şi tincturi alcoolice.

Mulţi ani la rând am primit convoaie într-un spital mare de lagăr: toţi simulanţii veniţi cu foi de drum eliberate de doctori erau hoţi. Aceştia fie mituiau doctorul local, fie îl băgau în sperieţi şi acesta întocmea un document medical fals.

Se întâmpla adesea şi altfel: medicul sau şeful local al vreunui lagăr, vrând să scape de un element sâcâitor sau periculos pentru zona respectivă, îl trimitea la spital în speranţa că, dacă acesta nu va dispărea pentru totdeauna, măcar pentru un timp lagărul respectiv o să aibă un răgaz de linişte.

Dacă medicul fusese mituit era rău, foarte rău. Dar dacă fusese speriat, acest lucru era de iertat, pentru că ameninţările blatarilor nu sunt vorbe goale. La punctul sanitar al minei Spokoinîi[71], unde erau mulţi blatari, a fost

70 Zicală folosită mai ales în argoul blatarilor.

71 Liniştit (rusă).

detaşat de la un spital tânărul doctor Surovâi, un deţinut tânăr, care absolvise de curând Institutul de Medicină din Moscova. Prietenii încercaseră să-l abată din drum. Ar fi putut să refuze şi să meargă la muncile în comun, numai să nu plece la o muncă atât de vizibil periculoasă. Dar Surovâi nimerise la spital după ce fusese la muncile comune şi se temea să se întoarcă într-un asemenea loc, aşa că a acceptat să meargă la mină să lucreze în specialitatea lui. Conducerea l-a instruit, dar nu i-a dat sfaturi cum să se poarte cu blatarii. îi era strict interzis să trimită din mină la spital tâlhari sănătoşi. O lună mai târziu a fost ucis chiar în camera de gardă: cincizeci şi două de răni de cuţit au fost numărate pe trupul lui.

În zona de femei a unei alte mine, doctoriţa Şiţel, o femeie în vârstă, a fost omorâtă cu toporul de propria-i infirmieră, de tâlhăriţa Kroşka, care executa sentinţa blatarilor.

Aşa arăta în realitate Crucea Roşie în situaţiile în care medicii nu erau concilianţi şi nu luau mită.

Medicii naivi căutau explicaţii ale acestor contradicţii la ideologii lumii interlope. Unul dintre filosofi – căpetenie de tâlhari – zăcea în Secţia de chirurgie a spitalului. Cu două luni înainte, stând în izolator şi dorind să iasă de acolo, a pus în aplicare un procedeu obişnuit, care nu dădea greş, dar nici nu era lipsit de riscuri: şi-a presărat pe amândoi ochii – pentru siguranţă – praf de creion chimic. S-a întâmplat însă că ajutorul medical a întârziat, iar blatarul a orbit. Zăcea în spital ca invalid, pregătindu-se să plece pe Continent. Dar, asemenea faimosului Sir Williams din romanul *Rocambole*, chiar şi orb el lua parte la întocmirea planurilor criminale, iar în consiliile de onoare era socotit chiar o autoritate de necontestat. La întrebarea medicului despre Crucea Roşie şi despre asasinatele medicilor la mină, săvârşite de hoţi, Sir Williams a răspuns muind vocalele după şuierătoare, în stilul tuturor blatarilor: „În viaţă pot apărea tot felul de situaţii în care legea nu trebuie aplicată”.

Era un dialectic acest Sir Williams.

În *Amintiri din casa morţilor*, Dostoievski remarcă înduioşat faptele nefericiţilor care se comportă ca nişte

copii mari, sunt atraşi de teatru, se ceartă copilăreşte între ei, fără mânie. Dostoievski n-a întâlnit şi n-a cunoscut oamenii din lumea autentică a blatarilor. Pentru această lume Dostoievski nu şi-ar fi permis să arate niciun fel de simpatie.

Nenumărate sunt nelegiuirile hoţilor în lagăr. Oamenii nefericiţi sunt cei care trudesc din greu, cărora hoţul le ia ultima buleandră şi ultimii bani, iar victima se teme să reclame, pentru că vede că hoţul e mai puternic decât conducerea. Hoţii îi bat şi-i silesc să muncească: zeci de mii de oameni au fost stâlciţi în bătaie. Sute de mii de oameni în detenţie au fost corupţi de ideologia infractorilor şi au devenit neoameni. Ceva din lumea blatarilor s-a cuibărit pentru totdeauna în sufletele lor, hoţii şi morala lor au lăsat pentru totdeauna o urmă de neşters în sufletul fiecăruia dintre ei.

Şeful este grosolan şi necruţător, instructorul este mincinos, medicul este lipsit de scrupule, dar toate acestea sunt fleacuri în comparaţie cu puterea de a corupe a lumii blatarilor. Primii rămân oameni, ceva omenesc tot mai licăreşte în ei. Blatarii însă nu sunt oameni.

Influenţa moralei lor în viaţa lagărului este nemărginită şi totală. Lagărul este incontestabil o şcoală negativă întru totul. Nimeni nu extrage ceva folositor sau necesar de aici: nici deţinutul, nici şeful lui, nici gardienii, nici martorii involuntari – ingineri, geologi, medici –, nici şefii, nici subordonaţii.

Fiecare minut al vieţii în lagăr este un minut otrăvit.

Acolo sunt multe lucruri pe care niciun om n-ar trebui să le ştie sau să le vadă, iar dacă le-a văzut, mai bine ar muri.

Deţinutul învaţă să urască munca, nimic altceva n-are de învăţat.

Acolo el deprinde linguşirea, minciuna, ticăloşiile mari şi mici, devine egoist.

Întorcându-se în lumea liberă, el vede că nu a evoluat în timpul detenţiei şi, în plus, descoperă că preocupările lui s-au restrâns şi-au devenit mărunte şi primitive.

Barierele morale s-au deplasat dincolo de cunoştinţele lui anterioare.

Reiese că poţi comite ticăloşii şi totuşi să trăieşti.

Poţi minţi şi să trăieşti mai departe.

Poţi să promiţi şi să nu-ţi ţii promisiunea şi totuşi să trăieşti.

Poţi să bei banii tovarăşului tău.

Poţi să ceri de pomană şi să trăieşti! Poţi să te milogeşti şi să trăieşti!

Reiese că omul care comite o ticăloşie nu moare.

Deţinutul se deprinde cu trândăvia, cu înşelăciunea, cu ura faţă de toţi şi de toate. Învinovăţeşte pe toată lumea, deplângându-şi soarta.

Îşi supraapreciază suferinţele, uitând că fiecare om îşi are necazurile lui. S-a dezvăţat să aibă înţelegere pentru necazul celuilalt, pur şi simplu nu-l înţelege, nu vrea să-l înţeleagă.

Scepticismul este o atitudine destul de bună, este chiar cea mai bună din moştenirea lăsată de lagăr.

Învaţă să urască oamenii.

Se teme, devine laş. Se teme ca întâmplările nefericite ale sorţii lui să nu se repete, se teme de denunţuri, de vecini, se teme de toate lucrurile de care un om n-ar trebui să se teamă.

Moral, este un înfrânt. Ideile lui despre moralitate s-au modificat, iar el nici măcar nu observă.

În lagăr, orice şef se deprinde să aibă o putere aproape incontrolabilă asupra deţinuţilor, se deprinde să se vadă ca un zeu, ca singurul reprezentant omnipotent al autorităţii, ca un om de rasă superioară.

Ce-i va povesti logodnicei despre munca sa în Nordul îndepărtat soldatul din escortă în mâinile căruia se afla de atâtea ori viaţa oamenilor şi care adesea îi omora pe cei care ieşeau din zona interzisă? îi va povesti cum îi lovea cu patul armei pe bătrânii flămânzi care nu mai puteau merge?

Ţăranul tânăr care ajunge în detenţie vede că în iadul acesta doar blatarii trăiesc relativ bine, că numai lor trebuie să le dea socoteală, că de ei se teme chiar şi atotputernica conducere. Aceştia sunt bine îmbrăcaţi întotdeauna, sunt sătui, se ajută unii pe alţii.

Ţăranul cade pe gânduri. Începe să i se pară că

blatarii deţin adevărul vieţii de lagăr, că doar imitându-le comportamentul ei va apuca pe drumul salvării reale a propriei sale vieţi. Deci există oameni care pot trăi şi în drojdia cea mai de jos a societăţii. Şi ţăranul începe să imite comportamentul şi faptele blatarilor. Le ţine isonul în orice spun aceştia, este gata să le îndeplinească toate poruncile, vorbeşte despre ei cu frică şi veneraţie. Se grăbeşte să-şi împodobească limbajul cu vorbuliţele din argoul blatarilor; de vorbuliţele acestea n-a putut scăpa niciun om care a stat în Kolîma, fie el bărbat sau femeie, deţinut sau liber.

Aceste cuvinte sunt otravă, sunt veninul care s-a strecurat în sufletul omului şi odată cu stăpânirea dialectului blatarilor începe şi apropierea „fraierului” de lumea acestora.

Deţinutul intelectual este doborât de lagăr. Tot ce i-a fost drag este făcut praf şi pulbere, civilizaţia şi cultura îşi iau zborul în cel mai scurt timp, care se poate socoti în săptămâni.

Argumentul unei dispute este pumnul sau băţul. Metoda de a constrânge sunt patul puştii şi pumnii în gură.

Intelectualul se transformă într-un laş, iar propriul creier îi şopteşte justificarea faptelor sale. El se poate autoconvinge să procedeze cum îi convine, e capabil să se solidarizeze cu oricare dintre părţi într-o dispută. Intelectualul vede în lumea blatarilor „dascăli ai vieţii”, luptători „pentru drepturile poporului”.

O scatoalcă zdravănă, o lovitură transformă intelectualul într-o slugă supusă a vreunui Senecika sau Kostecika.

Ascendentul fizic devine ascendent moral.

Intelectualul rămâne înfricoşat pentru totdeauna. Spiritul lui este înfrânt. El duce spaima şi înfrângerea spirituală şi în viaţa liberă.

Inginerii, geologii, medicii care au stat în Kolîma prin contractele cu Dalstroi s-au pervertit repede: „rubla lungă”[72], legea taigalei, munca de rob a deţinuţilor de care e atât de uşor şi avantajos să profiţi, îngustarea

72 Expresie care semnifică un câştig substanţial, obţinut uşor şi repede.

preocupărilor culturale – toate acestea corup şi degradează. Omul care a muncit un timp îndelungat în lagăr nu mai revine pe Continent: acolo nu valorează nici doi bani, iar el s-a obişnuit cu viaţa bogată şi îndestulată. Exact această pervertire este numită în literatură „chemarea Nordului”.

De această decădere a sufletului omenesc este vinovată în mare măsură lumea blatarilor, sunt vinovaţi criminalii recidivişti, ale căror gusturi şi deprinderi se fac simţite în întreaga viaţă a Kolîmei.

1959

Conspiraţia juriştilor

În brigada lui Şmeliov se adunau reziduurile omeneşti – rămăşiţele omeneşti ale minei de aur. Din cariera de unde se extrăgea nisipul şi se scotea turba porneau trei drumuri: „sub colină”, adică în gropile comune anonime, în spital şi în brigada lui Şmeliov. Trei drumuri ale mierlitorilor. Brigada aceasta muncea în acelaşi loc ca şi ceilalţi, doar că treburile încredinţate nu erau atât de importante. Lozincile „îndeplinirea planului e lege” şi „Să aducem planul la nivelul fruntaşilor” nu erau cuvinte goale. Ele erau tălmăcite astfel: n-ai îndeplinit norma, ai încălcat legea, ai înşelat Statul şi trebuie să răspunzi cu o condamnare în plus, ba chiar cu viaţa.

Oamenii lui Şmeliov erau hrăniţi mai prost şi mai puţin decât ceilalţi. Eu însă îmi amintesc bine zicala de acolo: „În lagăr te ucide raţia mare, nu cea mică”. Nu umblam după raţia mare a brigăzilor principale din mină.

Fusesem transferat la Şmeliov de curând, de vreo trei săptămâni, dar nu-i văzusem faţa: era în toiul iernii, capul brigadierului era înfăşurat într-un fel complicat cu un fular rupt, iar seara în baracă era întuneric. Kolâmka cu petrol abia lumina uşa. Astfel nu-mi amintesc faţa brigadierului, ci doar glasul lui, un glas răguşit de om răcit.

Noi munceam în tura de noapte, era decembrie şi fiecare noapte părea o adevărată tortură – cu minus cincizeci de grade nu-i de glumit. Totuşi, noaptea era mai

bine: ceva mai multă linişte, mai puţini şefi în abataj, mai puţine înjurături şi bătăi.

Brigada se pregătea de plecare. Iarna ne aliniam în baracă, chiar şi acum e un chin să-mi amintesc acele ultime minute de dinaintea plecării în noaptea îngheţată într-o tură de douăsprezece ore. Acolo, în acea forfotă lângă uşile întredeschise pe unde se strecura un abur îngheţat, se vădea caracterul omului. Unul, biruindu-şi tremuratul, păşea hotărât în beznă, altul trăgea grăbit dintr-un chiştoc de ţigară cu mahorcă, luat cine ştie de unde, căci în locul acesta nu exista nici urmă de mahorcă. Al treilea îşi ferea faţa de vântul rece; al patrulea îşi ţinea mănuşile deasupra sobei, încercând să strângă căldură în ele.

Ultimii erau daţi în brânci afară din baracă de planton. Aşa se proceda cu cei mai firavi peste tot, în orice brigadă.

Pe mine nu mă îmbrânciseră încă în brigadă. Aici erau oameni mai debili decât mine şi lucrul acesta îmi aducea un pic de alinare, o bucurie nesperată. Deocamdată mai eram încă om. Ghionţii şi pumnii plantonului rămăseseră în acea brigadă „de aur” de unde mă mutaseră la Şmeliov.

Brigada se afla la uşă, gata să plece. Şmeliov se apropie de mine.

— Rămâi acasă, îmi spuse cu glas răguşit.

— M-au mutat cumva în tura de dimineaţă? am întrebat eu bănuitor.

Ne mutau mereu dintr-o tură în alta în sensul acelor de ceasornic, ca să nu se piardă nimic din ziua de muncă şi deţinutul să nu capete câteva ore de odihnă în plus. Ştiam bine mecanismul ăsta.

— Nu, te cheamă Romanov.

— Romanov? Cine e Romanov?

— Ia te uită, ticălosul! Nu-l ştie pe Romanov, se amestecă plantonul.

— Ofiţerul politic[73], ai înţeles? Locuieşte în apartamentul de dinaintea oficiului administrativ. Te duci la opt dimineaţa.

— La opt!

---

73 Reprezentantul NKVD însărcinat cu anchete, interogatorii, delegat să instrumenteze cauze şi să pregătească procesele împotriva „duşmanilor poporului“.

M-am simţit invadat de o imensă uşurare. Dacă ofiţerul politic mă reţine până la douăsprezece, până la masa de noapte, poate şi mai mult, azi o să am dreptul să nu mai merg deloc la muncă. Brusc, am simţit o mare oboseală. Dar era o oboseală plăcută, mă dureau toţi muşchii.

Mi-am desfăcut brâul, mi-am descheiat buşlatul şi m-am aşezat lângă sobă. Mi s-a făcut cald, iar păduchii începură să mişune pe sub cămaşă. Mă scărpinam cu unghiile roase pe gât şi pe piept. Am aţipit.

— E timpul, e timpul să pleci, mă scutură plantonul de umăr. Du-te şi nu uita să ne aduci tutun.

Am bătut la uşa unde locuia ofiţerul politic. Zăngăniră zăvoare şi lacăte, o mulţime de zăvoare şi lacăte. Cineva nevăzut strigă din spatele uşii:

— Cine e?

— Deţinutul Andreev. Am fost chemat.

Zăvoarele pocniră, lacătele zdrăngăniră şi se lăsă tăcerea.

Frigul pătrundea pe sub buşlat, îmi îngheţaseră picioarele. Am început să-mi bat cizmele una de alta – nu purtam pâslari, ci nişte *burki* vătuiţi, cusuţi din pantaloni vechi şi pufoaice.

Zăvoarele zăngăniră din nou şi uşa dublă se deschise, lăsând să treacă prin ea lumină, căldură şi muzică.

Am intrat. Uşa dintre antreu şi sufragerie nu era închisă – acolo cânta un radio.

Ofiţerul politic Romanov stătea în picioare în faţa mea. Mai degrabă, eu mă aflam în faţa lui, în timp ce el, mic de statură, gras, mirosind a parfum, se învârtea sprinten în jurul meu, cercetându-mă cu ochii lui negri şi vioi.

Mirosul de deţinut îi ajunse la nări, aşa că el îşi scoase batista albă ca zăpada şi începu să şi-o fluture pe la nas. Mă învăluiră valuri de muzică, de căldură şi de apă de colonie. Mai ales de căldură. Soba olandeză era încinsă.

— Iată că am făcut cunoştinţă, rosti încântat Romanov, rotindu-se în jurul meu şi fluturându-şi batista parfumată. Iată că am făcut cunoştinţă. Poftim, intră.

Şi deschise uşa într-o cameră alăturată, un cabinet

mic, cu un birou şi două scaune.

— Stai jos. N-ai să ghiceşti pentru nimic în lume de ce te-am chemat. Ia şi fumează.

Se cufundă în hârtiile de pe birou.

— Care-i prenumele tău? Şi patronimicul?

I le-am spus.

— Anul naşterii?

— 1907.

— Eşti jurist?

— La drept vorbind, nu sunt, dar am studiat dreptul la Universitatea din Moscova în a doua jumătate a anilor ’20.

— Deci eşti jurist. Excelent. Acum ia loc, eu am să dau un telefon şi apoi plecăm.

Romanov o şterse din cameră şi de îndată în sufragerie muzica încetă şi începu o convorbire la telefon.

Stând pe scaun, m-a prins somnul, ba chiar am început să visez. Romanov ba dispărea, ba apărea.

— Ascultă, ai ceva lucruri în baracă?

— Totul e cu mine.

— Atunci e perfect, cu adevărat excelent. Maşina vine acum şi plecăm împreună. Ştii unde mergem? N-ai să ghiceşti! Chiar în Hattânah, la Direcţie! Ai fost acolo? Ei, lasă, glumesc, glumesc...

— Mi-e totuna.

— Atunci e bine.

Mi-am luat încălţările, mi-am dezmorţit cu mâinile degetele de la picioare, mi-am înfăşurat obielele.

Ceasul de perete arăta ora unsprezece şi jumătate. Chiar dacă toată istoria cu Hattânah era o glumă, n-avea importanţă: oricum azi nu mai mergeam la muncă.

În apropiere claxonă o maşină şi lumina farurilor alunecă pe obloane şi atinse tavanul cabinetului.

— Gata, plecăm.

Romanov era îmbrăcat într-o scurtă de blană albă, pe cap avea o cuşmă iakută de blană. Purta *torbasî* cu modele colorate.

Mi-am încheiat buşlatul, m-am încins cu cingătoarea şi mi-am încălzit puţin mănuşile cu un deget deasupra sobei.

Am pornit-o spre maşină. O camionetă de o tonă şi jumătate cu remorcă neacoperită.

— Câte avem astăzi, Mişa? îl întrebă Romanov pe şofer.

— Minus şaizeci, tovarăşe ofiţer. Brigăzile de noapte au rămas în baracă.

Înseamnă că şi brigada noastră, a lui Şmeliov, e acasă. Rezultă că n-am fost chiar aşa de norocos.

— Hai, Andreev, zise ofiţerul politic, ţopăind în jurul meu. Tu te urci în remorcă. Nu e departe. Iar Mişa o să meargă mai repede. Nu-i aşa, Mişa?

Mişa nu răspunse. M-am urcat în remorcă, m-am făcut ghem şi mi-am cuprins picioarele cu mâinile. Romanov s-a înghesuit în cabină şi am plecat.

Drumul era prost, eram zdruncinat atât de tare încât n-am îngheţat.

N-aveam chef să mă gândesc la nimic, da' nici nu poţi gândi când e atât de frig.

Peste vreo două ore licăriră nişte lumini şi camioneta se opri lângă o casă din bârne cu un cat. Era întuneric peste tot, doar o fereastră de la etaj era luminată. Două santinele în cojoace stăteau în picioare lângă pridvorul spaţios al casei.

— Ei, iată că am ajuns. Excelent. El o să rămână puţin aici.

Şi Romanov dispăru pe o scară largă.

Era două noaptea. Lumina fusese stinsă peste tot. Ardea doar o lampă pe masa ofiţerului de serviciu.

N-am aşteptat prea mult. Romanov (reuşise să se dezbrace şi rămăsese în uniforma NKVD) cobora în fugă pe scară şi flutura din mâini.

— Pe aici, pe aici!

Împreună cu ajutorul ofiţerului de serviciu am ajuns sus şi pe coridorul de la etaj ne-am oprit în faţa uşii cu tăbliţa „Smertin[74] – Ofiţer politic superior NKVD". Un pseudonim (acest nume nu putea fi real) atât de ameninţător m-a impresionat până şi pe mine, deşi eram frânt de oboseală.

„Este cam prea mult pentru un pseudonim", cugetam eu, dar trebuia să intru, să înaintez într-o încăpere imensă

74 Derivat de la smert' - moarte (rusă).

cu portretul lui Stalin pe un perete întreg, să mă opresc în faţa unui birou de dimensiuni gigantice şi să privesc chipul palid şi roşcovan al unui om care-şi petrecuse toată viaţa în camere de felul acesteia.

Romanov se înclină respectuos în dreptul biroului.

Ochii albaştri şi inexpresivi ai tovarăşului Smertin, ofiţer politic superior, se opriră asupra mea. Se opriră doar pentru foarte puţină vreme: căuta ceva pe birou, răsfoia nişte hârtii. Degetele îndatoritoare ale lui Romanov găsiră ce era de găsit.

— Numele? întrebă Smertin uitându-se în hârtii. Prenumele? Patronimicul? Articolul? Condamnarea?

Am răspuns la toate.

— Jurist?

— Jurist.

Chipul palid îşi ridică privirea de la birou.

— Reclamaţii ai scris?

— Am scris.

Smertin fornăi:

— Pentru pâine?

— Şi pentru pâine, şi pentru altele.

— Bine. Duceţi-l.

N-am făcut nicio încercare să întreb sau să clarific ceva. De ce aş fi făcut-o? Nu stăteam nici în frig, nici în abatajul aurifer în miez de noapte. N-au decât să clarifice ce poftesc.

Apăru ajutorul ofiţerului de serviciu cu un bilet. Am fost condus prin satul cufundat în noapte până la marginea lui, unde, la adăpostul a patru turnuri de pază şi în spatele unui gard triplu de sârmă ghimpată, se afla „izolatorul”[75], legendara închisoare.

Închisoarea avea încăperi mari, dar şi mai mici. Pe mine m-au băgat într-una din cele mici. Le-am povestit vecinilor de cameră despre mine, fără să aştept vreun răspuns din partea lor şi fără să-i întreb nimic. Aşa se cuvenea, ca nu cumva cineva să creadă că am fost „infiltrat”.

Se făcu dimineaţă, o dimineaţă banală de iarnă în

75 Închisoare secretă.

Kolîma, fără lumină, fără soare, la început fără putinţă să o deosebeşti de noapte. Au răsunat nişte lovituri de ciocan într-o şină, a fost adusă găleata cu apă fiartă aburindă. Un soldat de escortă a venit după mine, mi-am luat rămas-bun de la tovarăşii de cameră. Nu ştiam nimic despre ei.

M-au dus în aceeaşi casă care acum mi se părea mai mică decât în timpul nopţii. N-am fost lăsat să ajung în faţa ochilor spălăciţi ai lui Smertin.

Gardianul de serviciu îmi ordonă să stau jos şi să aştept, aşa că m-am aşezat şi am aşteptat până am auzit glasul cunoscut:

— E bine! Excelent! O să plecaţi îndată!

Pe teritoriu străin, Romanov mi se adresa cu „dumneavoastră”.

Gândurile mi se derulau alene în creier, le percepeam aproape fizic. Trebuia să mă gândesc la ceva nou, la ceva cu care nu eram obişnuit, nu-mi era clar. Acest ceva nou n-avea legătură cu mina. Dacă ne-am fi întors la mina noastră, Partizanul, atunci Romanov ar fi spus: „O să plecăm îndată”. Deci o să mă ducă în altă parte. Da ducă-se dracului totul!

Romanov cobora pe scări aproape ţopăind. Aveai impresia că acuşi-acuşi se aşază pe balustradă şi o porneşte în jos ca un băieţel. Ţinea în mâini o pâine doar începută.

— Uite, pentru drum. Şi încă ceva. Dispăru în sus şi se întoarse cu două scrumbii. E în ordine, nu-i aşa? Se pare că asta-i tot... Ah, am uitat ce-i mai important. Ce înseamnă să fii nefumător!...

Romanov se ridică pe scară şi apăru din nou cu un ziar pe care se afla o grămăjoară de mahorcă. „Vreo trei cutiuţe”, am apreciat eu cu ochi de expert. Într-un pachet-*vosmuşka* intră opt cutii de chibrituri cu mahorcă. Era o unitate de măsură legendară în lagăre.

— Vi le dau pentru drum. Hrană rece, cum s-ar zice.

Am dat din cap.

— Aţi chemat escorta?

— Am chemat-o, răspunse gardianul de serviciu.

— Să-l trimiteţi sus la mine pe şeful ei.

Şi Romanov dispăru pe scară.

Sosiră doi soldaţi de escortă. Primul, mai bătrân, cu faţa ciupită de vărsat, purta o căciulă caucaziană, iar celălalt – tânăr, de vreo douăzeci de ani, cu obrajii rumeni, avea pe cap o cască din uniforma Armatei Roşii.

— El este, spuse gardianul, arătând spre mine.

Amândoi, şi tânărul, şi ciupitul, mă cercetară cu atenţie din cap până în picioare.

— Da şeful unde e? întrebă ciupitul.

— Sus. Şi pachetul e tot acolo.

Ciupitul o porni pe scară şi se întoarse repede cu Romanov. Vorbeau în şoaptă, iar ciupitul arăta spre mine.

— Bine, spuse în final Romanov, îţi dau un bilet.

Am ieşit în uliţă. Lângă pridvor, unde astă-noapte se afla camioneta de la Partizanul, acum stătea un „corb" confortabil – duba de închisoare cu ferestre zăbrelite. Am intrat înăuntru. Uşile cu gratii se închiseră, escorta îşi ocupă locurile în spate şi duba porni. Un timp corbul a mers pe traseu, pe şoseaua principală care taie pe din două toată Kolîma, dar mai târziu a cotit într-o parte. Drumul şerpuia printre munţi, motorul hârâia mereu la urcuş; stânci abrupte cu păduri rare de zadă şi crengi de salcie acoperite cu chiciură. În sfârşit, după câteva viraje în jurul unor coline, duba care mergea pe cursul unui pârâu ieşi pe un platou micuţ. De aici pornea o potecă printre copaci, erau turnuri de pază, iar mai departe, la vreo trei sute de metri, se vedeau turnuri înclinate şi o masă întunecată de barăci înconjurate de sârmă ghimpată.

Uşa gheretei micuţe se deschise spre drum şi ieşi gardianul de serviciu, cu un revolver la centură.

Duba se opri cu motorul duduind în continuare.

Şoferul sări din cabină şi trecu pe lângă geamul meu.

— Ia te uită ce ne-am mai învârtit. Cu adevărat Serpantinnaia[76].

Cuvântul îmi era cunoscut şi îmi spunea mai mult decât ameninţătorul nume de familie Smertin. Aceasta era Serpantinnaia, faimoasa închisoare preventivă a Kolîmei, unde anul trecut muriseră atâţia omeni. Cadavrele lor nu avuseseră timp să se descompună. De altfel, cadavrele lor

76 Serpantina – serpentină (rusă).

vor fi întregi pentru totdeauna – morţii îngheţului veşnic.

Şeful escortei plecă pe potecă spre închisoare, iar eu stăteam la geamul meu şi mă gândeam că, iată, mi-a sunat şi mie ceasul, mi-a venit rândul. Mi-era greu să mă gândesc la moarte, ca la orice altceva. Nu-mi imaginam niciun fel de scenă a împuşcării mele. Şedeam şi aşteptam.

Se lăsa amurgul hibernal. Uşa corbului se deschise şi şeful escortei îmi aruncă nişte pâslari.

— Încalţă-i! Scoate-ţi *burki!*

M-am descălţat, i-am încercat. Nu, nu intră. Sunt mici.

— În *burki* nu ajungi până la capăt, zise ciupitul.

— Ajung.

Ciupitul aruncă pâslarii într-un colţ al maşinii.

— Pornim!

Duba întoarse şi se depărtă în viteză de Serpantinnaia.

Licărul maşinilor care treceau pe lângă noi m-a făcut să înţeleg destul de repede că ne aflam iarăşi pe şoseaua principală.

Corbul micşoră viteza. De jur-împrejur se vedeau luminile unei aşezări mari. Duba se opri lângă pridvorul unei case puternic luminate. Am intrat pe un coridor strălucitor care semăna mult cu cel unde domnea ofiţerul politic Smertin: dincolo de bariera de lemn, lângă un telefon de perete, stătea gardianul de serviciu cu pistolul la centură. Era satul Iagodnoe. În prima zi de călătorie făcuserăm în total şaptesprezece kilometri. Unde o să mergem mai departe?

Gardianul de serviciu m-a dus într-o cameră depărtată care s-a dovedit a fi o carceră dotată cu un pat de scânduri, o găleată de apă şi o tinetă. În uşă fusese tăiat „un ochi”.

Am stat aici două zile. Am reuşit chiar să-mi usuc şi să-mi înfăşor din nou bandajele la picioare – picioarele cu răni de scorbut care supurau.

În casa Secţiei raionale NKVD domnea o linişte provincială. Din colţişorul meu îmi ciuleam urechile la orice zgomot. Chiar şi în timpul zilei se auzea extrem de rar pasul vreunei persoane pe coridor. Uneori era răsucită cheia în broască şi se deschidea uşa de la intrare. Iar gardianul de serviciu, mereu acelaşi, umbla neras, într-o pufoaică

ponosită, cu revolverul Nagan în bandulieră. Totul arăta ca într-o fundătură provincială în comparaţie cu strălucitorul Hattânah unde tovarăşul Smertin făurea o politică înaltă. Foarte rar suna telefonul.

— Da. îşi pun burta la cale. Da. Nu ştiu, tovarăşe comandant.

— Bine, o să le transmit.

Despre cine era vorba? Despre cei din escorta mea? O dată pe zi, spre seară, uşa celulei mele se deschidea şi gardianul de serviciu îmi aducea o gamelă cu supă şi o bucată de pâine.

— Mănâncă!

Acesta era prânzul meu. Raţia regulamentară. îmi aducea şi o lingură. Al doilea fel era amestecat cu primul, adică pus în supă.

Luam gamela, mâncam şi-o lingeam toată, până o făceam să strălucească, după obiceiul de la mină.

În a treia zi, s-a deschis uşa şi soldatul ciupit de vărsat, îmbrăcat cu un cojoc peste scurta îmblănită, păşi pragul carcerei.

— Ei, te-ai odihnit? Să mergem.

Stăteam în pridvor. Credeam că o să mergem din nou în duba încălzită a închisorii, dar corbul nu se zărea nicăieri. În faţa pridvorului se afla un camion banal.

— Urcă!

M-am rostogolit supus peste oblonul remorcii.

Soldatul cel tânăr din escortă urcă în cabina şoferului. Ciupitul se aşeză lângă mine. Camionul porni şi câteva minute mai târziu eram pe şoseaua principală.

Unde o să mă ducă? Spre Nord sau spre Sud? La Apus sau la Răsărit?

N-aveam de ce să întreb, oricum ciupitul n-avea voie să vorbească.

O să mă transfere în alt sector? în care?

Maşina mă zgâlţâi ceasuri întregi şi brusc se opri.

— O să mâncăm aici. Coboară!

Am coborât.

Am intrat într-o ospătărie de pe marginea drumului principal.

Şoseaua principală este artera şi nervul central al

Kolîmei. În ambele direcţii se deplasează transporturi nepăzite de materiale; cele de alimente însă au escortă obligatorie: evadaţii atacă şi jefuiesc. Dar escorta, chiar şi nesigură, din punctul de vedere al şoferului şi al agentului de aprovizionare, e totuşi o protecţie: poate preveni jaful. În ospătării pot fi întâlniţi geologi, exploratori din grupuri de prospectare care merg în concediu cu ruble multe câştigate uşor, vânzători clandestini de tutun şi cifir, eroi şi ticăloşi din Nord. Aici se vinde întotdeauna alcool. Se întâlnesc, discută, se iau la bătaie, schimbă veşti între ei şi se grăbesc, se grăbesc mereu... Lasă camioanele cu motoarele pornite, ei înşişi se culcă în cabină pentru două-trei ceasuri, ca să se odihnească şi să o pornească iarăşi la drum. Pe aceeaşi şosea sunt duse în sus, spre taiga, grupuri curăţele şi ordonate de deţinuţi, iar înapoi din taiga aduc grămezi murdare de deşeuri umane. Aici găseşti şi agenţi secreţi din grupurile operative care prind fugari. Chiar şi fugarii poartă adesea uniforme militare. Aici vin în ZIS-uri[77] şefii – stăpâni peste viaţa şi moartea tuturor acestor oameni. Un dramaturg ar trebui să prezinte Nordul într-o asemenea ospătărie la margine de drum. Ar fi cea mai izbutită scenă.

Stăteam acolo, străduindu-mă să mă apropii cât mai mult de sobă, de o sobă uriaşă, încinsă la roşu. Cei care mă escortau nu se temeau prea tare că o să fug: eram extrem de slăbit şi neputinţa mea era vizibilă. Pentru oricine era limpede că un mierlitor n-are unde să fugă la minus cincizeci de grade.

— Stai jos şi mănâncă.

Soldatul din escortă îmi cumpără o farfurie de supă fierbinte, îmi dădu pâine.

— Acum o să plecăm mai departe, îmi spuse cel tânăr. Să vină şeful şi mergem.

Dar ciupitul nu veni singur. Cu el era un militar (în acea vreme încă nu li se spunea soldaţi) într-o scurtă îmblănită şi înarmat cu o puşcă. Se uită la mine, apoi la ciupit.

— Păi de ce nu? Se poate, spuse el.

---

77 Limuzină sovietică, prima după război, produsă între anii 1946 şi 1958 la Zavod Imeni Stalina (Uzina Stalin) după modelul american al automobilului Packard. Era maşina preferată a lui Stalin.

— Să mergem, îmi zise ciupitul.

Ne-am mutat în alt colţ al ospătăriei imense. Acolo, lângă perete, şedea ghemuit un bărbat, îmbrăcat într-un buşlat, pe cap cu o căciulă cum se purta în Bamlag, o căciulă neagră cu clape făcută din flanel.

— Aşază-te aici, îmi spuse ciupitul.

M-am aşezat supus pe jos, lângă omul acela. El nu întoarse capul.

Ciupitul şi militarul necunoscut dispărură. Cu noi rămase soldatul cel tânăr al escortei.

— Ei îşi permit să facă o pauză, înţelegi? îmi şopti deodată omul cu căciulă de deţinut. N-au dreptul.

— Ei, la naiba cu ei, i-am răspuns. N-au decât să facă ce poftesc. Pe tine cu ce te deranjează?

Omul îşi înălţă capul.

— Dacă-ţi zic că nu au dreptul...

— Dar unde ne duc? l-am întrebat.

— Unde te duc pe tine, nu ştiu, dar pe mine mă duc la Magadan. Să fiu împuşcat.

— Împuşcat?

— Da. Sunt osândit. De la Direcţia de Vest. Din Susuman.

Nu mi-a plăcut deloc istoria asta. Nu ştiam ordinea procedurilor legale pentru pedeapsa capitală. Am tăcut tulburat.

Veni militarul ciupit de vărsat cu un nou tovarăş de drum.

Începură să vorbească între ei. Pe măsură ce convoiul creştea, ei deveneau tot mai tăioşi şi mai grosolani cu noi. Nu mi-au mai cumpărat supă în ospătărie.

Se mai scurseră câteva ore şi cei din escortă mai aduseră încă trei oameni: convoiul, grupul deţinuţilor se mărise considerabil.

Cei trei nou-veniţi aveau o vârstă greu de definit, ca toţi mierlitorii din Kolîma. Faţa palidă şi umflată vorbea de la sine despre foame şi scorbut. Pielea le era pătată de la degerături.

— Pe voi unde vă duc?

— La Magadan. Să fim împuşcaţi. Suntem osândiţi.

Stăteam culcaţi în remorca unui camion, vârându-ne

cu genunchii şi spinările unii în alţii. Camionul avea amortizoare bune, şoseaua principală era excelentă, nu ne zdruncina aproape deloc, aşa că am început să îngheţăm.

Noi strigam, gemeam, dar soldatul din escortă era neînduplecat. Trebuia să ajungem la „Spornîi” înainte de a se întuneca.

Primul dintre condamnaţii la moarte îl implora să-l lase „să se încălzească” măcar cinci minute.

Camionul intră în viteză în „Spornîi” când deja se aprinseseră luminile.

Veni ciupitul.

— Pentru noapte o să vă adăpostească într-un izolator, iar dimineaţa plecăm mai departe.

Îngheţasem până în măduva oaselor, gerul mă amuţise, cu ultimele puteri băteam zăpada cu tălpile cizmelor. Nu reuşeam să mă încălzesc.

Militarii îi căutau întruna pe cei din conducerea lagărului. În sfârşit, peste un ceas ne-au dus într-un izolator îngheţat şi fără sistem de încălzire. Chiciura acoperise toţi pereţii, pământul de pe jos era ca un bloc de gheaţă. Cineva aduse o găleată de apă. Cheia zdrăngăni în lacăt. Şi lemne ioc? O sobiţă?

În noaptea aceea, la „Spornîi”, mi-au degerat din nou toate cele zece degete de la picioare, tot încercând fără succes să aţipesc măcar un minut.

Dimineaţa ne-au scos şi ne-au urcat în camion. Munţii alunecau pe lângă noi, maşinile care veneau din sens opus claxonau răguşit. Camionul cobora printr-un defileu, iar nouă ne era acum atât de cald, încât nu mai voiam să ajungem nicăieri. Voiam să mai dureze, să mai mergem măcar un pic prin acest ţinut minunat.

Diferenţa o făceau cele zece grade în plus, nu mai puţin. Chiar şi vântul părea mai cald, ca de primăvară.

— Convoi! Pauză pentru nevoi urgente!...

Cum să le explici ostaşilor că ne bucură căldura, adierea vântului de miazăzi, depărtarea de taigaua ce-ţi îngheaţă sufletul?

— Ei, daţi-vă jos!

Şi celor din escortă le convenea să se dezmorţească, să fumeze o ţigară. Căutătorul meu de dreptate se apropie

de un soldat din escortă.

— Putem fuma, tovarăşe militar?

— Puteţi. Du-te la locul tău.

Unul dintre novici nu voia să coboare din camion. Dar, văzând că pauza se prelungeşte, se apropie de oblonul remorcii şi-mi făcu semn cu mâna.

— Ajută-mă să cobor.

Am întins mâinile şi, deşi eram un mierlitor sleit de puteri, am simţit că trupul lui e neaşteptat de uşor, am simţit în el un fel de imaterialitate a morţii. M-am dat mai la o parte. Sprijinindu-se cu mâinile de camion, omul a făcut câţiva paşi.

— Ce cald e!

Ochii lui erau însă tulburi, total inexpresivi.

— Gata, plecăm.

Minus treizeci de grade. Cu fiecare oră se făcea tot mai cald.

Gardienii noştri au luat masa pentru ultima oară în ospătăria din satul Palatka. Ciupitul mi-a cumpărat un kilogram de pâine.

— Ia nişte pâine albă. Diseară ajungem.

Ningea mărunt, când jos, în depărtare, apărură luminile Magadanului. Erau minus zece grade. Nu bătea vântul. Zăpada cădea aproape vertical, cu fulgi mici de tot.

Camionul se opri în faţa Secţiei raionale NKVD. Cei din escortă intrară în clădire.

Un bărbat îmbrăcat civil, fără căciulă pe cap, ieşi afară. Ţinea în mână un plic desfăcut.

Strigă un nume de familie cu glas răsunător, cum se obişnuia. Omul cu trupul uşor ca un fulg se târî în direcţia arătată.

— La închisoare!

Omul îmbrăcat civil dispăru în clădire şi apăru din nou.

În mână avea alt plic.

— Ivanov!

— Konstantin Ivanovici.

— La închisoare!

— Ugritki!

— Serghei Feodorovici!

— La închisoare!

— Simonov!

— Evgheni Petrovici!

— La închisoare!

Nu mi-am luat rămas-bun nici de la soldaţii din escortă, nici de la tovarăşii mei de drum spre Magadan. Nu se obişnuia aşa ceva.

În faţa pridvorului Secţiei raionale rămăseserăm doar eu şi escorta mea.

Omul îmbrăcat civil apăru în pridvor cu un plic.

— Andreev! La Secţia raională! Am să vă dau imediat adeverinţa, se adresă el celor din escortă.

Am intrat în clădire. Mai întâi, unde e soba? Uite-o acolo: un calorifer. Gardianul de serviciu în spatele barierei de lemn. Un telefon. Un interior mai sărăcăcios decât cel al tovarăşului Smertin în Hattânah. Sau poate mi se părea, pentru că era prima încăpere de genul acesta în viaţa mea la Kolîma.

Din coridor pornea în sus o scară abruptă la primul etaj.

N-am aşteptat prea mult. De sus coborî omul îmbrăcat civil care ne întâmpinase afară.

— Veniţi încoace!

Am urcat la primul etaj pe o scară îngustă şi am ajuns în faţa uşii cu inscripţia: „I. Atlas, ofiţer politic superior”.

— Luaţi loc.

M-am aşezat. În biroul minuscul masa ocupa cel mai mare spaţiu. Hârtii, dosare, liste...

Atlas avea în jur de treizeci şi opt-patruzeci de ani. Un bărbat solid, cu alură sportivă, cu păr negru şi început de chelie.

— Numele de familie?

— Andreev.

— Prenumele, patronimicul, articolul, condamnarea?

I le-am spus.

— Jurist?

— Jurist.

Atlas sări din locul său şi ocoli masa.

— Excelent! Cu dumneavoastră o să stea de vorbă căpitanul Rebrov.

— Dar cine este acest căpitan Rebrov?

— Şeful SPO[78]. Mergeţi jos, la parter.

M-am întors la locul meu de lângă calorifer. Reflectând la cele întâmplate, am hotărât că e momentul potrivit să-mi mănânc kilogramul de pâine albă pe care mi-l dăduseră soldaţii din escortă. Rezervorul cu apă şi cana ataşată de el erau lângă mine. Ceasul de pe perete ticăia ritmic. În starea mea de toropeală am auzit cum cineva a trecut pe lângă mine cu paşi grăbiţi. M-a trezit gardianul de serviciu.

— La căpitanul Rebrov.

M-au condus la primul etaj. S-a deschis uşa unui birou mic şi am auzit un glas strident:

— Aici, aici!

Un birou obişnuit, poate ceva mai spaţios decât cel în care fusesem cu două ore înainte. Ochii sticloşi ai căpitanului Rebrov mă priveau ţintă. Pe un colţ al mesei se afla un pahar cu un rest de ceai cu lămâie, iar pe o farfurioară – o coajă de brânză muşcată. Telefoane. Dosare. Portrete.

— Numele de familie?

— Andreev.

— Numele? Patronimicul? Articolul? Condamnarea? Jurist?

— Jurist.

Căpitanul Rebrov se aplecă peste masă, apropiindu-şi de mine ochii sticloşi, şi întrebă:

— Îl cunoaşteţi pe Parfentiev?

— Da, îl cunosc.

Parfentiev fusese brigadierul meu la abatajul din mină înainte de a ajunge în brigada lui Şmeliov. De la Parfentiev mă mutaseră în brigada lui Poturaev şi de acolo la Şmeliov. La Parfentiev muncisem câteva luni.

— Da, îl cunosc. E brigadierul meu, Dmitri Timofeevici Parfentiev.

— Aşa. Perfect. Deci îl cunoaşteţi pe Parfentiev?

---

78 Abreviere pentru Secţia Politică Secretă. Componentă a Poliţiei Politice OGPU, apoi NKVD, această secţie a urmărit în anii ’20 activitatea grupărilor politice, apoi, din anii ’30, s-a ocupat de aparatul de partid, de intelectuali, de ştiinţele „ideologice“.

— Da, îl cunosc.

— Dar pe Vinogradov îl cunoaşteţi?

— Pe Vinogradov nu-l cunosc.

— Pe Vinogradov, preşedintele Tribunalului Dalstroi.

— Nu-l cunosc.

Căpitanul Rebrov îşi aprinse o ţigară, trase un fum adânc în piept şi continuă să mă cerceteze cu privirea, meditând la ceva anume.

Apoi îşi stinse ţigara în farfurioară.

— Deci îl cunoşti pe Vinogradov, dar nu-l cunoşti pe Parfentiev?

— Nu, nu-l ştiu pe Vinogradov...

— A, da. îl ştii pe Parfentiev, dar nu-l ştii pe Vinogradov. Asta e, ce să-i faci?

Căpitanul Rebrov apăsă pe butonul unei sonerii. Uşa din spatele meu se deschise.

— La închisoare!

Farfurioara cu mucul de ţigară şi coaja de brânză rămase pe masă în biroul şefului SPO, lângă carafa cu apă.

Târziu în noapte, o escortă mă purta prin Magadanul cufundat în somn.

— Mergi mai repede!

— N-am unde să mă grăbesc.

— O vorbă mai scoţi şi o să vezi tu! Militarul scoase pistolul. Te împuşc ca pe un câine. Nu mi-e greu să te şterg din liste.

— N-ai să mă ştergi, i-am replicat. Va trebui să răspunzi în faţa căpitanului Rebrov.

— Mişcă, molimă!

Magadan este un oraş mic. Am ajuns repede la Casa Vaskov, cum i se spune închisorii locale. Vaskov era adjunctul lui Berzin[79] când s-a construit Magadanul. Închisoarea din bârne a fost una dintre primele clădiri ale Magadanului. Închisoarea a păstrat numele omului care a construit-o. În Magadan a mai fost ridicată o închisoare din

79 Eduard Petrovici Berzin (1894-1938), organizator al Gulagului, director al trustului Dalstroi în perioada 1931-1937. Executat la 1 august 1938 sub acuzaţia de activităţi contrarevoluţionare, colaborare cu Japonia, spionaj în folosul Angliei şi al Germaniei, el a fost reabilitat în 1956.

piatră, dar şi cea nouă, o clădire bine amenajată după ultimul cuvânt al tehnicii penitenciare, era numită tot Casa Vaskov.

După o scurtă convorbire la postul de gardă, mi-au dat drumul în curtea Casei Vaskov. Am văzut clădirea joasă şi lungă a închisorii din bârne grele şi netede de zadă. În partea cealaltă a curţii se zăreau două „corturi”, două construcţii mici de lemn.

— În a doua, se auzi un glas din spate.

Am pus mâna pe clanţă, am deschis uşa şi am intrat.

Priciuri suprapuse, pline de oameni. Dar fără înghesuială, fără să stea ca sardelele. Pe jos – pământ. O sobă metalică din jumătate de butoi pe picioare lungi de fier. Miros de sudoare, de lizol şi trupuri nespălate.

M-am căţărat cu greu pe priciurile de sus – acolo era totuşi mai cald – şi m-am strecurat pe un pat liber. Vecinul se trezi.

— Din taiga?

— Din taiga.

— Cu păduchi?

— Cu păduchi.

— Atunci culcă-te în colţul acela. Noi n-avem păduchi. Aici se face dezinsecţie.

„Dezinsecţia e lucru bun, mi-am spus. Dar principalul e căldura”.

Dimineaţa ni s-a dat de mâncare. Pâine, apă clocotită. Eu n-aveam încă dreptul la pâine. Mi-am scos *burki* din picioare, mi i-am pus sub cap, mi-am lăsat mai jos pantalonii vătuiţi ca să-mi încălzesc picioarele, am adormit şi m-am trezit după douăzeci şi patru de ore, când mi s-a dat pâine şi am intrat cu drepturi depline în Casa Vaskov.

La prânz ne-au dat o zeamă fără găluşte şi trei linguri de caşă din crupe de mei. Am dormit până în dimineaţa zilei următoare, până în clipa când glasul sălbatic al gardianului de serviciu m-a trezit:

— Andreev! Andreev! Cine e Andreev?

M-am dat jos de pe prici.

— Eu sunt.

— Ieşi în curte şi mergi la pridvorul acela!

Uşile adevăratei Case Vaskov se deschiseră în faţa

mea şi am intrat într-un coridor cu tavanul jos şi slab luminat. Gardianul descuie lacătul, trase un zăvor masiv de fier şi deschise o celulă minusculă cu priciuri suprapuse. Doi bărbaţi şedeau încovoiaţi într-un colţ pe priciurile de jos.

M-am dus la fereastră şi m-am aşezat.

Cineva mă bătu pe umăr. Era brigadierul meu de la mină, Dmitri Timofeevici Parfentiev.

— Tu înţelegi ceva din ce se întâmplă?

— Nu, nimic. Când te-au adus aici?

— Acum trei zile. M-a adus Atlas cu o maşină mică.

— Atlas? M-a interogat la Secţia raională. Un ins de vreo patruzeci de ani, cu început de chelie. îmbrăcat civil.

— Pe mine m-a însoţit în uniformă militară. Dar despre ce te-a întrebat căpitanul Rebrov?

— Dacă-l cunosc pe Vinogradov.

— Şi?

— De unde să-l ştiu?

— Vinogradov este preşedintele Tribunalului Dalstroi.

— Tu ştii asta, da’ eu nu ştiu cine e Vinogradov.

— Am fost colegi de facultate.

Am început să înţeleg câte ceva. Până la arestarea lui, Parfentiev fusese procuror regional în Celiabinsk şi procuror de Karelia. Trecând pe la Partizanul şi aflând că în mină munceşte colegul lui de facultate, Vinogradov îi transmisese nişte bani şi-l rugase pe Anisimov, comandantul Partizanului, să-l ajute pe Parfentiev. Parfentiev a fost transferat ca ciocănar la fierărie. Anisimov l-a informat pe Smertin de la NKVD despre rugămintea lui Vinogradov, Smertin i-a spus căpitanului Rebrov de la Magadan, iar acesta, în calitate de şef SPO, a pornit cercetarea cazului Vinogradov. Au fost arestaţi toţi deţinuţii jurişti din toate minele din Nord. În rest, totul a intrat pe făgaşul tehnicii unei anchete penale.

— Şi de ce suntem aici? Am fost în baraca...

— Ne dau drumul, prostule, spuse Parfentiev.

— Să ne dea drumul? Ne eliberează? Adică n-o să ne elibereze, ne transferă într-un lagăr de tranzit.

— Da, rosti celălalt ins, ieşind în lumină şi uitându-se la mine cu vădit dispreţ.

O mutră rozalie şi îmbuibată. îmbrăcat într-o scurtă de

blană neagră. Cămaşa din zefir era descheiată pe piept.

— Deci vă cunoaşteţi? N-a reuşit să vă zdrobească căpitanul Rebrov. Duşman al poporului...

— Şi tu eşti prieten al poporului?

— Cel puţin nu sunt unul politic. Romburi[80] n-am purtat. Nu mi-am bătut joc de oamenii muncii. Uite că din cauza de-alde voi ne închid şi pe noi.

— Eşti cumva blatar? l-am întrebat.

— Pentru unii – blatar, pentru alţii – croitor.

— Ei, gata, încetaţi, sări în ajutorul meu Parfentiev.

— E un nemernic! Nu mai suport.

Se auzi zgomot puternic de uşi trântite.

— Afară!

Lângă postul de gardă se strânseseră vreo şapte oameni. Parfentiev şi cu mine ne-am apropiat de ei.

— Sunteţi toţi jurişti? întrebă Parfentiev.

— Da! Da!

— Da ce s-a întâmplat? De ce ne dau drumul?

— Căpitanul Rebrov a fost arestat. E ordin să fie eliberaţi toţi cei arestaţi din ordinul lui, zise în şoaptă unul care le ştia pe toate.

1962

Carantina de tifos

Un om în halat alb întinse mâna şi Andreev îşi puse în palma lui cu degetele desfăcute – degete trandafirii şi spălate, cu unghiile tăiate – cămaşa cazonă aspră şi impregnată de sudoare. Omul respinse cămaşa, îşi scutură mâna.

— N-am lenjerie, spuse indiferent Andreev.

Atunci felcerul îi luă cămaşa cu ambele mâini şi cu o mişcare abilă de cunoscător îi întoarse mânecile pe dos şi se uită atent...

— Sunt o groază, Lidia Ivanovna. Apoi se răsti la Andreev: Cum de te-ai umplut în halul ăsta de păduchi?

---

80 Însemne distinctive ale corpului de comandă în Poliţia Politică. Din 1943 au fost înlocuite cu galoane.

Dar doctoriţa Lidia Ivanovna nu-l lăsă să continue.

— Oare ei sunt vinovaţi? spuse încet şi mustrător aceasta, subliniind cuvântul *ei,* luându-şi stetoscopul de pe masă.

Andreev şi-a amintit-o toată viaţa pe această femeie roşcată, a binecuvântat-o de mii de ori, pomenind-o întotdeauna cu tandreţe şi căldură. Pentru ce? Pentru că ea subliniase cuvântul *ei* din unica propoziţie pe care o auzise din gura ei. Pentru cuvântul bun spus la timpul potrivit. Vor fi ajuns oare la ea aceste binecuvântări?

Vizita a fost scurtă. Nu era nevoie de stetoscop pentru vizita asta.

Lidia Ivanovna suflă pe parafa violet şi, cu ambele mâini, o apăsă cu putere pe un formular tipărit. Scrise pe el şi câteva cuvinte, iar Andreev fu luat de acolo.

Soldatul din escortă care îl aştepta în tinda casei ce adăpostea infirmeria nu-l duse pe Andreev înapoi la închisoare, ci în inima satului, la una dintre magaziile mari. Curtea magaziei era împrejmuită de un gard din zece şiruri regulamentare de sârmă ghimpată. Lângă poartă mergea încolo şi încoace o santinelă îmbrăcată într-un cojoc şi înarmată cu o puşcă. Cei doi intrară în curte şi se apropiară de magazie. O fâşie de lumină puternică ieşea prin crăpătura uşii. Soldatul de escortă deschise cu greu uşa imensă făcută pentru camioane, nu pentru oameni, şi dispăru înăuntru. Pe Andreev îl năpădi un miros acru de trupuri nespălate, obiecte învechite şi sudoare. Această cutie uriaşă vuia de larma glasurilor omeneşti. Priciurile pe patru niveluri, făcute din trunchiuri întregi de zadă, erau o construcţie pentru totdeauna, concepută să dureze veşnic, ca podurile lui Cezar. Pe stelajele magaziei uriaşe zăceau mai mult de o mie de oameni. Aceasta era una dintre cele douăzeci de foste depozite, ticsite până sus cu marfă nouă, marfă vie: în port era carantină de tifos şi din el nu mai plecase de mai bine de o lună nicio încărcătură, niciun „convoi” – în limbajul concentraţionar. Circulaţia sangvină a lagărelor, în care globulele roşii erau oameni vii, fusese întreruptă. Camioanele de transport stăteau nefolosite. Minele măreau ziua de muncă a deţinuţilor. În oraş, fabrica de pâine nu mai prididea cu coptul pâinii, căci fiecare om

trebuia să primească zilnic câte cinci sute de grame. Încercau să coacă pâine şi în locuinţe particulare. Furia autorităţilor creştea cu atât mai mult cu cât din taiga în oraş veneau deşeurile umane pe care le aruncau minele.

În „secţie” – denumirea la modă a magaziei unde fusese adus Andreev – erau mai mult de o mie de persoane. Acest lucru însă nu se vedea dintr-odată. Pe priciurile de sus oamenii zăceau goi din pricina căldurii, dar pe cele de jos şi sub ele oamenii, cu căciulile pe cap, erau înfofoliţi în pufoaice şi buşlaturi. Cei mai mulţi dintre ei zăceau pe spate sau pe burtă (nimeni nu poate explica de ce deţinuţii aproape că nu dorm pe o parte) şi trupurile lor întinse pe priciurile masive din bârne păreau nişte excrescenţe sau cocoaşe ale lemnului, semănau cu o scândură curbată.

Oamenii se înghesuiau în grupuri fie pe lângă sau în jurul unui povestaş, fie din pricina vreunui incident – iar incidentul apărea neapărat minut de minut într-o asemenea îmbulzeală de oameni. Oamenii zăceau aici de mai bine de o lună, nu mergeau la muncă – mergeau doar la baie pentru dezinfectarea obiectelor. Douăzeci de mii de zile de muncă pierdute zilnic, o sută şaizeci de mii de ore de muncă, poate chiar trei sute douăzeci de mii de ore – orele unei zile de muncă variază. Sau douăzeci de mii de zile de viaţă câştigate.

Douăzeci de mii de zile de viaţă. Cifrele pot fi interpretate diferit. Statistica este o ştiinţă perfidă.

Când se distribuia mâncarea, toţi se aflau la locurile lor (mâncarea se dădea la grupuri de câte zece). Erau atât de mulţi oameni, încât distribuitorii de hrană abia apucau să împartă micul dejun, că venea ora prânzului. Imediat ce terminau cu împărţirea dejunului, începeau să aducă cina. De dimineaţă până seara, în secţie se împărţea mâncare. Dimineaţa se dădea doar pâine pe toată ziua, ceai (apă fiartă caldă) şi jumătate de scrumbie o dată la două zile, la prânz – doar supă şi la cină – doar caşă.

Şi totuşi nu era suficient timp pentru distribuirea acestui „meniu”.

Dispecerul îl duse pe Andreev la priciuri şi arătă spre primul etaj:

— Acolo e locul tău!

Sus se auziră proteste, dar dispecerul le trase o înjurătură. Apucându-se cu ambele mâini de marginea priciurilor, Andreev încercă fără succes să-şi treacă piciorul direct pe pat. Mâna puternică a dispecerului îl împinse sus şi el căzu cu zgomot în mijlocul trupurilor goale ale celorlalţi. Nimeni nu-i dădu atenţie. Procedura „înregistrării” şi a „repartizării” se încheiase.

Andreev dormea. Se trezea numai când se dădea mâncarea şi, după ce-şi lingea atent şi meticulos mâinile, adormea din nou, dar nu profund, pentru că păduchii nu-i dădeau pace.

Nimeni nu-l întreba nimic, deşi în această baracă de tranzit erau puţini oameni veniţi din taiga, iar pe ceilalţi drumul îi ducea într-acolo. Şi ei înţelegeau asta. De aceea, nu doreau să ştie nimic despre taigaua inevitabilă. Aşa şi trebuia, cugeta Andreev. Nu trebuia ca ei să ştie tot ce văzuse el. N-ai nici cum să eviţi ceva, nici să prevezi ce-o să fie. O frică în plus, la ce bun? Aici aceştia mai erau încă oameni, în timp ce Andreev era reprezentantul morţilor. Iar ceea ce ştia el, un om mort, nu le putea fi de folos unor oameni încă vii.

După două zile veni şi rândul băii. Dezinfecţia şi baia îi plictiseau de acum pe toţi şi se adunau fără tragere de inimă, dar Andreev îşi dorea tare mult să-şi încheie socotelile cu păduchii lui. Acum avea timp berechet şi de câteva ori pe zi vâna păduchi de pe cămaşa cazonă decolorată. Dar numai camera de dezinfecţie îi putea aduce o victorie definitivă. De aceea, mergea acolo cu plăcere şi, deşi nu primise lenjerie şi era nevoit să-şi îmbrace cămaşa jilavă direct pe piele, măcar nu mai suferea, ca de obicei, din pricina înţepăturilor.

La baie, apa se dădea cu porţia: un lighean cu apă fierbinte şi unul cu apă rece, însă Andreev îl păcăli pe băiaş şi mai căpătă un lighean cu apă.

Li se dădu o fărâmă de săpun, dar de pe jos se mai puteau aduna şi alte resturi de săpun şi Andreev se strădui să se spele ca lumea. A fost cea mai bună baie din ultimul an. Chiar dacă din rănile de pe gambe, provocate de scorbut, curgea sânge şi puroi, chiar dacă ceilalţi se fereau de el şi se dădeau la o parte îngreţoşaţi de hainele lui pline

de păduchi.

Li se înapoiară lucrurile din camera de dezinfecţie şi vecinul lui Andreev, Ognev, în locul ciorapilor din blană de oaie, primi unii ca de jucărie – atât de tare intrase pielea la apă. Ognev începu să plângă; ciorapii din blană fuseseră salvarea lui în Nord. Andreev se uită la el fără urmă de simpatie. Văzuse atâţia bărbaţi care plângeau din tot felul de motive: şmecheri-simulanţi, bolnavi de nervi, oameni disperaţi sau furioşi. Mai erau şi dintre cei care plângeau de frig. Andreev nu văzuse însă ca vreunul să plângă de foame.

De la baie se întoarseră prin oraşul tăcut şi întunecat. Băltoacele cu reflexe ca de aluminiu îngheţaseră, dar aerul era proaspăt, primăvăratic. După baia aceasta, Andreev dormi profund, „pe săturate”, cum spunea vecinul lui, Ognev, care uitase de povestea cu ciorapii.

Nimeni nu era lăsat să iasă din baracă. În secţie exista totuşi un post care permitea ieşirea în afara sârmei ghimpate. E adevărat că nu era vorba de ieşirea din perimetrul lagărului, dincolo de îngrăditura din sârmă – trei garduri cu câte zece şiruri de sârmă ghimpată – plus zona interzisă, înconjurată de o sârmă întinsă la mică înălţime. La aşa ceva nu visa nimeni. Era vorba de ieşirea din curticica marcată cu un gard de sârmă, unde se aflau cantina, bucătăria, magaziile, spitalul, într-un cuvânt o altă viaţă, interzisă pentru Andreev. Dincolo de sârmă ieşea o singură persoană – vidanjorul. Iar când acesta muri pe neaşteptate (viaţa e plină de ocazii prielnice), Ognev, vecinul lui Andreev, dădu dovadă de o uimitoare energie şi agerime. Timp de două zile nu şi-a mâncat pâinea, apoi a schimbat-o pe un geamantan mare de carton presat.

— De la baronul Mandel, Andreev!

Baronul Mandel! Descendent al lui Puşkin! Uite-l, acela de colo. Baronul, un ins înalt, cu umeri înguşti şi cu un cap mic şi chel, se putea vedea de departe. Dar Andreev n-a avut ocazia să-l cunoască personal.

Ognev păstra un sacou din covercot de pe când era liber; în carantină se afla de câteva luni.

Ognev i-a oferit dispecerului sacoul şi geamantanul de carton presat şi a primit postul vidanjorului defunct. Peste

vreo două săptămâni, blatarii l-au sugrumat pe Ognev pe întuneric – nu mortal, din fericire, – şi i-au luat în jur de trei mii de ruble.

Andreev aproape că nu se mai întâlnise cu Ognev în perioada înfloritoare a carierei sale comerciale. În noaptea aceea, bătut şi sleit de puteri, Ognev i se spovedi lui Andreev, după ce-şi ocupă vechiul loc.

Andreev i-ar fi putut povesti câte ceva din ce văzuse la mină, dar Ognev nici nu se căia, nici nu se plângea.

— Azi m-au aranjat ei pe mine, mâine îi aranjez eu. îi înving eu... La stos, *la* terţ*, la* bura*. îm*i iau totul înapoi!

Ognev nu l-a ajutat pe Andreev nici cu pâine, nici cu bani, dar nici nu se obişnuia în asemenea situaţii; din punctul de vedere al eticii lagărului totul era normal.

Într-o zi, Andreev se miră că mai trăieşte. îi era teribil de greu să se urce pe priciurile de sus şi totuşi se urca. Principalul era că nu muncea, ci stătea culcat. Cinci sute de grame de pâine de secară, trei linguri de caşă şi o gamelă de supă chioară pe zi puteau să ridice un om din morţi. Cu condiţia să nu muncească.

Aici a înţeles că nu-i era frică şi nu punea preţ pe viaţă. A înţeles şi că trecuse printr-o mare încercare şi rămăsese printre cei vii. Că îi fusese sortit să folosească în favoarea sa experienţa cumplită a minei. A înţeles că oricât de jalnice ar fi posibilităţile de a opta – voinţa liberă a deţinutului ele totuşi există. Aceste posibilităţi sunt o realitate şi ele îţi pot salva viaţa la nevoie. Şi Andreev era pregătit pentru această luptă măreaţă, când fiarei trebuie să i te împotriveşti cu viclenia fiarei. Era înşelat. O să înşele şi el. Nu va muri, nu se pregătea să moară.

O să împlinească dorinţele propriului său trup, o să facă ceea ce trupul îi spusese la mina de aur. La mină pierduse lupta, dar aceea nu fusese ultima. Este un deşeu aruncat de mină. Şi o să fie deşeu. Văzuse că parafa violet pusă pe o hârtie de mâna Lidiei Ivanovna avea trei litere: LFT – muncă fizică uşoară. Ştia că la mină nimeni nu dă atenţie acestui însemn, dar aici, la Centru, se pregătea să tragă toate foloasele de pe urma lui.

Posibilităţi erau însă puţine. Dispecerului îi putea spune: „Uite, eu, Andreev, zac aici şi nu vreau să merg

nicăieri. Dacă mă trimit la mină, la primul defileu sar din camion când încetineşte. Soldatul din escortă n-are decât să mă împuşte, oricum la aur nu mai merg”.

Posibilităţi erau puţine. Aici însă o să fie mai înţelept, se va încrede mai mult în trup. Şi trupul n-o să-l trădeze. îl trădase familia, îl trădase ţara. Iubirea lui, energia, vocaţia – totul fusese călcat în picioare, distrus. Toate argumentele pe care le căutase creierul fuseseră false, mincinoase, şi Andreev înţelegea asta. Doar instinctul animalic trezit de viaţa în mină îi putea şopti o ieşire şi chiar i-o şoptea.

Exact aici, pe aceste priciuri ciclopice, Andreev înţelesese că valorează ceva, că poate avea respect pentru sine însuşi. Iată-l aici încă viu, nu trădase şi nu vându-se pe nimeni nici în timpul anchetei, nici în lagăr. Izbutise să spună multe adevăruri, să-şi învingă frica. Nu pentru că nu s-ar mai fi temut deloc, ci pentru că barierele morale se conturaseră mai clar şi cu mai multă precizie decât înainte, totul devenise mai simplu şi mai limpede.

Îi era limpede, de pildă, că n-are cum să scape cu viaţă. Sănătatea lui de dinainte pierise fără urmă, era distrusă pentru totdeauna. Oare pentru totdeauna? Când fusese adus în oraşul acesta, crezuse că mai are de trăit doar vreo două-trei săptămâni. Iar ca să-şi recapete forţele, avea nevoie de odihnă deplină, timp de multe luni, la aer curat, în condiţii de staţiune balneară, cu lapte, cu ciocolată. Şi pentru că îi era absolut limpede că n-o să aibă parte de o asemenea staţiune, el trebuia să moară. Ceea ce, din nou, nu era chiar atât de groaznic, îi muriseră mulţi tovarăşi. Dar ceva mai puternic decât moartea nu-l lăsa să moară. Iubirea? Ura? Nu. Omul trăieşte în virtutea aceloraşi motive care fac să trăiască un copac, o piatră, un câine. Iată, aceste lucruri le pricepuse Andreev şi nu doar atât, le şi simţea cu acuitate exact aici, în lagărul de tranzit din oraş, în timpul carantinei de tifos.

Juliturile de pe piele s-au vindecat mult mai repede decât celelalte răni. Începu să dispară şi carapacea de broască ţestoasă în care i se transformase pielea în timpul muncii la mină. Vârfurile de un trandafiriu-aprins ale degetelor degerate se întunecară: pielea extrem de subţire care le acoperea, după ce plesniseră băşicile degerăturilor,

se mai îngroşase. Ba chiar – lucrul cel mai important – palma mâinii stângi se dezdoise. După un an şi jumătate de muncă în mină, ambele palme se încovoiaseră pe rotunjimea cozii lopeţii sau a târnăcopului şi deveniseră ţepene pentru totdeauna, cum i se părea lui Andreev. La fel ca ceilalţi colegi de muncă, când mânca ţinea coada lingurii cu vârfurile primelor trei degete, uitând că ar putea ţine lingura şi altfel. Mâna lui, vie, semăna cu o proteză cu cârlig şi executa doar mişcările unei proteze. În plus, cu ea s-ar fi putut închina, dacă Andreev s-ar fi rugat la Dumnezeu. Dar în sufletul lui nu mai exista nimic în afară de ură. Rănile sufletului nu erau aşa uşor de lecuit. Nu s-au lecuit niciodată.

Însă palmai se dezdoise. Într-o zi, la baie, degetele mâinii stângi s-au dezdoit. Andreev a rămas tare mirat. O să vină şi rândul mâinii drepte, care rămăsese încovoiată ca şi înainte. Nopţile, Andreev îşi pipăia uşurel palma dreaptă, încerca să îndrepte degetele şi avea impresia că acuşi-acuşi mâna o să se dezdoaie. îşi rodea unghiile cu cea mai mare grijă şi izbutise să înlăture puţin câte puţin pieliţa îngroşată şi murdară, încă destul de tare. Operaţia aceasta ce ţinea de igienă era una dintre puţinele distracţii ale lui Andreev, când nu mânca şi nu dormea.

Crăpăturile sângerânde de la tălpi nu mai erau atât de dureroase ca înainte. Rănile de la scorbut nu se vindecaseră încă şi trebuiau pansate, dar se micşorau treptat-treptat, lăsând în locul lor pete vineţii ce semănau cu un stigmat, cu marcajul unui proprietar de sclavi ce făcea negoţ cu negri. Doar degetele mari de la ambele picioare nu se vindecaseră: acolo degerătura ajunsese la măduva osului de unde puroiul curgea încet. Era, firește, mult mai puţin decât înainte, la mină, unde puroiul şi sângele curgeau atât de tare în galoşii-ciuni de cauciuc – încălţările de vară ale deţinuţilor –, încât piciorul lipăia la fiecare pas ca într-o băltoacă.

Vor mai trece mulţi ani până când degetele lui Andreev se vor vindeca. Chiar după vindecare, la o temperatură mai scăzută, ele îşi vor aminti încă mulţi ani, cu durere surdă, de mina din Nord. Dar Andreev nu se gândea la viitor. Deprins la mină să nu-şi facă planuri mai

departe de ziua de mâine, se străduia să se lupte pentru obiective din viitorul apropiat, ca orice om care se află în apropierea morţii. Acum avea o singură dorinţă: carantina de tifos să se prelungească la nesfârşit. Însă lucrul acesta era imposibil, şi veni şi ziua când carantina luă sfârşit.

În dimineaţa aceea toţi locatarii secţiei au fost mânaţi în curte. Deţinuţii s-au înghesuit în tăcere unii într-alţii ore întregi în spatele gardului de sârmă, tremurând de frig. Cocoţat pe un butoi, dispecerul îi striga pe numele de familie cu glas răguşit şi înverşunat. Cei strigaţi ieşeau pe poartă – pentru totdeauna. Pe şosea duduiau camioanele, duduiau atât de tare în aerul îngheţat al dimineţii, încât îl împiedicau pe dispecer să-şi facă treaba.

„Să nu mă strige, numai să nu mă strige”, implora soarta Andreev, ca într-un descântec de copil. „Nu, n-o să aibă noroc. Dacă n-o să mă strige astăzi, o s-o facă mâine”. Se va întoarce în abatajele aurifere, la foame, bătăi şi moarte. Începură să-l doară degetele îngheţate de la mâini şi picioare, urechile, obrajii. Andreev se lăsa tot mai des de pe un picior pe altul, suflându-şi în degetele strânse pumn, însă nu era atât de simplu să-şi încălzească picioarele amorţite şi mâinile ce-l dureau. Totul era inutil. Era neputincios în lupta cu această maşinărie gigantică ai cărei dinţi îi măcinau trupul.

— Voronov! Voronov! urlă din răsputeri dispecerul. Voronov! Trebuia să fie aici, jigodia!...

Dispecerul azvârli furios dosarul galben şi subţirel al „cazului” pe butoi şi-l presă cu piciorul.

Brusc, Andreev înţelese totul. A fost ca un fulger dinaintea furtunii, o lumină ce-i arăta calea salvării. Într-o clipă, înfierbântat de emoţie, prinse curaj şi înaintă spre dispecer. Acesta striga nume după nume, în timp ce oamenii ieşeau din curte unul după altul. Dar mai rămăseseră încă mulţi. Uite, acum, acum...

— Andreev! strigă dispecerul.

Andreev tăcea examinând obrajii raşi ai dispecerului. După contemplarea obrajilor, privirea i se opri pe dosarele „cazurilor”. Mai erau doar câteva.

„Ultima maşină”, îşi spuse Andreev.

— Sîcev! Spune-ţi numele şi patronimicul!

— Vladimir Ivanovici, răspunse regulamentar un deţinut în vârstă, croindu-şi drum în mulţime.

— Articolul? Condamnarea? Ieşi în faţă!

Mai răspunseră câteva persoane la apel, ieşind apoi pe poartă. În urma lor ieşi şi dispecerul. Pe ceilalţi deţinuţi îi duseră în secţie.

Tuşea, tropăiala, strigătele se potoliră, se topiră în murmurul polifonic a sute de oameni.

Andreev îşi dorea să trăiască. îşi fixase două scopuri simple şi era hotărât să le împlinească. Era limpede ca bună ziua că trebuia să întârzie aici cât mai mult cu putinţă, până în ultima zi. Să se străduiască să nu facă greşeli, să-şi ţină firea... Aurul era moarte curată. În acest lagăr de tranzit n-o ştia nimeni mai bine decât Andreev. Trebuia să evite cu orice preţ taigaua şi minele aurifere. Dar cum să izbândească Andreev, un rob lipsit de drepturi? Iată cum. În timpul carantinei, taigaua rămăsese pustie: frigul, foamea, munca grea şi prelungită şi lipsa de somn goleau taigaua de oameni. Prin urmare, din carantină vor trimite mai întâi camioane la sectoarele „de aur” şi doar când cererea de oameni pentru mine („Trimiteţi două sute de copaci”, cum se scria în telegramele de serviciu) va fi satisfăcută, nu vor mai îndrepta camioanele spre taiga, la aur. Unde le vor trimite – lui Andreev îi era totuna. Numai la aur să nu fie.

Despre toate acestea Andreev n-a suflat o vorbă nimănui. Nu s-a sfătuit cu nimeni, nici cu Ognev, nici cu Parfentiev, colegul său de mină, sau cu vreunul din mia de oameni care stăteau culcaţi pe priciuri împreună cu el. Căci ştia prea bine: dacă îşi va destăinui planul cuiva, acela îl va denunţa conducerii pentru o laudă, pentru un chiştoc cu mahorcă sau pur şi simplu aşa... Andreev ştia ce înseamnă povara unei taine, ce e un secret şi se pricepea să-l păstreze. De astă dată însă nu se temea. De unul singur îi era mai uşor – de două ori, de trei ori, de patru ori mai uşor – să se strecoare printre dinţii maşinăriei. Jocul lui îi aparţinea întru totul; la mină învăţase bine şi asta.

Andreev n-a răspuns la apel zile în şir. Îndată ce carantina a fost ridicată, deţinuţii au început să fie repartizaţi la tot felul de munci, iar la ieşirea din lagăr, şmecheria era să faci în aşa fel încât să nu nimereşti în

grupuri mari: acestea erau duse, de obicei, la munca pământului cu ranga, târnăcopul şi lopata. Însă în grupurile mici, de doi-trei oameni, exista speranţa să câştigi o bucată de pâine în plus sau chiar o bucăţică de zahăr. Andreev nu mai văzuse zahăr de mai bine de un an şi jumătate. Strategia lui era simplă şi absolut corectă. Toate muncile acestea erau, fireşte, ilegale: deţinuţii erau trecuţi ca figurând în convoi, dar se găseau destui amatori să beneficieze de mână de lucru gratuită. Deţinuţii repartizaţi la munca la câmp plecau într-acolo cu speranţa să facă rost de tutun sau pâine. Reuşeau uneori să le obţină chiar şi de la trecători. Andreev se ducea la magazia de legume, unde mânca din belşug sfeclă şi morcovi, apoi aducea şi „acasă” câţiva cartofi cruzi pe care îi cocea în cenuşa din sobă, îi scotea copţi doar pe jumătate şi-i mânca pe loc: viaţa de aici cerea ca toate îndeletnicirile culinare să se desfăşoare repede – erau prea mulţi flămânzi în jur.

Urmară zile la rând în care viaţa aproape căpătase un sens, zile pline de activităţi diverse. În fiecare dimineaţă trebuia să stea vreo două ore în ger. Dispecerul striga: „Ei tu, spune-ţi numele şi patronimicul”. După ce era oferită Molohului jertfa zilnică, cei rămaşi alergau îmbrâncindu-se în baracă de unde erau scoşi la muncă. Andreev mergea la fabrica de pâine, ducea gunoiul de la baraca de tranzit a femeilor, spăla duşumelele la detaşamentul de pază, unde în cantina luminată slab strângea de pe farfuriile rămase pe mesele ofiţerilor resturi de carne, lipicioase, dar pline de gust. După ce se termina munca la bucătărie, se aduceau ligheane mari cu chisel dulce şi munţi de pâine şi ei se aşezau în jurul mesei, mâncau şi-şi îndesau buzunarele cu pâine.

O singură dată strategia lui Andreev s-a dovedit a fi greşită. Cu cât e mai mic grupul, cu atât e mai bine: aceasta era regula lui. Iar cel mai bine era să fie singur. Dar se întâmpla rar să fie luat doar el. Într-o zi dispecerul, care reţinuse faţa lui Andreev (după nume îl ştia că Muraviov), îi spuse:

— Ţi-am găsit o treabă, de-ai să mă ţii minte toată viaţa. O să tai lemne la conducerea superioară. Ai să mergi în doi cu cineva.

Cei doi o porniră veseli în goană în faţa însoţitorului îmbrăcat într-o manta de cavalerie. Încălţat în cizme, acesta aluneca, rămânea în urmă, sărea peste băltoace, apoi îi ajungea din urmă în goană, ţinându-şi poalele mantalei cu amândouă mâinile. Nu după multă vreme se apropiară de o casă nu prea mare cu poarta încuiată, înconjurată de un gard cu sârmă ghimpată deasupra. Însoţitorul bătu la poartă. În curte începu să latre un câine. Le deschise ordonanţa şefului, îi duse în tăcere în magazie, îi încuie acolo şi dădu drumul în curte unui câine ciobănesc uriaş. Aduse o găleată cu apă. Şi până ce deţinuţii n-au isprăvit de tăiat cu fierăstrăul şi de spintecat toate lemnele din magazie, câinele nu şi-a slăbit paza. Seara târziu i-au dus înapoi în lagăr. A doua zi cei doi trebuiau să meargă în acelaşi loc, dar Andreev s-a ascuns sub priciuri şi n-a mai mers deloc la muncă.

În dimineaţa următoare, înainte de împărţirea pâinii, i-a venit în cap o idee simplă pe care a pus-o imediat în aplicare.

Şi-a scos cizmele din picioare şi le-a aşezat la marginea priciului, una lângă alta, cu tălpile în afară, ca şi cum s-ar fi culcat cu *burki* pe pat. El s-a întins alături pe burtă cu capul sprijinit în coate.

Dispecerul a numărat repede următorii zece şi i-a lăsat lui Andreev zece porţii de pâine pentru toţi oamenii, aşa că lui i-au revenit două. Dar modalitatea aceasta era nesigură şi ocazională, aşa că începu din nou să caute de lucru în afara barăcii...

Se gândea în perioada aceea la familie? Nu. La libertate? Nu. Recita versuri din memorie? Nu. îşi amintea trecutul? Nu. Trăia doar din ură nepăsătoare. Taman pe atunci l-a întâlnit pe căpitanul Schneider.

Blatarii ocupau locurile cele mai apropiate de sobă. Priciurile erau aşternute cu plăpumi murdare, acoperite de perne din puf de mărimi diferite. Plapuma este însoţitorul nelipsit al hoţului norocos, singurul obiect pe care îl târăşte după sine prin lagăre şi închisori, îl fură, îl ia de la alţii când nu-l are, iar perna e bună nu doar să-şi sprijine capul, ci este şi măsuţă pentru interminabilele confruntări la jocurile de cărţi. O măsuţă căreia poţi să-i dai ce formă doreşti. Dar

e şi pernă. Cartoforii şi-ar pierde mai degrabă pantalonii decât perna.

Pe plăpumi şi perne se lăfăiau căpeteniile sau, mai bine zis, cei care erau căpetenii la momentul respectiv. Mai sus, pe priciurile de la al treilea nivel, unde era întuneric, găseai alte plăpumi şi perne: acolo erau aduşi hoţi mai tineri, efeminaţi, şi nu doar hoţi... Aproape orice hoţ era pederast.

Hoţii erau înconjuraţi de o mulţime de slugoi şi lachei – povestaşi de curte, pentru că blatarii socot că e de bonton să se intereseze de „romanţuri”. Chiar şi în asemenea condiţii se găseau frizeri de curte cu flaconaşul de parfum, plus o grămadă de inşi îndatoritori gata de orice, numai să se aleagă cu o coajă de pâine sau cu un polonic de supă.

— Linişte! Senecika spune ceva. Linişte, Senecika vrea să doarmă...

Tabloul bine cunoscut de la mină.

Deodată, în mulţimea de pomanagii – eterna suită a blatarilor –, Andreev zări o faţă cunoscută, trăsăturile chipului îi erau familiare, şi auzi un glas pe care-l ştia. Nici urmă de îndoială – acesta era căpitanul Schneider, tovarăşul lui Andreev de la închisoarea Butârskaia.

Căpitanul Schneider era un comunist neamţ, activist la Comintern[81], ştia la perfecţie limba rusă, era cunoscător al lui Goethe şi un teoretician marxist cultivat. Lui Andreev îi rămăseseră în minte discuţiile cu el, discuţii „la înaltă tensiune” în nopţile lungi din închisoare. Un om plin de viaţă, fostul căpitan de cursă lungă menţinea spiritul combativ al celulei.

Andreev nu-şi credea ochilor.

— Schneider!

— Da! Ce vrei? se întoarse căpitanul spre el.

Privirea ochilor lui albaştri şi inexpresivi nu-l recunoscu pe Andreev.

— Schneider!

— Ei, ce vrei? Linişte! O să se trezească Senecika.

Dar marginea plăpumii se ridică puţin şi un chip palid

81 Organizaţie internaţională comunistă, fondată în 1919 de Lenin şi Partidul Comunist Rus (bolşevic). Cominternul a ţinut şapte Congrese Mondiale, din 1919 până în 1935.

şi bolnăvicios ieşi la lumină.

— A, căpitanul, se auzi glasul galeş de tenor al lui Senecika. Nu pot să adorm fără tine.

— Acum, acum, începu să se agite Schneider.

Se urcă pe prici, dădu la o parte plapuma, se aşeză, vârî mâna sub aşternut şi începu să-i scarpine tălpile lui Senecika.

Andreev o porni încet spre locul lui. Nu mai voia să trăiască. Şi deşi povestea asta era un fapt minor şi nesemnificativ în comparaţie cu ce văzuse şi ce îi era dat să mai vadă, l-a ţinut minte pe căpitanul Schneider pentru tot restul vieţii.

Erau tot mai puţini oameni. Lagărul de tranzit se golea. Andreev se ciocni nas în nas cu dispecerul.

— Cum te numeşti?

Dar Andreev se pregătise de mult pentru aşa ceva.

— Gurov, răspunse el docil.

— Aşteaptă!

Dispecerul răsfoi listele din hârtie de ţigări.

— Nu, nu figurezi aici.

— Pot să plec?

— Du-te, dobitocule, răcni dispecerul.

Într-o zi, în cantina lagărului de tranzit, Andreev trebuia să strângă şi să spele vasele deţinuţilor eliberaţi care plecau după încheierea termenului de condamnare. Partener îi era un fitil sleit de puteri, un mierlitor de o vârstă incertă care tocmai fusese scos din închisoarea locală. Era prima ieşire a mierlitorului la muncă. îl întreba insistent ce au de făcut, dacă le dau şi lor masa şi dacă n-ar fi bine să ceară ceva de mâncare înainte de începerea lucrului. Mierlitorul îi povesti că fusese profesor de neuropatologie şi Andreev îşi aminti de numele lui.

Andreev ştia din experienţă că bucătarii din lagăre, şi nu numai ei, nu-i agreează pe d-alde „Ivan Ivanovici”, cum îi numeau ei dispreţuitor pe intelectuali. îl sfătui pe profesor să nu ceară nimic înainte şi se gândi cu amărăciune că grosul muncii la strâns şi spălat vase îi va reveni lui – profesorul era prea slăbit. Aşa se cuvenea şi n-avea de ce să se supere: de câte ori la mină nu fusese el însuşi un coechipier slab şi de nimic pentru tovarăşii săi de atunci şi

nimeni niciodată nu-i spusese vreo vorbă? Unde o fi aceştia? Unde sunt Şeinin, Riutin, Hvostov? Muriseră toţi, iar el, Andreev, reînviase. De fapt, încă nu reînviase şi era puţin probabil să reînvie vreodată. Dar se va lupta pentru viaţă.

Presupunerile lui Andreev se dovediră a fi corecte: profesorul era într-adevăr un ajutor secătuit de puteri, deşi se agita tot timpul.

Când se termină treaba, bucătarul îi aşeză la masă şi le puse în faţă un vas uriaş cu ciorbă groasă de peşte şi o farfurie mare de tablă plină cu caşă. Profesorul îşi frecă mâinile de bucurie, dar Andreev care văzuse la mină cum un singur om poate mânca douăzeci de porţii din trei vase mari, însoţite însă de pâine, se uită chiorâş la mâncarea oferită.

— Fără pâine, nu-i aşa? întrebă Andreev mohorât.

— Cum fără pâine? Vă dau şi nişte pâine.

Bucătarul scoase din dulap două bucăţi de pâine.

Ospăţul se încheie repede. Prevăzător, Andreev mânca întotdeauna fără pâine la asemenea „invitaţii". îşi puse pâinea în buzunar şi de data asta. Profesorul însă rupea pâinea, înghiţea ciorba cu lăcomie, mesteca, şi picături mari de sudoare murdară apăreau pe capul lui cărunt şi ras.

— Uite aici şi câte o rublă pentru fiecare, spuse bucătarul. Pâine nu mai am.

Era o plată extraordinară.

În lagăr era o prăvălioară, un chioşc unde angajaţii civili puteau cumpăra pâine. Andreev îl informă şi pe profesor.

— Da, da, aveţi dreptate, spuse acesta. Dar eu am văzut că acolo se vinde şi cvas dulce. Sau o fi limonadă? Mi-e tare poftă de o limonadă, de ceva dulce.

— Faceţi cum vreţi, profesore. Numai că în situaţia dumneavoastră aş cumpăra mai degrabă pâine.

— Da, da, aveţi dreptate, repetă profesorul, dar mi-e tare poftă de ceva dulce. Beţi şi dumneavoastră.

Andreev însă refuză categoric cvasul.

Până la urmă Andreev obţinu o muncă individuală, începu să spele podelele în secţia administrativă a lagărului

de tranzit. În fiecare seară venea după el plantonul a cărui sarcină era să ţină oficiul curat. Acesta era compus din două încăperi minuscule, ticsite de mese, fiecare având vreo patru metri pătraţi. Podelele erau vopsite. Era un fleac de muncă de zece minute şi Andreev n-a înţeles dintr-odată de ce plantonul angajează un muncitor pentru o asemenea treabă. Căci până şi apa necesară plantonul o aducea de unul singur, traversând tot lagărul; la fel şi cârpele curate erau totdeauna pregătite din vreme. Iar plata era generoasă: mahorcă, supă şi caşă, pâine şi zahăr. Plantonul îi promisese lui Andreev chiar şi o scurtă uşoară, dar n-a avut timp să-şi ţină făgăduiala.

După cât se pare, plantonului i se părea ruşinos să spele el podelele, fie şi doar cinci minute pe zi, dacă îşi putea permite să angajeze pe altcineva. E o caracteristică a ruşilor, pe care Andreev o remarcase şi la mină. Şeful îi dă plantonului o mână de mahorcă să cureţe baraca: plantonul îşi toarnă jumătate din cantitate în punguţa lui de tutun, iar cu cealaltă jumătate năimeşte un 58-ist. „Politicul”, la rândul lui, înjumătăţeşte mahorca şi tocmeşte un om bun de corvoadă din baraca lui pentru două ţigări cu mahorcă. Şi iată că acesta, după o muncă de douăsprezece – paisprezece ore în schimbul lui, spală noaptea pe jos pentru două ţigări. Şi pe deasupra se mai şi socoate un norocos, căci tutunul o să-l schimbe pe pâine.

Problemele valutare sunt domeniul teoretic cel mai complicat din economie. Asemenea probleme sunt complicate şi în lagăr, iar monedele de schimb sunt uimitoare: ceai, tutun, pâine – acestea sunt valorile cel mai bine cotate.

Intendentul de la Secţia administrativă îl plătea uneori pe Andreev cu tichete pentru bucătărie. Acestea erau bucăţi de carton ştampilate, ca nişte jetoane – zece prânzuri, cinci felul doi etc. Intendentul i-a dat un jeton pentru douăzeci de porţii de caşă, iar acestea n-au fost de ajuns să acopere fundul unui castron de tinichea.

Andreev vedea cum, în loc de jetoane, blatarii vârau la ghişeu bancnote portocalii de treizeci de ruble împăturite în forma unor jetoane. O strategie care funcţiona perfect. Drept răspuns la aşa-zisul „jeton” din ghişeu ieşea repede

un castron plin cu caşă.

În lagărul de tranzit erau tot mai puţini oameni. În sfârşit, sosi ziua în care după plecarea ultimului camion în curte rămaseră doar vreo treizeci de oameni.

De astă dată nu-i mai duseră în baracă, ci îi aliniară şi ei traversară în formaţie tot lagărul.

— Totuşi nu ne-o duce să ne împuşte, spuse un deţinut uriaş chior, cu mâini mari, care păşea alături de Andreev.

Exact acelaşi gând – „nu cumva ne împuşcă” – îi trecea şi lui Andreev prin cap. îi aduseră pe toţi în faţa dispecerului, la oficiul de înregistrare.

— O să vă luăm amprentele, zise dispecerul ieşind în cerdac.

— Ei, dacă-i vorba de amprente, atunci se poate şi fără ele, replică vesel chiorul. Numele meu este Filippovski Gheorghi Adamovici.

— Şi al tău?

— Andreev Pavel Ivanovici.

Dispecerul căută prin dosarele personale.

— Vă căutăm de multişor, spuse el fără răutate. Mergeţi în baracă şi mai târziu am să vă spun unde veţi fi repartizaţi.

Andreev ştia că biruise în lupta pentru viaţă. Pur şi simplu era imposibil ca taigaua să nu fie saturată de oameni. Dacă mai erau plecări, acestea nu puteau fi decât în apropiere, în aceeaşi regiune. Poate chiar în oraş. Nici că s-ar fi putut mai bine. N-aveau cum să-l trimită departe, şi nu numai pentru că el avea categoria „muncă fizică uşoară”. Andreev cunoştea practica schimbărilor bruşte de categorie. N-aveau cum să-l trimită departe, pentru că cererile pentru taiga fuseseră împlinite. În final, îşi aşteptau rândul doar subunităţile din apropiere, unde viaţa era mai uşoară, mai simplă, unde va fi mai bine hrănit şi nu sunt mine aurifere, adică unde există o speranţă de salvare. Andreev câştigase lucrul acesta cu preţul a doi ani de muncă în mină. Cu preţul vieţii tensionate, de animal, pe care o dusese în timpul lunilor de carantină. Făcuse prea multe eforturi. Trebuia să i se împlinească speranţele, orice ar fi.

N-a avut de aşteptat decât o noapte.

După masa de dimineaţă, dispecerul dădu buzna în baracă cu o listă, o listă scurtă, cum remarcă dintr-odată Andreev, răsuflând uşurat. Listele pentru mină, bătute la maşină, cuprindeau douăzeci şi cinci de nume şi întotdeauna erau câteva hârtii de felul acesta, nu una singură ca acum.

Andreev şi Filippovski au fost strigaţi după lista asta; mai erau şi alţii pe listă, nu prea mulţi, dar oricum mai mult de două-trei nume.

Cei chemaţi fură duşi la uşa bine cunoscută a oficiului de înregistrare. Acolo se mai aflau trei persoane: un bătrân cărunt, cu un aer grav şi calm, îmbrăcat într-o cojoacă scurtă în stare bună şi încălţat în cizme de pâslă, un bărbat murdar şi vioi, în pantaloni şi pufoaică; purta galoşi de cauciuc şi obiele. Al treilea era un bătrân plăcut la înfăţişare care privea în jos. Mai departe stătea în picioare un bărbat într-o *bekeşă* şi cu o *kubankă* pe cap.

— Aceştia sunt toţi, îi spuse dispecerul. Sunt buni?

Omul în *bekeşă* îi făcu semn bătrânului cu degetul.

— Cine eşti?

— Izghibin Iuri Ivanovici, articolul 58. Condamnarea – douăzeci şi cinci de ani, raportă vioi bătrânul.

— Nu, nu, se încruntă *bekeşă*. Ca profesie, ce eşti? Datele dumitale oficiale le găsesc şi singur...

— Sobar, cetăţene şef.

— Şi altceva?

— Mai ştiu şi ceva tinichigerie.

— Foarte bine. Şi tu?

Şeful îşi trecu privirea spre Filippovski.

Uriaşul chior îi povesti că fusese fochist pe locomotiva Kameneţ-Podolsk.

— Dar tu?

Bătrânul cu înfăţişarea plăcută bălmăji pe neaşteptate câteva cuvinte în germană.

— Ce-i asta? întrebă *bekeşa* cu interes.

— Nu vă îngrijoraţi, răspunse dispecerul. Este tâmplar, unul foarte bun. îl cheamă Frisorger. O mai ia un pic pe arătură, dar îşi vine în fire.

— Da’ de ce vorbeşte nemţeşte?

— Este de pe lângă Saratov, din Republica Autonomă...

— Aha... Şi tu? i se adresă lui Andreev.

„Îi trebuie meseriaşi şi îndeobşte oameni simpli, îşi spuse Andreev. O să fiu tăbăcar”.

— Argăsitor, cetăţene şef.

— Foarte bine. Câţi ani ai?

— Treizeci şi unu.

Şeful clătină din cap. Dar cum era om cu experienţă şi mai văzuse înviaţi din morţi, îşi îndreptă privirea spre al cincilea.

Al cincilea, omul vioi, se dovedi a fi nici mai mult, nici mai puţin un membru al Societăţii Esperantiste.

— Să vedeţi, ca profesie sunt agronom, am ţinut şi conferinţe, dar am fost arestat ca esperantist.

— Spionaj cumva? întrebă *bekeşa* indiferent.

— Ceva de genul ăsta, confirmă bărbatul cel vioi.

— Cum rămâne, atunci? întrebă dispecerul.

— Îi iau, răspunse şeful. Oricum nu găsesc alţii mai buni. Acum nu prea ai de unde alege.

Îi duseră pe toţi cinci într-o celulă separată, o încăpere situată lângă baracă. Dar pe listă mai erau două-trei nume – Andreev observase bine lucrul acesta. Veni dispecerul.

— Unde mergem?

— Prin apropiere, unde în altă parte? Iar el o să vă fie şef. O să plecaţi într-o oră. Dragii mei, trei luni aţi tăiat frunză la câini, e timpul să puneţi osul la muncă.

Un ceas mai târziu i-au chemat, dar nu la camion, ci la magazie. „Probabil ca să ne schimbe echipamentul, se gândi Andreev. Primăvara bate la uşă, doar suntem în aprilie”. O să le dea echipament de vară, iar pe ăsta de iarnă, atât de detestat, folosit la mină, îl va preda, îl va azvârli, o să uite de el. Dar în locul unui echipament de vară li s-a dat unul de iarnă. Din greşeală? Nu, pe listă era notat cu un creion roşu: „De iarnă”.

Fără să înţeleagă nimic, în ziua aceea de primăvară, ei se îmbrăcară în pufoaicele şi buşlaturile uzate, îşi puseră în picioare cizmele de pâslă, reparate. Şi, sărind cu greutate peste bălţoace, ajunseră cuprinşi de neliniştе la

celula de unde plecaseră la magazie.

Toţi erau grozav de îngrijoraţi, nu scoteau o vorbă, doar Frisorger tot bolborosea ceva în nemţeşte.

— Ăsta înşiră rugăciuni, mama lui... îi şopti Filippovski lui Andreev.

— Ei, ştie cineva cum stau lucrurile? întrebă Andreev.

Sobarul cărunt care semăna cu un profesor enumeră toate locurile de muncă din apropiere: portul, kilometrul patru, kilometrul şaptesprezece, douăzeci şi trei, patruzeci şi şapte...

Mai departe începeau zonele Direcţiei drumurilor – nişte locuri doar un pic mai bune decât minele de aur.

— Toată lumea afară! înainte spre poartă!

Ieşiră cu toţii şi o porniră spre poarta lagărului de tranzit. În faţa ei stătea un camion mare acoperit cu o foaie verde de cort.

— Escortă, ia-i în primire!

Un soldat din escortă făcu apelul. Andreev simţea cum îl ia cu frig la picioare, la spate...

— Urcaţi în camion!

Soldatul dădu la o parte marginea prelatei mari care acoperea camionul: acesta era plin de oameni care ocupaseră toate locurile.

S-au urcat în camion toţi cinci. Toată lumea tăcea. Se urcă şi soldatul de escortă, motorul începu să duduie, camionul o porni pe drumul care ieşea în şoseaua principală.

— Ne duc la kilometrul patru, zise sobarul.

Bornele kilometrice alunecau pe lângă noi. Toţi cinci îşi apropiaseră capetele de o crăpătură în prelată, nu le venea să creadă ochilor...

— Şaptesprezece...

— Douăzeci şi trei... număra Filippovski.

— Muncă în apropiere, nemernicii! şuieră furios sobarul.

Camionul şerpuia de multă vreme pe o serpentină printre stânci.

Şoseaua semăna cu un odgon cu care marea era trasă spre cer. O trăgeau munţii-edecari, încovoindu-şi spinarea.

— Patruzeci şi şapte, piui disperat esperantistul cel vioi.

Camionul gonea tot mai departe.

— Unde mergem? întrebă Andreev, apucând de umăr pe cineva din apropiere.

— La Atka, la kilometrul două sute opt o să înnoptăm.

— Şi după aceea?

— Nu ştiu... Dă-mi o ţigară.

Gâfâind din greu, camionul urca prin defileul lanţului muntos Iablonov.

1959

Malul Stâng

Traducere de Magda Achim

Irinei Pavlovna Sirotinskaia, Irei, amintirea mea infinită, cuprinsă în povestirile din Malul Stâng.

Procuratorul din Iudeea

La 5 decembrie 1947, în golful Nagaevo sosea vasul KIM[82], cu oameni la bord. Era ultima cursă înaintea închiderii navigaţiei[83]. Magadanul îşi întâmpina oaspeţii cu un ger de minus patruzeci de grade. De fapt, vasul nu aducea musafiri, ci pe adevăraţii stăpâni ai acelui pământ: deţinuţii.

Toate oficialităţile oraşului, militare şi civile, se aflau în port. Toate camioanele din oraş întâmpinau vaporul KIM în portul Nagaevo. Soldaţii, cadrele active încercuiră digul şi începu descărcarea.

În urma unui ordin transmis prin selector[84], toate camioanele disponibile ale minelor de aur de pe o rază de cinci sute de kilometri porniră, fără încărcătură, spre Magadan.

Morţii erau aruncaţi pe mal şi transportaţi la cimitir, unde erau depuşi în gropi comune, fără să li se mai ataşeze plăcuţa de identificare; se întocmea doar un proces-verbal în care se prevedea necesitatea de a fi exhumaţi mai târziu.

Bolnavii în stare gravă, dar încă în viaţă, erau repartizaţi în spitalele pentru deţinuţi din Magadan, Olia, Arman, Dukcea.

---

82 Acronim pentru Internaţionala Comunistă a Tineretului, organizaţie care a funcţionat din 1919 până în 1943.

83 Deţinuţii erau aduşi cu vaporul până în portul Magadan, de unde erau repartizaţi mai departe în lagărele din Kolîma.

84 Dispozitiv de comunicare asemănător telefonului, prevăzut cu un singur buton.

Cazurile mai puţin grave erau duse la Spitalul Central pentru deţinuţi de pe malul stâng al Kolîmei. Spitalul fusese mutat acolo de curând, de la kilometrul 23. Dacă vasul KIM ar fi venit cu un an în urmă, n-ar mai fi fost nevoie să se parcurgă cinci sute de kilometri.

Kubanţev, şeful Secţiei de chirurgie, abia întors din armată, de pe front, era zguduit de priveliştea acelor oameni, de rănile cumplite pe care nu-i fusese dat să le vadă vreodată, nici măcar în vis. În fiecare camion sosit de la Magadan se găseau şi cadavrele celor morţi pe drum. Chirurgul îşi dădea seama că era vorba de cazurile uşoare, de cei aflaţi într-o stare mai bună, care puteau fi transportaţi, şi că pacienţii în stare gravă erau lăsaţi la faţa locului.

Chirurgul repeta cuvintele generalului Ridgway[85] pe care avusese ocazia să le citească undeva, imediat după război: „Experienţa de pe front a soldatului nu-l poate pregăti pentru spectacolul morţii din lagăre”.

Kubanţev îşi pierduse sângele rece. Nu ştia ce dispoziţii să dea, cu ce să înceapă. Kolîma prăvălise pe umerii chirurgului de front o povară prea grea. Dar ceva tot trebuia făcut. Infirmierii descărcau bolnavii din camioane şi îi duceau cu targa la secţia de chirurgie. Acolo, toate coridoarele erau ticsite cu tărgi, puse unele lângă altele. Ne amintim mirosurile precum versurile, precum chipurile oamenilor. Mirosul acestui prim puroi al lagărului a rămas întipărit pentru totdeauna în memoria olfactivă a lui Kubanţev. Avea să şi-l amintească toată viaţa. S-ar zice că puroiul miroase la fel peste tot şi că moartea e aceeaşi oriunde. Ei bine, nu! Lui Kubanţev avea să i se pară toată viaţa că simte mirosul rănilor primilor săi pacienţi din Kolîma.

Kubanţev fuma ţigară de la ţigară şi simţea că îl lasă nervii, că nu ştie ce ordine să dea infirmierilor, felcerilor, medicilor.

— Aleksei Alekseevici, auzi Kubanţev o voce de lângă el.

---

85 Matthew Bunker Ridgway (1895-1993), general american, participant la cel de al Doilea Război Mondial.

Era Braude, un chirurg provenit din rândul deţinuţilor, fostul şef al aceleiaşi secţii, care tocmai fusese destituit din ordinul conducerii, doar pentru că era un fost deţinut şi mai avea şi nume german.

— Permiteţi-mi să preiau comanda. Ştiu toate astea. Sunt aici de zece ani.

Tulburat, Kubanţev îi cedă locul de comandant şi treaba începu să meargă. Trei chirurgi se apucară să opereze simultan. Felcerii se spălară pe mâini, la fel şi asistenţii. Alţi felceri făceau injecţii, administrau medicamente cardiacilor.

— Amputări, doar amputări, mormăia Braude.

Îi plăcea chirurgia şi, cum o spunea chiar el, suferea dacă trecea o zi fără să facă o operaţie sau măcar o incizie.

— Gata cu plictiseala, jubila Braude. Kubanţev nu-i băiat rău, dar s-a pierdut cu firea. Chirurg de front, ce vrei! Au şi ei instrucţiuni, planuri şi ordine, dar aici, în Kolîma, e „viaţă vie”!

Dar Braude nu era un om rău la suflet. Demis din funcţie fără niciun motiv, el nu-i purta pică succesorului său, nici nu-i făcea necazuri. Dimpotrivă, observase zăpăceala lui Kubanţev şi simţea că acesta îi e profund recunoscător. Până la urmă, omul are o familie, o nevastă, un copil la şcoală. Raţie polară de ofiţer, leafa mare, un ban câştigat fără efort. Pe când el, Braude, ce-avea? Zece ani de detenţie la activ şi un viitor cât se poate de incert. Braude era din Saratov, fusese discipol al celebrului Krause şi, la acea vreme, era un tânăr de perspectivă. Dar a venit anul ,37 şi s-a ales praful de viaţa lui. Şi-atunci să se răzbune pe Kubanţev pentru ghinioanele lui?

Braude dădea ordine, tăia, înjura. Trăia, uitând de sine şi, chiar dacă în clipele de reflecţie se mustra pentru această amnezie demnă de dispreţ, nu se putea schimba.

Dar în ziua aceea decise: „Plec din spital. Mă întorc pe Continent”.

...La 5 decembrie 1947, în golful Nagaevo sosea vasul KIM, cu oameni la bord – trei mii de deţinuţi. În timpul călătoriei, deţinuţii s-au răzvrătit şi responsabilul transportului a decis să inunde toate calele. Totul pe un ger de minus patruzeci de grade. Ce este o degerătură de

gradul trei-patru, cum spunea Braude, sau o congelare, cum o numea Kubanţev, acestuia din urmă i-a fost dat să afle în prima sa zi de serviciu în Kolîma, unde venise ca să obţină un spor la pensie.

Totul trebuia dat uitării, iar Kubanţev, om disciplinat şi cu voinţă, aşa a şi făcut. Şi-a impus să uite.

Şaptesprezece ani mai târziu, Kubanţev îşi amintea numele şi patronimicul fiecărui felcer dintre deţinuţi, îşi amintea toate infirmierele, care cu cine „trăia”, dacă se gândea la idilele din lagăr. îşi amintea cu precizie gradul fiecărui şef mai nemernic. Un singur lucru nu-şi amintea Kubanţev: vasul KIM, cu trei mii de deţinuţi degeraţi la bord.

Anatole France are o povestire intitulată „Procuratorul din Iudeea”. Acolo, după şaptesprezece ani, Pilat din Pont nu şi-l mai poate aminti pe Hristos.

1965

Leproşii

Imediat după război, sub ochii mei, în spital, a avut loc încă o dramă sau, mai bine spus, deznodământul ei.

Războiul a ridicat din străfundurile vieţii şi a scos la lumină acele straturi şi fragmente care dintotdeauna şi pretutindeni se ascunseseră de lumina strălucitoare a soarelui. Nu era vorba de infractori, nici de cercuri clandestine. Era cu totul altceva.

În timpul acţiunilor militare, leprozeriile fuseseră distruse şi leproşii se amestecaseră cu populaţia. Să fi fost un război secret sau unul declarat? Chimic sau bacteriologic?

Cei loviţi de lepră treceau cu uşurinţă drept răniţi sau mutilaţi în război. Ei se amestecaseră cu populaţia care se refugia spre est, revenind la o viaţă normală, chiar dacă îngrozitoare, unde erau luaţi drept victime ale războiului, dacă nu chiar eroi.

Leproşii îşi duceau traiul de fiecare zi şi munceau. Ar fi trebuit să se termine războiul ca doctorii să-şi aducă

aminte de ei, iar înspăimântătoarele încăperi ale leprozeriilor să înceapă să se umple din nou.

Bolnavii de lepră trăiau printre oameni, luând parte la retrageri şi ofensive, la bucuria sau amărăciunea victoriei. Lucrau în fabrici şi la munca câmpului. Deveneau şefi şi subordonaţi. Doar soldaţi nu ajungeau niciodată: îi împiedicau cioturile degetelor, asemănătoare cu rănile de război, greu de deosebit. Leproşii chiar se dădeau drept schilodiţi în război – câteva cazuri din milioane.

Serghei Fedorenko era şef de depozit. Invalid de război, îşi stăpânea cu dibăcie cioturile neascultătoare ale degetelor şi îşi făcea treaba bine. Avea în faţă şansa unei cariere, îl aştepta carnetul de partid, dar când a dat de bani, s-a pus pe băut şi chefuit, a fost arestat, judecat, condamnat la zece ani pentru un delict de drept comun şi a sosit la Magadan cu una din cursele vapoarelor de Kolîma.

Odată ajuns, Fedorenko şi-a schimbat diagnosticul. Chiar dacă şi aici erau destui mutilaţi, de pildă, cei care îşi provocau singuri răni. Dar era mai avantajos, mai la modă, să-ţi pierzi urma în oceanul celor degeraţi, iar acest lucru nu bătea la ochi.

Aşa l-am cunoscut în spital: cu sechele de la o degerătură de gradul trei-patru, o rană care nu se mai cicatriza, cu talpa piciorului şi degetele de la ambele mâini, acum, doar nişte cioturi.

Fedorenko era sub tratament. Dar acesta nu dădea rezultate. Pe de altă parte însă, bolnavii se opuneau tratamentului, fiecare cum putea şi se pricepea. După multe luni de ulcere trofice, Fedorenko a fost externat, însă, pentru că dorea să rămână în spital, s-a făcut infirmier, a ajuns infirmier-şef la Secţia de chirurgie, care avea vreo trei sute de paturi. Secţia era în Spitalul Central, cu o mie de paturi doar pentru deţinuţi. Într-o anexă, la unul dintre etaje, se afla spitalul pentru civili.

Întâmplarea a făcut ca doctorul care îl avea în grijă pe Fedorenko să se îmbolnăvească. Pacienţii lui au fost încredinţaţi doctorului Krasiński, un medic militar bătrân, amator de Jules Verne (de ce oare?), un om căruia viaţa din Kolîma nu-i luase dorinţa de a pălăvrăgi, de a comenta şi a discuta.

În timp ce-l examina pe Fedorenko, ceva l-a uimit pe Krasiński – nici el nu ştia ce. Rămăsese cu acea nelinişte încă din studenţie. Nu, nu era un ulcer trofic, niciun ciot rămas în urma unei explozii sau a unei lovituri de topor. Era un ţesut care se distrugea lent. Inima lui Krasiński a început să bată cu putere. L-a chemat iar pe Fedorenko şi l-a tras spre fereastră, la lumină, analizându-i avid chipul, nevenindu-i nici lui să creadă. Era lepră! Era masca leonină. Faţa de om semănând cu un cap de leu. Krasiński s-a apucat să răsfoiască înfrigurat manualele. A luat un ac mare şi a împuns de câteva ori una din petele albe, nu puţine, de pe pielea lui Fedorenko. Nicio durere! Năpădit de sudoare, Krasiński a scris un raport către superiori. Pacientul Fedorenko a fost izolat într-un salon separat şi au trimis mostre din pielea lui la centru, la Magadan, pentru biopsie, şi de acolo – la Moscova! Răspunsul a venit după vreo două săptămâni. Era lepră! Krasiński era în culmea fericirii. Conducerea spitalului s-a adresat superiorilor cerând un ordin de repartiţie la leprozeria din Kolîma. Aceasta se afla pe o insulă, şi pe ambele maluri erau instalate mitraliere îndreptate spre locul de traversare. Dar era nevoie de un ordin!

Fedorenko nu nega că fusese internat într-o leprozerie şi că leproşii, lăsaţi de izbelişte, fugiseră care încotro. Unii încercaseră să prindă din urmă armata care bătea în retragere, alţii – să meargă în întâmpinarea hitleriştilor. La fel ca-n viaţă. Fedorenko aştepta calm momentul plecării, în schimb, spitalul era în fierbere. Tot spitalul. Şi cei care fuseseră stâlciţi în bătaie la interogatorii, cu sufletul făcut praf după miile de interogatorii, cu trupul deformat, chinuit de munca peste puterea omenească, cu condamnări de douăzeci şi cinci de ani, pedepse după care era imposibil să mai trăieşti, să supravieţuieşti, să rămâi în viaţă... Toată lumea fremăta, urla, îl blestema pe Fedorenko, se temea de lepră.

E vorba de acelaşi fenomen psihic care îl determină pe un fugar să amâne o evadare bine pusă la cale, doar pentru că, în ziua respectivă, în lagăr se împarte tutun sau e ziua de „prăvălie”. Câte lagăre, atâtea exemple stranii, lipsite de logică.

La fel şi cu ruşinea omenească, de pildă. Care îi sunt limitele şi măsura? Oameni a căror viaţă fusese distrusă, cu viitorul şi trecutul călcate în picioare, se vedeau dintr-odată prizonierii unei prejudecăţi banale, ai unui fleac pe care, din nu se ştie ce motiv, nu erau în stare nici să-l depăşească, nici să-l respingă. Această manifestare subită a ruşinii apare ca un sentiment omenesc dintre cele mai delicate şi ţi-l aminteşti toată viaţa ca pe un lucru autentic, infinit de preţios. În spital, a fost un caz când unui felcer, care nici măcar nu era felcer, ci doar ajuta la diverse treburi, i s-a ordonat să radă[86] nişte femei, un convoi întreg de femei. Ca să se distreze, conducerea ordona femeilor să-i radă pe bărbaţi, iar bărbaţilor pe femei. Fiecare se distrează cum poate. Însă frizerul-bărbat a implorat-o pe o deţinută pe care o cunoştea să împlinească singură acel ritual igienic, fără să se gândească o clipă că viaţa lui e distrusă, că toate acele distracţii ale mai-marilor lagărului nu erau decât crusta murdară de pe cazanul înspăimântător în care fierbea mortal propria-i viaţă.

Oamenii îşi arată latura umană, hilară şi duioasă în chip neaşteptat.

În spital domnea panica. Nu de alta, dar Fedorenko lucrase acolo câteva luni. Din nefericire, în cazul leprei, perioada prodromală a bolii, care precede apariţia primelor simptome, durează câţiva ani. Ipohondrii, civili şi deţinuţi deopotrivă, erau condamnaţi să rămână pe veci cu teama în suflet.

Panica domnea în spital. Doctorii căutau cu înfrigurare la pacienţi şi la angajaţi acele mici pete albe insensibile. Alături de stetoscop şi de ciocănel, acul devenise accesoriul de nedespărţit al medicului la orice prim control.

Pacientul Fedorenko era adus şi dezbrăcat în faţa felcerilor şi a medicilor. Un gardian înarmat cu pistol stătea mai la distanţă de bolnav. Cu ajutorul unui băţ lung, doctorul Krasiński explica ce e lepra, întinzând băţul ba spre faţa leonină a fostului infirmier, ba spre degetele lui mâncate de boală, ba spre petele albe strălucitoare de pe spate.

---

86 Din motive de igienă, deţinuţii erau raşi pe tot corpul.

Au fost reexaminaţi practic toţi cei din spital – civili şi deţinuţi – şi deodată s-a găsit o pată albă mică, o pată albă insensibilă, pe spatele Surei Leşcinskaia, o asistentă venită de pe front, acum infirmieră de gardă în secţia de femei. Leşcinskaia era de puţin timp în spital, doar de câteva luni. Nicio trăsătură leonină. Nu era nici mai severă şi nici mai îngăduitoare, nici mai zgomotoasă, nici mai obraznică decât oricare altă infirmieră provenită din rândul deţinutelor.

Leşcinskaia a fost închisă într-unul din saloanele secţiei de femei. O mostră din pielea ei a fost trimisă la analiză mai întâi la Magadan, apoi la Moscova. Şi a venit răspunsul: lepră!

În cazul leprei, dezinfecţia este foarte dificilă. Se recomandă arderea casei în care a trăit leprosul. Aşa scrie în manuale. Dar cum să incendiezi, să mistui în flăcări un pavilion întreg al unei case uriaşe cu un etaj, o casă-gigant! Nimeni nu se încumeta să ia o asemenea decizie. E ca în situaţia în care la dezinfectarea unor blănuri scumpe se merge la risc, lăsând infecţia, dar păstrând obiectele de preţ: stropeşti doar simbolic blănurile, pentru că „etuva”, temperatura ridicată distrug nu doar microbii, ci şi obiectele propriu-zise. Autorităţile ar fi trecut totul sub tăcere şi dacă ar fi fost vorba de ciumă sau holeră.

Cineva a luat asupra sa răspunderea de a nu recurge la incendiere. Nu au ars nici măcar salonul unde era închis Fedorenko care-şi aştepta expedierea la leprozerie. Pur şi simplu au stropit totul cu fenol din belşug, de mai multe ori.

Numaidecât însă a apărut un alt motiv serios de nelinişte. Atât Fedorenko, cât şi Leşcinskaia ocupau fiecare câte un pavilion mare, de câteva paturi.

Răspunsul şi ordinul de deplasare, escorta pentru două persoane încă nu veniseră, deşi conducerea trimitea în fiecare zi, mai precis în fiecare noapte, câte o telefonogramă la Magadan.

Jos, la subsol, s-a împrejmuit un loc, unde au fost construite două celule mici pentru deţinuţii leproşi. Acolo i-au mutat pe Fedorenko şi pe Leşcinskaia. Închişi cu două rânduri de lacăte şi păziţi de un gardian, leproşii au fost lăsaţi să aştepte ordinul, dispoziţia de transfer la leprozerie şi escorta.

Fedorenko şi Leşcinskaia au petrecut o zi şi o noapte în celulele lor, dar, la schimbarea gărzii, santinelele au găsit celulele goale.

În spital s-a instalat panica. În celule, uşile, ferestrele, toate erau la locul lor.

Krasiński a fost primul care şi-a dat seama ce se întâmplase. Fugiseră prin podea.

Atleticul Fedorenko dăduse la o parte scândurile, ieşise în coridor, jefuise camera unde se tăia pâinea, apoi sala de operaţii a Secţiei de chirurgie şi, după ce adunase tot spirtul, toate tincturile din dulăpior, toate „codeinele”, îşi târâse prada în vizuina subterană.

Leproşii îşi căutaseră un loc, unde încropiseră un culcuş din pături şi saltele, se îngrădiseră cu bârne, izolându-se de lume, de gardianul de pază, de spital, de leprozerie, şi au trăit aşa împreună, ca soţ şi soţie, câteva zile, pare-se, trei.

A treia zi, urmăritorii, oameni şi câini, i-au găsit. Am făcut şi eu parte din grupul care se deplasa uşor încovoiat prin subsolul înalt al spitalului. Fundaţia era foarte înaltă acolo. Au fost date bârnele la o parte. Undeva, în spate, stăteau întinşi, fără să se ridice, cei doi leproşi, amândoi goi puşcă. Mâinile negre, mutilate ale lui Fedorenko îmbrăţişau trupul alb şi strălucitor al Leşcinskăi. Amândoi erau beţi.

I-au acoperit cu pături şi i-au dus într-una din cele două celule, fără să-i mai despartă.

Cine i-a acoperit însă cu pătura, cine a atins acele trupuri înspăimântătoare? Un infirmier special pe care îl găsiseră în spital să facă acest serviciu, care a fost pontat (cu consimţământul conducerii) şapte zile pentru o zi de lucru. Cu alte cuvinte, mai mult decât în minele de wolfram, de staniu sau de uraniu. Şapte zile pentru o zi. Articolul în baza căruia era condamnat nu mai conta în cazul de faţă. Fusese găsit un combatant, închis pentru trădare de ţară, cu o condamnare de douăzeci şi cinci de ani, plus încă cinci, care, în naivitatea lui, îşi imagina că eroismul său îi va reduce pedeapsa şi va grăbi ziua întoarcerii în libertate.

Deţinutul Korolkov, locotenent în timpul războiului, făcea de pază la uşa celulei douăzeci şi patru de ore din douăzeci şi patru. Dormea tot la uşă. Când a sosit escorta

de pe insulă, l-au luat şi pe el odată cu leproşii, ca om de serviciu. N-am mai auzit niciodată nimic nici de Korolkov, nici de Fedorenko, nici de Leşcinskaia.

1963

La camera de gardă

— Un convoi de la Zolotistîi!

— A cui e mina asta?

— A javrelor[87].

— Cheamă militarii pentru percheziţie. N-o să te descurci singur.

— Da militarii o să dea rasol. Cadre, ce vrei...

— N-o să dea. Stau eu la uşă.

— Bine, dacă zici tu...

Descărcarea deţinuţilor începuse. Era un lot „cu greutate”: prea mulţi indivizi laţi în spate, prea mulţi bandajaţi şi un procent foarte mare de pacienţi ai Secţiei de chirurgie pentru un convoi din mină.

Intră medicul de gardă, Klavdia Ivanovna, o angajată liberă.

— Începem?

— Aşteptăm militarii să facă percheziţia.

— E un ordin nou?

— Da. O să vedeţi imediat despre ce e vorba, Klavdia Ivanovna.

— Treci în mijloc. Tu, ăla cu cârje! Documentele!

Dispecerul întinse hârtiile: trimiterea la spital. Dosarele personale le păstră la el şi le puse deoparte.

— Scoate bandajul. Dă-mi o faşă, Grişa. De-a noastră. Klavdia Ivanovna, vă rog să examinaţi fractura.

Serpentina albă de tifon alunecă pe podea. Felcerul o dădu la o parte cu piciorul. De atelă era legat cu pansament nu un cuţit, ci o suliţă, un cui mare – arma

87 Câine/javră, în rusă sukay denumire dată blatarilor care, încălcând legea lumii infractorilor, lucrau pentru autorităţile lagărului sau se puneau la dispoziţia acestora. Unele mine erau controlate integral de blatari. Termenul a început să fie folosit în această accepţie la sfârşitul anilor ’20, începutul anilor ’30.

folosită în războiul „javrelor”, cel mai uşor de transportat. Suliţa căzu pe podea zăngănind şi Klavdia Ivanovna se albi la faţă.

Soldaţii o ridicară de jos.

— Scoateţi toate pansamentele.

— Şi ghipsul?

— Daţi jos tot ghipsul. Mâine o să le pună altul.

Fără să se uite măcar, felcerul era atent la zgomotele bine cunoscute ale bucăţilor de fier care cădeau pe podeaua de piatră. Sub fiecare ghips se găsea o armă. Pusă acolo şi prinsă în pansament.

— Vă daţi seama ce înseamnă asta, Klavdia Ivanovna?

— Da.

— Şi eu. N-o să facem raport la conducere, dar o să-i spunem şefului infirmeriei de la mină. De acord, Klavdia Ivanovna?

— Douăzeci de cuţite. Gardian, raportează medicului! Douăzeci de cuţite la douăzeci şi cinci de persoane câte are convoiul.

— Voi numiţi astea cuţite? Mai degrabă, sunt suliţe.

— Acum, Klavdia Ivanovna, toţi cei sănătoşi să fie trimişi înapoi. Şi dumneavoastră duceţi-vă să vedeţi sfârşitul spectacolului. Ştiţi, Klavdia Ivanovna, odată un deţinut a căzut din camion şi s-a lovit, şi ignorantul de doctor de la mina asta i-a pus diagnosticul „prolaps de camion”, de parcă ar fi fost „prolaps de rect”, altfel spus, căderea intestinului gros. În schimb, a învăţat cum să fixeze o armă în ghips.

O privire deznădăjduită şi haină era aţintită asupra felcerului.

— Totuşi, cine e bolnav să fie internat, spuse Klavdia Ivanovna. Să vină la control câte unul!

Văzând că sunt trimişi înapoi, pacienţii chirurgicali înjurau fără nicio jenă. Speranţele spulberate le dezlegaseră limbile. Blatarii înjurau de mamă medicul de gardă, felcerul, gardienii, infirmierii.

— O să-ţi scoatem şi ochii, se grozăvea unul dintre ei.

— Ce poţi să-mi faci tu mie, mă, scârnăvie? Poate doar dacă bagi cuţitu-n mine când dorm. În 37 aţi lichidat cu bâta o groază de 58-işti în abataj. Aţi uitat de bătrâni şi

de-alde Ivan Ivanovici?

Însă nu doar blatarii „chirurgicali” trebuiau supravegheaţi. Mult mai dureros era să demaşti încercările de a ajunge în pavilionul tuberculoşilor, unde bolnavul aducea „scuipat” cu bacili într-o cârpuliţă. Evident, bolnavul cu simptome de tuberculoză era pregătit pentru un examen medical. Medicul îi spunea: „Scuipă în borcan” şi făcea o analiză rapidă ca să se determine prezenţa bacilului Koch. Înaintea examenului medical, pacientul băga în gură „scuipat” infectat cu bacili şi, bineînţeles, contracta tuberculoză. Dar era internat în spital şi scăpa de ce era mai rău: munca în mina auriferă. Măcar pentru o oră, o zi, o lună.

Şi mai dur era să-i dai în vileag pe cei care aduceau sânge într-o sticluţă sau se zgâriau la un deget ca să picure un pic de sânge în propria urină, ca apoi să fie internaţi în spital cu hematurie, să rămână acolo măcar până a doua zi sau cel puţin o săptămână. Apoi – Dumnezeu cu mila!

Nu puţine erau aceste cazuri. Aceştia erau deţinuţi mai instruiţi. Ei n-ar fi băgat în gură „scuipat” tuberculos ca să fie spitalizaţi. Aflaseră ce e albumina şi de ce se face analiza de urină. Şi ce folos poate aduce ea pacientului. Învăţaseră multe în lunile petrecute pe paturile spitalelor. Era vorba de pacienţi cu contracturi false, cărora li se îndreptau articulaţiile genunchiului şi cotului sub anestezie, sub narcoză Rausch. Însă de vreo două ori, contractura, sudura au fost reale, şi medicul însărcinat să demaşte vicleşugul, un om voinic, a rupt ţesuturile vii în timp ce îndrepta genunchiul. A făcut exces de zel şi nu şi-a calculat bine forţa.

Cei mai mulţi veneau cu „şmenării”, cu ulcere trofice; cu un ac bine uns cu gaz lampant se provoca o inflamaţie subcutanată. Aceştia puteau fi internaţi sau nu. Viaţa lor nu depindea de acest lucru.

Foarte multe femei „şmenărese” proveneau de la sovhozul Elghen şi, mai târziu, când s-a deschis mina auriferă Debna, cu regim special, pentru femei, cu roabă, lopată şi târnăcop, numărul simulantelor a crescut brusc. Era aceeaşi mină în care infirmierele omorâseră cu toporul o doctoriţă minunată cu numele de Şiţel, o femeie căruntă

originară din Crimeea. Înainte, Şiţel lucrase în spital, dar dosarul o dusese în mină, la moarte.

Klavdia Ivanovna se întoarce să vadă în continuare spectacolul brigăzii culturale a lagărului, iar felcerul se duce să se culce. Dar o oră mai târziu e trezit din nou: „Alt convoi. De deţinute. De la Elghen.

Era un lot care va avea o mulţime de bagaje. Dar asta e treaba gardienilor. Lotul nu e mare şi Klavdia Ivanovna se oferă să-l primească singură. Felcerul mulţumeşte şi se culcă la loc, dar numaidecât e trezit de un ghiont şi de lacrimile, lacrimile amare ale Klavdiei Ivanovna. Ce s-o fi întâmplat acolo?

— Nu mai pot să trăiesc aici. Nu mai pot. Renunţ la gărzi.

Felcerul îşi stropeşte faţa cu o mână de apă rece de la robinet şi, ştergându-se cu mâneca, intră în camera de gardă.

Acolo, toţi râd în hohote. Pacienţii, soldatul din escorta convoiului de deţinute, gardienii. Alături, pe un pat suprapus, se agită dintr-o parte în alta o fată frumoasă, grozav de frumoasă. Tânăra nu era pentru prima oară în spital.

— Bună ziua, Valia Gromova.

— Ah, în sfârşit mi-e dat să văd un om.

— Ce-i cu gălăgia asta?

— Nu vor să mă interneze.

— Şi de ce, la urma urmei, n-o internează? încă nu s-a vindecat de tuberculoză.

— Da’ nu vezi că e degetoaică[88], interveni brutal dispecerul. S-a dat şi o dispoziţie în cazul ei. Ni s-a interzis s-o primim. Şi nici n-a vrut să se culce cu mine. Sau cu vreun alt bărbat...

— Mint toţi, urlă Valia Gromova fără ruşine. Uitaţi-vă ce degete am. Şi ce călcâie...

Felcerul scuipă pe podea şi pleacă în cealaltă încăpere. Klavdia Ivanovna face o criză de isterie.

1965

88 Lesbiană activă, în jargonul de lagăr.

Geologii

În timpul nopţii l-au trezit pe Krist şi gardianul de serviciu l-a condus pe coridoare lungi şi interminabile în cabinetul directorului spitalului. Locotenent-colonelul unităţii medicale încă nu dormea. Lvov, ofiţerul politic al MVD-ului, stătea la biroul directorului şi desena păsărele banale pe o foaie de hârtie.

— Felcerul Krist de la camera de gardă, la ordinele dumneavoastră, cetăţene şef.

Locotenent-colonelul făcu un semn cu mâna şi gardianul care venise cu Krist dispăru.

— Ascultă, Krist, începu directorul. O să primeşti musafiri.

— Vine un convoi, spuse ofiţerul politic.

Krist aştepta în tăcere.

— Îi speli. Te ocupi de dezinfecţie şi de tot restul.

— La ordinele dumneavoastră.

— Nimeni nu trebuie să afle despre aceste persoane. Să nu ia legătura cu nimeni.

— Avem încredere în tine, îl lămuri ofiţerul şi începu să tuşească.

— Nu mă descurc singur în camera de dezinfecţie, cetăţene şef, spuse Krist. Comenzile camerei sunt departe de amestecătorul de apă caldă şi rece. Aburul şi apa sunt separate.

— Vrei să spui că...

— Mai e nevoie de un infirmier, cetăţene şef.

Cei doi se uitară unul la altul.

— Să fie adus încă un infirmier, spuse ofiţerul politic.

— Deci ne-am înţeles. Nu sufli o vorbă.

— Am înţeles, cetăţene şef.

Krist şi ofiţerul politic ieşiră din cabinet. Directorul se ridică, stinse lumina şi îşi puse halatul.

— De unde vine convoiul? îl întrebă Krist încet pe ofiţerul politic, în timp ce traversau spaţiul dintre cele două uşi ale cabinetului – o modă moscovită imitată pretutindeni, în toate cabinetele şefilor, civili sau militari deopotrivă.

— De unde?

Ofiţerul izbucni în râs.

— Vai, Krist, Krist! Nu m-aş fi gândit vreodată că tu poţi să-mi pui o asemenea întrebare.

Şi continuă cu răceală în glas:

— De la Moscova, cu avionul.

— Înseamnă că nu cunosc lagărele. Închisoarea, interogatoriile şi restul. E prima gură de aer liber, aşa îşi închipuie ei, ca de altfel toţi cei care nu ştiu ce înseamnă un lagăr. De la Moscova, cu avionul...

În noaptea următoare, vestibulul mare, răsunător şi spaţios se umplu de oameni străini: ofiţeri, ofiţeri şi iar ofiţeri. Maiori, locotenenţi-colonei, colonei. Chiar şi un general: unul mărunţel, tânăr, cu ochi negri... Nu era niciun soldat în convoi.

Directorul spitalului, un bătrân uscăţiv şi deşirat, se încovoia cu greu ca să-i poată da raportul generalului mărunţel:

— Totul este pregătit pentru primire.

— Perfect, perfect.

— Baia!

Directorul îi făcu semn cu mâna lui Krist şi uşile camerei de gardă se deschiseră.

Mulţimea de mantale militare se dădu la o parte. Sclipirea aurie a stelelor de pe epoleţi se stinse. Întreaga atenţie a nou-veniţilor şi a personalului se îndreptă spre un grup mic de oameni murdari, îmbrăcaţi în haine zdrenţuite. Nu erau însă haine date de stat, ci ale lor, haine civile, purtate la anchete, uzate pe podelele celulelor de închisoare.

Unsprezece bărbaţi şi o femeie.

— Anna Petrovna, poftiţi, spuse un deţinut, lăsând-o pe femeie să treacă prima.

— Vai, nu, mergeţi dumneavoastră şi spălaţi-vă. Eu mai stau să mă odihnesc puţin.

Uşa camerei de gardă se închise.

Toţi se adunaseră în jurul meu şi mă priveau cu ochi avizi, încercând să ghicească ceva, dar fără să pună încă vreo întrebare.

— Sunteţi de mult în Kolîma? mă întrebă cel mai

curajos, văzând în mine un „Ivan Ivanovici”.

— Din 37.

— În 37 noi toţi eram încă...

— Gura, i-o reteză altul, mai în vârstă.

Intră Habibulin, gardianul nostru, secretarul organizaţiei de partid a spitalului şi omul de încredere al directorului. Habibulin îi supraveghea şi pe nou-veniţi, şi pe mine.

— Şi de bărbierit cine se ocupă?

— Am chemat un frizer, răspunse Habibulin. E un blatar persan, îl cheamă Iurka.

Nu trecu mult şi apăru Iurka, persanul blatar, cu instrumentele sale. Primise instrucţiuni la postul de pază şi nu făcea decât să mormăie.

Atenţia nou-veniţilor se îndreptă iar spre Krist.

— Nu vă deranjăm?

— Cum să mă deranjaţi, domnilor ingineri? Asta sunteţi, nu-i aşa?

— Geologi.

— Domnilor geologi.

— Dar unde ne aflăm?

— În Kolîma. La cinci sute de kilometri de Magadan.

— Pe curând atunci. Grozavă chestie baia asta.

Toţi erau geologi şi lucraseră în străinătate, peste hotare. Primiseră între 15 şi 25 de ani. Iar acum soarta lor depindea de o Direcţie specială, unde erau atât de puţini soldaţi şi atât de mulţi ofiţeri şi generali.

Aceşti generali nu se subordonau nici Kolîmei, nici Dalstroi-ului. Kolîma le oferea doar aerul de munte care pătrundea prin ferestrele zăbrelite, o raţie mare, baie de trei ori pe lună, un pat, lenjerie fără păduchi şi un acoperiş. De plimbări şi de cinematograf încă nici nu se punea problema. Moscova alesese pentru geologi o dacea[89] polară.

Ei propuseseră autorităţilor să realizeze o lucrare importantă în domeniul lor: o nouă variantă a cazanului cu circulaţie forţată al lui Ramzin[90].

---

89 Casă de vacanţă în afara unui oraş mare.

90 Leonid Konstantinovici Ramzin (1887-1948), inginer sovietic, specialist în termotehnică, a inventat cazanul cu circulaţie forţată sau cazanul Ramzin. Vezi şi nota 3 de la p. 372.

Scânteia geniului creator se poate aprinde şi cu un băţ obişnuit; era un lucru bine cunoscut după reeducare şi după nenumăratele canale Belomor. Scala variabilă de stimulente şi sancţiuni alimentare, pontajele zilelor de lucru şi speranţa erau suficiente pentru ca munca de rob să se transforme într-o muncă binecuvântată.

Generalul mărunţel se întoarse după o lună. Geologii doreau să meargă la cinematograful pentru deţinuţi şi civili. Generalul se consultă cu Moscova şi le dădu aprobarea. Balconul gen lojă în care stătuseră înainte autorităţile a fost îngrădit şi întărit cu gratii de închisoare. Acolo erau aşezaţi geologii, lângă gradaţi, în timpul proiecţiilor de filme.

Geologii nu aveau acces la cărţile din biblioteca lagărului. Doar la documentaţie tehnică.

Pentru prima oară în viaţa sa de gardian, secretarul organizaţiei de partid, Habibulin, un veteran al Dalstroi-ului, acum suferind, târa cu propriile-i mâini la spălătorie legăturile cu lenjeria geologilor. Asta era pentru el cea mai mare umilinţă.

După încă o lună apăru din nou generalul mărunţel, şi geologii îi cerură perdele la ferestre.

— Perdele, bombăni amărât Habibulin. Acum le arde de perdele.

Generalul cel mărunţel era mulţumit. Munca geologilor făcea progrese. O dată la zece zile, în timpul nopţii, se deschidea camera de gardă şi geologii se spălau în baie.

Krist vorbea puţin cu ei. Dar ce-ar fi putut să-i povestească lui nişte geologi anchetaţi, ceva ce Krist n-ar fi ştiut în viaţa lui petrecută în lagăr?

Atunci atenţia geologilor se îndreptă spre frizerul persan.

— Nu vorbi prea multe cu ei, Iurka, îi spuse Krist într-o zi.

— Orice „fraier” mă învaţă pe mine ce să fac.

Şi persanul trase o înjurătură de mamă.

La baia următoare persanul veni vizibil cherchelit, poate chiar cifirit sau „îndopat cu codeină. În orice caz, era cam agitat şi grăbit să se întoarcă acasă: ieşi din postul de gardă, fără să mai aştepte un gardian să-l însoţească până

în lagăr, când, prin fereastra deschisă, Krist auzi pocnetul sec al unui revolver. Persanul a fost ucis de un gardian, acelaşi gardian pe care Iurka tocmai îl bărbierise. Trupul chircit zăcea în faţa intrării. Medicul de gardă luă pulsul şi semnă procesul-verbal. Veni alt frizer, Aşot, un terorist armean din aceeaşi grupare armată a eserilor armeni, care, în 1926 asasinase trei miniştri turci, în frunte cu Talaat Paşa, vinovat de masacrul din 1915, în care muriseră un milion de armeni... Secţia de anchetă a verificat dosarul personal al lui Aşot şi acesta n-a mai avut ocazia să-i bărbierească pe geologi. Au găsit un alt blatar, dar s-a schimbat principiul: de fiecare dată era adus alt frizer. Se credea că aşa e mai sigur, că nu se înfiripă legături. După acelaşi principiu de rotire a posturilor se schimbă santinelele şi la închisoarea Butârskaia.

Geologii n-au aflat nimic nici de persan, nici de Aşot. Munca lor progresa bine, aşa că la următoarea vizită generalul cel mărunţel le permise o plimbare de jumătate de ceas. Şi aceasta a fost o umilinţă în toată regula pentru bătrânul gardian Habibulin. Într-un lagăr de oameni supuşi, speriaţi şi lipsiţi de drepturi, gardianul e un şef important. Acum însă, munca de gardian, în expresia sa cea mai simplă, nu-i plăcea deloc lui Habibulin.

Ochii îi deveneau tot mai trişti, nasul – din ce în ce mai roşu. Habibulin se apucase zdravăn de băut. Odată a căzut de pe un pod, cu capul în jos, în râul Kolîma, dar a fost salvat şi nu a renunţat la slujba sa importantă de gardian. Târa supus legăturile cu lenjerie la spălătorie, mătura supus camera şi schimba perdelele de la ferestre.

— Cum îţi merge? îl întreba Krist pe Habibulin.

Până la urmă făceau de gardă împreună de mai bine de un an.

— Rău, răspundea Habibulin oftând.

Generalul mărunţel veni din nou. Munca geologilor mergea ca pe roate. Bucuros, tot numai zâmbet, generalul dădu un ocol închisorii geologilor. Urma să fie decorat pe seama rezultatelor lor.

Habibulin sta în prag, în poziţie de drepţi, în timp ce generalul se pregătea să plece.

— Bine, foarte bine. Văd că n-au creat probleme,

spuse generalul mărunţel, plin de voioşie. Iar voi – şi generalul îi cuprinse cu privirea pe gardienii aflaţi în prag –, voi să faceţi bine să-i trataţi cu mai mult respect. Altfel, v-am ras de pe faţa pământului, nemernicilor!

Şi generalul plecă.

Clătinându-se, Habibulin se îndreptă spre camera de gardă, bău la Krist o doză dublă de valeriană şi scrise o cerere să fie transferat urgent oriunde altundeva. îi arătă cererea lui Krist, căutând compasiune. Acesta încercă să-i explice că pentru general geologii erau mai importanţi decât o sută de Habibulini, dar, rănit în sentimentele sale, bătrânul gardian refuză să accepte acest adevăr evident.

Într-o noapte geologii au dispărut.

1965

Urşii

Pisoiul ieşi de sub patul de scânduri şi abia apucă să se vâre la loc; geologul Filatov azvârli cu o cizmă în el.

— Ce te-a apucat? l-am întrebat, punând deoparte un volum soios din *Contele de Monte-Cristo*.

— Nu-mi plac pisicile. Uite! Ăsta e altceva.

Şi Filatov trase spre el un căţel cenuşiu, cu blană deasă, şi îl mângâie pe gât.

— Ciobănesc adevărat. Muşcă-l, Kazbek, muşcă-l!

Geologul asmuţea căţelul împotriva pisoiului. Dar pe nasul câinelui se vedeau două zgârieturi proaspete făcute de ghearele pisicii. Kazbek mârâia înfundat, dar nu se mişca din loc.

Pisoiul n-avea viaţă bună cu noi. Eram cinci bărbaţi care îşi descărcau asupra lui plictiseala din lipsă de ocupaţie. Râul se revărsase şi ne ţinea în loc. Tâmplarii lujikov şi Kociubei îşi jucau de două săptămâni la 66[91] leafa pe luna următoare. Norocul era schimbător. Bucătarul deschise uşa şi strigă:

— Urşii!

Ne-am năpustit cu toţii spre ieşire. Noi eram cinci şi

91 Joc de cărţi.

aveam doar o puşcă: a geologului. Nici topoarele nu ne ajungeau la toţi, aşa că bucătarul îşi luă cu el cuţitul, ascuţit ca un brici.

Urşii, un mascul şi o femelă, urcau pe munte, de-a lungul pârâului. Scuturau, rupeau, scoteau din rădăcini zadele tinere şi le aruncau în apă. Se credeau singuri pe lume în taigaua de mai, şi oamenii se apropiară la vreo două sute de paşi, din direcţia în care bătea vântul. Ursul, brun cu reflexe roşiatice, de două ori mai mare decât ursoaica, era bătrân: i se vedeau bine colţii mari şi galbeni.

Filatov, cel mai bun trăgător al nostru, se aşeză şi îşi puse puşca pe trunchiul unei zade căzute, ca să ţintească mai bine, la sigur. Mişca arma, căutând un culoar pentru glonţ printre frunzele tufişurilor care începuseră să îngălbenească.

— Trage! răcnea bucătarul, palid de emoţie. Trage!

Urşii auziră foşnetul. Reacţia lor a fost instantanee, ca a unui fotbalist în timpul meciului. Ursoaica se năpusti în sus pe panta muntelui – până după trecătoare. Ursul bătrân rămase pe loc. Întorcându-şi botul în direcţia pericolului şi arătându-şi colţii, o porni încet pe munte, spre pâlcurile de pini pitici. În mod evident căuta să ia pericolul asupra lui; el, masculul, îşi sacrifica viaţa pentru a-şi salva partenera, o îndepărta de moarte, îi acoperea fuga.

Filatov trase. După cum am spus, era un ţintaş excelent: ursul căzu la pământ şi se rostogoli până în vale, unde o zadă pe care o rupsese în joacă, cu o jumătate de ceas în urmă, cedă sub greutatea lui. Ursoaica dispăruse de mult.

Totul în jur – cerul, stâncile – era imens, astfel încât ursul părea de jucărie. împuşcătura fusese mortală. I-am legat labele, am băgat o prăjină pe dedesubt şi, clătinându-ne sub greutatea matahalei, am coborât până în fundul văii, pe o gheaţă alunecoasă, groasă de doi metri, care n-apucase să se topească. Am târât ursul până la uşa cabanei noastre.

Căţelul de două luni, care nu văzuse urşi în scurta lui viaţă, se ascunse sub pat, înnebunit de frică. Pisoiul adoptă însă o altă poziţie. Într-un acces de furie, se năpusti asupra ursului pe care noi cinci îl jupuiam. Smulgea bucăţele din

carnea caldă, prindea cu lăbuţa picături de sânge închegat, dansa pe muşchii roşii şi noduroşi ai fiarei...

Ne-a ieşit o blană de patru metri pătraţi.

— Să tot fie vreo unsprezece puduri de carne, ne repeta bucătarul.

Prada era bogată, dar cum era imposibil s-o transportăm şi s-o vindem, am împărţit-o pe loc în părţi egale. Oalele şi tigăile geologului Filatov au fiert zi şi noapte până l-a apucat durerea de stomac. Iujikov şi Kociubei, după ce s-au convins că la jocul de cărţi carnea de urs nu valorează nimic, şi-au sărat fiecare partea cuvenită, au pus-o în nişte gropi făcute din pietre unde se duceau zilnic să vadă dacă mai e întreagă. Bucătarul şi-a ascuns carnea nu se ştie unde; ştia o reţetă secretă de saramură, dar nu o dezvăluia nimănui. Eu, în schimb, am hrănit pisoiul şi căţelul, şi toţi trei ne-am descurcat cel mai bine cu carnea de urs. Amintirile despre vânătoarea norocoasă ne-au ajuns pentru două zile. Abia în a treia zi, spre seară, am început să ne certăm.

[1956]

Colierul prinţesei Gagarina

Timpul petrecut în închisoare sub anchetă alunecă din memorie şi nu lasă urme vizibile şi adânci. Pentru orice deţinut, închisoarea preventivă – întâlnirile, oamenii ei – nu e importantă. Lucrul important, pe care se consumă în închisoare toate forţele sufleteşti, spirituale şi nervoase, este lupta cu anchetatorul. Ceea ce se petrece în birourile din corpul de clădire unde au loc interogatoriile se întipăreşte mai bine în memorie decât viaţa de închisoare. Nicio carte citită în închisoare nu rămâne în memorie – doar penitenciarele erau universităţi din care ieşeau astrologi, romancieri, memorialişti. Cărţile citite în închisoarea preventivă nu se ţin minte. Pentru Krist, nu duelul cu anchetatorul jucase rolul principal. Krist înţelesese că era condamnat, că arestul însemna condamnarea, sacrificarea lui. Şi era liniştit. îşi păstrase capacitatea de a observa, de a

acţiona în pofida ritmului anost al regimului carceral. Nu o dată Krist avusese de-a face cu acest nefast obicei omenesc: de a povesti ce e mai important despre propria persoană, de a te deschide cu totul în faţa vecinului de celulă, de spital, de vagon. Aceste secrete, păstrate în adâncul sufletului omenesc, erau uneori uluitoare, incredibile.

Vecinul din dreapta lui Krist, un mecanic dintr-o fabrică din Volokolamsk, ca răspuns la rugămintea de a-şi aminti cel mai bun lucru care i se întâmplase în viaţă, radiind tot la amintirea întâmplării trăite, povesti că în 1933 primise pe cartelă douăzeci de conserve de legume şi, când le-a deschis acasă, a descoperit că toate erau de carne. După ce s-a încuiat cu cheia ca să nu intre vecinii, mecanicul a tăiat fiecare conservă, în două, cu toporul. Toate erau de carne, niciuna nu se nimerise să fie de legume. În închisoare nimeni nu râde la asemenea amintiri. Vecinul din stânga lui Krist, secretarul general al Asociaţiei deţinuţilor politici, Aleksandr Gheorghievici Andreev, îşi aduse sprâncenele argintii spre rădăcina nasului. Ochii lui negri scânteiară.

— Da, şi în viaţa mea e o asemenea zi: 12 martie 1917[92]. Eram vieţaş în ocna ţaristă. Prin voia destinului, sărbătoresc a douăzecea aniversare a acestui eveniment aici, în închisoare, cu voi.

De pe priciurile din faţă coborî un bărbat bine făcut, corpolent.

— Permiteţi-mi să particip şi eu la jocul vostru. Sunt doctorul Miroliubov. Valeri Andreevici.

Doctorul schiţă un zâmbet trist.

— Luaţi loc, spuse Krist făcându-i loc.

Era foarte simplu, trebuia doar să-şi strângă picioarele. Alt chip de a face loc nu exista. Miroliubov sări imediat pe prici. Doctorul avea papuci de casă în picioare. Krist ridică mirat din sprâncene.

— Nu, nu sunt de acasă, dar la Taganka, unde am stat două luni, regulile sunt mai simple.

---

92 Ziua în care Andreev a fost eliberat din închisoare. Vezi şi povestirea „Cea mai frumoasă laudă“.

— Dar Taganka nu e o închisoare de drept comun?

— Ba da, sigur că da, confirmă doctorul Miroliubov cu un aer absent. După venirea dumneavoastră în celulă, continuă Miroliubov, ridicându-şi privirea spre Krist, viaţa s-a schimbat. Jocurile au devenit mai inteligente. Nu mai vezi acel oribil *juciok* care pasiona pe toată lumea. Aşteptau până şi ora de baie ca să joace în voie în closet. Probabil că aveţi experienţă...

— Aşa e, rosti Krist trist şi ferm.

Miroliubov îl privi ţintă pe Krist cu ochii lui bulbucaţi, blânzi şi miopi.

— M-au lăsat blatarii fără ochelari. La Taganka.

Lui Krist îi treceau prin cap, ca de obicei, întrebări, bănuieli, presupuneri... Omul caută un sfat. Nu ştie de ce l-au arestat. Altminteri...

— Şi de ce v-au transferat de la Taganka aici?

— Nu ştiu. Niciun interogatoriu în două luni. Pe când la Taganka... M-au citat ca martor într-un caz de furt. În apartamentul nostru a fost furat paltonul unui vecin. M-au interogat şi mi-au prezentat mandatul de arestare. Absurd... Niciun cuvânt, şi uite că se fac trei luni. Apoi m-au transferat la Butârka.

— Asta e, spuse Krist. Înarmaţi-vă cu răbdare. Pregătiţi-vă pentru surprize. Nu e nimic absurd. Doar o confuzie organizată, cum se exprima criticul Iuda Grossman-Roşcin! Vi-l amintiţi? Camaradul lui Mahno[93].

— Nu, nu mi-l amintesc, spuse doctorul.

Speranţa în omniscienţa lui Krist păli şi sclipirea din ochii lui Miroliubov dispăru.

Arabescurile artistice cu care se ţese scenariul unei anchete sunt foarte, foarte variate. Krist ştia acest lucru. Trimiterea în judecată – chiar dacă doar ca martor – m-a făcut să mă gândesc la faimoasele „amalgamuri”[94]. În orice caz, aventurile de la Taganka ale doctorului Miroliubov erau

---

93 Nestor Ivanovici Mahno (1889-1935), om politic ucrainean, anarhist, care a organizat o armată de rezistenţă împotriva trupelor de ocupaţie austro-germane (1918-1919), apoi împotriva puterii sovietice. După înfrângerea de către trupele bolşevice, în 1921, a emigrat la Paris.

94 Referire la amalgamurile între deţinuţii politici şi deţinuţii de drept comun.

un camuflaj procesual, necesar, Dumnezeu ştie de ce, poeţilor de la NKVD.

— Să vorbim despre altceva, Valeri Andreevici. Despre cea mai frumoasă zi din viaţă. Despre evenimentul cel mai notabil.

— Da, am auzit ce discutaţi. Am trăit şi eu un asemenea eveniment care mi-a schimbat complet viaţa. Doar că întâmplarea mea nu seamănă nici cu povestea lui Aleksandr Gheorghievici – Miroliubov se înclină spre stânga, către secretarul general al Asociaţiei deţinuţilor politici –, nici cu povestea acestui camarad – şi Miroliubov se înclină spre dreapta, către mecanicul din Volokolamsk. În 1901 eram student în anul întâi la Medicină, la Universitatea din Moscova. Eram tânăr. Cu idei înălţătoare. Prost. Şi cam greu de cap.

— O budală, cum spun blatarii, îi sugeră Krist.

— Nu, nu eram budală. După Taganka înţeleg câte ceva din limba blatarilor. Dar dumneata de unde-l ştii?

— Dintr-un manual, răspunse Krist.

— Nu, nu eram o budală, ci un fel de „gaudeamus”. Înţelegeţi? Asta eram.

— Treceţi la obiect, Valeri Andreevici. Mai la obiect, spuse mecanicul din Volokolamsk.

— Imediat ajung şi la obiect. Avem atât de puţin timp liber aici... într-o zi citeam ziarul. Şi văd un anunţ enorm: Prinţesa Gagarina şi-a pierdut colierul cu briliante. Bijuterie de familie. Găsitorului – cinci mii de ruble recompensă. Termin de citit ziarul, îl fac mototol şi-l arunc la coşul de gunoi. În timp ce mergeam, mă gândeam: „Ce-ar fi să găsesc eu colierul. Jumătate din bani i-aş trimite mamei. Cu cealaltă jumătate aş călători în străinătate. Mi-aş cumpăra un palton ca lumea. Un abonament la Teatrul Malâi”. Pe-atunci încă nu exista Teatrul de Artă. Mergeam pe bulevardul Nikitski. De fapt, nu pe bulevard, ci pe trotuarul din scânduri de lemn – era acolo un cui care ieşea mereu când călcai. Cobor pe pământ ca să evit cuiul şi ce văd în şanţ?... într-un cuvânt, am găsit colierul. M-am aşezat puţin pe caldarâm şi am visat o vreme. M-am gândit la fericirea care mă aştepta. Nu m-am mai dus la universitate, ci m-am întors la coşul de gunoi, am găsit ziarul, l-am desfăcut şi am

citit adresa.

Ajung şi sun... Sun... îmi deschide valetul. „În legătură cu colierul”. Iese prinţul în persoană. Vine în fugă şi soţia. Aveam douăzeci de ani pe-atunci. Douăzeci. Era o încercare importantă. Erau puse la încercare toate lucrurile cu care crescusem, pe care le învăţasem... Trebuia să mă hotărăsc pe loc: sunt om sau nu. „Imediat aduc banii, zice prinţul. Sau poate preferaţi un cec? Luaţi loc”. Prinţesa era tot acolo, la doi paşi de mine. Nu m-am aşezat. „Sunt student, zic. N-am adus colierul ca să primesc vreo recompensă”. „Aşa deci, a spus prinţul. Iertaţi-ne. Vă invit la masă, să luaţi micul dejun cu noi”. Şi soţia lui, Irina Sergheevna, m-a sărutat.

— Cinci mii, exclamă fascinat mecanicul din Volokolamsk.

— Grea încercare, spuse secretarul general al Asociaţiei deţinuţilor politici.

— Apoi am început să-l vizitez pe prinţ aproape în fiecare zi. M-am îndrăgostit de soţia lui. Trei ani la rând am fost cu ei în străinătate. Eram deja medic. De-asta nici nu m-am însurat. Am dus o viaţă de burlac din pricina acestui colier... Apoi a venit Revoluţia. Războiul Civil. În timpul Războiului Civil l-am cunoscut bine pe Putna[95], Vitovt Putna. Am fost medicul lui de familie. Putna era un om cumsecade, dar nu era prinţul Gagarin, fireşte. îi lipsea ceva... Şi nicio soţie ca a lui n-avea.

— Pur şi simplu aţi îmbătrânit cu douăzeci de ani, aveaţi cu douăzeci de ani mai mult decât acel „gaudeamus”.

— Probabil...

— Şi unde e Putna acum?

— E ataşat militar în Anglia.

Aleksandr Gheorghievici, vecinul din stânga, zâmbi.

— Cred că răspunsul la toate necazurile dumneavoastră, după cum îi plăcea lui Musset să se exprime, trebuie căutat chiar la Putna, în tot acest complex. Nu vi se pare?

---

95 Vitovt Putna (1893-1937), militar sovietic, considerat unul dintre cei mai buni strategi ai Armatei Roşii, a fost una dintre primele victime ale epurărilor staliniste.

— Cum adică?

— Asta o ştiu doar anchetatorii. Pregătiţi-vă de bătălia de după Putna. Iată sfatul unui om bătrân.

— Dar sunteţi mai tânăr decât mine.

— Ce mai contează vârsta, doar că eu am fost mai puţin „gaudeamus” şi am avut parte de mai multe bombe, zâmbi Andreev. N-are rost să ne certăm.

— Şi părerea dumitale?

— Sunt de acord cu Aleksandr Gheorghievici, spuse Krist.

Miroliubov roşi, dar se stăpâni. În închisoare, certurile izbucnesc ca un incendiu într-o pădure uscată. Miroliubov avea s-o afle mai târziu.

Veni şi ziua interogatoriului, după care Miroliubov a stat două zile întins, cu faţa în jos, şi nu a ieşit la plimbare.

A treia zi, Valeri Andreevici se sculă şi se apropie de Krist, atingându-şi cu degetele pleoapele înroşite ale ochilor săi albaştri, nedormiţi. Se apropie şi spuse:

— Aţi avut dreptate.

Dreptate avusese Andreev, nu Krist, dar era un fel subtil de a-şi recunoaşte greşeala, un fel subtil pe care şi Krist, şi Andreev îl observaseră prea bine.

— Putna?

— Putna. Totul este îngrozitor. Prea îngrozitor.

Şi Valeri Andreevici izbucni în plâns. Două zile se ţinuse tare, dar n-a mai rezistat. Nici lui Andreev, nici lui Krist nu le plăceau bărbaţii care plâng.

— Calmaţi-vă.

Noaptea, bâiguiala agitată a lui Miroliubov îl trezi pe Krist.

— Vă spun tot. Sunt iremediabil pierdut. Nu ştiu ce să fac. Sunt medicul de familie al lui Putna, iar acum mă interoghează nu în legătură cu furtul din apartament, ci – mi-e şi groază să mă gândesc – în legătură cu o tentativă de atentat împotriva guvernului.

— Valeri Andreevici, începu Krist, alungându-şi somnul şi căscând. Nu sunteţi singurul din celula noastră acuzat de aşa ceva. Mai e şi analfabetul de Lionka din raionul Turna, regiunea Moscova. Lionka deşuruba piuliţele de la calea ferată. Ca să facă greutăţi pentru undiţă, la fel

ca răufăcătorul lui Cehov. Probabil că sunteţi tare la literatură, dacă ne tot luaţi cu „gaudeamus”. Lionka e acuzat de sabotaj şi terorism. Şi nu face deloc istericale. Iar lângă Lionka stă burtosul de Voronkov, bucătarul-şef al cafenelei Moscova, fosta cafenea Puşkin de pe Strastnaia. Aţi fost vreodată acolo? Era decorată în nuanţe cafenii. Pe Voronkov l-au ademenit să vină la restaurantul Praga, în Piaţa Arbatskaia – acolo director era Filippov. Ei bine, în dosarul lui Voronkov e scris de mâna anchetatorului – şi fiecare pagină e semnată de Voronkov! – că Filippov i-a oferit lui Voronkov un apartament cu trei camere şi deplasări în străinătate în scopul perfecţionării. Chipurile, gastronomia e pe ducă... „Directorul restaurantului Praga, Filippov, mi-a oferit toate acestea dacă accept transferul, dar când am refuzat, mi-a propus să otrăvesc guvernul. Iar eu am acceptat”. Cazul dumneavoastră, Valeri Andreevici, face parte tot din capitolul „tehnica la limita fantasticului”.

— De ce încercaţi să mă liniştiţi? Ce ştiţi dumneavoastră? Eu îl cunosc pe Putna aproape de la Revoluţie. Din timpul Războiului Civil. Eram de-al casei. Am fost cu el şi în Extremul Orient, şi în Sud. Doar în Anglia nu m-au lăsat să merg. Nu mi-au dat viză.

— Şi Putna e în Anglia?

— V-am mai spus. A fost în Anglia. A fost. Dar acum nu mai e în Anglia. E aici, cu noi.

— Ia te uită.

— În a treia zi, şopti Miroliubov, am fost la două interogatorii. La primul mi s-a propus să scriu tot ce ştiu despre activitatea teroristă a lui Putna, despre ideile lui în privinţa asta. Cine venea la el. Despre ce se discuta. Am scris tot. În detaliu. Că nu am auzit nicio discuţie despre terorism, că niciun musafir... Apoi a urmat pauza. Prânzul. Mi-au dat şi mie să mănânc. Două feluri. Mazăre la felul doi. La noi, la Butârka, se dă tot timpul linte, din familia leguminoaselor, aici – mazăre. Şi după prânz, când mi-au dat o ţigară – eu nu fumez în general, dar m-am apucat în puşcărie –, am început iar să scriu. Anchetatorul zice: „Doctore Miroliubov, văd că îl apăraţi şi îl protejaţi pe şeful şi bătrânul dumneavoastră prieten, Putna, cu atâta devotament. Acest lucru vă face cinste, doctore Miroliubov.

Putna, în schimb, nu are aceeaşi atitudine faţă de dumneavoastră". „Ce vreţi să spuneţi cu asta?" „Uite-aici. E scrisă chiar de Putna. Citiţi". Şi anchetatorul mi-a dat o declaraţie de mai multe pagini, scrisă chiar de Putna, cu mâna lui.

— Aşa deci...

— Da. Am crezut că albesc. În declaraţia sa Putna scria: „Da, în apartamentul meu se pregătea un atentat terorist, se urzea un complot împotriva membrilor guvernului, a lui Stalin şi a lui Molotov. La toate aceste discuţii a participat direct şi foarte activ Kliment Efremovici Voroşilov[96]". Şi ultima propoziţie care mi s-a întipărit în minte: „Toate acestea pot fi confirmate de către medicul meu de familie, doctorul Miroliubov".

Krist scoase un şuierat. Moartea se apropiase destul de mult de Miroliubov.

— Ce mă fac? Ce mă fac? Ce să spun? Scrisul lui Putna nu e falsificat. îl cunosc destul de bine. Şi nici nu-i tremurau mâinile ca ţareviciului Alexei după loviturile de bici. Vă amintiţi anchetele acelea istorice, procedeul interogatoriilor din timpul lui Petru?

— Vă invidiez sincer, spuse Krist. Dragostea pentru literatură învinge orice. Dragostea pentru istorie, de fapt. Şi dacă mai aveţi şi forţă sufletească să faceţi analogii, şi comparaţii, atunci o să v-ajungă să vă descurcaţi cu înţelepciune şi în cazul dumneavoastră. Un lucru e sigur: Putna e arestat.

— Da, e aici.

— Sau la Lubianka[97]. Sau la Lefortovo. Dar nu în Anglia. Spuneţi-mi, Valeri Andreevici, cu toată sinceritatea, s-au făcut vreodată afirmaţii denigratoare, chiar şi cu caracter general?

Krist îşi răsuci mustăţile imaginare[98].

— Niciodată.

— Sau: „niciodată în prezenţa mea". Bănuiesc că vă

---

96 Kliment Efremovici Voroşilov (1881-1969), mareşal şi om politic sovietic. Comandant militar în timpul Războiului Civil din URSS.

97 Închisoare din Moscova, care a găzduit vreme îndelungată sediul Poliţiei Politice Sovietice.

98 După gestul lui Stalin.

sunt cunoscute aceste subtilităţi specifice interogatoriilor.

— Nu, niciodată. Putna era un camarad cu desăvârşire integru. Militar. Cam brutal.

— Şi încă o întrebare. Psihologic vorbind, cea mai importantă. Dar cu toată sinceritatea.

— Întotdeauna răspund aşa.

— Nu vă supăraţi, marchize de Posa[99].

— Mi se pare că mă luaţi peste picior...

— Nu, nici vorbă. Spuneţi-mi sincer cum îl privea Putna pe Voroşilov?

— Putna îl ura, oftă amar Miroliubov.

— Uite c-am găsit şi răspunsul, Valeri Andreevici. Aici nu e vorba de hipnoză, nu e opera domnului Orlando[100], nu avem de-a face nici cu injecţii, nici cu medicamente. Nu e vorba nici măcar de ameninţări, de interogatorii „pe bandă rulantă gen „planton” [101]. E vorba de calculul rece al unui condamnat. De ultima bătălie a lui Putna. Dumneata eşti un pion în acest joc, Valeri Andreevici. Vă mai amintiţi, în „Poltava”: „Să-ţi pierzi tu viaţa pe năluci, / La moarte pe duşmani să-i duci” [102].

— „La moarte pe amici să-i duci”, îl corectă Miroliubov.

— Nu e aşa. Cea cu „amicii” e pentru dumneata şi pentru cei ca dumneata, Valeri Andreevici, dragul meu „gaudeamus”. Aici calculul îi priveşte mai mult pe duşmani decât pe prieteni. Ca să tragă după ei cât mai mulţi duşmani. Pe prieteni oricum îi iau.

— Şi mie, mie ce-mi rămâne de făcut?

— Vreţi un sfat bun, Valeri Andreevici?

— Bun, rău, mi-e totuna. Nu vreau să mor.

---

99 Personaj din poemul dramatic Don Carlos de Friederich Schiller. Simbol al libertăţii, acesta îşi sacrifică viaţa pentru prietenul său, prinţul Don Carlos.

100 Referire la metodele de interogatoriu descrise în povestirea „Anticarul“. Ornaldo este pseudonimul lui M.A. Smirnov, medic din Moscova, specialist în hipnoză colectivă. La începutul anilor ’30 a lucrat pentru NKVD.

101 Metode de interogare, constând în aşezarea deţinutului anchetat cu faţa la perete pe o perioadă nedeterminată.

102 Poem de A.S. Puşkin. Poeme, Iaşi, Editura Junimea, 1972. Traducere de George Lesnea.

— Nu, doar unul bun. Spuneţi numai adevărul. Dacă Putna a ales să mintă în faţa morţii, e treaba lui. Salvarea dumitale e adevărul, numai adevărul şi nimic altceva.

— Mereu am spus numai adevărul.

— Şi ai declarat adevărul? Aici sunt multe nuanţe: minciuna ca să scapi, de pildă. Sau: pentru interesele societăţii şi ale statului.

Interesele de clasă ale individului şi morala personală. Logica formală şi logica neformală.

— Numai adevărul!

— Cu atât mai bine. Înseamnă că aveţi experienţă în a spune adevărul. Ţineţi-o tot aşa.

— Nu mi-aţi dat cine ştie ce sfaturi, spuse Miroliubov dezamăgit.

— Situaţia nu e simplă, spuse Krist. Să avem încredere că „acolo” se ştie perfect cum stau lucrurile. Dacă e nevoie de moartea dumneavoastră, o să muriţi. Dacă nu, o să scăpaţi.

— Triste sfaturi.

— Altele n-am.

Krist îl întâlni pe Miroliubov pe vasul Kulu, la a cincea cursă din 1937. Cursa Vladivostok-Magadan.

Medicul personal al prinţului Gagarin şi al lui Vitovt Putna îl salută pe Krist cu răceală. Krist fusese martorul slăbiciunii sufleteşti a doctorului, al unui episod când viaţa îi fusese în pericol şi – aşa credea Miroliubov – nu îl ajutase cu nimic în acel moment dificil, de cumpănă.

Krist şi Miroliubov îşi strânseră mâna.

— Mă bucur să vă văd în viaţă, spuse Krist. Cât aţi primit?

— Cinci ani. Iar mă luaţi peste picior. Nu sunt vinovat de nimic şi am primit cinci ani de lagăr. În Kolîma.

— Aţi fost într-o situaţie foarte periculoasă. Mortală. Dar norocul nu v-a trădat, a spus Krist.

— Ia mai duceţi-vă dracului cu un asemenea noroc.

Krist se gândi că Miroliubov avea dreptate. Era un noroc cam prea rusesc: să te bucuri că unui nevinovat i-au dat cinci ani. Puteau foarte bine să-i dea şi zece, poate chiar pedeapsa capitală.

Krist şi Miroliubov nu s-au întâlnit în Kolîma. Kolîma e

mare. Dar, din auzite, întrebând în stânga şi în dreapta, Krist a aflat că doctorului Miroliubov norocul i-a surâs în cei cinci ani de condamnare în lagăr. Miroliubov a fost eliberat în timpul războiului, a lucrat ca medic într-o mină, a îmbătrânit şi a murit în 1965.

1965

Ivan Feodorovici

Ivan Feodorovici[103] îl întâmpină pe Wallace[104] în costum civil. Turnurile de pază din lagărul cel mai apropiat fuseseră tăiate, iar deţinuţii primiseră o binecuvântată zi liberă. Rafturile magazinului din sat se umpluseră cu mărfuri scoase din „tainiţe" şi comerţul se desfăşură ca şi când n-ar fi fost război.

Wallace participă la *voskresnikul*[105] de recoltare a cartofilor. În grădină, îi dădură o lopată americănească curbată, primită nu de mult prin *Le*nd-*Lease*[106], şi acest lucru îl încântă pe Wallace. Însuşi Ivan Feodorovici era înarmat cu o lopată asemănătoare, doar că a lui avea coadă rusească, mai lungă. Wallace întrebă ceva, arătând spre lopată, bărbatul în civil de lângă Ivan Feodorovici spuse ceva, apoi Ivan Feodorovici adăugă şi el ceva, iar translatorul, amabil, îi traduse cuvintele acestuia lui Wallace. Şi anume că în America, o ţară avansată tehnic, se gândiseră până şi la forma lopeţii, şi atinse lopata pe care Wallace o ţinea în mână. Lopata era perfectă, însă coada nu era potrivită pentru ruşi: era foarte scurtă şi nu era ajustabilă. Translatorul tălmăci cu greu cuvântul „ajustabilă". Doar că

---

103 Ivan Feodorovici Nikişov a fost directorul Dalstroi-ului în perioada 1939-1948.

104 Henry Agard Wallace (1888-1965), vicepreşedinte al SUA, a vizitat Uniunea Sovietică în 1944.

105 Voskresnik (rusă) - muncă patriotică făcută duminica.

106 Lend-Lease Act (Legea de împrumut şi închiriere), lege promulgată de Franklin Roosevelt în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, la 11 martie 1941, care dispunea vânzarea, închirierea sau împrumutul de mijloace militare, unelte şi alte articole tuturor ţărilor aliate, printre care şi Uniunea Sovietică.

ruşii, care potcoviseră puricele (Wallace citise ceva despre asta când se pregătea de călătoria în Rusia), aduseseră o îmbunătăţire uneltei americane: mutaseră lopata la altă coadă, mai lungă. Lungimea cea mai comodă a lopeţii cu tot cu coadă era de la pământ până la rădăcina nasului muncitorului. Persoana în civil care stătea lângă Ivan Feodorovici făcu o demonstraţie. Era timpul să înceapă *udarnikul*[107], să se apuce să strângă cartofii care creşteau binişor în Nordul extrem.

Wallace găsea totul interesant. Cum se cultivă aici varza? Dar cartoful? Cum se plantează? Prin răsad? Dar varza? Extraordinar. Şi care e recolta la hectar?

Din când în când, Wallace se uita la vecinii lui. În jurul superiorilor, săpau tineri roşii în obraji, cu o expresie mulţumită. Săpau veseli, cu elan. Profitând de o clipă liberă, Wallace le privi cu atenţie mâinile cu degete albe, care nu ştiau ce e lopata, şi zâmbi, dându-şi seama că erau gardieni deghizaţi. Wallace observase tot: şi turnurile tăiate, şi turnurile netăiate, şi ciorchinii de barăci ale deţinuţilor, înconjurate cu sârmă. Ştia despre ţara aceasta la fel de multe ca Ivan Feodorovici.

Se săpa cu însufleţire. Ivan Feodorovici obosi repede – era un om molâu şi greoi, dar nu voia să rămână în urma vicepreşedintelui Americii. Wallace era uşor ca un copil, sprinten, chiar dacă era mai în vârstă decât Ivan Feodorovici.

— M-am obişnuit cu munca asta la mine la fermă.

Ivan Feodorovici zâmbea şi se oprea tot mai des să se odihnească.

„Cum mă întorc în lagăr, se gândea Ivan Feodorovici, neapărat îmi fac o injecţie cu glucoză”. Ivan Feodorovici era mare amator de glucoză. Glucoza era un stimulent cardiac extraordinar. Trebuia să rişte, căci Ivan Feodorovici nu-şi luase cu el medicul personal în această deplasare.

Udarnikul se încheie şi Ivan Feodorovici dădu dispoziţie să fie chemat şeful infirmeriei. Acesta se prezentă palid, aşteptându-se la ce e mai rău. Să fie cumva

---

107 De la udarnîi trud (rusă) – muncă în asalt, care depăşea normele de producţie obişnuite.

vreun denunţ în legătură cu partida aia blestemată de pescuit, când pacienţii prinseseră peşte pentru şeful infirmeriei? Dar era o tradiţie, consfinţită de timp.

La vederea medicului, Ivan Feodorovici se sili să zâmbească cât mai binevoitor.

— Trebuie să-mi fac o injecţie cu glucoză. Am la mine fiolele. Ale mele.

— Dumneavoastră? Glucoză?

— Ce te miri? întrebă Nikişov privindu-l bănuitor pe şeful infirmeriei, care se înveselise. Hai, fă-mi o injecţie!

— Eu? Dumneavoastră?

— Da, tu. Mie.

— Cu glucoză?

— Cu glucoză.

— O să-i dau dispoziţie lui Piotr Petrovici, chirurgul nostru. El ştie mai bine ca mine.

— Da’ ce, tu nu ştii? îl întrebă Ivan Feodorovici.

— Ba ştiu, tovarăşe director. Dar Piotr Petrovici se pricepe mult mai bine. Vă dau eu seringa mea personală.

— Am şi eu seringă.

Trimiseră după chirurg.

— Krasnitki, chirurgul spitalului. La ordinele dumneavoastră, tovarăşe director.

— Eşti chirurg?

— Da, tovarăşe director.

— Fost *zek7*.

— Da, tovarăşe director.

— Poţi să-mi faci o injecţie?

— Nu, tovarăşe director. Nu ştiu.

— Nu ştii să faci injecţii?

— Cetăţene director, interveni şeful infirmeriei, vă trimitem imediat un felcer. E un *zek*. Nici n-o să simţiţi când o face. Daţi-mi seringa. O s-o fierb în prezenţa dumneavoastră. Eu şi Piotr Petrovici o să urmărim ca să nu se comită vreun act de sabotaj sau de terorism. O să vă fixăm garoul. Vă suflecăm mâneca.

Veni felcerul-zek, se spălă pe mâini, le frecţionă cu spirt şi făcu injecţia.

— Pot să plec, cetăţene director?

— Pleacă, spuse Ivan Feodorovici. Daţi-i un pachet de

ţigări din servietă.

— Nu e nevoie, cetăţene director.

Câte complicaţii cu o injecţie cu glucoză în deplasare! Mult timp lui Ivan Feodorovici i se păru că are febră, ameţeli, că fusese otrăvit de acel felcer-*zek*, dar în cele din urmă se linişti.

A doua zi, Ivan Feodorovici îl conduse pe Wallace care pleca la Irkutsk; de bucurie, îşi făcu cruce şi ordonă să fie ridicate la loc turnurile de pază şi să fie retrase mărfurile din magazin.

De ceva timp Ivan Feodorovici se simţea un fel de prieten special al Americii, fireşte, în limitele diplomatice ale prieteniei. Cu doar câteva luni în urmă, la o uzină experimentală, situată la patruzeci şi şapte de kilometri de Magadan, fusese pusă la punct producţia de becuri electrice. Numai un locuitor al Kolîmei poate să aprecieze aşa ceva. Pentru dispariţia unui bec erai judecat; în abataje, pierderea unui bec însemna mii de ore de lucru pierdute. Nu se făceau rezerve de becuri din import. Şi dintr-odată o asemenea bucurie! Ne fabricăm propriile becuri! Am scăpat de „dependenţa de străini”!

Moscova aprecia realizările lui Ivan Feodorovici, primise şi o decoraţie. Directorul fabricii, şeful secţiei unde se produceau aceste becuri, laboranţii primiseră decoraţii mai puţin importante. Toţi, doar cel care crease această fabrică nu primise. Acesta era un fizician-atomist din Harkov, inginerul Gheorghi Gheorghievici Demidov, un liternik[108] condamnat la cinci ani nu se ştie dacă pentru ASA[109] sau pentru ceva asemănător. Demidov credea că măcar o să fie propus pentru eliberare anticipată, chiar şi directorul fabricii lăsase să se înţeleagă acest lucru, dar Ivan Feodorovici socotea acest demers o eroare politică. Un

---

108 Cuvînt format de la litera (rusă) - literă. Liternik sau litiorka se referă la o categorie de deţinuţi judecaţi şi condamnaţi nu de tribunale, ci de structuri extrajudiciare, precum Consiliul Special sau troika. Pe dosarul deţinuţilor condamnaţi figura sigla delictului comis, de unde şi porecla de liternik. Două dintre cele mai întâlnite infracţiuni de acest tip erau KRTD (activitate contrarevoluţionară troţkistă) şi KRD (activitate contrarevoluţionară).

109 Acronim pentru propagandă antisovietică.

fascist şi deodată – eliberare anticipată! Ce-o să spună Moscova? Nu, să zică mersi că nu e la muncile în comun, ci la căldură – e mai bine decât orice eliberare anticipată. Iar decoraţie, acest Demidov n-are cum să primească, e clar. Cu decoraţii sunt răsplătiţi slujitorii fideli ai statului, nu fasciştii.

— Poftim, să-i dăm un premiu de douăzeci şi cinci de ruble, asta se poate. I-ar ajunge de mahorcă, de zahăr...

— Demidov nu fumează, replică respectuos directorul fabricii.

— Nu fumează, nu fumează... S-o schimbe pe pâine sau pe altceva. Şi dacă n-are nevoie de mahorcă, poate că-i trebuie haine noi, nu de-astea din lagăr, ştii tu... Seturile alea americane din cutii, pe care am început să le dăm ca premii. Am şi uitat de ele. Costum, cămaşă, cravată. În cutie albă. Dă-i una din astea ca premiu.

La şedinţa solemnă, în prezenţa lui Ivan Feodorovici însuşi, fiecărui erou i-a fost înmânată o cutie cu cadoul american. Toţi au făcut o plecăciune şi au mulţumit. Dar când a venit rândul lui Demidov, acesta s-a apropiat de prezidiu, a pus cutia pe masă şi a spus:

— Eu n-o să port vechituri americane.

După care s-a întors şi a plecat.

Ivan Feodorovici a apreciat acest gest mai cu seamă din punct de vedere politic ca un atac fascist împotriva blocului sovieto-american al ţărilor iubitoare de libertate, şi chiar în seara aceea a sunat la secţia raională. Demidov a fost judecat, a primit un „supliment” de opt ani, a fost dat afară şi trimis într-o mină disciplinară, la muncile în comun.

Acum, după vizita lui Wallace, Ivan Feodorovici îşi aminti de incidentul cu Demidov cu vădită satisfacţie. Clarviziunea politică fusese dintotdeauna o calitate a lui Ivan Feodorovici.

Ivan Feodorovici era preocupat mai ales de inima lui după recenta căsătorie cu Râdasova, o comsomolistă de douăzeci de ani. Ivan Feodorovici şi-o făcuse nevastă pe şefa unei mari secţii a lagărului, stăpână peste viaţa şi moartea multor mii de oameni. Comsomolista romantică s-a transformat rapid într-o fiară. Deporta, deschidea dosare, dădea condamnări, „suplimente”, era în centrul intrigilor

ordinare de tot felul, intrigi de lagăr.

Teatrul îi dădea foarte multe bătăi de cap doamnei Râdasova.

— A venit un denunţ de la Kozin[110] că regizorul Varpahovski[111] a făcut planurile manifestaţiei de 1 Mai din Magadan şi vrea să aranjeze coloanele festive ca o procesiune a crucii, cu steaguri şi cu icoane. Şi că, evident, e vorba de o activitate contrarevoluţionară secretă.

La şedinţă, aceste planuri nu i s-au părut nicidecum criminale doamnei Râdasova. Era o demonstraţie ca oricare alta. Nimic deosebit. Şi deodată – steagurile! Trebuia făcut ceva; s-a sfătuit cu soţul. Ivan Feodorovici, soţul, om cu experienţă, a tratat imediat informarea lui Kozin cu maximă seriozitate.

— Sigur are dreptate, a spus Ivan Feodorovici. Şi nu e vorba doar de steaguri. Se pare că Varpahovski s-a combinat cu o actriţă, o evreică. Ei îi dă toate rolurile principale, e cântăreaţă. Da' cine-i Varpahovski ăsta?

— Un fascist, l-au adus din zona specială. E regizor, a montat şi la Meyerhold, acum îmi amintesc, am aici notat. Râdasova se apucă să caute în arhiva ei. Ivan Feodorovici o învăţase să arhiveze. Nu ştiu ce *Damă cu camelii*. Şi la Teatrul de Satiră – *Istoria oraşului Glupov*.

În Kolîma e din 1937. Şi uite ce face. Kozin e om de încredere. O fi el pederast, dar nu e fascist.

— Şi aici la teatru ce a montat Varpahovski?

— *Răpirea Elenei*. Am văzut-o. Nu ţii minte ce-ai mai râs? I-am semnat eliberarea directorului artistic.

— Da, da, acum îmi amintesc. Răpirea asta a Elenei nu e scrisă de un autor de-al nostru.

— De un francez. Uite, scrie aici.

---

110 Vădim Kozin (1903-1994), cântăreţ de estradă, compozitor, poet. În 1945 a fost condamnat la opt ani de lagăr în Kolîma (pentru homosexualitate şi corupere de minori), dar a fost eliberat în 1950, pentru „comportament exemplar".

111 Leonid Viktorovici Varpahovski (1908-1976), regizor, scenarist. În 1936 a fost arestat pentru sprijinul acordat troţkiştilor şi deportat în Kazahstan, iar în 1940 a fost condamnat pentru „propagandă antirevoluţionară" la zece ani de lagăr în Kolîma. După întoarcerea în Moscova, în 1956, a fost regizor la câteva teatre importante din Moscova.

— Nu e nevoie, totul e clar. Trimite-l pe Varpahovski ăsta cu brigada itinerantă. Şi pe femeia lui cum o cheamă?

— Zâskind.

— Pe evreică las-o acasă. Dragostea lor e scurtă, nu ca a noastră, glumi binevoitor Ivan Feodorovici.

Ivan Feodorovici îi pregătea o mare surpriză tinerei sale soţii. Râdasova adora bibelourile, suvenirurile rare de orice fel. Erau deja doi ani de când la Magadan lucra un deţinut – un meşter-sculptor în os – care şlefuia din fildeşul unui mamut o casetă cu un desen complicat pentru tânăra soţie a lui Ivan Feodorovici. La început, sculptorul figura ca pacient, apoi a fost încadrat la un atelier pentru ca maistrul să-şi poată îndeplini norma de ore de muncă. Şi era pontat – câte trei zile pentru o zi lucrată – ca un muncitor care îşi depăşeşte planul într-o mină de uraniu din Kolîma, unde pentru nocivitate primeai mai multe ore decât la aur, metalul primar.

Caseta era aproape gata. A doua zi avea să se termine bătaia de cap cu Wallace şi putea să se întoarcă la Magadan.

Râdasova a dat dispoziţie ca Varpahovski să fie trecut în brigada itinerantă, a transmis denunţul cântăreţului la Secţia raională a MVD-ului şi a căzut pe gânduri. Avea la ce să se gândească: Ivan Feodorovici îmbătrânea, se apucase să bea. Veniseră mulţi şefi noi, tineri. Ivan Feodorovici îi ura şi se temea. Ca adjunct venise Luţenko care, în turul său prin Kolîma, îşi notase cine suferise traumatisme din cauza bătăilor. Ieşiseră la iveală nu puţine cazuri. Denunţătorii lui Ivan Feodorovici l-au informat, bineînţeles, în legătură cu însemnările lui Luţenko.

Luţenko a întocmit un raport pentru cei de la administraţie.

— Dacă şeful Direcţiei înjură de mamă, atunci ce trebuie să facă directorul unei mine? Dar şeful de şantier? Dar şeful de echipă? Ce trebuie să se petreacă în abataje? Vă citesc cifrele obţinute în timpul sondajelor din spitale – bagatelizate, evident – referitoare la fracturi şi bătăi.

După raportul lui Luţenko, Ivan Feodorovici a ţinut un discurs important.

— La noi, au venit multe cadre noi, dar toţi s-au

convins treptat că aici condiţiile sunt speciale, că aceasta e Kolîma, şi acest lucru trebuie ştiut.

Ivan Feodorovici speră că tinerii tovarăşi vor înţelege asta şi vor lucra alături de noi.

Ultima frază a cuvântului de încheiere a lui Luţenko a fost:

— Am venit aici să muncim şi vom munci, dar vom munci nu aşa cum ne spune Ivan Feodorovici, ci cum spune partidul.

Toată lumea, toate cadrele, toată Kolîma a înţeles că zilele lui Ivan Feodorovici sunt numărate. La fel gândea şi Râdasova. Dar bătrânul cunoştea mai bine viaţa decât oricare Luţenko; tot ce-i lipsea lui Ivan Feodorovici era un comisar. Ivan Feodorovici a scris o scrisoare. Şi Luţenko, adjunctul său, şeful Secţiei politice a Dalstroi-ului, erou al Marelui Război pentru Apărarea Patriei, a dispărut „ca şi cum l-ar fi lins o vacă. A fost mutat în altă parte. Ivan Feodorovici s-a îmbătat criţă în cinstea victoriei şi, beat cum era, a făcut scandal în teatrul din Magadan.

— Să-l daţi afară pe cântăreţul ăsta, nu vreau să-l ascult pe nemernicul ăsta, tuna şi fulgera Ivan Feodorovici în loja sa.

Şi cântăreţul a dispărut din Magadan pentru totdeauna.

Dar aceasta a fost ultima lui victorie. Luţenko scrisese ceva undeva, Ivan Feodorovici ştia unde, dar nu a avut forţă să preîntâmpine lovitura.

„E timpul să ies la pensie, se gândea Ivan Feodorovici. Măcar caseta să fi fost...”

— O să-ţi dea pensie mare, îl consola soţia. Şi plecăm. O să uităm tot. De toţi Luţenko, de toţi Varpahovski. Ne cumpărăm o căsuţă lângă Moscova, cu grădină. O să fii preşedintele OSOVIAHIM-ului[112], activist al Sovietului raional, nu? Ar cam fi timpul.

— Ce batjocură! spuse Ivan Feodorovici. Preşedintele OSOVIAHIM-ului? Brrr... Şi tu? întrebă el deodată.

— Vin cu tine.

---

112 Organizaţie social-politică voluntară de sprijin al apărării şi construcţiilor din domeniul aviaţiei şi chimiei.

Ivan Feodorovici îşi dădea seama că nevasta mai aşteaptă vreo doi-trei ani până va muri el.

„Luţenko! Vasăzică voiai să-mi iei locul? se gândea Ivan Feodorovici. Din ăştia îmi eşti! Aici muncim nu ca să prădăm, aici se caută aur. Căutăm aur, stimabile tovarăşe Luţenko, de la război, la ordinul guvernului, ca să mărim tezaurul. Cât despre oase rupte, bătăi şi morţi, astea au fost şi o să mai fie. Aici e Nordul extrem, nu Moscova. Legea taigalei, cum spun blatarii. Odată, marea a luat toate produsele descărcate şi au murit trei mii de oameni. Adjunctul lagărului, Vişnevetki, a fost dat pe mâna lui Nikişov, să-l judece. Şi a primit o condamnare. Cum era să procedeze altfel? Sau o să ne înveţe Luţenko?”

— Aduceţi-mi maşina!

ZIM-ul negru al lui Ivan Feodorovici se îndepărta în goană de Magadan, acolo unde se ţeseau tot felul de intrigi şi reţele – Ivan Feodorovici nu mai avea putere să lupte.

Se opri să înnopteze în Casa Direcţiei. Casa era opera lui Ivan Feodorovici. Nici pe vremea lui Berzin, nici pe cea a lui Pavlov nu existaseră Case ale Direcţiei în Kolîma. „Dar – cugeta Ivan Feodorovici – dacă mi se cuvine, de ce nu?” La fiecare cinci sute de kilometri pe şoseaua interminabilă era construită o clădire cu tablouri, covoare, oglinzi, bronzuri, cu bufet excelent, bucătar, administrator şi pază, unde Ivan Feodorovici, directorul Dalstroi-ului, putea să înnopteze cum se cuvine. Şi, într-adevăr, o dată pe an dormea în casele sale.

Acum ZIM-ul negru îl ducea ca vântul pe Ivan Feodorovici la Debin, la Spitalul Central, unde era cea mai apropiată Casă a Direcţiei. Sunaseră deja acolo, îl treziseră pe directorul spitalului, băduseră „alarma de luptă” în tot spitalul. Peste tot se curăţa, se spăla şi se frecau podelele.

Dacă dintr-odată Ivan Feodorovici vizitează Spitalul Central pentru deţinuţi şi găseşte mizerie şi praf, atunci directorul o să aibă de suferit. Şi o să-i învinuiască pe felcerii şi pe doctorii indolenţi de sabotaj mascat – pasămite nu se îngrijesc cum trebuie de curăţenie, ca să vadă Ivan Feodorovici şi să-l dea afară pe director. Pare-se aceasta era intenţia ascunsă a doctorului-deţinut ori a felcerului care nu observaseră un fir de praf pe masa de scris.

Totul fremăta în spital în timp ce ZIM-ul negru al lui Ivan Feodorovici gonea pe şoseaua Kolîmei.

Casa Direcţiei nu avea nicio legătură cu spitalul, se afla doar alături, la vreo cinci sute de metri, însă această vecinătate era suficientă pentru tot felul de griji.

În cei nouă ani de viaţă în Kolîma, Ivan Feodorovici nu vizitase nici măcar o dată Spitalul Central pentru deţinuţi, un spital cu o mie de paturi. Nici măcar o dată! însă toţi erau cu ochii-n patru în timp ce acesta dejuna, prânzea sau cina în Casa Direcţiei. Abia când ZIM-ul negru ieşea în şosea, se dădea comanda „pe loc repaus”.

De data asta însă comanda nu a venit la timp. E în casă! Bea! Are musafiri! – asemenea veşti veneau dinspre Casa Direcţiei. Dar a treia zi, ZIM-ul lui Ivan Feodorovici se apropie de aşezarea civililor, unde locuiau doctorii, felcerii şi personalul dintre cei liberi.

Totul încremenise. Directorul spitalului, cu răsuflarea tăiată, încerca să traverseze pârâul care despărţea aşezarea de spital.

Ivan Feodorovici coborî din ZIM. Era buhăit, palid la faţă.

— Ia ascultă, şi degetul lui Ivan Feodorovici se înfipse în halatul directorului de spital.

— La ordinele dumneavoastră, tovarăşe director.

— Ai copii aici?

— Copii ai mei? Sunt la Moscova, la şcoală, tovarăşe director.

— Nu mă refer la ai tăi. Copii, copii mici. Aveţi grădiniţă aici? Unde e grădiniţa? răcni Ivan Feodorovici.

— În casa aceea, tovarăşe director.

ZIM-ul avansă în urma lui Ivan Feodorovici spre casa în care se găsea grădiniţa. Toţi tăceau.

— Chemaţi copiii! ordonă Ivan Feodorovici.

Apăru imediat dădaca de serviciu.

— Dorm...

— Sst! făcu directorul spitalului, trăgând-o pe dădacă deoparte, îi chemi, îi trezeşti pe toţi. Vezi să aibă mâinile spălate.

Dădaca dispăru în interiorul grădiniţei.

— Vreau să-i plimb puţin cu ZIM-ul, spuse Ivan

Feodorovici aprinzându-şi o ţigară.

— Ah, să-i plimbaţi, tovarăşe director! Ce frumos!

Copiii coborau deja scările în fugă şi îl înconjurară pe Ivan Feodorovici.

— Urcaţi-vă în maşină, striga directorul spitalului. Ivan Feodorovici o să vă plimbe. Urcaţi unul câte unul.

Copiii se urcară. Ivan Feodorovici stătea lângă şofer. Astfel, ZIM-ul plimbă toţi copiii, în trei ture.

— Şi mâine? Mai veniţi şi mâine?

— Vin, cum să nu vin, îi asigură Ivan Feodorovici.

„Nu-i rău, se pare – îşi spunea el în timp ce se făcea comod în cearşafurile albe ca zăpada ale Casei Direcţiei. Copii, un nene cumsecade. Ca Iosif Vissarionovici cu copilul în braţe”.

A doua zi îl chemară la Magadan. Ivan Feodorovici era avansat. Ivan Feodorovici era numit ministru al metalurgiei neferoase, dar lucrurile stăteau, bineînţeles, altfel.

Brigada culturală itinerantă din Magadan călătorea pe şosea, pe la minele de aur din Kolîma. Din brigadă făcea parte şi Leonid Varpahovski. Dusia Zâskind, nevasta lui din lagăr, rămăsese în Magadan din ordinul directoarei Râdasova. Nevasta din lagăr. Era o iubire adevărată, un sentiment adevărat. Iar el, actorul, maestrul profesionist al sentimentelor contrafăcute, o ştia foarte bine. Ce să mai facă, pe lângă cine să mai intervină? Varpahovski se simţea cumplit de obosit.

La Iagodnoe l-au înconjurat medicii locali: liberi şi deţinuţi.

Da, la Iagodnoe. Cu doi ani în urmă, în drum spre zona specială, izbutise să se „acineze” în Iagodnoe, să nu ajungă în îngrozitoarea Djelgala. De câte eforturi fusese nevoie! Trebuise să dea dovadă de o infinită inventivitate şi măiestrie, de priceperea de a se descurca cu puţinele mijloace pe care le avea la îndemână acolo, în Nord. Şi se mobilizase: avea să monteze un spectacol muzical. Nu, nu *Bal mascat* de Verdi, pe care avea să-l pună în scenă la Teatrul Kremlin cincisprezece ani mai târziu, nici *Moralitatea doamnei Dulska*, nici pe Lermontov la Teatrul Malâi, nici punerea în scenă principală de la Teatrul Ermolova (cum se va întâmpla după ani buni). Nu, pune în

scenă opereta *Laleaua neagră* / Nu există pian? Un acordeonist face acompaniamentul. Varpahovski însuşi adaptează muzica de operă pentru acordeon şi o interpretează chiar el. Şi pune opereta în scenă. Şi triumfa. Şi scapă de Djelgala.

Izbuteşte să obţină transferul la teatrul din Magadan, unde se bucură de protecţia Râdasovei. Se are bine cu autorităţile. Varpahovski pregăteşte reprezentaţii de amatori, montează spectacol după spectacol la Magadan – unul mai interesant ca altul. Şi deodată o întâlneşte pe Dusia Zâskind, cântăreaţa, apoi vine dragostea, denunţul lui Kozin şi lungul drum.

Varpahovski îi cunoştea pe mulţi dintre cei care stăteau acum lângă camionul cu care călătorea brigada culturală. Era Andreev, cu care mersese odată de la Neksikan în zona specială din Kolîma. Se întâlniseră la baie, la baia de iarnă: întuneric, mizerie, trupuri asudate, alunecoase, tatuaje, înjurături de mamă, forfotă, zbieretele soldatului din escortă, înghesuială. Pe perete un opaiţ, alături frizerul aşezat pe un taburet, cu o maşină de tuns în mână: toţi la rând, unul după altul, lenjerie umedă, abur îngheţat la picioare, un ibric pentru toată baia. Legături de haine zboară prin întunericul beznă. „A cui e? A cui e?”

Şi, deodată, din nu se ştie ce motiv, larma încetează. Vecinul Andreev, care aştepta şi el la rând să-şi dea jos chica înfoiată, rosteşte cu o voce calmă şi sonoră, aproape ca de actor:

Un păhărel de rom şi alta-i viaţa.
Noaptea – somn bun, în zori – un ceai.
Fraţii mei, când eşti în casa ta, alta e viaţa. [113]

S-au cunoscut, au intrat în vorbă – amândoi erau din Moscova. La Iagodnoe, în Direcţia de Nord, doar Varpahovski reuşise să scape de convoiul de arestaţi. Andreev nu era nici regizor, nici actor. Fusese condamnat la Djelgala, apoi zăcuse mult timp în spital, era şi acum în Spitalul „Raional din Belicia, la vreo şase kilometri de Iagodnoe – făcea parte din personal. La spectacolul brigăzii

113 Versuri din poezia „Dorojnîe jalobi“ („Tânguirile drumeţului“) de A.S. Puşkin (traducere liberă).

culturale nu fusese, dar era bucuros să-l vadă pe Varpahovski.

Varpahovski n-a mai plecat cu brigada – a fost internat de urgenţă în spital. Între timp, brigada va merge spre Elghen, la sovhozul de femei, şi se va întoarce, dar până atunci el, Varpahovski, are timp să se gândească, să chibzuiască.

Andreev şi Varpahovski au discutat îndelung şi au decis aşa: Varpahovski îi va trimite Râdasovei o scrisoare, în care o să-i explice cât de serioase îi sunt sentimentele, avea de gând să-i atingă coarda sensibilă. Câteva zile au scris la scrisoare, şlefuind fiecare frază. Mesagerul, un medic de încredere, a dus scrisoarea la Magadan; nu le rămânea decât să aştepte. Răspunsul a venit când Andreev şi Varpahovski se despărţiseră deja, iar brigada culturală se întorcea la Magadan: Varpahovski să fie concediat din brigadă şi trimis la muncile în comun într-o mină disciplinară. Iar Zâskind, soţia lui – să fie trimisă la muncile în comun, la Elghen, lagărul agricol de femei.

„Acesta a fost răspunsul cerului” – cum spune o poezie a lui Jasienski[114].

Andreev şi Varpahovski s-au întâlnit la Moscova, pe stradă. Varpahovski lucra ca regizor principal la Teatrul Ermolova. Andreev – la o revistă moscovită.

Râdasova primise scrisoarea lui Varpahovski direct în cutia poştală a apartamentului său din Magadan.

Asta nu-i plăcuse, iar lui Ivan Feodorovici deloc.

— Câtă obrăznicie! Orice terorist...

Gardianul postat în coridor fusese concediat pe loc şi închis în carcera postului de gardă. Ivan Feodorovici se hotărâse să nu dea curs cazului – totuşi, mai pierduse din putere, iar el o simţea.

— Nu mai am puterea de pe vremuri, îi spuse Ivan Feodorovici soţiei. Te pomeneşti că o să ne intre direct în casă.

Soarta lui Varpahovski şi a Dusiei Zâskind fusese hotărâtă înainte să fie citită scrisoarea. Rămăsese doar să

114 Bruno Jasienski (1901-1938), scriitor şi poet futurist polonez. După ce s-a refugiat în Uniunea Sovietică, a ajuns în lagărele sovietice, unde a fost executat.

aleagă pedeapsa: Ivan Feodorovici voia una mai aspră, Râdasova – una mai blândă. Optaseră pentru varianta Râdasovei.

1962

Academicianul

Interviul cu academicianul s-a dovedit foarte greu de publicat. Şi nu pentru că academicianul ar fi îndrugat prostii, în niciun caz. Era un academician renumit, amator experimentat de toate interviurile posibile, iar în discuţie fusese tratată o temă bine cunoscută lui. Ziaristul trimis să ia interviul avea calificarea necesară. Era un ziarist bun, iar cu douăzeci de ani în urmă – foarte bun. Cauza era ritmul trepidant al progresului ştiinţei. Termenele jurnalistice – şpalturile, machetele, graficele editoriale – rămâneau iremediabil în urma progresului ştiinţei. În toamna lui 57, pe 4 octombrie, a fost lansat Sputnikul. Despre pregătirea pentru lansarea lui academicianul ştia câte ceva, în timp ce ziaristul nu ştia nimic. Dar atât academicianul, cât şi ziaristul şi redactorul revistei ştiau clar că după lansarea satelitului trebuia mărit nu doar spaţiul dedicat informaţiilor, ci trebuia schimbat şi tonul articolului. În prima sa variantă, articolul trebuia să trădeze aşteptarea unor evenimente importante, excepţionale. Acum aceste evenimente avuseseră loc. De aceea, la o lună după interviu, academicianul trimitea la redacţie, dintr-un sanatoriu din Ialta, pe cheltuiala lui, telegrame extrem de lungi cu răspuns plătit. Dezvăluind cu iscusinţă tainele ciberneticii, academicianul se străduia cu orice preţ să fie „la înălţime” şi în acelaşi timp să nu spună nimic în plus. Redacţia, preocupată la rândul său ca articolul să fie actual şi oportun, a introdus corecturile academicianului până în ultima clipă.

Şpalturile articolului au fost trimise în Ialta printr-un curier special par avion şi, plin de corecturile academicianului, s-au întors la redacţie.

„Corectură *à la* Balzac”, a spus exasperat redactorul-

şef. Totul era pus la punct, legat, calculat. Harabaua greoaie a tehnicii editoriale ieşise la drumul mare. Dar înainte de paginare, a zburat Laika în Cosmos şi, din România, unde participa la un congres mondial, academicianul s-a apucat să trimită alte telegrame, pline de rugăminţi şi pretenţii. Redacţia făcea întruna comenzi telefonice internaţionale ca să vorbească cu Bucureştiul.

Până la urmă revista a văzut lumina tiparului, şi redacţia şi-a pierdut numaidecât interesul pentru articolul academicianului.

Dar toate acestea s-au întâmplat după; acum, ziaristul Golubev urca scara îngustă de marmură a unei case imense de pe strada principală a oraşului unde locuia academicianul. Casa avea aceeaşi vârstă cu ziaristul. Fusese construită în timpul boomului imobiliar de la începutul secolului. Erau apartamente luxoase: cu baie, gaze, telefon, canalizare şi electricitate.

La intrare se afla masa portarului de serviciu. Becul electric era aşezat astfel încât lumina să cadă pe faţa vizitatorilor. Acest lucru amintea oarecum de o închisoare preventivă.

Golubev rosti numele academicianului, portarul dădu un telefon, primi răspunsul, îi spuse ziaristului „vă rog” şi îi deschise uşa liftului, împodobit cu rame de bronz.

„Biroul de permise”, îşi spuse leneş Golubev. La urma urmelor, văzuse multe birouri de permise la viaţa lui.

— Academicianul locuieşte la etajul cinci, îi comunică respectuos portarul de serviciu.

Pe chipul lui nu se citi mirarea când Golubev trecu pe lângă uşa deschisă a liftului şi păşi pe scara de marmură curată şi îngustă. După boala suferită, Golubev nu suporta liftul – nici urcatul, nici coborâtul, mai ales coborâtul, cu senzaţia lui perfidă de imponderabilitate.

Odihnindu-se la fiecare palier, Golubev ajunse la etajul cinci. Vâjâitul din urechi se mai domoli, bătăile inimii deveniră mai regulate, respiraţia mai uniformă. Golubev zăbovi puţin în faţa uşii academicianului, întinse braţele şi schiţă cu grijă câteva mişcări de gimnastică cu capul – aşa îi recomandaseră medicii care îl trataseră pe ziarist.

Golubev nu-şi mai rotea capul, îşi pipăia în buzunar

batista, stiloul, blocnotesul şi, cu mână sigură, apăsă pe sonerie.

Îi deschise chiar popularul academician. Era tânăr, neliniştit, cu nişte ochi negri şi vioi, şi arăta mult mai tânăr, mai proaspăt decât Golubev. Înainte de interviu, ziaristul consultase la bibliotecă dicţionarele enciclopedice, precum şi câteva biografii ale academicianului – privitoare la calitatea sa de deputat şi de om de ştiinţă – şi aflase că el, Golubev, şi academicianul erau de aceeaşi vârstă. Răsfoind articolele despre temele viitorului interviu, Golubev constatase că academicianul, din Olimpul său ştiinţific, arunca tunete şi fulgere împotriva ciberneticii, pe care o cataloga drept „cea mai dăunătoare pseudoştiinţă idealistă". „O falsă ştiinţă războinică" – aşa se exprima academicianul cu douăzeci de ani în urmă[115]. Iar interviul pentru care Golubev venise în vizită la academician trebuia să atingă şi importanţa actuală a ciberneticii.

Academicianul aprinse lumina, ca Golubev să-şi poată scoate haina.

În oglinda imensă cu ramă de bronz din vestibul se oglindeau amândoi: academicianul în costum negru, cu cravată neagră, cu păr negru şi ochi negri, cu faţa netedă şi trup agil, şi silueta dreaptă a lui Golubev, chipul său istovit, brăzdat de o mulţime de riduri ca nişte cicatrice adânci. Dar în ochii albaştri ai lui Golubev era un licăr mai tineresc decât în ochii sclipitori şi vioi ai academicianului.

Golubev îşi agăţă în cuier scurta nouă, rigidă, din piele sintetică, cumpărată nu de mult. Alături de cea a stăpânului casei, o scurtă maro din piele, purtată, căptuşită cu enot, arăta cât se poate de prezentabil.

— Vă rog, spuse academicianul, deschizând uşa din stânga. Vă rog să mă scuzaţi. Mă întorc imediat.

Ziaristul privi în jurul său. Şirul de încăperi se pierdea în lungul coridorului, în faţă şi la dreapta. Uşile erau de sticlă, cu ramă de mahon şi, undeva, în capăt, într-o linişte

115 În URSS, cibernetica a fost condamnată după război, fiind considerată o invenţie capitalistă nocivă. În această campanie împotriva ciberneticii, puterea a mobilizat filosofi, matematicieni şi fizicieni care criticau prin articole încercările colegilor lor de a dezvolta această ştiinţă.

deplină, se desluşeau umbrele unor oameni. Golubev nu avusese ocazia să locuiască în apartamente în care camerele erau dispuse în anfiladă, dar îşi amintea de apartamentul lui Arbenin din filmul *Bal mascat*[116]. Academicianul apăru undeva, departe, şi dispăru din nou, iarăşi apăru şi iarăşi se făcu nevăzut, la fel ca Arbenin în film.

La dreapta, în prima cameră mare – după care urma alt şir de încăperi –, o încăpere luminoasă, cu uşi de sticlă şi ferestre veneţiene, era un pian alb enorm. Pianul era închis şi pe capac stăteau îngrămădite, incomodându-se unele pe altele, nişte figurine de porţelan. Pe nişte suporturi luxoase erau aşezate vaze mari şi mici, statui şi statuete. Pe pereţi erau agăţate farfurioare şi covoraşe. Două fotolii spaţioase, tapiţate în alb, se asortau cu pianul. Undeva, în capătul odăii, după uşile de sticlă, se mişcau umbrele unor oameni.

Golubev intră în biroul academicianului. Biroul micuţ era întunecos, strâmt şi lăsa impresia unei debarale. Rafturile de cărţi care acopereau toţi cei patru pereţi strâmtau şi mai mult încăperea. Măsuţa de scris, parcă de jucărie, cu încrustaţii de mahon, părea să se încovoaie sub greutatea unei uriaşe călimări de marmură, cu capac din bronz aurit. Trei pereţi ai bibliotecii erau destinaţi cărţilor de referinţă, iar cel de-al patrulea – propriilor opere ale academicianului. Biografiile şi autobiografiile, pe care Golubev le cunoştea de-acum, se aflau tot aici. Înghesuit în aceeaşi cămăruţă, se sufoca un pian mic şi negru. De pian era lipită o masă rotundă pentru corespondenţă, ticsită cu reviste tehnice recente. Golubev mută vraful de reviste pe pian, trase un scaun şi puse stiloul şi două creioane pe marginea mesei. Academicianul lăsase deschisă uşa care dădea în vestibul.

„Ca în birourile «acelea»”, îşi zise Golubev alene.

Peste tot, pe pianul negru, pe rafturile cu cărţi, se vedeau ulcioare mici, figurine de porţelan şi de lut. Golubev luă în mână o scrumieră în forma capului lui Mefistofel. Odată, demult, îi plăcuseră şi lui porţelanul şi sticla şi, de

116 Film inspirat din piesa omonimă a lui Mihail Lermontov (1814-1841).

câte ori vizita Ermitajul, rămânea uimit de minunăţiile de care erau capabile mâinile omului, de statueta din porţelan *Somnul* unde chipul celui adormit în fotoliu era acoperit cu o batistă foarte fină, de parcă angajaţii muzeului ar fi aruncat peste statuie o bucată de tifon, ca să nu se prăfuiască; totuşi, nu era tifon, ci o batistă foarte fină de porţelan. Şi multe alte minuni ale talentului omenesc îşi amintea Golubev. Dar capul lui Mefistofel – masiv, provincial – îi părea de neînţeles. Era o amintire personală?

Două geamantane bune din piele, cu etichetele unor hoteluri străine, stăteau lângă uşă. Etichetele erau multe, geamantanele, noi.

Academicianul apăru în prag şi, surprinzând privirea lui Golubev, se apucă numaidecât să dea explicaţii:

— Îmi cer scuze. Mâine plec în Grecia cu avionul. Vă rog.

Academicianul îşi croi drum spre masă şi se aşeză confortabil.

— M-am gândit la propunerea redacţiei dumneavoastră, începu el, uitându-se spre oberlihtul deschis.

Vântul adusese în cameră o frunză galbenă de arţar care, cu cele cinci degete ale sale, părea palma unei mâini omeneşti retezate. Frunza se roti un timp prin aer şi căzu pe podea. Academicianul se aplecă, sfărâmă frunza uscată între degete şi o aruncă într-un coşuleţ împletit, lipit de piciorul mesei de scris.

— Şi sunt de acord, continuă academicianul. Am punctat trei idei principale ale răspunsului meu, ale intervenţiei, ale opiniei mele, spuneţi-i cum doriţi.

Academicianul scoase cu dibăcie de sub călimara uriaşă un petic de hârtie pe care erau scrise neciteţ câteva cuvinte.

— Prima chestiune am formulat-o astfel...

— V-aş ruga, îl întrerupse Golubev pălind, să vorbiţi puţin mai tare. Nu aud bine. îmi cer iertare.

— Nicio problemă! replică politicos academicianul. Prima chestiune am formulat-o... Aşa e bine?

— Da, vă mulţumesc.

— Aşadar, prima chestiune...

Ochii negri şi ageri ai academicianului se uitau la mâinile lui Golubev. Golubev înţelegea, mai precis, nu înţelegea, ci simţea cu toată fiinţa ce gândea academicianul. Se gândea că ziaristul care fusese trimis să-i ia un interviu nu stăpâneşte stenografia. Acest lucru îl ofensa întrucâtva pe academician. Există, fără îndoială, ziarişti care nu ştiu stenografie, mai ales printre cei mai în vârstă. Academicianul se uită la faţa întunecată şi brăzdată de riduri a ziaristului. Există, cu siguranţă. Dar în asemenea cazuri, redacţia trimite încă un om, o stenografă. Ar fi putut chiar să trimită doar stenografa – fără ziarist ar fi fost chiar mai bine aşa. *Priroda*i *Vselennaia*[117] de pildă, trimite întotdeauna doar stenografa. Doar nu credea redacţia care îl trimisese pe acest ziarist, care nu mai era tânăr, că acesta poate să-i pună lui, academicianului, întrebări subtile. De altfel, nici nu era vorba de întrebări subtile... Şi nici n-a fost vreodată. Ziaristul este un curier diplomatic – îşi spunea academicianul –, dacă nu pur şi simplu un curier. Iar el, ca academician, îşi pierde vremea pentru că nu au trimis o stenografă. Stenografa este ceva elementar, este, dacă vreţi, o dovadă de respect din partea redacţiei. Iar redacţia nu l-a tratat cu respect.

În Occident, de exemplu, orice jurnalist stăpâneşte stenografia şi ştie să scrie la maşină. Aici, în schimb, parcă am fi acum o sută de ani, în biroul lui Nekrasov. Ce reviste erau acum o sută de ani? în afară de *Sovremennik*[118], nu-şi aminteşte niciuna, dar sigur erau.

Academicianul era un om orgolios, o fiinţă foarte sensibilă. În atitudinea redacţiei vedea lipsă de respect. În plus – o ştia din proprie experienţă –, notiţele luate pe viu aveau să schimbe, fără îndoială, conţinutul discuţiei. Apoi o să se piardă mult timp cu corectura. Ca şi acum: şi-a rupt un ceas pentru interviu, mai mult nu poate, nu are dreptul: timpul lui e mai preţios decât cel al ziaristului şi al redacţiei.

Aşa gândea academicianul în timp ce dicta frazele obişnuite ale interviului. De altfel, nu se trăda prin nimic că ar fi supărat sau surprins. „Odată vinul turnat în pahare,

117 Natura şi Universul (rusă).

118 Contemporanul (rusă).

trebuie să-l bei”, îşi aminti el un proverb franţuzesc. Academicianul gândea în franceză – dintre toate limbile pe care le cunoştea, cel mai mult îi plăcea franceza; avea cele mai bune reviste din domeniul său de specialitate, cele mai bune romane poliţiste... Academicianul pronunţă fraza în franţuzeşte cu voce tare, însă ziaristul care nu stăpânea stenografia nu reacţionă – iar academicianul chiar asta aştepta.

Da, vinul fusese turnat – îşi spunea academicianul în timp ce dicta răspunsurile –, decizia era luată, treaba începuse şi academicianului nu-i stătea în obicei să se oprească la mijlocul drumului. Se calmă şi continuă să vorbească.

La urma urmei, era o sarcină tehnică aparte: să se încadreze exact într-o oră, fără să dicteze repede, ca ziaristul să apuce să noteze, şi destul de tare – mai încet decât la catedra de la Institut, mai încet decât la congresele internaţionale, dar mult mai tare decât în biroul lui – cam ca la cursurile de laborator. Văzând că toate aceste sarcini au fost rezolvate cu succes, iar dificultăţile supărătoare neaşteptate – depăşite, academicianul se înveseli.

— Iertaţi-mă, spuse academicianul, nu sunteţi cumva acel Golubev care publica mult în tinereţea mea, în tinereţea mea de om de ştiinţă, la începutul anilor ’30? Toţi savanţii tineri îi urmăreau articolele. îmi amintesc că acum titlul unui articol de-al lui: „Unitatea dintre ştiinţă şi literatură”. În anii aceia – academicianul zâmbi, dezvelindu-şi dantura bine reparată – erau la modă teme ca aceasta. Articolul ar fi potrivit chiar şi acum în discuţiile despre fizicieni şi lirici[119] cu ciberneticianul Poletaev. Asta a fost de mult, oftă academicianul.

— Nu, spuse ziaristul. Nu sunt acel Golubev. Ştiu despre cine vorbiţi. Acel Golubev a murit în ,38.

Şi Golubev aruncă o privire dură în ochii negri şi vioi ai

---

119 În 1959, Literaturnaia gazeta a publicat poezia „Fiziki i liriki“ („Fizicieni şi poeţi“) a poetului Boris Sluţki (1919-1986), în care acesta scria că „poeţii sunt în dizgraţie“, pentru că vremurile cer „fizicieni“, oameni ai ştiinţelor exacte. Poezia a stârnit o polemică furtunoasă despre cât de folositori sunt fizicienii sau poeţii. În final, s-a ajuns la concluzia că atât ştiinţa, cât şi arta sunt la fel de importante.

academicianului.

Academicianul scoase un sunet neclar care trebuia interpretat drept compasiune, înţelegere, părere de rău.

Golubev scria neobosit. Proverbul franţuzesc cu vinul nu-l înţelese dintr-odată. Ştiuse franceză, dar o uitase, o uitase demult, iar acum nişte cuvinte necunoscute se târau prin creierul lui istovit şi secătuit. Fraza greu de înţeles se mişca încet, parcă în patru labe, prin colţişoarele tainice ale creierului, se oprea, prindea puteri şi ajungea târâş într-un colţ luminat, iar Golubev, cu durere şi teamă, îi pricepu sensul în rusă. Esenţialul nu sta în conţinutul ei, ci în faptul că el o înţelesese – fraza părea să-i deschidă, să-i arate o altă zonă a ceea ce fusese uitat, unde totul trebuia de asemenea reconstruit, fortificat, trezit la viaţă. Dar nu mai avea forţă – nici sufletească, nici fizică – şi i se părea că e mult mai uşor să nu-şi amintească nimic nou. Pe ziarist îl trecură sudori reci. îi ardea gura după o ţigară, dar medicii îi interziseseră tutunul; tocmai lui, care fumase patruzeci de ani. îi interziseseră şi el se lăsase – se speriase, voia să trăiască. A fost nevoie de voinţă nu ca să se lase de fumat, ci ca să nu asculte sfaturile medicilor.

În cadrul uşii se ivi un cap de femeie, cu bonetă de frizer. „Servicii la domiciliu”, observă ziaristul.

— Mă scuzaţi, şi academicianul plecă de lângă pian şi se strecură afară din cameră, închizând bine uşa după el.

Golubev îşi scutură mâna amorţită şi ascuţi creionul.

Din vestibul răzbătea glasul academicianului – energic, potrivit de aspru, care nu poate fi întrerupt şi nu suportă replică.

— Şoferul, explică academicianul întorcându-se în cameră, nu pricepe nicicum la ce oră să aducă maşina... Să continuăm, spuse academicianul, trecând din nou după pian şi aplecându-se peste el ca Golubev să audă mai bine. A doua parte se referă la realizările teoriei informaţiilor, ale electronicii, ale logicii matematice, într-un cuvânt la tot ce de obicei e numit cibernetică.

Ochii negri şi iscoditori îi întâlniră pe ai lui Golubev, dar ziaristul era impasibil. Academicianul continuă cu însufleţire:

— În această ştiinţă la modă, de la bun început am

cam rămas în urma Occidentului, dar am recuperat rapid şi acum mergem înainte. Avem de gând să deschidem catedre de logică matematică şi de teoria jocurilor.

— Teoria jocurilor?

— Chiar aşa: se mai numeşte şi teoria Monte Carlo, continuă academicianul graseind. Ţinem pasul cu timpul. De altfel, dumneavoastră...

— Ziariştii n-au ţinut niciodată pasul cu timpul, spuse Golubev. În vreme ce oamenii de ştiinţă...

Golubev mută scrumiera cu capul lui Mefistofel.

— Nu-mi pot lua ochii de la scrumieră, spuse el.

— Nu e cine ştie ce, spuse academicianul. Am cumpărat-o din întâmplare. Nu sunt colecţionar, nici măcar *amateur*, cum zic francezii, pur şi simplu argila e odihnitoare pentru ochi.

— Sigur, sigur, e o îndeletnicire minunată.

Golubev ar fi vrut să spună pasiune, dar se temea să pronunţe sunetul u, ca să nu-i cadă proteza dentară pe care şi-o pusese de curând. Proteza nu suporta sunetul *u*.

— Vă mulţumesc, spuse Golubev ridicându-se şi împăturindu-şi colile. O să vă trimitem şpalturile.

— În caz de ceva, spuse academicianul încruntându-se uşor, să adauge redacţia ce e nevoie. În fond, sunt un om de ştiinţă, s-ar putea să-mi scape ceva.

— Nu vă faceţi griji. O să vedeţi totul pe şpalturi.

— Vă doresc succes.

Academicianul ieşi în vestibul să-l conducă pe ziarist, aprinse lumina şi se uită compătimitor cum Golubev îşi îmbracă cu greu scurta mult prea nouă şi rigidă. Mâna stângă intră cu greu în mâneca stângă a scurtei, şi Golubev se înroşi din pricina sforţării.

— Războiul? întrebă academicianul atent şi respectuos.

— Aproape, răspunse Golubev. Aproape.

Şi ieşi pe scara de marmură.

Lui Golubev îi fuseseră rupte articulaţiile umerilor la interogatoriile din ,38.

1961

Harta diamantelor

În ,31, la Vişera furtunile erau frecvente.

Fulgere drepte şi scurte brăzdau cerul, ca nişte săbii. Cămaşa de zale a ploii scânteia şi zăngănea. Stâncile semănau cu ruinele unui castel.

— Evul Mediu, spuse Vilemson sărind jos de pe cal. Bărci, cai, pietre... Să ne odihnim la Robin Hood.

Pe o colină se înălţa un copac viguros, cu două picioare. Vântul şi bătrîneţea smulseseră scoarţa de pe trunchiurile celor doi plopi crescuţi împreună. Uriaşul desculţ şi în pantaloni scurţi semăna leit cu eroul scoţian[120]. Robin Hood şuiera şi dădea din mâini.

— Exact zece verste până acasă, spuse Vilemson priponind caii de piciorul drept al lui Robin Hood.

Ne-am adăpostit de ploaie în mica grotă formată în trunchi şi ne-am aprins câte o ţigară.

Şeful expediţiei geologice, Vilemson, nu era geolog. Fusese comandant de submarin în Marina militară. Submarinul se abătuse de la curs şi ieşise lângă coasta Finlandei. Echipajul a fost pus în libertate, dar Mannerheim[121] l-a reţinut pe comandant încă o jumătate de an într-o cameră-celulă cu oglinzi. În cele din urmă Vilemson a fost eliberat şi a venit la Moscova. Neuropatologii şi psihiatrii au insistat să fie demobilizat, ca să poată munci undeva, în aer curat, în pădure, la munte. Aşa ajunsese Vilemson şeful unui grup de prospectări geologice.

---

120 Robin Hood este de fapt un erou englez.

121 Karl Gustav Emil Mannerheim (1867-1951), general finlandez, comandantul trupelor care au luptat împotriva URSS în 1939-1940.

De la ultimul refugiu, urcaserăm zece zile la rând pe un râu de munte, împingând cu nişte prăjini barca noastră din lemn de plop de-a lungul malurilor. Apoi, am mers cinci zile călare, pentru că râul dispăruse şi lăsase în urmă doar albia lui pietroasă. Încă o zi caii au înaintat prin taiga, urmând o potecă de animale de povară. Ni se părea că drumul e interminabil.

În taiga totul este neaşteptat, totul este un fenomen: luna, stelele, animalele, păsările, omul, peştii. Pădurea a început să se răărească pe neobservate, tufişurile s-au dat la o parte, poteca s-a transformat în drum şi înaintea noastră a apărut o clădire uriaşă de cărămidă, acoperită cu muşchi şi fără geamuri. Ferestrele rotunde şi goale semănau cu nişte creneluri.

— De unde au apărut cărămizile astea? am întrebat eu, uluit de caracterul neobişnuit al acelei construcţii vechi din adâncul taigalei.

— Bravo! exclamă Vilemson descălecând. Ai observat! Mâine ai să înţelegi totul!

Dar nici a doua zi nu am înţeles nimic. Am pornit din nou la drum, galopând pe un drum forestier ciudat de rectiliniu. Ici-colo, mestecănişul tânăr ne tăia scurt drumul, de-o parte şi de alta brazii îşi întindeau unii altora crengile zbârlite, arămii de bătrâneţe, dar cerul albastru nu era acoperit de ramuri nici măcar o clipă. Din pământ răsări un boghiu de vagon mâncat de rugină, ca un arbore fără crengi şi fără frunze. Am oprit caii.

— Aceasta e o linie îngustă, spuse Vilemson. Ducea de la uzină la depozit – la clădirea aceea de cărămidă. Acum, ascultaţi aici. În acest loc, pe vremea ţarului, era o concesiune belgiană de minereu de fier. O uzină, două furnale, o linie ferată îngustă, o aşezare muncitorească, o şcoală şi cântăreţe de la Viena. Concesiunea era foarte rentabilă. Fierul era transportat cu barjele când erau viituri – primăvara şi toamna. Durata concesiunii urma să expire în 1912.

Industriaşii ruşi în frunte cu prinţul Lvov, care nu puteau să doarmă liniştiţi din pricina câştigurilor fabuloase obţinute de belgieni, i-au cerut ţarului să le cedeze lor afacerea. Şi au izbutit: concesiunea belgienilor nu a fost

prelungită. Aceştia au refuzat să plătească salariile. Şi au plecat. Dar la plecare au aruncat totul în aer: uzina şi furnalele, iar în aşezarea muncitorească nu au lăsat piatră pe piatră. Până şi linia ferată au demontat-o până la ultimul bulon. Totul trebuia luat de la zero. Nu la aşa ceva se aştepta prinţul Lvov. N-au mai apucat să o ia de la capăt – a venit războiul. Apoi Revoluţia, Războiul Civil. Şi acum, în 1930, iată-ne aici. Într-acolo sunt furnalele, încheie Vilemson arătând undeva în dreapta, deşi eu n-am văzut nimic, în afara unei vegetaţii luxuriante. Iată şi uzina, adăugă el.

În faţa noastră se deschidea un defileu mare, nu prea adânc, o trecătoare năpădită cu totul de pădure tânără. La mijloc, defileul era cocoşat, şi cocoaşa amintea vag de scheletul unei clădiri distruse. Taigaua acoperise rămăşiţele uzinei, iar pe un coş rupt, ca pe un vârf de stâncă, şedea un uliu porumbar.

— Trebuie să ştii despre ce e vorba, ca să vezi că aici a fost o uzină, spuse Vilemson. O uzină fără niciun om. Grozavă lucrare. Douăzeci de ani cu totul. Douăzeci de generaţii de plante: ceapă de vară, rogoz, pufuliţă... Nici urmă de civilizaţie. Şi un uliu care stă pe coşul uzinei.

— Pentru om drumul acesta e mult prea lung, am spus eu.

— Mult prea scurt, replică Vilemson. E nevoie de mai puţine generaţii de oameni.

Şi, fără să bată, deschise uşa celei mai apropiate izbe.

Un bătrân uriaş, cu părul argintat, într-o redingotă neagră de castor, de modă veche, cu ochelari cu rame de aur, şedea la o masă rudimentară, trasă la rindea şi albă de atâta spălat. Degetele sale albăstrii de la podagră îmbrăţişau o carte groasă de culoare închisă, cu scoarţe din piele şi ferecături de argint. Ochii albaştri cu vinişoare roşii, semne ale bătrâneţii, ne priveau liniştit.

— Bună ziua, Ivan Stepanovici, spuse Vilemson apropiindu-se. Ţi-am adus un musafir.

M-am înclinat.

— Tot mai săpaţi? întrebă cu glas răguşit bătrânul cu ochelari auriţi. În zadar căutaţi, în zadar. V-aş trata cu un ceai, băieţi, dar toţi sunt plecaţi. Femeile şi copiii la cules

de poame şi feciorii la vânătoare. Aşa că vă cer iertare. Pentru mine ăsta e un moment special.

Şi Ivan Stepanovici lovi cu degetul în cartea groasă.

— Dar să ştiţi că nu mă deranjaţi.

Ferecătura pocni şi cartea se deschise.

— Ce carte e asta? am întrebat fără să vreau.

— *Biblia*, fiule. Alte cărţi nu mai ţin în casă de douăzeci de ani. Prefer să ascult decât să citesc. Mi-a slăbit vederea.

Am luat *Biblia* în mână. Ivan Stepanovici a zâmbit. Cartea era în limba franceză.

— Nu ştiu franceză.

— Asta e, spuse Ivan Stepanovici şi începu să foşnească paginile.

Am ieşit din casă.

— Cine este? l-am întrebat pe Vilemson.

— Un contabil care a sfidat lumea. Ivan Stepanovici Bugreev, un om în război cu civilizaţia. Singurul care a rămas în locul ăsta uitat de lume din 1920. A fost contabilul-şef al belgienilor. Distrugerea uzinei l-a zguduit într-atât încât a devenit adept al lui Rousseau. Un adevărat patriarh. După mine, să tot aibă şaptezeci de ani. Şi opt fii. Dar nicio Fiică. O nevastă bătrână. Nepoţi. Copiii ştiu carte. Au mers la şcoală. În schimb, pe nepoţi bătrânul nu-i lasă să înveţe carte. Pescuitul, vânătoarea, un pic de grădinărit, albinele şi *Biblia* franţuzească povestită de bunic – asta e viaţa lor. Satul, şcoala şi magazinul sunt la vreo patruzeci de verste de aici. Am grijă de bătrân; se zvoneşte că ar avea o hartă a subsolului din aceste ţinuturi, rămasă de pe vremea prospectărilor belgienilor. Poate că-i adevărat. Prospectări s-au făcut, chiar eu am găsit în taiga nişte puţuri de explorare vechi. Da bătrânul nu dă harta. Nu vrea să ne uşureze munca. Trebuie să ne descurcăm fără ea.

Am înnoptat în izba lui Andrei, fiul cel mare al lui Ivan Stepanovici. Andrei Bugreev avea vreo patruzeci de ani.

— De ce n-ai venit să lucrezi cu mine ca săpător de puţuri? întrebă Vilemson.

— Nu mă lasă tata, răspunse Andrei Bugreev.

— Ai fi câştigat un ban!

— Nu ducem lipsă de bani. Aici e vânat din belşug. Şi

exploatări forestiere. Şi-apoi, acasă e mult de lucru – că doar bunicul face câte un plan pentru fiecare. Trienal, spuse Andrei zâmbind.

— Uite, ia ziarul ăsta.

— Nu pot. O să afle tata. În plus, aproape c-am uitat să citesc.

— Dar fiul tău? Merge de-acum pe cincisprezece ani.

— Vaniuşka e complet analfabet. Dar spuneţi-i asta lui tata, de ce vorbiţi cu mine?

Şi Andrei Ivanovici începu să-şi tragă furios cizmele din picioare.

— E adevărat c-o să se construiască aici o şcoală?

— Da. Peste un an. Dar tu nici la prospectări nu vrei să munceşti. Pentru mine fiecare om e preţios.

— Dar unde-ţi sunt oamenii? întrebă Andrei Ivanovici schimbând delicat subiectul.

— La Izvorul Roşu. Scormonim după puţurile vechi. Andrei, Ivan Stepanovici are o hartă, nu-i aşa?

— N-are nicio hartă. Sunt numai baliverne. Minciuni.

Dintr-odată în lumină se ivi chipul îngrijorat şi îndârjit al Mariei, soţia lui Andrei:

— Ba are! Are! Are!

— Maria!

— O are! O are! Am văzut-o chiar eu acum zece ani.

— Maria!

— De ce dracu’ ţine harta asta blestemată? De ce Vaniuşka e analfabet? Trăim ca fiarele. În curând o să ne năpădească iarba!

— N-o să vă năpădească, spuse Vilemson. O să se construiască o localitate. Un oraş. O uzină. Locul o să prindă viaţă. Şi chiar dacă n-o să fie cântăreţe de la Viena, o să fie şcoli, teatre. Vaniuşa al tău o să se facă inginer.

— Nu e adevărat, spuse Maria izbucnind în plâns. De-acum i-a venit vremea de însurătoare. Şi cine-o să-l ia de bărbat, aşa analfabet?

— Ce-i cu hărmălaia asta?

Ivan Stepanovici stătea în prag.

— Maria, du-te la tine. E ora de culcare. Andrei, nu-ţi ţii nevasta din scurt. Iar Domniile Voastre, stimabili cetăţeni, vă rog să nu-mi băgaţi zâzanie în familie. Harta o

am, dar nu v-o dau. Nu e de niciun folos în viaţă.

— Nici nu ne trebuie harta dumneavoastră. Într-un an o să facem şi noi una. Zăcămintele au fost descoperite. Mâine Vasilcikov aduce planurile şi ne-apucăm să tăiem pădurea ca să construim satul.

Ivan Stepanovici plecă trântind uşa după el. Toţi se grăbiră să se culce.

Am fost trezit de prezenţa multor oameni. Zorii zilei se strecurau timid în odaie. Vilemson şedea direct pe podea, sprijinit de perete, întinzându-şi picioarele desculţe şi murdare. În jurul lui respira zgomotos toată familia Bugreev: cei opt fii, cele opt nurori, doisprezece nepoţi şi cincisprezece nepoate. Nepoţii şi nepoatele se auzeau respirând mai degrabă undeva în pridvor. Lipseau doar Ivan Stepanovici şi soţia lui, Serafima Ivanovna, o bătrână cu nasul ascuţit.

— Aşa o să arate? întreba Andrei cu răsuflarea tăiată.

— Da.

— Şi cu el ce-o să se întâmple?

Toţi Bugreevii oftară din greu şi amuţiră.

— Ce-i cu el? întrebă Vilemson ferm.

— Bătrânul o să moară, spuse Andrei cu glas tânguitor, şi toţi Bugreevii oftară din nou.

— Poate că n-o să moară, spuse Vilemson neîncrezător.

— Şi bătrâna o să moară.

Nurorile izbucniră în plâns.

— Mama n-o să moară în niciun caz, îi încredinţă Vilemson şi adăugă: Totuşi, e o femeie în vârstă.

Deodată toţi începură să murmure, să se agite. Nepoţii mai mici o zbughiră în tufişuri, nurorile se repeziră spre izbele lor. Dinspre izba bunicului înainta încet către noi Ivan Stepanovici, ţinând în mâini un pachet enorm şi murdar de hârtii, mirosind a pământ.

— Asta e harta.

Ivan Stepanovici ţinea în mâini un teanc bătătorit de coli de pergament. Degetele îi tremurau. De după spatele său puternic se uita Seraftma Ivanovna.

— Vi le dau. Douăzeci de ani. Sima, iartă-mă! Andrei, Piotr, Nikolai şi voi, toţi ceilalţi, iertaţi-mă!

Bugreev izbucni în plâns.

— Gata, ajunge, Ivan Stepanovici, spuse Vilemson. Nu-ţi face griji. Ar trebui să te bucuri, nu să fii trist.

Îmi ordonă să stau cât mai aproape de Bugreev. Bătrânul nu se gândea nicidecum să moară. Nu după mult timp s-a liniştit, a întinerit şi sporovăia de dimineaţă până seara, cuprinzându-ne pe după umeri pe mine, pe Vilemson şi pe Vasilcikov. Povestea întruna despre belgieni: cum era, unde se găsea cutare lucru, ce câştiguri obţineau patronii. Bătrânul avea memorie bună.

În pachetul de coli de pergament, care mirosea a pământ, se găsea harta subsolului acestei regiuni, întocmită de belgieni. Minereuri: aur şi fier... Pietre preţioase: topaz, turcoaz, berii... Pietre semipreţioase: agată, jasp, cristal de stâncă, malahit... Lipseau doar pietrele pentru care Vilemson venise aici.

Ivan Stepanovici nu dăduse harta diamantelor. La Vişera s-au găsit diamante abia după treizeci de ani.

[1959]

Neconvertitul

Păstrez cu grijă vechiul meu stetoscop pliabil. Este cadoul de la Nina Semionovna, conducătoarea stagiului de boli interne, primit în ziua absolvirii cursurilor de felcer în lagăr.

Stetoscopul acesta este simbolul şi semnul întoarcerii mele la viaţă, promisiunea libertăţii, promisiunea eliberării, o promisiune împlinită. De altfel, a fi liber şi a trăi în libertate sunt două lucruri diferite. Eu nu am fost niciodată liber, doar am trăit în libertate în anii mei de maturitate. Dar toate acestea au fost mai târziu, mult după ziua aceea, când am primit cadoul cu o durere cumva ascunsă, cu o tristeţe puţin disimulată, de parcă nu mie, ci altcuiva se cuvenea să fie dăruit acel stetoscop, simbolul şi semnul victoriei mele celei mai mari, al celui mai mare Succes al meu în Nordul îndepărtat, la hotarul dintre viaţă şi moarte. Simţeam limpede toate acestea – nu ştiu dacă le

înţelegeam, dar, fără îndoială, le simţeam când puneam stetoscopul lângă mine, sub pătura de lagăr învechită, altă dată pătură militară pentru două, dacă nu chiar trei generaţii de soldaţi, care acum era dată cursanţilor. Mângâiam stetoscopul cu degetele mele degerate, şi degetele nu înţelegeau dacă e lemn sau fier. Odată, pipăind în propriul sac, am scos stetoscopul în loc de lingură. Iar greşeala aceea avea o semnificaţie profundă.

Foştii deţinuţi, pentru care lagărul fusese o experienţă uşoară – dacă lagărul poate fi uşor pentru cineva – socotesc că momentul cel mai greu din viaţa lor e perioada lipsită de drepturi de după eliberarea din lagăr, peregrinările dintr-un loc în altul, când nu reuşesc nicidecum să atingă un echilibru în viaţa de zi cu zi, acel echilibru care îi ajutase să supravieţuiască în lagăr. Aceşti oameni se obişnuiseră cumva cu lagărul, şi lagărul se obişnuise cu ei, oferindu-le mâncare, un acoperiş şi un loc de muncă. Dar aceste obiceiuri trebuiau schimbate radical. Oamenii îşi vedeau năruite speranţele, şi aşa modeste. Medicul Kalembet, care îşi ispăşise cei cinci ani de condamnare, n-a făcut faţă libertăţii de după eliberarea din lagăr şi, un an mai târziu, şi-a pus capăt zilelor, lăsând în urma sa un bilet: „Proştii nu mă lasă să trăiesc”. Dar problema nu erau proştii. Alt medic, doctorul Miller, a încercat pe tot timpul războiului, cu o energie ieşită din comun, să demonstreze că nu este neamţ, ci evreu – o striga în gura mare la fiecare colţ, în fiecare formular. A mai fost un medic, doctorul Braude, care a mai stat încă trei ani în lagăr din pricina numelui său de familie. Doctorul Miller ştia că destinului nu-i arde de glume. A reuşit să demonstreze că nu este neamţ şi a fost eliberat la termen. Dar după un an de viaţă liberă, a fost acuzat de cosmopolitism[122]. De fapt, încă nu fusese acuzat. Un şef şcolit, care citea ziare şi urmărea noutăţile literare, l-a invitat pe doctorul Miller la o discuţie preliminară. Căci ordinul e ordin, iar a ghici „linia” înaintea ordinului e o mare satisfacţie a şefilor instruiţi. Ceea ce începe la Centru ajunge neapărat, la timpul potrivit, până în Ciukotka, până

122 E vorba de campania antisemită, declanşată de Stalin în 1948, care a culminat cu arestarea celor mai buni medici evrei în perioada „complotului halatelor albe“.

în Indighirka sau Iana, până în Kolîma. Doctorul Miller înţelegea bine toate aceste lucruri. În cătunul Arkagala, unde Miller lucra ca doctor, s-a înecat un purcel în fosa septică. Purcelul s-a sufocat în rahat, dar a fost scos afară şi a început unul dintre cele mai dure procese: toate organizaţiile sociale au luat parte la rezolvarea cazului. Purcelul era liber, aşa că vreo sută de şefi şi ingineri cu familiile lor cereau ca purcelul să fie dat cantinei angajaţilor liberi: ar fi fost o raritate: cotlet de porc, sute de cotlete de porc. Celor din conducere le lăsa gura apă. Dar şeful lagărului, Kucerenko, insista ca purcelul să fie vândut lagărului, şi tot lagărul, toată zona a dezbătut câteva zile soarta purcelului. Toate celelalte au fost date uitării. În aşezare aveau loc tot felul de reuniuni ale organizaţiei de partid, ale sindicatului, ale militarilor din detaşamentul de pază.

Doctorul Miller, fost *zek*, şeful Secţiei sanitare a cătunului şi a lagărului, trebuia să rezolve această problemă spinoasă. Şi doctorul Miller a hotărât să fie dat spre folosinţă lagărului. S-a întocmit un proces-verbal, în care se menţiona că purcelul s-a înecat în rahat, dar poate fi folosit pentru cazanul din lagăr. Erau multe asemenea procese-verbale în Kolîma. Un compot care mirosea a gaz. „Nu este corespunzător pentru vânzare în magazinul cătunului de angajaţi liberi, dar poate fi spălat şi vândut pentru cazanul din lagăr”.

Doctorul Miller semnase acest proces-verbal referitor la purcel cu o zi înaintea discuţiei despre cosmopolitism. E doar o cronologie simplă, ceea ce rămâne în memorie ca fiind ceva de importanţă vitală, demn de reţinut.

După discuţia avută cu anchetatorul, Miller nu s-a dus acasă, ci a intrat în zonă, şi-a pus halatul, a deschis cabinetul, dulapul, a luat o seringă şi şi-a injectat în venă o doză de morfină.

Ce rost are această întreagă istorie despre doctori sinucigaşi, despre purcelul înecat în dejecţii şi despre bucuria fără margini a deţinuţilor? Iată care-i rostul.

Pentru noi – pentru mine şi pentru alte sute de mii care lucraserăm în lagăre nu ca medici, perioada de după lagăr însemna fericirea deplină, de fiecare zi, de fiecare

ceas. Infernul rămas în urmă era atât de înspăimântător încât nicio suferinţă pricinuită de secţiile speciale, secţiile de cadre, nicio peregrinare, nicio privare de drepturi legată de articolul 39 al sistemului de evidenţă a populaţiei nu ne putea lipsi de această senzaţie de fericire, de bucurie, dacă era să comparăm cu ce ne fusese dat să vedem ieri sau alaltăieri.

Pentru cel care frecventa cursurile de felcer era o mare onoare să ajungă să facă practică în Secţia de terapie nr. 3, condusă de Nina Semionovna, fost conferenţiar al Catedrei de diagnostic şi terapie a Institutului de Medicină din Harkov.

Doar două persoane, doi cursanţi din treizeci, puteau să facă practica de o lună în Secţia de terapie nr. 3.

Practica, observarea directă a pacienţilor, ah, cât de departe era ea de cărţi şi de „cursuri”. Din cărţi n-ai cum să devii nici felcer, nici doctor.

În Secţia nr. 3 urmau să meargă doar doi bărbaţi: eu şi Bokis.

— Doi bărbaţi? De ce?

Nina Semionovna era o femeie în vârstă, gârbovită, cu ochi verzi, căruntă, zbârcită şi rea.

— Doi bărbaţi? De ce?

— Nina Semionovna urăşte femeile.

— Le urăşte?

— Ei, nu îi plac. Într-un cuvânt, doi bărbaţi. Norocoşi.

Responsabilul de curs, Muza Dmitrievna, ne-a condus pe mine şi pe Bokis în faţa ochilor verzi ai Ninei Semionovna.

— Sunteţi de mult aici?

— Din 37.

— Eu din 38. Prima dată am fost la Elghen. Am asistat la trei sute de naşteri acolo, dar până atunci nu mai moşisem. Apoi a venit războiul. Bărbatul mi-a murit la Kiev. Şi doi copii. Băieţi. O bombă.

În jurul meu muriseră mai mulţi oameni decât în orice luptă. Muriseră fără niciun război, până să fie vreun război. Cu toate acestea, durerea e felurită. Ca şi fericirea.

Nina Semionovna se aşeză pe patul unui pacient şi trase pătura la o parte.

— Păi să începem. Luaţi stetoscopul în mână, puneţi-l pe pieptul pacientului şi ascultaţi... Francezii ascultă printr-un prosop. Dar stetoscopul e mai fidel, e cel mai sigur. Eu nu sunt adepta fonendoscopului. Doar doctorii boieroşi folosesc aşa ceva. Le e lene să se aplece deasupra bolnavului. Stetoscopul însă... Ce vă arăt eu acum n-o să găsiţi în niciun manual. Ascultaţi.

Scheletul învelit în piele executa supus comenzile Ninei Semionovna. Le executa şi pe ale mele.

— Ascultaţi zgomotul acesta, ca de cutie goală, tonalitatea aceasta surdă. Ţineţi-l minte toată viaţa, ca şi oasele acestea, pielea asta uscată şi strălucirea din ochi. Le-aţi reţinut?

— Da. Pentru toată viaţa.

— Vă amintiţi cum se auzea ieri? Ascultaţi din nou pacientul. Sunetul s-a schimbat. Descrieţi toate acestea şi notaţi-le în istoricul bolii. Cu curaj. Fără să ezitaţi.

În salon erau douăzeci de bolnavi.

— Acum nu avem pacienţi interesanţi. Dar ce aţi văzut înseamnă foame, foame şi iar foame. Aşezaţi-vă la stânga. Aici, în locul meu. Prindeţi-l pe bolnav de umeri, cu mâna stângă. Mai tare, mai tare. Ce se aude?

I-am spus ce se aude.

— Bine. Acum e ora mesei. Duceţi-vă, o să vă dea de mâncare la bucătărie.

Rotunjoara Şura, dispeceriţa, ne-a umplut din belşug farfuriile cu un prânz „de doctor”. Ochii negri ai econoamei îmi zâmbeau, dar păreau să-şi zâmbească mai mult sieşi, înăuntrul său.

— Ce s-a întâmplat, Olga Tomasovna?

— A-a, aţi observat. Mereu mă gândesc la altceva. La trecut. La ziua de ieri. Fac tot posibilul să nu văd ziua de azi.

— Păi ziua de azi nu e nici prea bună, nici prea rea.

— Să vă mai pun supă?

— Mai pune.

Mie însă nu-mi ardea de ochii aceia negri. Pentru mine mai important decât orice pe lume era să particip la cursurile Ninei Semionovna, să stăpânesc arta medicală.

Nina Semionovna locuia în secţie, într-o cameră,

numită „cabină” în Kolîma. Nimeni, niciodată, în afara stăpânei, nu intra acolo. Doar ea făcea ordine şi mătura. Dacă tot ea spăla şi pe jos, nu ştiu. Dincolo de uşa deschisă se vedeau un pat tare, acoperit neglijent cu o pătură, o noptieră de spital, un taburet şi pereţii văruiţi. Lângă „cabină” mai era o cămăruţă minusculă, doar că uşa ei dădea în salon, nu în tindă, în cabinet se aflau o masă gen birou, două taburete şi o canapea.

Aici totul era la fel ca în alte secţii, şi totuşi ceva era diferit: oare fiindcă nu erau flori? Nici în „cabină”, nici în cămăruţă, nici în salon. Sau poate de vină era severitatea Ninei Semionovna, chipul ei lipsit de zâmbet? în ochii ei se aprindea, parcă la întâmplare, un foc verde întunecat, ca de smarald. Scânteiau fără legătură cu ce vorbea sau ce făcea. Dar ochii nu trăiau de capul lor, ci împreună cu trăirile şi gândurile Ninei Semionovna.

În secţie nu exista prietenie, nici măcar prietenia cea mai superficială dintre infirmiere şi asistente. Cu toţii veneau la muncă, îşi făceau turele sau gărzile, dar era evident că adevărata viaţă a angajaţilor secţiei a treia de terapie avea loc în baraca femeilor, odată serviciul încheiat, după orele de muncă. De obicei, în spitalele din lagăre, viaţa adevărată se lipeşte, se prinde de locul şi de programul de muncă – lumea se îndreaptă bucuroasă spre secţie ca să scape mai repede de baraca blestemată.

Nu exista prietenie în secţia a treia de terapie. Infirmierele şi asistentele nu o iubeau pe Nina Semionovna. Doar o respectau. Le era frică. Se temeau de cumplitul Elghen, sovhozul kolîmian, unde femeile deţinute munceau şi în pădure, şi la câmp.

Toate se temeau, mai puţin Şura, dispeceriţa:

— Nu e uşor să aduci bărbaţi aici! spunea Şura aruncând cu zgomot castroanele spălate în dulap. Dar eu, Slavă Domnului, sunt în luna a cincea. În curând o să mă trimită la Elghen şi o să mă elibereze. În fiecare an sunt eliberate mamele. E singura şansă.

— Nu pe cele cu articolul 58.

— Eu sunt cu punctul 10[123]. Pe cei cu 10 îi eliberează. Noi

123 Propagandă antirevoluţionară.

nu suntem troţkişti. Anul trecut, în locul meu, aici, a lucrat o fată, Katiuşa. Bărbatul ei, Fedea, trăieşte acum cu mine. Au eliberat-o datorită copilului. A venit să-şi ia rămas-bun şi Fedea i-a zis: „Ţine minte că eu te-am eliberat”. N-a fost nici terminarea condamnării, nici vreo amnistie, nici „procurorul verde”[124], ci prin propriile sale eforturi, cele mai sigure... într-adevăr, el o eliberase. Se pare că o să mă elibereze şi pe mine...

Încrezătoare, Şura îşi arătă burta.

— Cu siguranţă te-a eliberat.

— Exact. Şi o să plec din secţia asta blestemată.

— Dar spune-mi, Şura, ce taină se ascunde aici?

— O să vezi şi singur. Mai bine să pun de supa medicinală, că mâine e duminică. Chiar dacă Nina Semionovna nu prea gustă petrecerile astea... Dar tot o să ne lase...

Supa „medicinală” era o supă făcută din medicamente: tot felul de rădăcinoase, concentrat de supă de carne diluat în ser fiziologic – de sare nici nu era nevoie, după cum m-a informat Şura plină de entuziasm... Chisel de afine şi de zmeură, de măceşe, clătite.

Toată lumea a fost mulţumită de prânzul „medicinal”. Nina Semionovna şi-a terminat porţia şi s-a ridicat:

— Veniţi la mine în birou.

Am intrat.

— Am o carte pentru dumneavoastră.

Nina Semionovna scormoni prin sertarul mesei şi scoase o carte care semăna cu un molitvelnic.

— Evanghelia?

— Nu, nu e *Evanghelia*, îmi spuse încet Nina Semionovna şi ochii ei verzi scânteiară. Nu e *Evanghelia*. E Blok. Luaţi-o.

Am luat în mână cu veneraţie şi sfială volumaşul gri-închis din colecţia de buzunar Biblioteca poetului. Mi-am trecut degetele – cu pielea încă aspră, tumefiată de la degerăturile din mină – peste cotorul cărţii, fără să-i simt nici forma, nici grosimea cărţii. În ea erau două semne de carte de hârtie.

---

124 Referire la posibilitatea evadării din lagărele din Nord.

— Citiţi-mi cu glas tare aceste două poezii. Acolo unde sunt semnele.

— „Tânăra cânta în corul bisericii”. „În odăiţa albastră de departe”. Odată ştiam pe de rost aceste versuri.

— Serios? Recitaţi-le.

Am început să recit, dar brusc am uitat versurile. Memoria mea refuza să le reproducă. Lumea din care venisem la spital se descurca fără versuri. În viaţa mea fuseseră zile, nu puţine, în care nu eram în stare şi nici nu voiam să-mi amintesc vreo poezie. Mă bucuram de asta, ca atunci când te eliberezi de o povară, inutilă în lupta mea, în etajele inferioare ale vieţii, în subsolurile vieţii, în haznalele vieţii. Acolo versurile nu făceau decât să mă încurce.

— Citiţi-le din carte.

Am citit ambele poezii şi Nina Semionovna începu să plângă.

— Înţelegeţi că băieţelul a murit? A murit... Duceţi-vă, citiţi-l pe Blok.

Toată noaptea, cât a ţinut garda, l-am citit şi l-am recitit pe Blok. În afară de „Tânăra” şi de „Odăiţa albastră”, volumul mai conţinea şi ciclul „Vrăjit de foc şi beznă”, precum şi versuri înflăcărate dedicate Volohovei. Acele poezii au trezit în mine forţe neştiute. După trei zile i-am înapoiat cartea Ninei Semionovna.

— Credeaţi că vă dau *Evanghelia*. Am şi *Evanghelia*. E aici...

Şi scoase din sertar un volumaş asemănător cu cel al lui Blok, dar nu gri-murdar, ci maro-închis.

— Citiţi-l pe apostolul Pavel. Către Corinteni... Asta.

— Nu sunt credincios, Nina Semionovna. Dar, bineînţeles, simt un mare respect...

— Cum? Dumneavoastră care aţi trăit o mie de vieţi? Dumneavoastră care aţi înviat din morţi?... Nu sunteţi credincios? N-aţi văzut destule tragedii aici?

Nina Semionovna se crispă, se întunecă la faţă şi şuviţe de păr cărunt îi ieşiră de sub boneta albă de doctor.

— O să citiţi cărţi, reviste...

— Revista Patriarhiei din Moscova?

— Nu, nu a Patriarhiei, ci de acolo...

Nina Semionovna îşi flutură mâneca albă, ca aripa

unui înger, arătând în sus... încotro arăta ea?

— Dincolo de sârma ghimpată a zonei? Dincolo de spital? De gardul aşezării libere? Dincolo de mare? De munţi? Dincolo de hotarul pământului şi al cerului?

— Nu, am spus eu abia desluşit, trecându-mă fiorii din pricina propriului gol lăuntric. Credeţi că soluţia tragediilor omeneşti este doar cea religioasă?

Frazele mi se răsuceau în cap, făcând să mă doară celulele creierului. Mi se părea că demult uitasem asemenea cuvinte. Şi iată că apăruseră din nou şi, mai ales, se supuneau propriei mele voinţe. Era ca un miracol. Am repetat încă o dată, de parcă citeam ceva scris sau tipărit într-o carte:

— Credeţi că soluţia tragediilor omeneşti este doar cea religioasă?

— Este unica soluţie. Unica. Puteţi să plecaţi.

Am ieşit după ce am băgat *Evanghelia* în buzunar, gândindu-mă, nu ştiu de ce, nu la Corinteni, nu la apostolul Pavel, nici măcar la miracolul memoriei omeneşti, acel miracol inexplicabil care tocmai se produsese cu mine, ci la cu totul altceva. Şi, imaginându-mi acest „altceva”, am înţeles că mă întorsesem din nou în lumea lagărului, în lumea atât de familiară mie a lagărului, unde posibilitatea „soluţiei religioase” era prea întâmplătoare, prea nepământeană. După ce am băgat *Evanghelia* în buzunar, mă gândeam la un singur lucru: dacă îmi vor da de mâncare la cină.

Degetele calde ale Olgăi Tomasovna mă prinseră de cot. Ochii ei negri surâdeau.

— Mergeţi, mergeţi, îmi spuse, conducându-mă spre ieşire. Dumneavoastră încă nu sunteţi convertit. La noi, celor neconvertiţi nu li se dă masa de seară.

A doua zi i-am înapoiat *Evanghelia* Ninei Semionovna şi ea, cu o mişcare bruscă, a ascuns cartea în sertarul mesei.

— Practica dumneavoastră se încheie mâine. Daţi-mi carnetul să-l semnez şi să vă trec notele. Am un cadou pentru dumneavoastră: un stetoscop.

1963

Cea mai frumoasă laudă

A fost odată ca niciodată o femeie frumoasă. Maria Mihailovna Dobroliubova. Blok scria despre ea în jurnalul său: capii revoluţiei o ascultau fără să cârtească. Dacă ar fi fost altfel şi nu ar fi murit, mersul revoluţiei ar fi fost altul. Dacă ea ar fi fost altfel!

Fiecare generaţie de ruşi, şi nu doar de ruşi, dă naştere unui număr egal de giganţi şi de nulităţi. De genii şi talente. Timpul e cel care trebuie să-i deschidă drumul eroului, talentului, să-l omoare prin forţa neprevăzutului sau să-l sugrume cu lauda şi cu închisoarea.

Oare să fie Maşa Dobroliubova mai prejos decât Sofia Perovskaia[125]? Şi totuşi numele Sofiei Perovskaia e pe toate plăcuţele luminate ale străzilor, în vreme ce Maria Dobroliubova a fost dată uitării.

Până şi fratele ei, poetul şi sectantul Aleksandr Dobroliubov, a fost mai puţin uitat.

Maşa Dobroliubova, o frumuseţe, studentă la Institutul Smolnîi, îşi dădea perfect seama de locul ei în viaţă. Spiritul de sacrificiu, dorinţa de viaţă şi de moarte erau foarte mari.

În tinereţe lucrează în campaniile „împotriva foametei”. În războiul ruso-japonez, ca soră de caritate.

Toate aceste încercări nu fac decât să-i crească, fizic şi moral, exigenţa faţă de propria persoană.

Între cele două revoluţii, Maşa Dobroliubova se apropie de eseri. Dar nu lucrează „în propagandă”. Cauzele mărunte nu sunt pe măsura caracterului tinerei femei, deja încercată în furtunile vieţii.

Terorismul, printr-un „act” – iată la ce visează, ce pretinde Maşa. Ea obţine consimţământul şefilor. „Viaţa unui terorist durează jumătate de an”, cum spunea Savinkov[126]. Primeşte un revolver şi pleacă să săvârşească

125 Sofia Lvovna Perovskaia (1853-1881), revoluţionară rusă din rândul aristocraţiei, a condus acţiunea de asasinare a ţarului Alexandru al II-lea.

126 Boris Viktorovici Savinkov (1879-1925), scriitor şi lider al Partidului Socialist Revoluţionar, responsabil pentru cele mai spectaculoase asasinate ale unor demnitari ţarişti din anii 1904-1905.

„un act”.

Dar nu găseşte în sine forţa să ucidă. Întreaga sa viaţă trecută se ridică împotriva acestei ultime decizii.

Lupta pentru viaţa celor care mor de foame, lupta pentru viaţa celor răniţi.

Acum însă moartea trebuie transformată în viaţă.

Munca vie cu oamenii, trecutul eroic al Maşei nu i-au fost de niciun folos în pregătirea atentatului.

Trebuie să fii prea teoretician, prea dogmatic ca să faci abstracţie de „viaţa vie”. Maşa vede că e condusă de o voinţă străină şi e uluită de acest lucru, îi e ruşine de ea însăşi.

Maşa nu găseşte în ea puterea să apese pe trăgaci. Dar e la fel de îngrozitor să trăieşti în ruşine, în criza spirituală cea mai profundă. Maşa Dobroliubova se împuşcă în gură.

Avea 29 de ani.

Acest nume rusesc, luminos şi senzual l-am auzit prima oară în închisoarea Butârskaia.

Aleksandr Gheorghievici Andreev, secretarul general al Asociaţiei deţinuţilor politici, mi-a povestit despre Maşa.

— Terorismul are o regulă. Dacă un atentat eşuează din cine ştie ce motiv – fie că lansatorul bombei s-a pierdut cu firea, fie că nu s-a declanşat focosul sau mai ştiu eu ce a doua oară nu mai e pus acelaşi om. Dacă teroriştii rămân aceiaşi, ca în prima tentativă nereuşită, să te aştepţi la un eşec.

— Dar Kaliaev[127]?

— Kaliaev e o excepţie.

Experienţa, statisticile, experienţa clandestină arată că doar o singură dată eşti în stare să te pregăteşti interior pentru o faptă de un asemenea sacrificiu şi forţă. Soarta Mariei Mihailovna Dobroliubova este exemplul cel mai cunoscut din antologia orală a lumii noastre ilegale.

— Astfel de oameni am primit noi să fie combatanţi.

Şi Andreev, un bărbat negricios, cu părul argintat, îl arătă cu un gest brusc pe Stepanov, care şedea pe prici,

127 Ivan Kaliaev (1877-1905), revoluţionar şi terorist rus, membru al Partidului Socialist Revoluţionar. A comis numeroase atentate pentru care a fost condamnat la moarte şi executat.

îmbrăţişându-şi genunchii cu braţele. Stepanov, montator de reţele electrice la centralele din Moscova, era un tânăr tăcut, care trecea neobservat, în ai cărui ochi de un albastru-închis scânteia o văpaie neaşteptată. îşi primea gamela în tăcere, mânca în tăcere, îşi accepta suplimentul în tăcere şi stătea ore în şir pe marginea priciului, cuprinzându-şi genunchii cu braţele, gândindu-se la ale lui. Nimeni din celulă nu ştia de ce e acuzat Stepanov. Nu ştia nici măcar sociabilul Aleksandr Filippovici Rîndici, istoric.

În celulă sunt optzeci de persoane, iar locuri – douăzeci şi cinci. Paturile de fier, lipite de perete, sunt acoperite cu panouri de lemn, vopsite cu gri, la fel ca pereţii. Lângă tinetă, la uşă, e un munte de panouri de rezervă; noaptea, trecerea e aproape cu totul acoperită, lăsându-se doar două deschizături, cât să te vâri dedesubt, sub priciuri. Şi acolo sunt panouri pe care dorm oameni. Spaţiul de sub priciuri se numeşte „metrou”.

Vizavi de uşa cu vizetă şi de „iesle” se găseşte o fereastră enormă, zăbrelită, cu „botniţă”[128] de fier. Când preia garda de douăzeci şi patru de ore, comandantul de serviciu verifică dacă zăbrelele sunt întregi printr-un procedeu acustic – trecând cu cheia peste ele, de sus în jos –, aceeaşi cheie cu care sunt încuiate celulele. Sunetul acesta special, alături de bubuitul lacătului de la uşă, încuiat de două ori noaptea, iar ziua, o dată, pocnetul scos de cheia lovită de catarama de aramă a curelei – care vasăzică iată la ce sunt bune cataramele – e un semn de avertizare transmis de soldatul din escortă tovarăşilor săi în timpul incursiunilor pe coridoarele interminabile ale Butârkăi: iată cele trei elemente simfonice ale muzicii „concrete” din închisoare, muzică ce rămâne întipărită în memorie toată viaţa.

Locuitorii „metroului” îşi petrec ziua pe marginea priciurilor, pe locurile altora, şi îşi aşteaptă propriul loc. Ziua, pe panouri stau vreo cincizeci de persoane. E vorba de cei cărora le-a venit rândul să doarmă şi să stea pe un loc adevărat. Cine vine în celulă înaintea celorlalţi ocupă

128 Panou de fier fixat pe exteriorul ferestrei, astfel încât deţinuţii nu puteau să vadă decît o fâşie îngustă de cer.

locul cel mai bun. Cele mai bune sunt socotite locurile de la fereastră, cele mai depărtate de uşă. Uneori ancheta mergea atât de repede încât deţinutul nu apuca să mai ajungă la fereastră, până la firişorul de aer proaspăt. Iarna, această fâşie vizibilă de aer dătător de viaţă aluneca pe geamuri ca să ajungă repede, undeva jos; dar şi vara se distingea – la graniţa cu dogoarea înăbuşitoare, năduşită din celula arhiplină. La locurile astea binecuvântate ajungeai în jumătate de an: de la „metrou” la tineta rău mirositoare. De la tinetă la „stele”!

În iernile friguroase, locatarii cu vechime stăteau în mijlocul camerei, preferând căldura în locul luminii. În fiecare zi cineva era adus şi altcineva era dus. „Coada” pentru locuri nu era doar o distracţie. Nu, dreptatea e lucrul cel mai important din lume.

Omul din închisoare este sensibil. O energie nervoasă colosală se consumă pe fleacuri, pe o ceartă pentru un loc – până la isterie sau la bătaie. Şi nu puţine forţe sufleteşti şi fizice se risipesc pe inventivitate, suspiciuni, riscuri pentru a procura şi a păstra o bucăţică de fier, un capăt sau o mină de creion: obiecte interzise de regulamentul închisorii, dar dorite cu atât mai mult. Aici, în aceste nimicuri, omul îşi pune la încercare personalitatea.

Aici nimeni nu-şi cumpără locul, nu angajează pe nimeni când îi vine rândul să facă curăţenie în celulă. Acest lucru este strict interzis. Aici nu există bogaţi şi săraci, nici generali şi soldaţi.

Nimeni nu poate să ocupe în chip samavolnic un loc care s-a eliberat. Acest lucru îl hotărăşte starostele ales. El are dreptul să dea locul cel mai bun novicelui, dacă acesta este un bătrân.

Starostele vorbeşte personal cu fiecare novice. E foarte important să-l liniştească, să-i insufle curaj. Întotdeauna poţi să-i distingi pe cei care nu păşesc pragul puşcăriei pentru prima dată. Aceştia sunt mai liniştiţi, au privirea mai vie, mai fermă. îşi privesc noii vecini cu vădit interes, ştiind că o celulă comună nu e prin nimic ameninţătoare. Aceştia, numaidecât, din primele ore, deosebesc oamenii, feţele lor. În schimb, cei care ajung aici pentru prima oară au nevoie de câteva zile până când

celula închisorii încetează să mai fie otova, ostilă, de neînţeles...

La începutul lui februarie sau poate la sfârşitul lui ianuarie 1937, uşa celulei 67 s-a deschis şi în prag a apărut un om cu părul argintiu, cu sprâncene negre şi cu ochi întunecaţi, într-un palton descheiat cu guler vechi de astrahan. În mâini ţinea un săculeţ din pânză de casă, o „turbincă”, cum se spune în Ucraina. Era un bătrân de vreo şaizeci de ani. Starostele i-a arătat novicelui locul – nu în „metrou”, nu lângă tinetă, ci lângă mine, în mijlocul celulei.

Bărbatul cu păr argintat i-a mulţumit starostelui, în semn de apreciere. Ochii negri i-au sclipit tinereşte. Bărbatul cerceta feţele cu aviditate, de parcă şi-ar fi petrecut multă vreme în singurătate, iar acum, în sfârşit, inspira adânc aerul curat din celula comună a închisorii.

Nu simţea nici spaimă, nici frică, nici durere. Gulerul uzat al paltonului, haina şifonată dovedeau că stăpânul ştie, ştia de mai înainte, ce e o închisoare şi că, fără îndoială, fusese arestat acasă.

— Când aţi fost arestat?

— Acum două ore. La mine acasă.

— Sunteţi eser?

Bărbatul izbucni în râs. Avea dinţi albi, strălucitori, dar nu cumva era o proteză?

— Acum toţi suntem fizionomişti.

— Închisoarea te învaţă!

— Da, eser, şi de dreapta pe deasupra. E minunat că ştiţi diferenţa. Cei de vârsta dumneavoastră nu sunt întotdeauna la curent cu această chestiune atât de importantă.

Şi adăugă serios, aţintindu-mă cu ochii lui negri, vii, care nu clipeau:

— De dreapta, de dreapta. Veritabil. Eu pe eserii de stânga nu-i înţeleg. îi respect pe Spiridonov, pe Proşian, dar toate acţiunile lor... Numele meu e Andreev, Aleksandr Gheorghievici.

Aleksandr Gheorghievici se uita atent la vecinii săi şi le dădea replici scurte, tăioase, la obiect.

Fondul represaliilor nu-l ocolise pe Andreev.

Întotdeauna ne spălam rufele împreună în renumita

baie de la Butârskaia, placată cu faianţă galbenă, pe care era imposibil să scrii sau să scrijeleşti ceva. Dar drept căsuţă poştală servea uşa, blindată cu fier pe dinăuntru şi din lemn pe dinafară. Pe uşă erau crestate tot felul de mesaje. Din când în când aceste mesaje erau râcâite, răzuite, la fel cum se spală condeiul de pe tăbliţă, se băteau în cuie scânduri noi şi „căsuţa poştală” începea să funcţioneze iar din plin.

Baia era o mare sărbătoare. În închisoarea Butârskaia toţi deţinuţii îşi spală singuri rufele – e o veche tradiţie. Aici nu există „servicii oficiale” în această privinţă şi nici nu se acceptă rufăria de acasă. Nici rufărie „impersonală” de lagăr nu exista. Hainele se uscau în celulă. Ne dădeau mult timp ca să ne spălăm şi să spălăm rufele. Nimeni nu se grăbea.

La baie am privit cu atenţie corpul lui Andreev: suplu, cu piele închisă, deloc îmbătrânită. Şi doar Aleksandr Gheorghievici trecuse de şaizeci de ani.

Nu ratam nicio plimbare, deşi puteai să rămâi în celulă, să stai lungit o vreme, să te dai bolnav. Însă atât experienţa mea, cât şi a lui Aleksandr Gheorghievici ne spuneau că plimbările nu trebuie ratate.

În fiecare zi, până la prânz, Andreev umbla încoace şi încolo prin celulă: de la fereastră la uşă. Cel mai des înainte de masă.

— E un obicei vechi. O mie de paşi pe zi. Asta e norma mea zilnică. Porţia de închisoare. În închisoare există două reguli: să stai întins cât mai puţin şi să mănânci cât mai puţin. Deţinutul trebuie să fie pe jumătate flămând, ca să nu simtă nicio greutate în stomac.

— Aleksandr Gheorghievici, l-aţi cunoscut pe Savinkov?

— Da. L-am cunoscut în străinătate, la înmormântarea lui Gherşuni[129].

Andreev nu trebuie să-mi explice cine e Gherşuni. Pe toţi cei pe care îi amintea îi cunoşteam după nume şi îmi dădeam foarte bine seama despre cine e vorba. Iar lui

129 Grigori Gherşuni (1870-1908), bacteriolog, unul dintre şefii organizaţiei de luptă a Partidului Socialist Revoluţionar.

Andreev asta îi plăcea mult. Ochii negri îi străluceau, iar el se însufleţea.

Partidul eserilor a avut un destin tragic. Oamenii care au murit pentru el – terorişti şi propagandişti deopotrivă – erau cei mai buni din Rusia, floarea intelectualităţii ruse; prin calităţile lor morale, toţi aceşti oameni, care îşi jertfeau şi îşi jertfiseră viaţa, erau demnii urmaşi ai mişcării eroice „Voinţa poporului” [130]: Jeliabov, Perovskaia, Mihailov, Kibalcici.

Oamenii aceştia au îndurat urgia celor mai crunte represalii, căci viaţa unui terorist ţine doar jumătate de an, după statisticile lui Savinkov. Au trăit eroic şi au murit eroic. Gherşuni, Sazonov, Kaliaev, Spiridonov, Zilberberg – toate aceste personalităţi nu sunt mai prejos decât Figner sau Morozov, Jeliabov sau Perovskaia.

Şi în răsturnarea autocraţiei, partidul eserilor a jucat un rol important. Dar istoria nu a urmat calea lui. Acest fapt a generat tragedia profundă a partidului, a oamenilor săi.

Asemenea gânduri îmi veneau deseori în minte.

Iar întâlnirea cu Andreev mi le-a întărit.

— Ce zi din viaţa dumneavoastră vi se pare cea mai frumoasă?

— Nici nu e nevoie să mă gândesc la răspuns. îl am pregătit de mult. A fost 12 martie 1917. Era înainte de război, când m-au judecat în Taşkent. Conform articolului 102. Şase ani de muncă silnică. La ocnă. În Pskov, Vladimir. În 12 martie 1917 m-am eliberat. Azi e 12 martie 1937 şi sunt în închisoare!

Prin faţa noastră se perindau deţinuţii de la Butârskaia, oameni apropiaţi şi totuşi străini lui Andreev, care îi stârneau milă, duşmănie, compasiune.

Arkadi Dzidzievski, celebrul Arkaşa din Războiul Civil, spaima tuturor comandanţilor detaşamentelor de *batki*[131] din Ucraina.

---

130 Narodnaia Volia (Voinţa poporului), mişcare anarhistă rusă de la sfârşitul secolului al XIX-lea, cunoscută mai ales pentru asasinarea ţarului Alexandru al II-lea în 13 martie 1881.

131 Batka (ucr.) – tată, era numele dat capilor numeroaselor bande care au luptat împotriva Roşilor şi Albilor deopotrivă.

Numele lui a fost citat de Vîşiński[132] în interogatoriile procesului lui Piatakov[133]. De fapt, el a murit mai târziu, acest viitor cadavru Arkadi Dzidzievski, citat de Vîşiński. Pe jumătate nebun, după ce a trecut prin Lubianka şi Lefortovo. Cu mâinile lui grăsulii, bătrâneşti, netezea pe genunchi batiste colorate. Trei la număr. „Astea sunt fiicele mele: Nina, Lida şi Nata".

Iată-l şi pe Sveşnikov, inginer la Himstroi, căruia anchetatorul i-a spus: „Ăsta e locul tău de fascist, nemernicule!". Iar Gudkov, funcţionar de la Căile Ferate: „Aveam discuri cu discursurile lui Troţki şi m-a denunţat nevasta...". Vasea Javoronkov: „Pe mine m-a întrebat profesorul la cercul politic: şi dacă n-ar fi existat Uniunea Sovietică, unde ai fi lucrat tu, Javoronkov?". „Păi aş fi lucrat tot la depou, ca şi acum..."

Mai era un mecanic – reprezentantul centrului din Moscova al „povestitorilor de anecdote" (zău că nu mint!). Prietenii se adunau sâmbăta cu familiile şi spuneau anecdote. Cinci ani, Kolîma, moartea.

Mişa Vâgon – student la Institutul de comunicaţii: „I-am scris tovarăşului Stalin despre tot ce am văzut în închisoare". Trei ani. Mişa Vâgon a supravieţuit, negând totul halucinant, lepădându-se de toţi foştii săi camarazi, a scăpat de execuţii, apoi a devenit el însuşi şef de schimb la mina Partizanul, unde pieriseră exterminaţi toţi colegii săi.

Siniukov, şeful Secţiei de cadre a Comitetului partidului din Moscova: astăzi am scris o declaraţie: „Nutresc speranţa că Puterea sovietică are legi". Nutresc! Kostea şi Nika, doi şcolari moscoviţi de cincisprezece ani, care jucau fotbal în celulă cu o minge cusută din cârpe, erau teroriştii care îl omorâseră pe Handjian[134]. Mult mai târziu am aflat că Handjian fusese împuşcat de Beria în

---

132 Andrei Ianurievici Vîşinski (1883-1954), procuror general al URSS în perioada proceselor publice din vremea lui Stalin.

133 Unul dintre celebrele procese de la Moscova din perioada 1936-1938. Gheorghi Leonidovici Piatakov (1890-1937), activist politic, după Războiul Civil a avut funcţii înalte în administraţia URSS. Condamnat la moarte în 30 ianuarie 1937 şi executat.

134 Agasi Handjian (1901-1936), prim-secretar al Partidului Comunist din Armenia.

propriul său cabinet. Iar copiii acuzaţi de această crimă – Kostea şi Ninka – au murit în Kolîma în 1938, s-au prăpădit chiar dacă nu erau obligaţi să muncească – au murit pur şi simplu de frig.

Căpitanul Schneider din Internaţionala Comunistă. Orator de meserie, un tip de viaţă, făcea scamatorii la concertele din celulă.

Lionea, răufăcătorul, care slăbise şuruburile de la şinele de calea ferată[135], locuitor al raionului Turna din regiunea Moscova.

Falkovski, al cărui delict a fost încadrat la articolul 58, punctul 10, adică propagandă; proba – scrisorile lui Falkovski către logodnica sa şi scrisorile acesteia către logodnicul ei. Corespondenţa presupune două sau mai multe persoane. Deci articolul 58, punctul 11 – organizare ceea ce agravează considerabil cazul.

Aleksandr Gheorghievici spuse încet: „Aici sunt doar martiri. Aici nu sunt eroi”.

— Pe unul din „dosarele” mele stă scrisă rezoluţia lui Nicolae al II-lea. Ministrul de război a raportat ţarului jefuirea unui torpilor în Sevastopol. Aveam nevoie de arme şi le-am luat de pe o navă de război. Ţarul a scris pe marginea raportului: „Urâtă treabă”.

Am început din liceu, la Odessa. Prima misiune – să arunc o bombă într-un teatru. Era o bombă urât mirositoare, inofensivă. Era un examen, ca să zic aşa. Apoi treaba a devenit serioasă, misiunile s-au înmulţit. Nu m-am apucat de propagandă cu toate cercurile şi discuţiile de acolo... Era foarte greu să văd, să intuiesc rezultatul final. M-am dedicat terorismului. Acolo, cel puţin, ţac-pac şi gata!

Am fost secretar general al Asociaţiei deţinuţilor politici până să fie dizolvată.

O siluetă enormă şi întunecată se repezi la fereastră şi agăţându-se de zăbrele, începu să urle. Epilepticul Alekseev, fost cekist[136], mare cât un urs, cu ochi albaştri, zgâlţâia zăbrelele şi zbiera ca apucat: „Liber! Liber!”, apoi

---

135 Referire la povestirea „Răufăcătorul“ de A.P. Cehov.

136 Membru CEKA, prima organizaţie a poliţiei secrete sovietice, creată prin decret pe 20 decembrie 1917 de V.I. Lenin.

alunecă de pe grilaj, pradă unui atac de epilepsie. Cei de faţă se aplecară deasupra lui. Unii îl apucau de mâini, alţii de cap sau de picioare.

Şi Aleksandr Gheorghievici spuse, arătând înspre epileptic: „Primul cekist”.

— Anchetatorul meu, din nefericire, e un copil. Nu ştie nimic despre revoluţionari şi, pentru el, eserii sunt un fel de mastodonţi. Nu face decât să ţipe: „Recunoaşte! Gândeşte-te bine!”

Îi spun: „Ştiţi ce sunt eserii?” „Ce sunt?”. Dacă vă spun că n-am făcut-o înseamnă că n-am făcut-o. Dacă aş vrea să vă mint, nicio ameninţare nu mi-ar schimba hotărârea. N-ar strica să ştiţi măcar un pic de istorie...”

Discuţia avusese loc după interogatoriu, dar, din felul în care povestea, nu se observa că Andreev era tulburat.

— Nu, el nu ţipă la mine. Sunt prea bătrân. îmi spune doar: „Gândeşte-te”. Şi stăm aşa. Cu orele. Apoi eu semnez procesul-verbal şi ne despărţim până a doua zi.

Am născocit o metodă să nu mă plictisesc în timpul interogatoriilor. Număr desenele de pe pereţi. Peretele e acoperit cu tapet. O mie patru sute şaizeci şi două de desene identice. Acesta e rezultatul investigaţiei murale de astăzi. Mă detaşez. Represalii au fost şi vor mai fi. Câtă vreme există statul.

Experienţa, experienţa eroică a deţinutului politic se dovedea, pare-se, inutilă pentru viaţa nouă ce urma o cale nouă. Şi deodată s-a dovedit că drumul nu era nicidecum nou, că totul era necesar: şi amintirile despre Gherşuni, şi comportamentul la interogatorii, şi îndemânarea de a număra modelele tapetului de pe perete în timpul interogatoriului. Şi umbrele eroice ale camarazilor săi, morţi demult în ocnele ţariste, în spânzurătoare.

Andreev era vioi, înflăcărat, dar nu surescitat ca mai toţi cei ajunşi în închisoare. Anchetaţii râd mai des decât e nevoie din orice fleac. Râsul acesta, curajul sfidător sunt o reacţie de apărare a deţinutului, mai ales în public.

Însufleţirea pe care o arăta Andreev era de altă natură. Părea satisfacţia interioară că ajunsese din nou în poziţia pe care o ocupase toată viaţa, care îi era dragă şi care, după cum se dovedea, ţinea de trecut. Dar, după cum

se vedea, epoca mai avea nevoie de el.

Pe Andreev nu îl preocupa veridicitatea sau falsitatea acuzaţiilor. Ştia ce înseamnă represaliile în masă şi nu se mai mira de nimic.

În celulă era închis şi Lionka, un tânăr de şaptesprezece ani, dintr-un sat uitat de lume din raionul Turna, regiunea Moscova. Analfabet fiind, închisoarea Butârskaia i se părea cel mai mare noroc: te hrănesc pe săturate, şi ce oameni buni! Un an şi jumătate, cât a durat ancheta, Lionka aflase mai multe decât în întreaga lui viaţă. Căci în celulă se ţineau cursuri în fiecare zi şi, chiar dacă în închisoare memoria reţine puţin din cele auzite şi citite, în creierul lui Lionka se întipăriseră multe lucruri noi şi importante. Nu era preocupat de propriul său „caz”. Era acuzat de acelaşi lucru ca răufăcătorul lui Cehov: în 1937 deşurubase piuliţele de la şinele de cale ferată ca să-şi facă greutăţi pentru undiţă. Era fără îndoială vorba de articolul 58, punctul 7: sabotaj. Dar Lionka mai avea un cap de acuzare şi în temeiul punctului 8 al articolului 58: terorism!

— Asta ce înseamnă? l-am întrebat în timpul unei discuţii.

— M-a fugărit judecătorul cu un revolver.

Mulţi au râs auzind un asemenea răspuns. Dar Andreev mi-a spus încet, pe un ton serios:

— Politica nu cunoaşte noţiunea de vină. Cazul lui Lionka e clar, bineînţeles, dar să nu uităm că Mihail Goţ[137] era paralitic.

Era primăvara binecuvântată a anului 37, când deţinuţii încă nu erau bătuţi la interogatorii, când „cinci ani” era marca ştanţată a condamnărilor date de Consiliile Speciale. „Cinci ani de tabere îndepărtate”, cum se exprimau enkavediştii ucraineni. Activiştii acestor instituţii nu mai erau numiţi cekişti în perioada aceea.

Lumea se bucura de cei cinci ani, pentru că aşa e rusul: se bucură că nu fuseseră zece ani, doisprezece sau execuţie. Bucuria era întemeiată – totul avea să urmeze. Toţi tânjeau după libertate, după „aer curat”, după pontajele zilelor de lucru.

---

137 Una dintre figurile marcante ale Partidului Socialist Revoluţionar.

— Şi dumneata?

— Pe noi, foştii deţinuţi politici, ne strâng la Dudinka, să ne deporteze. Pe vecie. Că doar am o vârstă respectabilă.

De altfel, deja se practicau „plantoanele”, când nu erai lăsat să dormi câteva zile în şir, şi „conveierul”, când anchetatorii, după ce-şi terminau tura, se schimbau, iar cel interogat era ţinut pe scaun până îşi pierdea cunoştinţa.

Însă „metoda nr. 3”[138] avea să urmeze.

Îmi dădeam seama că activitatea mea din închisoare e pe placul bătrânului ocnaş. Nu eram un novice, ştiam cum şi cu ce să îi alin pe cei care se pierdeau cu firea. Eram starostele ales al celulei. Andreev se vedea în mine pe el, în anii de tinereţe. Iar interesul meu constant, respectul pe care îl arătam trecutului lui, înţelegerea faţă de soarta lui îi făceau plăcere.

Ziua în închisoare nu trecea nicidecum în van. Autoadministrarea închisorii preventive Butârskaia îşi avea propriile legi, iar executarea acestor legi întărea caracterul, îi liniştea pe novici, se dovedea folositoare.

În fiecare zi se ţineau prelegeri. Fiecare dintre cei ajunşi în închisoare putea să povestească ceva interesant despre munca, despre viaţa lui. îmi amintesc şi acum povestirea vie despre Dneprostroi[139] a unui simplu lăcătuş montator.

Profesorul universitar Kogan, de la Academia Militară a Forţelor Aeriene, a ţinut câteva prelegeri: „Cum au măsurat oamenii Pământul” şi „Lumea stelelor”.

Jorjik Kosparov, fiul primei secretare a lui Stalin, pe care „pilotul-şef „îl condusese la moarte în lagăre de deportare şi de muncă, ne-a povestit istoria lui Napoleon.

Un ghid de la Galeria Tretiakov ne-a vorbit despre Şcoala de pictură de la Barbizon.

Planul prelegerilor era nesfârşit. îl păstra în minte starostele, responsabilul cu cultura pe celulă...

Fiecare nou-venit, fiecare novice era convins de obicei să povestească în aceeaşi seară ştirile din ziare, zvonurile şi

138 Referire la tortură.

139 Abreviere în limba rusă de la Şantierul hidrocentralei de pe Nipru.

bârfele care circulau prin Moscova. Când deţinutul se obişnuia, găsea forţa şi pentru prelegeri.

În plus, în celulă erau întotdeauna multe cărţi din celebra bibliotecă a închisorii Butârskaia, care încă nu fusese devastată. Erau multe cărţi care nu se găseau în bibliotecile „libere”. *Istoria Internaţionalei* a lui Iles, *însemnările* lui Masson, operele lui Kropotkin. Fondul de carte era format din donaţiile deţinuţilor. Era o tradiţie seculară. După plecarea mea, la sfârşitul anilor ’30, şi această bibliotecă a fost epurată.

Deţinuţii anchetaţi învăţau limbi străine, citeau cu glas tare din O’Henry, London, iar conferenţiarii le făceau o prezentare, vorbind despre viaţa şi opera acestor scriitori.

Din când în când – o dată pe săptămână – se organizau concerte, unde căpitanul de cursă lungă Schneider făcea scamatorii, iar Gherman Hohlov, critic literar la *Izvestia*, citea versuri de Tvetaieva şi de Hodasevici.

Hohlov era un emigrant care absolvise Universitatea rusă din Praga şi care ceruse să se întoarcă în patrie. Patria l-a întâmpinat cu arestarea, o anchetă şi o condamnare în lagăr. Nu am mai auzit nimic despre el. Ochelari de baga, ochi albaştri şi miopi, păr bălai, murdar...

Pe lângă cursurile de cultură generală, în celulă se iscau, destul de des, dispute, discuţii pe teme foarte serioase.

Îmi amintesc cum Aron Kogan, un tânăr expansiv, încerca să ne convingă că intelectualitatea oferă modele de conduită revoluţionară, de spirit de sacrificiu revoluţionar, că e mai capabilă de fapte de înalt eroism decât muncitorii şi capitaliştii, chiar dacă intelectualitatea e o pătură „şovăitoare”, aflată între clase.

Eu, cu experienţa mea de lagăr, pe atunci limitată, aveam altă părere despre comportamentul intelectualilor în momente grele. Din câte observasem, în religioşi, în sectanţi ardea focul tăriei sufleteşti.

Anul 38 mi-a confirmat din plin că aveam dreptate, dar Aron Kogan nu se mai afla printre cei vii.

— Martor mincinos! Tovarăşul meu! Până unde am ajuns.

— Încă nu am ajuns la nimic. Te asigur că, dacă într-o zi o să te întâlneşti cu nemernicul, ai să vorbeşti cu el ca şi cum nimic nu s-ar fi întâmplat.

Aşa a şi fost. La una din „băile uscate” – cum era numită percheziţia la Butârka – în celula noastră au fost băgate câteva persoane, printre care şi cunoştinţa lui Kogan, martorul mincinos. Kogan nu l-a lovit, ci a vorbit cu el. Kogan mi-a povestit toate aceste lucruri după acea „baie uscată”.

Aleksandr Gheorghievici nu ţinea prelegeri şi nici nu lua parte la dispute, dar asculta cu foarte mare atenţie ce se discuta.

Odată, după ce am terminat ce aveam de spus şi m-am întins pe prici – eram vecini –, Andreev s-a aşezat lângă mine.

— Sigur că aveţi dreptate, dar daţi-mi voie să vă povestesc o istorie veche.

Nu e prima dată când sunt arestat. În 1921 am fost deportat trei ani în Narîm. O să vă spun o poveste frumoasă despre deportarea mea în Narîm.

Întreaga deportare e organizată după un singur model, după ordinele de la Moscova. Deportaţii nu au dreptul să comunice cu populaţia, sunt siliţi să fiarbă în suc propriu.

Acest lucru îi distruge pe cei slabi, dar întăreşte caracterul celor puternici, şi uneori întâlneşti situaţii cu adevărat excepţionale.

Mi-a fost repartizat un loc de domiciliu foarte departe, cel mai îndepărtat şi cel mai izolat. După un lung drum cu sania ajung să înnoptez într-un sătuc, unde era o colonie întreagă de deportaţi: vreo şapte oameni. Se putea trăi acolo. Dar eu eram o pradă importantă, n-aveam cum să rămân acolo – mai erau două sute de verste până la satul meu. Iarna îşi pierduse din putere, primăvara stătea să explodeze, dar era lapoviţă, drumul se stricase, aşa că, spre bucuria mea şi a escortei, am rămas în colonie o săptămână întreagă. Deportaţii erau şapte. Doi comsomolişti anarhişti, soţ şi soţie, adepţi ai lui Piotr

Kropotkin[140], doi sionişti – soţ şi soţie, doi eseri de dreapta – soţ şi soţie. Al şaptelea era un teolog ortodox, episcop şi profesor la Academia de Teologie, care ţinuse cândva cursuri la Oxford. Într-un cuvânt, o companie pestriţă. Toţi se duşmăneau între ei. Discuţii interminabile, bisericuţe de cea mai joasă speţă. O viaţă de coşmar. Certuri meschine care degenerau în scandaluri bolnăvicioase, ostilitate reciprocă, duşmănie şi ură generală. Şi mult timp liber.

Şi toţi erau – fiecare în felul lui – persoane care gândeau, citeau, oameni buni, oneşti.

Timp de o săptămână m-am gândit la fiecare dintre ei şi am încercat să-i înţeleg.

Viforniţa s-a potolit în cele din urmă. Iar eu am plecat pentru doi ani într-un loc uitat de lume din taiga. Doi ani mai târziu mi-au permis – înainte de termen! – să mă întorc la Moscova. Şi m-am întors pe acelaşi drum. Cât a fost călătoria de lungă, doar într-un singur loc am avut cunoscuţi: acolo, unde mă reţinuse viforniţa.

Am înnoptat în acelaşi sat. Deportaţii, cei şapte, erau cu toţii acolo. Niciunul nu fusese eliberat. Dar ce am văzut acolo era mai mult decât o eliberare.

Erau trei perechi: sionistii, comsomoliştii şi eserii. Şi profesorul de teologie. Ei bine, toţi cei şase se convertiseră la ortodoxism. Episcopul, acel profesor învăţat, îi convinsese pe toţi. Acum se rugau împreună la Dumnezeu şi trăiau într-o comunitate evanghelică.

— Ciudată istorie, într-adevăr.

— M-am gândit mult la asta. E un caz grăitor. Toţi oamenii aceştia – eseri, sionişti şi comsomolişti deopotrivă –, toţi şase aveau o trăsătură în comun. Cu toţii credeau orbeşte în puterea intelectului, în raţiune, în logos.

— Omul trebuie să ia hotărâri cu sufletul şi să nu se încreadă prea mult în raţiune.

— Pentru a lua hotărâri nu e nevoie de logică. Logica înseamnă justificare, formă, explicaţie...

Ne-a fost greu să ne despărţim. Aleksandr

140 Piotr Alekseevici Kropotkin (1842-1921), revoluţionar rus, teoretician al anarhismului, geograf. În 1874, acuzat de activităţi revoluţionare, a fost închis în fortăreaţa Petropavlovsk, de unde a evadat în 1876.

Gheorghievici a fost chemat „cu lucrurile” înaintea mea. Ne-am oprit o clipă în faţa uşii deschise a celulei, şi o rază de soare ne-a făcut pe amândoi să mijim ochii. Soldatul din escortă aştepta, lovind uşor cu cheia în catarama de aramă a centurii. Ne-am îmbrăţişat.

— Vă doresc, mi-a spus Aleksandr Gheorghievici cu glas stins şi vesel, vă doresc succes şi să fiţi fericit. Îngrijiţi-vă de sănătate. Ei, bine – Andreev a zâmbit cumva aparte, cu bunătate –, ei, bine, a spus el, strângându-mă uşor de gulerul cămăşii. Sunteţi capabil să staţi în închisoare, sunteţi capabil. V-o spun din toată inima.

Lauda lui Andreev a fost cea mai frumoasă, cea mai însemnată, cea mai serioasă laudă din viaţa mea. O laudă profetică.

Nota informativă a revistei *Katorga i ssîlka*[141]: Andreev Aleksandr Gheorghievici, născut în 1882. A participat la mişcarea revoluţionară din 1905, în organizaţia studenţească din Odessa a Partidului SR[142] şi în organizaţia centrală; la Minsk – în organizaţia municipală. Între 1905 şi 1906 în comitetele Partidului SR din Cernigov şi Odessa, în comitetul din Sevastopol al Partidului SR; în comitetul din Sevastopol al Partidului SR; în 1907, în comitetul regional de Sud al Partidului SR; în 1908, în Taşkent, într-o unitate de combatanţi de pe lângă CC al Partidului SR. A fost judecat la Odessa în 1910 de un tribunal militar regional, condamnat la un an de închisoare în fortăreaţă, şi în 1913, în Taşkent de tribunalul militar din Turkestan, condamnat conform articolului 102 la 6 ani de muncă silnică. Şi-a ispăşit condamnarea în închisorile temporare de muncă silnică din Pskov şi Vladimir. A stat în închisoare 10 ani şi 3 luni (în secţia din Crimeea). Andreev a avut o fiică – Nina.

1964

Urmaşul decembristului

Despre primul husar, cunoscutul decembrist, s-au

141 Ocna şi exilul (rusă).

142 Este vorba de Partidul Socialist Revoluţionar.

scris multe cărţi. În capitolul distrus din *Evgheni Oneghin*, Puşkin scria astfel: „Prieten al lui Marte, al lui Bacchus şi al Venerei...”

Un cavaler, un om inteligent, cu vaste cunoştinţe, al cărui cuvânt era în deplin acord cu fapta. Şi ce măreţe fapte!

Despre al doilea husar, husarul urmaş al primului, vă voi povesti tot ce ştiu.

La Kadâkcian, unde noi, înfometaţi şi neputincioşi, învârteam roata egipteană opintindu-ne cu pieptul plin de bătături sângerânde, ca să scoatem la suprafaţă vagonetele cu minereu, se execută „tăierea” galeriei, acea galerie atât de cunoscută azi în toată Kolîma. Muncă egipteană: am avut ocazia să o văd şi să o simt pe propria piele.

Se apropia iarna dintre anii 1940 şi 1941, o iarnă fără zăpadă, cumplită, ca în Kolîma. Frigul comprima muşchii, strivea tâmplele ca un cerc. În corturile de prelată, pline de găuri, unde locuiam vara, puseseră sobe de fier. Dar aceste sobe încălzeau doar aerul liber.

Conducerea ingenioasă îi pregătea pe oameni de iarnă. Înăuntrul cortului a fost construită încă o carcasă, mai mică, cu un spaţiu de vreo zece centimetri între ele. Carcasa aceasta (mai puţin acoperişul) era căptuşită cu carton gudronat şi asfaltat, rezultând un fel de cort dublu, ceva mai călduros decât cel din prelată.

Primele nopţi petrecute în acest cort au demonstrat că el însemna moartea, o moarte ce va veni curând. Trebuia să o întind de-acolo cât mai repede. Dar cum? Cine să mă ajute? La unsprezece kilometri se afla un lagăr mare, Arkagala, unde lucrau mineri. Subunitatea noastră era un sector al acestui lagăr. Atunci într-acolo, la Arkagala!

Dar cum?

Tradiţia carceralã cere ca în asemenea cazuri să te adresezi în primul rând medicului. La Kadâkcian era o infirmerie unde lucra un doctoraş, un medic semidoct, fost student la Institutul de Medicină din Moscova; aşa umbla vorba la noi în cort.

Era nevoie de un mare efort de voinţă ca după ziua de lucru să găseşti forţa necesară să te ridici şi să mergi până

la dispensar, să te vadă un medic. Nu era nevoie să te îmbraci şi să te încalţi, se înţelege – toate hainele rămâneau pe tine de la o baia la alta –, dar tot nu aveai putere. Era păcat să iroseşti momentele de odihnă pe un consult, care putea să se încheie cu o persiflare sau cu o bătaie (se mai întâmpla şi aşa). Însă mai importantă decât orice era lipsa speranţei, îndoiala în reuşită. Dar când cauţi o ocazie, nu trebuie să nesocoteşti nici cea mai mică şansă – mi-o spuneau corpul şi muşchii mei extenuaţi, nu experienţa sau raţiunea.

Voinţa asculta doar de instinct, cum se întâmplă la animale.

Peste drum de cort se afla o căsuţă, refugiul echipelor de prospectare, al grupurilor de explorare, dar şi al unui grup operativ „secret”, al nenumăratelor patrule din taiga.

Geologii plecaseră de mult, şi căsuţa fusese transformată în dispensar: o „cabină” în care erau un pat de scânduri, un dulap cu medicamente şi o perdea dintr-o pătură veche. Pătura împrejmuia patul de lemn unde locuia „doctorul”.

Coada la consult se forma direct afară, în ger.

M-am strecurat în căsuţă. Uşa grea m-a împins înăuntru. Nişte ochi albaştri, o frunte mare cu început de chelie şi frizura – frizura obligatorie: părul ca o afirmare a propriului sine. Părul e mărturia statutului în lagăr. Fiindcă toată lumea e tunsă la zero. Cine nu e tuns stârneşte invidia tuturor. Părul reprezintă un protest original împotriva regimului de detenţie.

— Din Moscova? mă întreba doctorul.

— Da, din Moscova.

— Să facem cunoştinţă.

Mi-am spus numele şi am strâns mâna întinsă. Era rece şi cam umedă.

— Lunin.

— Un nume răsunător[143], am spus eu zâmbind.

— Sunt strănepotul. În familia noastră, fiul cel mare e numit fie Mihail, fie Serghei. Pe rând. Cel al lui Puşkin era

143 Referire la cunoscutul decembrist Mihail Sergheevici Lunin (1787-1845).

Mihail Sergheevici.

— Asta se ştie.

Prima noastră discuţie trăda ceva străin de lagăr. Uitasem de cerere, şovăiam să dau o notă discordantă discuţiei noastre. Dar flămânzeam. Voiam pâine şi căldură. Medicului însă nici nu-i trecea aşa ceva prin minte.

— Aprinde-ţi o ţigară!

Cu degetele trandafirii şi degerate am început să-mi răsucesc o ţigară.

— Mai ia, nu te jena. Acasă am o bibliotecă întreagă despre străbunicul meu. În schimb, eu sunt student la Medicină. Dar nu mi-am terminat studiile. Am fost arestat. În familia noastră toţi sunt militari, doar eu, după cum vezi, sunt medic. Dar nu-mi pare rău.

— Aşadar l-aţi dat la o parte pe Marte! Prieten al lui Esculap, al lui Bacchus şi al Venerei.

— În ceea ce-o priveşte pe Venera, lucrurile stau prost. Cu Esculap, în schimb, mă simt bine. Doar că n-am diplomă. Dacă aş avea-o, le-aş arăta eu lor.

— Şi cu Bacchus?

— Alcool se găseşte, îţi dai şi singur seama. E de-ajuns un pahar şi sunt gata. Mă îmbăt repede. În plus, am în grijă o aşezare întreagă de civili, aşa că îţi dai şi singur seama. Mai vino pe la mine.

Am întredeschis uşa cu umărul şi m-am avântat afară.

— Ştii, moscoviţii sunt o naţie de oameni cărora, mai mult decât altora, decât kievenilor ori leningrădenilor, de pildă, le place să-şi amintească oraşul, străzile, patinoarele, casele, râul Moscova...

— Eu nu sunt moscovit get-beget.

— Aceştia îşi amintesc chiar mai multe, reţin mai bine.

L-am vizitat de câteva ori, seara, după încheierea programului de vizite. Fumam o ţigară cu mahorcă, dar mă temeam să-i cer pâine.

Serghei Mihailovici, asemenea tuturor celor pentru care lagărul era uşor de îndurat – fie că avuseseră noroc, fie că munciseră din greu – nu prea se gândea la ceilalţi şi nu îi înţelegea pe cei înfometaţi: sectorul său, Arkagala, încă nu suferea de foame pe-atunci. Nenorocirile din mină ocoliseră Arkagala.

— Vrei să-ţi fac o operaţie? Să-ţi scot chistul de la deget?

— Bine.

— Doar că n-o să te scutesc de muncă. N-am cum... înţelegi?

— Şi cum o să muncesc cu un deget operat?

— O să te descurci.

Am acceptat şi Lunin mi-a scos chistul cu destulă îndemânare, „din amintiri”. Când, după mulţi ani, mi-am revăzut soţia, încă din primul moment al întâlnirii noastre, aceasta, extrem de uimită, căuta acest chist al lui Lunin în timp ce îmi strângea mâna.

Am observat că Serghei Mihailovici era pur şi simplu foarte tânăr, că avea nevoie de un interlocutor mai educat, că părerile sale despre lagăr, despre „soartă” nu se deosebeau de părerile oricărui alt şef liber, că era înclinat să-i admire chiar şi pe blatari şi că esenţa furtunosului an 38 îi scăpase.

Pentru mine, în schimb, fiecare ceas, fiecare zi de odihnă erau preţioase: muşchii vlăguiţi în mina de aur pentru tot restul vieţii mă dureau şi cereau odihnă. Fiecare bucată de pâine, fiecare castron de supă erau preţioase: stomacul cerea de mâncare, iar ochii, fără voia mea, căutau pâinea pe rafturi. Dar îmi impuneam să-mi amintesc de Kitai-Gorod[144], de Nikitskie Vorota, unde se împuşcase scriitorul Andrei Sobol, unde Ştern trăsese cu pistolul în maşina ambasadorului german, istoria străzilor Moscovei, pe care nimeni nu o va scrie vreodată.

— Da, Moscova, Moscova. Dar, ia spune-mi, câte femei ai avut?

Pentru un om pe jumătate mort de foame era de neconceput să întreţină o asemenea discuţie, însă tânărul chirurg se asculta doar pe el şi nu se supăra pe tăcerile mele.

— Ascultă, Serghei Mihailovici, destinele noastre sunt o crimă, cea mai mare crimă a secolului.

— Nu ştiu, spuse nemulţumit Serghei Mihailovici. Evreii ăştia tulbură tot.

---

144 Cartier vechi din Moscova.

Am ridicat din umeri.

Nu după multă vreme, Serghei Mihailovici a reuşit să obţină transferul la Arkagala şi mă gândeam, nici trist, nici supărat, că încă un om a plecat din viaţa mea pentru totdeauna şi cât de simplă e, în fond, despărţirea, separarea. Dar nu a fost aşa.

Şeful zonei Kadâkcian, unde lucram la roata egipteană, ca un sclav, era Pavel Ivanovici Kiseliov. Un inginer între două vârste, neînscris în partid. Kiseliov stâlcea deţinuţii în bătaie în fiecare zi. Apariţia şefului în zonă era însoţită de bătăi, lovituri şi ţipete.

Lipsa oricărei sancţiuni? Setea de sânge aţipită undeva în adâncul sufletului? Dorinţa de a se face remarcat în ochii autorităţilor superioare? Puterea e ceva înfiorător.

Zelfugarov, un băiat din brigada mea, falsificator de monede, zăcea întins în zăpadă şi îşi scuipa dinţii sparţi.

— Toţi ai mei au fost împuşcaţi pentru o monedă falsă, dar eu eram minor şi mi-au dat cinci ani de lagăr. Tata i-a zis anchetatorului: „Ia de-aici, cinci sute de mii, bani gheaţă, adevăraţi, şi închide dosarul...”. Anchetatorul nu a acceptat.

Noi, cei patru care făceam cu rândul la roată, ne-am oprit lângă Zelfugarov. Korneev, ţăranul din Siberia, blatarul Lionea Semionov, inginerul Vroński şi cu mine. Blatarul Lionea Semionov spuse:

— Doar în lagăr ai ocazia să înveţi cum funcţionează mecanismele. Indiferent de ce muncă te apuci, n-ai să fii tras la răspundere că ai rupt un cabestan sau o macara. Aşa înveţi: puţin câte puţin.

Era un raţionament răspândit printre tinerii chirurgi din Kolîma.

Cu Vroński şi cu Korneev eram cunoştinţe, nu prieteni, ci simple cunoştinţe, încă de la Lacul Negru, din acea tabără de muncă, unde am început din nou să trăiesc.

Fără să se ridice, Zelfugarov îşi întoarse spre noi faţa însângerată, cu buzele murdare şi tumefiate.

— Nu pot să mă ridic, băieţi. Mi-a dat sub coaste. Spuneţi-i şefului.

— Du-te la felcer.

— Mă tem c-o să fie mai rău. O să-i spună şefului.

— Uite ce, i-am spus, asta n-o să se termine niciodată. Dar există o soluţie. Când vine directorul Dalstroi-ului sau vreun alt şef important, ieşi în faţă şi, în prezenţa şefilor, dă-i una peste mutră lui Kiseliov. O să vuiască Kolîma, o să-l dea afară şi sigur o să-l mute altundeva. Pentru lovitură se mai dă o condamnare. Dar câţi ani pot să-ţi dea pentru Kiseliov?

Am mers la muncă, am învârtit roata, am luat cina şi ne pregăteam să ne culcăm, când am fost convocat la birou.

În birou, şedea, cu ochii în pământ, Kiseliov. Nu era laş şi nu-i plăceau ameninţările.

— Ia te uită! spuse el pe un ton vesel. Aşadar o să vuiască toată Kolîma? O să te trimit în judecată: pentru atentat. Cară-te de aici, jigodie!

Doar Vroński ar fi putut să mă denunţe. Dar cum? Fusesem tot timpul împreună.

Din acel moment, viaţa mea în zonă a devenit mai uşoară. Kiseliov nici măcar nu se apropia de roată, la muncă venea cu un pistol de calibru mic, iar în galeria din mină, acum adâncă, nu cobora.

Cineva intră în baracă.

— Du-te la doctor.

„Doctorul” care îl înlocuise pe Lunin era un oarecare Kolesnikov. Tot un medic care nu-şi terminase studiile, un tânăr înalt, dintre deţinuţi.

În dispensar, la masă, stătea Lunin, îmbrăcat într-o scurtă îmblănită.

— Strânge-ţi lucrurile, plecăm numaidecât la Arkagala. Kolesnikov, scrie foaia de drum.

Kolesnikov împături o coală de hârtie de câteva ori, rupse o bucăţică minusculă, ceva mai mare decât un timbru poştal, şi scrise foarte mărunt: „Către Secţia medicală a lagărului Arkagala”.

Lunin luă hârtiuţa şi plecă în goană:

— Mă duc să iau viză de la Kiseliov.

Se întoarse amărât.

— Nu te lasă să pleci, înţelegi? zice că ai promis că-i dai una peste mutră. Nu e de acord cu niciun chip.

I-am povestit toată istoria. Lunin rupse „foaia de

drum” în bucăţi.

— Tu eşti vinovat, îmi spuse. Ce-ţi pasă ţie de Zelfugarov şi de toţi ăştia... Că doar nu te bătuseră pe tine.

— M-au bătut şi pe mine înainte.

— Atunci la revedere. Mă aşteaptă maşina. O să găsim o soluţie.

Lunin se urcă în cabina camionului.

După câteva zile se întoarse.

— Mă duc acum la Kiseliov. În legătură cu tine.

Se întoarse după o jumătate de oră.

— Totul e în regulă. A fost de acord.

— Cum aşa?

— Am o metodă de a înmuia inima celor îndărătnici.

Şi Serghei Mihailovici îmi descrise discuţia avută cu Kiseliov:

— Ce vânt vă aduce pe aici, Serghei Mihailovici? Luaţi loc. Poftiţi, o ţigară.

— N-am timp. V-am adus, Pavel Ivanovici, documentele care dovedesc bătăile. Mi le-a trimis secţia operativă, la semnat. Dar înainte să le semnez, am hotărât să vă întreb dacă toate acestea sunt adevărate.

— Nu sunt adevărate, Serghei Mihailovici. Duşmanii mei sunt gata oricând...

— Aşa mă gândeam şi eu. N-o să le semnez. Oricum, Pavel Ivanovici, n-ai cum să mai schimbi nimic, dinţii sparţi nu-i mai pui la loc.

— Aşa e, Serghei Mihailovici. Vă invit la mine acasă, soţia a făcut lichior de fructe. îl păstram pentru Anul Nou, dar cu o asemenea ocazie...

— Nu, nu, Pavel Ivanovici. Vă rog doar un lucru: serviciu contra serviciu. Lăsaţi-l pe Andreev să vină la Arkagala.

— Asta nu pot s-o fac. Andreev e ceea ce se numeşte...

— Duşmanul dumneavoastră personal?

— Exact.

— Aşa o fi, dar este prietenul meu personal. Mă gândeam că o să trataţi cererea mea cu mai multă atenţie. Poftiţi, aruncaţi o privire pe certificatele astea despre bătăi.

Kiseliov amuţi.

— Să plece.

— Scrieţi ordinul.

— Să vină el personal.

Am păşit pragul biroului. Kiseliov se uita în pământ.

— Mergeţi la Arkagala. Luaţi ordinul.

Am tăcut. Funcţionarul a scris ordinul, apoi m-am întors la dispensar.

Lunin plecase, dar Kolesnikov mă aştepta.

— Pleci diseară, pe la nouă. Apendicită acută!

Şi îmi întinse o hârtie.

Niciodată nu i-am mai văzut pe Kiseliov şi pe Kolesnikov. Kiseliov a fost transferat, după puţin timp, în altă parte, la Elghen, şi acolo, după câteva luni, a fost ucis accidental. În căsuţa în care locuia, a pătruns într-o noapte un hoţ. Auzind zgomot de paşi, Kiseliov a înşfăcat de pe perete o armă încărcată, a ridicat cocoşul şi s-a năpustit asupra hoţului. Hoţul a sărit pe fereastră, Kiseliov l-a lovit în spate cu patul armei şi a descărcat cartuşele de pe ambele ţevi în propria burtă.

Toţi deţinuţii din raioanele carboniere ale Kolîmei s-au bucurat de moartea lui. Ziarul cu anunţul înmormântării lui Kiseliov trecea din mână în mână. În mină, în timpul lucrului, peticul acela de ziar era luminat de becul acumulatorului. Oamenii citeau şi, de bucurie, strigau „Ura! A murit Kiseliov! Totuşi Dumnezeu există!”

Serghei Mihailovici a fost cel care m-a salvat de Kiseliov.

Lagărul Arkagala era în serviciul minei. Pentru o sută de muncitori din subteran, o sută de mineri, erau o mie de servicii de toate tipurile.

Foametea se apropia de Arkagala. Şi, Fireşte, intra mai întâi în barăcile 58-iştilor.

Serghei Mihailovici se mânia.

— Eu nu sunt soarele, să-i încălzesc pe toţi. Dacă te-au pus om de serviciu în laboratorul de chimie, trebuia să te descurci, trebuia să ştii să te descurci. Ca în lagăr, ai priceput? îmi spunea Serghei Mihailovici bătându-mă cu palma pe umăr. Înaintea ta aici lucra Dimka. Ăsta a vândut toată glicerina – erau două butoaie – cu douăzeci de ruble borcanul de jumătate de litru... Zicea că e miere... Ha-ha-

ha! Dar pentru un deţinut orice e bun.

— Asta nu-i pentru mine.

— Dar ce e pentru tine?

Slujba de om de serviciu nu era sigură. În scurt timp – în această privinţă ordinele erau stricte – am fost transferat la mină. îmi era din ce în ce mai foame.

Serghei Mihailovici bătea întruna lagărul în lung şi-n lat. Avea o pasiune: autoritatea, sub orice formă, îl fascina pe doctorul nostru. Lunin se mândrea din cale-afară cu prietenia oricărui şef din lagăr sau măcar cu o umbră de prietenie, se străduia din răsputeri să demonstreze apropierea lui de şefi, se lăuda cu ea şi era în stare să vorbească ore în şir despre această apropiere iluzorie.

Într-o zi, stăteam la el în camera de gardă, flămând, temându-mă să-i cer o bucată de pâine, şi-i ascultam fanfaronada interminabilă.

— Ce este şefimea? Şeful, frate, e putere. „Nu este stăpânire decât de la Dumnezeu”[145]. Ha, ha, ha! Trebuie să-i faci pe plac şi totul va fi bine!

— Eu pot să-i fiu pe plac cu una direct în mutră.

— Ei, vezi? Ascultă, hai să facem o înţelegere. Poţi să vii la mine. Probabil te plictiseşti în baracă.

— Mă plictisesc?!

— Păi da. Vino. Mai stai, mai fumezi. În baracă nu te lasă nici să fumezi. Ştiu eu cum e: o sută de ochi privind la o ţigară. Un singur lucru să nu-mi ceri: să te scutesc de muncă. Asta nu pot s-o fac, adică pot, dar nu mi-e la îndemână. E treaba ta. Cât despre mâncare, n-am de unde să iau, asta e treaba infirmierului. Nu mă duc eu după pâine. Aşa că dacă se întâmplă să ai nevoie de pâine, spune-i lui Nikolai, infirmierul. Nu cumva tu, veteran al lagărului, nu poţi să faci rost de pâine? Fii atent ce mi-a spus azi Olga Petrovna, nevasta directorului. M-au invitat să beau ceva cu ei.

— Eu plec, Serghei Mihailovici.

Au venit zile de foame, zile cumplite. Şi odată, incapabil să mai îndur foamea, am intrat în dispensar.

---

145 Din Epistola către Romani a Sfântului Apostol Pavel, 13,1 în Biblia, Bucureşti, 1975, p. 1275. În original citatul este în slava veche.

Serghei Mihailovici şedea pe un taburet şi, cu un cleşte Liston, smulgea unghiile moarte din degetele degerate ale unui om sfrijit şi murdar. Unghiile căzeau cu zgomot, una după alta, într-un lighean gol. Serghei Mihailovici mă observă.

— Ieri am umplut jumătate de lighean cu unghii din astea.

De după perdea se ivi chipul unei femei. Rareori vedeam femei, cu atât mai puţin aşa de aproape, şi cu atât mai puţin într-o încăpere, faţă în faţă. Mi s-a părut splendidă. Am salutat făcând o plecăciune.

— Bună ziua, spuse ea cu o voce joasă, minunată. Serioja, el e prietenul tău? Cel de care îmi povesteai?

— Nu, răspunse Serghei Mihailovici, aruncând cleştele în lighean şi îndreptându-se spre lavoar ca să se spele pe mâini.

— Nikolai, îi spuse infirmierului care intrase, du ligheanul şi dă-i o bucată de pâine, adăugă făcând un semn cu capul spre mine.

Am aşteptat să-mi aducă pâinea şi am plecat la baracă. Lagărul e lagăr. Femeia aceea, al cărei chip blând şi încântător mi-l amintesc şi acum, deşi n-am mai revăzut-o niciodată, era Edit Abramovna, o asistentă angajată cu contract de la mina Olcean, membră de partid. Se îndrăgostise de Serghei Mihailovici, trăiau împreună, i-a obţinut transferul la Olcean, i-a obţinut eliberarea anticipată chiar în timpul războiului. S-a dus la Magadan, la Nikişov, directorul Dalstroi-ului, ca să intervină pentru Serghei Mihailovici, iar când a fost exclusă din partid din cauza legăturii cu un deţinut – „măsură represivă” obişnuită în asemenea cazuri – a transmis cazul la Moscova şi a obţinut reabilitarea lui Lunin, astfel încât lui Lunin i s-a permis să dea examen la Universitatea din Moscova, să-şi ia diploma de doctor, să reintre în toate drepturile şi, în cele din urmă, s-a căsătorit cu el legal.

În schimb, când urmaşul decembristului a obţinut diploma, a părăsit-o pe Edit Abramovna şi a cerut divorţul.

— Are o groază de rude, ca toţi jidanii. Mie asta nu-mi convine.

Pe Edit Abramovna a părăsit-o, dar Dalstroi-ul n-a

reuşit să-l părăsească. A trebuit să se întoarcă în Nordul îndepărtat, cel puţin pentru trei ani. Abilitatea de a se pune bine cu conducerea i-a adus lui Lunin, medic cu diplomă, o numire neaşteptat de importantă: aceea de şef al Secţiei de chirurgie a Spitalului Central pentru deţinuţi de pe Malul Stâng, din satul Debin. Iar eu, pe vremea aceea, în 1948, eram felcer-şef al Secţiei de chirurgie.

Numirea lui Lunin a fost ca o lovitură de trăsnet.

Adevărul e că Rubanţev, şeful de secţie, era un chirurg venit de pe front – un maior în serviciul sanitar –, un om capabil, cu experienţă, care apăruse la noi după război pentru trei zile, nici mai mult, nici mai puţin. Un singur lucru îl făcea prost: nu se înţelegea cu conducerea, îi ura pe lingăi, pe mincinoşi şi în general nu era pe placul lui Şcerbakov, directorul Secţiei sanitare din Kolîma. Rubanţev, medic cu contract, un duşman circumspect al deţinuţilor, era un om inteligent, capabil să judece singur, aşa că în curând şi-a dat seama că îl înşelau la cursurile de pregătire „politică”. Nemernici, profitori, calomniatori, oameni de nimic – aceştia erau colegii de serviciu ai lui Rubanţev. Iar deţinuţii, de toate specialităţile, inclusiv medicală, erau cei care făceau să funcţioneze spitalul, se ocupau de tratamente şi munceau. Rubanţev înţelesese adevărul şi nu avea de gând să-l ascundă. A depus cerere de transfer la Magadan, unde era o şcoală medie; avea un fiu care mergea la şcoală. Transferul i-a fost refuzat verbal. După mai multe intervenţii, câteva luni mai târziu, a reuşit să-şi înscrie fiul la internat, la vreo nouăzeci de kilometri de Debin. Rubanţev conducea deja activitatea cu mână fermă, alungase trântorii şi profitorii. Despre toate aceste acţiuni care ameninţau liniştea locului a fost informat neîntârziat Magadanul, cartierul general al lui Şcerbakov.

Lui Şcerbakov nu-i plăceau subtilităţile de limbaj. Înjurăturile de mamă, ameninţările, denunţurile, toate acestea se potriveau deţinuţilor şi foştilor deţinuţi, dar nu şi unui medic cu contract, chirurg de front, decorat.

Şcerbakov a găsit cererea veche a lui Rubanţev şi l-a transferat la Magadan. Şi, cu toate că anul şcolar era în toi, cu toate că lucrurile se aşezaseră în Secţia de chirurgie, s-a văzut nevoit să lase totul baltă şi să plece...

Cu Lunin m-am întâlnit pe scară. Când se fâstâcea, obişnuia să roşească. Faţa îi devenea purpurie. Totuşi, „mi-a oferit o ţigară”, s-a bucurat de reuşitele mele, de „cariera” mea şi mi-a povestit de Edit Abramovna.

Aleksandr Aleksandrovici Rubanţev a plecat. Chiar a treia zi, în sala de tratamente, s-a organizat o beţie. Încercau alcoolul sanitar şi medicul-şef Kovaliov, şi directorul spitalului, Vinokurov, care se cam temeau de Rubanţev şi nu mai veneau prin Secţia de chirurgie. În cabinetele medicilor se porniseră chefurile, la care erau invitaţi deţinuţi – asistente, infirmiere –, într-un cuvânt, era un haos de nedescris. Plăgile operaţiilor făcute în Secţia de chirurgie septică începeau să se infecteze: pentru tratarea câmpului operator nu se mai consuma preţiosul alcool. Şefii, pe jumătate beţi, băteau secţia în lung şi-n lat.

Spitalul acesta era spitalul meu. După terminarea cursurilor, la sfârşitul lui 1946, am ajuns aici odată cu bolnavii. Spitalul crescuse sub ochii mei: era fostul edificiu al regimentului din Kolîma şi când, după război, un oarecare specialist în camuflaj militar l-a socotit nepotrivit – se vedea din munţi de la zece verste, a fost transformat în spital pentru deţinuţi. La plecare, stăpânii lui dinainte, regimentul din Kolîma, smulseseră toate ţevile de apă şi de canalizare care se puteau smulge din imensa clădire cu două etaje, iar din sala de spectacole a clubului scoseseră toată mobila şi o arseseră în sala cazanelor. Pereţii erau distruşi, uşile – rupte. Regimentul părăsise locul în manieră rusească. Noi am reconstruit totul, şurub cu şurub, cărămidă cu cărămidă.

S-a adunat un grup de medici şi felceri, care se străduiau să facă totul cât mai bine. Pentru cei mai mulţi era vorba de o datorie sfântă: să plătească pentru educaţia medicală primită, să fie de ajutor oamenilor.

Toţi oamenii de nimic au prins curaj odată cu plecarea lui Rubanţev.

— De ce iei spirtul din dulap?

— Ia mai du-te ştii tu unde... mi-a răspuns o asistentă. Slavă Domnului că nu mai e Rubanţev... Serghei Mihailovici a dat dispoziţie...

Eram stupefiat, copleşit de comportamentul lui Lunin.

Dezmăţul continua.

La una din şedinţele obişnuite, Lunin îşi bătea joc de Rubanţev.

— N-a făcut nici măcar o operaţie de ulcer gastric şi îşi spune chirurg!

Nu era ceva nou. Într-adevăr, Rubanţev nu făcuse operaţii de ulcer gastric. Pacienţii din secţiile de terapie cu acest diagnostic erau deţinuţi – epuizaţi, distrofici – şi nu exista nicio speranţă că vor suporta intervenţia. „Fondul nu e bun”, zicea Aleksandr Aleksandrovici.

— Un laş, zbiera Lunin şi aducea din Secţia de terapie doisprezece pacienţi suferind de această boală.

Toţi doisprezece au fost operaţi şi toţi doisprezece au murit. Medicii din spital îşi aminteau de experienţa şi omenia lui Rubanţev.

— Serghei Mihailovici, aşa nu se poate lucra.

— Nu-mi dai tu mie ordine!

Am scris o cerere să vină o comisie de la Magadan. Am fost transferat în pădure, într-o tabără de muncă forestieră. Ar fi vrut să mă trimită într-o mină disciplinară, dar responsabilul Secţiei raionale i-a sfătuit să nu facă asta: nu mai suntem în anul 38. Nu merită.

A venit comisia şi Lunin a fost „concediat de la Dalstroi”. În loc de trei ani de contract, a trebuit să mai „efectueze” doar un an şi jumătate.

Un an mai târziu, când a fost schimbată conducerea spitalului, m-am întors de la punctul sanitar al sectorului forestier şi am luat în primire camera de gardă a spitalului.

Pe urmaşul decembristului l-am întâlnit într-o zi, la Moscova, pe stradă. Nu ne-am salutat.

Abia după şaisprezece ani am aflat că Edit Abramovna reuşise încă o dată să obţină permisiunea ca Lunin să se întoarcă să lucreze la Dalstroi. A venit şi ea împreună cu Serghei Mihailovici în Ciukotka, în satul Pevek. Aici a avut loc ultima discuţie, ultima explicaţie, apoi Edit Abramovna s-a aruncat în apă, s-a înecat, a murit.

Uneori somniferele nu-şi fac efectul şi mă trezesc noaptea. îmi amintesc trecutul şi văd un chip încântător de femeie, aud o voce joasă care întreabă: „Serioja, el e prietenul tău?”

1962

„Comitetele săracilor”.

Paginile tragice ale Rusiei din anii 37 şi ,38 cuprind şi unele pasaje lirice, scrise cu o grafie aparte. În celulele închisorii Butârskaia[146] – un organism carceral uriaş, cu o viaţă complexă în numeroasele sale corpuri, beciuri şi turnuri –, umplute până la refuz, până la leşinul deţinuţilor aflaţi sub anchetă, în harababura arestărilor, a convoaielor de deţinuţi fără judecată şi fără condamnare, în celulele ticsite cu oameni vii, a luat naştere un obicei curios, o tradiţie care dura de mai bine de un deceniu.

Vigilenţa propagată la nesfârşit, devenită spionomanie, era o boală care cuprinsese toată ţara. Oricărui mărunţiş sau fleac, oricărei vorbe scăpate într-o doară îi era atribuit un sens ascuns, de rău augur, pasibil de a fi interpretat în birourile de anchetă penală.

Contribuţia administraţiei închisorii consta în interzicerea pachetelor cu alimente şi haine pentru deţinuţii anchetaţi. Înţelepţii lumii juridice susţineau că prin două franzele, cinci mere şi o pereche de pantaloni vechi se putea transmite în închisoare orice text, chiar şi un fragment din *Anna Karenina*.

Acestor „semnale din lumea liberă” – rodul minţilor înfierbântate ale slujbaşilor zeloşi ai Instituţiei – li s-a pus capăt definitiv. Drept care se puteau trimite numai bani, mai precis, cel mult 50 de ruble pe lună pentru fiecare deţinut. Erau permise numai sumele rotunde – 10, 20, 30, 40, 50 de ruble –, evitându-se astfel posibilitatea de a se crea un nou „alfabet” din semne cifrate.

Mai simplu şi mai sigur ar fi fost să se interzică total orice fel de pachet, dar această măsură era lăsată la latitudinea anchetatorului care cerceta dosarul. „În interesul anchetei”, el avea dreptul să interzică orice mandat poştal. La mijloc era şi un oarecare interes comercial – magazinul „prăvălioară” al închisorii Butârskaia

146 Vezi nota 1, p. 8.

îşi sporise de câteva ori vânzările de când fuseseră interzise pachetele cu îmbrăcăminte şi cu alimente.

Din nu se ştie ce motiv, administraţia nu se încumeta să interzică toate ajutoarele de la rude sau prieteni, deşi ştia sigur că, nici măcar în acest caz, o asemenea măsură n-ar stârni vreun protest nici în închisoare, nici în afara ei, în libertate.

Era o ştirbire, o îngrădire a drepturilor, oricum iluzorii, ale deţinuţilor anchetaţi.

Rusului nu-i place să depună mărturie la tribunal. După tradiţie, într-un proces rusesc martorul se deosebeşte prea puţin de acuzat şi „implicarea" sa poate fi în viitor referinţă negativă incontestabilă. Şi mai rea e situaţia deţinuţilor anchetaţi. Cu toţii sunt viitori condamnaţi, întrucât se consideră că „soţia lui Cezar nu are vicii" [147], iar organele de interne nu greşesc. Nimeni nu e arestat fără motiv. După arestare urmează, logic, condamnarea: durata mică sau mare a pedepsei a oricărui arestat depinde fie de şansa deţinutului, de „noroc", fie de un întreg complex de cauze, între care şi ploşniţele care l-au înţepat pe anchetator în noaptea dinaintea dării de seamă ori rezultatul unui vot din Congresul american.

De fapt, ieşirea pe poarta închisorii duce într-o singură direcţie: spre corbul negru – duba închisorii cu care condamnaţii sunt duşi la gară. Acolo urmează îmbarcarea în *tepluşki*, deplasarea greoaie a nenumăratelor garnituri cu deţinuţi pe căile ferate şi, în sfârşit, sosirea într-unul din miile de lagăre „de muncă".

Sentimentul că sunt sortiţi pieirii îşi pune amprenta pe comportamentul deţinuţilor anchetaţi. Indiferenţa şi bravada lasă loc pesimismului şi declinului forţelor sufleteşti. Cel aflat sub anchetă se luptă la interogatorii cu o fantomă, o fantomă de o forţă colosală. Obişnuit să aibă de-a face cu realitatea, acum îl înfruntă o Fantomă. Numai că aceasta „e o flacără arzândă, o suliţă ce se implântă dureros". Totul e înspăimântător de real, mai puţin „dosarul" în sine. Cu nervii la pământ, zdrobit de propria-i

147 Citat inexact din Plutarh. Corect este „soţia lui Cezar trebuie să fie deasupra oricărei suspiciuni".

luptă cu vedeniile fantasmagorice, înfrânt de dimensiunea acestora, deţinutul îşi pierde voinţa. Semnează tot ce a inventat anchetatorul şi, din clipa aceea, devine el însuşi o figură din acea lume ireală cu care s-a luptat, devine un pion într-un joc cumplit, sângeros şi sumbru, care se joacă în birourile de anchetă.

— Unde l-au dus?

— La Lefortovo[148]. Să semneze.

Anchetatul ştie că e condamnat. O ştiu şi oamenii închisorii, aflaţi de cealaltă parte a zăbrelelor: cei din administraţie. Comandanţii, gardienii de serviciu, santinelele, soldaţii din escortă s-au obişnuit să vadă în deţinuţii anchetaţi nu nişte viitori condamnaţi, ci nişte condamnaţi efectivi.

În 1937, la apel, un arestat aflat sub anchetă i-a pus comandantului de gardă o întrebare despre noua Constituţie intrată atunci în vigoare. Acesta i-a răspuns tăios:

— Asta nu vă priveşte pe voi. Constituţia voastră e Codul Penal.

Schimbări îi aşteptau şi pe deţinuţii anchetaţi în lagăre. Acestea erau mereu pline cu anchetaţi. Dacă primeai o condamnare nu însemna nicidecum că scăpai de efectul permanent al tuturor articolelor din Codul Penal. Ele acţionau la fel ca în libertate, doar că totul – denunţuri, pedepse, interogatorii – se petrecea mai pe faţă şi era de o grosolănie mult ieşită din comun.

Când în capitală au fost interzise pachetele cu mâncare şi îmbrăcăminte, la periferia penitenciară, în lagăre, s-a introdus „raţia de anchetă”, adică o cană cu apă şi trei sute de grame de pâine pe zi. Situaţia de încarcerat care se aplică celor anchetaţi îi apropia cu repeziciune de mormânt.

Prin această „raţie de anchetă” se încerca obţinerea „celei mai bune probe”: propria recunoaştere a faptelor de către cel anchetat, suspectat, acuzat.

În 1937, în închisoarea Butârskaia era permis să primeşti bani, cel mult 50 de ruble pe lună. Cu această

148 Închisoare din Moscova.

sumă, toţi cei care aveau bani trecuţi în contul personal puteau să-şi procure alimente de la „prăvălia” închisorii, puteau să cheltuiască câte 13 ruble de patru ori pe lună – o dată pe săptămână era zi de „prăvălie”. Dacă în momentul arestării anchetatul avea mai mulţi bani la el, suma era trecută în contul său personal, dar nu putea cheltui mai mult de 50 de ruble.

Nu existau, bineînţeles, bani lichizi, se elibera o chitanţă, pe dosul căreia vânzătorul ţinea socoteala, obligatoriu cu cerneală roşie.

Pentru relaţiile cu administraţia şi păstrarea disciplinei între colegii de celulă, exista încă din timpuri imemoriale instituţia starostelui de celulă.

În fiecare săptămână, în ajunul „zilei de prăvălie”, administraţia îi înmâna acestuia la apel o tăbliţă de ardezie şi o bucată de cretă. Pe această tăbliţă starostele trebuia să facă dinainte socoteala comenzilor pentru toate cumpărăturile pe care deţinuţii din celulă voiau să le facă. De obicei, pe faţa tăbliţei era trecută cantitatea totală de produse, iar pe verso comenzile individuale care alcătuiau această cantitate.

De regulă, se pierdea o zi întreagă cu aceste calcule, căci viaţa de puşcărie e ţesută din evenimente de tot felul, a căror amploare e importantă pentru toţi deţinuţii. În dimineaţa zilei următoare, starostele, însoţit de unul sau doi oameni, mergea la magazin după cumpărături. Restul zilei era dedicat împărţirii alimentelor aduse, cântărite după „comenzile individuale”.

Prăvălia închisorii avea o gamă variată de produse: unt, salam, brânzeturi, franzele, ţigări, mahorcă...

Meniul săptămânal al închisorii era stabilit o dată pentru totdeauna. Dacă deţinuţii ar fi uitat în ce zi erau, ar fi putut să afle după mirosul supei de la prânz, după gustul singurului fel de mâncare de la cină. Lunea la prânz se dădea mereu supă de mazăre, iar la cină caşă de ovăz, marţea – supă de mei şi caşă de arpacaş. În şase luni de detenţie preventivă, fiecare fel de mâncare din meniul închisorii apărea de exact douăzeci şi cinci de ori – mâncarea de la Butârka a fost dintotdeauna renumită pentru diversitatea ei.

Cine avea bani, fie şi numai cele 13 ruble săptămânale, putea să-şi cumpere ceva în plus pe lângă zeama lungă şi „şrapnel”, ceva mai gustos, mai hrănitor şi mai sănătos.

Cine nu avea bani nu putea, evident, să-şi cumpere nimic. Într-o celulă se găseau întotdeauna oameni care n-aveau o copeică – şi nu doar unul doi. Putea fi vorba de cineva adus din alt oraş, arestat în plină stradă şi „în cel mai strict secret”. Soţia celui arestat bătea înnebunită toate închisorile, comandamentele şi secţiile de miliţie din oraş, încercând în zadar să afle „adresa” soţului ei. Regula generală în toate aceste instituţii era evitarea oricărui răspuns, păstrarea unei tăceri absolute. Soţia umbla cu pachetul din închisoare în închisoare – poate i-l vor primi, deci soţul ei este în viaţă; dacă nu i-l primeau, o aşteptau nopţi pline de grijă.

Sau era vorba de un tată de familie; imediat după arestare, îi forţau soţia, copiii şi rudele să-l părăsească. Chinuindu-l cu interogatorii neîntrerupte încă din momentul arestării, anchetatorul încerca să-l convingă să recunoască ceea ce nu făcuse niciodată. Ca măsură de represiune, pe lângă ameninţări şi bătăi, arestatul era privat de bani.

Rudele şi cunoştinţele se temeau pe drept cuvânt să meargă la închisoare cu pachete. Încercarea insistentă de a strecura un pachet, de a căuta sau a obţine informaţii atrăgea deseori după sine bănuieli, neplăceri nedorite şi serioase la slujbă, ba chiar arestarea. Au fost şi asemenea cazuri.

Mai erau şi deţinuţii fără bani. În celula 68 era închis Lionka, un flăcăiandru de vreo şaptesprezece ani, din raionul Turna, regiunea Moscova, un loc uitat de lume pentru anii ’30.

Gras, cu o faţă albă şi o piele nesănătoasă care nu mai văzuse de mult aerul curat, Lionka se simţea minunat în închisoare. În viaţa lui nu mâncase mai bine. Aproape toată lumea îl trata cu bunătăţi de la prăvălie. Se învăţase să fumeze ţigări, nu mahorcă. Pentru el totul era prilej de încântare – cât de interesant e aici, ce oameni buni –, un întreg univers se deschidea în faţa flăcăului analfabet din raionul Turna. Ancheta i se părea un fel de joacă, o

vrăjitorie, ceva ce nu-i trezea nici cea mai mică neliniște. își dorea ca viața de deținut preventiv, unde mânca pe săturate, unde era atât de curat și de cald, să țină la nesfârșit.

Cazul lui era uluitor. Era replica exactă a situației din „Răufăcătorul" de Cehov. Lionka deșurubase piulițele de la șinele de cale ferată ca să-și facă greutăți pentru undiță, fusese prins la locul faptei și apoi trimis în judecată pentru sabotaj în temeiul punctului 7 al articolului 58. Lionka nu auzise în viața lui de povestirea lui Cehov, dar, asemenea clasicului personaj cehovian, îi „demonstra" anchetatorului că el nu deșurubează două piulițe alăturate, că el „înțelege"...

Pe baza depozițiilor băiatului din Turna, anchetatorul a fabricat niște „teorii" neobișnuite, în cea mai nevinovată dintre ele Lionka fiind amenințat cu executarea prin împușcare. Dar ancheta nu reușea să stabilească o „legătură" între Lionka și altă persoană, așa că băiatul era de doi ani în închisoare, așteptând ca ancheta să găsească „legăturile" respective.

Deținuții fără bani în contul personal al închisorii erau nevoiți să se mulțumească cu rația oficială, fără niciun supliment. Iar rația de la închisoare e ceva plictisitor. O variație în meniu, oricât de mică, îndulcește viața deținutului, o face mai veselă.

Probabil că rația din închisoare (spre deosebire de cea din lagăr), în ceea ce privește caloriile, proteinele și grăsimile, este rezultatul unor calcule teoretice, al unor norme empirice. Poate că acestea se sprijină pe niște lucrări „științifice". Savanții sunt mari amatori de asemenea studii. Poate că în închisoarea preventivă din Moscova controlul pregătirii mâncării și al transportului acesteia până la consumatorul viu atinsese un nivel destul de ridicat. Și poate că în închisoarea Butârskaia norma nu era nicidecum o formalitate îndeplinită în bătaie de joc, ca în lagăr. Vreun bătrân doctor din închisoare, căutând în procesul-verbal locul în care trebuie să-și pună semnătura care aprobă distribuirea alimentelor, îi va fi cerut, poate, bucătarului să mai adauge linte, mâncarea cea mai bogată în calorii. Doctorul va fi spus în glumă că degeaba se plâng

deţinuţii de mâncare, că uite, el, doctor fiind, a mâncat cu plăcere o gamelă întreagă cu linte – s-o spunem pe-a dreaptă, doctorii primeau probele în farfurii.

La Butârskaia nimeni nu se plângea de mâncare. Nu pentru că ar fi fost bună. La urma urmei, unui deţinut sub anchetă nu-i ardea de aşa ceva. Deţinuţii nu se plângeau nici măcar de fasolea fiartă, felul de mâncare cel mai detestat pe care aici îl pregăteau atât de prost, încât fusese poreclit sugestiv „de-nghiţit cu noduri”.

Salamul, untul, zahărul, franzelele proaspete de la prăvălie erau nişte delicatese. Sigur că oricine ar fi fost încântat să le mănânce la ceai, nu la zmeurica din închisoare, ci la o cană de ceai adevărat, făcut în imensul ceainic de aramă, de o vadră, de pe vremea ţarilor, ceainic din care poate că băuseră odinioară şi *narodovolţii*[149].

„Ziua de prăvălie” era, firește, un eveniment fericit în viaţa celulei. Privarea de „prăvălie” era o pedeapsă dură care stârnea de fiecare dată discuţii şi certuri, foarte greu de îndurat de către deţinuţi. Un zgomot întâmplător auzit de gardianul de pe coridor, o discuţie cu comandantul de serviciu – toate acestea erau taxate drept acte de impertinenţă pe care conducerea le sancţiona cu interzicerea „zilei de prăvălie” pe săptămâna respectivă.

Se spulberau astfel visurile a optzeci de oameni înghesuiţi pe douăzeci de locuri. Era o pedeapsă dură.

Deţinuţii anchetaţi care nu aveau bani ar fi trebuit să fie indiferenţi la interzicerea „prăvăliei”. Dar nu era aşa.

Odată aduse alimentele, începea ceaiul de seară. Fiecare cumpărase ce poftise. Însă cei fără bani se simţeau în plus la petrecerea generală. Numai ei nu împărtăşeau euforia din „ziua de prăvălie”.

Bineînţeles că toţi îi tratau cu câte ceva. Dar să bei o cană cu ceai cu zahărul şi franzela altuia, să fumezi o ţigară străină – una şi încă una – era cu totul altceva decât să fii „la tine acasă” sau decât să-ţi fi cumpărat toate astea pe banii tăi. Din delicateţe, deţinutul fără bani se temea să mai ia o bucăţică.

Ingeniosul creier colectiv al închisorii a găsit însă o

149 Membri ai organizaţiei Narodnaia Volia.

soluţie ca să remedieze situaţia stânjenitoare în care se găseau camarazii fără bani, menajându-le amorul propriu şi dându-le dreptul cvasioficial de a beneficia de „prăvălie”. Fiecare dintre ei putea, total independent, să dispună de banii săi şi să cumpere ce dorea.

Dar de unde proveneau aceşti bani?

A fost readusă la viaţă o denumire celebră apărută în perioada „comunismului de război”, în primii ani ai Revoluţiei. E vorba de *kombedi*, comitetele săracilor[150]. Nu se ştie cine lansase aceste cuvinte într-o celulă a închisorii, dar ele au prins uimitor de repede, s-au împământenit, au trecut din celulă în celulă – prin bătăi în perete, prin bileţele ascunse undeva sub o laviţă în baie sau, şi mai simplu, în timpul transferurilor dintr-o închisoare în alta.

Închisoarea Butârskaia e renumită pentru ordinea ei exemplară. O închisoare uriaşă, cu douăsprezece mii de locuri, a cărei populaţie fluctuantă se află în permanentă mişcare douăzeci şi patru de ore din douăzeci şi patru: dubele închisorii duc zilnic deţinuţi la Lubianka, de la Lubianka la interogatorii, la confruntări, la tribunal, îi transferă în alte închisori...

În interiorul închisorii, administraţia îi închidea pe cei anchetaţi pentru delicte „de celulă” în turnurile Pugaciov, al Poliţiei, în cele de Nord sau de Sud, unde se aflau celule „disciplinare” speciale. Exista şi un corp cu carcere, unde nu aveai cum să te culci şi puteai să dormi numai şezând.

În fiecare zi, o cincime din ocupanţii unei celule erau duşi undeva – fie la fotograf, unde deţinutului i se făceau poze după toate regulile, din faţă şi din profil, cu numărul fixat de perdeaua lângă care era aşezat, fie „să cânte la pian” – procedura dactiloscopiei era obligatorie şi, din motive necunoscute, nu a fost considerată niciodată ceva umilitor, fie la interogatoriu, în corpul de clădire special, prin coridoarele interminabile ale giganticei închisori, unde la fiecare cotitură soldatul care îl escortează pe deţinut loveşte cu cheia în catarama centurii de la brâu, ca să avertizeze că urmează să treacă un „arestat secret”. Şi

150 Comitetele săracilor au fost înfiinţate la sate în 1918, principala lor atribuţiune constând în rechiziţionarea grânelor în numele puterii sovietice.

până nu i se răspunde cu o bătaie din palme (la Lubianka se bătea din palme ca răspuns la pocnitul din degete, nu la zăngănitul de chei), soldatul nu îl lasă pe deţinut să meargă mai departe.

Această mişcare era neîntreruptă, continuă. Poarta de la intrare nu se închidea niciodată pentru mult timp şi n-au existat cazuri de complici care să nimerească în aceeaşi celulă.

Deţinutul care a păşit în afară, care a ieşit din închisoare chiar şi pentru o secundă, nu se poate întoarce – în caz că deplasarea ar fi fost brusc anulată – fără să i se dezinfecteze toate lucrurile. Aceasta e regula impusă de legea sanitară. Hainele celor care erau duşi frecvent la interogatorii la Lubianka se învecheau repede. Oricum, în închisoare hainele se uzează mult mai repede decât în libertate: deţinuţii dorm îmbrăcaţi şi se întorc de pe o parte pe alta pe scândurile care acoperă priciurile. Aceste scânduri, laolaltă cu despăducherile dese şi în forţă, cu ajutorul focului, distrug rapid îmbrăcămintea deţinuţilor.

Oricât de strict ar fi controlul, „temnicerului îi stă mai puţin gândul la chei decât întemniţatului la evadare”, după cum spune autorul *Mănăstirii din Parma*.

„Comitetele săracilor” au apărut spontan, ca mijloc de autoapărare a deţinuţilor, de ajutor reciproc tovărăşesc. Careva şi-a amintit în acest caz chiar de primele comitete ale săracilor. Şi, cine ştie, autorul care a dat un nou înţeles vechiului termen o fi participat şi el la adevăratele comitete ale săracilor din satele ruseşti, în primii ani ai Revoluţiei. Comitete de ajutor reciproc – iată ce erau „comitetele săracilor” din închisori.

Ele funcţionau ca forma cea mai simplă de ajutor tovărăşesc. Când se făcea lista pentru „prăvălie”, toţi cei care comandau produse trebuiau să dea zece la sută „comitetului săracilor”. Suma totală se împărţea la toţi deţinuţii fără bani din celulă, fiecare dintre ei primind dreptul de a face propria comandă de alimente de la „prăvălie”.

Într-o celulă cu şaptezeci-optzeci de deţinuţi se găseau tot timpul şapte-opt oameni fără bani. Cel mai des se întâmpla ca unul dintre ei să primească bani, şi atunci

datornicul încerca să înapoieze ce primise de la tovarăşii de celulă, dar nu era obligatoriu. Pur şi simplu, dădea şi el la rândul său cele zece procente când putea.

Fiecare beneficiar al „comitetul săracilor” primea zece – douăsprezece ruble pentru „prăvălie” şi cheltuia aproape cât deţinuţii cu bani. Nu se mulţumea pentru ajutorul primit. Era văzut ca un drept al deţinutului, ca un obicei indiscutabil al închisorii.

Mult timp, poate ani de zile, administraţia închisorii nu a bănuit existenţa acestei organizaţii sau n-a acordat atenţie rapoartelor fidele ale ciripitorilor din celule sau ale turnătorilor închisorii. E greu de crezut că nu fusese informată în legătură cu „comitetele săracilor”. Pur şi simplu, administraţia Butârkăi nu dorea să repete trista experienţă a luptei zadarnice împotriva faimosului „joc cu chibrituri”.

În închisoare toate jocurile sunt interzise. Piesele de şah, modelate din pâine mestecată de toată celula, erau confiscate şi distruse pe loc, odată descoperite de ochiul vigilent al santinelei care spiona prin vizetă. Însăşi expresia „ochi vigilent” a căpătat în închisoare sensul ei propriu, care nu era nicidecum figurat. Era ochiul atent al santinelei, încadrat de vizetă.

Dominoul, jocul de dame erau strict interzise în închisoarea preventivă. Cărţile nu erau interzise, şi biblioteca închisorii era bine dotată, dar deţinutul anchetat nu trăgea alt folos din lectură decât abaterea de la propriile gânduri grave şi dureroase. În celula comună era imposibil să te concentrezi asupra unei cărţi. Cărţile serveau ca amuzament şi distracţie, înlocuiau dominoul şi damele.

În celulele ocupate de infractori, jocul de cărţi era la ordinea zilei, în închisoarea Butârskaia nu erau cărţi de joc. Şi nici alte jocuri, în afară de „chibrituri”.

Acesta era un joc în doi.

O cutie de chibrituri are cincizeci de beţe. Pentru joc, se păstrează treizeci şi se pun în capacul cutiei, care se aşază vertical. Apoi se scutură, se ridică şi beţele se împrăştie pe masă.

Primul jucător apucă un băţ de chibrit cu două degete şi, folosindu-l ca pârghie, îndepărtează sau dă la o parte cât

mai multe beţe din grămadă, fără să le deranjeze pe celelalte. Dacă mişcă două beţe în acelaşi timp, iese din joc. Urmează al doilea, care joacă până la prima greşeală.

„Chibriturile” sunt cel mai banal joc de copii, jocul cu beţişoare, doar că adaptat la celula de închisoare de spiritul inventiv al deţinuţilor.

Toată închisoarea juca „chibrituri” cu pasiune şi frenezie – de la micul dejun la prânz şi de la prânz la cină.

Au apărut chiar şi campioni la „chibrituri”, au fost procurate cutii de calitate, care căpătaseră luciu de cât fuseseră folosite. Cu ele nu se mai puteau aprinde ţigări.

Acest joc conserva mare parte din energia nervoasă a deţinuţilor şi aducea un strop de linişte în sufletele lor agitate.

Administraţia se dovedea neputincioasă în desfiinţarea sau interzicerea lui. Căci chibriturile erau permise. Ba chiar se distribuiau (câte o cutie) şi se vindeau la magazin.

Comandanţii corpurilor de clădire încercau să distrugă cutiile, dar se putea juca şi fără ele.

În această bătălie contra jocului cu beţişoare administraţia s-a acoperit de ridicol – toate demersurile ei au fost inutile. Întreaga închisoare continua să joace „chibrituri”.

Din acelaşi motiv, teama de ridicol, administraţia închidea ochii şi la „comitetele săracilor”, nedorind să se angajeze într-o luptă fără de glorie.

Dar, vai, zvonurile despre „comitetele săracilor” au ajuns tot mai sus şi mai departe, până la Instituţie, de unde a venit un ordin cumplit – să se lichideze „comitetele săracilor”, întrucât însăşi denumirea părea o provocare, un fel de apel la conştiinţa revoluţionară.

Câte predici nu s-au ţinut la apeluri! Câte bileţele incriminatoare cu socoteli cifrate ale cheltuielilor şi comenzilor n-au fost confiscate din celule în timpul percheziţiilor inopinate! Câţi dintre starosti n-au stat în carcere şi în celulele disciplinare din turnul Pugaciov şi cel al Poliţiei!

Totul a fost în zadar: „comitetele săracilor” continuau să existe în pofida tuturor avertismentelor şi sancţiunilor.

Un control real era foarte dificil. În plus, gardianul – comandantul corpului de clădire –, care lucra de mult în închisoare, îi privea puţin altfel pe deţinuţi decât superiorii lui şi uneori, în sinea lor, ajungea să le ţină partea în faţa conducerii. Nu că i-ar fi ajutat. Nu, pur şi simplu le trecea cu vederea infracţiunile, când era posibil, se făcea că nu-i observă, într-un cuvânt, le făcea mai puţine şicane. Mai ales dacă supraveghetorul era mai bătrân. Pentru deţinut, comandantul ideal era omul mai în vârstă şi nu prea mare în grad. îmbinarea acestor două condiţii era aproape o garanţie că aveai de-a face cu un om cumsecade. Dacă mai obişnuia să şi bea, cu atât mai bine. Un asemenea om nu se gândea la carieră şi oricum cariera unui gardian de închisoare, mai ales de lagăr, se făcea cu preţul sângelui deţinuţilor.

Dar Instituţia cerea lichidarea „comitetelor săracilor”, iar conducerea închisorii încerca fără succes să îndeplinească această sarcină.

S-a încercat distrugerea lor din interior, cu siguranţă, cea mai ingenioasă soluţie. „Comitetele” erau o organizaţie ilegală şi orice deţinut putea să se opună contribuţiilor reţinute din oficiu. Cel care nu dorea să plătească aceste „impozite” şi să susţină „comitetele săracilor” putea să protesteze, şi în cazul acesta refuzul şi protestul său ar fi avut sprijinul total al administraţiei închisorii. Şi încă ce sprijin: căci un colectiv de deţinuţi doar nu era un stat care să perceapă impozite, aşadar, „comitetele săracilor” erau o formă de extorcare, de racket, de furt.

Indiscutabil, oricare deţinut putea să refuze această contribuţie. „Nu vreau, şi gata! Sunt banii mei şi nimeni n-are dreptul să se atingă de ei” etc. Dacă cineva făcea o asemenea afirmaţie, nu se mai oprea nicio sumă şi toată comanda îi era livrată integral.

Dar cine risca o astfel de afirmaţie? Cine risca să se opună colectivului închisorii, unor oameni cu care petreci douăzeci şi patru de ore din douăzeci şi patru, când doar somnul te salvează de privirile răuvoitoare şi duşmănoase ale colegilor? în închisoare fiecare caută fără să vrea sprijin sufletesc la vecinul său, iar un boicot e din cale-afară de înspăimântător. Chiar mai înspăimântător decât

ameninţările anchetatorului, deşi nici în acest caz nu se face uz de represalii fizice.

Boicotul din închisoare e o armă într-un război al nervilor. Şi ferească Dumnezeu ca cineva să simtă pe propria piele dispreţul făţiş al tovarăşilor săi.

Dar dacă individul antisocial are obrazul prea gros şi e prea încăpăţânat, starostele dispune de o armă mai umilitoare, chiar mai eficientă.

Nimeni în închisoare nu are dreptul să priveze un deţinut de raţia sa de hrană (în afară de anchetatori, care se văd nevoiţi uneori să recurgă la măsura aceasta pentru „instrumentarea cazului"), până şi un recalcitrant îşi primeşte gamela de supă, porţia de caşă şi pâinea.

Mâncarea e împărţită de un distribuitor la indicaţiile starostelui de celulă (este una din îndatoririle sale). Priciurile sunt dispuse de-a lungul pereţilor, fiind despărţite de un interval lung de la uşă la fereastră.

Celula are patru colţuri, iar mâncarea se împarte, pe rând, în fiecare zi începând cu alt colţ. Această alternanţă era necesară pentru a nu zgândări iritabilitatea crescută a deţinuţilor din orice fleac, de pildă „suprafaţa" şi „grosul" supei chioare de la Butârka, pentru a da tuturor şanse egale să apuce din stratul de la fund şi să capete supă caldă... în închisoare nu există lucruri banale.

La începutul mesei, starostele aprobă ordinea distribuţiei mâncării şi adaugă: „pe cutare (îl numeşte) îl laşi la urmă" – adică pe cel care refuză să ţină cont de „comitetele săracilor".

Această insultă umilitoare, insuportabilă, se poate repeta şi de patru ori pe zi la Butârka, unde dimineaţa şi seara se serveşte ceai, la prânz – supă, iar la cină – caşă.

Când se distribuie pâinea, umilinţa se poate repeta şi a cincea oară.

A apela la comandantul corpului de clădire pentru a lămuri asemenea probleme e riscant, întrucât toată celula va depune mărturie împotriva recalcitrantului. În astfel de situaţii, regula e minciuna colectivă şi comandantul corpului de clădire nu va afla adevărul.

Însă egoistul, zgârciobul, e un om cu tărie de caracter. În plus, el se consideră singurul arestat pe nedrept, în

vreme ce toţi tovarăşii săi de celulă sunt nişte infractori. E suficient de gros la obraz şi de îndărătnic. Suportă cu uşurinţă boicotul camarazilor: intelectualii cu trucurile lor n-o să-l facă să-şi piardă răbdarea şi puterea de a rezista. Numai „neagra”, această veche metodă de convingere[151], ar fi putut avea efect asupra lui. Dar la Butârka nu se practica aşa ceva. Egoistul e deja pregătit să-şi sărbătorească victoria: boicotul nu are rezultatul scontat.

Dar starostele şi deţinuţii din celulă mai au la dispoziţie încă o armă decisivă. Zilnic, la apelul de seară, la schimbarea gărzii, comandantul corpului de clădire care preia serviciul adresează deţinuţilor, conform regulamentului, următoarea întrebare: „Aveţi ceva de raportat?”

Starostele face un pas în faţă şi cere ca recalcitrantul boicotat să fie mutat în altă celulă. Nu e nevoie să invoce vreun motiv al transferului, e suficient să-l ceară. În maximum douăzeci şi patru de ore, ba chiar mai devreme, transferul are loc negreşit: avertismentul public îl degrevează de orice răspundere pentru păstrarea disciplinei în celulă.

Dacă nu este mutat, se poate întâmpla ca recalcitrantul să fie bătut sau ucis, nu se ştie niciodată: sufletul deţinutului e tenebros şi asemenea cazuri aduc după sine nenumărate explicaţii neplăcute pe care comandantului de serviciu trebuie să le dea superiorilor.

În cazul unei anchete în legătură cu crima săvârşită în închisoare, se va dovedi pe loc că şeful corpului de clădire fusese avertizat. Aşa că mai bine să accepte cererea şi să-l mute cu frumosul în altă celulă.

Să ajungi în altă celulă prin transfer, nu din „libertate”, nu e prea plăcut. Acest lucru trezeşte întotdeauna bănuială şi prudenţă din partea noilor camarazi – oare n-o fi turnător? „E bine dacă a fost mutat la noi doar pentru că a refuzat să participe la «comitetul săracilor», îşi spune starostele noii celule. Dar dacă o fi ceva mai grav?” Starostele va încerca să afle cauza transferului – printr-un

151 Bătaie colectivă administrată unui deţinut, căruia i se acoperea capul cu o pătură, un sac sau un obiect de îmbrăcăminte.

bileţel vârât pe fundul lăzii de gunoi de la closet ori prin ciocănituri în perete, folosind fie sistemul decembristului Bestujev, fie alfabetul Morse.

Până nu vine răspunsul, novicele nu poate conta pe compasiunea şi încrederea noilor săi tovarăşi. După o vreme, se lămureşte cauza mutării, pasiunile se domolesc, dar şi noua celulă are un „comitet al săracilor”, cu contribuţiile sale.

Şi totul începe de la capăt – dacă mai începe, fiindcă recalcitrantul, trăgând învăţăminte din experienţa amară, se va purta altfel. Încăpăţânarea lui e înfrântă.

În celulele de detenţie preventivă din închisoarea Butârskaia nu au existat „comitete ale săracilor” cât timp au fost permise pachetele cu lucruri şi cu alimente, iar accesul la magazinul închisorii era practic neîngrădit.

„Comitetele săracilor” au apărut în a doua jumătate a anilor ’30, ca o formă stranie de „viaţă personală” a deţinutului sub anchetă, ca o formă de autoafirmare a omului lipsit de drepturi: era un spaţiu minuscul în care un colectiv uman, bine sudat, aşa cum se întâmplă întotdeauna în închisoare – nu în „libertate” sau în lagăr – unde, în pofida lipsei de drepturi, găseşte un punct în care să-şi folosească forţa spirituală pentru afirmarea stăruitoare a eternului drept omenesc de a trăi cum îi place. Această forţă spirituală se opune tuturor regulamentelor închisorii şi anchetei penale şi iese învingătoare.

1959

Magia

Cineva bătu cu un băţ în geam. Mi-am dat seama cine era. Era şeful de secţie.

— Vin acum, am urlat eu pe fereastră.

Mi-am pus pantalonii şi mi-am încheiat gulerul cămăşii cazone. Chiar atunci în pragul camerei apăru Mişka, curierul şefului, care, cu glas tare, a rostit formula obişnuită cu care începea fiecare din zilele mele de lucru.

— La şefu’!

— În biroul lui?

— La postul de gardă!

Îmi era uşor să lucrez cu şeful acesta. Nu era aspru cu deţinuţii, era inteligent şi, chiar dacă traducea orice temă elevată în limbajul său grosolan, înţelegea bine ce şi cum.

La fel de adevărat e că în perioada aceea era la modă „reforjarea” şi şeful voia pur şi simplu să ţină direcţia corectă pe un făgaş necunoscut. Poate că aşa era. Poate. Dar atunci nu mă gândeam la acest lucru.

Ştiam că şeful – îl chema Stukov – avea multe conflicte cu superiorii, că i se „ţeseau” multe dosare în lagăr, dar nu cunoşteam nici detaliile, nici fondul acestor dosare care nu duceau la nimic sau ale anchetelor neîncepute şi apoi închise.

Stukov mă aprecia, fiindcă nu luam mită şi nu îmi plăceau beţivii. Din cine ştie ce motive, Stukov îi ura pe beţivi... Mă aprecia, probabil, şi pentru curaj.

Stukov era un om în vârstă, singur. îl pasiona orice noutate din ştiinţă şi tehnică, iar istoriile despre podul Brooklyn îi stârneau entuziasmul. Dar eu nu mă pricepeam să-i povestesc nimic care să semene cu podul Brooklyn.

În schimb, se pricepea Miller, Pavel Petrovici Miller, un inginer din procesul de la Şahtî[152].

Miller era favoritul lui Stukov, avid să afle orice noutate ştiinţifică.

L-am ajuns pe Stukov din urmă la postul de gardă.

— Tot mai dormi.

— Nu mai dorm.

— Ştii atunci că a venit un convoi de la Moscova? Prin Perm. Zic eu bine că tragi la aghioase. Adună-ţi oamenii, să mergem la triere.

Secţia noastră se găsea chiar la graniţa lumii libere, la capătul căii ferate; de aici, convoaiele cu deţinuţi porneau pe jos în marşuri lungi, de zile în şir, prin taiga – şi lui Stukov i se dăduse de mult dreptul să-şi oprească oamenii de care avea nevoie.

Era vorba de o magie uimitoare, de nişte scamatorii

---

152 În procesul de la Şahtî (1928), cincizeci şi trei de ingineri şi tehnicieni minieri au fost acuzaţi de contrarevoluţie şi sabotaj.

din domeniul psihologiei aplicate, scamatoriile lui Stukov, un şef care îmbătrânise lucrând în locurile de detenţie. Stukov avea nevoie de spectatori şi, pare-se, doar eu puteam să-i apreciez talentul extraordinar, aptitudinile care, mult timp, mi-au părut supranaturale, până în clipa când am simţit că şi eu posed aceeaşi forţă magică.

Conducerea ne-a permis să păstrăm în secţie cincizeci de dulgheri. În faţa şefului se încolona convoiul de deţinuţi, dar nu câte unul în rând, ci câte doi, câte trei.

Stukov avansa încet de-a lungul convoiului, lovindu-şi cu biciuşca cizmele murdare. Din când în când mâna lui Stukov se ridica.

— Un pas în faţă, tu, tu. Şi tu. Nu, tu nu. Da, tu de colo...

— Câţi avem?

— Patruzeci şi doi.

— Bine, atunci încă opt.

— Tu... tu... tu...

Noi treceam numele în listă şi strângeam dosarele personale.

Toţi cei cincizeci ştiau să folosească toporul şi fierăstrăul.

— Treizeci de lăcătuşi!

Stukov păşea de-a lungul convoiului, încruntându-se uşor.

— Un pas în faţă... Tu... Tu... Iar tu – în spate. Eşti blatar, nu-i aşa?

— Da, cetăţene şef.

Fără să greşească nici măcar o dată, au fost aleşi treizeci de lăcătuşi.

Era nevoie de zece funcţionari de birou.

— Poţi să-i alegi din ochi?

— Nu.

— Atunci hai să începem.

— Un pas înainte, tu... Tu... Tu...

În faţă ieşiră şase persoane.

— În convoiul ăsta nu mai sunt alţi contabili, a spus Stukov.

Le-am verificat dosarele şi, într-adevăr, nu mai erau. Am mai ales funcţionari din următoarele convoaie.

Acesta era jocul preferat al lui Stukov, un joc care mă uluia. Stukov însuşi se bucura ca un copil de capacitatea sa magică şi suferea dacă îşi pierdea siguranţa de sine. Nu greşea, pur şi simplu îşi pierdea siguranţa de sine şi atunci întrerupeam selectarea deţinuţilor.

De fiecare dată urmăream cu încântare acest joc, care nu avea nimic de a face nici cu cruzimea, nici cu sângele altuia.

Eram uimit de cât de bine cunoştea oamenii. De acea legătură de când lumea dintre trup şi suflet.

De câte ori nu văzusem aceste scamatorii, aceste demonstraţii ale misterioasei forţe a şefului meu. În spatele lor nu se găsea nimic altceva decât îndelungata experienţă de lucru cu condamnaţi, îmbrăcămintea deţinutului atenuează diferenţele, şi acest lucru nu face decât să uşureze sarcina de a citi profesia unui om după chipul, după mâinile lui.

— Azi ce alegem, cetăţene şef?

— Douăzeci de dulgheri. Tocmai am primit o telefonogramă de la Direcţie: să-i triez pe toţi cei care au lucrat la organe[153] – Stukov zâmbi – şi au condamnări de drept comun sau administrative. Asta înseamnă că iar o să stea la masa anchetatorului. Tu ce crezi?

— Eu, nimic. Ordinul e ordin.

— Ţi-ai dat seama cum am ales dulgherii?

— Poate...

— Pur şi simplu aleg numai ţărani. Orice ţăran e şi dulgher. Muncitorii buni îi aleg tot dintre ţărani. Şi nu dau greş. Dar cum să-mi dau seama după privire cine a lucrat la organe? N-am idee. Le fug cumva ochii într-o parte şi-n alta? Ia zi.

— Nu ştiu.

— Nici eu. Poate învăţ la bătrâneţe. Până ies la pensie.

Convoiul era încolonat, ca întotdeauna, de-a lungul vagoanelor.

Sutkov îşi rosti discursul obişnuit despre muncă şi plăţile conform normei, întinse mâna şi trecu de vreo două

153 Referire la organele Ministerului de Interne.

ori prin faţa rândurilor de deţinuţi aliniaţi.

— Am nevoie de dulgheri. Douăzeci de oameni. Dar am să aleg eu, nu mişcă nimeni.

— Tu... tu... tu... un pas în faţă. Gata. Luaţi-vă lucrurile.

Degetele şefului pipăiau o hârtiuţă din buzunarul tunicii.

— Nu rupeţi rândurile. N-am terminat.

Stukov ridică mâna în care ţinea hârtiuţa.

— Sunt printre voi lucrători ai organelor?

Cele două mii de arestaţi tăceau.

— E cineva printre voi, întreb, care a lucrat înainte la organe? La organe!

Din rândurile din spate, împungându-şi vecinii cu degetele, îşi croi drum cu hotărâre un ins uscăţiv, căruia, într-adevăr, îi fugeau ochii.

— Am lucrat ca informator, cetăţene şef.

— Cară-te de aici! îi spuse Stukov cu dispreţ şi satisfacţie.

1964

Lida

Condamnarea în lagăr, ultima condamnare a lui Krist, se apropia încet de sfârşit. Gheaţa moartă a iernii era roasă pe dedesubt de pârâiaşele primăvăratice ale timpului. Krist îşi impusese să nu se gândească la zilele de lucru rămase – un mijloc de a distruge voinţa omului, o fantasmă perfidă a speranţei care corupe sufletele deţinuţilor. Dar mersul timpului era tot mai grăbit – aşa se întâmplă mereu spre sfârşitul condamnării –, fericiţi cei eliberaţi pe neaşteptate, înainte de termen.

Krist alunga gândul la o posibilă eliberare, la ceea ce în lumea lui Krist poartă numele de libertate.

E foarte greu să te eliberezi. Krist o ştia din proprie experienţă. Ştia cum trebuie să înveţi din nou să trăieşti, ştia că e dificil să intri într-o lume cu alte etaloane şi criterii morale, ştia cât de greu e să reînvii acele noţiuni care

existau în sufletul omului înaintea arestării. Aceste noţiuni nu erau iluzii, ci legi ale unei alte lumi, ale lumii de dinainte.

Eliberarea era grea, dar şi prilej de bucurie, căci mereu se ridicau din adâncul sufletului acele forţe care îi dădeau lui Krist siguranţă în comportament, curajul în fapte şi o privire fermă spre zorii zilei de mâine.

Krist nu se temea de viaţă, dar ştia că nu-i de glumit cu ea, că viaţa e o treabă serioasă.

Krist mai ştia şi altceva: că odată întors în libertate, devenea „însemnat", „stigmatizat" pentru totdeauna – ţintă veşnică de vânătoare pentru câinii pe care stăpânii îi pot elibera din lesă în orice clipă.

Dar Krist nu se temea de persecuţie. Mai avea multe resurse – sufleteşti chiar ceva mai multe ca înainte, fizice – mai puţine.

Vânătoarea din *937* îl adusese la închisoare, la o nouă condamnare, mai lungă, şi când această condamnare a fost ispăşită, Krist a primit alta – şi mai mare. Dar până la execuţie mai erau câteva trepte, câteva trepte de pe o scară înspăimântătoare, vie şi în mişcare, ce uneşte individul cu statul.

Să te eliberezi era periculos. împotriva oricărui deţinut căruia i se termina condamnarea, începea în ultimul an o vânătoare în toată regula – nu se ştie dacă ordonată sau fabricată de Moscova, că „doar şi perii capului sunt număraţi", şi aşa mai departe. O vânătoare din provocări, denunţuri, interogatorii. Sunetele înfiorătoarei orchestre de jazz a lagărului, ale octetului „şapte suflă, unul bate toba" răsunau din ce în ce mai tare, mai clar în urechile celor care aşteptau să se elibereze. Tonul devenea tot mai sinistru şi puţini puteau să scape cu bine – şi din întâmplare! – din această vârşă, acest juvelnic, acest năvod, această plasă şi să-şi croiască drum în largul mării unde, pentru cel întors în libertate, nu existau puncte de orientare, căi sigure, zile şi nopţi fără pericole.

Krist ştia toate aceste lucruri, le înţelegea şi le ştia, de multă vreme le ştia, şi se apăra cum putea. Dar nu avea cum să le evite.

Acum se încheia a treia condamnare, cea de zece ani, dar numărul arestărilor, al „dosarelor" deschise, al

tentativelor de a-i da o altă condamnare (care, în cazul lui Krist, nu avuseseră niciun rezultat, adică fuseseră pentru el o victorie, o reuşită) era greu de calculat. Şi nici Krist nu le ţinea socoteala. Era de rău augur în lagăr.

Cândva, pe când era un puşti de şaisprezece ani, Krist primise prima sa condamnare. Abnegaţia, spiritul de sacrificiu chiar, dorinţa de a nu da ordine, ci de a face totul cu propriile sale mâini existau dintotdeauna în sufletul lui Krist, alături de dorinţa înflăcărată de a nu se supune comenzilor, părerilor, voinţei altora. Krist păstrase întotdeauna în adâncul sufletului său dorinţa de a-şi măsura forţele cu persoana care stă de cealaltă parte a mesei de anchetă, dorinţă cultivată din copilărie, prin intermediul lecturilor şi al oamenilor pe care Krist îi cunoscuse în tinereţe şi despre care auzise. Astfel de oameni erau mulţi în Rusia, în Rusia literară cel puţin, în periculoasa lume a cărţilor.

Krist era asociat cu „mişcarea" în toate arhivele Uniunii Sovietice, şi când s-a dat semnalul următoarei persecuţii, a plecat la Kolîma, cu stigmatul de moarte KRTD[154]. Era un *liternik,* un *litiorka*, posesorul celei mai periculoase litere: T. O filă ca foiţa fină de ţigară, lipită în dosarul personal al lui Krist: „directivă specială" de la Moscova; textul era tipărit colografic foarte neclar, neinteligibil, sau poate era al zecelea exemplar bătut la o maşină de scris. Krist avusese ocazia să ţină în mână acea foiţă prevestitoare de moarte, şi numele de familie era scris cu o mână fermă, cu caligrafia impasibil de clară a unui funcţionar – ca şi când textul nici n-ar fi avut importanţă –, de către un funcţionar care scrie numele cu ochii închişi şi îl trece cu cerneală pe rândul potrivit. „Pe durata perioadei de detenţie, a se priva de legături poştale şi telegrafice, a se angaja doar în munci fizice grele, a se raporta trimestrial în legătură cu comportamentul său".

„Directiva specială" era un ordin de a ucide, de a nu lăsa în viaţă, şi Krist înţelegea acest lucru. Doar că nu avea

154 În cazul condamnaţilor KRTD (activitate contrarevoluţionară troţkistă), litera T, prin care se diferenţiau de condamnaţii KRD (activitate contrarevoluţionară), însemna un regim de detenţie mult mai aspru şi imposibilitatea de a reveni la o viaţă normală.

când să se gândească la asta. Şi nici nu voia.

Toţi cei condamnaţi în temeiul „directivelor speciale” ştiau că foiţa aceasta de ţigară obligă orice autoritate viitoare – de la soldatul din escortă la şeful Direcţiei lagărelor – să supravegheze, să raporteze, să ia măsuri; ştiau că dacă vreun şefuleţ nu se va dovedi activ în anihilarea posesorilor „directivelor speciale”, acesta va fi denunţat de propriii tovarăşi şi colegi şi va suferi dezaprobarea conducerii superioare. Iar cariera lui în lagăr nu va avea niciun viitor dacă nu participă activ la executarea ordinelor de la Moscova.

La prospectările carboniere erau puţini deţinuţi. Contabilul prospecţiunii, *bâtovikul*[155] Ivan Bogdanov, care, prin cumul de funcţii, era şi secretarul directorului, vorbise cu Krist de câteva ori. Să fii paznic era o muncă bună. Paznicul anterior, un bătrân estonian, murise de insuficienţă cardiacă. Krist visa la această slujbă. Dar nu a primit-o... Şi s-a pus pe înjurat. Ivan Bogdanov l-a auzit.

— Tu ai „directivă specială”, spuse Bogdanov.

— Ştiu.

— Ştii ce înseamnă asta?

— Nu.

— Dosarul personal se face în două exemplare. Unul rămâne la persoana respectivă, ca un fel de buletin, iar celălalt se păstrează la Direcţia lagărelor. Al doilea, bineînţeles, nu e accesibil, dar nimeni nu l-a verificat vreodată. Important e că foaia de aici te însoţeşte peste tot.

Nu după mult timp, Bogdanov a fost transferat altundeva şi a venit să-şi ia rămas-bun de la Krist chiar unde lucra acesta, la puţul de explorare. Un foc ce fumega gonea ţânţarii de la puţ. Ivan Bogdanov se aşează pe marginea puţului şi scoase de la piept o hârtie foarte subţire, decolorată.

— Eu plec mâine. Astea sunt directivele tale speciale.

---

155 Derivat de la rus. bit (fel de viaţă, trai, viaţă cotidiană). În limbajul concentraţionar, termenul desemnează o categorie a deţinuţilor de drept comun şi a apărut în 1922, când autorităţile au considerat că infractorii proveniţi din rândul „clasei muncitoare“ erau victime ale condiţiilor de viaţă moştenite din regimul ţarist. În închisori şi lagăre se bucurau de privilegii, ca persoane ce puteau fi reeducate.

Krist le citi. Şi le ţinu minte pentru totdeauna. Ivan Bogdanov luă hârtia şi o arse în foc, fără s-o lase din mână până când nu arse şi ultima literă.

— Îţi doresc...

— Să fii sănătos.

A fost schimbat directorul – Krist avusese o groază de şefi la viaţa lui a fost schimbat secretarul directorului.

Krist începu să se simtă extenuat la mină şi ştia ce înseamnă asta. Se eliberase postul de macaragiu. Dar Krist nu avusese niciodată de-a face cu mecanismele şi privea cu suspiciune şi neîncredere până şi gramofonul. Dar Semionov, blatarul care renunţase la postul de macaragiu pentru o slujbă mai bună, îl linişti:

— Tu, „fraiere”, eşti o budală patentată, aşa că n-ai nicio şansă. Toţi sunteţi aşa. Toţi. De ce ţi-e frică? Un deţinut nu trebuie să se teamă de niciun mecanism. O să înveţi ce trebuie. N-ai nicio răspundere. E nevoie doar de un pic de curaj, atâta doar. Pune mâna pe levier şi nu mă mai ţine aici, că ratez şi eu ocazia...

Krist ştia că blatarii sunt una, iar „fraierii”, mai ales cei cu sigla KRTD, cu totul altceva, dar când veni vorba de răspundere, încrederea lui Semionov i se transmise lui.

Dispecerul era tot cel dinainte şi dormea în acelaşi loc, într-un colţ al barăcii. Krist se apropie de el.

— Şi tu ai directive speciale.

— De unde să ştiu eu?

— Păi te faci că nu ştii. Iar eu, să zicem că nu ţi-am văzut dosarul. Să încercăm.

Aşa a ajuns Krist macaragiu. Cupla şi decupla pârghiile cabestanului electric, întindea cablul de oţel, coborând vagonetele în mină. S-a odihnit puţin. O lună s-a odihnit. Apoi a venit un mecanic, *bâtovik*, şi Krist a fost trimis din nou în mină, unde împingea vagonete, le umplea cu cărbuni şi se gândea că mecanicul *bâtovik* n-o să rămână nici el prea mult să facă o muncă atât de meschină, fără profit, precum cea de macaragiu în mină. Doar pentru un *liternik*, cum era Krist, cabestanul din mină era raiul, şi odată ce mecanicul *bâtovik* va pleca, el va manevra iarăşi aceste pârghii binecuvântate şi va cupla întrerupătorul cabestanului.

Krist n-a uitat nicio zi petrecută în lagăr. De acolo, din mină, l-au dus în zona specială, l-au judecat şi i-au dat condamnarea aceasta, care acum se apropia de sfârşit.

Krist a reuşit să termine cursurile de felcer; a rămas în viaţă şi, mai ales, şi-a dobândit independenţa, un aspect important al profesiei de medic în Nordul îndepărtat. Acum Krist conducea camera de gardă a unui spital enorm pentru deţinuţi.

Dar nu aveai cum să te aperi. Litera T din sigla lui Krist era o marcă, un semn, un stigmat, o pată, din pricina căreia Krist fusese hăituit mulţi ani, fără să fie scos din abatajele aurifere îngheţate, pe un ger kolâmian de minus şaizeci de grade. Ucigându-l cu munca grea, cu efortul peste puteri din lagăr, proslăvit ca o „chestiune de onoare şi glorie, de curaj şi eroism”, ucigându-l cu bătăile superiorilor, cu paturile armelor soldaţilor din escortă, cu pumnii brigadierilor, cu ghionturile frizerilor, cu coatele camarazilor... Ucigându-l cu foamea, cu zeama chioară a supei de lagăr.

Krist ştia, văzuse şi observase de nenumărate ori că niciun alt articol din Codul Penal nu era la fel de periculos pentru stat ca sigla lui care conţinea litera „T”. Nici trădarea de patrie, nici terorismul, nici măcar acest întreg buchet cumplit de puncte ale articolului 58. Sigla de patru litere a lui Krist era stigmatul fiarei care trebuie ucisă, pe care ţi s-a ordonat s-o ucizi.

Această siglă era vânată de toate escortele din toate lagărele ţării trecute, prezente şi viitoare – niciun şef din lume n-ar fi dorit să-şi dovedească slăbiciunea în lichidarea unui asemenea „duşman al poporului”.

Acum, Krist, felcer într-un spital mare, ducea o luptă îndârjită cu blatarii, cu acea lume infracţională pe care statul o chemase în ajutor în 37 ca să-l extermine pe Krist şi pe tovarăşii lui.

În spital, Krist muncea foarte mult, fără să risipească nici timp, nici puteri. Superiorii, conform dispoziţiilor permanente de la Moscova, ordonaseră nu o dată ca deţinuţii din categoria lui Krist să fie daţi afară şi trimişi la muncile în comun. Dar directorul spitalului era un veteran al Kolîmei şi cunoştea valoarea energiei acestor oameni.

Înţelegea bine că Krist se implică şi se va implica foarte mult în munca sa. Iar Krist ştia că directorul înţelege acest lucru.

Şi iată că perioada de detenţie se scurgea încet, ca gheţurile iernii într-o ţară unde nu există ploi calde de primăvară care transformă viaţa, ci doar munca lentă şi distrugătoare a soarelui, când rece, când arzător. Condamnarea se topea ca gheaţa, se micşora. Sfârşitul detenţiei era aproape.

Grozăvia se apropia de Krist. Tot viitorul său avea să fie înveninat de acest important cazier, de articol, de KRTD. Ştampila aceasta îi va închide lui Krist drumul către orice viitor, i-l va închide pentru toată viaţa, oriunde în ţară, indiferent de locul de muncă. Ştampila aceasta nu doar că îl va priva de buletin, ci nu îi va permite o veşnicie să-şi găsească de lucru, n-o să-l lase să plece din Kolîma. Krist urmărea cu atenţie eliberarea celor puţini care, asemenea lui, supravieţuiseră până la final, având trecutul însemnat cu litera „T” – în condamnarea de la Moscova, în formularul-buletin din lagăr, în dosarul personal.

Krist încerca să-şi imagineze limita acestei forţe neutre care îi conduce pe oameni, încerca să o aprecieze la justa ei valoare.

În cel mai bun caz, va fi lăsat pe acelaşi post după ispăşirea condamnării, la vechiul lui loc de muncă. Nu va fi alungat din Kolîma. O să-l lase până la primul semnal, până la primul sunet de corn care deschide vânătoarea...

Ce e de făcut? Poate că lucrul cel mai simplu e funia... Mulţi rezolvaseră astfel această problemă. Nu! Krist se va lupta până la sfârşit. Se va lupta ca o fiară, se va lupta aşa cum fusese învăţat în această perpetuă hăituire a omului de către stat.

Multe nopţi Krist nu a dormit, gândindu-se la apropiata şi iminenta sa liberare. Nu blestema, nu se temea. Doar căuta.

Revelaţia a venit, ca întotdeauna, din senin. Din senin, dar după o tensiune cumplită, nu o tensiune spirituală, nici a forţelor sufleteşti, ci a întregii fiinţe a lui Krist. A venit aşa cum vin cele mai bune versuri, cele mai bune rânduri ale unei povestiri. Zi şi noapte te gândeşti la

ele fără să găseşti un răspuns, şi revelaţia vine ca bucuria cuvântului perfect, ca bucuria unei soluţii. Nu era bucuria speranţei: fuseseră prea multe dezamăgiri, greşeli, lovituri pe la spate pe drumul lui Krist.

Dar a venit revelaţia. Lida...

Krist lucra de mult în acest spital. Devotamentul lui necondiţionat faţă de interesele spitalului, energia, implicarea permanentă în orice problemă a spitalului – mereu în folosul spitalului! – îi asiguraseră deţinutului Krist un statut special. Felcerul Krist nu era responsabilul camerei de gardă, aceasta era o slujbă de salariat liber. Responsabil era nu se ştie cine – registrul de personal era întotdeauna un rebus pe care îl dezlegau în fiecare lună doi oameni: directorul spitalului şi contabilul-şef.

În întreaga sa viaţă conştientă Krist iubise puterea efectivă, nu respectul de ochii lumii. Şi în activitatea literară de pe vremuri – în tinereţe – nu îl atrăseseră gloria, celebritatea, ci conştiinţa propriei forţe şi ştiinţa de a scrie, de a face ceva nou, al său, ceva ce nu poate fi realizat de nimeni altcineva.

Stăpânii de drept ai camerei de gardă erau medicii de gardă, dar aceştia erau treizeci şi mersul lucrurilor în spital – succesiunea ordinelor, a „politicii” curente a lagărului şi a altor legi din lumea deţinuţilor şi a stăpânilor lor – se păstra doar în memoria lui Krist. Erau chestiuni delicate, accesibile nu oricui. Dar ele cereau atenţie şi soluţii, iar medicii de gardă înţelegeau acest lucru foarte bine. Practic, decizia de spitalizare a oricărui bolnav îi revenea lui Krist. Medicii o ştiau şi aveau chiar ordine directe, evident verbale, ale directorului.

Cu vreo doi ani în urmă medicul de gardă îl trăsese pe Krist deoparte.

— E aici o fată singură.

— Nu mă interesează nicio fată.

— Aşteaptă. Eu personal n-o cunosc. Uite care-i treaba.

Medicul îi şopti lui Krist la ureche nişte cuvinte grosolane şi neruşinate. De fapt, şeful administraţiei lagărului se ţinea după secretara lui, o deţinută de drept comun, fireşte. Soţul din lagăr al deţinutei fusese de mult

trimis într-o mină disciplinară, la ordinul şefului. Dar fata nu voia să trăiască cu şeful. Iar acum, fiind în trecere – tocmai trecea în apropiere un convoi de deţinuţi –, medicul încerca să o interneze ca să o scape de hărţuieli. Din Spitalul Central, pacienţii nu mai sunt trimişi înapoi după ce se fac bine: sunt transferaţi în altă parte. Poate acolo unde braţul şefului nu mai are cum să ajungă.

— Aşa deci! spuse Krist. Atunci adu fata.

— E aici. Intră, Lida!

O fată blondă, mică de statură, apăru în faţa lui Krist şi îl privi cu îndrăzneală.

Ah, câţi oameni nu-i trecuseră lui Krist prin faţa ochilor! Câte mii de ochi nu înţelesese şi descifrase! Krist greşea rar, foarte rar.

— Bine, spuse Krist. Internaţi-o în spital.

Şefuleţul care o adusese pe Lida dădu buzna în spital să protesteze, însă pentru gardienii din spital, un sublocotenent nu e un grad important. Nu-l lăsară să intre. Locotenentul nu reuşi să ajungă până la colonel, directorul spitalului; îl primi doar maiorul, medicul-şef.

Aşteptă nerăbdător să fie primit ca să-şi expună problema. Medicul-şef îl rugă pe locotenent să nu-i înveţe pe doctorii din spital cine e bolnav şi cine nu. Şi până la urmă, de ce îl preocupă soarta secretarei lui? Să ceară alta din lagărul local. Şi o să i se trimită, într-un cuvânt, medicul-şef nu avea timp de pierdut. Următorul!...

Locotenentul plecă înjurând şi dispăru din viaţa Lidei pentru totdeauna.

Întâmplarea a făcut ca Lida să rămână în spital. Făcea muncă de birou, lua parte la activităţile artistice. Krist nu aflase articolul în temeiul căruia fusese condamnată, nu îl interesaseră niciodată infracţiunile comise de oamenii pe care îi întâlnea în lagăr.

Spitalul era mare. O clădire uriaşă cu două etaje. De două ori pe zi, o escortă aducea schimbul personalului de serviciu din zona lagărului: medicii, asistentele, felcerii, infirmierii şi oamenii de serviciu se schimbau în tăcere în vestiar şi tot în tăcere se răspândeau prin secţiile spitalului şi abia când ajungeau la locul lor de muncă, se transformau în Vasili Feodorovici, Anna Nikolaevna, Katia sau Petea,

Vaska, în Lunganu sau Ciupitu, în funcţie de postul deţinut – de medic, asistentă, infirmier sau personal „extern”.

Întrucât lucra toată ziua, Krist nu mergea în lagăr. Uneori el şi Lida se întâlneau întâmplător şi îşi zâmbeau. Totul se întâmplase cu doi ani în urmă. În spital se schimbaseră deja de două ori şefii tuturor secţiilor. Nimeni nu-şi mai amintea cum fusese internată Lida în spital. Doar Krist îşi amintea. Şi voia să ştie dacă şi Lida îşi aminteşte.

Hotărârea lui Krist era luată şi, la şedinţa de personal, se apropie de Lida.

Lagărul nu e amator de sentimentalisme, nici de introduceri şi explicaţii lungi şi inutile, nici de tot felul de „abordări”.

Şi Lida, şi Krist erau veterani ai Kolîmei.

— Ascultă, Lida, lucrezi la Secţia de evidenţă?

— Da.

— Tu baţi la maşină actele de eliberare?

— Da, îi răspunse Lida. Le mai scrie şi şeful. Dar nu se descurcă, strică formularele. Toate actele astea eu le bat la maşină.

— În curând o să ajungi şi la ale mele.

— Felicitări...

Lida culese un fir de praf invizibil de pe halatul lui Krist.

— O să treci toate antecedentele mele penale, e o rubrică specială, nu-i aşa?

— Da, aşa e.

— Sari peste litera T din KRTD.

— Am înţeles, îi spuse Lida.

— Dacă observă şeful când semnează, zâmbeşti şi spui că ai greşit. Că ai stricat un formular...

— Ştiu ce să spun...

Personalul de serviciu se alinia în formaţia de plecare.

După două săptămâni, Krist a fost convocat şi i-a fost înmânat certificatul de eliberare, fără litera „T”.

Doi ingineri şi un medic, cunoscuţi de-ai lui Krist, îl însoţiră la secţia de paşapoarte, ca să vadă ce fel de buletin va primi Krist. Sau dacă îi va fi refuzat, aşa cum... Documentele erau predate printr-o ferestruică. Răspunsul venea după patru ore. Krist luă prânzul la prietenul său

medic, fără să-şi facă griji. În asemenea situaţii, trebuie să ştii să te forţezi să prânzeşti, să cinezi şi să iei micul dejun.

Patru ore mai târziu prin ferestruică a fost azvârlită hârtiuţa liliachie a unui buletin valabil un an.

— Pe un an? întrebă Krist nedumerit, dând întrebării un înţeles aparte.

Prin ferestruică apăru mutra rasă a unui militar.

— Pe un an. Momentan n-avem formulare pentru buletine pe cinci ani, cum e prevăzut la dumneavoastră. Dacă vreţi să mai aşteptaţi până mâine, când primim formulare, îl transcriem. Sau îl schimbaţi pe ăsta peste un an?

— Mai bine îl schimb peste un an.

— Bine.

Şi trânti ferestruica.

Cunoscuţii lui Krist erau uluiţi. Inginerul era de părere că e izbânda lui Krist, altul vedea în acest lucru mult aşteptata îmblânzire a regimului, rândunica cea dintâi care, fără doar şi poate, vesteşte primăvara. Doctorul, în schimb, vedea în asta mâna lui Dumnezeu.

Krist nu i-a spus Lidei niciun cuvânt de mulţumire. Dar ea nici nu-l aştepta. Pentru aşa ceva nu se mulţumeşte. Recunoştinţa e un cuvânt nepotrivit.

1965

Anevrism de aortă

Ghenadi Petrovici Zaiţev intră în gardă la nouă dimineaţa, iar la zece şi jumătate sosi deja un convoi de pacienţi format din femei. Printre ele era şi pacienta despre care Podşivalov îi vorbise lui Ghenadi Petrovici: Ekaterina Glovatkaia. Cu ochi negri şi trupeşă, femeia îi plăcu lui Ghenadi Petrovici, chiar foarte mult.

— Nu e rea, ce zici? îl întrebă un felcer, când pacientele au fost duse să se spele.

— Nu e rea...

— Ea e cea care... şi felcerul îi şopti ceva la ureche doctorului Zaiţev.

— Ei şi? Ce, o fi a lui Senka? răspunse Ghenadi Petrovici cu glas tare. A lui Senka, a lui Venka, da încercarea moarte n-are.

— Atunci succes! Din tot sufletul!

Spre seară, Ghenadi Petrovici plecă să facă turul spitalului. Felcerii de gardă, cunoscând obiceiurile lui Zaiţev, turnau în eprubete amestecuri neobişnuite din *tinctura absenţi* şi *tinctura valeriani,* ba chiar lichior Noaptea albastră, de fapt alcool denaturat. Faţa lui Ghenadi Petrovici se făcea tot mai roşie, iar părul alb, tuns scurt, nu ascundea chelia stacojie a medicului de gardă. Zaiţev ajunse în salonul femeilor la unsprezece noaptea. Secţia fusese deja închisă cu zăvoare de fier ca să fie evitat asaltul blatarilor-violatori din salonul bărbaţilor. Uşa avea un vizor, un „ochi", şi o sonerie electrică legată la postul de gardă, unde era paza.

Ghenadi Petrovici bătu la uşă, „ochiul" clipi şi zăvoarele zăngăniră. Asistenta din garda de noapte deschise uşa. Ştia prea bine slăbiciunile lui Ghenadi Petrovici, aşa că îl trata cu toată indulgenţa unui deţinut faţă de alt deţinut.

Ghenadi Petrovici trecu în sala de tratamente, şi sora îi dădu o eprubetă plină cu Noapte albastră. Ghenadi Petrovici o bău.

— Dintre cei veniţi azi, cheam-o pe asta... pe Glovatkaia.

— Dar...

Sora clătină din cap dezaprobator.

— Nu e treaba ta. Cheam-o aici!

Katia bătu la uşă şi intră. Medicul de gardă închise uşa cu zăvorul. Katia se aşeză pe marginea canapelei. Ghenadi Petrovici îi descheie halatul, trase gulerul într-o parte şi şopti:

— Trebuie să te ascult... inima ta... Şefa ta m-a rugat... O s-o fac franţuzeşte... Fără stetoscop...

Ghenadi îşi lipi urechea păroasă de pieptul cald al Katiei. Totul se petrecea la fel cum se petrecuse de alte zeci de ori, cu alte paciente. Faţa lui Ghenadi Petrovici se făcuse stacojie şi medicul asculta doar bătăile surde ale propriei inimi. O îmbrăţişă pe Katia. Deodată, auzi un sunet ciudat şi

foarte cunoscut. Ai fi zis că undeva, în apropiere, toarce o pisică sau susură un izvor. Ghenadi Petrovici era înainte de toate medic: pe vremuri fusese totuşi asistentul lui Pletniov[156].

Propria inimă bătea tot mai încet, tot mai regulat. Ghenadi Petrovici îşi şterse fruntea năduşită cu un prosop şi începu din nou s-o asculte pe Katia. îi ceru să se dezbrace şi ea se dezbrăcă, alarmată de tonul schimbat al acestuia, de neliniştea care se simţea în glasul şi în privirea lui.

Ghenadi Petrovici o ascultă încă o dată şi încă o dată – torsul de pisică nu înceta.

Se plimbă o vreme prin încăpere, pocnind din degete, apoi deschise uşa. Asistenta din garda de noapte intră zâmbind complice.

— Să-mi aduceţi fişa de observaţie a acestei paciente, spuse Ghenadi Petrovici. Duceţi-o în salon. Iertaţi-mă, Katia.

Ghenadi Petrovici luă dosarul cu istoricul bolii Glovatkăi şi se aşeză la masă.

— Vedeţi, Vasili Kalinâci, îi spuse directorul spitalului noului secretar de partid în dimineaţa următoare, sunteţi de puţin timp în Kolîma şi nu ştiţi toate şmecheriile domnilor deţinuţi. Citiţi un pic din ce a scornit azi medicul de gardă. Uitaţi raportul lui Zaiţev.

Secretarul de partid se duse la fereastră şi, după ce trase perdeaua, se aşeză în lumina pe care gheaţa de afară o împrăştia pe fila raportului.

— Ei, ce zici?

— Pare foarte grav...

Directorul izbucni în râs.

— Pe mine, spuse el cu un aer important, pe mine nu mă duce de nas domnul Podşivalov.

Podşivalov era un deţinut, responsabil al cercului artistic sau al „teatrului iobagilor”[157], cum îl numea în glumă directorul.

— Păi de ce să te ducă de nas?

---

156 Dmitri Pletniov, cardiolog de reputaţie internaţională, condamnat la 25 de ani de închisoare, mort, se pare, în 1953, în lagărul de la Vorkuta.

157 În feudalism, unii nobili organizau pe moşiile lor teatre, în care jucau robii.

— Îţi spun eu de ce, dragul meu Vasili Kalinâci. Fata asta, Glovatkaia, a fost în brigada culturală. Artiştii, după cum ştii, se bucură de oarece libertate. Ea e femeia lui Podşivalov.

— Aşa...

— Se înţelege de la sine că imediat ce-am aflat, am dat-o afară din brigadă şi am trimis-o într-o mină disciplinară pentru femei. În cazuri din astea, Vasili Kalinâci, îi separăm pe amanţi. Care e mai util şi mai important îl ţinem la noi, pe celălalt – la mina disciplinară...

— Nu e foarte corect. Amândoi trebuie...

— În niciun caz. Scopul e să-i separăm. Persoana utilă rămâne în spital. Şi lupii sunt sătui, şi oile tefere.

— Asta aşa e...

— Ascultă mai departe. Glovatkaia a plecat la disciplinară şi după o lună ne-o aduc palidă, bolnavă – că doar ştiu ei acolo ce măselariţă să înghită – şi o internează. Aflu dimineaţă şi dau ordin s-o externeze, să se ducă la mama dracului. E luată de aici. După trei zile iar ne-o aduc. De data asta, mi-au spus că e maestră în broderie – în Ucraina de Vest toate sunt maestre –, şi nevastă-mea mă roagă s-o las în spital o săptămână. Mi-o fi pregătind o surpriză de ziua mea, o broderie, îmi zic... într-un cuvânt, îl chem pe Podşivalov şi îi spun: dacă-mi dai cuvântul că nu încerci să te vezi cu Glovatkaia, o internez o săptămână. Şi Podşivalov face o plecăciune şi îmi mulţumeşte.

— Şi? S-au văzut?

— Nu, nu s-au văzut. Dar acum acţionează prin interpuşi. Uite, Zaiţev ăsta – nimic de zis, nu e doctor rău. Chiar faimos pe vremuri. Dar acum o ţine pe-a lui, a scris şi în raport: „Glovatkaia are anevrism de aortă. Şi toţi ceilalţi i-au găsit nevroză cardiacă, stenocardie. De la mină au trimis-o cu insuficienţă cardiacă. Era un diagnostic fals, medicii noştri au descoperit-o imediat. În schimb, Zaiţev, după cum bine vezi, scrie că „orice mişcare bruscă a pacientei poate avea un deznodământ fatal”. Ca să vezi de ce sunt în stare!

— Daaa, spuse secretarul de partid. Dar mai sunt şi alţi medici, ar putea s-o vadă şi ei.

Directorul o mai trimisese pe Glovatkaia şi la alţi

medici, până la raportul lui Zaiţev. Obedienţi, toţi o declaraseră sănătoasă. Directorul a ordonat să fie externată.

Cineva bătu la uşa cabinetului. Era Zaiţev.

— Ai putea măcar să te piepteni înainte să te prezinţi în faţa unui superior.

— Bine, răspunse Zaiţev aranjându-şi părul. Am venit la dumneavoastră cu o problemă importantă, cetăţene director. O expediază pe Glovatkaia. Ea are anevrism de aortă, chiar foarte grav. Orice mişcare...

— Marş de-aici! urlă directorul. Până unde-au ajuns, nemernicii! Să vină la mine în birou...

După percheziţia tradiţională, efectuată fără grabă, Katia îşi strânse lucrurile, le băgă într-un sac şi se încolonă în rândurile convoiului. Un soldat din escortă îi strigă numele, ea făcu câţiva paşi şi uşa imensă a spitalului o împinse afară. Un camion acoperit cu pânză de cort se afla la intrarea spitalului. Oblonul din spate era lăsat. O infirmieră, care stătea în remorcă, îi întinse Katiei mâna. Din pâcla groasă îngheţată se ivi Podşivalov. O salută pe Katia agitând o mănuşă, Katia îi răspunse cu un zâmbet calm şi vesel, apoi îi întinse mâna infirmierei şi sări în maşină.

În clipa aceea simţi o arsură puternică în piept, îşi pierdu cunoştinţa şi văzu pentru ultima oară chipul schimbat de groază al lui Podşivalov şi ferestrele îngheţate ale spitalului.

— Duceţi-o la camera de gardă, ordonă medicul de serviciu.

— Mai bine la morgă, spuse Zaiţev.

1960

Bucata de carne

Da, Golubev adusese această jertfă de sânge. O bucată de carne tăiată din corpul lui şi aruncată la picioarele atotputernicului Dumnezeu al lagărelor. Să-l înduplece. Să-l înduplece sau să-l înşele? Viaţa repetă

temele shakespeariene mai des decât credem. Oare Lady Macbeth, Richard al III-lea, regele Claudius ţin doar de îndepărtatul Ev Mediu? Iar Shylock, cel care voia să taie din trupul neguţătorului din Veneţia un funt de carne de om viu, oare acel Shylock e doar o poveste? Fără îndoială, apendicele vermiform al cecumului, un organ rudimentar, cântăreşte mai puţin de un funt. La fel de adevărat e că jertfa de sânge fusese adusă în condiţii complet aseptice. Şi totuşi...

Organul rudimentar s-a dovedit a nu fi deloc rudimentar, ci necesar, eficient, capabil să salveze viaţa...

Sfârşitul de an umple de nelinişte viaţa deţinuţilor. A tuturor celor care nu ocupă un post sigur (şi care dintre deţinuţi e încredinţat că are un post sigur?). Mă refer, bineînţeles, la 58-ştii care, după mulţi ani de muncă în abataj, în foame şi frig, şi-au câştigat fericirea iluzorie şi nesigură de a lucra câteva luni, câteva săptămâni, în specialitatea lor sau ca „pripăşiţi" – contabil, felcer, doctor, laborant – la cei care au răzbit în profesii menite doar oamenilor liberi (dar oameni liberi nu există) sau *bâtovikilor*, care apreciază prea puţin aceste „munci privilegiate", întrucât îşi pot găsi oricând aşa ceva şi, drept urmare, nu fac decât să se îmbete sau chiar mai rău.

În posturile prevăzute în schemă lucrează şi 58-işti. Şi o fac bine. La perfecţie. Şi fără speranţă. Pentru că vine o comisie, îi găseşte şi îi dă afară, iar conducerea se mai alege şi cu o mustrare. Directorul nu vrea să-şi strice relaţiile cu această înaltă comisie, îi înlătură din timp pe toţi cei cărora nu li se cuvin aceste posturi „privilegiate".

Un şef bun aşteaptă sosirea comisiei. Să se descurce comisia: să dea afară pe cine doreşte şi să-l ducă de acolo. Dar nu pentru multă vreme. Cei care rămâneau rămâneau pentru mult timp: un an, până la sfârşitul lui decembrie următor. Sau cel puţin jumătate de an. Un şef mai rău, mai prost o face chiar el, fără să mai aştepte venirea comisiei, ca să poată raporta că totul e în ordine.

Iar cel mai prost dintre şefi, cel mai puţin experimentat execută fidel ordinele conducerii superioare şi nu permite 58-iştilor să facă nicio altă muncă, în afară de târnăcop şi roabă, fierăstrău şi topor.

Unui asemenea şef îi merge cel mai rău. Şefii ca el sunt repede daţi afară.

Toate aceste descinderi-incursiuni ale comisiilor au loc întotdeauna spre sfârşitul anului. Conducerea superioară îşi are propriile sarcini neîndeplinite în materie de control şi, la sfârşitul anului, încearcă să le remedieze. Şi trimit comisii. Unii vin chiar ei în persoană. De ce nu? Sunt bune şi deplasările, „centrele" nu scapă de o inspecţie individuală, au ce să bifeze la sarcini îndeplinite, îşi mai dezmorţesc picioarele, mai dau o tură cu maşina şi, în plus, e o ocazie să-şi arate temperamentul, forţa, importanţa.

Toate acestea le ştiu deopotrivă şi deţinuţii, şi şefii – de la cei mai mici până la cei mai sus-puşi, cu multe stele pe epoleţi. Jocul nu e nou, ritualul e bine cunoscut. Şi, cu toate acestea, stârneşte nelinişte, e periculos şi inevitabil.

Această debarcare din decembrie poate să „frângă" destinul unora şi să-i bage în mormânt pe fericiţii de ieri.

Aceste incursiuni nu aduc pentru nimeni nicio schimbare în bine. Deţinuţii, mai ales cei cu articolul 58, nu aşteaptă nimic bun de la ele. Se aşteaptă doar la ce e mai rău.

Încă din ajun încep să umble zvonuri, *paraşele* din lagăr care se împlinesc întotdeauna. A venit, umblă vorba, nu ştiu ce şef, cu un camion întreg cu militari şi o dubă, un „corb negru" ca să-şi ducă captura în lagărele de muncă. Conducerea locală începe să se agite, cei mari devin mărunţi pe lângă stăpânii vieţii şi ai morţii – pe lângă nişte căpitani, maiori şi locotenenţi-colonei necunoscuţi. Aceştia din urmă se ascund undeva, în fundul cabinetelor. Căpitanii şi maiorii aleargă prin curte cu nişte liste, iar una dintre ele conţinea, cu siguranţă, şi numele lui Golubev. Golubev simţea asta, o ştia. Dar încă nu se anunţase nimic, nu chemaseră pe nimeni. În zonă nimeni nu fusese încă scos din evidenţe.

Cam cu jumătate de an în urmă, în timpul obişnuitei vizite în sat a corbului negru şi a obişnuitei vânători de oameni, Golubev, care pe atunci nu figura în liste, stătea lângă postul de gardă cu un chirurg deţinut. Chirurgul se ocupa în spital nu doar de operaţii, ci trata toate bolile.

În corbul negru era înghesuit un lot de deţinuţi

înhăţaţi, capturaţi şi demascaţi. Chirurgul îşi lua rămas-bun de la un prieten care era dus de-acolo.

Golubev stătea lângă chirurg. Când maşina s-a îndepărtat, stârnind un nor de praf, şi a dispărut în defileu, chirurgul, privindu-l pe Golubev în ochi, a spus despre prietenul său care plecase spre moarte: „Numai eu sunt vinovat. O criză de apendicită acută şi ar fi rămas aici”.

Golubev a ţinut minte bine acele cuvinte. Nu ideea a reţinut-o, nici raţionamentul. Era vorba de o amintire vizuală: privirea dură a chirurgului, norii groşi de praf...

— Te caută dispecerul, spuse cineva care se apropia în fugă, şi Golubev îl văzu pe dispecer.

— Strânge-ţi lucrurile!

Dispecerul ţinea în mână o foaie-listă. Lista nu era lungă.

— Vin acum, spuse Golubev.

— Să vii la postul de gardă.

Dar Golubev nu se duse la postul de gardă. Ţinându-se cu amândouă mâinile de jumătatea dreaptă a pântecelui, începu să geamă şi porni şchiopătând spre secţia medicală.

La intrare apăru chirurgul, acelaşi chirurg, şi în ochii lui se reflectă ceva, ca o amintire. Poate norul de praf care învăluia maşina care îl ducea pentru totdeauna pe prietenul chirurgului.

Controlul a fost scurt.

— La spital. Să vină asistenta de operaţie. Chemaţi-l pe medicul din sat să mă asiste. E o operaţie urgentă.

La spital, la vreo doi kilometri de zonă, pe Golubev l-au dezbrăcat, l-au spălat şi l-au internat.

Doi infirmieri l-au adus pe Golubev şi l-au aşezat pe masa de operaţie. L-au legat de masă cu chingi de pânză.

— Acum o să-ţi facem o injecţie, auzi glasul chirurgului. Dar tu, mi se pare mie, eşti un băiat curajos.

Golubev tăcea.

— Răspunde! Soră, vorbeşte cu pacientul.

— Te doare?

— Da.

— Aşa se întâmplă mereu la anestezia locală, auzi Golubev glasul chirurgului, care explica ceva asistentului.

Analgezice doar cu numele. Uite, el...

— Mai rabdă un pic!

Golubev se cutremură din tot corpul din pricina durerii puternice, dar aproape instantaneu durerea îşi pierdu din intensitate. Chirurgii vorbeau ceva toţi deodată, cu voce tare, pe un ton vesel. Operaţia se apropia de sfârşit.

— Ei bine, ţi-am scos apendicele. Soră, arată-i pacientului carnea. O vezi?

Asistenta apropie de faţa lui Golubev o bucăţică de intestin, de forma unui şarpe, mare cât jumătate de creion.

— Instrucţiunile cer să i se arate pacientului că incizia nu a fost făcută degeaba, că apendicele a fost efectiv îndepărtat, îi explica chirurgul asistentului său liber. Şi dumneavoastră aveţi ceva practică.

— Vă mulţumesc foarte mult pentru lecţie, spuse medicul civil.

— Pentru lecţia de omenie, de dragoste pentru om, se exprimă confuz chirurgul, scoţându-şi mănuşile.

— Dacă se mai întâmplă ceva asemănător, chemaţi-mă neapărat, spuse medicul civil.

— Dacă se mai întâmplă ceva asemănător, vă chem negreşit, spuse chirurgul.

Infirmierii, nişte bolnavi în convalescenţă în halate albe cârpite, îl duseră pe Golubev în salonul spitalului. Salonul era mic, era o sală postoperatorie, dar în spital se făceau puţine operaţii şi acum acolo erau internaţi pacienţi care nu suferiseră intervenţii chirurgicale. Golubev stătea întins pe spate, atingând cu grijă tifonul înfăşurat ca brâul fachirilor indieni sau al yoghinilor. Golubev văzuse astfel de desene în revistele din copilărie şi apoi aproape toată viaţa n-a ştiut dacă există cu adevărat fachiri şi yoghini ca aceia. Dar gândul la yoghini îi alunecă din minte şi dispăru. Încordarea, tensiunea nervoasă slăbeau şi sentimentul plăcut al datoriei împlinite cuprindea trupul lui Golubev. Fiecare celulă a corpului său cânta, torcea ca o pisică. Era un răgaz de câteva zile. Deocamdată Golubev scăpase de trimiterea în necunoscut, la ocnă. Era o amânare. În câte zile se cicatrizează rana? Şapte-opt. Înseamnă că peste două săptămâni o să fie din nou în pericol. Două săptămâni sunt un răstimp foarte mare, un mileniu, suficient să te

pregăteşti pentru noi încercări. Dar perioada de cicatrizare e de şapte-opt zile după manual, şi după primele suturi, cum spun doctorii. Dar dacă se infectează? Dacă pansamentul care acoperă rana se desprinde de piele mai devreme? Golubev pipăia cu atenţie pansamentul tare, aproape uscat, îmbibat cu gumă arabică. Pipăia rana prin tifon. Da... Era ieşirea de urgenţă, o rezervă de câteva zile, poate chiar luni. Dacă o să fie nevoie. Golubev îşi aminti pavilionul mare al spitalului de la mină, unde fusese internat cu un an în urmă. Aproape toţi bolnavii de acolo îşi desfăceau noaptea bandajele, presărau murdărie salvatoare, murdărie adevărată, adunată de pe jos, îşi zgâriau rănile şi le zgândăreau. Atunci, novicelui Golubev aceste pansamente refăcute îi stârniseră uimirea, ba chiar un soi de dispreţ. Dar trecuse un an, şi Golubev începuse să înţeleagă comportamentul bolnavilor, aproape că-i invidia. Acum se putea folosi de experienţa de atunci. Golubev adormi şi se trezi pentru că mâna cuiva îi trăsese pătura de pe faţă. Golubev dormea întotdeauna ca în lagăr, acoperindu-se până peste cap, încercând, înainte de toate, să se încălzească şi să-şi protejeze capul. Deasupra lui Golubev era aplecat un chip frumos, cu mustaţa şi părul tunse scurt, asemenea polonezilor sau boxerilor. Într-un cuvânt, capul nu era nicidecum al unui deţinut, şi Golubev, deschizând ochii, se gândi că o fi vreo amintire, precum cea cu yoghinii, sau un vis, poate un coşmar, sau poate că nu.

— Un „fraier”, spuse dezamăgit individul, cu glas răguşit, trăgând la loc pătura peste capul lui Golubev. E un „fraier”. Aici nu sunt oameni.

Dar Golubev, dând la o parte pătura cu degetele sale lipsite de vlagă, se uită la individ. Bărbatul îl cunoştea pe Golubev, iar Golubev îl cunoştea şi el. Nu încăpea nicio îndoială. Dar mai bine să nu se grăbească să-l recunoască. Trebuia să-şi amintească bine. Să-şi amintească tot. Şi Golubev îşi aminti. Bărbatul tuns scurt era... Acum îşi dă jos cămaşa, lângă fereastră, şi Golubev o să vadă pe pieptul lui un ghem de şerpi încolăciţi. Bărbatul se întoarse, şi ghemul de şerpi încolăciţi apăru în faţa ochilor lui Golubev. Era Kononenko, un blatar cu care Golubev fusese în lagărul de tranzit cu câteva luni în urmă, un ucigaş cu mai multe

condamnări, blat*ar not*oriu, care de câţiva ani se „împotmolise” prin spitale şi închisori preventive. Îndată ce venea momentul transferului în altă parte, Kononenko omora pe careva din lagărul de tranzit, nu conta pe cine, un „fraier” oarecare – îl sufoca cu un prosop. Prosopul, unul regulamentar, era arma mortală a lui Kononenko, semnătura lui de autor. îl arestau, i se deschidea un dosar nou, era din nou judecat şi i se mai adăuga o condamnare de douăzeci de ani la sutele de ani deja acumulate. După proces, Kononenko făcea tot posibilul să ajungă în spital să se „odihnească”, apoi comitea altă crimă şi totul o lua de la capăt. În acea vreme, execuţiile blatarilor fuseseră suspendate. Executaţi puteau fi doar „duşmanii poporului”, adică 58-iştii.

„Acum Kononenko e în spital, cugeta Golubev cu calm, şi fiecare celulă a corpului său cânta de bucurie şi nu se temea de nimic, încrezătoare în reuşită. Acum Kononenko e în spital. Parcurge «ciclul» spitalicesc al metamorfozelor sale sinistre. Mâine sau poate poimâine, după cunoscutul program, Kononenko va săvârşi o nouă crimă”. Să fi fost în van toate aspiraţiile lui Golubev, operaţia, acea teribilă încordare a voinţei? Pe el, pe Golubev, avea să-l sufoce Kononenko, el era următoarea victimă? Poate n-ar fi trebuit să evite transferul în lagărul de muncă forţată, unde ţi se fixează „asul de care”, ţi se coase un număr din cinci cifre pe spate şi primeşti haine vărgate? în schimb, nu te bat, nu ţi se fură raţia de grăsimi. Acolo nu sunt atâţia Kononenko.

Patul lui Golubev era lângă fereastră. În faţa lui stătea Kononenko. Iar în dreptul uşii, la picioarele lui Kononenko, se afla un al treilea bolnav. Golubev îi vedea bine faţa acestui al treilea pacient, nu trebuia să se întoarcă ca s-o vadă. Golubev îl cunoştea şi pe el. Era Podosenov, un veşnic locatar al spitalului.

Se deschise uşa şi intră felcerul cu medicamentele.

— Kazakov! strigă el.

— Aici! răspunse Kononenko ridicându-se.

— Ai o misivă!

Şi îi înmână o hârtiuţă împăturită de câteva ori.

„Kazakov?” întrebarea îi pulsa în cap fără oprire. Dar

acesta nu era Kazakov, ci Kononenko. Şi, deodată, Golubev pricepu. O sudoare rece îi acoperi tot trupul.

Lucrurile stăteau mult mai rău. Niciunul dintre cei trei nu greşea. Era Kononenko, un „pesmet”[158], cum îl numeau blatarii pe cel care îşi lua numele altcuiva şi, sub acest nume străin, sub numele de Kazakov, cu condamnările acestuia, era internat în spital ca „substitut”. Era mult mai rău, mai periculos. Dacă Kononenko ar fi fost doar Kononenko, victima lui ar fi putut fi Golubev sau poate că nu. În acest caz ar mai fi existat o soluţie, o şansă, o posibilitate de salvare. Dar dacă Kononenko era Kazakov, atunci pentru Golubev nu mai exista scăpare. O simplă bănuială din partea lui Kononenko şi Golubev va muri.

— Ce, ne-am mai întâlnit undeva? Ce te uiţi la mine ca un şarpe boa la un iepure? Sau ca un iepure la un boa? Cum se spune corect în limba asta a voastră, a învăţaţilor?

Kononenko şedea pe un taburet în faţa patului lui Golubev şi rupea misiva cu degetele lui groase şi aspre, aruncând bucăţelele de hârtie pe pătura lui Golubev.

— Nu, nu ne-am mai întâlnit, spuse Golubev cu glas răguşit, pălind.

— Mai bine că nu ne-am întâlnit, zise Kononenko, luând prosopul dintr-un cui bătut în peretele deasupra patului şi agitându-l în faţa lui Golubev. Încă de ieri m-am hotărât să-i fac de petrecanie „doctorului” ăstuia, adăugă, arătând cu capul spre Podosenov, pe chipul căruia se citea o spaimă fără margini. Să vezi ce face nemernicul, spunea vesel Kononenko, îndreptând prosopul în direcţia lui Podosenov. îşi pune sânge în urină, are un borcan sub pat. Se zgârie la un deget şi picură sânge în urină. Se pricepe. Parc-ar fi doctor. Analiza finală de laborator: sânge în urină. Şi „doctorul” nostru rămâne aici. Acuma, spune tu, merită un individ ca ăsta să mai trăiască pe lume?

— Nu ştiu, răspunse Golubev.

— Nu ştii? Ba ştii. Şi ieri te-au adus pe tine. Tu ai fost cu mine în lagărul de tranzit, nu-i aşa? înainte de procesul meu de atunci. Unde m-am dat drept Kononenko...

---

158 Deţinut care se foloseşte de numele altuia pentru a obţine eliberarea anticipată.

— Nu te-am văzut în viaţa mea, spuse Golubev.

— Ba m-ai văzut. Atunci m-am şi decis. În locul „doctorului” te aranjez pe tine. Ce vină are el?

Kononenko arătă spre faţa palidă a lui Podosenov, căruia îi revenea sângele în obraji şi, încet-încet, îşi recăpăta culoarea.

— Ce vină are el? El încearcă să-şi salveze viaţa. Ca tine. Sau ca mine, de pildă...

Kononenko se plimba prin salon, trecând dintr-o mână în alta bucăţelele de hârtie din bileţelul primit.

— Ţi-aş fi făcut de petrecanie şi te-aş fi trimis pe lună, fără să clipesc. Da mi-a adus felcerul misiva asta, înţelegi... Trebuie să mă car de-aici cât mai repede. „Javrele” îi măcelăresc pe ai noştri la mină. Ne-au chemat în ajutor pe toţi hoţii din spital. Tu nici nu ştii ce viaţă ducem noi... Habar n-ai, fraiere!

Golubev tăcea. Cunoştea acea viaţă. Ca un „fraier”, evident, din afară.

După-masă, Kononenko a fost externat şi a dispărut din viaţa lui Golubev pentru totdeauna.

Cât a stat liber al treilea pat, Podosenov a avut timp să vină pe marginea patului lui Golubev, i s-a aşezat la picioare şi i-a şoptit:

— Kazakov sigur o să ne omoare, pe amândoi. Trebuie să anunţăm conducerea...

— Ia mai du-te-n mă-ta! spuse Golubev.

1964

Procesul meu

Brigada noastră a fost vizitată de FEODOROV în persoană. Ca întotdeauna când veneau şefii, roţile roabelor se învârteau mai repede, loviturile târnăcoapelor se înteţeau, se auzeau mai tare. Adevărul e că nu erau cu mult mai dese şi mai puternice: aici munceau lupii bătrâni ai lagărelor, care nu se sinchiseau de niciun şef şi, pe deasupra, nici nu prea aveau putere. Creşterea ritmului de lucru nu era decât un tribut laş adus tradiţiei şi, poate, o

dovadă de respect faţă de propriul şef de brigadă: acesta ar fi fost acuzat de complot, dat afară şi judecat, dacă brigada s-ar fi oprit din lucru. Dorinţa neputincioasă de a găsi un pretext pentru odihnă ar fi fost înţeleasă ca un act ostil, ca un protest. Roţile roabelor se învârteau mai repede, dar mai mult din respect decât din frică.

FEODOROV, al cărui nume îl repetau zeci de buze pârjolite, crăpate de vânt şi de foame, era ofiţerul politic al Secţiei raionale la mină. Se apropia de abatajul în care lucra brigada noastră.

Puţine privelişti sunt atât de grăitoare precum cea a şefilor lagărului, aşezaţi unul lângă altul, cu feţele roşii din cauza alcoolului, cu trupurile ghiftuite, murdare, îngreunate de grăsime, în scurte îmblănite de oaie, sclipitoare ca soarele, nou-nouţe şi rău mirositoare, în cuşme de blană, cu motive iakute şi mănuşi cu manşete decorate cu modele în culori vii, pe de o parte şi, pe de alta – mierlitorii, nişte fitile jerpelite, în pufoaice uzate, din care ieşeau, parcă fumegând, smocuri de vată, mierlitorii, ale căror feţe murdare, numai piele şi os, cu ochii înfundaţi în orbite, sclipind de foame păreau să semene una cu alta. Asemenea compoziţii picturale se întâlneau în fiecare zi, în fiecare oră – şi în vagoanele cu deţinuţi de pe ruta Moscova-Vladivostok, şi în corturile zdrenţuite de prelată din lagăr, unde iernau, la polul frigului, deţinuţii, fără să se dezbrace, fără să se spele, unde părul îngheţat se lipea de pereţii cortului şi unde era imposibil să te încălzeşti. Acoperişurile corturilor erau rupte – în timpul exploziilor din abatajele apropiate cădeau pietre peste cort; una mare chiar rămăsese înăuntru pentru totdeauna: pe ea se stătea, se mânca, se împărţea pâinea...

FEODOROV mergea fără grabă prin abataj. Era însoţit de alte persoane în scurte îmblănite: cine erau nu mi-a fost dat să aflu.

Era vreme de primăvară, o vreme neplăcută, când apa rece ca gheaţa ieşea de peste tot, ia *rciunii* de cauciuc pe care îi foloseam vara încă nu se distribuiseră. Cu toţii aveam în picioare încălţări de iarnă – *burki* de pânză din pantaloni vechi vătuiţi şi talpă din acelaşi material – prin care intra apa după primele zece minute de muncă.

Degetele de la picioare, degerate şi sângerânde, ne dureau îngrozitor. Nici când ne încălţam î*nciuni* nu era mai bine în primele săptămâni: cauciucul transmite uşor frigul îngheţului veşnic şi de durerea surdă n-aveai cum să scapi.

FEODOROV se plimbă puţin prin mină, puse o întrebare şi brigadierul nostru, încovoindu-se cu respect, îi raportă ceva. FEODOROV căscă, şi în dinţii lui de aur, bine îngrijiţi, reflectară razele soarelui. Soarele era în înaltul cerului – puteai să crezi că FEODOROV îşi făcea plimbarea după *munca de noapte*. Întrebă din nou ceva.

Brigadierul mă chemă – eu tocmai veneam cu roaba goală, cu aerul unui tărăbonţaş experimentat: cu mânerele în sus, ca să se odihnească mâinile, roaba cu faţa în jos şi roata în faţă. M-am apropiat de şefi.

— Tu eşti Şalamov? întrebă FEODOROV.

Seara am fost arestat.

Se împărţea echipamentul de vară: o cămaşă cazonă, pantaloni de bumbac, obiele ş*iciuni*. Era una din zilele importante din viaţa deţinutului. În altă zi, şi mai importantă, toamna, se distribuia echipamentul de iarnă. îţi dădeau ce se nimerea: doar mai târziu, în baracă, ni le potriveam după măsuri şi talie.

Când mi-a venit rândul, administratorul mi-a spus:

— Te cheamă Feodorov. La întoarcere, îţi primeşti şi tu hainele...

Atunci nu am înţeles adevăratul sens al cuvintelor sale.

Un tip necunoscut, îmbrăcat în civil, m-a dus la marginea satului, unde se găsea căsuţa ofiţerului politic operativ de la secţia raională.

În amurg, stăteam în faţa ferestrelor întunecate ale izbei lui Feodorov, mestecând un pai de anul trecut, fără să mă gândesc la nimic. Lângă prispă se vedea o bancă solidă, dar deţinuţilor le era interzis să se aşeze pe băncile şefilor. îmi mângâiam şi îmi scărpinam pe sub pufoaică pielea murdară, crăpată şi uscată ca pergamentul, şi zâmbeam. Cu siguranţă mă aştepta ceva bun în viitor. Mă cuprinse o senzaţie uluitoare de uşurare, aproape de fericire. Nici mâine, nici poimâine nu trebuia să merg la muncă, nu trebuia să dau cu târnăcopul, să sparg piatra aia

blestemată, şi la fiecare lovitură să-mi tresalte muşchii, subţiri ca nişte sfori.

Ştiam că risc mereu să primesc o nouă condamnare. Cunoşteam bine tradiţiile din lagăr în privinţa aceasta. În 1938, un an cumplit pentru Kolîma, „se ţeseau dosare”, în primul rând celor care aveau puţini ani de condamnare sau celor care se apropiau de eliberare. Aşa se proceda întotdeauna. Iar aici, în zona disciplinară de la Djelgala, ajunsesem ca „deţinut întârziat”. Condamnarea mea se terminase în ianuarie 42, dar nu am fost eliberat, ci „reţinut în lagăr până la încheierea războiului”, la fel ca mii, zeci de mii de alţi deţinuţi. Până la sfârşitul războiului! Era greu de suportat o zi, darămite un an. Toţi „deţinuţii întârziaţi” deveneau obiectul atenţiei deosebit de scrupuloase a organelor de anchetă. Şi la Arkagala, de unde venisem la Djelgala, îmi puseseră în cârcă un dosar. Dar nu îi dăduseră curs. Obţinuseră doar transferul într-o zonă disciplinară, ceea ce, fără îndoială, era un semn de rău augur. Dar de ce să te macine gândurile despre ceva ce nu poţi schimba?

Ştiam, evident, că trebuie să fiu extrem de precaut în discuţii, în comportament: doar eu nu sunt un fatalist. Şi totuşi, se schimbă ceva dacă ştiu totul, dacă prevăd ce o să se întâmple? Toată viaţa nu mi-am putut impune să-i spun unui nemernic că e om cinstit. Cred că e mai bine să nu trăieşti deloc, dacă îţi e interzis să vorbeşti cu oamenii sau eşti forţat să susţii contrariul a ceea ce gândeşti.

Ce rost mai are *experienţa umană*? mă întrebam în timp ce stăteam aşezat pe pământ, sub fereastra întunecată a lui Feodorov. Ce rost mai are să ştii, să simţi, să intuieşti că omul acesta e un delator, un turnător, iar celălalt – un ticălos şi un al treilea – un laş răzbunător? Ce-aş avea de câştigat, la ce mi-ar folosi, de ce mi-ar fi mai bine dacă i-aş fi prieten, nu duşman? Sau, cel puţin, dacă mi-aş ţine gura? Ar trebui doar să mint: şi pe el, şi pe tine însuţi, şi asta mi se pare insuportabil de greu, mult mai greu decât să spui adevărul. Ce rost ar avea, dacă nu pot să-mi schimb caracterul, comportamentul? La ce mi-ar servi experienţa asta „blestemată”?

Lumina din cameră se stinse, cineva trase perdeaua, uşa izbei se deschise şi ordonanţa îmi făcu semn cu mâna

din prag, invitându-mă să intru.

Camera minusculă şi joasă – cabinetul de lucru al ofiţerului politic al Secţiei raionale – era ocupată în întregime de o masă de scris imensă, cu multe sertare, ticsită cu dosare, creioane şi caiete, în afară de masă, în încăpere mai erau înghesuite cu greu două scaune meşterite de mână. Pe unul dintre ele, vopsit, şedea Feodorov. Al doilea, nevopsit, lustruit de sutele de şezuturi ale deţinuţilor, îmi era destinat.

Feodorov îmi arătă scaunul, se apucă să frunzărească hârtiile şi „procesul” începu...

Trei cauze pot „frânge”, cu alte cuvinte, pot schimba soarta unui deţinut în lagăr: o boală gravă, o nouă condamnare sau o întâmplare neobişnuită. Şi nu puţine sunt întâmplările neobişnuite din viaţa noastră.

Fiind tot mai slăbit cu fiecare zi petrecută în abatajele din Djelgala, speram fie să ajung în spital şi să mor acolo, fie să mă înzdrăvenesc, fie să fiu trimis altundeva. îmi venea să cad jos din pricina slăbiciunii şi mă mişcam, târşâindu-mi picioarele pe pământ; o denivelare neînsemnată, o pietricică, un beţişor apărute în cale erau de netrecut. Dar, de fiecare dată, la camera de gardă a dispensarelor, doctorul îmi turna într-o linguriţă de tablă o doză de soluţie de permanganat de potasiu şi, cu voce răguşită, fără să mă privească în ochi, striga: „Următorul!”. Permanganatul de potasiu era administrat intern pentru dizenterie şi tot cu el erau unse degerăturile, rănile şi arsurile. Permanganatul de potasiu era medicamentul unic şi universal în lagăr. Scutire de muncă n-am primit nici măcar o dată – un infirmier naiv îmi argumenta că „s-a atins plafonul”. Şi, într-adevăr, fiecare lagăr, fiecare dispensar avea o limită maximă pentru grupa „C”, a celor „scutiţi temporar de muncă”. Şi nimeni nu voia „să depăşească” plafonul – pe medicii şi felcerii prea miloşi îi păştea pericolul să ajungă la muncile în comun. Planul era un Moloh care cerea jertfe omeneşti.

Iarna, conducerea superioară a vizitat Djelgala. A venit Drabkin, comandantul lagărelor din Kolîma.

— Voi ştiţi cine sunt eu? Eu sunt cel mai important dintre toţi.

Drabkin era un tinerel, numit recent în funcţie.

Înconjurat de o mulţime de gărzi de corp şi şefi locali, a făcut turul barăcilor. În a noastră mai erau unii care nu-şi pierduseră interesul de a discuta cu un şef sus-pus. Aşadar îl întrebară pe Drabkin:

— De ce ţineţi aici zeci de oameni fără condamnare, oameni care şi-au ispăşit pedeapsa de mult?

Drabkin era cât se poate de pregătit pentru această întrebare:

— Cum adică n-aveţi condamnare? Nu vi s-a citit hârtia unde spune că sunteţi reţinuţi până la sfârşitul războiului? Asta e condamnarea voastră. Înseamnă că trebuie să rămâneţi în lagăr.

— Pe termen nelimitat?

— Nu întrerupeţi un superior când vă vorbeşte. Veţi fi eliberaţi în urma solicitărilor conducerii locale. Ştiţi bine aceste recomandări.

Şi Drabkin făcu un gest neclar cu mâna.

Câtă linişte tensionată în spatele meu, câte discuţii întrerupte la apropierea unui CONDAMNAT, câte priviri compătimitoare – nu zâmbete, evident, nici surâsuri ironice oamenii din brigada noastră se dezobişnuiseră de mult să râdă. Mulţi din brigadă ştiau că Krivitki şi Zaslavski „transmiseseră” cui trebuie ceva despre mine. Mulţi mă compătimeau, dar se temeau s-o arate, ca să nu-i trag după mine în „dosar”, dacă îşi vor arăta compasiunea prea pe faţă. Mai târziu am aflat că fostul profesor Fiertiuk, invitat de Zaslavski să fie martor, refuzase categoric, şi Zaslavski s-a văzut obligat să pledeze cu veşnicul său partener, Krivitki. Două mărturii – acesta era minimul cerut de lege.

Când te lăsau puterile, când îţi pierdeai vlaga, te cuprindea o dorinţă de nestăvilit să te lupţi. Acest sentiment – îndârjirea omului fără puteri – îl cunoaşte orice deţinut care a flămânzit vreodată. Cei înfometaţi nu se luptă ca oamenii. Ei îşi iau elan să te lovească, încearcă să te doboare cu umărul, să muşte, să-ţi pună piedică, să te strângă de gât... Cauzele pentru care se poate isca o ceartă sunt nenumărate. Pe condamnat îl irită orice: şi conducerea, şi munca ce-l aşteaptă, şi frigul, şi uneltele

grele, şi colegul de alături. Deţinutul se ceartă cu cerul, cu lopata, cu piatra, cu tot ce-i viu şi se află în preajma lui. Cea mai mică neînţelegere poate degenera într-o luptă sângeroasă. Totuşi, deţinuţii nu scriu denunţuri. Denunţurile le scriu alde Krivitki şi Zaslavski. Şi lucrul acesta era în spiritul anului 37.

„M-a făcut prost, iar eu am scris că voia să otrăvească guvernul. Suntem chit! El m-a insultat, eu l-am deportat". Numai că nu era vorba de deportare, ci de închisoare sau de pedeapsa capitală.

Maeştrii în domeniu, cei ca Zaslavski şi Krivitki, ajung adeseori ei înşişi în închisoare. Cu alte cuvinte, cineva a profitat de propriile lor arme.

În trecut, Krivitki fusese adjunctul ministrului industriei de apărare, iar Zaslavski – reporter la *Izvestia*. Pe Zaslavski îl bătusem nu o dată. De ce? Fiindcă trişase, Fiindcă apucase buşteanul de vârf, nu de la bază, fiindcă transmitea toate discuţiile din echipa noastră brigadierului sau ajutorului de brigadier, lui Krivitki. Pe Krivitki nu avusesem ocazia să-l bat: lucram în echipe diferite, dar îl uram, îl uram pentru rolul aparte pe care îl juca pe lângă brigadier, pentru trândăveala permanentă la muncă, pentru veşnicul zâmbet „japonez" întipărit pe faţă.

— Cum vă tratează brigadierul?

— Bine.

— Cu cine din brigadă sunteţi în relaţii proaste?

— Cu Krivitki şi cu Zaslavski.

— De ce?

Am explicat cum am putut.

— Astea sunt fleacuri. Aşa o să şi scriem: are relaţii proaste cu Krivitki şi cu Zaslavski, pentru că a avut dispute cu ei în timpul lucrului.

Am semnat...

Noaptea, târziu, ne întorceam cu escorta în lagăr, dar nu în baracă, ci într-o clădire joasă, separată de zonă, în izolatorul lagărului.

— Ai lucruri în baracă?

— Nu. Am totul la mine.

— Cu atât mai bine.

Se spune că interogatoriul este lupta dintre două

voinţe: a anchetatorului şi a acuzatului. Probabil că aşa e. Dar cum să vorbeşti de voinţa unui om chinuit permanent de foame, de frig şi de muncă grea de-a lungul atâtor ani, când celulele creierului sunt atrofiate, pierzându-şi proprietăţile? Efectul foamei prelungite, ani în şir, asupra voinţei omului, asupra sufletului său este cu totul altceva decât orice grevă a foamei din închisoare sau decât supliciul prin înfometare, dus până la necesitatea hrănirii artificiale. Aici creierul omului încă nu e distrus, spiritul i-a rămas puternic. Spiritul mai poate să comande trupului. Dacă pe Dimitrov[159] l-ar fi pregătit de judecată anchetatorii din Kolîma, lumea n-ar mai fi cunoscut procesul de la Leipzig.

— Bine, şi atunci?

— Esenţial e să aduni ce mai rămâne din raţiune, să intuieşti, să înţelegi, să afli: denunţul împotriva ta îl puteau scrie doar Zaslavski şi Krivitki. (La ordinul cui? După care plan, după care bilanţ estimativ?) Ia te uită cum şi-a ciulit urechea, cum a început să scârţâie scaunul anchetatorului îndată ce ai pronunţat aceste nume. Ţine-te tare! Recuză-i pe martori! Recuză-i pe Krivitki şi pe Zaslavski!

Învinge şi vei fi „liber”. Te vei întoarce în baracă, în „libertate”. Numaidecât o să se încheie istoria asta, această bucurie a singurătăţii, această carceră întunecoasă şi confortabilă, în care lumina şi aerul pătrund doar prin crăpătura uşii – şi o iei de la capăt: baraca, repartizarea la muncă, târnăcopul, roaba, piatra cenuşie şi apa îngheţată. Care e drumul corect? Unde este salvarea? Unde e reuşita?

— Deci cum rămâne? Vreţi să aduc zece martori din brigada unde lucraţi, la alegerea dumneavoastră? Numiţi pe oricine. îi trec pe la mine prin cabinet şi toţi o să depună mărturie împotriva dumneavoastră. Ce părere aveţi? Pun pariu că am dreptate. Că doar suntem amândoi oameni în toată firea.

Zonele disciplinare se disting prin muzicalitatea numelor: Djelgala, Zolotistîi... Trebuie să ai cap ca să alegi locurile pentru zonele disciplinare. Lagărul Djelgala se află

159 Gheorghi Dimitrov (1882-1949), conducător al Partidului Comunist Bulgar. Acuzat de incendierea Reichstagului, în 1933, a fost achitat în procesul de la Leipzig, unde şi-a susţinut singur apărarea.

pe un munte înalt, iar abatajele miniere sunt jos, în defileu. Asta înseamnă că, după multe ore de muncă istovitoare, oamenii trebuie să se târască pe treptele îngheţate, săpate în zăpadă, agăţându-se de resturile de răchită roşie îngheţată, să se caţere, consumându-şi ultimele puteri, trăgând după ei lemnele – raţia zilnică de lemne pentru încălzirea barăcii. Acest lucru îl înţelegea, bineînţeles, şi şefuleţul care alegea locul pentru o zonă disciplinară. Şi mai ştia ceva: că de sus, de pe munte, putea să-i împingă, să-i azvârle la vale pe cei care opuneau rezistenţă, care nu voiau sau nu puteau să meargă la muncă; aşa se şi proceda când se făceau „repartizările" de dimineaţă la Djelgala. Pe cei care nu mergeau la muncă gardienii corpolenţi îi înşfăcau de mâini şi de picioare, le făceau vânt şi îi aruncau în jos. Jos aştepta un cal înhămat la o târşitoare. De ea erau legaţi „refuznicii" şi duşi la locul de muncă.

Poate că omul a devenit om, pentru că, fizic, era mai puternic decât orice alt animal. Aşa a şi rămas. Oamenii nu mureau, deşi capul li se lovea de drumurile de la Djelgala pe o distanţă de doi kilometri. Cu târşitoarea nu se merge în galop.

Graţie acestei particularităţi topografice, la Djelgala aşa-numitele „plecări fără ultimul" ieşeau bine, adică deţinuţii îşi dădeau singuri drumul la vale, fără să mai aştepte ca gardienii să le facă vânt în prăpastie. În alte locuri, „plecările fără ultimul" se făceau de obicei cu ajutorul câinilor. Câinii de la Djelgala nu participau la aceste operaţiuni.

Era primăvară şi nu era chiar aşa de rău să stai la carceră. Pe atunci cunoşteam şi carcera Kadâkcian, săpată în stâncă, în îngheţul veşnic, cunoşteam şi izolatorul minei Partizanul, unde gardienii smulgeau înadins tot muşchiul, care servea de căptuşeală între bârne. Ştiam carcera de la mina Spokoinîi, făcută din zadă de iarnă, acoperită de gheaţă, din care ieşeau aburi, şi carcera de la Lacul Negru, care avea apă îngheţată în loc de podea, iar în loc de prici – o băncuţă îngustă. Experienţa mea carceral ă era mare: puteam să dorm chiar şi pe o băncuţă îngustă, visam şi nu cădeam în apa îngheţată.

Etica lagărului permite să-i înşeli pe şefi, „să-i tragi pe

sfoară” la muncă: la măsurători, la calcule, la calitatea execuţiei. La orice lucrare de dulgherie, poţi să umbli cu tertipuri, să păcăleşti. Doar un singur lucru trebuie făcut conştiincios: construcţia izolatorului din lagăr. Baraca şefilor poate fi făcută de mântuială, dar închisoarea pentru deţinuţi trebuie să fie călduroasă, construită temeinic. „Că doar noi o să stăm în ea”. Şi, chiar dacă tradiţia este cultivată mai ales de către blatari, sfatul conţine totuşi un sâmbure de logică. Dar asta e teoria. În practică, pana şi muşchiul domnesc de pe copaci pretutindeni, iar izolatorul nu face excepţie.

Carcera de la Djelgala avea o construcţie aparte: fără ferestre, amintind vizibil de „cuferele” de la închisoarea Butârskaia. Crăpătura din uşa care dădea în coridor ţinea loc de fereastră. Aici am petrecut o lună, cu raţie de carceră – trei sute de grame de pâine şi o cană cu apă. De două ori în acest răstimp, plantonul mi-a dat pe ascuns un castron cu supă.

Acoperindu-şi faţa cu o batistă parfumată, anchetatorul Feodorov catadicsi să stea de vorbă cu mine:

— Nu doriţi să citiţi ziarul? Uitaţi, a fost dizolvată Internaţionala Comunistă. O să vi se pară interesant.

Nu, nu mi se părea interesant. Dar aş fi fumat o ţigară.

— Mă scuzaţi, dar nu fumez. Vedeţi, sunteţi acuzat de elogierea armamentului hitlerist.

— Ce înseamnă asta?

— Că aţi reacţionat pozitiv la ofensiva nemţilor.

— Nu ştiu mai nimic despre asta. Sunt ani buni de când n-am mai văzut un ziar. Şase ani.

— E, nu ăsta e lucrul cel mai important. Aţi spus la un moment dat că mişcarea stahanovistă din lagăr e prefăcătorie şi minciună.

În lagăr existau trei tipuri de raţii: pe lângă cele disciplinare, de anchetă şi de deplasare, mai erau cele care „satisfăceau necesităţile alimentare” ale deţinuţilor: stahanovistă, de fruntaş şi de producţie. Raţiile se deosebeau una de cealaltă prin cantitatea de pâine şi calitatea felurilor de mâncare. În abatajul vecin, supraveghetorul minei măsura pentru fiecare muncitor o

anumită distanţă – norma de îndeplinit – şi fixa acolo o ţigară cu mahorcă. Dacă scoteai pământul până la semn, ţigara era a ta şi deveneai stahanovist.

— Aşa stăteau lucrurile, am spus eu. După mine – o monstruozitate.

— Aţi mai spus că Bunin e un mare scriitor rus.

— Într-adevăr e un mare scriitor rus. E posibil să mai primesc o condamnare pentru că am spus asta?

— Bineînţeles. E un emigrant. Un emigrant duşmănos.

„Cazul” era pe drumul cel bun. Feodorov era vesel, sprinten.

— Vedeţi cum vă tratăm. Niciun cuvânt grosolan. Şi ţineţi cont: nimeni nu vă bate, ca în ,38. Nicio presiune.

— Şi cele trei sute de grame pe zi?

— Aşa e ordinul, dragul meu, e ordin. Eu nu pot să fac nimic. Ordinul e ordin. Raţia de anchetă.

— Şi celula fără fereastră? O să orbesc şi nici aer n-am să respir.

— Cum adică fără fereastră? Aşa ceva e imposibil. Pe undeva tot trebuie să intre lumină.

— Prin crăpătura de sub uşă.

— Vedeţi?

— Iarna e astupată cu abur îngheţat.

— Dar acum nu e iarnă.

— Şi asta e adevărat. Acum nu e iarnă.

— Ascultaţi, i-am spus. Sunt bolnav. M-au lăsat puterile. M-am prezentat de multe ori la infirmerie, dar niciodată nu am fost scutit de muncă.

— Scrieţi o cerere. O să se ţină cont de ea la tribunal şi la anchetă.

M-am întins după stiloul cel mai apropiat – erau o groază pe masă, de toate mărimile şi mărcile.

— Nu, nu, cu un toc obişnuit, vă rog.

— Bine.

Am scris că mă adresasem în repetate rânduri, aproape în fiecare zi, dispensarelor din zonă. îmi venea greu să scriu – aveam cam puţină experienţă în privinţa asta.

Feodorov netezi hârtia.

— Nu vă îngrijoraţi. Se va proceda conform legii.

În aceeaşi seară, lacătele celulei mele au zăngănit şi s-a deschis uşa. Într-un colţ, pe măsuţa gardianului de serviciu, ardea o *kolâmka* – *o* lămpiţă cu benzină, cu un fitil de patru linii, făcută dintr-o cutie de conserve. La masă stătea cineva, îmbrăcat într-o scurtă îmblănită şi căciulă cu clape pe cap.

— Apropie-te!

M-am apropiat. Bărbatul care şezuse până atunci se ridică. Era doctorul Mohnaci, un veteran al Kolîmei, victimă a anului 37. În Kolîma lucrase la muncile în comun, apoi i se permisese să-şi exercite atribuţiile medicale. Fusese educat în teama faţă de superiori. Fusesem de multe ori la el la consultaţie în dispensarele din zonă.

— Bună ziua, doctore.

— Bună ziua. Dezbracă-te. Respiră. Nu respira. Întoarce-te. Apleacă-te. Poţi să te îmbraci.

Doctorul Mohnaci se aşează la masă şi, la lumina şovăitoare a *kolâmkăi*, scrise:

„Deţinutul Şalamov V.T. este practic sănătos. În timpul prezenţei sale în «zonă» nu s-a prezentat la dispensar.

Şef dispensar, Dr. Mohnaci”.

Textul acesta mi-a fost citit o lună mai târziu, la proces.

Ancheta se apropia de sfârşit, iar eu nu puteam să pricep nicidecum de ce sunt acuzat. Corpul înfometat mă durea şi se bucura că nu trebuie să muncească. Şi dacă deodată mă trimit iarăşi în abataj? Alungam aceste gânduri îngrijorătoare.

În Kolîma vara vine repede, în grabă. La unul dintre interogatorii am văzut soarele fierbinte, cerul albastru, am simţit mirosul delicat de zadă. Mai era gheaţă murdară prin râpe, dar vara n-o mai aştepta să se topească.

Interogatoriul s-a prelungit. Se mai făceau nişte „precizări”, şi escorta încă nu mă preluase, când, la căsuţa lui Feodorov, duceau altă persoană. Această altă persoană era brigadierul meu, Nesterenko. A făcut un pas spre mine şi mi-a zis cu voce înăbuşită: „Am fost obligat, înţelege-mă, am fost obligat”. Şi a dispărut pe uşa casei lui Feodorov.

Nesterenko a scris o declaraţie împotriva mea. Martori

erau Zaslavski şi Krivitki. Însă era puţin probabil ca Nesterenko să fi auzit vreodată de Bunin. Şi, dacă Zaslavski şi Krivitki erau nişte nemernici, Nesterenko, în schimb, mă salvase de la moartea prin înfometare, luându-mă la el în brigadă. Acolo nu mi-era nici mai bine, nici mai rău decât celorlalţi muncitori. Şi nici nu-l uram pe Nesterenko. Auzisem că e la a treia condamnare în lagăr, că e un veteran din Insulele Solovki. Era un brigadier foarte experimentat – înţelegea nu doar munca în sine, ci şi pe oamenii înfometaţi –, nu îi compătimea, ci îi înţelegea. Această calitate nu îi este dată nici pe departe oricărui brigadier. În toate brigăzile, după cină, se dădeau suplimente – un polonic de zeamă chioară din resturi. De regulă, brigadierii împărţeau aceste porţii celor care munciseră cel mai bine în ziua respectivă – era procedura recomandată oficial de către conducerea lagărului. Distribuţiei de suplimente i se conferea un caracter public, aproape ceremonios. Suplimentele se foloseau atât în scopuri de producţie, cât şi educative. Nu întotdeauna cel care muncea cel mai mult o făcea şi cel mai bine. Şi nu întotdeauna cel mai bun dorea să mănânce zeama aceea.

În brigadă, Nesterenko împărţea suplimentele celor mai înfometaţi – după judecata şi la ordinul brigadierului, se înţelege.

Odată, dăltuiam o piatră uriaşă într-un puţ. Era evident că era peste puterile mele să scot din puţ bolovanul imens. Nesterenko a observat şi, fără un cuvânt, a sărit în puţ, a dislocat blocul de piatră şi l-a împins afară...

Nu voiam să cred că scrisese o declaraţie împotriva mea. Şi totuşi...

Se spunea că anul trecut, din aceeaşi brigadă plecaseră doi oameni la tribunal: Iojikov şi, trei luni mai târziu, Isaev, fostul secretar al unuia dintre şefii comitetelor regionale din Siberia ale partidului. Iar martori au fost aceiaşi Krivitki şi Zaslavski. Nu am dat atenţie acestor zvonuri.

— Semnaţi aici. Şi aici.

N-a trebuit să aştept mult. Pe 20 iunie uşile s-au deschis larg şi m-au scos pe pământul cald şi cafeniu, în soarele orbitor şi arzător.

— Ia-ţi lucrurile: ghetele, şapca. Pleci la Iagodnoe pe jos.

— Pe jos?

Doi soldaţi mă cercetau cu atenţie.

— N-o să ajungă, spuse unul. Nu îl luăm.

— Cum adică nu-l luaţi? întrebă Feodorov. Sun imediat la grupul operativ.

Soldaţii aceia nu erau o escortă adevărată, solicitată din timp. Erau doi operativi care se întorceau la Iagodnoe – optsprezece verste prin taiga – şi, pe drum, trebuiau să mă predea la închisoarea Iagodnoe.

— Tu ce zici? mi se adresă unul dintre ei. Eşti în stare să ajungi?

— Nu ştiu.

Eram cât se poate de calm. Şi nici n-aveam unde să mă grăbesc. Soarele era destul de fierbinte, îmi ardeau obrajii dezobişnuiţi de lumina puternică, de aerul proaspăt. M-am aşezat lângă un copac. Era plăcut să stai afară, să inspiri aerul tare, minunat, mireasma măceşului în floare. îmi simţeam capul învârtindu-se.

— Să mergem atunci.

Am intrat într-o pădure de un verde strălucitor.

— Nu poţi să mergi mai repede?

— Nu.

Am făcut un număr infinit de paşi. Ramurile de răchită îmi biciuiau faţa. Împiedicându-mă întruna de rădăcinile copacilor, am ajuns cum am putut până la un luminiş.

— Ascultă aici, îmi spuse operativul mai în vârstă. Noi vrem să ajungem la film la Iagodnoe. Începe la opt. La club. Acum e două. Asta e prima noastră zi liberă în toată vara. Şi e prima oară într-o jumătate de an când mergem la cinema.

Tăceam.

Operativii se sfătuiau.

— Odihneşte-te, spuse cel tânăr şi deschise servieta. Aici ai pâine albă. Un kilogram. Mănâncă, odihneşte-te şi apoi plecăm mai departe. Dacă n-ar fi fost blestematul ăsta de film. Dar vrem să ajungem la cinema.

Am mâncat pâinea, am lins firimiturile din palmă, m-am întins lângă pârâu şi, cu grijă, mi-am potolit setea cu

apa rece şi proaspătă. Şi m-au lăsat definitiv puterile. Era cald, voiam doar să dorm.

— Hai? Mergem?

Tăceam.

Atunci au început să mă bată. Mă călcau cu picioarele, iar eu ţipam şi îmi ascundeam faţa în palme. Totuşi, nu mă loveau în faţă – erau experimentaţi.

M-au bătut mult timp, insistent. Şi, cu cât mă băteau mai mult, cu atât devenea tot mai clar că era imposibil să mergem mai repede spre închisoare.

Ceasuri în şir am orbecăit prin pădure şi, la asfinţit, am ieşit pe şoseaua care traversa toată Kolîma, printre stânci şi mlaştini, un drum de două mii de kilometri şi construit în întregime „cu roaba şi târnăcopul", fără nicio maşinărie.

Aproape că-mi pierdusem cunoştinţa şi abia mă mişcam, când am fost predat izolatorului din Iagodnoe. Uşa celulei s-a deschis şi mâinile de expert ale gardianului de serviciu m-au ÎMPINS înăuntru. Se auzea doar respiraţia întretăiată a oamenilor. După vreo zece minute am încercat să mă aşez pe jos şi m-am culcat lângă stâlpul unui prici. După câtva timp hoţii din celulă s-au apropiat târâş de mine, să mă scotocească şi să fure ce se putea, dar speranţele lor într-un chilipir au fost în zadar. În afară de păduchi, nu aveam nimic. Şi am adormit în răgetele pline de iritare ale blatarilor dezamăgiţi.

A doua zi, la ora trei, m-au chemat la judecată.

Era o căldură înăbuşitoare. Nu se putea respira. După şase ani în care îmi petrecusem toată ziua în aer liber, acum simţeam că e insuportabil de cald în cămăruţa minusculă a tribunalului militar. Mai mult de jumătate din cei doisprezece metri pătraţi ai cămăruţei fusese cedată tribunalului, care stătea în spatele unei bare de lemn. Partea rămasă, mai mică, era destinată acuzaţilor, escortei, martorilor. I-am văzut pe Zaslavski, pe Krivitki şi pe Nesterenko. Nişte bănci grosolane nevopsite erau înşirate de-a lungul pereţilor. Două ferestre cu zăbrele dese, după moda din Kolîma, cu ochiuri mici, de parcă ar fi fost casa lui Menşikov din Beriozovo, din tabloul lui Surikov. La aceste rame se folosea sticla spartă – în asta şi consta ideea

proiectării care ţinea cont de transportul dificil, de fragilitatea sticlei şi de multe altele; se foloseau, de pildă, borcane de sticlă, tăiate pe din două, în secţiune longitudinală. Toată această grijă era, bineînţeles, pentru ferestrele caselor conducerii şi instituţiilor. În barăcile deţinuţilor nu exista niciun geam.

Prin aceste ferestre pătrundea o lumină difuză şi neclară, de aceea pe masa preşedintelui tribunalului ardea o lampă electrică fără abajur.

Procesul a durat foarte puţin. Preşedintele a dat citire, punct cu punct, scurtei acuzaţii. A interogat martorii dacă îşi menţin declaraţiile făcute în timpul anchetei preventive. Spre surprinderea mea, martorii s-au dovedit a fi nu trei, ci patru – un oarecare Şailevici îşi exprimase dorinţa de a lua parte la procesul meu. Cu acest martor nu mă întâlnisem şi nu vorbisem niciodată în viaţa mea – era din altă brigadă. Dar asta nu l-a împiedicat pe Şailevici să turuie cele convenite: Hitler, Bunin... Am înţeles că Feodorov îl adusese pe Şailevici pentru orice eventualitate – în caz că, în mod neaşteptat, aş fi cerut recuzarea lui Zaslavski şi Krivitki. Dar Feodorov îşi făcuse griji de pomană.

— Ai vreo întrebare pentru tribunal?

— Da. De ce de la mina Djelgala vine a treia oară în faţa tribunalului un acuzat conform articolului 58 şi de ce martorii sunt aceiaşi?

— Întrebarea dumneavoastră nu are legătură cu cazul.

Eram sigur că sentinţa va fi severă: să ucizi era tradiţia acelor ani. Mai mult decât atât, procesul a avut loc în ziua aniversării războiului, pe 22 iunie. După ce au deliberat vreo trei minute, membrii tribunalului – erau trei – au pronunţat sentinţa de „zece ani plus cinci ani de interdicţie de drepturi”...

— Următorul!

Pe coridor se auzi ceva forfotă şi zgomot de bocanci. A doua zi am fost mutat într-un lagăr de tranzit. A început procedura, prin care trecusem nu o dată, de întocmire a unui nou dosar personal – interminabile amprentări, procese-verbale, fotografii. De-acum mă numeam cutare, articolul 58, punctul 10, condamnat la zece ani, plus încă

cinci de privare de drepturi. Dar nu mai eram *liternik*, deţinător al cumplitei litere T. Acest lucru a avut consecinţe semnificative şi poate chiar mi-a salvat viaţa.

Nu am ştiut ce s-a întâmplat cu Nesterenko şi cu Krivitki. Se zvonea că Krivitki ar fi murit. Zaslavski, în schimb, s-a întors la Moscova şi a devenit membru al Uniunii Scriitorilor, chiar dacă în viaţa lui nu scrisese nimic altceva decât denunţuri. L-am văzut de la depărtare. Totuşi nu indivizi ca Zaslavski şi Krivitki erau problema. Imediat după primirea condamnării, aş fi fost în stare să-i omor pe turnători şi pe martorii mincinoşi. Şi sigur i-aş fi omorât, dacă m-aş fi întors la Djelgala după proces. Dar regulamentul lagărului prevedea ca deţinuţii care primeau o nouă condamnare să nu se întoarcă niciodată în lagărul de unde fuseseră trimişi în judecată.

1960

Esperanto

Un actor ambulant, un actor deţinut, mi-a amintit această istorie. După un concert al brigăzii culturale a lagărului, actorul principal, totodată director şi maşinist al teatrului, a pronunţat numele lui Skoroseev.

Mi s-a urcat sângele la cap şi mi-am adus aminte de lagărul de tranzit din 39, de carantina de tifos şi de noi cinci care rezistaserăm, făcuserăm faţă tuturor transferurilor, tuturor convoaielor, tuturor „plantoanelor” în ger şi, cu toate acestea, fuseserăm prinşi în plasa lagărului şi aruncaţi în taigaua nemărginită.

Niciunul dintre noi cinci nu ştia şi nu voia să ştie nimic unul despre celălalt până când convoiul nostru nu avea să ajungă în locul unde trebuia să muncim şi să trăim. Am reacţionat diferit la vestea că vom pleca cu convoiul: unul dintre noi şi-a pierdut minţile, crezând că îl duc să-l execute, când, de fapt, îl duceau spre viaţă. Altul a fost viclean şi aproape că a păcălit soarta. Al treilea – eu! – era un om venit de la aur, un schelet indiferent. Al patrulea era un meşter bun la toate, un om de şaptezeci de ani şi ceva.

Al cincilea era...

— Skoroseev, se prezentă el, ridicându-se pe vârfuri ca să-l privească pe fiecare în ochi. *Skoro seiu*[160]... înţelegeţi?

Mie îmi era totuna, iar de calambururi mă dezvăţasem pentru totdeauna. Însă meşterul bun la toate întreţinea discuţia:

— Ce ai fost înainte?

— Agronom la Narkomzem[161].

Şeful grupului de prospectare carboniferă, care luase în primire convoiul, începu să frunzărească dosarul lui Skoroseev.

— Cetăţene şef, eu pot şi să...

— Te pun paznic...

La prospectare, Skoroseev îşi făcea munca de paznic cu abnegaţie. Nu-şi părăsea nicio clipă postul – se temea că cineva o să profite de cea mai mică greşeală, o să-l denunţe, o să-l trădeze sau o să atragă atenţia şefului. Mai bine să nu rişte.

Odată a viscolit puternic toată noaptea. Schimbul lui Skoroseev era galiţianul Narânski, un prizonier din Primul Război Mondial, cu părul castaniu-deschis, care fusese condamnat pentru pregătirea unui complot pentru restaurarea Austro-Ungariei şi se mândrea oarecum cu dosarul lui atât de inedit, atât de rar întâlnit printre cohortele de „troţkişti” şi „sabotori”. După ce a preluat schimbul de la Skoroseev, Narânski a spus râzând că acesta nu se mişcase din post nici pe zăpadă, nici pe viscol. Devotamentul era remarcat. Skoroseev îşi consolida poziţia.

În lagăr murise un cal. Nu era o pierdere foarte mare: în Nordul îndepărtat caii lucrează prost. Dar carnea! Carnea! Trebuia jupuit, cadavrul îngheţase în zăpadă. Dar nu se găsea nimeni priceput, nici amatori s-o facă. S-a oferit Skoroseev. Şeful a rămas surprins şi s-a bucurat: făcea rost de piele şi de carne! Pielea – în inventar, carnea – la cazan. Toată baraca şi tot satul vorbeau despre Skoroseev. Carne, carne! Cadavrul calului a fost târât la baie, Skoroseev l-a dezgheţat, l-a jupuit şi i-a scos

160 În rusă, skoro seiu – semăn/însămînţez repede.

161 Acronim pentru Comisariatul Poporului pentru Agricultură.

măruntaiele. Pielea a fost lăsată în ger până s-a întărit şi apoi băgată în magazie. Dar carne nu ne-au dat: în ultimul moment şeful s-a răzgândit: nu exista veterinar şi actele erau nesemnate! Cadavrul calului a fost tăiat în bucăţi, s-a întocmit un proces-verbal şi resturile animalului au fost arse în prezenţa şefului şi a brigadierului.

Cărbunele pe care îl căuta grupul nostru de prospectare era de negăsit. Încet-încet – câte cinci, câte zece – convoaiele de deţinuţi au început să plece din lagăr. Mergând în sus, pe munte, pe poteca din taiga, acei oameni plecau din viaţa mea pentru totdeauna.

Acolo unde ne aflam noi era totuşi o tabără de prospectare, nu o mină, şi fiecare înţelegea acest lucru. Fiecare încerca să rămână acolo cât mai mult. Fiecare încerca să se „acineze" cum putea. Unul se-apucase de muncă cu un zel ieşit din comun. Altul se ruga mai mult ca de obicei. Nelinişstea pătrunsese în viaţa noastră.

Veni o escortă. Venise de dincolo de munţi. Oare după oameni? Nu, escorta n-a luat pe nimeni, pe nimeni!

Noaptea, s-a făcut o percheziţie în baracă. Nu aveam cărţi, nu aveam cuţite, nu aveam creioane chimice, ziare sau hârtie. Ce căutau atunci?

Confiscau hainele civile – mulţi purtau haine civile – întrucât la prospectare lucrau şi civili, iar zona de prospectare era fără escortă. Ca să preîntâmpine evadările? Executau un ordin? Se schimba regimul?

Se confisca totul fără vreun proces-verbal, fără liste. Se confisca şi cu asta, basta! Indignarea nu avea limite. Mi-am amintit cum, cu doi ani în urmă, la Magadan, fuseseră confiscate hainele civile de la sute de convoaie, de la sute de mii de oameni. Zeci de mii de haine de blană, paltoane călduroase, pulovere, costume scumpe pe care bieţii deţinuţi le luaseră cu sine în Nord, în Nordul îndepărtat ca să le dea mită cuiva – ca să-şi salveze viaţa într-un moment decisiv, însă drumul salvării a fost curmat în baia din Magadan. Munţi de haine civile s-au înălţat în curtea băii din Magadan. Munţii erau mai înalţi decât castelul de apă, mai înalţi decât acoperişul băii. Munţi de haine călduroase, munţi de tragedii, munţi de destine omeneşti care se frânseseră brusc şi brutal, condamnându-i la moarte pe toţi

cei care ieşeau din baie. Ah, cum se luptaseră toţi oamenii aceia să-şi păzească bunurile de blatari, de jafurile săvârşite ziua în amiaza mare în barăci, în vagoane, în lagărele de tranzit. Tot ce fusese salvat, ascuns de blatari, confiscase statul la baie. Cât de simplu! Asta se întâmplase cu doi ani în urmă. Şi acum – din nou.

Hainele civile îmbibate de umezeală în abataje erau luate mai târziu. îmi amintesc cum m-au trezit într-o noapte. În baracă se făceau percheziţii în fiecare zi şi tot în fiecare zi erau duşi oameni de acolo. Şedeam pe prici şi fumam. Încă o percheziţie în căutare de haine civile. Eu nu aveam aşa ceva, totul rămăsese la baia din Magadan. Dar colegii mei aveau. Erau lucruri preţioase – simbolul altei vieţi, lucruri putrezite, rupte, necârpite –, nu aveai timp, nici putere să le repari, dar erau ale tale.

Toţi stăteau la locurile lor şi aşteptau. Anchetatorul şedea lângă lampă şi întocmea un act, procesul-verbal al percheziţiei, al confiscării, cum i se spune în limba lagărului.

Şedeam pe pat şi fumam, fără să mă agit, fără să mă indignez. Aveam o singură dorinţă: să se termine mai repede percheziţia ca să pot să mă culc. Dar l-am văzut pe responsabilul nostru de baracă, pe numele lui – Praga, cum îşi tăia propriul costum cu toporul, rupea cearşafurile în bucăţi, ciopârţea ghetele.

— Doar pentru obiele. Numai pentru obiele le dau.

— Luaţi-i toporul, urlă anchetatorul.

Praga aruncă toporul pe podea. Opriră percheziţia. Lucrurile pe care Praga le sfâşiase, le tăiase şi le distrusese erau ale lui. Încă nu apucaseră să le treacă în procesul-verbal. Praga, văzând că nu e legat la mâini, transformă în cârpe toate hainele lui civile sub ochii mei. Şi sub ochii anchetatorului.

Asta se întâmplase cu un an în urmă. Şi acum se repeta.

Toţi erau agitaţi, iritaţi, de mult nu mai puseseră geană pe geană.

— Pentru noi, între stat şi blatarii care ne jefuiesc nu e nicio diferenţă, am spus eu.

Şi toţi au fost de acord cu mine.

Paznicul Skoroseev intrase în tură cu vreo două ceasuri înaintea noastră. În formaţie de câte doi – cât ne îngăduia poteca din taiga – am ajuns la birou furioşi şi supăraţi. Sentimentul naiv al dreptăţii trăieşte în om şi, pare-se, e adânc înrădăcinat. Unii ar spune: de ce să te superi? Să te înfurii? Să te indignezi? Percheziţia asta blestemată nu e decât una dintr-o mie. Dar în adâncul sufletului clocotea ceva, mai puternic decât voinţa, mai puternic decât experienţa de viaţă. Feţele deţinuţilor erau negre de furie.

Pe prispa biroului se afla şeful în persoană, Viktor Nikolaevici Plutalov. Şi el era negru de furie. Micuţa noastră coloană se oprise în faţa biroului, iar eu am fost chemat pe dată în cabinetul lui Plutalov.

— Şi zici că statul e mai rău decât blatarii?

Muşcându-şi buzele, Plutalov mă privi pe sub sprâncene, aşezându-se cu greu, incomod, pe taburetul de la birou.

Eu tăceam. Skoroseev! Nerăbdător din fire, domnul Plutalov nu şi-a acoperit turnătorul, nu a mai avut răbdare două ore, cel mult! Sau poate era vorba de altceva?

— Mie puţin îmi pasă de discuţiile voastre. Dar dacă ajunge la mine un denunţ? Sau cum îi spuneţi voi? O ciripitură?

— O ciripitură, cetăţene şef.

— Sau poate o turnătorie?

— Aşa e, cetăţene şef.

— Du-te la muncă! Sunteţi gata să vă mâncaţi între voi. Politici! Limbaj universal. Se înţeleg toţi între ei. Dar eu sunt şeful şi trebuie să fac ceva când vine un denunţ...

Putalov scuipă furios.

A trecut o săptămână şi cu convoiul următor am plecat din grupul de prospectare, binecuvântata prospectare, într-o mină mare, unde, din prima zi, m-au pus în locul unui cal, la roata egipteană a unui cabestan, opintindu-mă din răsputeri cu pieptul într-un buştean.

Skoroseev a rămas la prospectare.

Avea loc concertul artiştilor amatori din lagăr şi actorul ambulant, care era şi prezentator, anunţa numărul următor din program, fugea în cabină (unul din saloanele

spitalului) ca să ridice moralul interpreţilor lipsiţi de experienţă. „Concertul merge bine! Merge bine concertul!”, şoptea el la ureche fiecărui participant. „Concertul merge bine”, anunţa el în gura mare şi traversa cabina, ştergându-şi cu o cârpă murdară sudoarea de pe fruntea înfierbântată.

Totul se desfăşură ca în spectacolele mari, chiar şi actorul ambulant fusese un mare actor, când era liber. Cineva, cu o voce foarte cunoscută, citea pe estradă povestirea lui Zoşcenko, „Limonada”. Prezentatorul se aplecă spre mine:

— Dă-mi o ţigară.

— Ia de-aici.

— N-o să-ţi vină să crezi, îmi spuse deodată prezentatorul. Dacă n-aş fi ştiut cine recită, aş fi crezut că e javra de Skoroseev.

— Skoroseev?

Atunci mi-am dat seama a cui era intonaţia de care îmi amintea vocea de pe scenă.

— Da. Ştii, eu sunt esperantist. Înţelegi? Limba universală. Nicio legătură cu *basic English*. Tot pentru esperanto am şi fost condamnat. Sunt membru al Societăţii Esperantiste din Moscova.

— 58, punctul 6? Pentru spionaj?

— Evident.

— Zece?

— Cincisprezece.

— Şi Skoroseev?

— Skoroseev era vicepreşedintele consiliului societăţii. El ne-a vândut pe toţi, el ne-a făcut dosare la toţi...

— Unul mărunţel?

— Da.

— Şi unde e acum?

— Nu ştiu. L-aş strânge de gât cu mâna mea. Te rog ca pe un prieten – mă cunoşteam cu actorul de două ore, nu mai mult – dacă îl vezi, dacă te întâlneşti cu el, să-l pocneşti drept în mutră. Să-i dai una în mutră şi o să ţi se ierte jumătate din păcate.

— Chiar jumătate?

— Jumătate, poţi să fii sigur.

Dar cel care citise povestirea lui Zoşcenko, „Limonada”, ieşise deja din scenă. Nu era Skoroseev, ci un baron rafinat, înalt, ca un mare principe din neamul Romanovilor, era baronul Mandel, descendentul lui Puşkin. îl cercetam, dezamăgit, cu privirea pe urmaşul lui Puşkin, când prezentatorul adusese deja pe scenă victima următoare. „Deasupra mării, precum o câmpie sură, norii-s adunaţi de vânt...”[162]

— Auzi, îmi şopti baronul, aplecându-se spre mine, asta numesc ei poezie? „Vântul urlă, tunetul bubuie”? Astea nu-s versuri. Mă gândesc cu groază că în aceeaşi perioadă, în acelaşi an, în aceeaşi zi şi la aceeaşi oră, Blok scria „Descântecul focului şi al întunericului”, iar Belîi – „Aur în azur”...

Am fost invidios pe norocul baronului: pe capacitatea lui de a se detaşa, de a fugi, de a se ascunde, de a găsi refugiu în versuri. Eu nu ştiam să fac acest lucru.

Nimic n-a fost dat uitării. De-atunci trecuseră mulţi ani. Ajunsesem la Magadan, după eliberare, încercând să mă eliberez cu adevărat, să traversez marea aceea înspăimântătoare pe care, cu douăzeci de ani în urmă, fusesem adus în Kolîma. Chiar dacă ştiam cât de dificil va fi să trăiesc în nesfârşitele mele peregrinări, nu voiam să mai rămân nici măcar un ceas, din proprie voinţă, pe pământul blestemat al Kolîmei.

Cu banii eram la limită. O maşină de ocazie – o rublă kilometrul – m-a adus seara în Magadan. O pâclă albă învăluia oraşul. Aici aveam cunoscuţi. Trebuia să am. Dar în Kolîma cunoscuţii se caută ziua, nu noaptea. Noaptea nimeni nu deschide, nici măcar unui glas cunoscut. Aveam nevoie de un acoperiş, de un prici, de somn.

Stăteam în autogară şi mă uitam în jos, acoperit cu totul de trupuri, lucruri, saci, lăzi. În ultimă instanţă... Doar că şi aici era la fel de frig ca afară, vreo cincizeci de grade sub zero. În soba de fier nu făcuseră foc şi uşa se deschidea întruna.

— S-ar părea că ne cunoaştem de undeva.

Pe gerul acela cumplit m-am bucurat până şi de

---

162 Primul vers din poezia „Cântecul albatrosului“ de Maxim Gorki.

Skoroseev. Ne-am strâns mâinile prin mănuşi.

— Vino să dormi la mine, am casă aici. Eu m-am eliberat de mult. Am construit-o pe credit. M-am şi însurat.

Skoroseev izbucni în râs.

— Bem un ceai...

Era atât de frig, că am acceptat. Ne-am târât mult pe pantele şi prin hârtoapele Magadanului nocturn, învăluit într-o ceaţă tulbure.

— Da, mi-am construit o casă, spunea Skoroseev în timp ce eu fumam, odihnindu-mă. Pe credit. Credit de la stat. M-am hotărât să-mi fac un cuib. Un cuib în Nord.

Am băut ceai pe săturate. Dar am dormit prost, chiar dacă bătusem drum lung. Ceva nu fusese cum trebuie cu o zi înainte.

Când m-am trezit, m-am spălat şi mi-am aprins o ţigară, am înţeles ce nu fusese bine cu o zi în urmă.

— Ei, eu plec. Am o cunoştinţă care locuieşte aici.

— Dar lasă-ţi geamantanul. Şi după ce-ţi găseşti prietenii, te întorci după el.

— Nu, n-are rost să mai urc încă o dată dealul.

— Poţi să rămâi la mine. Până la urmă, suntem prieteni vechi.

— Da, am spus eu. Cu bine! M-am încheiat la palton, am luat geamantanul şi am întins mâna spre clanţa uşii. Cu bine.

— Şi banii? a întrebat Skoroseev.

— Ce bani?

— Păi banii pe pat, pentru că ai rămas peste noapte. Că doar nu e gratis.

— Iartă-mă, am răspuns eu. Nu m-am gândit.

Am pus valiza jos, m-am descheiat la palton, m-am căutat de bani prin buzunare, am plătit şi am ieşit în ceaţa alburie a zilei.

1965

Meniul special

După 1938, Pavlov a primit o decoraţie şi o funcţie

nouă: aceea de comisar al poporului pentru afaceri interne al Republicii Tatarstan. Calea de urmat fusese arătată: brigăzi întregi lucrau la săparea mormintelor. Pelagra şi blatarii, convoaiele de deţinuţi şi distrofia se străduiau să facă ce ştiau mai bine. Intervenţia tardivă a medicinii salva pe cine putea ori, mai bine zis, ce putea, căci supravieţuitorii încetau pentru totdeauna să mai fie oameni. În acea perioadă, la Djelgala, din efectivele scriptice de 3.000 de persoane, la muncă mergeau 98; celelalte erau scutite de muncă fie pentru că figurau în nenumăratele opuri şi OK-uri, fie pentru că fuseseră dispensate temporar.

În spitalele importante s-a luat hotărârea să fie îmbunătăţită hrana, iar cuvintele lui Traut, „ca tratamentul să aibă succes, bolnavii trebuie hrăniţi şi spălaţi”, se bucurau de mare popularitate. În spitalele mari a fost introdusă alimentaţia dietetică, din câteva „mese” variate. E adevărat că nu prea era o diversitate a produselor alimentare şi adeseori un meniu nu se deosebea aproape deloc de altul şi totuşi...

Administraţia spitalului primise permisiunea să pregătească un meniu special pentru pacienţii în stare foarte gravă – pe lângă cel al spitalului. Numărul maxim de astfel de meniuri speciale nu era mare: unu-două la trei sute de paturi.

Singurul necaz era că bolnavul căruia i se prescria meniul special – clătite, pârjoale sau ceva şi mai fabulos – se găsea de-acum într-un asemenea hal, încât nu putea să mănânce nimic şi, după ce gusta o lingură dintr-o farfurie sau alta, întorcea capul într-o parte, vlăguit de agonia morţii.

După tradiţie, resturile de bucate împărăteşti se cuveneau vecinului său de pat sau vreunui bolnav dintre voluntarii care aveau grijă de pacienţii în stare foarte gravă şi îl ajutau pe infirmier.

Era un paradox, o antiteză a triadei dialectice. Meniul special se prescria când pacientul nu mai avea putere să mănânce nimic. Principiul, singurul posibil, pe care se baza practica meniului special era următorul: să fie destinat celui mai extenuat, celui grav bolnav.

De aceea, prescrierea meniului special devenise un semn înspăimântător, un simbol al morţii care se apropia. Pacienţii s-ar fi temut de meniurile speciale, dar în acel moment percepţia beneficiarilor era deja confuză şi nu ei se speriau, ci posesorii primei „mese” din tabelul caloric, cei care mai aveau raţiune şi sentimente.

În fiecare zi, şeful de secţie a spitalului se confrunta cu această întrebare neplăcută, şi toate răspunsurile la ea păreau necinstite: cui să prescrii astăzi meniul special?

În patul de lângă mine zăcea un tinerel de douăzeci de ani, pe moarte din pricina distrofiei, care în anii aceia se numea poliavitaminoză.

Meniul special devenise acel fel de mâncare pe care condamnatul la moarte îl poate comanda în ziua execuţiei, ultima dorinţă pe care administraţia închisorii e obligată să i-o împlinească.

Flăcăiandrul refuza mâncarea – supa de ovăz, supa de arpacaş, caşa de ovăz, caşa de arpacaş. Când a refuzat şi grişul, a fost trecut pe meniu special.

— Ţi se găteşte orice vrei tu, Mişa, absolut orice. Ai înţeles?

Medicul stătea aşezat pe patul bolnavului. Mişa schiţă un zâmbet fericit.

— Ia zi, ce vrei? Supă cu carne?

— Nu-u... răspunse Mişa dând din cap.

— Pârjoale? Pateuri cu carne? Clătite cu dulceaţă?

Mişa continua să dea din cap.

— Atunci, zi tu...

Mişa mormăi ceva cu glas răguşit.

— Ce? Ce-ai spus?

— Găluşte.

— Găluşte?

Mişa dădu din cap afirmativ şi, zâmbind, se lăsă pe pernă. Din pernă se scutură pleavă de fân.

A doua zi îi pregătiră găluşte.

Mişa se învioră, luă lingura, pescui o găluşcă din castronul aburind şi o linse.

— Nu, nu vreau. Nu e bună.

Până seara a murit.

Al doilea pacient cu meniu special a fost Viktorov, pe

care îl suspectau de cancer la stomac. O lună întreagă i-au prescris meniul special, înfuriindu-i pe ceilalţi bolnavi că nu mai moare odată, pentru ca preţioasa porţie să fie dată altcuiva. Viktorov nu mânca nimic şi în cele din urmă a murit. S-a dovedit că nu avusese cancer, ci forma cea mai banală de epuizare: distrofie.

Când inginerului Demidov, operat de mastoidită, i s-a propus un meniu special, acesta a refuzat.

— Nu sunt eu cel mai bolnav din salon.

A refuzat categoric, dar nu pentru că meniul special era ceva înspăimântător. Nu, Demidov nu considera că are dreptul la o asemenea raţie de care puteau să beneficieze alţi pacienţi. Medicii voiau să-i facă un bine lui Demidov pe cale oficială.

Cam asta era meniul special.

1960

Ultima bătălie a maiorului Pugaciov

De la începutul până la sfârşitul acestor evenimente a trecut, se pare, mult timp, căci în Nordul extrem lunile se măsoară în ani, atât de mare este experienţa umană dobândită acolo. Acest lucru îl recunoaşte şi statul, mărind salariile şi sporind privilegiile angajaţilor din Nord. În acest ţinut al speranţelor şi, prin urmare, al zvonurilor, al bănuielilor, al supoziţiilor şi ipotezelor, orice întâmplare devine legendă înainte ca raportul şefului local, trimis prin curierul special cel mai rapid, să ajungă în „sferele înalte”.

Circula o anecdotă: când un înalt responsabil, aflat în trecere, s-a plâns că activitatea culturală din lagăr merge foarte prost, responsabilul cultural, maiorul Pugaciov, i-a spus oaspetelui:

— Nu vă faceţi griji, cetăţene şef, pregătim un concert de-o să se ducă vestea în toată Kolîma.

Aş putea să încep povestirea direct cu denunţarea medicului chirurg Braude, detaşat de la Spitalul Central în zona operaţiunilor militare.

Aş putea să încep şi cu scrisoarea lui Iaşka Kucen, un

infirmier din rândul deţinuţilor, internat în spital. Scrisoarea lui a fost scrisă cu mâna stângă – un glonţ îi străpunsese umărul drept.

Sau cu povestea doctoriţei Potanina, care nu văzuse şi nu auzise nimic, ba mai mult, fusese plecată când s-au întâmplat acele evenimente neaşteptate. Tocmai această absenţă considerată de către anchetator un „alibi mincinos”, infracţiune prin omisiune sau cum s-o mai numi ea în limbaj juridic.

În anii ’30, oamenii erau arestaţi la întâmplare. Ei erau victimele falsei şi cumplitei teorii despre lupta de clasă care se înteţea odată cu consolidarea socialismului. Profesorii, activiştii de partid, militarii, inginerii, ţăranii şi muncitorii, care umpleau până la refuz închisorile din acea perioadă, nu aveau nimic pozitiv, în afară de probabil, cinste şi naivitate; ce mai, într-un cuvânt, acele calităţi care mai degrabă uşurau în loc să îngreuneze activitatea represivă a „justiţiei” de atunci. Lipsa unei idei comune, care să unească oamenii, slăbea extrem de mult tăria morală a deţinuţilor. Ei nu erau nici duşmanii puterii, nici criminali de stat şi, nici în faţa morţii, nu ajungeau să înţeleagă de ce trebuia să moară. Orgoliul şi furia lor nu aveau pe ce să se sprijine. Şi, astfel divizaţi, mureau în deşertul alb al Kolîmei – de foame, de frig, din pricina orelor nenumărate de muncă, a bătăilor şi a bolilor. Învăţaseră imediat să nu-şi ia apărarea unul altuia, să nu se ajute între ei. Asta urmăreau şi autorităţile. Sufletele celor rămaşi în viaţă erau supuse decăderii totale, iar trupurile lor nu mai aveau calităţile necesare pentru munca fizică.

După război, ca să-i înlocuiască pe aceştia, veneau, unul după altul, vapoare cu repatriaţi: din Italia, Franţa, Germania – de unde erau trimişi direct în Nord-Estul extrem.

Printre ei erau mulţi cu alte obiceiuri diferite, cu deprinderi dobândite în timpul războiului, oameni curajoşi, capabili să rişte, care se încredeau doar în arme. Comandanţi şi soldaţi, piloţi şi cercetaşi...

Administraţia lagărelor, obişnuită cu răbdarea de înger şi cu obedienţa de sclav a „troţkiştilor”, nu se îngrijora câtuşi de puţin şi nici nu se aştepta la nimic nou.

Novicii îi întrebau pe „aborigenii” care scăpaseră cu viaţă:

— De ce mâncaţi supa şi caşa la cantină, iar pâinea o luaţi în baracă? De ce nu mâncaţi supa cu pâine, ca toată lumea?

Cu un zâmbet schiţat în zbârciturile gurii vineţii, dezvelindu-şi dinţii măcinaţi de scorbut, băştinaşii răspundeau novicilor naivi:

— În două săptămâni o să înţelegeţi şi o să faceţi cu toţii la fel.

Cum să le spui că nu ştiuseră niciodată în viaţa lor ce este foamea adevărată, o foame acumulată în ani de zile, care îţi frânge voinţa? Că e imposibil să te lupţi cu dorinţa obsesivă, atotstăpânitoare să prelungeşti cât mai mult procesul de a mânca, să-ţi iei porţia de pâine în baracă, unde să o sugi – în culmea fericirii – muiată într-o cană de apă fierbinte, insipidă, topită din zăpadă?

Dar nu toţi novicii dădeau din cap dispreţuitor şi treceau mai departe.

Maiorul Pugaciov înţelegea întrucâtva situaţia şi ceva mai mult. îi era limpede că fuseseră aduşi la moarte, ca să-i înlocuiască pe morţii aceia vii. îi aduseseră toamna, în pragul iernii, când n-ai unde să fugi; vara, în schimb, chiar dacă nu poţi evada cu succes, măcar mori liber.

Toată iarna s-a ţesut urzeala acestui complot, poate unicul în douăzeci de ani.

Pugaciov şi-a dat seama că singurii în stare să supravieţuiască iernii şi apoi să evadeze sunt doar cei care nu vor fi trimişi la muncile în comun, din abataj. După câteva săptămâni de muncă într-o brigadă, nimeni nu mai fuge nicăieri.

Încet-încet, unul după altul, complotiştii intrau în rândurile personalului. Soldatov a ajuns bucătar, Pugaciov însuşi – responsabil cu cultura şi felcer, alţi doi – brigadieri, iar Ivaşcenko, pe vremuri mecanic, repara armele detaşamentului de pază.

Dar fără escortă nu erau lăsaţi să treacă „dincolo de sârmă”.

Începu orbitoarea primăvară kolâmiană: fără o picătură de ploaie, fără zăpoare, fără cântec de păsări.

Zăpada, topită de soare, dispăru puţin câte puţin. Acolo unde nu ajungeau razele soarelui, în defileuri şi în râpe, zăpada, asemenea unor lingouri de argint, rămânea până anul următor.

Şi veni ziua însemnată.

Cineva ciocăni la uşa cămăruţei minuscule a postului de gardă, de lângă poarta lagărului, un post cu două uşi – una spre interior, alta spre exterior –, unde, conform regulamentului, stăteau întotdeauna de pază câte doi gardieni. Gardianul de serviciu căscă şi se uită la ceasul de perete. Era cinci dimineaţă. „Abia cinci”, îşi spuse el.

Ridică cârligul şi îi dădu drumul înăuntru celui care bătuse la uşă. Era bucătarul lagărului, deţinutul Soldatov, care venise după cheile de la dulapul cu alimente. Cheile erau păstrate la post, şi bucătarul Soldatov venea de trei ori pe zi după ele. Apoi le aducea înapoi.

Gardianul de serviciu ar fi trebuit să descuie cu mâna lui acest dulap din bucătărie, dar el ştia că e o cauză pierdută să-l controlezi pe bucătar – niciun lacăt nu ajută dacă acesta vrea să fure –, aşa că îi încredinţa cheile. Cu atât mai mult la cinci dimineaţa.

Gardianul lucra în Kolîma de mai bine de zece ani, de mult i se dublase solda şi înmânase de mii de ori cheile bucătarilor.

— Ia-o! spuse el, apoi luă o riglă şi se aplecă să linieze raportul de dimineaţă.

Soldatov trecu prin spatele gardianului, luă cheia din cui, o băgă în buzunar şi-l înşfacă de gât pe gardian. Chiar în clipa aceea, se deschise uşa şi în post, pe uşa dinspre lagăr, intră Ivaşcenko, mecanicul. Ivaşcenko îl ajută pe Soldatov să-l sugrume pe gardian şi să-l târască în spatele dulapului. Ivaşcenko băgă în buzunar pistolul gardianului. Pe fereastra care dădea în afară se vedea, întorcându-se pe potecă, al doilea gardian. Ivaşcenko îmbrăcă repede mantaua mortului, îşi puse chipiul, îşi încheie cureaua şi se aşeză la masă, la fel ca un gardian. Celălalt deschise uşa şi păşi în chiţimia întunecoasă a postului de gardă. Numaidecât îl înşfăcară şi pe el, îl sugrumară şi îl aruncară după dulap.

Soldatov îşi puse uniforma. Armele şi uniformele

militare erau deja în mâinile celor doi complotişti. Totul mergea după cum fusese prevăzut, conform planului maiorului Pugaciov. Deodată, în postul de gardă apăru nevasta celui de-al doilea gardian, tot după nişte chei pe care bărbatul ei le luase cu el din greşeală.

— Pe femeie, nu! spuse Soldatov.

Pe ea o legară, îi îndesară un prosop în gură şi o aşezară într-un colţ.

Una dintre brigăzi se întorcea de la lucru. O asemenea situaţie fusese prevăzută. La intrarea în post, soldatul din escortă fu pe loc dezarmat şi legat de către cei doi „gardieni”. Puşca încăpu pe mâinile fugarilor. Din momentul acela, comanda a preluat-o maiorul Pugaciov.

Platforma din faţa porţii se afla în bătaia celor două turnuri de pază, câte unul în fiecare colţ, în care stăteau santinelele. Acestea nu observaseră nimic suspect.

Ceva mai devreme o brigadă se încolonase în formaţie de muncă, dar cine din Nord poate să spună ce e devreme şi ce e târziu? O fi fost ceva mai devreme. Sau poate mai târziu.

Brigada – din zece oameni – pornise, în formaţie de doi câte doi, pe drumul spre abataje. În faţă şi în spate, la şase metri de coloana deţinuţilor, după cum prevedea regulamentul, mergeau soldaţii din escortă în mantale, unul dintre ei ducând o puşcă.

Santinela dintr-un turn de pază observase că brigada se abătuse din drum luând-o pe poteca ce trecea pe lângă baraca detaşamentului de pază. Acolo locuiau soldaţii serviciului de pază – tot detaşamentul era format din şaizeci de oameni.

Dormitorul soldaţilor de escortă era în capătul din spate al barăcii şi, chiar în faţa uşii, se găseau camera soldatului de gardă şi piramidele de arme. Acesta moţăia la masă şi, prin somn, văzu că o escortă conducea o brigadă de deţinuţi pe poteca de lângă fereastra barăcii.

„Sigur e Cernenko, îşi spuse soldatul, fără să-l recunoască. Neapărat trebuie să-i fac un raport”. Soldatul de gardă era un maestru al intrigilor şi n-ar fi scăpat nicio ocazie să facă rău cuiva, pe un temei legal.

Acesta a fost ultimul său gând. Uşa se deschise larg şi

în cazarmă dădură buzna trei soldaţi. Doi se năpustiră spre uşa dormitorului, iar al treilea îl împuşcă în plin pe soldatul de gardă. După soldaţi intrară deţinuţii şi se repeziră cu toţii la piramidă; puştile şi mitralierele trecură în mâinile lor. Maiorul Pugaciov deschise cu putere uşa spre dormitorul cazărmii. Soldaţii, încă în lenjerie de corp, desculţi, erau cât pe ce să se îndrepte spre uşă, dar două rafale de foc automat trase spre tavan îi opri pe loc.

— Culcat, ordonă Pugaciov şi soldaţii se băgară sub paturi.

Un deţinut înarmat cu pistol automat rămase de pază, în prag.

„Brigada” începu să se schimbe fără grabă în uniforme militare, să ia alimente, să se aprovizioneze cu arme şi cartuşe.

Pugaciov ordonase să se ia de mâncare doar pesmeţi şi ciocolată, în schimb, luară cât mai multe arme şi muniţie.

Felcerul îşi aruncă pe umăr geanta cu trusa de prim ajutor.

Fugarii se simţeau din nou soldaţi.

Înaintea lor era taigaua – să fie oare mai înspăimântătoare decât mlaştinile Stohodului[163]?

Deţinuţii ieşiră pe şosea. Pugaciov ridică o mână şi opri un camion.

— Dă-te jos! spuse el deschizând portiera cabinei.

— Da eu...

— Dă-te jos, am spus.

Şoferul coborî. La volan se aşeză locotenentul trupelor de tanchişti, Gheorgadze, iar alături de el, Pugaciov. Fugarii-soldaţi se urcară în maşină şi camionul se puse în mişcare.

— Aici trebuie să întoarcem.

Camionul luă o curbă când...

— S-a terminat benzina!

Pugaciov trase o înjurătură.

Fugarii intrară în taiga, la fel cum plonjezi în apă: se făcură dintr-odată nevăzuţi în pădurea imensă şi tăcută. Orientându-se după hartă, nu au pierdut calea mult dorită

163 Râu în Ucraina.

spre libertate, înaintând în linie dreaptă. Printre copacii doborâţi de vânt, care aici erau uimitori.

În Nord, copacii mureau întinşi, ca oamenii. Rădăcinile lor puternice semănau cu ghearele uriaşe ale unei păsări de pradă, înfipte în piatră. De la aceste gheare gigantice plecau spre solul veşnic îngheţat mii de lăstari, ca nişte tentacule micuţe. În fiecare vară, gheaţa se retrăgea puţin câte puţin şi în fiecare petic de pământ dezgheţat se întindea şi se înfigea grăbită una din acele rădăcini-tentacule, închise la culoare.

Aici arborii ajungeau la maturitate la trei sute de ani, înălţându-şi încet trupul greoi şi vânjos pe aceste rădăcini firave.

Doborâţi de furtuni, copacii cădeau pe spate, toţi cu capetele în aceeaşi direcţie, şi mureau lungiţi pe covorul moale şi gros de muşchi trandafiriu-aprins sau verde.

Se apucară să se pregătească de culcare repede, aşa cum erau obişnuiţi.

Doar Aşot şi Mălinin nu se potoleau nicicum.

— Ce v-a apucat? întrebă Pugaciov.

— Aşot mă tot bate la cap că Adam a fost izgonit din Rai în Ceylon.

— Cum adică în Ceylon?

— Cică aşa e la ei, la mahomedani, răspunse Aşot.

— Da’ ce, tu oi fi tătar?

— Nu eu, nevasta e tătăroaică.

— N-am auzit niciodată aşa ceva, spuse Pugaciov râzând.

— Păi nici eu n-am auzit, se băgă şi Mălinin.

— Hai, la culcare!

Era frig şi maiorul Pugaciov se trezi. Soldatov stătea aşezat, cu mitraliera pe genunchi, numai ochi şi urechi. Pugaciov se întinse pe spate şi căută cu privirea Steaua Polară, steaua preferată a drumeţilor. Prin locurile acestea, constelaţiile nu erau dispuse la fel ca în Europa, ca în Rusia; harta astrală era un pic piezişă, şi Ursa Mare părea că se târăşte spre linia orizontului. În taiga domneau liniştea, rigoarea; zadele uriaşe, noduroase erau la ceva distanţă una de alta. Pădurea era învăluită în acea linişte plină de tensiune, pe care o cunoaşte orice vânător. Dar de astă

dată, Pugaciov nu era vânător, ci fiara urmărită, de aceea tăcerea pădurii îi stârnea de trei ori mai multă neliniște.

Era prima lui noapte în libertate, prima noapte liberă a maiorului Pugaciov după multe luni şi ani pe cumplitul drum al crucii. Stătea întins şi îşi amintea cum începuse tot ce se desfăşura acum înaintea ochilor săi, ca într-un film cu suspans. De parcă Pugaciov ar fi derulat cu propria-i mână pelicula celor douăzeci de vieţi ale sale astfel încât, în locul mişcării lente de fiecare zi, evenimentele să se perinde cu o viteză de necrezut. Şi îndată ce pe ecran apare „sfârşitul filmului”, iată-i în libertate. Era totodată începutul luptei, al jocului, al vieţii...

Maiorul Pugaciov îşi aminti lagărul german de unde fugise în 1944. Frontul se apropia de oraş. El lucra ca şofer pe camion într-un lagăr imens, la strânsul recoltei. îşi aduse aminte cum accelerase şi doborâse singurul rând de sârmă ghimpată, scoţând din pământ stâlpii înfipţi de mântuială. împuşcăturile santinelelor, ţipetele, cursa nebunească prin oraş, în direcţii diferite, maşina abandonată, drumul pe timp de noapte până la linia frontului şi întâlnirea: interogatoriul într-o secţie specială. Acuzaţia de spionaj, condamnarea – douăzeci şi cinci de ani de închisoare.

Maiorul Pugaciov îşi aminti vizitele emisarilor lui Vlasov, cu „manifestul” acestuia, vizite făcute unor soldaţi ruşi înfometaţi, istoviţi, chinuiţi.

— Puterea voastră v-a abandonat de mult. În ochii alor voştri, toţi prizonierii sunt trădători de ţară, spuneau vlasoviştii. Şi arătau ziare moscovite cu ordine, cu discursuri. Prizonierii ştiau asta dinainte. Nu degeaba prizonierii ruşi erau singurii care nu primeau niciun pachet. Francezii, americanii, englezii, prizonierii de toate naţionalităţile primeau pachete, scrisori, ţineau legătura cu compatrioţii lor, legau prietenii; ruşii, în schimb, nu aveau nimic în afară de foame şi de ura întregii lumi. Nu-i de mirare că în Armata Rusă de Eliberare intrau mulţi deţinuţi din lagărele germane de prizonieri de război.

Maiorul Pugaciov nu i-a crezut pe ofiţerii lui Vlasov până când n-a ajuns chiar el la unităţile Armatei Roşii. Tot ce spuseseră vlasoviştii era adevărat. Nu mai era de folos puterii. Puterea se temea de el.

Apoi au urmat vagoanele-*tepluşki* cu zăbrele şi escorte, drumul interminabil până în Extremul Orient, marea, cala vaporului şi minele de aur din Nordul extrem. Şi foamea îndurată iarna.

Pugaciov se ridică, apoi se aşează la loc. Soldatov îi făcu semn cu mâna. Tocmai lui Soldatov îi revenise onoarea să înceapă această acţiune, deşi fusese printre ultimii care se alăturaseră complotului. Soldatov nu s-a temut, nu s-a pierdut cu firea, nu i-a vândut. Băiat de ispravă, Soldatov!

La picioarele lui dormea căpitanul Hrustaliov, un pilot a cărui soartă semăna cu a lui Pugaciov. Avionul doborât de nemţi, prizonieratul, foamea, fuga, apoi tribunalul şi lagărul. Hrustaliov se întoarse pe o parte; amorţise şi un obraz era mai roşu decât celălalt. Hrustaliov fusese primul cu care maiorul Pugaciov discutase despre evadare cu câteva luni în urmă. Că moartea e de preferat unei vieţi de deţinut, că e mai bine să mori cu arma în mână decât sleit de foame şi de muncă, sub patul puştii şi sub cizma soldaţilor din escortă.

Atât Hrustaliov, cât şi maiorul erau oameni de acţiune, şi acea şansă infimă, de dragul căreia viaţa a douăzeci de oameni se juca acum pe o singură carte, fusese analizată în cele mai mici detalii. Planul era să ocupe un aerodrom, să pună mâna pe un avion. Erau câteva aerodromuri în zonă, iar acum se îndreptau, prin taiga, către cel mai apropiat.

Hrustaliov era brigadierul pe care fugarii îl căutaseră după atacul săvârşit asupra detaşamentului de gardă. Pugaciov nu voia să plece fără prietenul său cel mai bun. Şi acum Hrustaliov era aici, cufundat într-un somn liniştit şi adânc.

Lângă el dormea Ivaşcenko, maistrul armurier, care repara revolverele şi puştile corpului de pază. Ivaşcenko aflase tot ce trebuia pentru reuşita evadării: unde erau armele, cine şi când era de gardă pe detaşament, unde se aflau depozitele de muniţie. Ivaşcenko era un fost cercetaş.

Dormeau buştean, lipiţi unul de altul, Levitki şi Ignatovici, amândoi piloţi, camarazi ai căpitanului Hrustaliov.

Tanchistul Poliakov îşi întinsese braţele pe spinările

vecinilor: uriaşul Gheorgadze şi cheliosul mucalit Aşot, al cărui nume de familie maiorul nu şi-l amintea acum. Cu geanta medicală sub cap, dormea Saşa Mălinin, felcerul lagărului, pe vremuri – agent sanitar pe front, iar acum al acestui grup special al lui Pugaciov.

Pugaciov zâmbi. Fiecare, cu siguranţă, îşi imagina evadarea în felul său. Dar Pugaciov nu vedea doar meritul său în faptul că totul mergea cum trebuie, că toţi se înţelegeau din priviri. Fiecare ştia că lucrurile se desfăşoară cum trebuie. Dacă ai un comandant, ai şi un obiectiv. Un comandant hotărât şi un obiectiv greu de atins. Şi arme. Şi libertate. Poţi să-ţi dormi liniştit somnul de soldat chiar şi în această noapte polară încremenită, de un liliachiu-pal, învăluită într-o lumină stranie, fără soare, în care copacii n-au umbră.

El le promisese libertatea şi primiseră libertatea. îi conducea la moarte şi ei nu se temeau de moarte.

„Şi nimeni n-a scăpat o vorbă, se gândea el, până în ultima zi”. De presupusa evadare, fără îndoială, ştiau mulţi din lagăr. Oamenii fuseseră aleşi timp de câteva luni. Mulţi, cu care Pugaciov vorbise sincer, refuzaseră, dar niciunul nu dăduse fuga la postul de gardă să-l denunţe. Această împrejurare îl împăcase pe Pugaciov cu viaţa. „Băieţi de ispravă, straşnici băieţi”, murmură el zâmbind.

Mâncară nişte biscuiţi, un pic de ciocolată şi porniră la drum în tăcere. îi conducea o cărare abia vizibilă.

— E bătută de urşi, spuse Selivanov, vânător din Siberia.

Pugaciov şi Hrustaliov urcară în trecătoare, până la piramida geodezică, şi se uitară cu binoclul în jos, la cele două linii cenuşii: râul şi şoseaua. Râul era ca toate râurile, dar şoseaua, pe o distanţă de câteva zeci de kilometri, era ticsită cu camioane pline de oameni.

— Deţinuţi, probabil, presupuse Hrustaliov.

Pugaciov se uită cu atenţie.

— Nu, sunt soldaţi. Pe noi ne caută. Trebuie să ne împrăştiem, spuse Pugaciov. Opt oameni să înnopteze în căpiţele de fân, iar noi patru trecem prin defileu. Dacă totul merge bine, ne întoarcem la ziuă.

După ce trecură de lăstăriş, intrară pe albia pârâului.

Era timpul să se întoarcă.

— Ia uite, sunt cam mulţi. Hai pe pârâu, în sus.

Răsuflând din greu, o luară în sus, iar pietrele aterizau huruind cu zgomot chiar la picioarele urmăritorilor.

Levitki se întoarse, trase o înjurătură şi căzu. Glonţul îl nimerise drept în ochi.

Gheorgadze se opri lângă un pietroi, se răsuci şi, cu o rafală de mitralieră, îi opri în loc pe soldaţii care urcau râpa, dar nu pentru mult timp. Mitraliera lui amuţi şi nu se mai auzi decât puşca.

Hrustaliov şi maiorul Pugaciov izbutiră să urce mult mai sus, până în trecătoare.

— Du-te singur, îi spuse Hrustaliov maiorului. Te acopăr eu.

Dobora, fără grabă, fiecare soldat care apărea. Hrustaliov se întoarse urlând:

— Vin!

Şi se prăbuşi. De după pietroi apăru în fugă o mulţime de oameni.

Pugaciov făcu un salt, trase în cei care alergau şi se aruncă de sus, din trecătoare, în albia îngustă a pârâului. În cădere, se agăţă în creanga unei sălcii, se ţinu strâns de ea şi se trase într-o parte. Pietrele pe care le antrenase în cădere se rostogoleau în continuare, bubuind până să ajungă în fundul văii.

Merse prin taiga, fără să ştie drumul, până îl lăsară puterile.

În luminişul din pădure se înălţase soarele. Cei ascunşi în căpiţele de fân distingeau clar siluetele oamenilor în uniforme militare care înconjurau poieniţa din toate părţile.

— Pân-aici ne-a fost, se pare, spuse Ivaşcenko lovindu-l pe Haciaturian cu cotul.

— Cum aşa? întrebă Aşot fixându-şi ţinta.

Detună o împuşcătură şi un soldat se prăbuşi la pământ.

Numaidecât, din toate părţile, se deschise focul asupra căpiţelor de fân.

La ordin, soldaţii o luară la fugă prin mlaştină, spre căpiţele de fân, în răpăit de focuri de armă.

Atacul a fost respins. Câţiva răniţi zăceau în smârcurile din mlaştină.

— Infirmier, după ei, ordonă un superior.

Din spirit de prevedere, din spital fusese adus Iaşka Kucen, un infirmier deţinut, de loc din Bielorusia Occidentală. Fără să scoată o vorbă, deţinutul Kucen se târî până la rănit, agitând deasupra capului geanta medicală. Glonţul care îl nimeri în umăr îl opri pe Kucen la mijlocul drumului.

Fără să se teamă, şeful detaşamentului de pază, acelaşi detaşament care fusese dezarmat de fugari, sări în picioare.

— Hei, Ivaşcenko, Pugaciov, predaţi-vă, sunteţi înconjuraţi. N-aveţi nicio scăpare.

— Vino să iei armele, strigă Ivaşcenko dintr-o căpiţă.

Şi Bobâlev, şeful pazei, porni în fugă spre căpiţe, lipăind prin mlaştină.

La jumătatea drumului, răsună împuşcătura lui Ivaşcenko. Glonţul îl nimeri pe Bobâlev drept în frunte.

— Bun băiat! îşi lăudă Soldatov tovarăşul. De-aia e atât de viteaz şeful nostru, că n-are nimic de pierdut: pentru evadarea noastră oricum îl împuşcă sau îi dau o condamnare. Aşa că ţine-te tare!

Se trăgea de peste tot. Răpăiau şi mitralierele aduse de fugari.

Soldatov simţi o arsură care îi cuprindea ambele picioare şi capul lui Ivaşcenko, mort între timp, căzând pe umărul lui.

Cealaltă căpiţă tăcea. În mlaştină zăceau vreo zece cadavre.

Soldatov continuă să tragă până când îl lovi ceva în cap şi îşi pierdu cunoştinţa.

Nikolai Sergheevici Braude, chirurgul-şef de la Spitalul Central, la ordinul telefonic al generalului-maior Artemiev, unul dintre cei patru generali din Kolîma, şeful întregii paze din toate lagărele din Kolîma, a fost chemat de urgenţă în satul Licean, împreună cu „doi felceri, material de pansament şi instrumentar” – cum se menţiona în telefonogramă.

Fără să mai piardă timp, Braude îşi strânse repede

lucrurile, iar camioneta spitalului, care văzuse multe la viaţa ei, porni în direcţia indicată. Pe drum, Studebaker-uri puternice, pline cu soldaţi înarmaţi, depăşeau întruna maşina spitalului. Până acolo erau doar patruzeci de kilometri, dar, din pricina opririlor dese, din cauza ambuteiajului format undeva mai în faţă şi a nenumăratelor controale ale documentelor, ajunse la destinaţie abia după trei ore.

Generalul-maior Artemiev îl aştepta pe chirurg în casa comandantului local al lagărului. Atât Braude, cât şi Artemiev erau veterani ai Kolîmei, şi nu era prima oară când soarta îi aducea în acelaşi loc.

— Ce-i aici? Război? îl întrebă Braude pe general când se salutară.

— Război sau nu, în prima bătălie avem douăzeci şi opt de morţi. Cât despre răniţi, o să vedeţi şi singur.

Şi în timp ce Braude se spăla pe mâini la un lavoar fixat lângă uşă, generalul îi povesti despre evadare.

— De ce n-aţi chemat aviaţia? întrebă Braude aprinzându-şi o ţigară. Două-trei escadrile, şi i-aţi fi bombardat... Sau direct cu bomba atomică.

— Dumneata iei totul în zeflemea ca întotdeauna, spuse generalul-maior. Dar, lăsând gluma la o parte, pe mine o să mă cheme la ordine. Ba mai mult, o să mă elibereze din funcţie şi o să mă trimită în judecată. S-au mai văzut cazuri.

Da, Braude ştia că se mai văzuseră asemenea cazuri. Cu câţiva ani în urmă, iarna, trei mii de oameni fuseseră trimişi pe jos, până într-un port, unde depozitele de pe mal fuseseră distruse de o furtună. Din convoiul de trei mii de deţinuţi, în viaţă mai rămăseseră vreo trei sute. Adjunctul directorului Direcţiei, care semnase ordinul de deplasare a convoiului, a fost sacrificat şi trimis în judecată.

Până la lăsarea serii, Braude şi felcerii au extras gloanţe, au făcut amputări şi au pansat. Toţi răniţii erau soldaţi din trupele de pază – printre ei nu se găsea niciun fugar.

A doua zi, spre seară, au fost aduşi alţi răniţi. Înconjuraţi de ofiţeri de pază, doi soldaţi aduceau pe targă singurul fugar pe care l-a văzut Braude. Acesta purta

uniformă militară şi doar barba nerasă îl făcea să se deosebească de ceilalţi soldaţi. Avea fracturi prin împuşcare la ambele picioare, la umărul stâng şi o rană la cap care îi afectase osul parietal. Fugarul era inconştient.

Braude îi acordă primul ajutor şi, la ordinul lui Artemiev, îl duse pe rănit, sub escortă, la Spitalul Central, unde erau condiţii potrivite pentru efectuarea unei operaţii complicate.

Totul se terminase. Nu prea departe era parcat un camion militar acoperit cu prelată; în el fuseseră încărcate cadavrele fugarilor ucişi. Alături mai era un camion cu trupurile soldaţilor morţi.

După această victorie, armata ar fi putut fi chemată, dar încă multe zile camioane cu soldaţi au cutreierat toate sectoarele şoselei de două mii de kilometri.

Al doisprezecelea fugar, maiorul Pugaciov, era de negăsit.

Soldatov a urmat un tratament îndelungat şi s-a vindecat, pentru ca apoi să fie împuşcat. De altfel, a fost singura condamnare la moarte dintre cele şaizeci de sentinţe pronunţate – acesta era numărul de prieteni şi cunoscuţi ai fugarilor care au ajuns la tribunal. Comandantul lagărului local a primit zece ani. Şefa Secţiei sanitare, doctoriţa Potanina, a fost achitată de tribunal şi, imediat după proces, şi-a schimbat locul de muncă. Generalul-maior Artemiev nu se înşelase deloc: a fost destituit din funcţie şi dat afară din serviciul de pază.

Pugaciov se târî cu greu prin gura îngustă a peşterii – era un bârlog de urs, locuinţa de iarnă a fiarei care plecase de mult şi rătăcea prin taiga. Pe pereţii peşterii şi pe pietrele de pe jos rămăseseră fire din blana ursului.

„Ce repede s-a terminat tot, se gândea Pugaciov. O să vină cu câinii şi o să mă găsească. Şi o să mă aresteze”.

Cum stătea întins, îşi aminti propria viaţă, viaţa lui grea, de bărbat, o viaţă care se sfârşea acum, în taiga, pe o potecă bătută de un urs. îşi aminti toţi oamenii pe care îi respecta şi îi iubea, începând cu propria mamă. Şi-o aminti pe învăţătoarea de la şcoală, Maria Ivanovna, care umbla îmbrăcată într-un fel de bluză tricotată vătuită, acoperită cu catifea neagră ponosită şi îngălbenită. îi veniră în minte

mulţi, mulţi alţi oameni pe care soarta îi scosese în cale.

Dar cei mai buni, cei mai demni erau cei unsprezece camarazi ai lui, căzuţi la datorie. Niciunul dintre ceilalţi oameni care se perindaseră prin viaţa lui nu înduraseră atâtea dezamăgiri, atâtea înşelătorii, atâta minciună. Şi în infernul acesta al Nordului găsiseră în ei puterea să se încreadă în el, în Pugaciov, şi să întindă mâna spre libertate. Să moară în luptă. Da, erau cei mai buni oameni din viaţa lui.

Pugaciov rupse o coacăză dintr-un tufiş crescut pe o piatră, chiar la intrarea în peşteră. Fructul vineţiu, stafidit, rămas de anul trecut, plesni între degete şi Pugaciov linse zeama. Coacăza răscoaptă era lipsită de gust, ca apa din zăpada topită. Pieliţa fructului i se lipi de limba uscată.

Da, fuseseră cei mai buni oameni. Acum ştia şi numele de familie al lui Aşot: Haciaturian.

Maiorul Pugaciov şi-i aminti pe toţi – unul după altul – şi zâmbi Fiecăruia. Apoi îşi vârî în gură ţeava pistolului şi, pentru ultima dată în viaţa lui, apăsă pe trăgaci.

1959

Directorul de spital

— Aşteaptă numai şi o dai în bară, calci tu pe bec, mă ameninţa ca un blatar directorul spitalului, doctorul Doktor, unul dintre cele mai sinistre personaje din Kolîma... Ridică-te în picioare cum se cuvine.

Stăteam drept „cum se cuvine”, dar eram calm. Un felcer instruit, cu diplomă, nu e aruncat pradă oricărei fiare, nu e dat pe mâna doctorului Doktor. Eram în anul 47, nu în 37, şi eu, care văzusem unele lucruri pe care doctorul Doktor nici nu şi le putea imagina, eram liniştit şi aşteptam doar atât: să plece. Eu eram felcerul-şef al Secţiei de chirurgie.

Persecuţia începuse de puţin timp, după ce doctorul Doktor descoperise în dosarul meu o condamnare cu sigla KRTD. Doctorul Doktor era cekist, membru al biroului politic, care trimisese la moarte nu puţini deţinuţi KRTD şi

iată că în mâinile lui, în spitalul lui, absolvent al cursurilor lui, apăruse un felcer care trebuia lichidat.

Doctorul Doktor a încercat să ceară ajutorul ofiţerului politic NKVD. Dar ofiţerul politic Baklanov era un combatant tânăr, venit aici de pe front, din război. Doctorul Doktor învârtea şi el afaceri murdare – pescarii aduceau peşte special pentru el, vânătorii îl aprovizionau cu vânat, autoaprovizionarea şefimii era în toi –, aşa că doctorul Doktor nu a găsit înţelegere la Baklanov.

— Dar vine de la cursurile dumneavoastră, numai ce le-a încheiat.

— Amănuntul ăsta le-a scăpat la cadre. Acolo e harababură mare.

— Atunci, spuse ofiţerul, la prima abatere, dacă încalcă vreo regulă, dacă face un pas greşit, îl dăm la o parte şi gata. O să vă ajutăm.

Doctorul Doktor s-a plâns de vremurile rele şi s-a pus răbdător pe aşteptat. Şi şefii pot aştepta răbdători o greşeală a subalternilor.

Spitalul Central din lagăr era mare, cu o mie de paturi. Medicii din rândul deţinuţilor erau de toate specialităţile. Conducerea, formată din personal liber, ceruse şi obţinuse permisiunea să deschidă pe lângă Secţia de chirurgie două saloane pentru angajaţii liberi: unul de bărbaţi, celălalt de femei, pentru urgenţe postoperatorii. În salonul meu era internată o fată care fusese adusă cu apendicită, dar nu i se făcuse operaţie, i se administra un tratament medical. Fata, după cum se pare secretară a Organizaţiei comsomoliste a Direcţiei minelor, era dezgheţată. Când fusese adusă, galantul chirurg Braude îi arătase noii paciente secţia şi, trăncănind nu ştiu ce despre... fracturi şi spondilite, o condusese şi prin celelalte secţii, luându-le la rând. Afară era un ger de minus şaizeci de grade, iar centrul de transfuzii nu avea sobe: îngheţul acoperise cu o dantelă toată fereastra şi nu puteai să apuci nimic din metal cu mâinile goale, dar galantul chirurg a deschis larg centrul de transfuzii de sânge şi toţi s-au retras mai în spate, în coridor.

— Aici primim de regulă femeile.

— Fără prea mare succes, probabil, spuse musafira,

încălzindu-şi mâinile cu aburul respiraţiei.

Chirurgul se fâstâci.

Ei bine, fata aceasta dezgheţată îşi luase prostul obicei să mă viziteze în camera de gardă. Acolo aveam coacăze congelate, un castron de coacăze congelate, şi stăteam la taclale până târziu. Dar într-o zi, pe la unsprezece, uşile camerei de gardă se trântiră la perete şi înăuntru intră doctorul Doktor. Fără halat, într-o scurtă de piele.

— Totul e în ordine în secţie.

— Văd. Dar dumneata cine eşti? o întrebă doctorul Doktor pe fată.

— O pacientă. Sunt internată aici în salonul de femei. Am venit după un termometru.

— Mâine n-o să mai fiţi aici. Termin eu cu toată debandada asta.

— Debandadă? Cine e ăsta? întrebă fata.

— Directorul spitalului.

— Aha, aşadar acesta este doctorul Doktor. Am auzit de el. Am auzit. O să păţeşti ceva din cauza mea? Din cauza coacăzelor?

— Nu, n-o să păţesc nimic.

— Bine. Dar pentru orice eventualitate mâine o să trec pe la el. O să-i dau o lecţie ca să înţeleagă care îi e locul. Şi dacă se atinge de tine, îţi dau cuvântul meu de onoare...

— N-o să păţesc nimic.

Fata nu a fost dată afară din spital, întâlnirea ei cu directorul spitalului a avut loc şi totul s-a calmat până la următoarea şedinţă generală, când doctorul Doktor a ţinut un referat despre scăderea nivelului de disciplină.

— De pildă, în Secţia de chirurgie, felcerul stă cu o femeie în sala de operaţii – doctorul Doktor confunda camera de gardă cu sala de operaţii – şi mănâncă coacăze.

— Cu cine? se auzi un murmur în sală.

— Cu cine? strigă un angajat liber.

Dar doctorul Doktor n-a spus numele vinovatului.

Trăsnetul lovise, dar eu nu înţelegeam nimic. Felcerul-şef răspunde de hrană, aşadar directorul spitalului se hotărâse să dea cea mai simplă lovitură.

S-a măsurat chiselul de fructe şi lipseau zece grame. Cu mare greutate am reuşit să demonstrez că se împarte cu un polonic mic care este turnat pe o farfurie mare. Inevitabil se pierd zece grame pentru că „se lipeşte de fundul vasului”.

Fulgerul mă avertizase, deşi nu fusese urmat de tunet.

A doua zi, trăsnetul a lovit fără fulger.

Unul dintre medicii din salon m-a rugat să dau unui bolnav de-al lui, un muribund, o lingură de mâncare mai gustoasă şi, după ce i-am promis, i-am cerut celui care împărţea raţiile să oprească jumătate, un sfert de castron de la masa de regim. Nu era legal, dar se practica dintotdeauna şi pretutindeni, în orice secţie. În timpul prânzului, o puzderie de şefi sus-puşi, în frunte cu doctorul Doktor, au dat buzna în secţie.

— Asta pentru cine e?

Pe sobă se încălzea jumătate de castron cu supă de regim.

— Doctorul Gusegov a cerut-o pentru un pacient de-al lui.

— Pacientului pe care îl tratează doctorul Gusegov nu i s-a prescris regim dietetic.

— Să vină aici doctorul Gusegov.

Doctorul Gusegov, un deţinut, mai mult chiar, un 58-ist cu punctul la – trădare de ţară –, s-a albit de frică în faţa privirii inexpresive a şefilor. Fusese primit în spital recent, după mulţi ani de cereri şi intervenţii. Şi acum, acest ordin nefericit.

— Eu n-am dat acest ordin, cetăţene director.

— Înseamnă că dumneavoastră, domnule felcer-şef, minţiţi. Ne induceţi în eroare, tună doctorul Doktor. Ai dat-o în bară, recunoaşte. Ai călcat pe bec.

Îmi era milă de doctorul Gusegov, dar îl înţelegeam. Tăceam. Tăceau şi ceilalţi membri ai comisiei – medicul-şef, comandantul lagărului. Doar doctorul Doktor turba de furie.

— Jos halatul şi în lagăr! La muncile în comun! Să putrezeşti la izolator!

— Am înţeles, cetăţene director.

Mi-am dat jos halatul şi brusc m-am transformat într-

un deţinut obişnuit, care primea ghionţi în spate, la care se ţipa... Cam de multişor nu mai călcasem în lagăr...

— Unde e baraca personalului?

— Tu n-ai ce căuta acolo. La izolator cu tine!

— Încă nu există ordin scris.

— Bagă-l deocamdată şi fără ordin.

— Nu, nu-l primesc fără ordin. N-am ordin de la comandantul lagărului.

— Directorul spitalului e peste comandantul lagărului.

— O fi peste, dar eu răspund numai la ordinele comandantului de lagăr.

Nu mi-a fost dat să stau prea mult în baraca personalului. Ordinul a fost emis repede şi am fost mutat în izolatorul din lagăr, într-o carceră urât mirositoare, care duhnea la fel ca zecile de carcere în care fusesem închis până atunci.

M-am întins pe prici şi am stat aşa până a doua zi. Dimineaţa a sosit dispecerul. Ne cunoşteam dinainte.

— Ţi-au dat trei zile la muncile în comun. Du-te să-ţi dea mănuşi; o să cari nisip cu roaba în groapa de lângă noua clădire a pazei. A fost un circ întreg. Mi-a povestit şeful OLP[164]. Doctorul Doktor a cerut să fii transferat definitiv într-o mină disciplinară... Să te mute într-un lagăr pentru recidivişti. Dar ceilalţi au zis: „Ce-i cu prostiile astea? Dacă pentru asemenea fapte trimiţi pe cineva la disciplinară sau în lagărul pentru recidivişti, atunci ar trebui să-i trimitem pe toţi acolo... Iar noi rămânem fără un felcer instruit”.

Toţi cei din comisie ştiau de laşitatea lui Gusegov, o ştia prea bine şi doctorul Doktor, dar acesta era tot mai furios.

— Bine, atunci, două săptămâni de munci în comun.

— Nici asta nu merge. E o pedeapsă prea dură. O săptămână cu detaşare la munca lui la alt spital, propuse ofiţerul politic Baklanov.

— Ce v-a apucat? Ce pedeapsă mai e asta, dacă nu e trimis la muncile în comun, dacă nu pune mâna pe roabă? Dacă îşi petrece doar o noapte la izolator, asta e o simplă

164 Acronim pentru Unitate de lagăr separată.

formalitate.

— De acord: atunci o zi de muncă în comun.

— Trei zile.

— Bine, fie.

Şi iată-mă, după mulţi ani, apucând din nou mânerele roabei. Maşina OSO[165] mă aştepta: două mânere, o roată.

Eram tărăbonţaş cu vechime în Kolîma. îmi însuşisem toate subtilităţile căratului roabei în 38, la mina de aur. Ştiam cum să apăs pe mânere ca sprijinul să fie în umăr, ştiam cum să car roaba goală înapoi – ţinând hulubele în sus ca să coboare sângele din braţe. Ştiam cum să răstorn roaba dintr-o singură mişcare, cum să o răsucesc la loc şi să o aşez pe rampă.

Eram maestru în arta roabei. Căram roaba bucuros nevoie mare, îmi arătam clasa. Tot bucuros o răsturnam şi umpleam groapa cu pietriş. Aici nu se dădeau lecţii. Roaba era o pedeapsă – şi cu asta, basta. Munca de la carceră nu se contabiliza nicăieri. Câteva luni nu ieşisem din clădirea uriaşă de două etaje a Spitalului Central, mă descurcasem şi fără aer curat – chiar glumeam că la mină mă săturasem de aer curat pentru douăzeci de ani de-acum încolo, că n-o să mai ies din incinta spitalului. Şi iată-mă din nou, respirând aer proaspăt, amintindu-mi meseria de tărăbonţaş. Două nopţi şi trei zile am făcut munca asta. A treia zi, seara, m-a vizitat comandantul lagărului. În toată activitatea lui în Kolîma, încă nu-i fusese dat să întâlnească o asemenea măsură disciplinară, precum cea solicitată de doctorul Doktor, aşa că şeful lagărului încerca să înţeleagă motivul.

Se opri lângă scară.

— Bună ziua, cetăţene comandant.

— Astăzi se încheie munca forţată, poţi să nu te mai întorci la izolator.

— Mulţumesc, cetăţene comandant.

— Dar azi termină-ţi treaba.

— La ordinul dumneavoastră, cetăţene comandant.

Chiar înaintea apelului de seară – înaintea loviturii în

---

165 Abreviere pentru Consiliu Special, organism extrajudiciar care putea condamna deţinuţii politici în regim de urgenţă.

şină – apăru doctorul Doktor. Era însoţit de doi aghiotanţi, comandantul spitalului, Poştei, şi Grişa Kobeko, tehnicianul dentar al spitalului.

Poştei era un fost lucrător al NKVD-ului, un sifilitic care îmbolnăvise două sau trei asistente medicale pe care am fost nevoiţi să le trimitem în *venzonă*, în zona de femei cu boli venerice, o tabără de muncă în pădure, unde erau doar sifilitice. Drăguţul de Grişa Kobeko era turnător, informator şi „furnizor" de dosare în spital – o companie demnă de doctorul Doktor.

Directorul spitalului se apropie de groapă şi noi, cei trei tărăbonţaşi, lăsând munca deoparte, ne ridicarăm şi luarăm poziţia de drepţi.

Doctorul Doktor mă cerceta extrem de satisfăcut.

— Ia te uită unde... Asta chiar că e munca cea mai potrivită pentru tine. Ai înţeles? Asta e într-adevăr munca cea mai potrivită.

Ia te uită, doctorul Doktor adusese câţiva martori care să provoace o infracţiune cât de mică din partea mea. Dar vremurile, fără doar şi poate, se schimbaseră. Asta o înţelegea şi doctorul Doktor, cum o înţelegeam şi eu. Un director şi un felcer nu erau unul şi acelaşi lucru cu un director şi un simplu muncitor. Nici pe departe.

— Eu, cetăţene director, pot să fac orice muncă. Pot să fiu chiar directorul spitalului.

Doctorul Doktor mă înjură de mamă şi se îndepărtă spre satul celor liberi. Când se auzi dangătul şinei, am plecat, dar nu în lagăr, nici în zonă, ca în ultimele două zile, ci direct la spital.

— Grişka, apă! am strigat eu. Şi ceva de mâncare după baie.

Dar îl cunoşteam prea puţin pe doctorul Doktor. Comisiile, inspecţiile se perindau prin secţie aproape în fiecare zi.

În aşteptarea conducerii superioare, doctorul Doktor îşi ieşise din minţi.

Ar fi ajuns şi la mine, dar alţi superiori din personalul liber i-au distrus cariera, i-au pus beţe-n roate, l-au zburat din acel post de invidiat.

Brusc, doctorul Doktor a fost trimis în concediu pe

Continent, deşi nu ceruse niciodată aşa ceva. În locul lui a venit alt director.

Vizita medicală de adio. Noul director era un tip greoi, molâu, care respira greu. Secţia de chirurgie era la etajul unu – dacă urcai repede, începeai să gâfâi. Văzându-mă, doctorul Doktor nu s-a putut abţine să se amuze.

— Avem aici contrarevoluţia personificată despre care îţi povesteam jos, rosti cu glas tare doctorul Doktor, arătându-mă cu degetul. Eu am tot încercat să-l dau afară, dar n-am reuşit... Te sfătuiesc să o faci dumneata imediat, fără întârziere. Aerul din spital va fi mai curat.

— O să-mi dau toată silinţa, spuse indiferent directorul corpolent, iar eu mi-am dat seama că îl ura pe doctorul Doktor la fel de mult ca mine.

1964

Anticarul

Din tura de noapte am fost mutat în cea de zi – era o avansare evidentă, o confirmare, o reuşită pe drumul periculos, dar salvator al unui infirmier din rândul pacienţilor. N-am observat cine îmi luase locul; pe atunci nu mai aveam putere pentru curiozitate, îmi cruţam fiecare mişcare, fizică sau sufletească. În orice caz, mai înviasem şi altă dată şi ştiam cât de mult te poate costa curiozitatea inutilă.

Dar cu coada ochiului, în picoteala nopţii, am zărit faţa palidă şi murdară, acoperită cu o barbă ţepoasă, deasă şi roşcată, găvanele ochilor, nişte ochi de culoare nedefinită, degetele încovoiate de la degerături prinse de toarta cazanului înnegrit de fum. Noaptea, baraca spitalului era atât de întunecată şi de compactă, încât flacăra tremurândă a lămpiţei cu benzină, clătinată parcă de vânt, nu putea să lumineze coridorul, tavanul, peretele, podeaua şi scotea doar o bucăţică din beznă: colţul cu măsuţa şi o faţă lividă, aplecată deasupra ei. Noul infirmier de gardă purta acelaşi halat în care făcusem şi eu gărzi: un halat murdar, rupt, halatul obişnuit al pacienţilor. Ziua stătea

agăţat în cuier, în salonul spitalului, iar noaptea infirmierul de gardă din rândul bolnavilor îl îmbrăca anevoie peste pufoaică. Flanelul era neobişnuit de subţire, se vedea prin el, şi totuşi nu plesnea; de teamă să nu se facă bucăţi, pacienţii se temeau sau nu puteau să facă vreo mişcare bruscă.

Semicercul de lumină se clătina, tremura, îşi schimba forma. Se părea că frigul – nu vântul, nu mişcarea aerului, ci frigul – făcea să se mişte lumina de deasupra măsuţei infirmierului de gardă. În pata de lumină se clătina un chip deformat de foame, şi degetele murdare şi încovoiate căutau pe fundul cazanului ce nu se putea aduna cu lingura. Chiar dacă îngheţate şi insensibile, degetele erau mai sigure decât lingura: atunci am înţeles esenţa mişcării, limbajul gestului.

Nu trebuia să ştiu toate acestea: eu eram infirmierul de zi.

Dar după câteva zile – o plecare precipitată, o grăbire neaşteptată a destinului în urma unei hotărâri bruşte – şi iată-mă în remorca unui camion care se hurducăia la fiecare smucitură a vehiculului ce înainta prin albia îngheţată a unui pârâu fără nume, pe un drum de iarnă prin taiga, spre Magadan, în sud. În remorcă saltă şi se izbesc de podea, bocănind ca lemnul, doi oameni, se rostogolesc ca trunchiurile de copac. Escorta stă în cabină, iar eu nu ştiu dacă mă loveşte un lemn sau un om. Într-una din pauzele de masă mi s-a părut familiar clefăitul lacom al vecinului meu şi am recunoscut degetele încovoiate, faţa murdară şi palidă.

Nu vorbeam unul cu altul: fiecare se temea să nu-şi gonească norocul, norocul de deţinut. Maşina se grăbea – drumul ne lua o zi.

Amândoi mergeam la cursurile de felcer, conform dispoziţiei din lagăr. Magadanul, spitalul, cursurile: toate păreau acum învăluite în ceaţă, în pâcla albă a Kolîmei. Există oare semne, semne de hotar? Oare îi primesc pe 58-işti? Doar pe cei cu punctul 10. Dar pe vecinul meu de camion? Şi el are tot punctul 10: ASA. Sigla de la propagandă antisovietică, care se asimilează punctului 10.

Examen la limba rusă. Dictare. Notele se pun în

aceeaşi zi. Cinci[166]. Lucrare scrisă la matematică: cinci. Probă orală la matematică: cinci. Viitorii cursanţi au fost scutiţi de subtilităţile *Constituţiei URSS* – o ştiau cu toţii dinainte... Stăteam întins pe prici, murdar, încă bănuind că sunt plin de păduchi – munca de infirmier nu distrusese păduchii sau, cine ştie, poate că doar mi se părea; pediculoza este una dintre psihozele lagărului. Chiar dacă nu mai aveai de mult păduchi, era imposibil să te obişnuieşti cu ideea (ideea?), cu senzaţia că nu mai ai păduchi; aşa am păţit în viaţă şi a doua, şi a treia oară. Cât priveşte Constituţia, istoria sau economia politică, acestea nu erau pentru noi. În închisoarea Butârskaia, în timpul anchetei, ofiţerul de serviciu pe corpul de clădire striga: „Ce mă tot luaţi cu Constituţia? Constituţia voastră e Codul Penal!”. Şi avea dreptate. Da, Codul Penal era Constituţia noastră. Asta se întâmplase demult. Cu o mie de ani în urmă. A patra materie era chimia. Nota: trei.

Ah, să fi văzut cum au dat buzna deţinuţii-cursanţi la învăţătură, unde miza era viaţa. Cum s-au repezit foşti profesori universitari din institutele de medicină să bage ştiinţa salvatoare în capetele ignoranţilor, al unor tâmpiţi care în viaţa lor nu se interesaseră de medicină: de la magazionerul Silaikin la scriitorul tătar Min Şabai...

Chirurgul, ţuguindu-şi buzele, întrebă:

— Cine a inventat penicilina?

— Fleming!

Nu eu am dat răspunsul, ci colegul meu de la Spitalul raional. Barba roşcată dispăruse. Rămăseseră doar gâlmele palide şi bolnăvicioase ale obrajilor (a dat iama în supă, mi-a trecut pentru o clipă prin minte).

Eram uimit de cunoştinţele cursantului roşcovan. Chirurgul îl cerceta cu privirea pe triumfătorul „Fleming”. Cine eşti tu, infirmier de noapte? Cine?

— Cu ce te ocupai în libertate?

— Sunt căpitan. Căpitan de geniu. La începutul războiului eram comandantul unui raion fortificat. Construiam fortificaţii la repezeală. În toamna lui 41, când s-a risipit ceaţa dimineţii, am văzut în golf crucişătorul

166 Nota maximă în sistemul de notare rusesc.

german Graf von Spee. Crucişătorul trăgea în plin asupra fortificaţiilor noastre. Apoi a plecat. Iar mie mi-au dat zece ani.

„Dacă nu crezi, ia-o ca basm”. Cred. Cunoşteam obiceiul.

Toţi cursanţii învăţau noaptea fără întrerupere, tocind, absorbind cunoştinţe cu patima unui condamnat la moarte căruia i se oferă pe neaşteptate o speranţă de viaţă.

Dar Fleming, după o întâlnire constructivă cu conducerea, se înveseli, aduse un roman în baraca unde se ţineau cursurile şi, în timp ce mânca dintr-un peşte fiert – rămăşiţele vreunui festin al altcuiva –, se apucă să răsfoiască nepăsător paginile cărţii.

Surprinzându-mi zâmbetul ironic, Fleming spuse:

— Tot aia e: de trei luni tocim întruna. O să-i treacă pe toţi care s-au ţinut de curs, o să le dea tuturor diplomă. La ce să-mi mai bat capul? N-am dreptate?

— Nu, i-am răspuns. Eu vreau să învăţ cum să vindec oamenii. Să învăţ o meserie adevărată.

— Meseria adevărată e să trăieşti.

În acel moment a devenit clar că gradul de căpitan al lui Fleming era doar o mască, încă o mască pe acea faţă lividă de deţinut. Nu gradul de căpitan era masca, ci trupele de geniu. Fleming era un anchetator NKVD cu grad de căpitan. Informaţiile despre unul şi altul se filtrau, se acumulau picătură cu picătură de câţiva ani. Picăturile acestea măsurau timpul ca o clepsidră cu apă. Sau cădeau pe creştetul dezgolit al celui anchetat: clepsidra cu apă a temniţelor din Leningradul anilor ’30. Cea cu nisip măsura timpul de plimbare al deţinuţilor, cea cu apă – timpul declaraţiilor, timpul anchetei. Graba clepsidrei cu nisip, chinul clepsidrei cu apă. Clepsidra cu apă nu socotea minutele, ci sufletul omenesc, voinţa omului, o distrugea picătură cu picătură, o rodea ca pe o stâncă, cum spune proverbul. Acest folclor al anchetelor era foarte la modă în anii ’30, ba chiar şi în anii ’20.

Picătură cu picătură se adunaseră cuvintele căpitanului Fleming, şi comoara s-a dovedit nepreţuită. Însuşi Fleming o socotea la fel. Cred şi eu!

— Ştii care e cel mai mare secret al timpurilor

noastre?

— Care?

— Procesele din anii ’30. Cum erau pregătite. Eu eram la Leningrad atunci. La Zakovski[167]. Pregătirea proceselor însemna chimie, medicină, farmacologie. Distrugerea voinţei deţinutului cu substanţe chimice. Erau câte vrei. Şi dacă le ai, să nu-mi zici că nu le foloseşti. Dă-o încolo de Convenţie de la Geneva!

Să deţii substanţele chimice de distrugere a voinţei şi să nu le foloseşti la interogatorii, pe „frontul intern”, ar fi fost ceva mult prea uman. Este imposibil să crezi în umanismul secolului XX. Aici şi numai aici se află secretul proceselor din anii ’30, al proceselor publice, deschise chiar şi corespondenţilor străini, şi iubitului nostru Feuchtwanger[168]. Nu erau niciun fel de sosii la aceste procese. Secretul proceselor stătea în misterioasa farmacologie.

Stăteam lungit pe priciurile duble, scurte şi incomode din baraca goală a cursanţilor, în care pătrundeau dintr-o parte în alta razele soarelui şi ascultam aceste mărturisiri.

Se mai făcuseră şi până atunci experimente – în procesele sabotorilor, de pildă. În schimb, farsa lui Ramzin[169] are de-a face doar în treacăt cu farmacologia.

Picătură cu picătură se scurgea povestea lui Fleming... Sau era propriul lui sânge care picura pe memoria mea dezgolită? Ce fel de picături erau acelea? De sânge, de lacrimi sau de cerneală? Nici de cerneală, nici de lacrimi.

— Au fost, bineînţeles, şi cazuri când medicina s-a

---

167 Leonid Mihailovici Zakovski (1894-1938), lucrător NKVD, comisar pentru securitatea statului, unul dintre organizatorii represiunilor staliniste. A fost executat în 1938.

168 Lion Feuchtwanger (1884-1958), dramaturg şi romancier german de origine evreiască. În 1937, a călătorit la Moscova unde a participat la procesele publice din acea perioadă. Cartea sa, Moskau 1937, prezintă aceste procese, punând într-o lumină favorabilă autorităţile sovietice şi glorificând epoca lui Stalin.

169 Om de ştiinţă sovietic, principalul acuzat şi condamnat într-unul dintre procesele de sabotaj amintite, împotriva aşa-zisului Partid Industrial, organizaţie inventată care, la sfârşitul anilor ’20, urmărea, conform acuzaţiei, sabotarea „înfloritoarei“ industrii sovietice.

dovedit neputincioasă. Fie nu se făceau calcule corecte la prepararea soluţiilor. Fie din pricina sabotajului. Şi atunci verificai de două ori. Cum cereau regulile.

— Unde sunt acum doctorii aceia?

— Cine ştie? Pe lună, probabil...

Arsenalul de anchetă – acesta era ultimul cuvânt al ştiinţei, ultimul cuvânt al farmacologiei.

Nu era dulapul A – *Venena* – „otrăvuri”, nici dulapul B – *Heroica* – „cu efect puternic”... Cuvântul latinesc hero*s, pa*re-se, se traduce în rusă prin „cu efect puternic”. Dar unde erau păstrate medicamentele căpitanului Fleming? în dulapul C, dulapul crimelor, sau în dulapul M – al miracolelor.

Cel care dispunea de dulapurile şi M, unde se găseau cele mai mari cuceriri ale ştiinţei, a aflat abia la cursurile de felcer din lagăr că omul are un singur ficat, că ficatul nu e organ pereche. A descoperit circulaţia sangvină – la trei sute de ani după Harvey[170].

Secretul se ascundea în laboratoare, în cabinetele subterane, în vivariile pestilenţiale, unde animalele miroseau exact la fel ca deţinuţii din mizerabilul lagăr de tranzit din Magadan, în anul 38. Comparată cu acest lagăr de tranzit, închisoarea Butârskaia sclipea de curăţenie, ca o secţie de chirurgie, mirosea a sală de operaţii, nu a vivariu.

Toate descoperirile ştiinţei şi tehnicii se testează în primul rând pentru aplicaţii militare, chiar şi în viitor, ca ipoteză. Şi doar ce refuză generalii, ce nu foloseşte războiului este cedat pentru uz general.

Medicina, chimia, farmacologia se află de mult sub control militar. În institutele creierului din întreaga lume se acumulează dintotdeauna roadele experimentelor, ale observaţiilor. Otrăvurile familiei Borgia au fost mereu arma politicii practice. Secolul XX a adus o înflorire neobişnuită a substanţelor farmacologice şi chimice care acţionează asupra psihicului.

Dar dacă frica poate fi anihilată cu un medicament, atunci efectul invers poate fi obţinut de o mie de ori mai

170 William Harvey (1578-1657), medic englez care a elaborat teoria exactă a circulaţiei sangvine şi a demonstrat că nu ficatul, ci inima este organul cel mai important al circulaţiei sângelui.

uşor: să distrugi voinţa omului cu injecţii, prin farmacologie pură, prin chimie fără niciun fel de „fizică”, adică fără să rupi coaste, să calci în picioare, să scoţi dinţi sau să stingi ţigara pe corpul deţinutului anchetat.

Chimiştii şi fizicienii – aşa se numeau aceste două şcoli de anchetă. Fizicienii erau cei care puneau pe primul plan măsurile pur fizice, văzând în bătăi un instrument de a scoate la suprafaţă principiul moral al lumii. Adâncurile dezgolite ale esenţei umane – şi cât de ordinară şi de meschină s-a dovedit a fi această esenţă umană! Cu bătaia se putea obţine nu doar orice mărturisire. Sub ameninţarea bâtei se făceau invenţii, descoperiri în ştiinţă, se scriau versuri, romane. Frica de bătaie şi tabelul de calorii al raţiei în făptuiau lucruri măreţe.

Bătaia era un instrument psihologic destul de convingător şi eficient.

La fel de multe rezultate dădea şi faimosul şi omniprezentul „conveier”, când anchetatorii se schimbau, dar cel arestat nu era lăsat să doarmă. Şaptesprezece zile fără somn şi omul înnebuneşte: oare această observaţie ştiinţifică nu era culeasă din birourile de anchetă?

Dar nici şcoala chimiştilor nu se lăsa mai prejos.

Fizicienii puteau să aprovizioneze cu material „Consiliile Speciale”, toate genurile de „troici”[171], dar pentru procesele publice şcoala fizică nu servea la nimic. Şcoala acţiunii fizice (parcă aşa spune Stanislavski[172]) n-ar fi putut să pună în scenă un sângeros spectacol teatral public, n-ar fi putut să pregătească „procesele publice” care cutremurau o lume întreagă. Chimiştii însă erau capabili să pună la punct asemenea spectacole.

La douăzeci de ani după acea discuţie introduc în povestirea mea rândurile următoare dintr-un articol de ziar:

„Prin intermediul unor agenţi psiho-farmacologici, se

---

171 Tribunale constituite din trei persoane. Alături de Consiliile Speciale, acestea reprezentau structuri extrajudiciare care judecau şi condamnau în regim de urgenţă.

172 Konstantin Stanislavski (1863-1938), regizor celebru la Teatrul de Artă din Moscova, unul dintre cei mai importanţi teoreticieni din istoria teatrului modern, creatorul unui sistem bazat pe redarea naturală a emoţiilor personajelor interpretate.

poate elimina complet, pe o perioadă determinată, sentimentul de frică la om. Totodată, ceea ce este extrem de important, nu este afectată deloc luciditatea...

Mai târziu au fost descoperite aspecte şi mai neaşteptate. În cazul persoanelor cărora le era inhibată faza Beta a somnului pe o perioadă îndelungată, în situaţia de faţă de până la şaptesprezece nopţi la rând, începeau să apară diverse tulburări psihice şi de comportament".

Ce sunt acestea? Fragmente din declaraţiile vreunui fost şef al Direcţiei NKVD într-un proces unde erau judecaţi judecătorii?... Ultima scrisoare a lui Vîşiński sau a lui Riumin[173] înaintea morţii? Nu, sunt paragrafe dintr-un articol ştiinţific al unui membru activ al Academiei de Ştiinţe a URSS. Dar toate acestea – şi de o sută de ori mai multe! – erau deja cunoscute, testate şi se aplicau în anii '30 la pregătirea „proceselor publice".

Farmacologia nu era singura armă din arsenalul de anchetă al acelor ani. Fleming pronunţă un nume pe care îl cunoşteam bine.

Ornaldo!

Cum să nu-l cunosc! Ornaldo era un hipnotizor cunoscut, care în anii '20 dădea multe reprezentaţii în circurile moscovite, şi nu numai. Specialitatea lui Ornaldo era hipnoza colectivă. Există fotografii ale celebrelor sale turnee. Ilustraţii în cărţile despre hipnoză. Ornaldo era un pseudonim, evident. Numele lui adevărat era Smirnov N.A. Era un doctor din Moscova. Peste tot erau afişe – pe atunci afişele se lipeau pe nişte stâlpi groşi – şi fotografii. Svişciov-Paola[174] avea în vremea aceea un studio foto pe aleea Stoleşnikov. În vitrină era atârnată o fotografie imensă cu doi ochi de om, sub care scria „Ochii lui Ornaldo". îmi amintesc şi acum acei ochi, îmi amintesc neliniştea care mă cuprindea când ascultam sau priveam reprezentaţiile de circ ale lui Orlando. Hipnotizorul a dat reprezentaţii până la sfârşitul anilor '20. Erau chiar şi fotografii de la spectacolele

---

173 Mihail Dmitrievici Riumin (1913-1954), membru al Serviciului de Contraspionaj Militar (SMERŞ) şi viceministru de interne în 1946. A fost executat după moartea lui Stalin.

174 Nikolai Ivanovici Svişciov-Paola (1874-1964), cunoscut fotograf sovietic.

din Baku, din 1929. Apoi s-a lăsat de spectacole.

— De la începutul anilor ’30, Ornaldo lucrează în secret la NKVD.

Am simţit pe şira spinării fiorii unei taine dezlegate.

Adeseori Fleming lăuda Leningradul fără niciun motiv. Mai bine zis, a recunoscut că nu e leningrădean get-beget. De fapt, Fleming fusese chemat din provincie de către esteţii NKVD-ului din anii ’20, realizându-se astfel un schimb de ştafetă demn de aceştia. I-au fost inoculate gusturi mai largi decât educaţia dintr-o şcoală obişnuită. Nu doar Turgheniev şi Nekrasov, ci şi Balmont şi Sologub; nu doar Puşkin, ci şi Gumiliov.

— „Iar voi, ai regelui câini, filibusteri, de pază aurului staţi într-un port obscur?” Nu greşesc, nu?

— Nu, e corect!

— Mai departe nu mai ştiu. Eu ce sunt? Un câine al regelui? Un câine al statului?

Şi, zâmbindu-şi sieşi şi propriului trecut, povesti cu entuziasmul unui puşkinist că ţinuse în mână pana de gâscă cu care fusese scrisă Poltava[175], că atinsese dosarele „cazului Gumiliov”, numindu-l complotul liceenilor[176]. Ai fi putut crede că atinsese până şi piatra din Kaaba – în fiecare trăsătură a chipului său era atâta fericire, atâta puritate, încât, fără să vreau, m-am gândit că şi abordarea lui era o cale de iniţiere în poezie. O cărăruie uimitoare şi rarisimă de înţelegere a valorilor literare într-un birou de anchetă. Deşi, firește, valorile etice ale poeziei nu pot fi pătrunse pe această cale.

— Primul lucru pe care îl citesc în cărţi sunt notele, comentariile. Sunt omul notelor, al comentariilor.

— Şi textul?

— Nu întotdeauna. Când am timp.

Pentru Fleming şi colegii, iniţierea în cultură se poate face – oricât de profanator ar părea – numai în timpul anchetelor. O cunoaştere deformată a exponenţilor vieţii

175 Poem de A.S. Puşkin.

176 Referire la unul dintre primele procese împotriva vechiului regim. Unii dintre acuzaţi, printre care şi poetul Nikolai Gumiliov, au fost executaţi în 1921. Complotul liceenilor (1925) se referă la un alt proces împotriva unor tineri acuzaţi că vor să reinstaureze monarhia.

literare şi sociale, şi totuşi cumva mai adevărată, mai autentică, fără să fie ascunsă sub mii de măşti.

Aşadar, principalul informator specializat în intelectualitatea artistică a acelor ani, autorul statornic, serios şi calificat al tuturor rapoartelor şi notelor despre viaţa scriitorilor, era generalul-maior Ignatiev[177] – numele m-a surprins doar la prima vedere. Cincizeci de ani în serviciul militar. Patruzeci de ani în spionajul sovietic.

— Cartea asta, *Cincizeci de ani în serviciul militar,* am citit-o chiar când am luat cunoştinţă de notele informative şi mi-a fost prezentat însuşi autorul. Sau i-am fost prezentat, a spus Fleming dus pe gânduri. Nu e rea cartea *Cincizeci de ani în serviciul militar*.

Fleming nu era mare amator de ziare, ştiri sau emisiuni radiofonice. Evenimentele internaţionale îl interesau prea puţin. Cu totul altceva erau evenimentele din ţară. Sentimentul dominant al lui Fleming era ciuda întunecată pe forţa obscură care îi promisese liceanului că o să cuprindă necuprinsul, îl ridicase la cer şi apoi îl aruncase în abis fără ruşine şi s-au fără să lase vreo urmă – ceva cam ca în faimosul cântec din copilăria mea, *Ardea şi vuia incendiul din Moscova*, al cărui final nu mi-l amintesc exact.

Iniţierea în cultură a fost foarte originală. Nişte cursuri rapide, o excursie la Ermitaj. Omul a crescut şi a devenit un anchetator-estet, şocat de forţa brutală care răbufnea din „organe” în anii ’30, răvăşit, distrus de „noul val” care proclama forţa Fizică brută şi dispreţuia nu doar subtilităţile psihologice, ci şi „conveierele” sau „plantoanele”. „Noul val” pur şi simplu nu avea răbdare pentru cine ştie ce calcule ştiinţifice, pentru psihologia înaltă. Se pare că era mai uşor să obţii rezultate cu bătaia obişnuită. Esteţii grei de cap fuseseră trimişi „pe lună”. Fleming supravieţuise din întâmplare. „Noul val” nu avea timp de pierdut.

Sclipirea de foame din ochii lui Fleming se stingea şi

177 Aleksei Alekseevici Ignatiev (1877-1954), general, diplomat şi scriitor. A fost ataşat militar în ţările scandinave (1908-1912), apoi în Franţa. După Revoluţie, s-a alăturat puterii sovietice şi a deţinut diverse funcţii în armată până în 1947. Apoi s-a dedicat scrisului, publicând volumele de memorii Cincizeci de ani în serviciul militar.

spiritul de observaţie specific profesiei se făcea din nou simţit...

— Ascultă, mă uitam la tine în timpul conferinţei. Te gândeai la ale tale.

— Nu vreau decât să reţin tot, să memorez tot şi apoi să descriu.

Unele imagini se clătinau în creierul deja odihnit, liniştit al lui

Fleming.

În secţia de neurologie unde lucra Fleming era un leton uriaş care primea raţie triplă cât se poate de oficial. De fiecare dată când uriaşul se apuca să mănânce, Fleming îl privea, fără să-şi poată stăpâni entuziasmul în faţa acelui fel de a înfuleca.

Fleming nu se despărţea de gamela lui, aceeaşi gamelă cu care venise din Nord... Era talismanul lui. Un talisman din Kolîma.

În secţia de neurologie, blatarii au prins o pisică, au omorât-o, au Fiert-o şi l-au invitat la masă şi pe Fleming, ca felcer de gardă în acel moment: aceasta era şpaga tradiţională, mita, *kalâmul*[178] kolâmian. Fleming a mâncat carnea şi nu a scos o vorbă despre pisică. Era pisica Secţiei de chirurgie.

Cursanţii se temeau de Fleming. Dar de cine nu se temeau ei? Fleming lucra deja în spital ca felcer, ca *lepila*[179] încadrat în schemă. Nimeni nu-l privea cu ochi buni şi se temeau de el, simţind că nu e doar un lucrător al organelor, ci şi păstrătorul unui secret îngrozitor, de o importanţă neobişnuită.

Ostilitatea crescuse şi misterul se adâncise după călătoria neprevăzută pe care Fleming o făcuse ca să se vadă cu o tânără spaniolă. Era o spanioloaică autentică, fiica unui membru al guvernului Republicii Spaniole. Agent secret, fata fusese prinsă într-o plasă de provocări, condamnată şi aruncată în Kolîma să moară. Dar se pare că pe Fleming nu-l uitaseră prietenii lui vechi, de demult, colegii de altă dată. Pesemne că trebuia să afle ceva de la spanioloaică, să verifice ceva. Dar pacienta nu avea timp

178 Preţ plătit pentru mireasă la unele popoare orientale.

179 Cadru medical în lagărele de reeducare prin muncă (argou).

de aşteptat. Fata se făcuse bine şi urma să fie trimisă cu un convoi la o mină de femei. Fleming lasă baltă munca la spital şi pleacă de urgenţă să se întâlnească cu spanioloaica. Două zile la rând bate şoseaua de o mie de verste, pe care maşinile circulă în şuvoi şi unde, la fiecare kilometru, sunt posturi de agenţi operativi. Însă Fleming are noroc şi se întoarce cu bine după întâlnirea cu fata. Ar putea părea un gest romantic săvârşit în numele unei iubiri în lagăr. Din păcate însă, Fleming nu călătoreşte în numele iubirii, nu săvârşeşte fapte eroice din dragoste. Aici e vorba de forţa unei pasiuni supreme, mult mai mare ca dragostea, şi această forţă îl va ajuta pe Fleming să treacă teafăr de toate posturile de control din lagăr.

Fleming îşi amintea adesea anul 35: acel val neaşteptat de asasinate. Moartea familiei Savinkov. Fiul a fost împuşcat, iar familia – soţia, doi copii, mama soţiei – nu a vrut să părăsească Leningradul. Fiecare a scris o scrisoare, un bilet de adio celuilalt. S-au sinucis cu toţii, iar memoria lui Fleming a reţinut rândurile din scrisoarea unuia dintre copii: „Bunico, o să murim curând”.

În 1950, Fleming şi-a ispăşit condamnarea din „dosarul NKVD”, dar nu s-a întors la Leningrad. N-a primit aprobare. Soţia lui, care păstrase mulţi ani „spaţiul locativ”, a venit la Magadan, dar nu şi-a găsit de lucru şi s-a întors. Înaintea Congresului al XX-lea[180], Fleming a revenit la Leningrad, în aceeaşi cameră în care locuise până la catastrofa...

Câte intervenţii! Pensie de o mie patru sute de ruble conform vechimii în muncă. Dar expertul în farmacologie, procopsit acum şi cu diploma de felcer, n-a mai avut ocazia să se întoarcă la „specialitatea” sa. De fapt, toţi activiştii bătrâni, toţi veteranii din domeniu, toţi „esteţii” care scăpaseră cu viaţă erau scoşi la pensie. Până la ultimul curier.

Fleming şi-a găsit de lucru ca anticar într-un anticariat de pe strada Liteinaia. El se considera trup din trupul

180 La acest congres din 25 februarie 1956 a fost prezentat raportul lui Nikita Hruşciov, Despre cultul personalităţii şi consecinţele sale, în care au fost criticate acţiunile regimului stalinist. Raportul este cunoscut şi ca „discurs secret“, pentru că a fost citit cu uşile închise. A fost publicat abia în 1989.

intelectualităţii ruse, chiar dacă legătura şi comunicarea lui cu această intelectualitate era destul de originală. Până la sfârşit, Fleming a refuzat să-şi separe destinul de cel al intelectualităţii ruse, simţind, probabil, că numai contactul cu cărţile îi va permite să-şi păstreze calificarea necesară, dacă va izbuti să apuce vremuri mai bune.

În epoca lui Konstantin Leontiev[181], căpitanul de geniu s-ar fi dus la o mănăstire. Dar şi lumea cărţilor este o lume periculoasă şi elevată, iar slujirea cărţilor poate friza fanatismul, însă ca orice amatorism în de-ale cărţii, conţine un element de purificare morală. Că doar nu era să se facă portar el, vechi admirator al lui Gumiliov şi cunoscător al comentariilor despre poezie şi destinul poetului. Să se facă felcer, potrivit noii lui specialităţi? Nu, mai bine anticar.

— Fac demersuri, tot timpul fac demersuri. Un păhărel de rom?

— Nu beau.

— Ah, ce păcat, nu-mi vine să beau de unul singur. Auzi, Katia, nu bea! înţelegi? Fac demersuri. Şi tot o să mă întorc la munca mea.

— Dacă te întorci la munca ta, spuse Katia, nevasta lui, cu buzele ei vineţii, mă spânzur, mă înec chiar mâine.

— Glumesc. Glumesc mereu. Dar fac demersuri. Depun cereri, intentez procese, mă duc la Moscova. Până mă primesc înapoi în partid. Dar cum altfel?

Fleming scoase din sân un vraf de hârtii mototolite.

— Citeşte. E mărturia Drabkinăi[182]. A fost la mine la Igarka.

Mi-am aruncat privirea peste declaraţia amplă a autoarei Pesmeţilor negri.

„În calitatea sa de şef de lagăr, s-a comportat bine cu deţinuţii, motiv pentru care a şi fost imediat arestat şi condamnat...”

Frunzăream depoziţiile Drabkinăi, nişte pagini murdare, lipicioase, răsfoite de nenumărate ori de degetele neatente ale autorităţilor superioare...

---

181 Konstantin Leontiev (1831-1891), filosof şi scriitor rus, de orientare religioasă şi slavofilă. Spre sfârşitul vieţii s-a călugărit.

182 Elizaveta Iakovlevna Drabkina (1901-1974), scriitoare, membră a PCUS. A fost condamnată la muncă forţată şi apoi reabilitată.

Şi, aplecându-se la urechea mea, duhnind a rom, Fleming îmi explică cu glas răguşit că în lagăr a fost „om” până şi Drabkina o confirma.

— Ai nevoie de toate astea?

— Sigur. Mă ţin ocupat. Cine ştie ce dracu’ se mai întâmplă. Bem ceva?

— Eu nu beau.

— Ah! Pentru vechime în muncă. O mie patru sute. Da’ nu asta vreau eu...

— Taci sau mă spânzur, începu să ţipe Katia, nevasta.

— Stă rău cu inima, îmi explică Fleming.

— Adună-te. Şi scrie. Ai condei. Ca şi când ar fi nişte scrisori. Că doar povestirea, romanul ce e? O scrisoare în care te destăinuieşti.

— Nu, eu nu sunt scriitor. Eu fac demersuri...

Şi, împroşcându-mă cu salivă în ureche, îmi şopti un lucru total absurd, ca şi cum n-ar fi existat nicio Kolâmă şi de parcă în 37 el însuşi ar fi petrecut şaptesprezece zile la „conveierul” interogatoriilor şi lui i-ar fi fost făcut ţăndări psihicul.

— Acum se publică multe memorii. Amintiri. De pildă, *în lumea celor oropsiţi* al lui Iakubovici. Foarte bine că se publică.

— Tu ai scris amintiri?

— Nu. Vreau să recomand spre publicare o carte. Ştii care? Am fost la Lenizdat. Şi mi-au zis să-mi văd de treabă...

— Despre ce carte e vorba?

— Amintirile lui Sanson[183], călăul din Paris. Asta ar fi o adevărată carte de memorii!

— Călăul din Paris?

— Da. îmi amintesc că Sanson a decapitat-o pe Charlotte Corday, pe urmă a început s-o plesnească peste faţă şi obrajii de pe capul tăiat s-au înroşit. Şi încă ceva: pe vremea aceea se organizau „balurile victimelor”. La noi sunt „baluri ale victimelor”?

— „Balul victimelor” se referă la Thermidor, nu la

183 Les Mémoires de Sanson, memorii apocrife atribuite călăului Charles-Henri Sanson, publicate la Paris, în 1830.

perioada care a urmat Terorii. Iar Amintirile lui Sanson sunt un fals.

— De parcă are importanţă dacă e fals sau nu. A existat o asemenea carte. Hai să bem un rom. Am încercat multe băuturi şi nimic nu se compară cu romul. Romul! Romul de Jamaica.

Soţia lui Fleming pregătea masa: munţi de mâncare grasă care au fost devoraţi aproape cât ai clipi de hulpavul Fleming. Lăcomia de nestăvilit se încuibărise pe veci în Fleming, ca o traumă psihică, şi rămăsese acolo pentru toată viaţa, ca la mii de alţi foşti deţinuţi.

Discuţia se întrerupse de la sine şi în asfinţitul care începea să învăluie oraşul, am auzit undeva, lângă mine, cunoscutul clefăit din Kolîma.

Am cugetat la forţa vieţii, ascunsă într-un stomac şi un intestin sănătoase, la capacitatea de a ingurgita – aceasta era şi în Kolîma reflexul de autoapărare al lui Fleming. Lipsa de scrupule şi lăcomia. Un suflet lipsit de scrupule dobândit la masa de anchetă era totodată un soi de pregătire, un amortizor aparte în decăderea din Kolîma; niciun abis nu se căsca înaintea lui Fleming – el ştia totul dinainte şi aceasta era salvarea lui, îi atenua chinurile sufleteşti, dacă ele existau! Fleming nu a suferit alte traume spirituale; văzuse ce e mai rău şi privea cu indiferenţă la moartea celor din jur; era gata să se lupte doar pentru propria-i viaţă. îşi salvase viaţa, dar în sufletul lui Fleming rămăsese o urmă grea, pe care ar fi trebuit s-o şteargă, s-o cureţe prin căinţă. O căinţă care ar fi însemnat lapsusuri, aluzii fine, discuţii cu sine însuşi, cu voce tare, fără compătimire şi fără acuzaţii. „Pur şi simplu n-am avut noroc”. Şi totuşi vorbele lui Fleming erau căinţă.

— Vezi carnetul ăsta?

— E carnetul de partid?

— Aha. Nou-nouţ. Dar n-a fost simplu. Deloc. Cu o jumătate de an în urmă Comitetul regional a analizat cererea de reabilitare. Stau ei şi citesc. Şi secretarul Comitetului regional, un ciuvaş, zice cu o voce brutală, aşa, ca de mort: „Bun. Totul e clar. Scrie decizia: să fie reprimit în partid cu întreruperea vechimii”.

Parcă m-a ars cu ceva: „cu întreruperea vechimii”. Mi-

am zis: dacă nu îmi declar chiar acum dezacordul faţă de hotărâre, mai încolo o să mi se spună: „Şi de ce-aţi tăcut când s-a dezbătut cazul dumneavoastră? De aceea aţi fost convocat personal la şedinţă, ca să puteţi depune contestaţie la timp, să explicaţi...”. Aşa că am ridicat mâna.

„Ia spune, ce doreşti?”

Aceeaşi voce brutală, ca de mort.

Zic: „Nu sunt de acord cu decizia. Pentru că peste tot, indiferent de locul de muncă, o să mi se ceară explicaţii în legătură cu această întrerupere”.

„Ia te uită ce grăbit eşti, spune prim-secretarul Comitetului raional. Baza materială te face aşa isteţ? Cât primeşti pentru vechime?”

Omul avea dreptate, dar eu îl întrerup şi spun: „Cer reabilitarea totală, fără întreruperea vechimii”.

Secretarul comitetului răbufneşte dintr-odată: „Ce-i cu presiunea asta? Ce te-aprinzi aşa? Nu uita că ai sânge pe mâini, până la coate!”

Începu să-mi vâjâie capul. „Şi dumneavoastră, zic, dumneavoastră n-aveţi sânge pe mâini?”

Secretarul spune: „Noi nu eram aici”.

„Dar acolo, zic, unde eraţi în 37, acolo n-aveaţi sânge pe mâini?”

Prim-secretarul continuă: „Gata cu trăncăneala. Putem să votăm din nou. Pleacă de-aici”.

Am ieşit pe coridor, unde mi-au adus decizia: „Se respinge reabilitarea în partid”.

Jumătate de an am făcut demersuri în Moscova. Până la urmă decizia a fost anulată. Dar s-a revenit la prima formulare: „a se repune în drepturi cu întreruperea vechimii”.

Cel care a raportat cazul meu la Comitetul de partid mi-a spus: „N-ar fi trebuit să latri la Comitetul raional”.

— Dar eu fac demersuri în continuare. Trimit petiţii, merg la Moscova până o să reuşesc. Bea!

— Nu beau.

— Ăsta nu e rom, e coniac. Un coniac de cinci stele. Pentru tine.

— Ia sticla de-aici.

— Bine, cum zici tu, o iau imediat. Nu te supăra.

— Nu mă supăr.

Un an mai târziu, am primit ultima scrisoare de la anticar:

„În timpul absenţei mele din Leningrad, soţia mea a încetat fulgerător din viaţă. M-am întors după jumătate de an, i-am văzut mormântul, crucea şi o fotografie de amator – ea e în sicriu. Nu mă condamna pentru slăbiciune, sunt un om rezonabil, dar nu sunt în stare să fac nimic – trăiesc ca în ceaţă şi mi-am pierdut cu totul interesul pentru viaţă.

Ştiu că o să treacă, dar e nevoie de timp. Ce i-a fost ei dat să vadă în viaţă? Peregrinări din închisoare în închisoare ca să capete informaţii, să ducă pachete? Dispreţul societăţii, drumul până la mine, la Magadan, o viaţă în nevoi şi acum – finalul. Iartă-mă, o să-ţi scriu mai mult altă dată. Da, sunt sănătos, dar oare e sănătoasă societatea în care trăiesc?

Te salut”.

1956

Lend-Lease

Urmele proaspete de tractor din mlaştină păreau urmele unui animal preistoric, nicidecum ale tehnicii americane furnizate prin *Le*nd-*Lease*.

Noi, deţinuţii, auziserăm de aceste daruri de peste mări, care stârniseră nelinişte printre mai-marii lagărului. Costumele de lână uzate, puloverele şi bluzele purtate, colectate peste ocean pentru deţinuţii din Kolîma, aproape că le încăieraseră pe nevestele generalilor din Magadan. În evidenţe, aceste comori din lână figurau sub denumirea „la mâna a doua”, care, se înţelege, era mult mai expresivă decât adjectivul „uzate” sau decât iniţialele’s/u – scos din uz –, bine-cunoscute doar auzului unui deţinut. Expresia „la mâna a doua” avea o incertitudine enigmatică, de parcă îmbrăcămintea respectivă ar fi fost ţinută în mână sau acasă, în şifonier, şi apoi costumul ar fi devenit de „mâna a doua”, fără să-şi fi pierdut niciuna din numeroasele sale calităţi la care nici măcar nu te-ai fi gândit, dacă în acte ar

fi fost trecut cuvântul „uzat”.

Salamurile aduse prin *Le*nd-*Lease* nu erau deloc la mâna a doua, dar noi vedeam acele cutii fantastice doar de la distanţă. Conservele de carne de porc de la *Le*nd-*Lease*, nişte cutii pântecoase, erau un fel de mâncare pe care îl cunoşteam bine. Carnea din conservele numărate şi măsurate după un tabel de echivalenţe foarte complex, prăduite de mâinile lacome ale şefilor, apoi numărate din nou şi măsurate încă o dată înainte să ajungă în cazan, carnea aceea de la *Le*nd-*Lease* răsfiartă şi transformată în nişte firişoare misterioase, mirosind a orice altceva decât a carne, ne tulbura doar privirea, nu şi gustul. Carnea de porc de la *Le*nd-*Lease*, care se băga în cazanul lagărului, nu avea niciun gust. Stomacurile deţinuţilor preferau ceva indigen, cum ar fi carnea de ren veche şi intrată în putrefacţie, care nu se fierbea nici în şapte cazane din lagăr. Carnea de ren nu dispare, nu devine efemeră precum carnea de porc.

Crupele de ovăz de la *Le*nd-*Lease* le acceptam şi le mâncam. Oricum nu ne alegeam cu mai mult de două linguri de caşă la o porţie.

Dar prin *Le*nd-*Lease* veneau şi materiale tehnice care nu erau de mâncare: toporişti-tomahawkuri incomode şi lopeţi foarte lesne de folosit, cu mânere scurte, care economiseau forţa muncitorului – nu ca cele ruseşti. Lopeţile s-au schimbat cât ai clipi în unele cu mânere lungi, model naţional; până şi lopata a fost aplatizată, ca să adune, să apuce mai mult pământ.

Glicerină în butoaie! Glicerină! încă din prima noapte, un paznic a scos cu gamela o vadră din glicerina aceea lichidă, a vândut-o pe loc deţinuţilor, ca „miere americană”, şi s-a îmbogăţit.

Tot prin *Le*nd-*Lease* erau aduse Diamond-uri negre uriaşe, de cincizeci de tone, cu remorci şi caroserii de fier; Studebaker-uri de cinci tone care urcau cu uşurinţă orice pantă – nu existau maşini mai bune în Kolîma. Cu aceste Studebaker-uri şi Diamond-uri era transportat zi şi noapte, pe şoseaua de două mii de verste, grâul american primit prin *Le*nd-*Lease*, în saci frumoşi albi, de pânză, cu vulturul american. Din făina aceea ieşeau nişte raţii de pâine

umflată şi fără gust. Pâinea de la *Le*nd-*Lease* avea o calitate uimitoare. Toţi cei care o mâncau nu mai mergeau la closet; o dată la cinci zile stomacul ejecta ceva ce nici nu putea fi numit excrement. Stomacul şi intestinele deţinutului absorbeau acea minunată pâine albă cu adaos de mălai, cu făină de oase şi încă ceva – pare-se pur şi simplu speranţă umană o absorbea pe toată, fără să mai lase resturi. Şi încă nu venise momentul să fie număraţi cei care îşi salvaseră viaţa tocmai datorită acelui grâu de peste mări.

Studebaker-urile şi Diamond-urile înghiţeau multă benzină. Dar şi aceasta venea tot prin *Le*nd-*Lease* – benzină deschisă la culoare, de avion. Maşinile naţionale, gazik-urile, fuseseră transformate ca să funcţioneze cu alimentare pe lemne: lângă motor se puneau două sobe cilindrice care erau alimentate cu chituci. Odată apărut cuvântul „chituc”, au apărut şi câteva combinate de chituci, la a căror conducere au fost numiţi membri de partid cu contract. Conducerea tehnică a acestor combinate o asigura un inginer-şef, un inginer simplu, un normator, un planificator şi contabili. Nu-mi amintesc câţi muncitori – erau doi sau trei pe schimb în fiecare asemenea combinat – tăiau chituci cu fierăstrăul circular. Poate chiar trei. Prin *Le*nd-*Lease* erau aduse şi utilaje. La noi a ajuns un tractor şi în vocabularul nostru a intrat un cuvânt nou: buldozer.

Animalul preistoric a fost eliberat din lanţ, pus pe propriile şenile. Un buldozer american cu o lamă lată care strălucea ca oglinda, cu scut metalic suspendat. O oglindă care reflecta cerul, copacii şi stelele, care reflecta feţele murdare ale deţinuţilor. Chiar şi un soldat din escortă s-a apropiat de minunea de peste mări şi a spus că puteai să te bărbiereşti în această oglindă metalică. Dar noi nu trebuia să ne bărbierim – o asemenea idee nu ne-ar fi trecut vreodată prin cap.

Mult timp s-au auzit suspinele, gâfâitul noului animal american în aerul îngheţat. Buldozerul tuşea din pricina gerului, era mânios. Apoi începea să sufle din greu, să mârâie şi se avânta curajos înainte, zdrobind bolovanii de pământ, trecând cu uşurinţă peste buturugi: era ajutorul din străinătate.

Acum nu mai trebuia să tragem cu ţapinele buştenii de zadă de Dauna, grei ca plumbul – lemnul de construcţie şi de foc era împrăştiat prin toată pădurea de pe versantul muntelui. Să târăşti buştenii cu mâna până la stive – lucru care poartă denumirea simpatică de „comănit” – era, în Kolîma, o muncă insuportabilă, peste puterea omenească. Pe terenul bolovănos, pe potecile înguste şi şerpuite şi pe pantele munţilor, comănitul era o muncă supraomenească.

Altă dată, până în 38, trimiteau cai, dar caii suportau Nordul mai greu ca oamenii: se dovedeau a fi mai slabi ca noi, nu rezistau la această muncă şi mureau. Acum ne venise în ajutor (nouă oare?) lama de excavator a buldozerului de peste mări.

Niciunul dintre noi nu visa măcar că în locul comănitului greu, peste puterile omeneşti, pe care cu toţii îl uram, o să ne dea o muncă mai uşoară. Pur şi simplu aveau să ne crească norma la tăiat copaci – oricum trebuia să facem altceva, la fel de umilitor, la fel de demn de dispreţ ca orice muncă din lagăr. Buldozerul american nu avea cum să ne vindece degetele degerate. Poate doar solidolul[184] american! Ah, solidolul. Butoiul în care era adus era atacat imediat de o droaie de mierlitori, care îi găureau pe loc fundul cu o piatră.

Flămânzii aflaseră că ar fi unt de la *Le*nd-*Lease* şi când a fost pusă o santinelă, iar administraţia a alungat cu împuşcături mulţimea de mierlitori de la butoiul cu solidol, rămăsese mai puţin de jumătate. Norocoşii înghiţeau untul de peste mări, fără să creadă că era chiar solidol – doar şi pâinea tămăduitoare din America era la fel de insipidă, avea şi ea acelaşi gust ciudat de metal. Toţi cei care izbutiseră să atingă solidolul şi-au lins degetele câteva ore în şir, înghiţind fărâmele minuscule ale acelei bunătăţi de peste mări, care semăna la gust cu piatra tânără. Fiindcă nici piatra nu se naşte piatră, ci o fiinţă moale ca untul. Fiinţă, nu substanţă. Piatra devine substanţă la bătrâneţe. Tufurile tinere şi lichide ale rocilor calcaroase din munţi luau ochii fugarilor şi muncitorilor de la prospectările geologice. Era nevoie de un efort de voinţă să te rupi de

184 Lubrifiant solid.

aceste maluri de chisel, de aceste râuri de lapte[185] formate de piatra tânără. Dar acolo era muntele, erau stâncile, defileul, pe când aici erau ajutoarele de la *Le*nd-*Lease* fabricate de mâna omului...

Cei care îşi băgaseră mâinile în butoi nu au păţit nimic rău. Stomacul şi intestinul antrenate în Kolîma au făcut faţă solidolului. Dar lângă rămăşiţele din butoi a fost pusă de pază o santinelă, căci solidolul era hrana maşinilor, fiinţe mult mai importante pentru stat decât oamenii.

Şi iată cum de peste ocean venise la noi una dintre aceste fiinţe, simbolul victoriei, al prieteniei şi Dumnezeu mai ştie al cui.

Trei sute de oameni îl invidiau cu toată fiinţa pe Grinka Lebedev, deţinutul care stătea la volanul tractorului american. Printre deţinuţi erau tractorişti chiar mai buni decât Lebedev, dar toţi erau 58-işti, *literniki, Ittiorki*. Grinka Lebedev era *bâtovik,* paricid, mai precis. Toţi ceilalţi trei sute de deţinuţi vedeau cum în faţa lui Lebedev se deschide raiul pe pământ: aşezat la volanul tractorului bine uns, ambala motorul şi se îndrepta huruind spre pădure.

Zona de defrişare se îndepărta din ce în ce mai mult. În Kolîma exploatarea cherestelei se făcea în albiile râurilor, în defileurile adânci, unde copacii aflaţi la umbră, feriţi de vânt, se întind după soare şi iau înălţime. În bătaia vântului, la lumină, pe versantul noroios al muntelui creşteau arbori pitici, deformaţi şi chinuiţi de veşnica rotire după soare, de veşnica luptă pentru un petic de sol dezgheţat. Copacii de pe versanţi nu semănau cu copacii, ci cu nişte monştri, demni de o colecţie de raritãţi. Doar în defileurile întunecate de pe cursurile râurilor de munte, copacii câştigă forţă şi înălţime. Exploatarea forestieră se aseamănă cu exploatarea aurului şi se desfăşoară în aceleaşi albii aurifere, cu aceeaşi energie şi grabă: un râu, un şaitroc, un dispozitiv de spălare, o baracă temporară, un asalt năvalnic rapace, care lasă râul şi ţinutul fără pădure pentru următorii trei sute de ani, fără aur – pentru totdeauna.

Undeva există un ocol silvic, dar despre ce silvicultură

185 Imagine a abundenţei, frecventă în basmele ruseşti.

poate fi vorba în Kolîma, unde o zadă ajunge la maturitate în trei sute de ani, când, pe timp de război, ca răspuns la *Le*nd-*Lease*, suntem în plină febră a aurului, controlată, bineînţeles, din turnurile de pază ale lagărelor?

Multă cherestea, dar şi mult lemn pregătit, tăiat şi aranjat erau abandonate în parchetele de tăiere. Multe cioturi căzute pe pământ se afundau în zăpadă, după ce fuseseră încărcate pe umerii fragili şi ascuţiţi ai deţinuţilor. Braţele slabe ale acestora, zeci de braţe nu puteau să ridice pe umărul cuiva (şi nici umărul nu exista) un buştean de doi metri, să târască buşteanul acela ca de fontă pe o distanţă de câteva zeci de metri prin bolovani, adâncituri şi gropi. Mult lemn era abandonat, pentru că era greu de comănit, iar buldozerul trebuia să ne vină în ajutor.

Dar, pentru prima sa cursă pe pământul Kolîmei, pe pământ rusesc, buldozerul primise o cu totul altă sarcină.

Am văzut cum buldozerul huruitor a cotit la dreapta şi a început să urce pe o terasă, pe o ieşitură a stâncii, unde se găsea vechiul drum – de pe lângă cimitirul lagărului – pe care fuseserăm mânaţi la muncă de sute de ori.

Nu m-am întrebat de ce, în ultimele săptămâni, ne-au condus la muncă pe alt drum, nu pe cărarea cunoscută, bătută de tocurile cizmelor soldaţilor din escortă şi de *ciunii* de cauciuc ai deţinuţilor. Drumul cel nou era de două ori mai lung. La fiecare pas dădeai de suişuri şi coborâşuri. Oboseam până să ajungem la locul de muncă. Dar nimeni nu întreba de ce mergem pe alt drum.

Aşa trebuia, acesta era ordinul şi ne târam în patru labe, agăţându-ne de pietre, zdrelindu-ne degetele până la sânge.

Abia mai târziu am înţeles cum stau lucrurile. Şi i-am mulţumit lui Dumnezeu că mi-a dat timpul şi forţa să văd toate acele lucruri.

Tăierile avansau. Versantul muntelui fusese dezgolit şi zăpada, încă subţire, era spulberată de vânt. Buturugile fuseseră scoase până la ultima; sub cele mai mari se punea o încărcătură de amonal şi buturuga sărea în aer. Cele mici erau scoase cu răngi. Iar cele şi mai mici – direct cu mâinile, la fel ca tufele de pin pitic...

Muntele dezgolit se transformase într-o scenă de

spectacol gigantică, unde urma să se joace un mister, nu medieval, ci de lagăr.

Groapa, groapa comună a deţinuţilor – o gaură în piatră, plină ochi cu cadavre nedescompuse încă din ,38 – se surpa. Cadavrele alunecau pe versantul muntelui, dezvăluind secretul Kolîmei.

În Kolîma trupurile nu se încredinţează pământului, ci pietrei. Piatra păzeşte şi dezvăluie secrete. Piatra e mai sigură ca pământul. Îngheţul veşnic păzeşte şi dezvăluie secrete. Toţi cei apropiaţi nouă, morţi în Kolîma, toţi cei executaţi, omorâţi în bătaie, epuizaţi de foame pot fi identificaţi chiar şi după zeci de ani. În Kolîma nu erau crematorii. Cadavrele aşteaptă în piatră, în îngheţul veşnic.

În anul 38, în minele aurifere, la săparea acestor gropi lucrau brigăzi întregi, care excavau fără oprire, dinamitau şi adânceau gropile pietroase enorme, gri, dure şi reci. În anul 38, săpatul gropilor nu era o muncă grea – pe atunci nu existau sarcini de îndeplinit, norme calculate să omoare omul, calculate pe zile lucrătoare de douăzeci şi patru de ore. Să sapi gropi era mai uşor decât să stai î*nciunii* de cauciuc, încălţaţi pe piciorul gol, în apa ca gheaţa din mina de aur – „producţia de bază” a „metalului primar”.

Acele morminte, gropile acelea uriaşe de piatră, erau pline până sus cu cadavre. Cadavre nedescompuse, schelete dezgolite, înfăşurate în piele, o piele murdară, plină de zgârieturi, devorată de păduchi.

Piatra, Nordul se împotriveau din răsputeri acestei opere a omului, neprimindu-i pe morţi în măruntaiele sale. Piatra, care se supusese, învinsă şi umilită, promitea să nu uite nimic, promitea să aştepte şi să păzească secretul. În şase ani, iernile aspre, verile fierbinţi, vânturile, ploile au smuls pietrei trupurile neînsufleţite. Pământul s-a căscat, dezvăluindu-şi depozitele subterane, căci în subsolul Kolîmei nu se găsea doar aur, nu doar cositor, wolfram şi uraniu, ci şi trupuri umane nedescompuse.

Aceste trupuri umane alunecau pe versant, poate pregătindu-se să învie. Văzusem şi mai înainte, de la depărtare – de pe celălalt mal al râului –, aceste obiecte care se mişcau, agăţându-se de crengi, de pietre, le vedeam prin pădurea rară, tăiată, şi mă gândeam că sunt

buşteni încă necorhăniţi.

Acum muntele era gol şi secretul muntelui dat în vileag. Groapa se căscase, şi morţii alunecau pe povârnişul stâncos. Lângă drumul de tractor, fusese tăiată, săpată – de cine?, căci nimeni din baraca noastră nu fusese scos la munca asta – o nouă groapă comună imensă. Foarte mare. În caz că îngheţam sau muream, s-ar fi găsit un loc în ea şi pentru mine, şi pentru tovarăşii mei.

Buldozerul aşeza grămadă cadavrele ţepene, miile de cadavre, miile de morţi scheletici. Totul era nedescompus: degetele încovoiate de la mâini, degetele purulente de la picioare, cioturile rămase în urma degerăturilor, pielea uscată, zgâriată până la sânge şi ochii sticloşi de foame.

Cu creierul chinuit şi extenuat, încercam să înţeleg de unde apăruse acolo groapa aceea imensă. Căci acolo, se pare, nu fuseseră mine de aur, iar eu eram un veteran al Kolîmei. Apoi însă mi-am zis că mi-e cunoscută doar o bucăţică din acea lume, zona îngrădită cu sârmă ghimpată, cu turnuri de pază ce aminteau de acoperişurile în formă de cort din istoria urbanistică a Moscovei. Clădirile înalte din Moscova sunt nişte turnuri de pază de unde sunt supravegheaţi deţinuţii moscoviţi – aşa arată aceste clădiri. Şi oarecare aveau prioritate – foişoarele de pază din Kremlin sau turnurile de pază ale lagărelor care au servit de model pentru arhitectura Moscovei? Turnul lagărului de muncă – iată ideea fundamentală a epocii, exprimată strălucit în simbolistica arhitectonică.

Mi-am zis că nu cunosc decât o mică parte, o parte ridicolă, infimă din această lume şi că, la douăzeci de kilometri, poate se află o cabană a geologilor exploratori care caută uraniu sau o mină de aur cu treizeci de mii de deţinuţi. În adâncurile munţilor se pot ascunde foarte multe.

Apoi mi-am amintit de vâlvătaia pufuliţei, de taigaua în plină vară, inundată de flori, care încerca să ascundă în iarbă, în frunziş urmele oricărei fapte omeneşti, bună sau rea. Mi-am amintit că iarba uită mai repede ca omul. Şi dacă voi uita eu, şi iarba va uita. Dar piatra şi îngheţul veşnic nu vor uita niciodată.

Grînea Lebedev, ucigaşul de tată, era un tractorist

bun şi conducea plin de siguranţă tractorul bine uns, adus de peste mări. Grînea Lebedev îşi făcea treaba conştiincios: cu lama-scut strălucitoare a buldozerului împingea cadavrele până la groapă, le făcea vânt în ea şi se întorcea să comănească din nou.

Conducerea hotărâse ca prima cursă, prima lucrare a buldozerului primit prin *Le*nd-*Lease* să nu fie în pădure, ci o sarcină mult mai importantă.

Munca era încheiată. Buldozerul acoperise noua groapă cu o grămadă de pietre şi bolovani, şi cadavrele erau din nou ascunse sub piatră. Dar nu au dispărut.

Buldozerul se apropia de noi. Grînea Lebedev, un *bâtovik,* ucigaş de tată, nu se uită la noi, *liternikii*, 58-iştii. El primise o sarcină de stat şi o îndeplinise. Pe chipul de piatră al lui Grînea Lebedev erau întipărite mândria, conştiinţa datoriei împlinite.

Buldozerul trecu duduind pe lângă noi; pe lama lui ca oglinda nu se vedea nicio zgârietură, nicio pată.

1965

Aforism

Nadejdei Iakovlevna Mandelştam

Oamenii apăreau din neant – unul după altul. Un necunoscut s-a culcat lângă mine pe prici şi peste noapte s-a lăsat cu toată greutatea peste umărul meu costeliv, cedându-mi căldura sa – un strop de căldură – şi primind-o în schimb pe a mea. Erau nopţi când niciun pic de căldură nu ajungea până la mine prin buşlatul şi pufoaica numai zdrenţe, iar dimineaţa mă uitam la vecinul meu ca la un mort şi mă miram oarecum că mortul e viu, că se scoală din pat la apel, se îmbracă şi execută supus ordinele. În mine era puţină căldură. Nu îmi rămăsese multă carne pe oase. Carnea aceasta ajungea doar pentru furie, ultimul dintre sentimentele omeneşti. Nu indiferenţa, ci furia era ultimul sentiment omenesc, căci se afla cel mai aproape de oase. Omul, apărut din neant, dispărea ziua – la prospectarea carbonieră erau multe sectoare – şi dispărea pentru

totdeauna. Nu-i cunoşteam pe oamenii care dormeau lângă mine. Nu le puneam niciodată întrebări, nu pentru că aş fi urmat proverbul arab: „nu întreba şi nu vei fi minţit”. Mi-era totuna dacă m-ar fi minţit sau nu, eu mă aflam mai presus de adevăr, mai presus de minciună. Blatarii au pentru aceasta o zicală dură, grăitoare, grosolană, pătrunsă de un dispreţ profund faţă de cel care întreabă: „Nu crezi? Ia-o ca pe un basm”. Nu puneam întrebări şi nu ascultam basme.

Ce mai rămăsese în mine până la capăt? Ura. Şi, păstrând această ură, aveam de gând să mor. Dar moartea, atât de aproape cu puţin timp în urmă, începea să se retragă încetul cu încetul. Însă nu viaţa îi luă locul, ci o stare de semiconştienţă, o existenţă imposibil de definit ce nu mai putea fi numită viaţă. Fiecare zi, fiecare răsărit de soare aducea pericolul unei lovituri noi, una mortală. Dar lovitura nu venea. Obligaţia mea era să fierb apă: munca cea mai uşoară, chiar mai uşoară decât cea de paznic, dar nu apucam să sparg lemne pentru cazan, un cazan tip Titan. Ar fi putut să mă alunge, dar unde? Taigaua era departe, iar aşezarea noastră, „tabăra de muncă”, cum i se spunea în Kolîma, era ca o insulă în imensitatea taigalei. Abia îmi târam picioarele, distanţa de două sute de metri de la cort până la locul de muncă mi se părea interminabilă, şi nu o dată mă aşezam să mă odihnesc. îmi amintesc şi acum toate şanţurile, toate gropile, toate hârtoapele de pe acea potecă a morţii; pârâul în faţa căruia mă întindeam pe burtă, sorbind lacom apa rece, proaspătă, tămăduitoare. Fierăstrăul cu două mânere pe care fie îl căram pe umăr, fie îl târam după mine, ţinându-l de un mâner, mi se părea o povară incredibil de grea.

Nu puteam niciodată să fierb apa la timp, să fac Titanul să dea în clocot până la ora mesei.

Dar niciunul dintre muncitori – slobozei, foşti deţinuţi cu toţii – nu lua în seamă dacă apa fierbe sau nu. Kolîma ne învăţase pe toţi să deosebim apa potabilă doar după temperatură. Să fie fierbinte sau rece, nu mai conta dacă era fiartă.

Nu ne ardea de saltul dialectic al trecerii de la cantitate la calitate. Nu eram filosofi. Eram muncitori şi apa noastră potabilă fierbinte era lipsită de aceste calităţi

importante ale saltului amintit.

Mâncam, încercând nepăsător să bag în gură tot ce-mi cădea sub ochi: rămăşiţe, resturi de mâncare şi fructe de pădure de anul trecut găsite în mlaştini. Supă de ieri sau de alaltăieri din cazanul celor „liberi”. Nu, la slobozeii noştri nu rămânea supă din ziua anterioară.

În cortul nostru erau două arme, două puşti de vânătoare. Potârnichile nu se temeau de oameni, şi la început le împuşcam chiar de la intrarea în cort. Prada o coceam întreagă în jăraticul din vatră sau o fierbeam, după ce o jumuleam cu grijă. Fulgii erau buni pentru perne, şi asta era o formă de comerţ, bani siguri, ciubucul stăpânilor liberi ai armelor şi ai păsărilor din taiga. Potârnichile, cu măruntaiele scoase şi jumulite, erau fierte în cutii de conserve de trei litri, agăţate deasupra focului. N-am găsit niciodată resturi de la aceste păsări misterioase. Stomacurile înfometate ale slobozeilor mărunţeau, măcinau, absorbeau toate oasele, fără să lase nimic în urmă. Şi acesta era unul dintre miracolele taigalei.

N-am gustat niciodată nici măcar vreo bucăţică din acele potârnichi. Eu aveam poamele, rădăcinile de iarbă şi raţia mea. Şi tot nu muream. Am început să privesc tot mai indiferent, fără furie, soarele roşu rece, munţii, poienile, unde totul – stâncile, coturile pâraielor, zadele, plopii – era colţuros şi ostil. Seara, de pe râu se ridica o pâclă rece – în zilele petrecute în taiga nu mi-a fost nici măcar o oră cald.

Degetele degerate de la mâini şi de la picioare mă dureau, mă chinuiau. Pielea degetelor, de un roz-aprins, a rămas aşa definitiv, roz şi predispusă la răni. Degetele erau veşnic înfăşurate în nişte cârpe murdare care protejau mâna de altă rană, de durere, dar nu şi de infecţii. Din degetele mari de la ambele picioare curgea puroi, un puroi care nu se mai termina.

Deşteptarea se dădea cu o lovitură într-o şină. Tot cu o lovitură în şină se încheia şi ziua de lucru. După masă, mă întindeam imediat pe prici, bineînţeles, fără să mă dezbrac, şi adormeam. Vedeam ca prin ceaţă cortul în care dormeam şi locuiam – undeva se mişcau nişte oameni, izbucnea o ploaie de înjurături de mamă, se iscau bătăi, dar chiar înaintea unei lovituri periculoase brusc se aşternea

liniştea, încăierările se stingeau rapid – de la sine, nimeni nu le stătea în cale, nu-i despărţea, pur şi simplu motoarele încăierării se opreau – şi se aşternea liniştea rece a nopţii, cu cerul ei palid şi înalt care se întrezărea prin găurile tavanului de prelată, cu şuierăturile, horcăielile, gemetele, tusea şi înjurăturile involuntare ale celor adormiţi.

Într-o noapte, am simţit că aud horcăielile şi gemetele. Senzaţia a fost bruscă, asemenea unei revelaţii, şi nu m-a bucurat. Mai târziu, amintindu-mi acel moment de uimire, am înţeles că nevoia de somn, de uitare, de leşin nu mai era atât de mare – mă săturasem de somn, cum zicea Moisei Moiseevici Kuzneţov, fierarul nostru, înţeleptul înţelepţilor.

A apărut o durere persistentă în muşchi. Ce muşchi mai aveam eu pe atunci, n-aş putea să spun, dar durerea o simţeam, mă înfuria, nu mă lăsa să fac abstracţie de corp. Apoi a apărut ceva diferit de ură sau de furie, ceva ce exista simultan cu furia. A apărut indiferenţa, curajul. Am înţeles că mi-era totuna dacă mă băteau sau nu, dacă îmi dădeau raţia de mâncare sau nu. Şi, chiar dacă în acea misiune de prospectare, în tabăra de muncă fără escortă, nu mă băteau – doar la mină ne băteau –, amintindu-mi de mină, îmi măsuram curajul cu măsura de acolo. Prin această indiferenţă şi curaj, s-a construit o punte fragilă care mă îndepărta de moarte. Conştiinţa faptului că aici nu mă bătuseră, nu mă băteau şi nu aveau să mă bată a născut în mine forţe noi, senzaţii noi.

După indiferenţă a urmat teama, o teamă nu foarte puternică, frica de a mă vedea lipsit de acea viaţă izbăvitoare, de munca salvatoare de la cazan, de cerul înalt şi îngheţat şi de durerea surdă din muşchii extenuaţi. Am înţeles că îmi era frică să plec de acolo la mină. îmi era frică, şi cu asta, basta. De-a lungul vieţii mele nu căutasem niciodată să-mi fie mai bine. Cu fiecare zi mi se punea tot mai multă carne pe oase. Invidia – aşa se numea următorul sentiment care a revenit. Am început să-i invidiez pe camarazii mei morţi, cei care pieriseră în 38. îi invidiam şi pe vecinii mei vii care molfăiau câte ceva, care fumau câte un chiştoc. Nu-i invidiam pe şef, pe şeful de şantier, pe brigadier – aceştia însemnau o altă lume.

Iubirea nu revenise. Ah, cât de departe era dragostea de invidie, de teamă, de furie! Ce puţină nevoie au oamenii de iubire! Iubirea se întoarce după ce vor fi revenit toate celelalte sentimente omeneşti. Iubirea vine ultima, se întoarce ultima, dar oare chiar se întoarce? însă nu doar indiferenţa, invidia şi teama au fost martorii reîntoarcerii mele la viaţă. Mila pentru animale a revenit înaintea milei pentru oameni.

Fiind deţinutul cel mai slab din lumea aceea de puţuri şi şanţuri de explorare, lucram cu topograful, târam după mine mira şi teodolitul. Uneori, ca să ne mişcăm mai repede, topograful îşi potrivea teodolitul pe spate şi mie îmi lăsa doar mira foarte uşoară, cu cifre vopsite. Topograful era dintre deţinuţi. Ca să prindă curaj – în vara aceea fuseseră mulţi fugari în taiga –, topograful avea cu el o puşcă de calibru mic pe care o ceruse de la conducere. Dar arma nu făcea decât să ne încurce. Şi nu doar pentru că era un lucru în plus în deplasarea noastră anevoioasă. Într-o zi, ne-am aşezat să ne odihnim într-un luminiş, şi topograful, în timp ce se juca cu puşca, a ochit un mugurar cu pieptul roşu, care se apropiase în zbor să vadă mai de aproape pericolul şi să-l înlăture. La nevoie, să-şi sacrifice viaţa. Femeiuşca mugurarului clocea pe undeva – numai aşa se explica vitejia nebunească a păsării. Topograful a ridicat puşca. I-am tras ţeava într-o parte.

— Lasă puşca!

— Da ce te-a apucat? Ai înnebunit?

— Lasă pasărea-n pace!

— O să raportez şefului.

— Să vă ia dracu’! Şi pe tine, şi pe şeful tău!

Topograful nu avea chef de scandal şi nu i-a spus nimic şefului. Atunci am înţeles: în mine renăscuse ceva important.

De mulţi ani nu mai văzusem nici ziare, nici cărţi şi de mult timp îmi impusesem să nu regret această pierdere. Toţi cei cincizeci de vecini ai mei de cort, acel cort de pânză găurită, simţeau la fel; în baraca noastră nu apăruse nicio carte şi niciun ziar. Conducerea – şeful de şantier, şeful prospectării, şeful de echipă – descinsese fără cărţi în lumea noastră.

Limba mea, limba grosolană din mină, era săracă, cum sărace îmi erau şi sentimentele care mai trăiau în preajma oaselor. Deşteptare, repartizare la muncă, mâncare, sfârşitul zilei de lucru, stingere, cetăţean şef, permiteţi să raportez, lopată, puţ, la ordinul dumneavoastră, burghiu, târnăcop, afară e frig, ploaie, supă rece, supă fierbinte, pâine, raţie, lasă-mi un fum – de ani de zile mă descurcam cu două mii de cuvinte. Jumătate dintre ele erau înjurături. În tinereţea mea, pe când eram puşti, circula o anecdotă despre un rus care a reuşit să povestească o călătorie în străinătate folosind doar un singur cuvânt rostit pe diverse intonaţii. Bogăţia înjurăturilor ruseşti, grosolănia lor inepuizabilă nu mi s-au revelat nici în copilărie, nici în tinereţe. Anecdota grosieră semăna aici cu limba unei fete prostuţe. Dar nici nu căutam alte cuvinte. Eram fericit că nu trebuie să caut alte cuvinte. Dacă mai existau şi alte cuvinte, nu ştiam. Nu ştiam să răspund la această întrebare.

M-am simţit speriat, năucit, când în creierul meu, chiar acolo – îmi aduc aminte perfect – sub osul parietal drept, s-a născut un cuvânt cu totul nepotrivit pentru taiga, un cuvânt pe care nici eu nu l-am înţeles, darămite tovarăşii mei. Am început să strig acest cuvânt în gura mare, ridicându-mă în picioare pe prici, adresându-mă cerului, infinitului:

— Aforism! Aforism!

Şi am izbucnit în râs.

— Aforism! urlam eu direct spre cerul Nordului, spre cele două aurore, urlam, fără să înţeleg încă sensul cuvântului care luase naştere în mine. Şi dacă acel cuvânt revenise, dacă îl dobândisem din nou, cu atât mai bine! O bucurie imensă îmi umplea fiinţa.

— Aforism!

— S-a ţicnit!

— Să ştii că da! Eşti străin? Ce te-a apucat? mă întreba plin de sarcasm inginerul de mine, Vroński, acel Vroński – „Trei fire de tutun”.

— Vroński, dă-mi de-o ţigară!

— N-am.

— Măcar trei fire de tutun.

— Trei fire? Fie.

Şi dintr-o tabacheră plină cu mahorcă o unghie murdară scotea trei fire de tutun.

— Eşti străin?

Întrebarea transfera soarta noastră în lumea provocărilor şi a denunţurilor, a anchetelor şi a suplimentelor la condamnări.

Dar mie nu-mi păsa de întrebarea provocatoare a lui Vroński. Descoperirea era din cale-afară de însemnată.

— Aforism!

— S-a ţicnit, e clar.

Sentimentul furiei era ultimul sentiment cu care omul trecea în neant, în lumea morţilor. Chiar a morţilor? Nici măcar pietrele nu-mi păreau moarte, ca să nu mai vorbim de iarbă, de copaci, de râu. Râul era nu doar întruchiparea vieţii, nu doar simbolul vieţii, ci viaţa însăşi. Veşnica lui mişcare, vuietul său nepotolit, sporovăială, munca lui care obliga apa să se năpustească în jos, înfruntând vântul potrivnic, răzbătând printre stânci, traversând stepe şi lunci. Râul care îşi schimba albia pustie, uscat de soare şi, ca un firicel de aţă, abia vizibil, se strecura printre pietre, făcându-şi datoria de când lumea, un râuşor care-şi pierduse speranţa că cerul, ploaia salvatoare îi vor veni în ajutor. La prima furtună, la prima ploaie torenţială, râul îşi schimba malurile, sfărâma stâncile, dezrădăcina copacii şi se năpustea furios la vale pe acelaşi veşnic drum al său...

Aforism! Nici mie nu-mi venea să cred şi mă temeam că adormind, peste noapte, cuvântul revenit o să dispară. Dar cuvântul n-a dispărut.

Aforism. Aşa ar fi trebuit să fie rebotezat râul Rio-Rita pe care se afla aşezarea noastră, tabăra de muncă. Cu ce era mai bun numele de Rio-Rita decât cel de „aforism”? Prostul gust al proprietarului pământului, al cartografului au introdus Rio-Rita pe hărţile lumii. Şi acest lucru nu se putea schimba.

Aforism! Ceva roman, dur şi latinesc era în cuvântul acesta. În copilăria mea, Roma antică însemna istoria unei lupte politice, a unei lupte între oameni, în vreme ce Grecia antică era regatul artei. Chiar dacă şi Grecia antică avusese politicienii şi criminalii ei, la fel cum Roma antică nu dusese

lipsă de oameni de artă. Dar copilăria mea radicalizase, simplificase, limitase şi divizase aceste două lumi foarte diferite. Aforism e un cuvânt roman. Abia după o săptămână am înţeles ce înseamnă „aforism”. îl rosteam în şoaptă, îl strigam în gura mare, îmi terorizam şi îmi amuzam vecinii cu acest cuvânt. Ceream lumii şi cerului să-mi dezlege enigma, să mi-o explice, să mi-o traducă. Şi după o săptămână am înţeles sensul cuvântului şi m-am cutremurat de teamă şi de bucurie. De teamă, fiindcă îmi era frică să mă întorc în acea lume de unde nu mai aveam cale de întoarcere. De bucurie, fiindcă vedeam cum, fără voia mea, viaţa se întoarce la mine.

Au trecut multe zile până când am învăţat să trezesc din străfundurile creierului, unul după altul, noi şi noi cuvinte. Fiecare dintre ele se întorcea cu greutate, îmi venea anevoie în minte, apărea dintr-odată şi izolat. Ideile şi cuvintele nu reveneau în şuvoi. Fiecare se întorcea singur, fără escorta altor cuvinte cunoscute şi îmi venea mai întâi pe limbă, abia mai târziu în creier.

Apoi a venit ziua când cu toţii, cei cincizeci de muncitori, am lăsat lucrul şi am dat fuga în tabără, la râu, ieşind din puţuri, din şanţuri, lăsând copacii netăiaţi şi supa neterminată în cazan. Toţi alergau mai repede ca mine, dar, şchiopătând şi ajutându-mă cu mâinile când am coborât muntele în fugă, am ajuns şi eu la timp.

De la Magadan venise un şef. Era o zi senină, caldă şi uscată. Pe un butuc enorm de zadă, la intrarea în cort, se vedea un gramofon. Gramofonul cânta o piesă simfonică, acoperind scârţâitul acului.

Toţi erau aşezaţi în cerc: criminali şi hoţi de cai, blatari şi „fraieri”, şefi de echipe şi muncitori. Iar şeful şedea alături. Expresia de pe chipul lui părea să spună că el însuşi scrisese muzica aceea pentru noi, pentru subunitatea noastră pierdută în taiga. Discul lăcuit se învârtea şi scârţâia, se învârtea şi butucul ca un arc întins, ale cărui trei sute de inele fuseseră întoarse la maximum pentru toţi cei trei sute de ani...

1965

Un maestru al lopeţii

Traducere de Ana-Maria Brezuleanu

Criza

Peretele se legăna, iar în gât simţeam o greaţă dulceagă, bine cunoscută. Chibritul ars de pe jos îmi plutea pentru a mia oară prin faţa ochilor. Am întins mâna să iau chibritul care mă agasa şi el a dispărut: nu mai vedeam nimic. Lumea exterioară nu mă părăsise cu totul: acolo, pe bulevard, se auzea un glas, glasul îndepărtat şi insistent al asistentei. Apoi licăriră nişte halate, colţul unei case, cerul înstelat, apăru o broască ţestoasă uriaşă, cenuşie, ai cărei ochi străluceau nepăsători; cineva rupse o coastă broaştei ţestoase şi eu am intrat într-o vizuină, agăţându-mă şi târându-mă în mâini: n-aveam încredere decât în ele.

Mi-am amintit degetele străine insistente care-mi aşezau cu îndemânare capul şi umerii pe pat. Totul s-a liniştit şi am rămas singur cu o fiinţă uriaşă, un fel de Gulliver. Zăceam pe scândură ca o insectă şi cineva mă cerceta cu atenţie printr-o lupă. Mă arcuiam încolo şi încoace sub sticla monstruoasă aţintită asupra mea. Doar când infirmierii m-au mutat pe patul de spital şi s-a lăsat liniştea binecuvântată a singurătăţii, am înţeles că grozăvia cu Gulliver nu fusese un coşmar, ci ochelarii doctorului de gardă. M-a copleşit o imensă bucurie.

Mă durea capul şi mă lua cu ameţeală la cea mai mică mişcare; nu eram în stare să gândesc, puteam doar să-mi amintesc: imagini înfricoşătoare din trecut se derulau prin faţa ochilor ca nişte cadre dintr-un film mut, în două culori. Greaţa dulceagă, asemenea celei de după o anestezie cu eter, nu mă slăbea deloc. îmi era cunoscută şi brusc mi-am dat seama când am încercat-o prima dată. Mi-am amintit cum în Nord, cu mulţi ani în urmă, după o muncă neîntreruptă de şase luni fără odihnă, ni s-a dat pentru prima oară o zi liberă. Fiecare dintre noi dorea să zacă, să

zacă în neştire, fără să-şi repare îmbrăcămintea, fără să facă vreo mişcare... Dar ne-au sculat de dimineaţă şi ne-au trimis după lemne. La opt kilometri de sat era o exploatare forestieră; fiecare trebuia să ia câte un buştean pe puterile lui şi să-l aducă acasă. M-am hotărât să merg în altă parte: la vreo doi kilometri erau nişte stive vechi de lemne, acolo puteam găsi un buştean potrivit. Urcuşul pe munte a fost anevoios, iar când am ajuns n-am dat de niciun buştean mai uşor. Mai sus se zăreau întunecate alte stive prăbuşite de lemne, aşa că am început să urc spre ele. Aici erau şi buşteni mai subţiri, dar capetele lor erau prinse în stivă, iar eu n-aveam destulă forţă să le scot în afară. Am încercat de câteva ori, dar m-au lăsat puterile. Însă nici să mă întorc fără lemne nu se putea, aşa că, adunându-mi ultimele puteri, am urcat şi mai sus, la o stivă acoperită de zăpadă. Cu mâinile şi cu picioarele am dat îndelung la o parte zăpada sfărâmicioasă care-mi scârţâia sub tălpi şi, în sfârşit, am izbutit să scot un buştean din stivă. Dar era unul greu. Mi-am scos de la gât prosopul murdar care-mi slujea de fular şi l-am legat de un capăt al buşteanului pe care am început să-l târâi în jos. Buşteanul sărea şi mă lovea peste picioare. Sau se desprindea din laţ şi o lua la vale mai repede decât mine. Uneori se oprea în ramurile vreunui pin pitic sau se înfigea în zăpadă, iar eu mă târam până la el şi-l făceam s-o pornească din nou mai departe. Eram încă sus pe munte, când am observat că se întuneca. Mi-am dat seama că trecuseră multe ceasuri, iar drumul spre sat şi spre zonă era încă departe. Am tras tare de fular şi buşteanul se repezi iarăşi la vale, în salturi. Apoi l-am târât pe drum. Pădurea se legăna în faţa ochilor, în gât am simţit o greaţă dulceagă. Mi-am venit în fire în cabina unui macaragiu. Acesta îmi freca mâinile şi faţa cu zăpadă înţepătoare.

Toate acestea le vedeam acum pe peretele camerei de spital.

Dar, în locul macaragiului, mâna mi-o ţinea un doctor. Alături se afla un aparat Riva-Rocci de măsurat tensiunea. M-am bucurat nespus dându-mi seama că nu sunt în Nord.

— Unde mă aflu?

— La Institutul de Neurologie.

Medicul mă întrebă ceva. Am răspuns cu greutate. Voiam să fiu singur. Nu mă temeam de amintiri.

[1960]

Discurs funebru

Au murit toţi...

Nikolai Kazimirovici Barbă, unul dintre organizatorii Comsomolului[186] în Rusia, coechipierul meu care m-a ajutat să scot o piatră uriaşă dintr-un puţ strâmt, brigadierul împuşcat pentru că nu îndeplinise norma în sectorul unde muncea brigada lui, potrivit raportului tânărului şef de sector, comunistul Arm. Acesta a fost decorat în 1938 şi mai târziu a ajuns directorul minei şi şeful Direcţiei. Frumoasă carieră a făcut Arm! Nikolai Kazimirovici Barbă avea un obiect păstrat cu mare grijă – un fular albastru, lung şi călduros din păr de cămilă, lână adevărată. I l-au furat hoţii la baie, când Barbă era întors cu spatele, şi cu asta basta. A doua zi lui Barbă i-au degerat obrajii atât de tare, încât rănile n-au mai apucat să i se vindece până la moarte...

A murit Ioska Riutin. Muncea în pereche cu mine, într-o perioadă în care cei în putere mă ocoleau. Ioska însă mă acceptase. Era mult mai puternic şi mai îndemânatic decât mine. Dar el înţelesese bine de ce ne aduseseră aici. Şi nu se supăra pe mine că munceam prost, în final, supraveghetorul-şef – la mină exista o asemenea funcţie denumită ca în vremea ţaristă – a ordonat să-mi fie dată „o normă individuală” (ce se înţelege prin asta, o să povestesc în altă parte)[187]. Iar Ioska a muncit în echipă cu altcineva. Dar în baracă, locurile noastre erau alăturate şi într-o zi am fost trezit brusc de mişcarea neîndemânatică a cuiva îmbrăcat într-o haină de piele ce mirosea a berbec. Acesta, întorcându-se cu spatele la mine în spaţiul îngust dintre

186 Acronim pentru Uniunea Tineretului Comunist.

187 Povestirea „Normă individuală“ a fost inclusă de autor în ciclul Povestiri din Kolîma şi a fost datată 1955, adică înaintea textului de faţă, datat 1960.

priciuri, tocmai îl trezea pe vecinul meu:

— Riutin? îmbracă-te!

Ioska începu să se îmbrace în grabă, iar omul ce mirosea a berbec se apucă să-i scotocească prin puţinele lui lucruri. Printre ele se afla şi un joc de şah şi omul în pielea de berbec îl puse deoparte.

— E al meu, spuse repede Riutin. E proprietatea mea. Am dat bani pe el.

— Şi ce dacă? replică pielea de berbec.

— Lasă-l aici.

Pielea de berbec izbucni în hohote de râs. După ce obosi de atâta râs, îşi şterse faţa cu mâneca şi spuse:

— N-o să mai ai nevoie de el...

A murit Dmitri Nikolaevici Orlov, fostul consilier al lui Kirov. În tura de noapte la mină, tăiam împreună lemne cu fierăstrăul şi, pentru că unealta ne fusese încredinţată, ziua munceam la brutărie, îmi amintesc bine ce privire critică ne-a aruncat magazionerul-sculer când ne-a dat fierăstrăul, un fierăstrău orizontal obişnuit.

— Uite ce e, bătrâne, zise magazionerul. (în vremea aceea toţi ne numeau aşa, nu ca douăzeci de ani mai târziu.) Te pricepi să ascuţi un fierăstrău?

— Desigur, se grăbi Orlov să răspundă. Dar aveţi un ceapraz?

— Ai să-l ascuţi cu toporul, răspunse magazionerul, presupunând că are de-a face cu oameni pricepuţi, nu cu nişte intelectuali.

Orlov mergea încovoiat pe potecă, cu mâinile vârâte în mâneci. Ţinea fierăstrăul sub braţ.

— Staţi un pic, Dmitri Nikolaevici, am început eu, ajungându-l din urmă în fugă. Eu nu mă pricep. N-am ascuţit în viaţa mea un fierăstrău.

Orlov se întoarse spre mine, înfipse fierăstrăul în zăpadă şi-şi puse mănuşile cu un deget.

— Eu cred, rosti el pe un ton povăţuitor, că orice om cu studii superioare trebuie să ştie să ascută şi să rostuiască dinţii unui fierăstrău.

Am fost de acord cu el.

A murit economistul Semion Alekseevici Şeinin, un om bun. Multă vreme n-a înţeles ce făceau cu noi, dar până la

urmă a priceput şi a început să-şi aştepte liniştit moartea. Nu-i lipsea curajul. S-a întâmplat să primesc un pachet – faptul că-mi parvenise era o raritate ieşită din comun – în care se aflau nişte *burki* de aviator din fetru şi nimic altceva. Cât de puţin cunoşteau apropiaţii noştri condiţiile în care trăiam aici! îmi dădeam perfect seama că *burki* îmi vor fi furaţi, îmi vor fi luaţi chiar din prima noapte. Aşa că, înainte de a ieşi de la comenduire, i-am vândut pe o sută de ruble şefului de echipă Andrei Boiko. *Burki* valorau şapte sute de ruble, dar oricum era un târg avantajos. Puteam cumpăra o sută de kilograme de pâine, iar dacă nu cumpăram chiar o sută, mai puteam cumpăra unt şi zahăr. Ultima oară mâncasem unt şi zahăr în închisoare. Aşa că am cumpărat de la magazin un kilogram întreg de unt. Ţineam minte cât e de folositor. Untul ăsta m-a costat patruzeci şi una de ruble. L-am cumpărat ziua (noaptea munceam) şi am dat fuga la Şeinin – locuiam în barăci separate – să sărbătorim primirea pachetului. Cumpărasem şi pâine...

Semion Alekseevici se emoţionă, plin de bucurie:

— Păi de ce eu? Ce drept am? bolborosea el, emoţionat la culme. Nu, nu se poate, eu nu pot...

Dar până la urmă l-am convins, iar el, încântat, se duse în goană să caute apă clocotită.

În clipa aceea o lovitură cumplită în cap mă puse la pământ.

Când am sărit în picioare, sacoşa cu untul şi pâinea nu mai erau. Bucata lungă de un metru din lemn de zadă, cu care fusesem lovit, se rostogolise lângă patul meu. Iar în jurul meu toată lumea râdea. Şeinin veni în fugă cu apa clocotită. Mulţi ani la rând nu mi-am putut aminti de furtul acesta fără să mă încerce o emoţie intensă, ca în urma unui şoc. Iar Semion Alekseevici a murit între timp.

A murit Ivan Iakovlevici Fediahin. Am călătorit în acelaşi tren şi pe acelaşi vapor. Am nimerit amândoi în aceeaşi mină şi în aceeaşi brigadă. Era filosof, un ţăran din Volokolamsk care organizase primul colhoz din Rusia. După cum se ştie, primele colhozuri au fost înfiinţate de eseri în anii ’20, iar gruparea Ceaianov-Kondratiev reprezenta interesele lor „la nivel înalt”... Ivan Iakovlevici era un eser

de la ţară, unul din milionul care votase pentru acest partid în 1917. Pentru organizarea primului colhoz el a primit o condamnare de cinci ani de detenţie.

Într-o zi, chiar la începutul începutului, în prima noastră toamnă în Kolîma, în 1937, munceam împreună la tomberoane – la faimoasa bandă rulantă de la mină. Erau două cărucioare-tomberoane detaşabile. În timp ce cărăuşul ducea unul la dispozitivul de spălare, doi muncitori abia izbuteau să-l încarce pe celălalt. N-aveam timp să fumăm, de altfel supraveghetorii nici nu ne dădeau voie. În schimb, cărăuşul nostru fuma câte o ţigară uriaşă răsucită din aproape o jumătate de pachet de mahorcă (pe atunci mai era mahorcă) şi ne lăsa să tragem câte un fum din ea la ieşirea din abataj.

Cărăuş era Mişka Vavilov, fostul adjunct al preşedintelui de la trustul Promimport[188], iar minerii – Fediahin şi cu mine.

Stăteam amândoi de vorbă în timp ce aruncam fără grabă pământ în tomberon. I-am povestit lui Fediahin că norma impusă decembriştilor la Nercinsk era de trei puduri de persoană, potrivit *însemnărilor* Mariei Volkonskaia[189].

— Dar norma noastră cât cântăreşte, Vasili Petrovici? mă întrebă Fediahin.

Am socotit: cam 800 de puduri.

— Ca să vezi, Vasili Petrovici, cât au crescut normele...

Mai târziu, în vremea foametei din iarnă, am procurat nişte tutun – m-am rugat de unul şi de altul, am adunat, am cumpărat – şi l-am schimbat pe pâine. Fediahin nu era de acord cu „comerţul” meu.

— Nu vi se potriveşte, Vasili Petrovici, nu trebuie să faceţi asta...

Ultima oară l-am văzut iarna, lângă cantină. îi dădusem şase bonuri pentru masa de prânz, căpătate în acea zi pentru munca mea de copist la oficiu, pe timp de noapte. Scrisul meu frumos mă mai ajuta uneori. Bonurile s-ar fi pierdut, aveau ştampilele cu data. Fediahin a primit

---

188 Acronim pentru „Import industrial“ (rusă).

189 Maria Volkonskaia (1806-1863), soţia decembristului Serghei Volkonski. Şi-a urmat soţul în Siberia, unde a locuit până în 1855.

prânzurile. Stătea la masă şi turna dintr-o gamelă în alta zeama chioară: supa era zeamă chioară şi nu plutea pe ea nici urmă de grăsime... „Caşa-şrapnel” din toate cele şase porţii nu umpleau nici măcar o gamelă de o jumătate de litru... Fediahin n-avea lingură, aşa că lingea fiertura. Şi plângea.

A murit Derfel. Acesta era un comunist francez care fusese şi la carierele de piatră din Cayenne. În afara frigului şi-a foamei, era chinuit şi moral: nu-i venea să creadă că el, membru al Cominternului, a putut nimeri aici, în ocna sovietică. Groaza lui ar fi fost mai mică, dacă ar fi văzut că este singurul în această situaţie. Dar aşa erau toţi care veniseră cu el, care îşi duceau traiul aici şi mureau cu el. Era un om slab, mic de statură, iar bătăile erau deja la modă... într-o zi l-a lovit brigadierul, i-a dat un pumn, cum s-ar zice, din obişnuinţă, dar Derfel a căzut şi nu s-a mai ridicat. A murit printre primii, cei mai norocoşi. La Moscova lucrase ca redactor la TASS[190]. Stăpânea bine limba rusă.

— Şi la Cayenne a fost rău, mi-a spus odată. Dar aici e foarte rău.

A murit Fritz David. Era un comunist olandez, activist în

Comintern, acuzat de spionaj. Avea un minunat păr cârlionţat, ochi de un albastru întunecat şi o tăietură copilărească a buzelor. Aproape că nu ştia limba rusă. L-am întâlnit într-o baracă atât de ticsită de oameni, că puteai dormi în picioare. Stăteam unul lângă altul, Fritz mi-a zâmbit şi a închis ochii.

Spaţiul de sub priciuri era aglomerat până la refuz, trebuia să aştepţi să te aşezi, să te laşi pe vine, apoi să te sprijini de un pat, de un stâlp, de un trup străin şi să adormi. Aşteptam cu ochii închişi. Deodată lângă mine se prăbuşi ceva. Vecinul meu, Fritz David căzuse. Se ridică stânjenit de jos.

— Am adormit, spuse el speriat.

Acest Fritz David a fost primul om din convoiul nostru care a primit un pachet. I-l trimisese soţia lui din Moscova.

---

190 Acronim pentru Agenţia Telegrafică a Uniunii Sovietice. A fost agenţia presei oficiale.

Pachetul conţinea un costum de catifea, o cămaşă de noapte şi o fotografie mare cu o femeie frumoasă. îmbrăcat în costumul acesta şedea ghemuit lângă mine.

— Vreau să mănânc, spuse el zâmbind şi roşind. Mi-e tare foame. Aduceţi-mi ceva de mâncare.

Fritz David şi-a pierdut minţile şi l-au dus nu se ştie unde.

Cămaşa de noapte şi fotografia i s-au furat din prima noapte. Mai târziu, de câte ori povesteam istoria asta, eram nedumerit şi furios: de ce şi cine ar fi avut nevoie de o fotografie străină?

— Nu le ştiţi chiar pe toate, îmi spuse odată un interlocutor ager la minte. Nu e greu de ghicit. Fotografia au furat-o blatarii pentru o „şedinţă", cum zic ei. Ca să se masturbeze, naivul meu prieten...

A murit Serioja Klivański, colegul meu din primul an de facultate, cu care m-am întâlnit după zece ani într-o celulă de tranzit din închisoarea Butârskaia. Fusese exclus din Comsomol în 1927, din pricina unui referat despre Revoluţia chineză la un cerc de politică contemporană. A reuşit să-şi termine studiile la Universitate, a lucrat ca economist la Gosplan[191] până în momentul în care situaţia s-a schimbat şi Serioja a fost nevoit să plece de acolo. A intrat prin concurs în orchestra Teatrului Stanislavski, unde a fost vioara a doua până la arestarea lui în 1937. Era un sangvin, un om hâtru. Simţul umorului nu-l părăsea niciodată. La fel ca şi interesul pentru evenimente, pentru tot ce ţinea de viaţă.

În celula de tranzit toţi umblau aproape goi, se stropeau cu apă, dormeau pe jos. Trebuia să fii un erou ca să poţi dormi pe priciuri. Iar Klivański glumea:

— Asta este încercarea aburului fierbinte, după aceea ne vor supune la încercarea gerului din Nord.

A fost o prezicere exactă, dar vorbele lui nu erau văicăreala unui laş. La mină, Serioja a rămas vesel şi sociabil. Se străduia plin de entuziasm să stăpânească limbajul infractorilor şi se bucura ca un copil când le folosea

191 Acronim pentru Comitetul de Stat pentru Planificare, instituţie de stat care a funcţionat între anii 1921-1928, când a fost iniţiat primul plan cincinal.

expresiile cu intonaţia cuvenită.

— Iată, acum cred că o să mă „umflu” puţin, spunea Serioja, căţărându-se pe priciurile de sus.

Îi plăceau versurile şi în închisoare le recita adesea din memorie, în lagăr nu mai spunea poezii.

Îşi împărţea cu ceilalţi ultima bucată de pâine, mai corect, încă mai împărţea... Cu alte cuvinte n-a reuşit să trăiască până în perioada când nimeni nu mai avea o ultimă bucată, când nimeni nu mai împărţea nimic.

A murit brigadierul Diukov. Nu-i ştiu şi nu i-am ştiut prenumele. Era un *bâtovik* care n-avea nicio legătură cu articolul 58. În lagărele de pe Continent fusese un aşa-numit „preşedinte de colectiv”, nu neapărat în sens romantic, ci pentru că se pregătea „să joace un rol”. Venise aici în timpul iernii şi debutase cu un discurs uimitor chiar la prima adunare. *Bâtovikii* puteau ţine adunări, întrucât cei care săvârşeau infracţiuni sociale şi de serviciu, de altfel ca şi hoţii recidivişti, erau consideraţi „prieteni ai poporului”, supuşi reeducării şi nu pedepsei. Spre deosebire de „duşmanii poporului”, condamnaţi potrivit articolului 58. Mai târziu, după ce recidiviştilor a început să li se aplice punctul 14 din articolul 58 – sabotajul (refuzul de a munci) –, acesta a fost separat de articolul 58, fiind astfel scutit de diversele măsuri punitive pe durate lungi. Recidiviştii au fost consideraţi întotdeauna „prieteni ai poporului”, inclusiv în faimoasa amnistie a lui Beria din 1953[192]. Sute de mii de nefericiţi au căzut jertfe ale teoriei „elasticului” a lui Krîlenko[193] şi ale celebrei „reforjări”.

La acea primă adunare, Diukov a propus să ia sub conducerea sa o brigadă de 58-işti. (Brigadierul politicilor era ales tot din rândul lor.) Diukov nu era băiat rău. Ştia că în lagăre ţăranii muncesc excelent, mult mai bine decât

---

192 Cu puţin înainte de a fi arestat, în iunie 1953, Lavrenti Beria a dat o amnistie pentru condamnaţii pe termen mai scurt, care îi viza mai ales pe deţinuţii de drept comun.

193 Nikolai Vasilievici Krîlenko (1885-1938), om politic cu înalte funcţii de stat, printre care şi procuror general al URSS. Unul dintre cei mai importanţi organizatori ai represiunii în masă din anii ,30, în 1937 a introdus practica denunţurilor obligatorii în sistemul de justiţie. A fost executat în 1938 pentru „activitate contrarevoluţionară”.

ceilalţi, şi-şi mai amintea că printre 58-işti sunt foarte mulţi ţărani. Trebuie remarcată inteligenţa deosebită a lui Ejov[194] şi Beria, care înţeleseseră că puterea de muncă a intelectualilor era nesemnificativă şi prin urmare aceştia n-aveau cum să-şi îndeplinească norma de producţie, chiar dacă-şi duceau până la capăt sentinţa politică. Dar Diukov nu se deda la astfel de considerente înalte şi e puţin probabil să se fi gândit la altceva decât la potenţialul de muncă al oamenilor. Şi-a ales o brigadă formată doar din ţărani şi s-a pus pe treabă. Era în primăvara anului 1938. Ţăranii lui Diukov au trecut împreună prin foametea din iarna lui 1937-1938. Diukov nu-şi însoţea oamenii din brigadă la baie, în caz contrar ar fi înţeles de mult cum stă treaba.

Brigada nu muncea prost, ar fi fost nevoie doar ca oamenii să fie hrăniţi mai bine. Dar conducerea a refuzat categoric această solicitare a lui Diukov. Brigada înfometată îşi îndeplinea eroic norma, muncind din răsputeri. Toţi ceilalţi au început să falsifice rezultatele lui Diukov: pontatorii, supraveghetorii, şefii de şantier. Deşi acesta a înaintat plângeri şi a protestat tot mai vehement, randamentul scădea cu fiecare zi, hrana se împuţina. Diukov s-a adresat conducerii superioare, dar aceasta a ordonat autorităţilor de resort să treacă brigada cu brigadier cu tot pe faimoasele liste. Ordinul a fost îndeplinit şi toţi au fost împuşcaţi în celebra Serpantinnaia.

A murit Pavel Mihailovici Hvostov. Trăsătura cea mai teribilă a oamenilor flămânzi este comportamentul lor. Seamănă cu cel al oamenilor sănătoşi şi, totodată, este un fel de semidementă. Flămânzii apără întotdeauna cu înverşunare dreptatea, dacă nu sunt prea înfometaţi sau epuizaţi peste măsură. Sunt eternii arţăgoşi, bătăuşii disperaţi. De obicei, doar a mia parte dintre cei care se ceartă cât se poate de crâncen ajung la încăierare. Flămânzii se încaieră tot timpul. Disputele izbucnesc din cele mai absurde şi neaşteptate pricini: „De ce mi-ai luat târnăcopul?... De ce mi-ai ocupat locul?”. Cel scund caută

194 Nikolai Ivanovici Ejov (1895-1940), Comisar al Poporului pentru Afaceri Interne între 1936 şi 1938, în timpul Marii Epurări, după destituirea lui Ghenrih Iagoda. În 1940 a fost executat.

să-i pună piedică adversarului şi să-l pună la pământ. Căzut jos, cel înalt încearcă să se lase cu toată greutatea pe duşman, ca apoi să-l zgârie, să-l lovească, să-l muşte... Toate luptele acestea sunt lipsite de vlagă, nu dor, nu sunt mortale şi sunt prea dese ca să mai intereseze pe cineva. Nimeni nu-i desparte pe adversari.

Aşa era şi Hvostov. Se lua la bătaie cu câte cineva în fiecare zi, în baracă sau în şanţul adânc de scurgere pe care-l săpa brigada noastră. Era una dintre cunoştinţele mele de iarnă: nu i-am văzut părul niciodată. Purta o căciulă cu clape dintr-o blană albă ponosită rău. Avea ochi întunecaţi şi strălucitori, ochi de om flămând. îi spuneam uneori versuri şi el se uita la mine ca la un smintit.

Într-o zi începu să lovească disperat piatra din şanţ cu târnăcopul. Târnăcopul era greu, Hvostov lovea din răsputeri, aproape fără întrerupere. Forţa lui m-a lăsat mut de uimire. De multă vreme eram împreună, flămânzeam amândoi. Apoi târnăcopul căzu cu un zgomot metalic. M-am uitat în spatele meu. Hvostov stătea cu picioarele depărtate şi se clătina. Genunchii i se îndoiră. Se mai clătină o dată şi căzu cu faţa în jos. îşi întinse înainte mâinile în care purta mănuşile cu un deget pe care în fiecare seară şi le cârpea. I se dezgoliră braţele: pe amândouă avea tatuaje. Pavel Mihailovici fusese căpitan de cursă lungă.

Roman Romanovici Romanov a murit sub ochii mei. Cândva ne fusese un fel de comandant de companie: împărţea pachetele, avea grijă să fie curat în zona lagărului, pe scurt, era într-o poziţie privilegiată la care n-ar fi visat niciunul dintre noi, 58-iştii sau *litiorki*, cum ne spuneau infractorii, sau *liternikii*, cum pronunţau cuvântul mai-marii lagărului. Limita de sus a visurilor noastre era munca de spălătorese la baie sau cea de cârpaci de noapte. Orice altceva decât „piatra” ne era interzis prin „indicaţii speciale” de la Moscova. O astfel de hârtie exista în dosarul fiecăruia dintre noi. Dar uite că Roman Romanovici era într-o asemenea funcţie de neatins. Ba chiar şi-o însuşise repede cu toate secretele ei: cum să deschidă cutia trimisă ca zahărul să curgă pe jos, cum să spargă borcanul cu dulceaţă, să rostogolească sub pat pesmeţii şi fructele uscate. Roman Romanovici a deprins repede toate astea şi

nu lega prietenii cu noi. Avea o atitudine sever oficială şi se comporta ca un reprezentant politicos al acelor autorităţi superioare cu care noi nu puteam avea un contact personal. Nu ne dădea niciodată niciun sfat. Doar ne explica: puteam trimite o singură scrisoare pe lună, pachetele se distribuie de la 8 la 10 seara la comenduirea lagărului etc. Noi nu-l invidiam pe Roman Romanovici, doar ne miram. Poziţia lui se datora, probabil, vreunei cunoştinţe întâmplătoare. De altfel, el n-a fost prea mult timp „comandant de companie", doar vreo două luni. Să fi fost de vină verificarea uzuală a personalului (se făceau verificări regulat şi neapărat în zilele dinaintea Anului Nou) sau cineva o fi „suflat" ceva (ca să mă folosesc de un termen pitoresc din vocabularul de lagăr)? Orice ar fi fost, Roman Romanovici a dispărut. Fusese militar, colonel, pare-se. Şi iată că patru ani mai târziu am nimerit într-o subunitate „de colectare a vitaminelor", în care strângeam cetină de pin pitic – singura plantă verde tot timpul anului aici. Cetina aceasta era transportată sute de verste la Combinatul de vitamine. Acolo o fierbeau şi cetina se transforma într-un amestec vâscos maroniu, cu un gust şi un miros de nesuportat. îl turnau în butoaie şi îl distribuiau în lagăre. Medicina locală de atunci îl considera principalul remediu accesibil şi obligatoriu împotriva scorbutului. Scorbutul făcea ravagii, mai ales în combinaţie cu pelagra şi avitaminozele. Dar toţi care ajungeau să înghită fie şi doar o picătură din leacul acesta oribil ar fi fost de acord mai degrabă să moară decât să se trateze cu o asemenea drăcovenie. Aşa suna însă ordinul, iar ordinul era ordin, în lagăr nu ţi se dădea mâncare până când nu-ţi înghiţeai porţia de medicament. Omul de serviciu stătea la uşă cu un văsuc special. Nu puteai intra în cantină fără să treci pe lângă distribuitorul de pin pitic, aşa că exact ceea ce preţuia mai mult deţinutul – prânzul, hrana – era definit distrus de acest adaos preventiv obligatoriu. Toată istoria asta a durat mai bine de zece ani... Medicii mai învăţaţi se mirau: cum ar putea să se păstreze vitamina C, extrem de sensibilă la orice schimbare de temperatură, în această cremă vâscoasă? Nici vorbă de vreun semn de vindecare, dar extractul continua să fie distribuit. Chiar acolo, lângă

cătunele acelea, se aflau mulţi măceşi. Dar nimeni nu se apuca să-i culeagă, în dispoziţii nu se spunea nimic despre ei. Şi doar mult mai târziu după război, în 1952, mi se pare, s-a primit tot din partea Centrului medical local o scrisoare, în care se interzicea categoric distribuirea extractului de pin pitic, ca factor cu efect nociv asupra rinichilor. Combinatul de vitamine a fost închis. Dar în perioada când l-am întâlnit pe Romanov, strânsul cetinei de pin pitic era în toi. O strângeau mierlitorii: deşeurile minei, rebuturile abatajelor aurifere – semiinvalizi, flămânzi cronic. Minele de aur făceau invalizi din oamenii sănătoşi în trei săptămâni: foamea, lipsa de somn, munca grea prestată ceasuri în şir, bătăile... în brigadă erau introduşi oameni noi şi Molohul devora... La sfârşitul sezonului, în brigada lui Ivanov nu mai rămăsese nimeni în afara brigadierului Ivanov. Ceilalţi ajunseseră în spital, „sub colină” şi în subunităţile de „colectare a vitaminelor”, unde erau hrăniţi o dată pe zi şi nu primeau mai mult de 600 de grame de pâine. În toamna aceea, eu şi Romanov n-am muncit la strânsul de cetină, ci la „construcţii”. Ne-am construit o casă pentru iarnă, căci vara locuiserăm în nişte corturi zdrenţuite.

Suprafaţa a fost măsurată cu pasul, am împlântat ţăruşii, am fixat în pământ o îngrăditură rară pe două rânduri. Spaţiul dintre rânduri l-am umplut cu bucăţi de muşchi îngheţat şi de turbă. Înăuntru erau priciuri făcute din prăjini, pe un singur nivel. În mijloc trona o sobă metalică. Pentru fiecare noapte ne dădeau o porţie de lemne, calculată la ochi. Dar n-aveam nici fierăstraie, nici topoare – obiectele foarte tăioase erau păstrate de militarii de pază care locuiau într-un cort separat, încălzit şi capitonat cu placaj. Fierăstraiele şi topoarele ni se împărţeau doar dimineaţa, când plecam la muncă. Explicaţia era că în subunitatea învecinată „de colectare a vitaminelor” câţiva criminali îşi atacaseră brigadierul. Blatarii aveau o deosebită înclinaţie pentru dramatism, pe care o aplicau atât de insistent în viaţă, încât până şi Evreinov[195] i-ar fi invidiat. Hotărâseră să-şi ucidă

195 Nikolai Nikolaevici Evreinov (1879-1953), dramaturg şi scriitor rus, teoretician şi istoric al artei teatrale, exponent al simbolismului. A emigrat în Franţa în 1920.

brigadierul, iar propunerea unuia dintre ei de a-i reteza capul fusese întâmpinată cu entuziasm. Capul i-a fost retezat cu un fierăstrău obişnuit de mână. Iată de ce se dăduse ordinul care interzicea să le fie lăsate deţinuţilor topoarele şi fierăstraiele pe timpul nopţii. De ce noaptea? Nimeni însă nu căuta vreo logică în ordinele date.

Şi atunci cum să tai lemnele ca să intre în sobă? Lemnele mai subţiri le frângeam cu picioarele, iar pe cele mai groase le aşezam în mănunchi cu vârful în gura sobei încinse şi le lăsam să ardă încetul cu încetul. Careva dintre deţinuţi le împingea cu piciorul mai adânc – întotdeauna se găsea cineva care să vegheze focul. Lumina care ieşea prin uşiţa deschisă a sobei era singura lumină din „casa" noastră. Până să cadă zăpada, vântul bătea prin „căsuţă", dar mai târziu am îngrămădit zăpadă în jurul pereţilor, am turnat apă peste ea şi locuinţa noastră de iarnă a fost gata. Drept uşă, la intrare am atârnat o bucată de pânză de cort.

Exact aici, în această magazie, l-am reîntâlnit pe Roman Romanovici. Nu m-a recunoscut. Era îmbrăcat ca „o flacără", cum spuneau blatarii, iar ei o nimereau întotdeauna: smocuri de vată i se iţeau din pufoaică, din pantaloni, din căciulă. Fără îndoială că nu o dată Roman Romanovici trebuise să caute în grabă o bucăţică de cărbune încins, ca să aprindă ţigara vreunui blatar... Ochii îi străluceau de foame, dar obrajii îi erau tot rumeni ca altă dată, însă nu te mai duceau cu gândul la nişte baloane: acum erau scofâlciţi cu pometii proeminenţi. Roman Romanovici zăcea întins într-un colţ şi respira greu, cu zgomot. Bărbia i se ridica şi cobora.

— Se stinge, spuse vecinul lui Denisov. Are obiele în stare bună.

După ce scoase cu îndemânare *burkii* din picioarele muribundului, începu să-i deruleze obielele verzi, încă rezistente, meşterite dintr-o pătură.

—...lac aşa, rosti el, uitându-se ameninţător la mine, dar mie mi-era totuna.

Au scos cadavrul lui Romanov, în timp ce ne aliniau înainte de plecarea la muncă. Nu mai avea nici căciula. Poalele buşlatului descheiat se târau pe jos.

O fi murit Volodea Dobrovolţev, *pointistul7*. A fi

pointist e o muncă sau o naţionalitate? Aceasta era o muncă ce stârnea invidie în barăcile 58-iştilor. Barăcile separate ale politicilor într-un lagăr comun, unde se mai aflau şi barăci ocupate de *bâtoviki* sau de recidivişti criminali, împrejmuite toate de acelaşi gard din sârmă ghimpată, erau de fapt o batjocură juridică. Nu-i apăra nimeni de atacurile huliganilor şi de reglările sângeroase de conturi ale blatarilor.

*Poin*tul e o ţeavă de fier cu abur fierbinte care încălzeşte roca pietroasă, pietrişul îngheţat. Din timp în timp, muncitorul scoate piatra încălzită cu o lingură metalică de mărimea unei palme. Mânerul are o lungime de trei metri.

Munca aceasta e considerată calificată, fiindcă *pointistul* trebuia să deschidă şi să închidă robinetele cu abur fierbinte ce venea prin nişte ţevi dintr-o cabină specială de la un boiler – un dispozitiv primitiv cu aburi. Munca de boilerist era şi mai avantajoasă decât cea de *pointist*. Nu orice inginer mecanic dintre 58-işti putea visa la o asemenea muncă. Şi nu pentru că ar fi fost o calificare. Pentru munca de *pointist,* dintr-o mie de oameni a fost ales, absolut întâmplător, Volodea. Dar lucrul acesta l-a transformat. Nu mai trebuia să se gândească la cum s-ar putea încălzi – veşnicul nostru gând... Frigul ca de gheaţă nu-i mai pătrundea tot trupul, nu-i curma funcţiile creierului. Ţeava fierbinte îl salva. Iată de ce toată lumea îl invidia pe Dobrovolţev.

Umbla vorba că nu fără motiv fusese făcut *pointist*: era o dovadă sigură că e informator, spion... Bineînţeles că infractorii spuneau că, odată ce a muncit ca infirmier în lagăr, asta înseamnă că a băut din sângele muncitorilor, iar preţul unor astfel de raţionamente era ştiut de toată lumea: invidia e un sfetnic prost. Volodea crescu dintr-odată nemăsurat de mult în ochii noştri, ca şi cum printre noi ar fi fost descoperit un violonist remarcabil. Dobrovolţev pleca singur – conform cerinţelor funcţiei sale – şi, ieşind din lagăr prin postul de gardă, deschidea ferestruica de la ghişeu şi-şi striga numărul de înregistrare – „douăzeci şi cinci” – cu un glas voios şi răsunător, obicei de care noi ne dezvăţaserăm de mult.

Uneori lucra în apropierea abatajului nostru. Pentru că ne cunoşteam, fugeam cu rândul să ne încălzim la ţeavă. Ţeava avea grosimea de un ţol şi jumătate, puteai s-o cuprinzi în mână, s-o strângi în pumn, căldura se răspândea din mâini în trup şi nu mai aveai putere să te desprinzi ca să te întorci în abataj, în ger...

Volodea nu ne gonea, cum făceau alţi *pointişti*. Nu ne spunea niciodată niciun cuvânt, deşi eu ştiu că *pointiştilor* le era interzis să-şi lase semenii să se încălzească lângă ţeavă. Stătea în picioare învăluit în nori de abur dens şi albicios. Hainele îi erau îngheţate. Orice scamă de pe buşlat strălucea ca un ac de cristal. Nu vorbea niciodată cu noi – preţul acestei munci era, pare-se, totuşi cam scump.

În anul acesta, în seara de Crăciun, şedeam cu toţii lângă sobă. Cu ocazia sărbătorii, flancurile ei de fier erau mai roşii ca de obicei. Orice om simte imediat diferenţele de temperatură. Aşezaţi în preajma sobei, eram toropiţi de somn, de lirism...

— Ce bine ar fi, fraţilor, să ne întoarcem acasă. Mai sunt şi miracole... spuse cărăuşul Glebov, fost profesor de filosofie, celebru în baraca noastră, întrucât cu o lună în urmă uitase numele propriei soţii. Ce părere aveţi, numai să fiţi sinceri.

— Acasă?

— Da.

— Am să fiu sincer, am început eu. M-aş întoarce mai degrabă la puşcărie. Nu glumesc. Acum n-aş merge în sânul familiei. Acolo nu m-ar înţelege niciodată, n-ar avea cum. Ceea ce li s-ar părea lor important, pentru mine ar fi nimicuri. Ceea ce e important pentru mine – acel puţin care mi-a mai rămas –, lor nu le e dat să-l înţeleagă sau măcar să-l intuiască. Le-aş aduce o spaimă nouă, încă una în plus la mia de spaime care le umplu viaţa. Ce am văzut eu, altcineva nu trebuie să vadă şi nici măcar să ştie că există. Închisoarea e altceva, închisoarea e libertate. E singurul loc, din câte ştiu, unde oamenii spuneau tot ce gândeau fără să se teamă. Unde îşi odihneau sufletul, îşi odihneau şi trupul, pentru că nu trebuiau să muncească. Acolo, fiecare oră de viaţă avea un sens.

— Gata, ai dat drumul la moară, spuse fostul profesor

de filosofie. Spui asta pentru că nu te-au bătut la interogatorii. Însă cine a trecut prin metoda nr. 3 e de altă părere...

— Dar tu, Piotr Ivanîci, ce zici?

Piotr Ivanovici Timofeev, fost director la un trust din Ural, zâmbi şi-i făcu cu ochiul lui Glebov.

— Să zicem că m-aş întoarce acasă, la nevastă, la Agnia Mihailovna. Aş cumpăra o pâine de secară! Aş fierbe caşă din sorg, o găleată întreagă! Aş prepara o supă cu găluşte – tot o găleată! Şi m-aş pune să mănânc toate astea. Pentru prima oară în viaţă aş mânca pe săturate din bunătăţile astea, iar pe Agnia Mihailovna aş pune-o să mănânce resturile.

— Da' tu? se întoarse Glebov spre Zvonkov, un miner din brigada noastră, care în prima lui viaţă fusese ţăran din regiunea Iaroslavl sau Kostroma.

— Mi-aş dori să ajung acasă, răspunse serios Zvonkov, fără urmă de zâmbet. Probabil că îndată ce-aş ajunge nu m-aş depărta nici măcar un pas de nevastă-mea. Unde s-ar duce – hop şi eu, absolut oriunde. Doar că aici m-au dezvăţat să muncesc, mi-am pierdut dragostea pentru pământ. Ei, găsesc eu ceva...

— Şi tu?

Mâna lui Glebov atinse genunchiul plantonului nostru.

— Primul lucru pe care l-aş face ar fi să merg la Comitetul raional de partid. îmi aduc aminte că acolo, pe jos, erau o groază de chiştoace...

— Fără glumă...

— Păi nu glumesc.

Deodată mi-am dat seama că doar unul dintre noi încă nu răspunsese. Iar omul acesta era Volodea Dobrovolţev. El îşi înălţă capul, fără să mai aştepte întrebarea. În ochii lui cădea lumina roşietică a jarului ce se zărea prin uşiţa deschisă a sobei; privirea lui era vie şi adâncă.

— Eu aş vrea să fiu un trunchi. Glasul lui era liniştit şi tărăgănat, înţelegeţi? Un trunchi omenesc fără mâini, fără picioare. Atunci aş găsi în mine puterea să-i scuip în mutră pentru tot ce fac cu noi.

[1960]

Cum a început totul

Cum a început totul? în ce zi de iarnă vântul şi-a schimbat direcţia şi totul a devenit înfricoşător? Toamna noi încă munc...

Cum a început? Brigada lui Kliuev a fost reţinută la muncă. O situaţie fără precedent. Abatajul a fost încercuit de escortă. Abatajul este o carieră, o groapă imensă, pe marginea căreia stăteau în picioare soldaţii din escortă. Iar în interiorul ei oamenii trebăluiau grăbiţi, zorindu-se unii pe alţii. Unii – cu îngrijorare ascunsă, alţii – cu credinţa fermă că ziua aceea, seara aceea erau doar o întâmplare. O să apară zorii, se va face dimineaţă şi totul se va spulbera, se vor lămuri lucrurile, iar viaţa, fie ea şi de lagăr, va merge mai departe ca până acum. Reţinuţi la muncă. De ce? Vor rămâne acolo până când norma pe ziua respectivă va fi împlinită. Viscolul şuiera în tonuri ascuţite, fulgii mărunţi şi uscaţi de zăpadă loveau obrajii ca nişte firişoare de nisip. În razele triunghiulare ale „jupiterilor” care luminau şantierele în timpul nopţii, zăpada se învolbura ca firicelele de praf într-o rază de soare, semăna cu praful în raza de soare din faţa uşilor de la şura tatălui meu. Dar în copilărie totul era mic, cald şi plin de viaţă. Aici totul era imens, rece şi ostil. Lăzile mari de lemn în care era dusă încărcătura spre mormanele de pământ scârţâiau. Patru oameni apucau lada, o împingeau, o trăgeau, o făceau să alunece, o loveau cu pumnii, o târau la marginea valului de pământ, o propteau şi o răsturnau, lăsând piatra îngheţată să cadă pe coasta abruptă. Pietrele se rostogoleau cu un zgomot înfundat la vale. Iată-i pe Krupiański, pe Neimann, pe însuşi brigadierul Kliuev. Toţi se grăbeau, dar munca era fără de sfârşit. Era aproape unsprezece noaptea – dar sirena sunase la cinci seara, sirena minei răsunase, urlase la cinci seara –, când brigăzii i se dăduse drumul „acasă”. „Acasă”, adică la baracă. Iar a doua zi la cinci dimineaţa urma scularea şi o nouă zi de muncă, o nouă normă de împlinit. În cariera aceea, brigada noastră o schimba pe cea a lui

Kliuev. Astăzi ne puseseră să muncim în cariera învecinată şi doar la douăsprezece noaptea am înlocuit brigada lui Kliuev.

Cum a început totul? La mină au apărut deodată mulţi, foarte mulţi „militari”. Două barăci noi, barăci din bârne, pe care deţinuţii le construiseră pentru sine, au fost date gardienilor. Noi am rămas să iernăm în corturi, în nişte corturi rupte din pânză, găurite de pietrele aruncate de exploziile de pe şantier. Corturile erau încălzite: se înfigeau câţiva stâlpi în pământ şi pe nişte şipci era întins carton gudronat. Între pânza cortului şi carton rămânea un strat de aer. Se zice că iarna îl astupi cu zăpadă. Dar toate astea s-au petrecut mai târziu. Barăcile noastre au fost date detaşamentului de pază, acesta e fondul evenimentului. Lor însă nu le conveneau barăcile, căci erau construite din lemn umed: zada este un copac perfid, nu-i plac oamenii, aşa că pereţii, duşumelele şi tavanele nu se usucă toată iarna. Lucrul acesta îl ştia toată lumea dinainte: şi cei ale căror coaste ar fi trebuit să usuce barăcile, şi cei care ajunseseră întâmplător în ele. Gardienii şi-au acceptat „nenorocirea” ca pe un neajuns inevitabil al Nordului.

De ce atâta pază la mina Partizanul? Mina nu era prea mare, în 1937 nu avea decât două-trei mii de deţinuţi. Vecinele sale – minele Şturmovoi şi Berzino (mai târziu numită At-Uriah de Sus) erau adevărate oraşe cu o populaţie de douăsprezece – paisprezece mii de deţinuţi. Bineînţeles că viforele mortale ale anului 1938 au modificat considerabil cifrele. Dar toate acestea s-au petrecut mai târziu. Acum însă de ce atâta pază la Partizanul? în 1937, la mina Partizanul era un singur militar de serviciu, înarmat cu un revolver, care păstra fără probleme ordinea în împărăţia liniştită a troţkiştilor. Blatarii? Paza închidea ochii la ştrengăriile simpatice ale blatarilor, la expediţiile tâlhăreşti şi la „turneele” lor şi absenţa diplomatic în situaţiile deosebit de critice. Totul era „liniştit”. Şi deodată – soldaţi de escortă câtă frunză şi iarbă. De ce oare?

Imediat a fost dusă nu se ştie unde o brigadă întreagă de „refuznici”, de troţkişti care, de altfel, pe atunci nu se numeau „refuznici”, ci mult mai blând – „nelucrători”. Ei locuiau într-o baracă separată în mijlocul aşezării, o aşezare

pentru deţinuţi, neîngrădită, care în acea vreme nu purta denumirea înfricoşătoare de „zonă”, cum i se va spune în viitor, într-un viitor foarte apropiat. În temei legal, troţkiştii aveau dreptul cât se poate de oficial să nu muncească şi primeau câte şase sute de grame de pâine pe zi şi masa caldă cuvenită. Orice deţinut putea să li se alăture, să se mute în baraca „nelucrătorilor”. În toamna lui 1937, în baraca aceasta trăiau 75 de oameni. Toţi au dispărut subit, vântul clătina în ţâţâni uşa deschisă, iar înăuntru domnea bezna încăperii nelocuite.

Dintr-odată s-a văzut că raţia legală de pâine e micşorată, că ţi-e foarte foame, că nu mai poţi nici să cumperi câte ceva, nici să ceri de la vreun tovarăş de lagăr. Mai puteai cere scrumbie, o bucăţică de scrumbie, dar pâine? Brusc, nimeni nu mai oferea nimic, toţi au început să mănânce, să mestece pe furiş, în grabă, pe întuneric, pipăindu-şi propriul buzunar în căutarea unor firimituri de pâine. Căutarea firimiturilor devenise aproape o ocupaţie automată în orice clipă liberă. Dar şi clipele de răgaz deveneau tot mai puţine. În atelierul de cizmărie se afla mereu un butoi uriaş cu grăsime de peşte. Butoiul acesta ne ajungea până la brâu şi oricine putea să vâre în el cârpe murdare şi să-şi ungă bocancii. Nu mi-am dat seama dintr-odată că grăsimea de peşte este totuşi grăsime, ulei, deci hrană, că această unsoare pentru încălţăminte se poate mânca; iluminarea mea a fost un fel de „Evrika!” a lui Arhimede. M-am năpustit, mai bine zis m-am târât până la atelier. Dar – vai! – butoiul dispăruse de mult din atelier, alţii bătuseră înaintea mea drumul pe care eu tocmai pornisem.

La mină au fost aduşi câini, ciobăneşti germani. Câini?

Cum a început totul? Minerii n-au mai fost plătiţi pentru luna noiembrie. îmi amintesc că în primele zile de muncă în mină, din perioada august-septembrie, supraveghetorul (denumire rămasă, pare-se, din vremea lui Nekrasov) se oprea lângă noi, salahorii, şi ne spunea: „Nu e bine, băieţi, nu e bine. Dacă o să munciţi aşa, n-o să aveţi ce trimite acasă”. A trecut o lună şi s-a văzut că fiecare se alesese cu ceva câştig. Unii au trimis acasă bani prin mandat poştal, alinându-şi cât de cât familiile. Alţii, cu banii

aceştia, şi-au cumpărat de la magazinul lagărului, numit *lariok*, ţigări, lapte condensat, pâine albă. Şi brusc toate astea au luat sfârşit. O rafală de vânt a purtat zvonul, *paraşa*[196], că n-o să ne mai plătească în bani. *Paraşa* aceasta, ca toate *paraşele* de lagăr, s-au confirmat întru totul. Plata va fi doar în hrană. Supravegherea îndeplinirii planului va fi făcută, în afară de cadrele lagărului – o legiune întreagă – şi de şefii de producţie – numărul lor crescuse considerabil –, de o pază înarmată, de militari.

Cum a început totul? Câteva zile a viscolit tare, drumurile de maşină s-au înzăpezit, trecătoarea din munte a fost închisă. În prima zi când s-a oprit ninsoarea – în timpul viscolului rămâneam la barăci –, după muncă nu ne-au dus „acasă”. Înconjuraţi de escortă, mergeam fără grabă în pas dezordonat de deţinut. Mergeam de mai multe ceasuri, pe poteci necunoscute, înaintând spre trecătoare, tot mai sus, mereu mai sus; oboseala, urcuşul abrupt, aerul rarefiat, foamea, ura – totul ne ţinea în loc. Strigătele soldaţilor din escortă ne îmbărbătau ca nişte bice. Se lăsase întunericul, era o noapte fără stele, când am zărit luminile a nenumărate focuri pe drumurile din apropierea trecătorii. Cu cât se întuneca mai mult noaptea, cu atât focurile ardeau mai luminos, ardeau cu flacăra speranţei, speranţa noastră de odihnă şi mâncare. Dar nu, focurile nu fuseseră aprinse pentru noi. Erau pentru escorte. O mulţime de focuri pe un ger de minus patruzeci-cincizeci de grade. Focurile se vedeau şerpuind pe o distanţă de treizeci de verste. Iar undeva, jos, în gropi, oameni cu lopeţi curăţau drumul. Pereţii de zăpadă ai tranşeei înguste erau înalţi de cinci metri. Oamenii azvârleau zăpada în sus, pe nişte terase: aceeaşi zăpadă trebuia preluată de două ori, de trei ori. După ce au fost plasaţi la locurile lor şi încercuiţi de escortă, de focurile şerpuitoare de tabără, muncitorii au fost lăsaţi de capul lor. Două mii de oameni puteau să nu muncească, puteau să muncească prost sau să muncească în disperare – nimeni nu se interesa de ei. Trecătoarea trebuia curăţată şi până când nu va fi totul gata, nimeni nu se va mişca de aici. Am stat multă vreme în această groapă

196 În argoul deţinuţilor, paraşa înseamnă şi tinetă, şi zvon.

de zăpadă, agitându-ne lopeţile ca să nu îngheţăm. În noaptea aceea am înţeles un lucru ciudat, am remarcat ceva ce ulterior s-a confirmat de multe ori. Anevoioase şi grele, chinuitor de grele, sunt a zecea şi a unsprezecea oră de muncă suplimentară, dar după aceea pierzi noţiunea timpului şi Marea indiferenţă pune stăpânire pe tine; orele trec ca minutele, chiar mai repede. Ne-am întors „acasă” după douăzeci şi trei de ore de muncă, n-aveam poftă de mâncare şi raţia pe o zi întreagă am înghiţit-o cu toţii cu o lene neobişnuită. Am reuşit să adormim cu greu.

Trei viforniţe mortale s-au încrucişat şi s-au învârtejit deasupra minelor aurifere, înzăpezite, din Kolîma, în iarna lui 1937-1938. Prima a fost „afacerea Berzin”. Director al Dalstroi-ului, inventator şi ctitor al lagărelor din Kolîma, Eduard Berzin a fost împuşcat ca spion japonez la sfârşitul anului 1937. A fost chemat la Moscova şi împuşcat. împreună cu ei au murit şi adjuncţii lui apropiaţi: Filippov, Maisuradze, Egorov, Vaskov, Tvirko – întreaga gardă de la Vişera, care venise cu Berzin în 1932 pentru colonizarea ţinutului Kolîma. Ivan Gavrilovici Filippov, adjunctul lui Berzin, era şeful USVITL[197].

Vechi cekist, membru al Colegiului OGPU, Filippov fusese cândva preşedintele „troicii de descărcare” în insulele Solovki. Există un film documentar, *Solovki*, din anii ’20, în care este filmat Ivan Gavrilovici în rolul lui de conducător. Filippov a murit în închisoarea din Magadan, inima nu i-a mai rezistat.

Închisoarea din Magadan se numeşte şi astăzi „Casa Vaskov” pe care au construit-o la începutul anilor ’30. Apoi închisoarea de lemn s-a transformat într-una din piatră, păstrându-şi denumirea expresivă: şeful ei se numea Vaskov. În Vişera, Vaskov – un om singuratic – îşi petrecea zilele libere într-un singur fel: se aşeza pe o bancă în grădină sau în păduricea care ţinea loc de grădină şi trăgea ziua întreagă în frunze dintr-o puşcă de calibru mic. Aleksei Egorov – în Vişera fusese poreclit „roşcovanul Lioşka” – era în Kolîma directorul Direcţiei de producţie care reunea, se

197 Abreviere pentru Direcţia lagărelor de muncă disciplinară din Nord-Est (n. ed. rus.).

pare, câteva mine aurifere ale Direcţiei de Sud. Tvirko era şeful Direcţiei de Nord, de care aparţinea şi mina Partizanul. În 1929, pe când era şeful pichetului de grăniceri, a venit în concediu la Moscova. Aici, după un chef la restaurant, a început să tragă la ţintă în carul lui Apollo pus deasupra intrării în Teatrul Bolşoi şi s-a trezit într-o celulă de închisoare. I-au descusut de pe uniformă petliţele şi nasturii. În primăvara lui 1929 a sosit la Vişera cu un convoi de deţinuţi şi şi-a executat acolo condamnarea de trei ani. Cu venirea lui Berzin la sfârşitul lui 1929, cariera lui Tvirko a cunoscut o ascensiune rapidă. Era încă deţinut, când a ajuns şeful subunităţii Parma. Berzin ţinea la el ca la ochii din cap şi l-a luat cu el în Kolîma. Se spune că Tvirko a fost împuşcat în Magadan. Maisuradze – şeful URO[198], executase cândva o condamnare pentru „aţâţare a vrajbei naţionale” şi fusese eliberat chiar la Vişera. Era şi el unul dintre favoriţii lui Berzin. A fost arestat la Moscova, în timpul concediului de odihnă, şi împuşcat pe loc.

Toţi morţii aceştia făcuseră parte din anturajul apropiat al lui Berzin. În „afacerea Berzin” au fost arestaţi şi împuşcaţi sau pedepsiţi cu condamnări mii de oameni, angajaţi civili şi deţinuţi: şefi de mine, de secţii şi de filiale ale Gulagului, instructori şi secretari de partid, şefi de echipă şi şefi de şantier, starosti şi brigadieri... Oare câte mii de ani de lagăr şi închisoare au fost însumate? Cine mai ştie...

În fumul sufocant al provocărilor, „afacerea Berzin” – varianta Kolîma a proceselor de senzaţie de la Moscova – a arătat cât se poate de onorabil.

A doua viforniţă care a zguduit pământul Kolîmei au fost execuţiile din lagăre, aşa-numita „*garaninşcina*”[199]. Răfuiala cu „duşmanii poporului”, răfuiala cu troţkiştii.

Multe luni în şir, zi şi noapte, la apelurile de dimineaţă şi de seară, se citeau nenumărate condamnări la moarte prin împuşcare. Pe un ger de minus cincizeci de grade, fanfara formată din deţinuţii-muzicanţi dintre *bâtoviki*

198 Secţia de evidenţă şi repartiţie din administraţia lagărului.

199 Stepan Nikolaevici Garanin (1898-1950), colonel, în perioada 1937-1938 comandant al USVITL. De numele lui sunt legate represaliile ilegale în masă din lagărele Dalstroi-ului, cunoscute ca „garaninşcina“.

cântau un marş înainte şi după citirea fiecărei sentinţe. Torţele fumegânde cu benzină nu sfâşiau întunericul, ci doar atrăgeau sute de ochi spre foile subţiri, acoperite cu chiciură, pe care erau dactilografiate cuvintele atât de cumplite. Şi în acelaşi timp parcă nu era vorba de noi. Totul părea străin, prea sinistru ca să fie adevărat. Dar fanfara era reală, bubuia. Buzele muzicanţilor îngheţau lipite de orificiile flautelor, ale helicoanelor argintate, ale cornetelor cu pistoane. Hârtia subţire ca foaia de ţigară se acoperea de promoroacă şi şeful care citea sentinţa scutura cu mănuşa fulgii îngheţaţi ca să poată distinge şi striga numele celui care urma să fie împuşcat. Fiecare listă se termina la fel: „Sentinţa a fost executată. Comandantul USVITL, colonel Garanin”.

L-am văzut pe Garanin de vreo cincizeci de ori. În jur de patruzeci şi cinci de ani, larg în umeri, burtos, cu început de chelie, cu ochi întunecaţi şi ageri, el mergea zi şi noapte prin minele din Nord cu maşina lui neagră, un ZIS-110. Mai târziu s-a spus că împuşca oamenii cu mâna lui. N-a împuşcat personal pe nimeni, doar semna ordinele. Garanin era preşedintele „troicii” execuţiilor prin împuşcare. Ordinele erau citite zi şi noapte: „Sentinţa a fost executată. Comandantul USVITL, colonel Garanin”. În tradiţia stalinistă a acelor ani, Garanin nu mai avea mult de trăit. Într-adevăr, a fost prins, arestat, condamnat ca spion japonez şi împuşcat în Magadan.

Niciuna din nenumăratele condamnări din timpul lui Garanin n-a fost anulată vreodată. Garanin este unul din sumedenia de călăi ai lui Stalin, ucis de alt călău la vremea potrivită.

A fost pusă în circulaţie o legendă „paravan” care să explice arestarea şi moartea lui. Cică adevăratul Garanin, în drumul spre serviciu, ar fi fost omorât de un spion japonez, iar acesta ar fi fost demascat de sora lui Garanin care venise în vizită la fratele ei.

Legenda este una dintre sutele de mii de poveşti cu care epoca lui Stalin împuia capul şi urechile oamenilor.

De ce împuşca deţinuţii colonelul Garanin? De ce îi ucidea? „Pentru propagandă contrarevoluţionară” – aşa suna unul dintre paragrafele ordinelor lui Garanin. În 1937,

cei aflaţi în libertate ştiau prea bine ce înseamnă „propaganda contrarevoluţionară”. Lăuda cineva un roman rusesc publicat în străinătate: zece ani pentru „ASA”. Afirma că la magazin cozile la săpun lichid sunt prea lungi: cinci ani pentru „ASA”. Iar după obiceiul rusesc, după specificul firii ruseşti, cel care primea cinci ani se bucura că nu sunt zece. Primea zece, se bucura că nu sunt douăzeci şi cinci, iar când se alegea cu douăzeci şi cinci, dansa de bucurie că nu l-au împuşcat.

În lagăr nu exista această scară gradată: cinci, zece, cincisprezece. Să spui cu voce tare că munca e grea era suficient pentru a fi împuşcat. Pentru orice remarcă nevinovată la adresa lui Stalin erai împuşcat. Să taci când se striga „Ura!” în cinstea lui Stalin echivala de asemenea cu o condamnare la moarte. Tăcerea era propagandă, lucru ştiut de multă vreme. Listele morţilor viitori, ale morţilor de mâine, erau alcătuite în fiecare mină de anchetatori în temeiul denunţurilor, al rapoartelor primite de la ciripitori, informatori şi nenumăraţi voluntari – instrumentişti ai faimosului octet: „şapte suflă, unul bate toba”. Zicalele lumii infractorilor sunt de-a dreptul aforistice. Nu exista niciun proces. Nu se făcea niciun fel de anchetă. Moartea era adusă de procesele-verbale ale „troicii”, celebra instituţie a anilor stalinişti.

Deşi pe atunci cartelele perforate încă nu apăruseră, statisticienii lagărului încercau să-şi uşureze munca, punând în circulaţie „formulare” cu însemne speciale. Dosarele personale ale troţkiştilor conţineau un formular cu o dungă albastră pe diagonală. Dungile verzi (sau violet?) aparţineau „recidiviştilor”, fireşte, recidiviştilor politici. Inventarierea e inventariere. Nu aveai cum să colorezi formularele cu propriul tău sânge.

Pentru care alte motive erai împuşcat? „Pentru ofensă adusă soldatului din escorta lagărului”. Ce însemna asta? Aici era vorba de jignirea verbală, de un răspuns insuficient de politicos, de orice comentariu ca replică la bătăi, lovituri, ghionturi. Orice gest lipsit de respect al deţinutului în discuţia cu vreun soldat din escortă era tratat ca „atac la persoană”...

„Refuzul de a munci”. Foarte mulţi oameni au murit

fără să înţeleagă pericolul mortal al propriilor fapte. Dimineaţa, când se făcea repartizarea la muncă, bătrâni neputincioşi, oameni flămânzi şi sleiţi de puteri nu erau în stare să facă un pas dincolo de poartă. Refuzul era înregistrat în acte. „Încălţat, îmbrăcat potrivit sezonului”. Formularele se tipăreau colografic, iar la minele bogate se făceau comenzi la tipografie: pe formulare trebuia să introduci doar numele deţinutului şi datele: anul de naştere, articolul, durata condamnării... Trei refuzuri şi erai împuşcat. Conform legii. Mulţi nu puteau să priceapă legea fundamentală a lagărelor – raţiunea inventării lor – conform căreia refuzul de a munci era inadmisibil, fiind considerat infracţiunea cea mai monstruoasă, mai gravă decât orice act de sabotaj. Chiar şi cu ultimele puteri, trebuia să te târăşti până la locul de muncă. Şeful de echipă te înregistra ca „unitate”, ca „unitate de muncă” şi producţia te gira. Şi erai salvat. De la împuşcarea în ziua respectivă. Iar la muncă puteai să stai degeaba, oricum nu erai în stare să munceşti. Trebuia să suporţi chinul acelei zile până la capăt. Pentru producţie nu faci mare lucru, dar nu eşti un „refuznic”. Nu te pot împuşca. Se spunea că în cazul acesta conducerea n-are „dreptul” s-o facă. Nu ştiu dacă există un asemenea „drept”, dar eu m-am luptat cu mine însumi de multe ori de-a lungul anilor ca să nu refuz plecarea la muncă, stând în picioare la poarta zonei în timp ce se făcea repartizarea brigăzilor.

„Furtul de metal”. Erau împuşcaţi toţi cei la care se găsea „metal”. Mai târziu li s-a cruţat viaţa, li se dădea doar o condamnare suplimentară: cinci, zece ani. Prin mâinile mele au trecut o mulţime de pepite – mina Partizanul era grozav de „pepitară”, dar aurul n-a trezit în mine decât o profundă repulsie. Trebuia să te pricepi să recunoşti pepitele, să înveţi să le deosebeşti de o piatră banală. Muncitorii cu experienţă îi iniţiau pe începători cum să se descurce în treaba aceasta importantă, ca nu cumva să arunce aurul în roabă şi apoi să fie cu toţii admonestaţi de supraveghetorul *butarei*[200]: „Ei, voi, gură-cască! Iar aţi

200 Dispozitiv primitiv de spălare a minereului în minele de aur şi casiterit.

aruncat pepite la spălare”. Deţinuţilor li se dădea un premiu pentru pepite: o rublă pentru fiecare gram, începând de la 51 de grame în sus. Pe şantier nu exista cântar. Doar supraveghetorul putea hotărî dacă pepita găsită de tine avea patruzeci sau şaizeci de grame. Nu ne adresam decât brigadierului, nici unui alt superior. Am găsit multe pepite de dimensiuni mai mici, dar la primă n-am fost propus decât de două ori. O pepită cântărea 60 de grame, iar cealaltă – 80. Bineînţeles că n-am primit în mână niciun ban. M-am ales doar cu o cartelă de stahanovist pentru zece zile şi cu câte o priză de mahorcă de la şeful de echipă şi de la brigadier. Mulţumesc şi pentru atât.

Ultima şi cea mai numeroasă „rubrică” în temeiul căreia erau împuşcaţi cei mai mulţi oameni: „Neîndeplinirea normei”. Pentru acest delict au fost împuşcate brigăzi întregi. A fost emisă şi o bază teoretică. În acea vreme, în toată ţara, planul de stat viza orice maşină-unealtă în fabrici şi uzine. În Kolîma concentraţionară planul viza fiecare abataj, fiecare roabă şi târnăcop. Planul de stat era lege! Neîndeplinirea planului de stat era crimă contrarevoluţionară. Pe cei care nu îndeplineau planul – pe lună[201] cu ei!

A treia viforniţă mortală, care a luat mai multe vieţi decât primele două împreună, a fost mortalitatea pe capete din pricina foamei, a bătăilor, a bolilor. În această viforniţă un rol imens l-au jucat blatarii şi criminalii, „prietenii poporului”.

Pe toată durata anului 1937, la mina Partizanul, cu un personal scriptic de două-trei mii de suflete, au murit doi oameni: un angajat civil şi un deţinut. Au fost îngropaţi alături „sub colină”. Pe ambele morminte s-a pus ceva asemănător unui obelisc, unul mai înalt pentru civil şi unul mai scund pentru deţinut. În 1938, la săpatul mormintelor a fost scoasă o brigadă întreagă. Piatra şi solul veşnic îngheţat nu vor să primească cadavre. Roca trebuie s-o forezi, s-o dinamitezi, s-o azvârli în lături bucată cu bucată. Săparea mormintelor şi forarea puţurilor de explorare sunt

201 În argoul deţinuţilor, „a trimite pe lună“ înseamnă „a executa prin împuşcare“.

foarte asemănătoare ca procedee de lucru, ca unelte, materiale şi executanţi. O brigadă întreagă nu făcea decât să sape morminte, doar gropi comune cu morţi anonimi. Totuşi nu chiar anonimi. După regulament, înaintea înmormântării, dispecerul, ca reprezentant al autorităţii în lagăr, lega de glezna stângă a mortului dezbrăcat de haine o plăcuţă de placaj cu numărul dosarului personal. îi îngropau goi pe toţi, fireşte! Dinţii de aur scoşi – tot conform regulamentului – erau înregistraţi pe un act special de înhumare. Acopereau groapa cu pietre, dar pământul nu primea morţii: erau condamnaţi să nu putrezească în solul veşnic îngheţat al Nordului extrem.

Doctorii se temeau să consemneze în diagnostice cauza adevărată a morţii. Apăreau „poliavitaminoza", „pelagra", „RFI", ultima fiind un fel de *Enigma N.F.I.* a lui Andronikov[202]. În lagăr însă, RFI – epuizare fizică acută – era un pas spre adevăr. Dar asemenea diagnostice puneau doar medicii curajoşi, nu cei din rândul deţinuţilor. Cuvântul „distrofie" a fost folosit de medicii din Kolîma mult mai târziu, după Blocada Leningradului, în timpul războiului, când s-a considerat că e posibil să numeşti, fie şi în latină, adevărata cauză a morţii. „Flacăra lumânării ce se stinge, semnele şi înşiruirile seci a ceea ce medicii numesc ştiinţific distrofie. Cel ce nu e nici latinist, nici filolog îi spune pe ruseşte «foame»". Aceste rânduri ale Verei Imber le-am repetat nu o dată. În jurul meu nu mai erau de mult oameni care să aprecieze versurile. Dar acestea sunau aparte în mintea oricărui om din Kolîma.

Pe muncitori îi băteau toţi, fără excepţie: plantonul, frizerul, brigadierul, instructorul, supraveghetorul, soldatul din escortă, starostele, administratorul, dispecerul. Lipsa pedepsei pentru bătăi şi pentru omoruri perverteşte, alterează sufletele oamenilor, ale tuturor celor care au făcut aşa ceva sau au văzut, sau au ştiut... Pe atunci, potrivit ideii geniale a unei autorităţi superioare, escorta răspundea de îndeplinirea planului. E motivul pentru care

202 Scriitorul şi istoricul literar Irakli Andronikov, într-una din povestirile sale citite în 1954 la Televiziunea Centrală, relatează cum a descoperit numele persoanei din spatele iniţialelor N.F.I., căreia Mihail Lermontov îi închinase câteva poezii.

soldaţii din escortă mai viguroşi spărgeau planul cu patul puştii. Alţii procedau şi mai barbar: puneau această sarcină în seama blatarilor care erau mereu infiltraţi în brigăzile 58-iştilor. Blatarii nu munceau. Ei asigurau îndeplinirea planului. Umblau cu băţul pe şantier – băţul era denumit „termometru” – şi băteau „fraierii” fără apărare. Uneori îi băteau mortal. Brigadierii din rândul 58-iştilor, străduindu-se să demonstreze autorităţilor că ei, brigadierii, sunt de partea conducerii, nu a deţinuţilor, încercau să uite că sunt arestaţi politic. De fapt, nici nu fuseseră vreodată politici. La fel ca toţi 58-iştii. Represaliile nepedepsite împotriva a milioane de oameni şi-au atins scopul tocmai pentru că aceştia erau nevinovaţi.

Ei au fost martiri, nu eroi.

1964

Scrisul de mână

Noaptea târziu Krist a fost chemat la „grajduri”. Aşa era numită în lagăr căsuţa lipită de deal, la marginea aşezării. Acolo locuia anchetatorul însărcinat cu „treburi deosebit de importante”, cum se glumea în lagăr, tocmai pentru că aici nu erau decât „treburi deosebit de importante”: orice delict sau aparent delict putea fi pedepsit cu moartea. Ori condamnare la moarte, ori achitare deplină. Dar cine ar fi putut vorbi de achitare deplină? Pregătit pentru orice, indiferent la orice, Krist mergea pe poteca îngustă. În căsuţa-bucătărie se aprinsese lumina; era, probabil, tăietorul de pâine care se apuca să taie porţiile pentru micul dejun. Pentru micul dejun de mâine. Oare Krist va mai avea parte de ziua de mâine, de micul dejun? Nu ştia şi se bucura că nu ştie. Krist dădu cu piciorul de ceva ce nu semăna nici cu zăpada, nici cu vreo bucăţică de gheaţă. Se aplecă şi ridică o coajă îngheţată: înţelese imediat că e o coajă de nap, o coajă acoperită de gheaţă. Dar gheaţa se topea în mâna lui şi Krist o băgă în gură. Era limpede că nu merita să se grăbească. Dădu ocol potecii, începând cu capătul barăcilor, dându-şi seama că el

este primul care păşeşte pe cărarea asta înzăpezită, că nimeni nu mai trecuse pe aici, pe la marginea aşezării, spre căsuţa anchetatorului. Bucăţele de nap, ca învelite în celofan, îngheţaseră în zăpadă pe tot drumul. Krist găsi zece bucăţele întregi, unele mai mari, altele mai mici. Nu mai văzuse de mult ca cineva să arunce în zăpadă coji de nap. Bineînţeles că nu le aruncase un deţinut, ci un angajat civil. Poate chiar anchetatorul. Krist mestecă şi mâncă toate cojile; în gură simţi o aromă de mult uitată, aroma pământului natal, a legumelor proaspete, şi Krist, plin de voie bună, bătu la uşa căsuţei anchetatorului.

Anchetatorul era mic de statură, uscăţiv, nebărbierit. Aici era doar biroul lui; pe patul metalic era aşternută o pătură soldăţească şi se vedea o pernă boţită şi murdară. O masă de lucru – un birou lucrat grosolan cu sertare deformate, îndesate cu hârtii şi dosare. Pe pervaz se afla o cutie cu fişe. Etajera era şi ea ticsită de dosare voluminoase. O scrumieră meşterită dintr-o cutie de conservă. Un ceas de perete deasupra ferestrei. Ceasul arăta ora zece şi jumătate. Anchetatorul aprindea cu hârtii focul în sobiţa de fier.

Anchetatorul avea pielea albă şi era palid, ca toţi anchetatorii. Nu avea nici ordonanţă, nici revolver.

— Luaţi loc, Krist, spuse el, adresându-se deţinutului cu „dumneavoastră”, şi împinse spre el un taburet vechi.

El însuşi stătea pe un scaun rudimentar, cu spătar înalt.

— M-am uitat prin dosarul dumneavoastră, continuă anchetatorul, şi vreau să vă propun ceva. Nu ştiu dacă o să vă convină.

Krist încremeni în aşteptare. Anchetatorul rămase tăcut un timp.

— Trebuie să mai ştiu un lucru despre dumneavoastră.

Krist îşi înălţă capul şi nu putu să-şi stăpânească un râgâit. Un râgâit plăcut, cu gust irezistibil de nap proaspăt.

— Scrieţi o petiţie.

— O petiţie?

— Da, o petiţie. Uite aici hârtie şi toc.

— O petiţie? în legătură cu ce? Cui s-o adresez?

— Păi cui vreţi! Bine, nu o petiţie, scrieţi o poezie de Blok. Nu contează. Aţi înţeles? Sau „Păsăruica” lui Puşkin.

Ieri am deschis temniţa Gingaşei mele captive.

Crângului i-am redat cântăreaţa iar ei – libertatea, declamă anchetatorul.

— Nu-i a lui Puşkin, şopti Krist concentrându-şi toată forţa creierului său secătuit.

— Da a cui?

— A lui Tumański[203].

— Tumański? Aud prima oară de el.

— Aveţi nevoie de o expertiză? Să vedeţi dacă nu cumva am ucis pe cineva? Sau dacă am scris vreo scrisoare cuiva din afara lagărului? Sau dacă am falsificat vreun bon de magazin pentru infractori?

— Nici vorbă. Expertizele de genul acesta nu sunt o problemă pentru noi.

Anchetatorul zâmbi, descoperindu-şi gingiile inflamate, sângerânde şi dinţii mărunţi. Oricât de scurt strălucise zâmbetul acesta de-o clipă, el adăugă un pic de lumină în cameră. Şi în sufletul lui Krist. Fără să vrea, Krist se uită în gura anchetatorului.

— Da, spuse acesta, surprinzându-i privirea. Scorbutul, mereu scorbutul. Nu-i ocoleşte nici pe cei liberi. Lipsesc legumele proaspete.

Krist se gândi la nap. Vitaminele – mai multe în coaja napului decât în miez – ajunseseră la el, nu la anchetator. Ar fi vrut să prelungească discuţia aceasta, să-i povestească cum supsese şi mestecase cojile de nap, aruncate de anchetator, dar nu se încumetă, temându-se că şeful va socoti că e necuviincios de familiar.

— Deci aţi înţeles sau nu despre ce e vorba? Vreau să văd cum arată scrisul dumneavoastră.

Krist tot nu înţelegea nimic.

— Scrieţi! dictă anchetatorul. „Directorului minei. Deţinutul Krist, anul naşterii, articolul, durata. Petiţie. Vă rog să mă transferaţi la o muncă mai uşoară...” Destul.

Anchetatorul luă petiţia neterminată a lui Krist, o

---

203 Feodor Tumanski (1799/1800-1953) a scris poezia probabil în 1826, în cadrul unei întreceri cu A. Puşkin şi A. Delvig pe o temă dată.

rupse şi o aruncă în foc... Pentru o clipă, flacăra din sobiţă străluci mai tare.

— Aşezaţi-vă la masă. Acolo, la margine.

Krist avea un scris caligrafic, de scrib, care-i plăcea chiar şi lui, dar de care râdeau toţi tovarăşii săi, zicând că nu seamănă cu cel de profesor sau doctor. Nu era un scris de savant, de scriitor sau poet. Era scrisul unui magazioner. Râdeau spunând că Krist ar fi putut face carieră ca scribul ţarului despre care povestise Kuprin.

Pe Krist însă nu-l tulburau ironiile acestea, el continua să predea dactilografelor manuscrise copiate citeţ. Ele îl lăudau, dar îl luau în râs pe la spate.

Degetele deprinse cu târnăcopul, cu coada lopeţii nu puteau să apuce tocul, dar până la urmă izbutiră.

— Aici la mine e dezordine, un adevărat haos, spuse anchetatorul. îmi dau seama şi singur. Dar dumneavoastră o să mă ajutaţi să le pun pe toate în ordine.

— Fireşte, fireşte, spuse Krist.

Soba se încinsese şi în cameră se făcuse cald.

— Aş fuma o ţigară...

— Sunt nefumător, răspunse răstit anchetatorul. Şi nici pâine nu am. Mâine n-o să mergeţi la muncă. O să-i spun dispecerului.

Timp de câteva luni, Krist a venit o dată pe săptămână în căsuţa neîncălzită şi neprimitoare a anchetatorului lagărului ca să copieze hârtii şi să le prindă în dosare.

Iarna fără zăpadă a anului 1937-1938 a intrat în barăci cu vântoasele ei aducătoare de moarte. În fiecare noapte dispecerii alergau prin baracă căutând şi trezind oamenii ce figurau pe nişte liste „pentru un convoi”. Nici înainte deţinuţii nu se întorceau din convoaie, dar acum nici măcar nu se mai gândeau la aceste întâmplări nocturne – convoiul e convoi, n-ai ce face! Munca era prea grea ca să se mai gândească la ceva.

Orele de muncă fuseseră sporite, apăruse escorta, dar săptămâna trecea. Abia mai trăgându-şi sufletul, Krist se târa până la biroul de-acum familiar al anchetatorului, copia hârtii şi le punea la dosare. Nu se mai spăla, nu se mai rădea, dar anchetatorul părea să nu observe obrajii

scofâlciţi şi ochii inflamaţi ai deţinutului înfometat. Iar Krist copia şi completa dosare la nesfârşit. Numărul hârtiilor şi al dosarelor creştea şi tot creştea, dar nu se întrezărea nicio modalitate să fie puse în ordine. Krist copia liste nesfârşite, îndoite în partea lor de sus, în care figurau doar nume, însă Krist nu încerca niciodată să pătrundă taina acestui birou, deşi ar fost suficient să dezdoaie foaia din faţa lui. Uneori anchetatorul lua în mâini câte un pachet de dosare apărute nu se ştie de unde, în absenţa lui Krist, şi-i dicta grăbit numele de pe liste. Krist scria.

La douăsprezece noaptea dictarea era întreruptă, Krist se întorcea la baracă şi dormea pe săturate: nu-l privea repartizarea la muncă de a doua zi. Săptămânile treceau una după alta, Krist slăbea tot mai tare şi scria...

Şi iată că într-o zi, luând în mână un dosar ca să citească numele ce venea la rând, anchetatorul se poticni. Se uită la Krist şi-l întrebă:

— Care este numele şi patronimicul dumneavoastră?

— Robert Ivanovici, răspunse Krist zâmbind.

Oare anchetatorul o să i se adreseze cu „Robert Ivanovici” în loc de „Krist” sau „dumneavoastră”? Lucrul acesta nu l-ar fi mirat. Anchetatorul era tânăr, el i-ar fi putut fi tată. Cu dosarul în mână şi fără să mai rostească vreun nume, anchetatorul păli. Păli atât de tare, încât deveni mai alb ca zăpada. Cu mişcări grăbite ale degetelor, el răsfoi filele subţiri ataşate la dosar: nu erau nici mai multe, nici mai puţine decât în orice dosar din grămada de pe podea. Apoi deschise hotărât uşiţa sobei; în încăpere se făcu brusc lumină, ca şi cum sufletul i s-ar fi luminat până în străfunduri, iar în adâncul adâncului ar fi licărit ceva foarte important, ceva omenesc. Anchetatorul rupse dosarul în bucăţi şi-l aruncă în sobă. Se făcu şi mai multă lumină. Krist nu înţelegea nimic. Anchetatorul spuse fără să se uite la Krist:

— Rutină. Nu-şi dau seama ce fac, nu cercetează ca lumea. îi aruncă o privire severă lui Krist. Continuăm. Sunteţi gata?

— Gata, rosti Krist şi doar mulţi ani mai târziu îşi dădu seama că acela fusese dosarul lui.

Mulţi dintre tovarăşii lui Krist au fost împuşcaţi. A fost

împuşcat şi anchetatorul. Dar Krist a rămas în viaţă şi uneori – cel puţin o dată la câţiva ani – îşi aducea aminte de hârtiile care ardeau, de degetele hotărâte ale anchetatorului care-i rupeau dosarul: un cadou condamnatului din partea călăului.

Scrisul caligrafic al lui Krist fusese salvator.

1964

Raţa

Pârâul din munte fusese acoperit de gheaţă, iar la praguri dispăruse cu totul. Îngheţul începuse de la praguri şi o lună mai târziu nu mai rămăsese nimic din apa tumultuoasă şi răsunătoare din timpul verii, până şi gheaţa era strivită, mărunţită, zdrobită de copite, cauciucuri şi pâslari. Dar pârâul era încă viu, apa încă respira: un abur alburiu se înălţa deasupra copcilor şi peticelor de pământ fără zăpadă.

O raţă de baltă, sleită de puteri, lipăia prin apă. Stolul îşi luase de mult zborul spre Sud, raţa rămăsese aici. Era încă lumină, se aşternuse zăpada; era lumină mai ales din pricina zăpezii care acoperise pădurea golaşă, acoperise totul până în zare. Raţa voia să se odihnească, să se întremeze puţin, ca apoi să se înalţe şi să se îndrepte în zbor pe urma stolului ei.

Nu avea putere să zboare. Aripile grele de o sută de puduri o trăgeau spre pământ, dar pe apă îşi găsise un sprijin, era salvarea ei: i se părea că apa din copcă e un râu adevărat.

Nu apucă să se uite în jur şi să-şi tragă sufletul, că auzul ei fin surprinse un zgomot ameninţător. Nu era un zgomot, ci un vuiet.

De sus, de pe muntele înzăpezit, cobora în fugă un om, căzând din timp în timp pe moviliţele ce îngheţau tot mai tare odată cu lăsarea serii. Văzuse raţa de multă vreme şi se luase după ea cu o speranţă secretă ce acum se împlinise: raţa coborâse pe gheaţă.

Omul se furişa spre ea, însă făcu un pas greşit şi raţa

îl observă. Omul începu să alerge fără să se mai ascundă, dar raţa nu putea să zboare, era obosită. Ar fi fost de ajuns doar să se înalţe şi nimic n-ar mai fi atins-o, în afara ameninţărilor înciudate ale urmăritorului.

Dar ca să se înalţe spre cer, avea nevoie de putere în aripi, iar raţa era prea istovită. Izbuti doar să se scufunde, să dispară în apă, în timp ce omul, înarmat cu un ciot gros, se opri lângă copca unde intrase raţa, aşteptând întoarcerea ei. Doar trebuia să respire şi ea.

La douăzeci de metri se zărea o copcă asemănătoare, şi omul înjură văzând că raţa, înotând pe sub gheaţă, ieşise la suprafaţă prin altă copcă. Dar nici de acolo nu putea să-şi ia zborul. Se mai odihni câteva secunde.

Omul încercă să spargă gheaţa, s-o crape măcar, însă încălţările lui din cârpe n-avea cum să-l ajute.

Lovi cu băţul gheaţa albăstrie, gheaţa doar se fărâmiţă la suprafaţă, fără să se spargă. Omul obosi tare şi se aşeză pe gheaţă.

Raţa înota în copcă. Omul alerga, înjurând şi aruncând cu pietre în ea, dar raţa se scufundă şi apăru în următoarea copcă.

Aşa alergară ei – omul şi raţa – până se întunecă.

Era timpul să se întoarcă în baracă de la vânătoarea întâmplătoare, vânătoare cu ghinion. Îi părea rău că-şi prăpădise puterile pe urmărirea asta nebunească. Foamea nu-l lăsase să gândească ca lumea, să-şi facă un plan solid ca să păcălească raţa. Foamea care-i da ghes îi dictase o strategie falsă şi nepotrivită. Raţa rămase în apă, într-o copcă. Era timpul să se întoarcă la baracă. Omul nu voia să prindă raţa ca să-i fiarbă carnea şi s-o mănânce. Căci raţa e pasăre, carne, nu-i aşa? S-o fiarbă într-un vas de tablă sau, şi mai bine, s-o îngroape în cenuşa fierbinte a focului. Să învelească raţa în argilă şi s-o bage în cenuşa fierbinte, liliachie, sau pur şi simplu s-o arunce în foc. Focul o să ardă până la capăt şi învelişul de argilă o să se crape. În interior o să găsească grăsime fierbinte lichidă. Grăsimea o să-i curgă pe mâini şi o să i se sleiască pe buze. Nu, nu pentru aşa ceva ar fi prins raţa. În creierul lui apăreau şi se conturau vag alte planuri neclare. Să dea raţa şefului de echipă ca acesta să-l şteargă din lista de rău augur care era

alcătuită în fiecare noapte. Toată baraca ştia de existenţa listei şi omul se străduia să nu se gândească la acel lucru imposibil, de neatins: cum să scape de convoi, cum să rămână aici, în tabăra de muncă. Încă mai putea să suporte foamea de aici şi omul nu încerca niciodată să înlocuiască binele cu mai binele.

Dar raţa rămase în ochiul de apă. Omului îi era tare greu să ia o hotărâre, să se mobilizeze, să întreprindă o acţiune, să facă altceva decât îl învăţase viaţa de zi cu zi. Nu fusese învăţat să fugărească o raţă. De aceea şi mişcările lui erau stângace, neajutorate. Nu fusese învăţat să se gândească la posibilitatea unui asemenea fel de vânătoare – creierul nu se pricepea să se descurce în situaţiile neaşteptate care se iveau în viaţă. Fusese învăţat să trăiască fără să ia vreo decizie proprie, căci o altă voinţă, una străină, îi dirija toate evenimentele vieţii. îi era neînchipuit de greu să intervină în propria-i soartă, să „frângă” soarta. Cine ştie, poate era mai bine aşa: raţa o să moară în copcă, omul – în baracă.

Degetele îngheţate şi zdrelite de gheaţă i se încălzeau cu greu la piept; omul îşi vârâse ambele palme în sân, tremurând din pricina durerii surde din degetele degerate pentru totdeauna. În trupul lui hămesit era prea puţină căldură şi omul se întoarse în baracă, ajunse la sobă, dar fără să se poată încălzi. Trupul îi era cuprins de un tremur puternic, de neoprit.

Şeful de echipă aruncă o privire prin uşa barăcii. Văzuse şi el raţa, văzuse mortul încă pe picioare urmărind raţa în agonie. Şeful de echipă nu voia să plece din cătunul acesta: cine ştie ce l-ar fi aşteptat în altă parte? îşi făcuse socoteala că un cadou generos – o raţă vie şi o pereche de pantaloni civili – ar fi înmuiat inima şefului de şantier care încă mai dormea. La trezire, şeful l-ar fi putut şterge de pe listă; nu pe muncitorul care prinsese raţa, ci pe el, şeful de echipă.

Stând culcat, şeful de şantier frământa automat între degete o ţigară Racheta. Văzuse şi el de la fereastră începutul vânătorii. Dacă raţa ar fi prinsă, dulgherul i-ar face o colivie şi el ar duce prada şefului cel mare, mai exact, soţiei lui, Agnia Petrovna. Şi astfel viitorul şefului de

şantier ar fi asigurat.

Dar raţa a rămas să moară în copcă. Şi totul a trecut ca şi cum raţa n-ar fi ajuns pe meleagurile acestea.

1963

Businessmanul

În spital sunt mulţi Rucikini. Rucikin[204] este o poreclă-indiciu: înseamnă că e vătămată o mână, nu e vorba de dinţi sparţi. Care

Rucikin? Grecul? Lunganul din salonul şapte? Nu, acesta e Kolea Rucikin, businessmanul.

Palma dreaptă a lui Kolea a fost retezată de o explozie. Kolea este un automutilat, un om care s-a schilodit de bunăvoie. În rapoartele medicale cei care se mutilează cu arme de foc sunt trecuţi la rubrica automutilaţi. Le este interzisă internarea în spital, dacă nu au temperatură mare, „septică”. Iar Kolea Rucikin avea o asemenea temperatură. Două luni s-a luptat Kolea cu vindecarea rănii, dar anii tinereţii şi-au spus cuvântul: n-o să mai stea mult în spital. E timpul să se întoarcă la mină. Dar Kolea nu se teme: ce-ar putea face el, un ciung, pe şantierele aurifere? A trecut vremea când îi puneau pe ciungi să „bătătorească drumul” pentru oameni şi tractoare la exploatările forestiere: o zi întreagă de muncă în zăpada neumblată, adâncă şi afânată. Autorităţile se luptau cu automutilaţii cum puteau. Deţinuţii începuseră să-şi rupă picioarele, fixându-şi un cartuş în pâslar şi aprinzând fitilul sub propriul genunchi. Era mai avantajos aşa. Drept care autorităţile au încetat să mai trimită ciungii la „bătătorit pământul”. O să-l oblige să spele cu o mână aurul la şaitroc? Fie, în timpul verii ar putea să meargă o zi acolo. Dacă nu plouă. Şi Kolea zâmbeşte larg, descoperindu-şi dinţii albi, pe care scorbutul încă nu-i distrusese. S-a învăţat deja să-şi răsucească ţigăruşa cu mâna stângă. Aproape sătul, odihnit în spital, Kolea zâmbeşte întruna. El, Kolea

---

204 Derivat de la rucika, diminutiv al substantivului ruka care înseamnă „mână“ (rusă).

Rucikin, este un businessman. Tot timpul schimbă câte ceva, celor cu diaree le dă scrumbie, aliment ce le e interzis, iar de la ei capătă pâine. Doar şi cei cu diaree trebuie să rămână cât mai mult în spital, să amâne externarea. Kolea schimbă supa pe caşă, iar caşa pe două supe, se pricepe să mărească jumătatea unei raţii de pâine, care i-a fost încredinţată, ca s-o schimbe pe tutun. Pâinea i-au dat-o bolnavii care zac la pat – cei umflaţi din pricina scorbutului, cu fracturi grave, din salonul de boli traumatice sau „dramatice”, cum îi spunea felcerul Pavel Pavlovici, fără să bănuiască ironia amară a lapsusului său. Fericirea lui Kolea a început din ziua în care i-a explodat mâna. E aproape sătul, îi e aproape cald. Iar înjurăturile şefilor şi ameninţările medicilor sunt doar fleacuri pentru Kolea. De fapt asta şi sunt.

În aceste două luni binecuvântate petrecute în spital, lui Kolea Rucikin i s-au întâmplat de câteva ori lucruri ciudate şi teribile. Mâna smulsă de explozie, palma inexistentă, îl durea la fel ca înainte. Kolea o simţea de parcă ar mai fi avut-o: degetele erau curbate exact la fel ca atunci când palma cu care strângea coada toporului sau a târnăcopului îi rămăsese îndoită la mină. îi era greu să ţină o lingură într-o asemenea mână, dar la mină nici măcar nu avea nevoie de lingură, tot ce era de mâncare se putea bea direct din gamelă: supa şi caşa, chiselul şi ceaiul. Pâinea însă putea să o ţină în degetele curbate definitiv. Iar Rucikin şi le retezase, şi le spulberase la mama naibii. Şi atunci de ce simte degetele astea curbate de munca la mină, acum făcute praf? Cu o lună în urmă, palma stângă începuse să se dezdoaie, să se îndrepte ca o balama ruginită care fusese din nou un pic unsă, şi Rucikin plânsese de bucurie. Chiar şi acum, când se lasă cu greutatea burţii pe palma stângă, o dezdoaie fără probleme. Dar cea dreaptă, palma distrusă, nu se dezdoaie. Toate acestea se petreceau mai ales noaptea. Rucikin îngheţa de groază, se trezea, plângea şi nu se încumeta să-i întrebe nici măcar pe cei din apropiere: dacă totuşi povestea asta are o semnificaţie? îşi pierde cumva minţile?

Durerea în palma retezată apărea tot mai rar, lumea redevenea normală. Rucikin se bucura de norocul lui. Şi

zâmbea, zâmbea întruna amintindu-şi cât de bine se descurcase.

Din cămăruţa lui ieşi felcerul Pavel Pavlovici, ţinând în mână o ţigară cu mahorcă, neaprinsă, şi se aşează lângă Rucikin.

— Un foc, Pavel Pavlovici? se înclină Rucikin în faţa felcerului. O clipă!

Rucikin se repezi la sobă, deschise uşiţa cu mâna stângă şi dădu jos câţiva cărbuni micuţi, încinşi. Aruncă în aer un cărbune ce ardea mocnit, îl prinse cu dibăcie şi-l rostogoli în palmă. Cărbunele înnegrit mai păstra încă o flăcăruie, aşa că Rucikin suflă din răsputeri în el să nu se stingă şi-l apropie de faţa felcerului care se aplecase uşor înainte. Cu ţigara în gură, felcerul trase aer cu putere şi, în sfârşit, începu să fumeze. Şuviţe de fum albăstriu plutesc deasupra capului felcerului. Nările lui Rucikin se umflă. Mirosul ţigării aprinse trezeşte bolnavii din saloane şi aceştia inspiră disperaţi fumul, de fapt nu fumul, ci umbra lui mişcătoare...

Tuturor le e clar că mucul de ţigară va fi al lui Rucikin. Iar Rucikin îşi face socoteala că va trage două fumuri, iar restul îl va duce „fraierului” cu spinarea fracturată de la chirurgie. Acolo îl aşteaptă o raţie de prânz: aşa ceva nu-i de colea. Iar dacă Pavel Pavlovici îi lasă mai mult, atunci din „chiştoc” va face o nouă ţigară care va costa mai mult de-o raţie.

— În curând o să pleci, Rucikin, îi spune Pavel Pavlovici fără grabă. Te-ai cantonat binişor aici, te-ai îmbuibat pe cinste, gata de-acum... Spune-mi cum te-ai încumetat să faci ce-ai făcut? Poate o să am ce le povesti copiilor. Dacă o să-i mai văd.

— Da’ nu-i nimic de ascuns, Pavel Pavlovici, răspunse Rucikin.

Iar în sinea lui îşi spunea: e limpede că Pavel Pavlovici nu şi-a răsucit bine ţigara. Ia te uită ce abitir trage fumul în piept, focul înaintează şi arde hârtia. Nu arde mocnit, ci ca un fitil. Ca un fitil. Deci trebuie să povestesc cât mai scurt.

— Ei?

— Mă scol eu dimineaţa, îmi iau raţia de pâine, o ascund repede în sân. Ne dădeau raţia pe-o zi întreagă.

Merg la Mişka artificierul. „Ei, cum stăm?” zic. „Cum am vorbit”. îi dau raţia mea de opt sute de grame şi primesc în schimbul ei un cartuş şi o bucată de fitil. Mă duc la consătenii mei, în baracă. Nu suntem consăteni, da aşa se zice. Fedea şi un oarecare Petro. „Gata?” întreb. „Gata”, răspund ei. „Daţi-le încoace”. îmi dau raţiile lor. Am două raţii ascunse în sân şi o pornim la muncă.

Pe şantier, în timp ce brigada noastră îşi primea uneltele, luăm un cărbune din sobă şi ne retragem în spatele haldei. Ne înghesuim unul într-altul, toţi trei ţinând cartuşul cu mâna dreaptă. Aprindem fitilul, bum! şi degetele zboară care încotro. Brigadierul urlă: „Ce faceţi acolo?”. Şeful escortei: „Marş în lagăr, la infirmerie!”. Acolo ne-au pansat. Pe urmă consătenii mei au fost trimişi nu se ştie unde, dar eu aveam febră, aşa că am ajuns la spital.

Ţigara lui Pavel Pavlovici era pe terminate, Rucikin se lăsase furat de istoria lui şi uitase de chiştoc.

— Dar raţiile, cele două raţii de pâine care ţi-au rămas, ce-ai făcut cu ele? Le-ai mâncat?

— Păi cum altfel? îndată ce m-au pansat, le-am şi mâncat. Nişte consăteni au venit la mine: dă-ne şi nouă o bucăţică. Duceţi-vă dracului, le zic. E afacerea mea.

1962

Caligula

Biletul a ajuns în RUR[205] înainte de a suna sirena, în amurg. Comandantul aprinse lampa cu benzină, citi hârtia şi plecă grăbit să dea ordine. Nu i se păruse nimic ciudat.

— Nu cumva a luat-o razna? întrebă gardianul de serviciu, ducând mâna la frunte.

Comandantul îl privi cu răceală şi gardianul se îngrozi de propriile sale vorbe uşuratice. îşi întoarse privirea spre drum.

— Îl aduc, spuse el, cu ei e Ardatiev în persoană.

Prin ceaţă se vedeau doi soldaţi din escortă înarmaţi

205 Abreviere pentru Unitate cu regim forţat. Aceste lagăre au apărut în anii ’20 în insulele Solovki.

cu puşti. În urma lor, un căruţaş ducea de căpăstru un cal cenuşiu şi costeliv. În spatele calului păşea pe lângă drum, prin zăpadă, un om înalt şi corpolent. Scurta din blană albă de oaie era descheiată, căciula de Barnaul o purta dată pe ceafă. În mână ţinea un băţ cu care lovea fără milă coastele murdare şi ieşite în afară ale calului. Calul tresărea la fiecare lovitură şi continua să meargă agale, neavând putere să grăbească pasul. La postul de control soldaţii opriră calul, iar Ardatiev, clătinându-se, o luă înainte. El însuşi răsufla ca un cal înfierbântat, învăluindu-l în miros de alcool pe comandantul care luase poziţie de drepţi.

— Gata? întrebă el cu glas răguşit.

— La ordinele dumneavoastră! răspunse comandantul.

— Du-l de aici! urlă Ardatiev. Ia-l în grija ta. Pe oameni îi pedepsesc, n-o să-mi fie milă de cai. O să-l învăţ eu minte. E a treia zi de când nu munceşte, mormăi el, înfigându-şi pumnul în pieptul comandantului. Am vrut să-l încarcerez pe căruţaş. Se duce planul de râpă. Planul... Căruţaşul se jură: „Nu eu, calul nu munceşte”, înnţeleg, sughiţă Ardatiev, îl creed... Dă-mi hăţurile, îi zic. Iau hăţurile, nu porneşte. îl bat, nu porneşte. îi dau zahăr – îl luasem dinadins de-acasă –, nu-l vrea. Ah, ticălosule, îmi zic, de unde să scad zilele tale de muncă? Păi te duc la toţi trântorii, la toţi duşmanii poporului, la carceră cu tine! O să primeşti doar apă chioară. Pentru început, trei zile.

Ardatiev se aşează în zăpadă şi-şi scoase căciula. Şuviţe de păr asudat şi încâlcit îi căzură în ochi. Încercând să se ridice, se clătină şi se răsturnă pe spate.

Gardianul şi comandantul îl traseră în camera de gardă. Ardatiev dormea.

— Să-l ducem acasă?

— Nu e cazul. Nevestei lui nu-i place chestia asta.

— Şi calul?

— Trebuie să-l ducem de aici. Când se trezeşte, dacă vede că nu l-am încarcerat, ne omoară. Du-l în a patra baracă. La intelectuali.

Doi paznici dintre deţinuţi aduseră în camera de gardă lemne pentru noapte şi se apucară să le stivuiască lângă sobă.

— Ce părere aveţi, Piotr Grigorievici? spuse unul dintre ei arătând din ochi spre uşa în spatele căreia sforăia Ardatiev.

— Spun că nu e nimic nou... Caligula...

— Da, da, ca în Derjavin, întări al doilea şi, îndreptându-şi spinarea, recită cu înflăcărare:

Caligula, calul tău în Senat şi-acoperit în aur, n-ar străluci.

Doar faptele bune strălucesc...

Cei doi bătrâni îşi aprinseră ţigările şi fumul albăstrui al mahorcii începu să plutească prin încăpere.

1962

Un maestru al lopeţii

Duminică, după muncă, lui Krist i se spuse că va fi mutat în brigada lui Kostocikin ca s-o întregească, căci aceasta se topea văzând cu ochii în mina auriferă. Vestea era importantă. Dacă era bună sau rea, Krist n-avea de ce să-şi bată capul cu aşa ceva, pentru că faptul era ca şi împlinit. Dar despre Kostocikin auzise totuşi multe în mina în care nu circulau zvonuri, auzise şi în barăcile surde şi mute. Ca orice deţinut, Krist nu ştia de unde apar oameni noi în viaţa lui, unii pentru puţină vreme, alţii pentru mai multă, dar în toate cazurile aceştia dispăreau fără să spună o vorbă despre ei, plecau parcă murind, mureau parcă plecând. Şefi, brigadieri, bucătari, magazioneri, vecini de prici, parteneri de roabă, tovarăşi de târnăcop...

Acest caleidoscop, această curgere nesfârşită de chipuri nu-l obosea pe Krist. Pur şi simplu nu se gândea la asta. Viaţa nu-i lăsa timp pentru asemenea reflecţii. „Nu te îngrijora, Krist, nu te gândi la noii tăi şefi. Tu eşti singur, iar şefi o să ai o groază”, îi spusese un tip hâtru, un filosof. Dar Krist uitase cine-i dăduse sfatul acesta. Nu-şi putea aminti nici numele, nici faţa, nici glasul, mai ales glasul celui care-i spusese aceste cuvinte hazlii şi importante. Importante, tocmai pentru că erau hazlii. Unii se încumetau să glumească, să zâmbească cu un zâmbet tainic, bine ascuns

înăuntrul său; era totuşi un zâmbet, fără îndoială. Existau asemenea oameni, dar Krist nu se număra printre ei.

Câţi brigadieri nu cunoscuse Krist... Fraţii lui întru articolul 58, care se angajaseră în treburi mult prea serioase şi puţin după aceea fuseseră retrogradaţi înainte de a se transforma în ucigaşi. Sau alţii, tot 58-işti, „fraieri”, dar oameni încercaţi, cu experienţă, îndemânatici, capabili nu doar să dea ordine la muncă, ci şi s-o organizeze, să se înţeleagă cu normatorii, cu funcţionarii de la oficiu, cu şefii de tot felul, să dea mită, să convingă. Dar şi aceştia, fraţi întru articolul 58, nu voiau nici măcar să creadă că a dirija munca în lagăr este cel mai mare păcat, că acolo unde orice se plăteşte cu sânge, unde omul e lipsit de orice drept, a-ţi asuma răspunderea pentru viaţa şi moartea altuia e un păcat mult prea mare, e un păcat de moarte, de neiertat. Au fost brigadieri care au murit împreună cu brigada lor. Au fost şi dintre aceia pe care puterea sinistră asupra vieţii altuia i-a corupt imediat: coada toporului şi a târnăcopului în mâna lor a început să-i ajute în discuţiile cu tovarăşii de muncă. Iar când îşi aminteau de lucrul acesta, repetau ca pe-o rugăciune zicala sumbră care circula în lagăr: „Azi mori tu, mâine – eu”. Rar se întâmpla ca brigadierii lui Krist să fi fost 58-işti. Cel mai adesea, iar în anii de teroare – întotdeauna, brigadierii erau bâto*viki, co*ndamnaţi pentru omor sau pentru grave infracţiuni în serviciu. Aceştia erau oameni normali şi doar păcatul puterii şi presiunile venite de sus, greu de suportat (un torent de instructaje ucigătoare), le dictau fapte la care, probabil, nu s-ar fi încumetat în viaţa lor dinainte. În articolele care priveau Codul Muncii, ca de altfel şi în majoritatea delictelor de drept comun, graniţa dintre crimă şi „acţiunile nesancţionabile” era foarte vagă, aproape insesizabilă. Adeseori, astăzi erai judecat pentru fapte care nu se judecau ieri, fără să mai vorbim de „măsurile de reprimare”, de toată gama nuanţelor juridice, de la simpla infracţiune până la crimă.

Brigadierii-*bâtoviki* erau fiare la comandă. Dar brigadierii-blatari erau fiare nu doar pentru că se supuneau ordinelor, nici vorbă de aşa ceva. Brigadierul-blatar era tot ce putea fi mai rău pentru o brigadă. Dar Kostocikin nu era

nici blatar, nici *bâtovik*. Era singurul fiu al unui foarte important activist de partid sau de stat la KVJD[206], arestat şi executat în „dosarul KVJD”. Unicul fiu al lui Kostocikin, care îşi făcuse studiile în Harbin şi care nu ieşise niciodată în afara oraşului, a fost condamnat, la cei douăzeci şi cinci de ani ai lui, ca *liternik*, adică „membru de familie”, pe scurt: MF, la... cincisprezece ani de lagăr. Educat în Harbin, în spiritul vieţii în străinătate, unde despre condamnaţi pe nedrept se putea citi doar în romane, mai ales în romanele traduse din alte literaturi, tânărul Kostocikin nu era sigur în adâncul sufletului că tatăl său fusese nevinovat. Tatăl înrădăcinase în el credinţa în infailibilitatea NKVD-ului. Tânărul Kostocikin nu era deloc pregătit să-şi schimbe convingerile. Iar când tatăl său a fost arestat, când el însuşi a fost condamnat şi trimis din Orientul Foarte îndepărtat în Nordul Foarte îndepărtat, Kostocikin s-a înverşunat înainte de orice împotriva tatălui care-i stricase viaţa cu crima lui misterioasă. Ce ştia el, Kostocikin, despre viaţa adulţilor? El care învăţase patru limbi – două europene şi două orientale –, cel mai bun dansator din Harbin, iniţiat în toate blues-urile şi rumbele posibile de maeştrii în materie, veniţi în oraş, cel mai bun boxer de categorie mijlocie, trecut apoi la categoria semigrea, care învăţase upercutul şi croşeul de la un fost campion european – ce ştia el despre această politică înaltă? Dacă l-au împuşcat pe tatăl lui înseamnă că a făcut el ceva. Poate că cei din NKVD s-au cam înfierbântat, poate că ar fi trebuit să-i dea doar zece, cincisprezece ani. Iar lui, tânărului Kostocikin, ar fi trebuit să-i dea cinci ani în loc de cincisprezece.

Kostocikin tot repeta şase cuvinte, le schimba ordinea, şi de fiecare dată concluzia suna rău, îngrijorător: „Înseamnă că a făcut el ceva. Înseamnă că el a făcut ceva”.

Trezind în Kostocikin ura împotriva tatălui împuşcat şi dorinţa arzătoare să se lepede de acest stigmat, de blestemul părintesc, anchetatorii au obţinut rezultate importante. Însă primul anchetator care se ocupase de dosarul lui nu ştia de toate acestea: el însuşi fusese deja

---

206 Abreviere pentru Calea Ferată China-Orient, care trecea prin oraşul manciurian Harbin.

împuşcat într-unul dintre numeroasele „cazuri NKVD”.

Tânărul Kostocikin învăţase în Harbin nu doar foxtroturi şi rumbe. Absolvise Institutul Politehnic din Harbin şi obţinuse diploma de inginer mecanic.

Când l-au adus la mină, la locul detenţiei sale, Kostocikin a obţinut o întrevedere cu directorul minei, pe care l-a rugat să-i dea o muncă în specialitatea lui, promiţând că va munci cinstit, blestemându-şi tatăl şi implorând autorităţile locale. „O să scrie etichete pe cutiile de conserve”, a spus sec directorul minei, dar ofiţerul politic local, de faţă la discuţie, a surprins în tonul tânărului inginer de Harbin câteva nuanţe familiare lui. Şefii s-au sfătuit între ei, apoi ofiţerul politic a vorbit cu Kostocikin şi o veste a făcut ocolul brigăzilor miniere: şeful unei brigăzi va fi un novice, un frate întru articolul 58. Optimiştii vedeau în numirea aceasta semnul unor schimbări în bine, pesimiştii mormăiau ceva în legătură cu „o nouă mătură”. Dar şi unii, şi ceilalţi au fost miraţi, cu excepţia, fireşte, a celor care de mult se dezvăţaseră să se mai mire. Krist nu se mira.

Fiecare brigadă îşi are propria viaţă în „secţia” sa cu intrare separată, iar cu ceilalţi locatari ai barăcii se întâlneşte doar la cantină. Krist îl văzuse adesea pe Kostocikin: un bărbat puternic care ieşea în evidenţă, roşu la faţă şi cu umeri largi. Mănuşile cu manşete largi erau din blană. Brigadierii mai săraci purtau mănuşi grosolane, făcute din pantaloni vătuiţi. Şi căciula era „civilă”, din blană, iar pâslarii erau autentici, nu nişte amărâţi de *burki* sau *ciuni* din sfoară. Toate acestea îl făceau să fie remarcat cu uşurinţă. În iarna aceea, a muncit ca brigadier o lună, deci a îndeplinit planul, a realizat procente însemnate, dar câte – se putea afla pe tăblia de lângă postul de gardă. Krist însă, ca vechi deţinut, nu se interesa de asemenea probleme.

Biografia viitorului său brigadier, Krist a însăilat-o mental, culcat pe prici. Era însă sigur că n-a greşit, n-avea cum să greşească. Un om din Harbin n-ar fi putut să urmeze alt drum spre funcţia de brigadier.

Brigada lui Kostocikin se topea văzând cu ochii, aşa cum era sortit tuturor brigăzilor care munceau pe şantierul aurifer. Din timp în timp – adică în fiecare săptămână, nu în

fiecare lună – brigada lui Kostocikin era completată. Astăzi completarea era Krist. „Kostocikin ştie cu siguranţă şi cine e Einstein”, se gândi Krist moţăind pe locul său.

Lui Krist, ca oricărui novice, i se dăduse un loc cât mai departe de sobă. Cel care venise înaintea lui în brigadă ocupase un loc mai bun. Era o regulă generală şi Krist o ştia bine.

Brigadierul stătea la masă într-un colţ în apropierea lămpii şi citea o carte. Ca stăpân pe viaţa şi moartea truditorilor lui, ar fi putut pentru confortul lui să-şi pună pe masă singura lampă din încăpere, lipsindu-i pe ceilalţi colocatari de lumină, deşi acestora numai de citit sau conversaţii nu le ardea... Ar fi putut să vorbească între ei şi pe întuneric, dar n-aveau nici timp, nici despre ce. Brigadierul însă se rostuise lângă lampă şi citea întruna, din când în când rotunjindu-şi într-un zâmbet buzele cărnoase de copil, ca o inimioară, şi-şi mijea ochii frumoşi, mari şi cenuşii. Lui Krist îi plăcu atât de mult imaginea tihnită a odihnei brigadierului şi a brigăzii – imagine pe care n-o mai văzuse de multă vreme –, încât luă hotărârea să rămână neapărat în această brigadă şi să-şi dedice toate forţele noului brigadier.

Brigada avea şi un adjunct al şefului, pe plantonul Oska, un om mic de statură care i-ar fi putut fi tată lui Kostocikin. Oska mătura baraca, hrănea brigada, îl ajuta pe brigadier, totul se petrecea omeneşte. Şi, adormind, Krist se gândi că noul brigadier ştie cu siguranţă cine e Einstein. Încântat de gândul acesta, încălzit de cana cu apă clocotită pe care tocmai o băuse, Krist adormi.

În noua brigadă, plecarea la muncă se făcea în linişte deplină. Lui Krist îi arătară magazia de unelte, fiecare îşi primi unealta şi Krist se apucă să-şi ajusteze lopata, cum o mai făcuse şi înainte de o mie de ori: scoase coada scurtă cu mâner fixată pe lopata-faraş tip americănesc, cu talpa toporului dezdoi un pic marginile făraşului pus pe o piatră, alese o coadă mult mai lungă din grămada de cozi din colţul magaziei, o înfipse în inelul lopeţii, o fixă bine, aşeză oblic latul lopeţii la picioarele sale, măsură şi însemnă – coada lopeţii, luându-şi ca reper bărbia proprie, şi o tăie la lungimea dorită. Cu un topor ascuţit, Krist frecă şi netezi cu

grijă capătul noii cozi. Se ridică şi se întoarse. În faţa lui stătea Kostocikin, urmărind atent gesturile novicelui. De altfel, Krist se aştepta la asta. Kostocikin nu spuse nimic şi Krist înţelese că brigadierul îşi păstra opiniile până la orele de muncă din abataj.

Mina nu era departe şi munca începu. Coada lopeţii tresări, spinarea deveni dureroasă, palmele ambelor mâini luară poziţia obişnuită, degetele apucară coada de lemn. Aceasta era un pic mai groasă decât trebuia, dar Krist o s-o potrivească diseară. Chiar şi tăişul lopeţii îl va mai ascuţi cu o pilă. Mâinile ridicau neîncetat lopata şi scrâşnetul melodios al metalului pe piatră căpătă un ritm accelerat. Lopata zăngănea, şuiera, piatra aluneca dintr-odată din latul lopeţii şi cădea pe fundul roabei care răspundea cu un bocănit lemnos. Apoi piatra răspunse pietrei: Krist cunoştea prea bine această muzică a abatajului. Peste tot erau roabe identice, lopeţile zăngăneau la fel, piatra retezată de târnăcop şuiera alunecând la vale şi din nou se auzea scrâşnetul lopeţilor.

Krist puse jos lopata, îşi înlocui partenerul la „maşina OSO – două mânere, o singură roată”, cum numeau roaba deţinuţii din Kolîma. Nu în limbajul blatarilor, dar pe aproape. Krist aşează roaba cu fundul pe rampa de lemn, cu mânerele în partea opusă abatajului. Şi o încărcă repede. Apoi apucă bine mânerele, se încovoie încordându-şi stomacul şi, după ce echilibră roaba, o împinse spre *butară*, spre dispozitivul de spălare. Înapoi, Krist îşi duse roaba după toate regulile tărăbonţaşilor – moştenite de veacuri de la ocnaşi –, cu mânerele în sus, cu roata tot înainte, în timp ce mâinile şi le ţinea pe mânere ca să şi le odihnească. Pe urmă lăsă roaba jos şi apucă iarăşi lopata. Lopata îşi reluă zăngănitul.

Brigadierul Kostocikin, inginerul din Harbin, stătea în picioare, ascultând simfonia şantierului minier, şi urmărea mişcările lui Krist.

— Văd că eşti un maestru al lopeţii, spuse el izbucnind în râs.

Avea un râs copilăresc, nereţinut. îşi şterse buzele cu mâneca.

— Ce categorie ai primit acolo de unde ai venit?

Era vorba de categoriile de hrană, de acea „scară a stomacului” care îmboldea deţinuţii să muncească. Krist ştia că aceste categorii fuseseră înfiinţate la Belomorkanal, la „reforjarea” arestaţilor. Romantismul bălos al „reforjării” avea un temei real, inuman şi macabru în această „scară a stomacului”.

— A treia, răspunse Krist subliniind cât mai clar prin tonul glasului dispreţul faţă de fostul său brigadier, care nu preţuise arta unui maestru al lopeţii.

Krist înţelesese avantajele şi, ca de obicei, minţea un pic.

— La mine o să primeşti a doua categorie. Începând chiar de azi.

— Mulţumesc, răspunse Krist.

În noua brigadă era ceva mai multă linişte decât în celelalte unde îi fusese dat lui Krist să trăiască şi să muncească, era ceva mai curat şi nu se auzeau prea multe înjurături. Potrivit unui vechi obicei, Krist vru să-şi prăjească pe sobă o bucăţică de pâine păstrată de la cină, dar vecinul lui – Krist nu-l cunoscuse încă şi, de fapt, nici nu i-a ştiut vreodată numele – îl dădu la o parte, spunându-i că brigadierului nu-i place să se prăjească pâine pe sobă.

Krist se apropie de sobiţa de fier, în care ardea vesel focul, îşi desfăcu degetele deasupra valului de căldură, îşi vârî faţa în suflul de aer cald. De pe priciurile apropiate se ridică Oska, adjunctul brigadierului, şi-l trase cu putere pe novice de lângă sobă. „Du-te la locul tău. Nu sta în dreptul sobei. Toată lumea are nevoie de căldură”. În principiu era corect, dar era foarte greu să-ţi ţii în frâu propriul trup care tânjea după căldură. Deţinuţii din brigada lui Kostocikin învăţaseră să se stăpânească. Va trebui să se obişnuiască şi Krist cu asta. Krist se întoarse la locul lui şi-şi luă buşlatul. îşi vârî picioarele în mâneci, îşi îndesă căciula pe cap, se făcu ghem şi adormi.

Înainte de a adormi, Krist văzu că cineva intrase în baracă şi dăduse un ordin. Kostocikin înjură fără să plece de lângă lampă şi fără să-şi întrerupă lectura. Oska se năpusti spre noul-venit şi, apucându-l de coate cu gesturi rapide şi abile, îl împinse afară din baracă. Oska fusese profesor de istorie în viaţa de dinainte.

În zilele următoare, multe la număr, lopata lui Krist a zăngănit pe piatră, iar nisipul a zuruit în roabă. Kostocikin înţelese curând că dincolo de tehnica mişcărilor, bine pusă la punct, Krist nu mai avea putere şi că, oricât s-ar fi străduit acesta, roabele lui erau mai puţin încărcate decât ar fi trebuit. Lucrul acesta nu depindea de voinţa omului, măsura fiecăruia era dictată de un sentiment interior care comanda muşchilor, în orice stare ar fi fost ei: zdraveni sau neputincioşi, tineri sau uzaţi, epuizaţi. De fiecare dată se vedea că în abataj, în perimetrul unde lucra Krist, rezultatele erau mai mici decât cele aşteptate de brigadier de la profesionalismul mişcărilor maestrului lopeţii. Dar Kostocikin nu se lua de Krist, nu-l certa mai tare decât pe ceilalţi, nu-i azvârlea cuvinte de ocară, nu-i făcea morală. Poate înţelegea că Krist munceşte cât îl ţin puterile, economisind doar ce nu trebuie să cheltuieşti în folosul nici unui brigadier din orice lagăr din lume. Sau dacă nu înţelegea, poate simţea asta, căci sentimentele noastre sunt mult mai bogate decât gândurile: limba vlăguită a deţinutului nu divulgă tot ce are în suflet. Şi sentimentele slăbesc, pălesc, dar mult mai târziu decât gândurile, decât limbajul omenesc, decât cuvintele. Iar Krist chiar muncea cum n-o mai făcuse de multă vreme şi, deşi rezultatele erau insuficiente pentru „categoria a doua”, el o primea. Pentru râvnă, străduinţă...

Categoria a doua era maximum ce putea obţine Krist. Prima categorie o primeau performerii, cei care realizau planul 120 la sută, ba chiar mai mult. În brigada lui Kostocikin nu erau performeri. Erau oameni de categoria a treia, care îşi îndeplineau norma, erau şi de categoria a patra, care nu-şi făceau norma, ci scoteau doar optzeci-şaptezeci de procente din ea. Totuşi nu existau leneşi pe faţă, adică cei de categoria a cincea, expuşi la raţia de pedeapsă. De aceştia nu erau în brigada lui Kostocikin.

Zilele treceau una după alta şi Krist slăbea tot mai tare, iar liniştea supusă din baraca brigăzii lui Kostocikin îi plăcea tot mai puţin. Dar într-o seară, Oska, profesorul de istorie, îl trase pe Krist într-un colţ şi-i spuse în şoaptă: „Astăzi vine casierul. Brigadierul te-a pus pe lista celor care vor primi bani. Aşa să ştii”. Lui Krist i se zbătu inima în

piept. Prin urmare Kostocikin i-a preţuit râvna şi măiestria. Brigadierul acesta din Harbin, care ştie cine e Einstein, are totuşi conştiinţă.

În brigăzile unde muncise înainte, Krist nu fusese pus niciodată pe statele de plată. În fiecare brigadă existaseră mereu oameni mai destoinici – fie că erau cu adevărat mai puternici şi munceau mai bine, fie că erau pur şi simplu prieteni de-ai brigadierului; Krist nu-şi pierdea vremea cu asemenea gânduri deşarte şi în fiecare bon de masă – categoriile se schimbau o dată la zece zile, în funcţie de procentul realizat anterior din norma stabilită – vedea un semn al sorţii, un noroc sau un ghinion, o reuşită sau o nereuşită care, oricum, treceau, se modificau, nu erau veşnice.

Vestea despre banii pe care urma să-i primească chiar în seara aceea îi copleşi sufletul şi trupul cu o bucurie fierbinte, de nestăpânit. Deci mai avea putere să se bucure, să simtă bucuria. Cam câţi bani o să-i dea?... Chiar şi cinci-şase ruble ar însemna cinci-şase kilograme de pâine. Krist era gata să-l venereze pe Kostocikin şi i-a fost greu să aştepte sfârşitul zilei de muncă.

Veni casierul. Era un om cât se poate de obişnuit, dar scurta din blană întoarsă, de calitate, trăda angajatul civil. Cu el venise şi un gardian care fie îşi ascunsese pistolul ori revolverul, fie îl lăsase la postul de gardă. Casierul se aşeză la masă, îşi întredeschise servieta burduşită cu bancnote uzate, colorate diferit, semănând cu nişte cârpe spălate. Casierul scoase borderoul cu coloane înghesuite şi tot felul de semnături ale celor bucuroşi sau dezamăgiţi de sumele primite. Casierul îl chemă pe Krist şi-i arătă locul bifat pentru semnătură.

Krist deveni atent, simţi ceva în neregulă cu plata asta, cu suma rezervată lui. În afară de el, nu mai venise nimeni la casier. Nu se făcuse coadă la bani. Poate că brigadierul grijuliu aşa îşi învăţase oamenii. Da la ce să-şi facă atâtea gânduri? Banii erau notaţi în borderou, casierul o să-l plătească. Era norocul lui.

Brigadierul nu era în baracă, nu se întorsese încă de la oficiu şi de confirmarea identităţii beneficiarului se ocupa adjunctul lui, Oska, profesorul de istorie. Acesta i-a indicat

cu degetul arătător unde să semneze.

— Dar... ăă... care-i suma? întrebă Krist cu glasul răguşit, sufocându-se.

— Cincizeci de ruble. Eşti mulţumit?

Inima lui Krist începu să cânte, să bată cu putere. Asta da fericire. Krist se grăbi să semneze în borderou, gata-gata să răstoarne călimara cu sistem antivărsare şi zgâriind hârtia cu peniţa ascuţită.

— Bravo ţie, spuse Oska încurajator.

Casierul închise cu zgomot servieta.

— Mai e cineva din brigadă?

— Nu.

Krist se chinuia să priceapă ce se întâmplă.

— Şi banii? Banii?

— Banii i-am dat lui Kostocikin, răspunse casierul. Încă din timpul zilei.

Iar Oska cel mărunt de statură, cu o mână de fier, cu o forţă pe care niciun miner din brigadă n-o avusese vreodată, îl smulse pe Krist de lângă masă şi-l îmbrânci în întuneric.

Brigada tăcea. Nimeni nu-l susţinu pe Krist, nu puse vreo întrebare, nu-l luă de prost... Atitudinea lor i se păru mai cumplită decât brutalitatea lui Oska, decât mâna lui puternică, de fier. Mai cumplită decât buzele cărnoase, ca de copil, ale brigadierului Kostocikin.

Uşa barăcii se deschise larg şi brigadierul Kostocikin se îndreptă cu paşi uşori şi grăbiţi spre masa luminată. Scândurile duşumelei aproape nu se mişcau sub paşii lui uşori şi sprinteni.

— Uite brigadierul, vorbeşte cu el, zise Oska, îndepărtându-se.

Îi explică lui Kostocikin despre ce e vorba, arătând spre Krist:

— Îi trebuie banii!

Dar brigadierul înţelesese totul încă din prag. Şi brusc se simţi ca pe ringul din Harbin. Întinse semeţ un braţ spre Krist cu mişcarea tipică „din umăr” a unui boxer şi acesta căzu jos buimăcit.

— Knock-out, knock-out, strigă răguşit Oska şi începu să ţopăie în jurul lui Krist, doar pe jumătate viu, jucând rolul

unui arbitru pe ring: opt... nouă... Knock-out.

Krist nu se ridica de jos.

— Banii? îi trebuie banii? spuse Kostocikin, aşezându-se fără grabă la masă şi primind o lingură din mâna lui Oska ca să-şi mănânce mazărea din gamelă.

— Troţkiştii ăştia, spuse Kostocikin rar şi sentenţios, ne duc la pierzanie şi pe mine, şi pe tine, Oska. Kostocikin ridică tonul. Au dus ţara la pierzanie. Şi acum ne distrug şi pe noi doi, Osea. De bani are nevoie maestrul lopeţii, de bani. Ei, voi, le strigă el celorlalţi, sunteţi nişte fascişti! Mă auziţi? N-o să băgaţi cuţitul în mine! Dansează, Oska!

Krist mai zăcea încă pe jos. Siluetele uriaşe ale brigadierului şi ale plantonului îi luau lumina. Şi brusc Krist îşi dădu seama că brigadierul e beat, se îmbătase criţă... cu acele cincizeci de ruble destinate lui Krist... Oare cât alcool se putea cumpăra cu rublele astea, alcool destinat brigăzii?...

Oska, adjunctul brigadierului, se apucă supus să danseze, zicând din gură:

Două copăi am cumpărat.

Şi nevasta mea, Rozita...

— E un cântec de pe la noi, brigadiere, din Odessa. Se numeşte „De la pod la abator”.

Şi Oska, profesor de istorie la o facultate din capitală, tată a patru copii, reîncepu să danseze.

— Opreşte-te, toarnă-mi!

Oska scoase pe pipăite o sticlă de sub priciuri şi turnă din ea într-o cutie de conservă. Kostocikin bău şi mâncă boabele rămase de mazăre, apucându-le cu degetele din gamelă.

— Unde e maestrul lopeţii?

Oska îl ridică de jos şi-l îmbrânci spre lumină.

— Ce e, te-au lăsat puterile? Oare nu-ţi primeşti raţia? Cine primeşte raţie pentru a doua categorie? Asta nu ţi-ajunge, ticălos troţkist?

Krist tăcea. Brigada tăcea.

— Pe toţi vă distrug, fascişti blestemaţi, urlă Kostocikin.

— Pleacă, mergi la locul tău, maestre al lopeţii, că altfel brigadierul îţi mai arde una, îl sfătui împăciuitor Oska.

Apoi, apucându-l pe Kostocikin cherchelit bine, îl trase într-un colţ şi-l răsturnă pe patul luxos de-o persoană, singurul de acest fel din baracă, unde toate paturile tip „vagon” erau duble, supraetajate. Iar Oska, planton şi adjunctul brigadierului, care dormea pe un pat de la margine, îşi preluă a treia funcţie, importantă şi întru totul oficială, aceea de bodyguard nocturn al viselor, al liniştii şi vieţii brigadierului. Krist ajunse pe pipăite la locul său.

Dar nici lui Krist, nici lui Kostocikin nu le-a fost dat să adoarmă. Uşa barăcii se deschise, lăsând să intre un val de fum alburiu şi în prag apăru un om cu o căciulă cu clape din blană, îmbrăcat într-un palton cu guler de astrahan. Paltonul era boţit, astrahanul – ponosit, dar era totuşi un palton adevărat cu un astrahan adevărat.

Omul străbătu toată baraca până la masa luminată şi patul lui Kostocikin. Oska îl salută respectuos şi îl înghionti de câteva ori pe brigadier ca să-l trezească.

— Te caută Minea Grecul.

Numele îi era cunoscut lui Krist. Era brigadierul blatarilor.

— Te caută Minea Grecul.

Kostocikin însă se trezise şi se aşezase pe pat cu faţa spre lumină.

— Te ţii de chefuri, Îmblânzitorule?

— Păi uite... m-au adus la capătul puterilor, nemernicii...

Minea Grecul mârâi binevoitor.

— La un moment dat o să te arunce în aer, Îmblânzitorule. Nu-i aşa? O să-ţi strecoare nişte amonit sub pat, o să dea foc la fitil şi zbori într-acolo... Grecul arătă cu degetul în sus. Sau o să-ţi taie capul cu fierăstrăul. Ai gâtul gros, o să dea din greu cu fierăstrăul.

Venindu-şi încet în fire, Kostocikin aştepta s-audă ce-avea Grecul de zis.

— Nu vrei un păhărel? Aranjăm în doi timpi şi trei mişcări.

— Nu, alcool de ăsta e gârlă la noi în brigadă, ştii prea bine. Treaba mea cu tine e mult mai serioasă.

— Bucuros să te slujesc.

— „Bucuros să te slujesc”, îl îngână râzând Minea

Grecul. Deci aşa te-au învăţat la Harbin să vorbeşti cu oamenii.

— Ei, am zis şi eu aşa, dădu repede înapoi Kostocikin. Pur şi simplu nu ştiu ce-ţi trebuie.

— Păi uite ce...

Grecul începu să spună ceva repede, în timp ce Kostocikin dădea din cap a aprobare. Grecul scrise ceva pe masă, Kostocikin dădea din cap în semn că înţelege. Oska urmărea conversaţia cu interes.

— M-am dus la normator, continuă Minea Grecul – tonul lui nu era nici mohorât, nici vioi, ci cât se poate de obişnuit. Normatorul mi-a spus: „E rândul lui Kostocikin”.

— Dar de la mine au luat şi luna trecută...

— Şi eu ce să fac?... Glasul Grecului sună mai vesel. Ai noştri de unde să ia metrii cubi? Am vorbit cu normatorul. El zice: „E rândul lui Kostocikin”.

— Totuşi...

— Ei, lasă. Ştii şi tu situaţia noastră...

— Bine, spuse Kostocikin. Te socoteşti la oficiu, le zici să ia de la noi.

— N-ai teamă, „fraiere”, îi răspunse Minea Grecul şi-l bătu pe umăr. Azi m-ai salvat tu, mâine te salvez eu. Nu rămân dator, mă revanşez. Azi tu, mâine te salvez eu.

—...Mâine ne sărutăm amândoi, începu să danseze Oska, încântat că hotărârea fusese în sfârşit luată, căci se temuse că încetineala brigadierului o să strice afacerea.

— Păi, rămas-bun, Îmblânzitorule, spuse Minea Grecul ridicându-se de pe bancă. Normatorul zice: „Du-te direct la Kostocikin, la îmblânzitor. Are în el o picătură de sânge de borfaş. Nu-ţi fie teamă, nu te pierde cu firea. Se descurcă băieţii tăi. Ai nişte maeştri ai lopeţii atât de grozavi...”

1964

RUR

Oare chiar eram nişte roboţi, precum cei ai lui Čapek din piesa *RUR*? Nu semănăm nici cu minerii din bazinul carbonifer al râului Ruhr. La noi RUR desemna Unitatea cu

regim forţat, o închisoare în închisoare, un lagăr în lagăr... Nu, nu eram roboţi. Insensibilitatea metalică a roboţilor mai păstra ceva uman.

De altfel, cine dintre noi se gândea în 1938 la Čapek, la Ruhr-ul carbonifer? Doar după douăzeci-treizeci de ani se va fi găsit puterea de a face comparaţii, în tentativa de a reînvia timpul acela, culoarea şi atmosfera de atunci.

Dar pe atunci noi încercam doar bucuria ceţoasă şi surdă a corpului, a muşchilor descărnaţi de foame, eliberaţi fie şi pentru o clipă, un ceas sau o zi de mina auriferă, de munca blestemată, de efortul oribil. Munca şi moartea nu erau sinonime doar pentru deţinuţi, pentru „duşmanii poporului" sortiţi pieirii. Munca şi moartea erau sinonime şi pentru autorităţile din lagăr şi de la Moscova. Altminteri nu s-ar fi scris în „directivele speciale" – foile de drum spre moarte –, stabilite la Moscova: „să fie folosiţi doar la muncile fizice grele".

Ne aduseseră în RUR ca trântori, ca paraziţi care nu-şi îndepliniseră norma, nu ca „refuznici". Refuzul de a munci în lagăr era o crimă care se pedepsea cu moartea. Erai împuşcat pentru trei refuzuri, pentru trei absenţe. Trei acte. Noi ieşeam din zona lagărului, ne târam până la locul de muncă. Nu ne mai rămânea putere să şi muncim. Dar nu eram „refuznici".

Ne-au dus la postul de gardă. Gardianul de serviciu şi-a întins mâna spre pieptul meu, eu m-am clătinat şi abia am rămas în picioare: ghiontul cu revolverul în piept mi-a rupt o coastă. Durerea nu mi-a dat pace câţiva ani. De fapt, n-a fost o fractură, cum mi-au explicat mai târziu specialiştii. Pur şi simplu mi-au rupt periostul.

Ne-au dus în RUR, dar acesta nu mai era acolo. Am văzut doar pământul încă viu, un pământ negru şi pietros, acoperit de rădăcinile carbonizate ale copacilor, ale tufelor lustruite de trupuri omeneşti. Am văzut un dreptunghi negru de pământ carbonizat, la fel de strident şi în verdele tumultuos al verii scurte şi pasionale din Kolîma, şi în albul mort al iernii fără sfârşit. O groapă neagră rămasă de la focuri, o urmă de căldură, de viaţă omenească.

Groapa era vie. Oamenii rostogoleau buşteni, se grăbeau, înjurau, şi sub ochii mei se înălţa un RUR întinerit,

adică pereţii unei barăci disciplinare. Ni s-a explicat ce se întâmplase. Ieri în celula comună din RUR fusese închis administratorul magazinului, un *bâtovik* beat criţă. Cherchelitul demontase pereţii, bârnă cu bârnă; toată închisoarea a fost făcută bucăţi. Santinela n-a tras. Doar se dezlănţuise un *bâtovik*, iar santinelele se descurcau de minune cu Codul Penal, cu politica lagărului, ba chiar şi cu toanele conducerii. Santinela n-a tras. Administratorul magazinului a fost luat şi băgat la carceră, sub paza detaşamentului de pază. Nici măcar acest *bâtovik*, un adevărat erou, nu se încumetase să plece din groapa neagră. Doar demolase pereţii. Şi iată că o sută de 58-işti, cu care fusese ticsit RUR-ul, îşi refăceau temniţa în grabă şi cu grijă, îi ridicau pereţii, temându-se să păşească peste marginea gropii, să calce din greşeală pe zăpada albă, nepătată încă de om.

58-iştii se grăbeau să-şi refacă temniţa. Nu era nevoie de îndemnuri şi ameninţări.

O sută de oameni se cuibăriră pe priciuri, pe scheletul priciurilor fărâmate. De fapt, nu existau priciuri, ci doar bârne şi prăjini din care fuseseră meşterite nişte priciuri, fără niciun cui – piesă nepreţuită în Kolîma. Priciurile fuseseră arse de blatarii închişi în RUR. 58-iştii n-ar fi îndrăznit să rupă fie şi o bucăţică din priciuri ca să-şi încălzească trupurile îngheţate, muşchii secătuiţi ce semănau cu nişte funii.

Nu departe de RUR se vedea clădirea detaşamentului de pază, la fel de afumată. Pe dinafară, baraca escortei nu se deosebea de cea a deţinuţilor, dar chiar şi în interior diferenţa nu era prea mare. Un fum murdar, pânză de sac la fereşti, în loc de geam. Şi totuşi era baraca escortei.

RUR mergea la muncă. Dar nu în abatajul aurifer, ci la aprovizionarea cu lemne, la săparea şanţurilor, la bătătoritul drumului. În RUR toţi erau hrăniţi la fel şi lucrul acesta era motiv de bucurie. Ziua de muncă în RUR se termina mai repede decât la mină. De câte ori, ridicându-ne ochii de la roabă, de la mină, de la târnăcop şi lopată, nu urmărisem plini de invidie cum coloanele RUR se îndreptau în neorânduială spre locul de înnoptat. Văzându-i, caii noştri nechezau, cereau încetarea lucrului. Sau, cine ştie, caii

ştiau mai bine decât oamenii cât e ceasul şi nu era nevoie să-i observe pe cei de la RUR...

Acum eu însumi ţopăiam, izbutind sau nu să intru în pas cu coloana, ba o luam înainte, ba rămâneam în urmă... Nu voiam decât un singur lucru: ca RUR să nu se termine niciodată. Nu ştiam pentru câte zile – zece, douăzeci, treizeci – fusesem „instalat” în RUR.

Acest termen de puşcărie – „instalat” – îmi era bine cunoscut. Am impresia că verbul „a instala” se foloseşte doar în locurile de detenţie. În timp ce opusul lui, „a expulza”, a luat drumul larg al diplomaţiei: „a expulza din graniţele...” etc. Au vrut să dea verbului „a instala” o conotaţie ameninţătoare, umilitoare, dar viaţa schimbă scara valorilor şi în cazul nostru „a instala” însemna mai degrabă „a salva”.

În fiecare zi, după muncă, RUR-iştii erau „mânaţi” după lemne „pentru ei înşişi”, cum spuneau autorităţile. De altfel, „mânate” erau şi brigăzile miniere. Plecau cu sania, la care hamurile erau destinate oamenilor – laţuri din sârmă în care îţi puteai vârî capul şi umerii, apoi îţi potriveai chingile şi trăgeai, tot trăgeai... Săniile trebuiau cărate pe munte vreo patru kilometri, în locul unde erau stivele de pin pitic – cu lemnul negru, noduros şi uşor – înălţate din timpul verii. Săniile erau încărcate şi li se dădea drumul la vale. În sănii se aşezau blatarii, cei care mai aveau ceva putere, şi în hohote de râs aceştia le coborau din munte. Iar noi alunecam, eram prea slăbiţi să putem alerga. Dar alunecam repede, agăţându-ne de crengile îngheţate, frânte ale răchitelor şi arinilor, ca să mai micşorăm viteza. Era minunat: ziua se încheia.

Cu fiecare zi trebuia să căutăm tot mai departe lemnele, stivele de pin pitic, dar nu bombăneam: drumurile după lemne semănau cumva cu loviturile într-o şină sau cu sunetul sirenei – semnalul că e ora mesei sau a mersului la culcare.

Am descărcat lemnele şi, veseli, am început să ne aliniem.

— Stânga-mpre... jur!

Nu se întoarse nimeni. În privirea tuturor am văzut o tristeţe mortală, nesiguranţa oamenilor care nu mai cred în

şansă: mereu înşelaţi la socoteli, la măsurări, mereu traşi pe sfoară. Chiar dacă lemnele nu erau pietre, săniile nu erau roabe...

— Stânga-mprejur!

Nu se întoarse nimeni. Deţinutul este extrem de sensibil la orice promisiune încălcată, deşi aici părea că nu de dreptate era vorba.

Pe uşa barăcii escortei ieşiră pe prispă doi bărbaţi: comandantul lagărului, un locotenent mai în vârstă, şi şeful detaşamentului de pază, un locotenent mai tânăr. Nu putea fi nimic mai rău decât doi şefi aproape egali în grad care lucrau împreună, unul în prezenţa celuilalt. Tot ce e omenesc dispare din ei şi fiecare vrea să-şi etaleze „vigilenţa”, să nu dea „dovadă de slăbiciune”, să îndeplinească ordinele statului.

— Înhămaţi-vă la sănii.

Nu se mişcă nimeni din loc.

— Asta e crimă organizată!

— Diversiune!

— Nu vreţi s-o porniţi cu binişorul?

— Nu ne trebuie „binişorul” vostru.

— Cine a vorbit? Afară din rând!

Nu ieşi nimeni în faţă.

La un ordin, câţiva soldaţi din escortă ieşiră în fugă din baracă şi ne înconjurară, se înfipseră în zăpadă, ţăcănind închizătoarele puştilor, sufocaţi de ură împotriva oamenilor care le stricau odihna, timpul liber dintre schimburi şi programul orelor de serviciu.

— Culcat!

Ne-am culcat în zăpadă.

— Drepţi!

Ne-am ridicat.

— Culcat!

Ne-am culcat.

— Drepţi!

Ne-am ridicat.

— Culcat!

Ne-am culcat.

Am prins repede ritmul acesta simplu. îmi amintesc bine: nu mi-era nici frig, nici cald. De parcă toată istoria

asta nu mi se întâmpla mie.

Păcăniră câteva împuşcături, împuşcături de avertizare.

— Drepţi!

Ne-am ridicat.

— Cine vrea să plece la muncă, câţiva paşi la stânga.

Nu se mişcă nimeni.

Comandantul veni aproape, parcă direct în nelinişte acestor ochi înnebuniţi. Se apropie şi ciocăni în pieptul celui din dreptul lui:

— Tu mergi la muncă?

— Merg.

— Câţiva paşi la stânga.

— Tu mergi?

— Merg.

— Înhămarea! Escortă, preia oamenii, numără-i!

Tălpile de lemn ale săniilor începură să scârţâie pe zăpadă.

— La drum!

— Uite, aşa se fac treburile astea, spuse locotenentul mai în vârstă.

Dar nu plecaseră toţi. Mai rămăseseră doi: Serioja Usolţev şi cu mine. Serioja Usolţev era blatar. Toţi infractorii tineri trăgeau de multă vreme săniile împreună cu 58-iştii. Dar Serioja nu putea admite ca un amărât de „fraier” să se ţină tare, iar el – infractor din tată-n fiu – să cedeze.

— Acum o să ne lase să intrăm în baracă... Doar un pic mai rămânem aici, zâmbi posac Usolţev, şi apoi în baracă. Să ne încălzim.

Dar nu ne-au dat drumul în baracă.

— Aduceţi câinele! ordonă locotenentul mai în vârstă.

— Ia de-aici, îmi spuse Usolţev, fără să-şi întoarcă privirea, şi-mi puse în palmă ceva subţire şi uşor. Ai înţeles?

— Am înţeles.

Ţineam pe degete o bucată dintr-o lamă de ras, pe care, fără să mă observe soldaţii, i-am arătat-o câinelui. Câinele o văzu şi pricepu, începu să mârâie, să scheaune furios, să se agite, dar nu încercă să ne sfâşie nici pe mine, nici pe Serioja. Usolţev avea în mână o altă bucată de lamă.

— E încă tânăr! spuse atoateştiutorul şi mult

experimentatul comandant al lagărului, locotenentul mai în vârstă.

— Da, e prea tânăr! Să fi fost Valet aici, i-ar fi arătat cum se face. I-ar fi lăsat goi-goluţi.

— În baracă!

Descuiară uşa, dădură la o parte zăvorul greu de fier. Acum o să ne fie cald, cald...

Dar locotenentul mai în vârstă spuse ceva gardianului de serviciu care aruncă în zăpadă cărbunii ce ardeau mocnit din soba de fier. Cărbunii sfârâiau, învăluiţi într-un fum albăstriu, în timp ce gardianul îi îngropa în zăpadă cu picioarele.

— Intraţi în baracă.

Ne-am aşezat pe scheletul priciurilor. Nu simţeam nimic în afara frigului, un frig neprevăzut. Ne-am vârât mâinile în mâneci, ne-am zgribulit...

— Nu-ţi fie teamă, spuse Usolţev, acuşi o să se întoarcă băieţii cu lemne. Iar până atunci, dansăm.

Şi ne-am apucat să dansăm.

Larmă de glasuri, larma veselă a glasurilor ce se apropiau a fost curmată de un ordin scurt. Uşa noastră se deschise, dar nu spre lumină, ci tot spre întuneric, la fel ca în baracă.

— Afară!

Lanterne „liliac” luminau din mâinile gardienilor.

— Aliniaţi-vă!

N-am observat din prima clipă că formaţia celor care se întorseseră de la muncă era foarte aproape. Că toţi stăteau aliniaţi şi aşteptau. Pe cine aşteptau?

În negura lăptos-întunecată urlau câini, se mişcau torţe, luminând drumul unor oameni care se apropiau în grabă. După mişcarea torţelor se putea deduce că nu erau deţinuţi.

În faţă, depăşindu-şi gărzile de corp, mergea cu pas iute un colonel corpolent, dar sprinten. L-am recunoscut imediat, nu o dată inspectase abatajele aurifere unde muncea brigada noastră. Era colonelul Garanin. Răsuflând cu greutate, îşi desfăcu gulerul tunicii, se opri în faţa formaţiei aliniate, îşi înfipse degetul grăsuliu, bine îngrijit, în pieptul murdar al celui mai apropiat deţinut şi spuse:

— Pentru ce eşti închis?

— Conform articolului...

— La ce naiba mi-ar trebui mie articolul tău? De ce te afli în RUR?

— Nu ştiu.

— Nu ştii? Ei, comandante!

— Uitaţi aici registrul ordinelor, tovarăşe colonel.

— La naiba cu registrul tău. Ei, ticăloşilor...

Garanin merse mai departe, privind fiecare deţinut în faţă.

— Dar tu, bătrâne, de ce ai ajuns în RUR?

— Sunt în curs de anchetă. Noi, cei de la pază, am mâncat un cal mort.

Garanin scuipă.

— Ascultă comanda la mine! Toată lumea la barăci! Fiecare la brigada lui! Iar mâine, la mină!

Se rupseră rândurile şi fiecare o luă la fugă pe drum, pe potecă, prin zăpadă, spre baraca sa, în brigada lui. O pornirăm agale şi noi, Usolţev şi cu mine.

1965

Bogdanov

Bogdanov era un dandy. Întotdeauna proaspăt ras, curat, mirosind a parfum – Dumnezeu ştie ce parfum mai era şi acela –, pe cap cu o căciulă luxoasă cu clape din blană de ren tânăr, legată cu un nod complicat din panglici late de moar negru. Purta o scurtă iakută cu modele colorate şi cizme din blană de ren, ornate cu modele. Avea unghiile pilite cu grijă, iar gulerul era apretat, alb ca neaua. Pe toată durata anului 1938, anul execuţiilor, Bogdanov lucrase ca ofiţer politic NKVD într-una din Direcţiile din Kolîma. Prietenii l-au ascuns la Lacul Negru, într-un centru de prospectare carboniferă, când tronurile din NKVD au început să se clatine, iar capetele şefilor să zboare unul după altul. Noul comandant cu unghii lustruite apăru într-o fundătură a taigalei, unde nici urmă de murdărie nu fusese de la facerea lumii, apăru cu familia, cu nevastă şi trei

copilaşi, unul mai mic decât altul. Nici copilaşii, nici nevasta n-aveau voie să iasă din casa în care locuia Bogdanov, aşa că n-am văzut familia lui Bogdanov decât de două ori: la venire şi la plecare.

Magazionerul aducea zilnic alimente în casa comandantului, iar butoiul de două sute de litri cu alcool l-au rostogolit muncitorii pe scânduri, pe un drumeag de lemn construit cu ocazia aceasta în taiga – până în apartamentul şefului. Pentru că alcoolul era lucrul cel mai important, cum i se spusese lui Bogdanov în Kolîma. Vreun câine? Nu, Bogdanov n-avea câine. Nici câine, nici pisică.

În centrul de prospectare erau o baracă de locuit şi corturi pentru muncitori. Stăteau cu toţii laolaltă: angajaţi civili şi muncitori din rândul *zek*-ilor. Între ei nu erau deosebiri de niciun fel: nici în privinţa paturilor, nici în cea a obiectelor casnice, pentru că slobozeii, deţinuţii de ieri, încă nu-şi procuraseră geamantane, acele geamantane meşterite de mână, bine cunoscute oricărui *zek*.

Nici în programul zilei, în „regimul” de muncă, nu erau diferenţe, pentru că şeful dinainte, care trăia în Kolîma aproape de la facerea lumii şi care deschisese o groază de mine, nu se ştie din ce motive nu suporta genul de comportament cu „la ordinele dumneavoastră” sau „raportez că”... în timpul lui Paramonov – aşa se numea primul comandant –, nu s-au făcut deloc apeluri, oricum ne sculam la răsăritul soarelui şi ne culcam la apusul lui. De altfel, soarele polar nu părăsea cerul primăvara şi la începutul verii – la ce-ar mai fi folosit apelurile? Noaptea în taiga e scurtă. Aşa că n-am fost instruiţi să ne „salutăm” şeful. Iar cei instruiţi au uitat repede şi cu plăcere această învăţătură umilitoare. De aceea, când Bogdanov a intrat în baracă, nimeni n-a strigat „Atenţie!”, ba chiar Râbin, unul dintre muncitorii mai noi, a continuat să-şi repare mantaua ruptă, din pânză de cort.

Bogdanov a fost indignat. A urlat că o să facă el ordine în rândul fasciştilor, că politica Puterii sovietice are două obiective: să educe şi să pedepsească. Aşa că el, Bogdanov, promite că la noi va aplica fără reţinere al doilea obiectiv, că lipsa escortei nu ne va ajuta cu nimic. Locatarii barăcii, acei deţinuţi cărora li se adresa Bogdanov, erau

cinci sau şase, mai degrabă cinci, pentru că al cincilea loc era ocupat cu rândul de cei doi paznici de noapte.

La plecare, Bogdanov a pus mâna pe uşa de lemn a cortului cu intenţia s-o trântească, dar pânza suplă de cort doar s-a unduit fără zgomot. În dimineaţa următoare, nouă, celor cinci deţinuţi plus paznicul absent, ni s-a citit un ordin, primul ordin al noului comandant.

Cu glas puternic şi măsurat, secretarul comandantului ne-a citit prima operă literară a noului şef, *Ordinul nr. 1*. După cum s-a dovedit, Paramanov nici măcar nu avusese un registru cu ordine, drept care un caiet nou al fetiţei lui Bogdanov, şcolăriţă, a fost transformat în registrul cu ordine al raionului carbonier.

„Am remarcat că deţinuţii din raion s-au delăsat, au uitat de disciplina lagărului, fapt care se reflectă în următoarele: nu se scoală la apelul de control, nu-şi salută comandantul.

Considerând că acestea sunt o încălcare a legilor fundamentale ale Puterii sovietice, propun categoric...”

Lectura continua cu „programul zilei”, rămas în amintirea lui Bogdanov din timpul muncii anterioare.

Prin acelaşi ordin era instituită funcţia de staroste, era numit un planton, sarcină cumulată cu munca de bază a respectivului. În corturi s-au pus paravane din pânză groasă pentru a separa „curaţii” de „necuraţi”. „Necuraţii” au primit cu indiferenţă schimbarea, dar „curaţii” – adică „necuraţii” de ieri – nu i-au iertat niciodată lui Bogdanov această decizie. Ordinul a semănat discordie între angajaţii civili şi comandant.

Cum în materie de producţie nu pricepea nimic, Bogdanov a lăsat totul pe umerii şefului de şantier, şi tot zelul administrativ al comandantului de patruzeci de ani, care se plictisea, a fost îndreptat spre cei şase deţinuţi. În fiecare zi erau descoperite tot felul de abateri, de încălcări ale regimului de lagăr, vecine cu crima. În taiga a fost ridicată la repezeală o carceră, fierarului Moisei Moiseevici Kuzneţov i-a fost comandat un zăvor de fier pentru carceră, iar nevasta comandantului şi-a sacrificat propriul lacăt. Lacătul era de mare folos. În fiecare zi era închis în carceră câte un deţinut. Se zvonea că în curând va veni aici, la

cerere, o escortă, un detaşament de pază.

Au încetat să ne mai distribuie vodca regulamentară din raţiile polare. Au raţionalizat zahărul şi mahorca.

În fiecare seară era chemat câte un *zek* la oficiu ca să discute cu şeful raionului. M-au chemat şi pe mine. Răsfoind dosarul meu doldora de hârtii, Bogdanov a citit fragmente din nenumăratele petiţii, minunându-se grozav de limbajul şi stilul lor. Uneori mi se părea că Bogdanov se temea că pierde deprinderea de a citi: în apartamentul lui nu exista nicio carte în afara câtorva cărticele învechite pentru copii.

Brusc am constatat cu uimire că Bogdanov era pur şi simplu beat criţă. Mirosul de parfum ieftin se contopea cu damful de alcool. Avea ochii tulburi şi înceţoşaţi, dar vorbea clar. De altfel, tot ce spunea era ca de obicei.

A doua zi, l-am întrebat pe Kartaşov, angajat civil şi secretarul comandantului, dacă era posibil ca presupunerea mea...

— Da' tu abia acum ai observat? Tot timpul e beat. O ia de dimineaţă în fiecare zi. Nu bea mult şi cum simte că i-a trecut ameţeala, îşi mai toarnă o jumătate de pahar. îşi bate nevasta, ticălosul, spuse Kartaşov. De aceea ea nici nu iese în lume. îi e ruşine să-şi arate vânătăile.

Bogdanov nu-şi bătea doar nevasta. L-a lovit pe Şatalin. L-a lovit pe Klimovici. Mie încă nu-mi venise rândul. Dar într-o seară am fost din nou invitat la oficiu.

— De ce? l-am întrebat pe Kartaşov.

— Nu ştiu.

Kartaşov era şi curier, şi secretar, şi responsabil cu carcera.

Am bătut la uşă şi am intrat în birou.

Bogdanov stătea la masă, aranjându-şi frizura şi ferchezuindu-se în faţa unei oglinzi mari şi întunecate, pe care şi-o adusese în oficiu.

— Aha, fascistule, rosti el, întorcându-se spre mine.

N-am apucat să-l salut regulamentar.

— Te pui pe muncit sau nu? Doar eşti un adevărat hojmalău.

„Hojmalău" e un termen folosit de blatari. O formulă banală într-o discuţie banală...

— Muncesc, cetăţene şef.

Şi acesta era un răspuns banal.

— Uite, au sosit scrisori pentru tine, le vezi?

Doi ani nu corespondasem cu soţia mea, n-avusesem cum să iau legătura cu ea, nu ştiam nimic de soarta ei, de soarta fiicei mele de un an şi jumătate. Şi deodată – scrisul ei, mâna ei, scrisorile ei. Nu o scrisoare, ci mai multe. Mi-am întins mâinile tremurătoare spre ele.

Fără să lase scrisorile din mână, Bogdanov le apropie de ochii mei uscaţi.

— Iată scrisorile tale, porc fascist!

Bogdanov le rupse în bucăţele şi aruncă în soba încinsă scrisorile soţiei mele, scrisori pe care le aşteptasem mai bine de doi ani, le aşteptasem cu înfrigurare în păcănitul execuţiilor prin împuşcare, în bătăile din abatajele aurifere ale minelor din Kolîma.

M-am întors şi am ieşit fără să rostesc formula regulamentară „permiteţi-mi să plec”. Hohotele de râs ale lui Bogdanov, beat turtă, îmi mai sună şi acum în urechi, după atâţia ani.

Planul nu era îndeplinit. Bogdanov nu era inginer. Angajaţii civili îl urau. Picătura care a umplut paharul a fost o picătură de alcool, pentru că principalul conflict dintre comandant şi muncitori consta în faptul că butoiul cu vodcă se muta în locuinţa comandantului şi se golea rapid. îi puteau ierta totul lui Bogdanov – şi umilirea deţinuţilor, şi incompetenţa profesională, şi înfumurarea. Dar când a fost vorba de împărţeala alcoolului, populaţia aşezării a intrat în conflict cu şeful şi pe faţă, şi în ascuns.

Într-o noapte de iarnă cu lună, în raion a apărut un bărbat în civil, pe cap cu o căciulă modestă cu clape, îmbrăcat într-un palton ponosit cu guler din blană neagră de miel. Raionul se afla la douăzeci de kilometri de drumul mare – şoseaua Kolîmei –, şi omul străbătuse această distanţă pe jos, pe râul îngheţat. În timp ce se dezbrăca în birou, ceru să fie trezit Bogdanov. Răspunsul lui Bogdanov a fost: „Mâine, mâine”. Dar nou-venitul insistă, îi transmise lui Bogdanov să se scoale, să se îmbrace şi să se prezinte la birou, întrucât tocmai sosise noul comandant al raionului carbonier, căruia trebuia să-i predea postul în douăzeci şi patru de ore. îl ruga să citească ordinul. Bogdanov se

îmbrăcă, apăru în birou şi îl invită pe nou-venit în locuinţa sa. Oaspetele refuză, anunţându-l că va începe imediat preluarea postului.

Noutatea se răspândi într-o clipă. Oficiul începu să se umple de oameni îmbrăcaţi sumar.

— Unde ţineţi alcoolul?

— La mine.

— Să fie adus.

Secretarul Kartaşov şi plantonul aduseră un bidon.

— Şi butoiul?

Bogdanov bâigui ceva nedesluşit.

— Bine. Puneţi pecetea de plumb pe bidon, spuse nou-venitul şi sigilă bidonul. Daţi-mi hârtie să întocmesc procesul-verbal.

În seara zilei următoare, Bogdanov, proaspăt ras şi parfumat, fluturându-şi vesel mănuşile îmblănite cu un deget, ornate cu modele colorate, pleca la „Centru”. Era pe deplin treaz.

— N-o fi acel Bogdanov care lucra la Direcţia fluvială?

— Nu e, cu siguranţă. Nu uitaţi că într-o astfel de slujbă ei îşi schimbă numele.

1965

Inginerul Kiseliov

N-am înţeles ce era în sufletul inginerului Kiseliov. Un inginer tânăr de treizeci de ani, un om energic care abia absolvise Institutul şi venise în Nordul îndepărtat să-şi îndeplinească practica obligatorie de trei ani. Unul dintre puţinii şefi care citise Puşkin, Lermontov, Nekrasov – mărturie stătea fişa lui de bibliotecă. Şi lucrul cel mai important – nu era membru de partid, prin urmare nu venise în Nordul îndepărtat ca să controleze ceva, supunându-se unor ordine superioare. Deşi nu mai întâlnise deţinuţi în viaţa lui, Kiseliov întrecea toţi călăii în bestialitatea de care dădea dovadă.

Snopind personal în bătăi deţinuţii, Kiseliov dădea un exemplu şefilor săi de echipă, brigadierilor, soldaţilor din

escortă. Nu se potolea nici după terminarea orelor de muncă: mergea din baracă în baracă în căutarea unui om pe care să-l poată jigni, lovi sau bate din răsputeri, fără să fie tras la răspundere. Iar asemenea oameni erau două sute, toţi cei din subordinea lui. Pofta întunecată şi sadică de a ucide, ascunsă în sufletul lui, îşi găsea o poartă de ieşire, evolua şi se amplifica în mediul despotic şi arbitrar al Nordului îndepărtat. Şi nu voia doar să pună la pământ pe cineva: în Kolîma, în rândul şefilor mari şi mici erau mulţi amatori de aşa ceva, oameni cu mâncărime în palme care, vrând să-şi uşureze sufletul, uitau într-o clipă dintele spart sau faţa însângerată a deţinutului care ţinea minte tot restul vieţii lovitura atât de repede uitată de superiorul lui. Nu voia doar să lovească pe cineva, ci să-l pună la pământ şi să-l calce în picioare, să strivească omul pe jumătate mort cu placheurile cizmelor sale kiselioviene.

Cine e astăzi sub cizmele lui Kiseliov, cine e trântit în zăpadă? Zelfugarov. Acesta fusese vecinul meu pe patul de sus în compartimentul trenului care ne ducea direct în iad. Un băieţandru de optsprezece ani, cu o constituţie slabă, cu muşchii vlăguiţi înainte de vreme. Faţa lui Zelfugarov e plină de sânge şi îmi recunosc vecinul doar după sprâncenele negre şi stufoase: Zelfugarov e turc, falsificator de bani. Condamnat conform articolului 59, punctul 12, falsificatorul era în viaţă, deşi niciun procuror, niciun anchetator n-ar crede lucrul acesta, întrucât Statul avea un singur răspuns la falsificarea banilor: moartea. Dar când s-a judecat procesul, Zelfugarov n-avea decât şaisprezece ani.

— Fabricam nişte bani grozavi, nu-i puteai deosebi de cei adevăraţi, îmi şoptise odată Zelfugarov, tulburat de amintiri.

Ne aflam în baracă – un cort încălzit, unde pe partea interioară a pânzei de cort se aplicase o carcasă de placaj: mai erau şi asemenea invenţii. Mama şi tatăl lui Zelfugarov şi doi unchi fuseseră executaţi prin împuşcare, dar băiatul rămăsese în viaţă. Va muri însă curând, o garantează cizmele şi pumnii inginerului Kiseliov.

Mă aplec spre Zelfugarov, care îşi scuipă în zăpadă dinţii sparţi. Faţa i se umflă văzând cu ochii.

— Pleacă, du-te de aici, o să te vadă Kiseliov şi-o să se înfurie, mă înghionteşte în spate Vroński, un inginer minier din Tuia, originar din Tver, ultimul exemplar al procesului de la Şahtî[207]. Un turnător şi un ticălos.

Urcăm pe treptele înguste, tăiate în munte, spre locul de muncă. Acestea sunt „tăieturile” minei, o galerie săpată în pantă, de unde s-a scos nu puţină piatră cu ajutorul corzilor. De aici şinele se pierd undeva departe, în interior, unde se forează, se taie şi se scoate minereu din munte.

Şi Vroński, şi Savcenko, poştaş din Harbin, şi Kriukov, mecanic de locomotivă, şi eu suntem prea slăbiţi ca să fim mineri, adică să ni se facă cinstea de a fi lăsaţi la târnăcop şi lopată şi de a primi raţia „sporită” care, din câte am aflat, se deosebeşte de raţia noastră „de producţie” printr-o cantitate suplimentară de caşă. Ştiu bine ce înseamnă scara alimentaţiei în lagăr, ce conţinut ameninţător ascund aceste raţii de stimulare, şi nu mă plâng. Ceilalţi – novicii – dezbat cu înflăcărare problema esenţială: ce categorie de hrană vor primi în decada următoare? (Raţiile şi bonurile de masă se schimbă o dată la zece zile.) Ce categorie? Pentru o raţie sporită suntem prea slăbănogi, muşchii noştri de la mâini şi de la picioare s-au transformat de mult în funii, în sfori. Dar mai avem muşchi pe spate, pe piept, mai avem încă piele şi oase, aşa că ne facem bătături pe piept, îndeplinind dorinţa inginerului Kiseliov. Toţi patru avem bătături pe piept şi petice albe pe pufoaicele murdare şi zdrenţuite, plasate în dreptul toracelui, de parcă am avea toţi una şi aceeaşi uniformă de deţinut.

În galerie sunt puse şine, vagonetul e coborât pe şine cu ajutorul unei corzi, o frânghie de cânepă. Jos e încărcat şi noi îl tragem în sus. Nu-l putem târî, fireşte, cu mâinile, chiar dacă am trage toţi patru împreună, cum trag caii troicile din Moscova. În lagăr fiecare trage cu jumătate din forţa lui său, dimpotrivă, cât un om şi jumătate. Nu se pricep să tragă toţi ca unul. Dar aveam un mecanism, acelaşi mecanism folosit în Egiptul antic care făcuse posibilă construcţia piramidelor. Piramide, nu o mină

207 În 1928, în raionul Şahtî din Donbas au fost acuzaţi numeroşi specialişti în domeniul extracţiei de cărbune.

oarecare, o minişoară. Mecanismul acesta era cabestanul cu cai. Numai că aici, în loc de cai, înhămau oameni, adică pe noi. Fiecare dintre noi se proptea cu pieptul în buşteanul lui, se apăsa pe el şi vagonetul o pornea încetişor în exterior, apoi, după ce părăseam cabestanul, împingeam vagonetul până la haldă, îl descărcam, îl târam înapoi, îl aşezam pe şine şi-i dădeam drumul în gâtlejul negru al galeriei.

Bătături sângerânde pe pieptul fiecăruia, petice pe pieptul fiecăruia – urmele buşteanului de la cabestanul cu cai, de la cabestanul egiptean.

Inginerul Kiseliov ne aşteaptă cu mâinile în şolduri. Ne urmăreşte cum ne ocupăm locurile în acest atelaj. îşi termină ţigara şi, după ce striveşte bine chiştocul pe pietre cu cizmele, pleacă. Deşi ştim că Kiseliov şi-a strivit intenţionat chiştocul, l-a mărunţit bine ca nouă să nu ne rămână nici urmă de tutun, pentru că observase ochii noştri lacomi şi înflăcăraţi, nările de deţinut care adulmecaseră de la distanţă fumul ţigării kiselioviene, totuşi nu ne putem stăpâni şi ne repezim toţi patru la ţigara distrusă, făcută ferfeniţă, încercând să recuperăm cel puţin un căpeţel, o fărâmă, dar, fireşte, nu reuşim să adunăm nici măcar o frântură sau un Firicel de tutun. Toţi avem lacrimi în ochi când ne întoarcem la locurile noastre, la buştenii tociţi ai cabestanului cu cai, la morişca antică.

Acest Kiseliov, Pavel Dmitrievici Kiseliov, a reînviat în Arkagala carcera de gheaţă din timpul anului 1938, o carceră tăiată în stâncă, în îngheţul veşnic, o adevărată carceră de gheaţă. Vara, oamenii erau dezbrăcaţi până la lenjeria de corp, conform regulamentului de vară al Gulagului, şi închişi în această carceră, desculţi, fără căciuli şi fără mănuşi. Iarna îi închideau îmbrăcaţi, conform regulamentului de iarnă. Mulţi dintre deţinuţii care au petrecut fie şi o singură noapte în carcera aceasta şi-au luat adio pentru totdeauna de la sănătatea lor.

Se vorbea mult despre Kiseliov în barăci şi în corturi. Multora care nu trecuseră prin şcoala lui 1938 li se părea că bătăile mortale, practicate metodic zi de zi, erau prea cumplite, de neîndurat.

Pe toţi îi uluia, sau îi mira, sau poate doar îi afecta

participiparea personală a şefului sectorului la aceste execuţii cotidiene. Deţinuţii le iertau uşor soldaţilor din escortă şi gardienilor loviturile şi ghionţii, le iertau şi brigadierilor, dar le era ruşine pentru şeful sectorului, inginerul fără de partid. Faptele lui Kiseliov trezeau chiar şi indignarea acelora ale căror sentimente erau tocite de numeroşii ani de detenţie, oameni care văzuseră de toate şi care învăţaseră marea indiferenţă pe care lagărul o educă în cei care ajung acolo.

Este îngrozitor să vezi un lagăr şi niciun om pe lume n-ar trebui să-l cunoască. Experienţa lagărului este total negativă, până în ultima clipă. Omul devine tot mai rău. Nici nu s-ar putea altfel. În lagăr se petrec multe lucruri pe care niciun om n-ar trebui să le vadă. Dar nu să vezi mocirla vieţii este cel mai teribil fapt. Teribil este să constaţi că omul începe să simtă această mocirlă pătrunzând în propria lui viaţă pentru totdeauna, că reperele lui morale sunt împrumutate din experienţa lagărului, că morala lumii blatarilor este aplicată în viaţa din libertate. Că raţiunea nu numai că este folosită să justifice aceste convingeri deprinse în lagăr, ci chiar ajunge să se pună în slujba lor. Cunosc mulţi intelectuali – şi nu doar intelectuali – care din preceptele morale ale infractorilor şi-au făcut propria morală secretă în viaţa lor de oameni liberi. În lupta acestor oameni cu lagărul, a ieşit victorios lagărul. Aşa se explică asimilarea preceptului că „e mai bine să furi decât să ceri”, această falsă diferenţiere, specifică blatarului, dintre raţia personală şi cea de Stat, atitudinea prea superficială faţă de tot ce ţine de bunurile publice. Exemple ale degradării sunt multe. Graniţele morale, limitele, sunt foarte importante pentru un deţinut. Aceasta este problema esenţială a vieţii lui: dacă a rămas sau nu om.

Diferenţa este greu de sesizat şi nu trebuie să te jeneze amintirea că ai fost un mierlitor, un fitil, că ai alergat ca „o târfă cu gamela” şi că ai cotrobăit în gropile cu gunoaie, ci să te ruşinezi că ţi-ai însuşit morala blatarilor, deşi acest lucru ţi-a dat posibilitatea să supravieţuieşti ca infractorii, să te dai drept *bâtovik* şi să te comporţi ca atare, astfel încât să nu afle – Doamne fereşte! – nici şeful, nici

tovarăşii de lagăr că eşti condamnat potrivit articolului 58 sau 162, sau potrivit oricărui alt articol care sancţionează deturnarea de fonduri sau neglijenţa în serviciu. Într-un cuvânt, intelectualul vrea să fie o Zoia Kosmodemianskaia[208] a lagărului: cu blatarii să fie blatar, cu criminalii să fie criminal. El fură, bea şi chiar se bucură când primeşte o sentinţă ca deţinut de drept comun: în sfârşit, scapă de stigmatul blestemat de „politic”. De altfel, nu fusese niciodată „politic”. În lagăr n-au existat „politici”. Erau duşmani inventaţi, imaginari, cu care Statul se răfuia ca şi cum ar fi fost duşmani autentici: îi împuşca, îi ucidea, îi înfometa până la epuizare totală. Coasa morţii lui Stalin îi secera pe toţi fără să-i deosebească, aliniindu-i după ordine de repartiţie, după liste, în funcţie de îndeplinirea planului. Printre cei care piereau în lagăr era acelaşi procent de nemernici şi laşi ca şi în lumea liberă. Toţi erau oameni luaţi la întâmplare – indiferenţi, laşi, filistini, ba chiar şi călăi –, şi tot la întâmplare erau transformaţi în victime.

Lagărul a fost marea încercare a forţelor morale ale omului, a eticii elementare, şi 99% dintre oameni n-au rezistat. Iar cei care au rezistat au murit împreună cu cei care n-au rezistat, străduindu-se să fie mai buni şi mai tari decât ceilalţi – doar pentru ei înşişi...

Era toamnă târzie, viscolea puternic. O raţă tânără, care întârziase să-şi ia zborul, nu se mai putea lupta cu zăpada, era prea slăbită. Pe şantier aprinseseră „jupiterul”, şi raţa, amăgită de lumina lui rece, se repezi spre proiector ca spre soare, spre căldură, bătând din aripile îngreunate şi ude. Dar lumina rece a proiectorului nu era căldura dătătoare de viaţă a soarelui, şi raţa renunţă să se mai lupte cu viscolul. Se lăsă pe platforma din faţa galeriei unde noi, schelete în pufoaice jerpelite, ne opinteam cu pieptul în bara cabestanului, acompaniaţi de huiduielile soldaţilor din escortă. Savcenko prinse raţa cu mâinile. O încălzi la piept, la pieptul lui numai piele şi os, îi uscă penele cu trupul lui rece şi înfometat.

---

208 Zoia Kosmodemianskaia (1923-1941), erou al Uniunii Sovietice (post-mortem). Într-o acţiune a partizanilor din timpul Războiului de Apărare al Patriei, în 1941, a fost capturată de naziştii, torturată şi spânzurată.

— O mâncăm? l-am întrebat, deşi pluralul n-avea niciun rost aici: fusese o vânătoare, raţa era captura lui Savcenko, nu a mea.

— Nu, mai bine o dau...

— Cui? Soldaţilor din escortă?

— Lui Kiseliov.

Savcenko duse raţa la casa unde locuia şeful sectorului. Nevasta lui Kiseliov îi aduse două bucăţi de pâine, vreo trei sute de grame în total, şi îi umplu gamela cu o ciorbă din varză acră, o zeamă chioară. Kiseliov ştia cum să-şi plătească deţinuţii şi o învăţase şi pe nevastă-sa. Dezamăgiţi, ne-am mâncat pâinea pe nerăsuflate, Savcenko – o bucăţică mai mare, eu – una mai mică. Ne-am leorpăit ciorba.

— Mai bine am fi mâncat noi raţa, spuse amărât Savcenko.

— N-ar fi trebuit să i-o ducem lui Kiseliov, i-am ţinut eu isonul.

Rămas întâmplător în viaţă după nimicitorul an 1938, nu eram dispus să mă mai condamn singur la torturile bine ştiute. Să mă condamn la umilinţe în fiecare zi, ceas de ceas, la bătăi, la batjocură, la dispute cu soldatul din escortă, cu bucătarul, cu băiaşul, cu brigadierul, cu orice fel de şef – o luptă fără sfârşit pentru o bucată de ceva comestibil, ca foamea să nu mă omoare, ca să apuc ziua următoare, aidoma cu precedenta.

Trebuia să-mi adun ultimele rămăşiţe ale voinţei zdruncinate, chinuite şi secătuite, ca să pun capăt batjocurii, chiar şi cu preţul vieţii mele. Viaţa nu este o miză prea mare în jocul lagărului. Ştiam că şi ceilalţi gândeau la fel, dar nu o spuneau pe faţă. Am găsit un mijloc să scap de Kiseliov.

Un milion şi jumătate de tone de cărbune semicocsificat, care nu e mai prejos caloric decât cel din Donbas – aceasta e rezerva Arkagalei, raionul carbonier din ţinutul Kolîmei, unde copacii deformaţi de frigul de deasupra coroanelor şi de îngheţul veşnic de sub rădăcini ajung la maturitate în trei sute de ani. Orice şef din Kolîma înţelege importanţa rezervelor de cărbune într-o zonă cu asemenea păduri. De aceea, la mina din Arkagala veneau

cele mai înalte autorităţi din Kolîma.

— Îndată ce apare vreo persoană sus-pusă la Arkagala, unul dintre noi îi arde una peste mutră lui Kiseliov. Public. Persoana respectivă e obligată să inspecteze barăcile şi mina. Iese din rând şi-i dă o palmă lui Kiseliov.

— Şi dacă o să tragă când iese din rând?

— N-o să tragă. O să fie luaţi prin surprindere. Când e vorba de primirea unei palme, experienţa autorităţilor din Kolîma nu e prea bogată. Că doar nu te duci la şeful venit în vizită, ci la şeful de şantier.

— Îi vor da o nouă condamnare.

— O să-i dea doi ani. N-o să dea mai mult pentru o asemenea javră. Dar doi ani tot trebuie să încaseze.

Niciunul dintre vechii deţinuţi din Kolîma nu-şi făcea socoteala că se va mai întoarce viu din Nord. Durata sentinţei n-avea importanţă pentru noi. Doar să nu ne împuşte, să nu ne ucidă. Da chiar şi aşa...

— Însă e limpede că după palmă îl vor lua pe Kiseliov de aici, o să fie transferat. În rândul şefilor sus-puşi, o palmă este o ofensă serioasă. Noi, deţinuţii, n-o considerăm aşa şi, probabil, nici Kiseliov. O asemenea palmă va răsuna în toată Kolîma.

Astfel visam noi la lucrul cel mai important din viaţa noastră, stând lângă sobă, lângă vatra care se răcea. Apoi m-am căţărat pe priciurile de sus, la locul meu, unde era mai cald, şi am adormit.

Am dormit fără vise. Dimineaţa ne-au dus la muncă. Uşa biroului se deschise şi şeful sectorului păşi peste prag. Kiseliov nu era un laş.

— Ei, tu, strigă el, ieşi din rând!

Am ieşit în faţă.

— Aşadar, va răsuna în toată Kolîma? A? Păi ţinte bine...

Kiseliov nu m-a lovit, nici măcar n-a ridicat mâna ca să salveze aparenţele, ca să-şi salveze demnitatea de şef. S-a întors şi a plecat. Trebuia să fiu cât se poate de prudent. Kiseliov nu s-a mai apropiat de mine şi nu mi-a mai făcut observaţii: pur şi simplu mă exclusese din viaţa lui, dar eu am înţeles că nu va uita nimic, iar uneori

simţeam în spate privirea plină de ură a omului care nu găsise încă mijlocul de a se răzbuna.

Am meditat mult la măreaţa minune a lagărului, la minunea delaţiunii, a turnătoriei. Când am fost turnat lui Kiseliov? Reieşea că turnătorul nu dormise noaptea ca să dea fuga la postul de pază sau la locuinţa şefului. Epuizat după munca de peste zi, turnătorul preacredincios se privase de odihna de peste noapte, se chinuise, suferise şi „demonstrase”. Cine să fie? Fuseserăm patru oameni implicaţi în această discuţie. Eu, unul, n-am mers cu pâra, sunt sigur. Sunt situaţii în viaţă când omul nu mai ştie dacă şi-a denunţat sau nu tovarăşii. De pildă, nesfârşitele declaraţii de căinţă ale oricărui deviaţionist de partid. Acestea sunt denunţuri sau nu? Nu vorbesc despre imposibilitatea de a-ţi aminti declaraţiile stoarse cu ajutorul unei lămpi de sudură în funcţiune. Au fost şi astfel de cazuri. Prin Moscova mai umblă şi astăzi un profesor buriat, ale cărui cicatrice de pe faţă sunt urmele lăsate de lampa de sudat, în 1937. Cine ar mai fi putut fi? Savcenko? El a dormit lângă mine. Inginerul Vroński. Da, inginerul Vroński. El a fost. Trebuia să mă grăbesc să scriu un răvaş.

În seara zilei următoare, a apărut cu o maşină de ocazie doctorul, deţinutul Kunin: venise din Arkagala, aflată la o depărtare de unsprezece kilometri. îl cunoşteam puţin dintr-un lagăr de tranzit, unde fuseserăm împreună cu ani în urmă. După ce i-a examinat pe bolnavi şi pe cei sănătoşi, mi-a făcut cu ochiul şi s-a dus la Kiseliov.

— Ei, cum a fost vizita? E în ordine?

— Da, ce să zic, aproape în ordine. Am o rugăminte la dumneavoastră, Pavel Dmitrievici.

— Bucuros să vă fiu de folos.

— Daţi-i drumul lui Andreev în Arkagala. O să-i dau o foaie de drum.

Kiseliov luă foc:

— Lui Andreev? Nu, luaţi pe cine vreţi, Serghei Mihailovici, numai pe Andreev nu. Începu să râdă. Omul ăsta, ca să mă exprim mai literar, este duşmanul meu personal.

Şefii din lagăre se împart în două şcoli: unii consideră că toţi deţinuţii – şi nu numai ei – care au supărat un

superior trebuie rapid mutaţi în altă parte, transferaţi, scoşi de la muncă.

Cealaltă şcoală socoate că toţi duşmanii personali, toţi cei care aduc insulte trebuie ţinuţi cât mai aproape, să-i aibă sub ochi, controlând nemijlocit măsurile punitive scornite de şef pentru a-şi satisface propriul orgoliu, propria cruzime. Kiseliov împărtăşea principiile celei de a doua şcoli.

— Nu vreau să insist, spuse Kunin. La drept vorbind, nu pentru asta am venit. Iată, am aici procesele-verbale, sunt destul de multe. Kunin îşi deschise servieta boţită din pânză de cort. Procese-verbale despre bătăi. Încă nu le-am semnat. Ştiţi, eu am un mod simplu, „popular” cum se zice, de a vedea lucrurile. Pe morţi nu-i învii, oasele rupte nu le lipeşti la loc. Oricum, nu există morţi în procesele-verbale. Zic şi eu aşa, pentru pitorescul expresiei. Nu vă vreau răul, Pavel Dmitrievici, şi aş putea să îndulcesc unele concluzii medicale. Nu să le elimin, ci doar să le îndulcesc. Să le relatez mai cu blândeţe. Dar văzând starea dumneavoastră de nervi, nu vreau să vă tulbur cu o rugăminte personală.

— Nu, nu, Serghei Mihailovici, spuse Kiseliov apăsând umerii lui Kunin care se ridica de pe taburet. Cum aşa? N-ar trebui oare să rupem pur şi simplu aceste procese-verbale stupide? Au fost doar nişte izbucniri la mânie, pe cuvântul meu. Nemernicii ăştia ar dovedi pe oricine.

— În privinţa afirmaţiei că „nemernicii ăştia ar dovedi pe oricine” am propria mea părere, Pavel Dmitrievici. Iar procesele-verbale... nu pot, fireşte, să le rup, dar le pot îndulci.

— Atunci aşa să faceţi!

— Aş face-o cu plăcere, spuse Kunin cu răceală, privind ţintă în ochii lui Kiseliov. Dar eu v-am cerut să transferaţi un amărât de *zek* la Arkagala, pe mierlitorul ăsta, Andreev, iar dumneavoastră nici nu vreţi să auziţi de aşa ceva. Aţi izbucnit în râs şi uite...

Kiseliov rămase tăcut un timp.

— Sunteţi cu toţii nişte ticăloşi, spuse el. Scrieţi foaia de transfer la spital.

— O s-o scrie felcerul sectorului pe care-l conduceţi, la ordinul dumneavoastră, zise doctorul.

În aceeaşi seară, cu diagnosticul „apendicită acută”, am fost dus la Arkagala, în zona principală, şi pe Kiseliov nu l-am mai întâlnit. Dar n-au trecut nici şase luni, că am auzit vorbindu-se despre el.

În galeriile întunecate foşneau ziare, izbucneau râsete. În ziar fusese publicată vestea morţii inopinate a lui Kiseliov. Oamenii povesteau a suta oară amănunte despre moartea lui, sufocându-se de bucurie. Noaptea, în locuinţa inginerului se strecurase un hoţ pe fereastră. Kiseliov nu era laş, ţinea atârnată deasupra patului o puşcă de vânătoare cu două ţevi. Auzind un fâşâit, Kiseliov sărise din pat, ridicase cocoşul armei şi se năpustise în camera alăturată. La zgomotul de paşi ai stăpânului casei, hoţul se repezise spre fereastră, dar zăbovise ceva timp, încercând să coboare prin deschizătura prea strâmtă.

Kiseliov lovise hoţul prin spate cu patul armei, ca într-o luptă defensivă corp la corp, după toate regulile, aşa cum fuseseră învăţaţi toţi civilii în timpul războiului – o tehnică de luptă corp la corp de pe vremea bunicilor. Puşca se descărcase. Toată încărcătura nimerise direct în stomacul lui Kiseliov. Inginerul a murit două ore mai târziu: nu era niciun chirurg pe o rază de patruzeci de kilometri, iar lui Serghei Mihailovici, ca deţinut, nu i-au permis să facă operaţia de urgenţă.

Ziua în care s-a răspândit în mină vestea morţii lui Kiseliov a fost o sărbătoare pentru deţinuţi. În plus, se pare că în ziua aceea a fost îndeplinit şi planul.

1965

Iubirea căpitanului Tolly

Cea mai uşoară muncă într-o brigadă de mină auriferă este cea de rampagiu, de dulgher care lungeşte rampa, înnădeşte cu ajutorul cuielor scândurile pe care sunt duse roabele cu „nisip” până la *butara*, dispozitivul de spălare. De la rampa centrală se întind „mustăcioare” de lemn până la fiecare abataj. De sus, de la *butara*, toată instalaţia seamănă cu un miriapod imens turtit, uscat şi ţintuit pentru

totdeauna în adâncul şantierului.

Munca unui rampagiu este *kant,* adică o muncă uşoară în comparaţie cu cea a minerului sau a tărăbonţaşului. În mâinile rampagiului nu ajung nici mânerele roabei, nici lopata, nici ranga, nici târnăcopul. Un topor şi o mână de cuie – acestea sunt uneltele lui. De obicei, brigadierul schimbă cu rândul muncitorii la această muncă necesară, obligatorie şi importantă, oferindu-le astfel un răstimp de odihnă. Sigur că degetele care au ţinut strâns mereu coada lopeţii sau a târnăcopului nu se vor dezdoi într-o zi de muncă uşoară: pentru aşa ceva e nevoie de un an de repaus, de un an şi mai bine. Dar un strop de dreptate tot este în alternarea muncii grele cu una mai uşoară. De fapt, nu exista o ordine prestabilită: cine era mai slăbit avea o şansă în plus să lucreze ca rampagiu, fie şi măcar o zi. Ca să baţi cuie şi să ciopleşti puţin scândurile, nu trebuia să fii nici tâmplar, nici dulgher. Cei cu studii superioare se descurcau de minune în munca asta.

În brigada noastră *kan*tul nu se făcea cu schimbul. Postul de rampagiu era ocupat întotdeauna de unul şi acelaşi om – Isai Rabinovici, fost director al Asigurărilor de Stat ale URSS. Rabinovici avea şaizeci şi opt de ani, dar bătrânul se ţinea bine şi spera să-şi ducă la bun sfârşit condamnarea de zece ani. În lagăr, munca este cea care te ucide şi de aceea oricine laudă munca în lagăr este ori ticălos, ori imbecil. Cei de douăzeci-treizeci de ani mureau unul după altul, de aceea şi fuseseră aduşi în această „zonă specială”, dar Rabinovici rampagiul rămăsese în viaţă. Avusese ceva cunoscuţi în conducerea lagărului, nişte relaţii misterioase, pentru că el lucra temporar ba în administraţie, ba ca funcţionar la birouri. Rabinovici înţelesese că fiecare zi, fiecare oră petrecută în afara abatajului era pentru un bătrân o promisiune de viaţă, o salvare, în timp ce mina însemna doar pieire, moarte. N-ar fi trebuit duşi în „zona specială” bătrânii de vârsta pensionării. Datele din dosar îl aduseseră pe Rabinovici în „zona specială”, la moarte.

Şi iată că Rabinovici se încăpăţâna, nu voia să moară.

Într-o zi ne-au închis împreună, ne „izolau” de 1 mai, aşa cum procedau în fiecare an.

— Te urmăresc de multă vreme, spuse Rabinovici.

A fost o plăcere să aflu pe neaşteptate că cineva, care mă urmăreşte şi mă studiază, nu face parte din categoria celor obligaţi s-o facă. I-am zâmbit cu un fel de grimasă care îmi sfâşia buzele rănite şi îmi apăsa gingiile atinse de scorbut.

— Eşti cu siguranţă un om bun. Niciodată nu vorbeşti urât despre femei.

— Nu mi-am dat seama, Isai Davâdovici. Dar şi aici se vorbeşte despre femei?

— Se vorbeşte, numai că dumneata nu te amesteci în asemenea discuţii.

— La drept vorbind, Isai Davâdovici, eu cred că femeile sunt mai bune decât bărbaţii. Înţeleg ideea unităţii a doua fiinţe în una singură, soţul şi soţia, şi aşa mai departe. Totuşi maternitatea este o muncă deosebită. De altfel, femeile muncesc mai bine decât bărbaţii.

— Absolut adevărat, interveni vecinul lui Rabinovici, contabilul Beznojenko. În toate echipele de şoc şi în *subbotnice* e mai bine să nu stai lângă o muiere, te chinuie, te goneşte din urmă. Vrei să fumezi, iar ea se supără.

— Da, e şi asta, spuse distrat Rabinovici. Fireşte, fireşte.

— De pildă, Kolîma. Foarte multe femei au venit aici după soţii lor – o soartă cumplită, plus avansurile superiorilor, ale tuturor acestor bădărani infectaţi cu sifilis. Ştiţi toate astea mai bine decât mine. Dar niciun bărbat nu şi-a urmat soţia condamnată şi deportată, am remarcat eu.

— N-am fost prea multă vreme directorul Asigurărilor de Stat, spuse Rabinovici, dar suficient ca să „încasez o decadă”. Timp de mai mulţi ani am gestionat activele externe ale Asigurărilor. Înţelegi despre ce e vorba?

— Înţeleg, i-am răspuns cu nesocotinţă, pentru că nu înţelegeam.

Rabinovici zâmbi amabil, după toate regulile bunei-cuviinţe.

— În afara muncii mele în străinătate în domeniul asigurărilor...

Brusc, uitându-se în ochii mei, Rabinovici simţi că nimic nu-mi putea stârni interesul. Cel puţin până la masa

de prânz.

După o lingură de supă, discuţia a fost reluată.

— Dacă vrei, o să-ţi povestesc despre mine. Am trăit mult peste graniţă, iar acum, în spitalele unde am zăcut, în barăcile unde am stat, toţi m-au rugat să le povestesc despre un singur lucru: cum, unde şi ce am mâncat pe acolo. Subiecte gastronomice. Coşmaruri gastronomice, speranţe, vise. O asemenea relatare te-ar interesa şi pe dumneata?

— Da, şi pe mine, i-am răspuns.

— Bine. Sunt un agent de asigurări din Odessa. Am lucrat la Rossia, exista o agenţie de asigurări cu numele acesta. Eram tânăr, mă străduiam să-mi servesc patronul cât mai bine şi mai onest. Am învăţat limbi străine. M-au trimis în străinătate. M-am însurat cu fata patronului. Am trăit peste graniţă până la Revoluţie. Revoluţia nu l-a speriat prea tare pe patronul meu: ca şi Sawa Morozov[209], el mizase pe bolşevici. În timpul Revoluţiei, mă aflam în străinătate cu soţia şi fiica mea. Socrul a murit inopinat, dar nu din cauza Revoluţiei. Aveam o mulţime de relaţii, dar ca să le păstrez n-ar fi trebuit să aibă loc Revoluţia din Octombrie. Înţelegi ce-ţi spun?

— Da.

— Puterea sovietică abia începuse să se pună pe picioare. Veneau mulţi la mine: Rusia, adică RSFSR[210], făcea primele cumpărături în străinătate. Avea nevoie de credit. Iar pentru primirea unui credit nu era suficientă garanţia Băncii de Stat. În schimb erau suficiente un bilet şi o recomandare din partea mea. Astfel l-am pus în legătură pe Kreuger, regele chibriturilor, cu RSFSR. Câteva operaţii de acest gen şi mi s-a permis să mă întorc în patrie, unde m-am ocupat cu câteva afaceri mai delicate. De vânzarea insulei Spitzberg şi de socotelile legate de această vânzare ai auzit?

— Am auzit câte ceva.

— Ei, bine, eu am încărcat aurul norvegian în Marea

---

209 Sawa Morozov (1862-1905), industriaş şi mecena rus care a sprijinit şi a finanţat mişcarea bolşevică.

210 Abreviere pentru Republica Sovietică Federativă Socialistă Rusă.

Nordului pe o goeletă de-a noastră. În afară de credite externe au mai fost o serie de însărcinări de acelaşi fel. Puterea sovietică a devenit noul meu patron. Am slujit-o la fel de cinstit cum o făcusem mai înainte la Asigurări.

Rabinovici mă privea cu ochii lui inteligenţi şi senini.

— O să mor curând. Sunt bătrân de-acum. Am văzut multe în viaţă. Mi-e milă de soţie. E la Moscova. Şi fata mea e acolo. Încă n-au nimerit în hăituiala împotriva „membrilor de familie”... Pare-se, n-o să le mai văd vreodată. îmi scriu des. îmi trimit pachete. Ai dumitale îţi trimit? îţi trimit pachete?

— Nu. Le-am scris că n-am nevoie. Dacă voi supravieţui, o să fie fără ajutor din afară. O să mi se datoreze doar mie.

— În ce spui e ceva cavaleresc. Soţia şi fiica nu vor înţelege.

— Nu e nimic cavaleresc, însă amândoi nu numai că suntem dincolo de Bine şi Rău, dar ne aflăm în afara a tot ce e omenesc. După tot ce am văzut, nu vreau să fiu dator nimănui cu nimic, nici măcar nevestei mele.

— E cam confuz ce spui. Eu însă scriu şi cer. Pachetele înseamnă serviciu timp de o lună în administraţie, mi-am dat cel mai bun costum pentru o asemenea slujbă. Credeaţi probabil că şefului i-a fost milă de un bătrân...

— Credeam că ai ceva relaţii mai speciale cu conducerea lagărului.

— Adică aş fi turnător, nu-i aşa? Păi cine să aibă nevoie de un turnător de şaptezeci de ani? Nu, pur şi simplu am dat mită, o mită substanţială. Şi sunt în viaţă. Şi n-aş împărţi cu nimeni rezultatul acestei mite, nici măcar cu dumneata. Primesc, scriu şi cer.

După izolarea noastră din mai ne-am întors împreună în baracă şi ne-am ocupat locurile alături pe priciurile tip vagon. Nu eram tocmai prieteni – nu se pot lega prietenii în lagăr –, dar ne purtam respect unul altuia. Eu aveam mai multă experienţă de lagăr, iar bătrânul Rabinovici avea o curiozitate juvenilă pentru tot ce ţinea de viaţă. Văzând că mânia mea nu poate fi înăbuşită, a început să mă trateze cu respect. Respect, nu mai mult. Sau poate era vorba de

dorul unui bătrân care călătorise mult să-şi povestească viaţa primului om întâlnit. O viaţă care să fi lăsat o urmă pe pământ.

Păduchii nu ne speriau. Exact în vremea întâlnirii mele cu Isai Rabinovici mi se furase fularul, un fular din bumbac, ce-i drept, dar unul adevărat, tricotat.

Ieşeam împreună la muncă, o plecare „fără ultimul”, cum sunt numite expresiv şi înfricoşător asemenea plecări. Plecare „fără ultimul”. Gardienii înhăţau oamenii, soldaţii din escortă îi îmbrânceau cu patul puştii, loveau şi mânau la vale de pe muntele îngheţat mulţimea de zdrenţăroşi, iar pe cel care nu reuşea să plece la timp şi întârzia – de aici şi denumirea de „plecare fără ultimul” – îl apucau de mâini şi de picioare, îl balansau şi-l aruncau în jos de pe muntele îngheţat. Şi eu, şi Rabinovici ne străduiam să coborâm în salturi cât mai repede, să intrăm în rând şi să alunecăm până la platforma unde ne aştepta escorta care ne alinia pentru începerea lucrului cu ajutorul pumnilor peste faţă. În majoritatea cazurilor izbuteam să ajungem cu bine jos, să ajungem vii la abataj, iar acolo – ce-o vrea Dumnezeu!

Ultimul, cel întârziat pe care îl aruncaseră de pe munte, era legat de picioare de o bârnă trasă de un cal şi târât în abataj până la locul de muncă. Şi eu, şi Rabinovici am evitat cu succes o asemenea plimbare a morţii.

Locul pentru baracă în zonă era ales după următorul calcul: când te întorceai de la muncă trebuia să urci muntele, să te târăşti anevoie în sus, căţărându-te pe trepte, agăţându-te de resturi de tufe golaşe. S-ar fi părut că după o zi de muncă într-un abataj aurifer omul nu şi-ar mai fi găsit puteri să urce târâş-grăpiş. Şi totuşi urcam. După o jumătate de oră sau o oră ajungeam cu chiu şi vai la poarta postului de gardă, în zonă, la barăci, la locuinţa noastră. Pe frontonul intrării se vedea inscripţia cunoscută: „Munca este o chestiune de onoare şi glorie, de curaj şi eroism”. Ne duceam la cantină, sorbeam o fiertură din gamelă, intram în baracă şi ne culcam. Dimineaţa o luam de la capăt.

Aici nu toţi sufereau de foame şi n-am aflat niciodată de ce. Spre primăvară, când vremea s-a mai încălzit şi au început nopţile albe, în cantina lagărului s-a încins jocul

sinistru „peştişorul de momeală”. Pe o masă goală puneau o raţie de pâine şi toţi se ascundeau într-un colţ şi aşteptau să se apropie o victimă a foamei, un mierlitor care, vrăjit de pâine, s-o atingă şi s-o înşface. Atunci toţi ieşeau din colţul întunecat, din locul de pândă, şi începeau să-l snopească în bătaie pe hoţ, pe scheletul viu. Era o distracţie nouă pe care n-am întâlnit-o decât la Djelgala. Organizatorul acestui joc era doctorul Krivitki, un vechi revoluţionar, fost adjunct al comisarului poporului în Industria de Apărare. împreună cu Zaslavski, jurnalist la *Izvestia*, Krivitki era principalul organizator al acestor „peştişori de momeală”, „momeli” cumplite.

Aveam un fular de bumbac, fireşte, dar tricotat, un fular adevărat. Mi-l dăruise un felcer din spital, la externare. Când convoiul nostru a fost coborât din camion la mina Djelgala, în faţa mea a apărut un chip cenuşiu, brăzdat de zbârcituri adânci, ca în Nord, fără urmă de zâmbet, cu pete de la vechi degerături.

— Să facem schimb!

— Nu.

— Vinde-mi-l!

— Nu.

Toţi localnicii – se adunaseră în fugă vreo douăzeci în jurul camionului – mă priveau uluiţi de nesăbuinţa mea, de atâta prostie şi mândrie.

— Ăsta e starostele, starostele lagărului, mi-a şoptit cineva, dar eu am clătinat din cap a refuz.

Sprâncenele se ridicară pe faţa fără zâmbet. Starostele făcu un semn din cap cuiva, arătând spre mine.

În zona aceasta nu se obişnuia ca oamenii să jefuiască, să atace la lumina zilei. Era mai simplu să procedeze altfel şi eu ştiam cum va fi acest „altfel”. Mi-am legat fularul în jurul gâtului şi nu l-am mai scos nici la baie, nici noaptea, niciodată.

Fularul ar fi fost uşor de păstrat dacă nu m-ar fi deranjat păduchii. Erau atât de mulţi, că fularul se mişca de unul singur când îl scoteam o clipă şi-l puneam pe masă, lângă lampă, ca să-l scutur de păduchi.

Două săptămâni m-am luptat cu umbrele hoţilor, tot spunându-mi că sunt umbre, nu hoţi. După două

săptămâni, mi-am agăţat fularul de prici drept în faţă, m-am întors să-mi torn apă în cană şi fularul a dispărut pe loc, înhăţat de o mână expertă de hoţ. Obosisem în aşa hal să mă lupt pentru fularul ăsta, îmi încordasem atât de tare forţele ca să evit furtul iminent, un furt de care eram sigur, îl simţeam, aproape că-l vedeam, încât chiar m-am bucurat că nu mai am ce păzi. Pentru prima oară de la sosirea la Djelgala am dormit adânc şi am visat frumos. Sau, poate, dispăruseră mii de păduchi şi trupul a simţit o uşurare bruscă.

Isai Rabinovici a urmărit cu milă lupta mea eroică. Bineînţeles că nu m-a ajutat să-mi păstrez fularul păduchios: în lagăr fiecare se ajută singur şi nici eu nu aşteptam vreun ajutor.

Dar Isai Rabinovici muncise câteva zile la administraţie, aşa că mi-a strecurat un bon de masă, drept consolare pentru pierderea mea. Şi i-am mulţumit pentru asta.

După muncă toţi ne culcam imediat, aşternându-ne sub noi hainele murdare de lucru.

Isai Rabinovici îmi spuse:

— Aş vrea să mă sfătuiesc cu dumneata într-o problemă. N-are de-a face cu lagărul.

— Despre generalul de Gaulle?

— Nu, şi lasă gluma. Am primit o scrisoare importantă. Adică importantă pentru mine.

Mi-am încordat tot trupul ca să alung somnul care mă cuprindea, m-am dezmorţit şi am început să ascult.

— Ţi-am mai spus că fiica şi soţia mea sunt la Moscova. Nu s-au atins de ele. Fiica mea vrea să se mărite. Am primit o scrisoare de la ea. Şi de la logodnicul ei. Uite aici.

Rabinovici scoase de sub pernă un teanc de scrisori, un teanc de foi frumoase, acoperite cu un scris clar şi repezit. M-am uitat, literele nu erau ruseşti, ci latine.

— Moscova a permis ca aceste scrisori să-mi fie trimise. Ştii engleză?

— Eu? Engleză? Nu.

— Asta-i în engleză. De la logodnic. îmi cere permisiunea pentru căsătoria cu fata mea. Scrie aşa:

„Părinţii mei au fost de acord, a rămas doar încuviinţarea părinţilor viitoarei mele soţii. Vă rog, dragul meu tată...”. Şi uite şi scrisoarea fiică-mii: „Papa, soţul meu, căpitanul de prim rang Tolly, ataşat naval al Statelor Unite ale Americii, îţi cere încuviinţarea pentru căsătoria noastră. Papa, răspunde cât mai repede”.

— Ce-i cu aiureala asta? l-am întrebat.

— Nu-i nicio aiureală, e scrisoarea căpitanului Tolly, adresată mie. Şi scrisoarea fiicei. Şi scrisoarea soţiei.

Rabinovici dibui încet un păduche sub haine, pe piept, îl scoase şi-l strivi de prici.

— Fiica dumitale îţi cere încuviinţarea pentru căsătorie?

— Da.

— Logodnicul fiicei dumitale, căpitanul de prim rang Tolly, ataşatul naval al Statelor Unite ale Americii, îţi cere încuviinţarea pentru căsătoria cu fata dumitale?

— Da.

— Atunci dă fuga la comandant şi fă-i o cerere să-ţi aprobe trimiterea unei scrisori urgente.

— Dar eu nu vreau să le dau încuviinţarea. Tocmai despre asta voiam să mă sfătuiesc cu dumneata.

Eram pur şi simplu copleşit de scrisori, de toată povestea asta, de comportamentul lui Isai Rabinovici.

— Dacă îmi dau acordul, n-am s-o mai văd niciodată. Ea o să plece cu căpitanul Tolly.

— Ascultă-mă, Isai Davâdovici. În curând o să ai şaptezeci de ani. Eu te consider un om raţional.

— Aşa simt eu acum, n-am reflectat îndeajuns la situaţia asta. O să trimit mâine răspunsul. E timpul să dormim.

— Mai bine sărbătorim mâine evenimentul. O să mâncăm caşa înaintea supei. Iar supa după caşă. Am mai putea să prăjim pâine. Să facem pesmeţi. Să fierbem pâine în apă. Ce zici, Isai Davâdovici?

Nici chiar un cutremur nu m-ar fi împiedicat să dorm, să cad într-un somn-uitare de sine. Am închis ochii şi am uitat de căpitanul Tolly.

A doua zi Rabinovici a scris scrisoarea şi a aruncat-o în cutia poştală de lângă postul de gardă.

Puţin după aceea m-au dus la proces, m-au judecat şi peste un an m-au adus din nou în aceeaşi zonă specială. Nu mai aveam fular şi nici starostele acela nu mai era aici. Am venit ca un mierlitor oarecare al lagărelor, un om-fitil fără semne particulare. Dar Isai Rabinovici m-a recunoscut şi mi-a adus o bucată de pâine. Isai Davâdovici îşi consolidase poziţia la administraţie şi învăţase să nu se gândească la ziua de mâine. Mina fusese cea care îl învăţase.

— Parcă erai aici când s-a măritat fata mea.

— Eram, cum să nu.

— Istoria asta are şi o continuare.

— Spune-mi-o.

— Căpitanul Tolly s-a însurat cu fata mea, parcă aici ne opriserăm, începu el să-mi povestească.

Ochii lui zâmbeau.

— Au trăit împreună trei luni. Au dansat trei luni şi pe urmă căpitanul de prim rang Tolly a primit comanda unui cuirasat pe Oceanul Pacific şi a plecat să-şi ia postul în primire. Fiicei mele, soţia căpitanului Tolly, nu i s-a permis să iasă din ţară. Stalin vedea căsătoriile cu străinii ca pe o jignire personală. La Comisariatul Poporului pentru Afaceri străine i s-a şoptit căpitanului Tolly: „Pleacă singur, te-ai distrat la Moscova, bravo ţie. Ce te mai reţine aici? O să te mai însori o dată. Într-un cuvânt, răspunsul nostru definitiv e că femeia aceasta rămâne acasă”. Căpitanul Tolly a plecat şi un an întreg n-a venit nicio scrisoare de la el. Iar peste un an, pe fata mea au trimis-o să lucreze la Stockholm, la Ambasada Suediei.

— Ca spion? într-o muncă secretă?

Rabinovici se uită la mine dezaprobator, nemulţumit de indiscreţia mea.

— Nu ştiu, nu ştiu în ce fel de muncă. La ambasadă. Fiică-mea a lucrat acolo o săptămână. Apoi a sosit un avion din America şi ea a plecat la bărbatul ei. Acum nu voi mai aştepta scrisori din Moscova.

— Şi autorităţile de aici?

— Autorităţile locale se tem, nu îndrăznesc să aibă opinii separate în asemenea probleme. A venit un anchetator de la Moscova, m-a interogat pe tema asta şi a plecat.

Fericirea lui Isai Rabinovici nu s-a terminat aici. Mai presus de orice minune a fost minunea îndeplinirii sentinţei la sorocul stabilit, până la ultima zi, fără să fie puse la socoteală şi zilele de muncă.

Organismul fostului agent de asigurări s-a dovedit a fi atât de rezistent, încât Isai Rabinovici a lucrat şi ca om liber în Kolîma pe un post de inspector de finanţe. Pe Continent nu i-au dat drumul. Rabinovici a murit cu vreo doi ani înainte de Congresul XX al Partidului.

1965

Crucea

Preotul orb traversă curtea încercând cu piciorul scândura îngustă ca o pasarelă de vapor, aşternută pe pământ. Mergea încet, aproape fără să se poticnească, fără să calce pe-alături, tatonând potecuţa de lemn cu vârfurile pătrate ale cizmelor uriaşe şi ponosite ale feciorului său. În fiecare mână ducea câte o căldare cu fiertură fumegândă pentru caprele lui, închise într-o magazie joasă şi întunecată. Avea trei capre: Maşka, Ella şi Tonia, nume alese cu dibăcie, în sonorităţi diferite. De obicei, la chemarea lui răspundea doar capra numită. Dimineaţa însă, la ora când li se dădea de mâncare, caprele behăiau haotic din răsputeri, îşi vârau pe rând boticurile prin crăpătura din uşa magaziei. Cu o jumătate de oră mai devreme, preotul le mulsese şi dusese în casă doniţa mare cu laptele aburind. În veşnica lui beznă, greşea adesea la muls şi jetul subţire de lapte curgea fără zgomot pe lângă doniţă. Caprele se uitau îngrijorate cum propriul lor lapte curge direct pe pământ. Sau, poate, nu se uitau.

Greşea adesea, nu numai pentru că era orb. Gândurile îl împiedicau la fel de tare şi, strângând cu mâna caldă ugerul răcoros al caprei, uita adesea de sine şi de treaba pe care o făcea, absorbit mereu de problemele familiei sale.

Preotul orbise la puţină vreme după moartea fiului său, soldat în Armata Roşie, într-o companie de arme chimice, ucis pe frontul de Nord. Glaucomul, „apa galbenă”,

se agravase brusc şi preotul îşi pierduse vederea. Mai avea şi alţi copii – doi băieţi şi două fete –, dar acesta, mijlociul, era cel preferat, de parcă ar fi fost singurul fiu.

El făcea singur toată munca legată de capre: le îngrijea, le hrănea, curăţa după ele, le mulgea şi munca aceasta disperată şi inutilă era măsura afirmării lui în viaţă. Orbul se obişnuise să fie cel care-şi hrănea familia numeroasă, să se ocupe de ceva şi să aibă un loc în viaţă, să nu depindă de nimeni: nici de societate, nici de propriii săi copii. îi ordonase soţiei să noteze cu grijă cheltuielile pentru capre şi venitul adus de vânzarea laptelui în timpul verii. În oraş, oamenii cumpărau cu plăcere lapte de capră, îl socoteau deosebit de folositor împotriva tuberculozei. Această opinie n-avea prea multă valoare medicală, oricum nu mai multă decât faimoasele porţii de carne de căţeluş negru, pe care cineva o recomandase bolnavilor de tuberculoză. Orbul şi nevasta lui beau în fiecare zi un pahar-două de lapte pe zi şi costul lor trebuia să fie şi el notat, la ordinul preotului. Încă din prima vară s-a văzut că hrana caprelor e mult mai scumpă decât laptele vândut. În plus, taxele pe „animale mici” nu erau chiar aşa mici, însă nevasta preotului i-a ascuns adevărul, spunându-i că există un profit de pe urma caprelor. Şi preotul orb i-a mulţumit lui Dumnezeu că-i dăduse putere să-şi ajute cât de cât nevasta.

Nevasta lui – pe care toată lumea din oraş o numise preotească până în 1928, iar din 1929 încetaseră să-i mai spună aşa (aproape toate bisericile fuseseră dinamitate, iar catedrala „rece”[211], în care cândva se rugase Ivan cel Groaznic, era acum transformată în muzeu) – fusese pe vremuri atât de trupeşă, atât de grasă, încât chiar şi băiatul ei, de vreo şase ani, făcea nazuri şi plângea, spunând: „Nu vreau să merg cu tine, mi-e ruşine. Eşti aşa de grasă...”. Nu mai era grasă de multă vreme, dar trupul ei imens păstra urmele obezităţii, urmele nesănătoase ale unui cardiac. Abia mai mergea prin casă, deplasându-se anevoie de la cuptorul din bucătărie la fereastra din odaie. La început,

211 Este vorba de catedrala Sf. Sofia din Vologda, imposibil de încălzit, în care nu se făceau slujbe decât vara.

preotul o mai ruga să-i citească din vreo carte, dar ea n-avea niciodată timp. Mereu îi mai rămâneau de făcut o mie de treburi în gospodărie, să pregătească mâncarea şi pentru ei, şi pentru capre. Nevasta preotului nu mergea la magazin: cumpărăturile mai mici i le făceau copiii vecinilor, cărora ea le dădea un pahar de lapte de capră sau le strecura în mână câte o bomboană.

Pe prichiciul sobei ruseşti se afla un ceaun, „un tuci" cum i se spunea în Nord. Ceaunul avea o margine spartă încă din primul an de căsnicie. Când clocotea, fiertura pentru capre curgea prin spărtură din ceaun pe prichici şi de acolo picura pe duşumea. Lângă ceaun se vedea o oală micuţă cu caşă – prânzul preotului şi al nevestei sale. Oamenii aveau nevoie de mult mai puţin decât animalele.

Dar de câte ceva aveau şi ei nevoie.

Nu erau chiar aşa de multe treburi, însă femeia se mişca prea lent prin casă, ţinându-se cu mâinile de mobile, iar la sfârşitul zilei era atât de obosită, încât nu mai avea putere să citească. Ea adormea şi preotul se supăra. El dormea foarte puţin, deşi îşi impunea să doarmă, să doarmă... într-o zi, fiul al doilea, venit în permisie şi necăjit de situaţia lipsită de speranţă a tatălui, îl întrebase îngrijorat:

— Papa, de ce dormi zi şi noapte? De ce dormi atât de mult?

— Eşti un prost, îi răspunsese preotul, păi în somn văd...

Fiul n-a putut să uite până în ultima sa zi cuvintele acestea.

Radiodifuziunea îşi trăia pe atunci prima copilărie: amatorii aveau aparate de radio cu galenă care pârâiau, dar nimeni nu se încumeta să lege împământarea la radiator sau la aparatul telefonic. Preotul doar auzise de radioreceptoare, dar îşi dădea seama că, răzleţiţi prin lumea largă, copiii săi nu vor putea, nu se vor pricepe să strângă bani ca să-i cumpere căşti pentru radio.

Orbul nu înţelegea de ce, cu câţiva ani în urmă, fuseseră nevoiţi să plece din locuinţa unde trăiseră mai bine de treizeci de ani. Nevasta îi bălmăjise ceva nedesluşit cu gura ei mare şi ştirbă care morfolea cuvinte pline de

nelinişte şi amărăciune. Ea nu-i spusese niciodată adevărul: cum miliţienii scoseseră pe uşa nefericitei lor camere scaune rupte, cutia cu fotografii şi dagherotipuri, „tuciurile” şi oalele, câteva cărţi – rămăşiţe dintr-o bibliotecă bogată cândva – şi cufărul unde era păstrat ultimul obiect de valoare: o cruce mare de aur de purtat pe piept. Orbul nu înţelegea nimic, îl duseseră în noua locuinţă, în timp ce el se ruga în tăcere lui Dumnezeu. Au fost duse şi caprele ce behăiau speriate la noua locuinţă, unde le-a instalat un cunoscut de al lor, dulgher. O singură capră a pierit în învălmăşeală: a patra, Ira.

Noii chiriaşi ai fostei locuinţe a preotului de pe malul râului, un tânăr procuror orăşenesc cu eleganta sa soţie, aşteptau la Hotel

Central să fie anunţaţi că locuinţa a fost eliberată. În camera preotului, care stătea vizavi, au fost mutaţi un lăcătuş cu familia, iar cele două camere ale lăcătuşului au revenit procurorului. Procurorul orăşenesc nu i-a văzut, nu i-a zărit vreodată nici pe preot, nici pe lăcătuşul căruia îi ocupase locul proaspăt părăsit.

Preotul şi nevasta lui îşi aminteau rar de vechea locuinţă, el – pentru că era orb, ea – pentru că acolo îndurase prea multe necazuri şi avusese prea puţine bucurii. Preotul n-a aflat niciodată că nevasta lui, cât mai fusese în stare, copsese plăcinte şi le vându-se în piaţă, scrisese fără încetare scrisori rudelor şi cunoscuţilor, cu rugămintea să le dea o mână de ajutor ei şi bărbatului său orb. Şi uneori i se trimiteau bani, sume mici, cu care putea totuşi să cumpere fân şi turte de seminţe pentru capre, să plătească taxele şi păstorul.

Ar fi trebuit să vândă de mult caprele – ele doar o împovărau –, dar femeia nici nu îndrăznea să se gândească la asta: îngrijirea lor era singura îndeletnicire a bărbatului ei orb. Amintindu-şi ce om energic şi plin de viaţă fusese el înainte de boala cumplită, nu găsea forţa să-i vorbească despre vânzarea caprelor. Şi totul continua ca mai înainte.

Ea le scria şi copiilor care crescuseră de mult şi aveau propriile lor familii. Ei îi răspundeau la scrisori, toţi îşi aveau grijile lor, aveau copii; de fapt, nu-i răspundeau chiar toţi.

Fiul cel mare se lepădase de tatăl lui încă din anii ’20.

Pe atunci era moda să te lepezi de părinţi; nu puţini scriitori, celebri mai târziu, şi-au început cariera literară cu asemenea declaraţii. Fiul cel mare nu era nici poet, nici ticălos, pur şi simplu era temător în faţa vieţii, iar când la serviciu au început să-l hărţuiască cu discuţii despre „originea socială”, a dat o declaraţie la ziar în acest sens. Declaraţia nu i-a folosit la nimic şi el şi-a purtat semnul lui Cain până la moarte.

Fiicele preotului se măritaseră. Cea mare locuia undeva în Sud, nu dispunea de bani, îi era frică de bărbat, dar trimitea adesea acasă scrisori lăcrimoase, în care îşi vărsa amarul, iar bătrâna mamă îi răspundea vărsând lacrimi pe scrisorile fie-sii şi o alina. Fata cea mare îi trimitea o dată pe an un pachet cu struguri de câteva zeci de kilograme. Dar din Sud pachetul făcea drum lung. Mama nu-i scria niciodată fiică-sii că an de an strugurii ajungeau gata stricaţi la destinaţie; din tot pachetul putea să aleagă doar câteva boabe pentru ea şi bărbatul ei. Dar de fiecare dată mama îi mulţumea, îi mulţumea umilă şi se ruşina să-i ceară bani.

Cea de-a doua fiică era felceriţă şi după ce s-a măritat s-a gândit să-şi pună deoparte salariul de mizerie şi să-l expedieze tatălui orb. Bărbatul ei, care lucra în sindicat, a fost de acord şi timp de trei luni fata şi-a trimis câştigul în casa părintească. Dar după ce a născut, n-a mai lucrat, zi şi noapte robotind pe lângă gemenii ei. Curând a ieşit la iveală că bărbatul, activistul sindicalist, era un beţivan înrăit. Cariera lui a luat-o repede la vale şi după doi ani a ajuns agent de aprovizionare, dar nici pe postul acesta n-a putut să se menţină prea multă vreme. Nevasta lui cu doi copii mici, rămasă fără niciun mijloc de existenţă, s-a întors la muncă, zbătându-se din răsputeri să se descurce, ea şi copiii, cu un salariu de soră medicală. Cum ar fi putut să-i mai ajute pe bătrâna ei mamă şi pe tatăl orb?

Mezinul nu era însurat. Ar fi trebuit să rămână cu părinţii lui, dar el a preferat să-şi încerce norocul de unul singur. De la fratele mijlociu rămăsese moştenire o puşcă de vânătoare, un Zauer aproape nou, fără cocoş. Tatăl i-a poruncit mamei să vândă puşca cu nouăzeci de ruble. Cu douăzeci de ruble i-au fost cusute mezinului două rubăşti

de satin, iar el a plecat la Moscova, la o mătuşă, şi a intrat ca muncitor într-o fabrică. Mezinul trimitea bani acasă, dar sume mici de câte cinci-zece ruble pe lună. Curând însă, a fost arestat şi deportat pentru o participare la un miting ilegal şi i s-a pierdut urma.

Preotul orb şi nevasta lui se sculau întotdeauna la şase dimineaţa. Bătrâna mamă făcea focul în sobă, orbul se ducea să mulgă caprele. Nu mai erau bani deloc, dar bătrâna reuşise să împrumute câteva ruble de la vecini. Banii trebuiau însă daţi înapoi, iar de vândut nu mai aveau nimic: lenjeria de corp, feţele de masă, aşternuturile, scaunele – toate fuseseră vândute de mult, schimbate pe făină pentru capre şi pe crupe pentru supă. Ambele verighete şi un lănţişor de argint fuseseră vândute la Torgsin[212] încă de anul trecut. Doar la marile sărbători se fierbea supă cu carne; tot la sărbători bătrânii cumpărau şi zahăr. Dacă trecea cineva pe la ei şi lăsa vreo bomboană sau vreo chiflă, bătrâna mamă le lua, le ducea în odaie şi le punea în degetele uscate şi nervoase, care se mişcau fără încetare, ale bărbatului ei orb. Şi amândoi râdeau şi se sărutau: bătrânul preot săruta degetele nevestei sale – umflate, murdare, crăpate şi deformate de munca grea din gospodărie. Bătrâna plângea şi-l săruta pe bătrân pe creştet şi amândoi îşi mulţumeau unul altuia pentru tot binele pe care şi-l făcuseră în viaţă şi pentru tot ce făceau acum unul pentru celălalt.

În fiecare seară preotul stătea în faţa icoanei şi se ruga fierbinte, mulţumindu-i iarăşi şi iarăşi lui Dumnezeu pentru nevasta pe care i-o dăduse. Uneori nu se aşeza cu faţa spre icoană şi atunci nevasta se dădea jos din pat şi, luându-l pe după umeri, îl întorcea cu faţa spre icoana lui Iisus Hristos. Şi preotul cel orb se necăjea.

Bătrâna se străduia să nu se gândească la ziua de mâine. Dar iată că veni dimineaţa când n-au mai avut ce să le dea de mâncare caprelor. Preotul cel orb se trezi şi începu să se îmbrace, căutându-şi pe dibuite cizmele de

212 Instituţie de comerţ cu străinii, înfiinţată în 1931, la care aveau acces şi cetăţenii sovietici. Aceştia puteau primi alimente şi mărfuri de consum în schimbul unor obiecte de valoare (metale şi pietre preţioase, antichităţi etc.). A fost desfiinţată în 1936.

sub pat. Bătrâna se puse pe urlat şi pe plâns, de parcă ea ar fi fost vinovată că nu mai aveau nimic de mâncare.

Orbul îşi încălţă cizmele şi se aşeză în fotoliul moale, tapisat cu o muşama peticită. Toate celelalte mobile fuseseră vândute de multă vreme, dar preotul nu ştia: bătrâna mamă îi spusese că le dăruise fiicelor.

Preotul cel orb stătea răsturnat în fotoliu şi tăcea. Dar pe faţa lui nu era nici urmă de derută.

— Dă-mi crucea, spuse el, întinzând ambele mâini şi mişcându-şi nerăbdător degetele.

Nevasta se duse şchiopătând la uşă şi o închise cu cârligul. Ridicară împreună masa şi scoaseră de sub ea un cufăr. Nevasta preotului luă o cheiţă dintr-o cutie de lemn cu aţe şi deschise cufărul. Cufărul era plin de tot felul de lucruri, dar ce lucruri... Cămăşuţe de-ale fetelor şi băieţilor, pachete de scrisori îngălbenite pe care şi le scriseseră unul celuilalt cu patruzeci de ani în urmă, lumânările de nuntă, ornate cu modele din sârmă (înfloriturile de ceară căzuseră de mult), gheme de lână în diferite culori, legături cu rămăşiţe de pânză pentru petice. Şi chiar pe fundul cufărului – două cutiuţe din cele în care se păstrează medalii, ceasuri sau obiecte preţioase.

Femeia oftă din greu, se îndreptă mândră şi deschise cutioara în care, pe o pernuţă din atlas ce părea încă nouă, se afla o cruce de purtat pe piept cu silueta lui Iisus Hristos sculptată pe ea. Crucea era roşiatică, din aur curat.

Preotul cel orb pipăi crucea.

— Adu toporul, spuse el încet.

— Nu, nu trebuie, şopti ea şi-l îmbrăţişă pe orb, încercând să-i ia crucea din mână, dar preotul cel orb smulse crucea din degetele noduroase şi umflate ale nevestei sale, lovind-o dureros peste mână.

— Adu-l, spuse el, adu-l... Crezi oare că Dumnezeu se află în crucea asta?

— Eu n-am s-o fac, dar tu, dacă vrei...

— Da, da, am s-o fac singur, doar eu.

Nevasta preotului, aproape înnebunită de foame, şontâcăi până la bucătărie, unde ţinea întotdeauna toporul şi un lemn uscat pentru surcele ca să aprindă focul la samovar.

Aduse toporul în odaie, lăsă cârligul la uşă şi începu să plângă fără lacrimi, scoţând ţipete scurte.

— Nu te uita, zise preotul cel orb, punând crucea pe podea.

Dar ea nu putea să nu se uite. Crucea era răsturnată, cu figurina lui Iisus în jos. Preotul cel orb pipăi crucea şi ridică toporul. Lovi, dar crucea sări într-o parte şi zăngăni uşor pe podea; bătrânul n-o nimerise. Preotul pipăi crucea, o puse în locul dinainte şi ridică din nou toporul. De data aceasta crucea se îndoi şi preotul putu s-o frângă cu degetele. Fierul era mai tare ca aurul, aşa că nu i-a fost deloc greu s-o rupă.

Nevasta preotului nu mai plângea, nu mai ţipa, ca şi cum crucea sfărâmată ar fi încetat să mai fie ceva sfânt, devenind doar un metal preţios, o pepită de aur. Bătrâna înveli în grabă şi totuşi foarte încet bucăţelele din cruce în nişte cârpe şi le puse înapoi în cutiuţa pentru medalii.

Îşi puse ochelarii şi cercetă atent lama toporului, nu cumva să fi rămas pe ea fărâmiţe de aur.

După ce toate lucrurile au fost ascunse în cufărul aşezat la locul lui, preotul îşi puse mantaua din pânză impermeabilă şi căciula, luă doniţa şi traversă curtea pe lângă scândura lungă, înnădită, să mulgă caprele. Întârziase cu mulsul, era ziuă de-acum şi magazinele se deschiseseră. Magazinele Torgsin, unde se vindeau alimente la schimb cu aur, se deschideau la zece dimineaţa.

1959

Cursurile

Înainte de orice:

Omului nu-i place să-şi amintească relele întâmplate. Această trăsătură a firii omeneşti face viaţa mai uşoară. Puteţi verifica şi singuri. Memoria voastră tinde să reţină binele, clipele luminoase şi să le uite pe cele tensionate şi întunecate. În situaţiile grele de viaţă nu se leagă nicio prietenie. Memoria nu ne „restituie” nicidecum uniform tot

trecutul, episod după episod. Nu, ea le alege doar pe acelea cu care se poate trăi mai uşor şi mai plăcut. Este un fel de reacţie de autoapărare a organismului. Este o trăsătură a firii omeneşti care, de fapt, deformează adevărul. Dar ce este adevărul?

În numeroşii ani petrecuţi la Kolîma, lunile de studiu la cursurile de felcer de pe lângă spitalul lagărului din apropierea Magadanului au fost cea mai bună perioadă. Aceeaşi părere o împărtăşesc toţi deţinuţii care au trăit chiar şi doar o lună-două la kilometrul 23 pe şoseaua Magadanului.

Cursanţii erau veniţi din toate colţurile Kolîmei: din nord şi din sud, din vest şi din sud-vest. Punctul cel mai sudic era mult mai nordic decât acel cătun de pe malul oceanului, unde fuseseră aduşi.

Cursanţii din Direcţiile mai depărtate se străduiau să ocupe priciurile de jos, nu pentru că se împrimăvăra, ci din pricina incontinenţei urinare de care suferea aproape fiecare deţinut „miner”. Petele întunecate de pe obraji, urme ale unor vechi degerături, ce semănau cu marcajele cu fierul roşu de pe pielea vitelor ce aparţineau statului, erau pecetea cu care-i stigmatiza Kolîma. Pe feţele „provincialilor”[213] vedeai acelaşi zâmbet posomorât al neîncrederii şi al furiei ascunse. Toţi „minerii” şchiopătau uşor: trăiseră lângă polul frigului, atinseseră polul foamei. Deplasarea la cursurile de felcer era pentru ei o aventură de rău augur. Fiecăruia i se părea că este un şoarece, un şoarece pe jumătate mort pe care pisica-soartă îl lăsase din gheare ca să se joace un pic cu el. Şi de ce nu? Nici şoarecii n-au nimic împotriva unui asemenea joc. Iar pisica pesemne o ştie.

„Provincialii” terminau cu lăcomie ţigările cu mahorcă ale „filfizonilor”. Nu se încumetau totuşi să se repeadă să ia un chiştoc în faţa tuturor, deşi în minele aurifere şi de cositor vânătoarea deschisă a mucurilor de ţigară era o conduită întru totul onorabilă pentru un deţinut adevărat. Doar după ce se asigura că nu e nimeni în jur,

213 Provinciali erau numiţi deţinuţii care nu erau din Magadan, capitala Kolîmei.

„provincialul” înhăţa iute chiştocul şi-l vâra în buzunar, îl strivea între degete, ca mai târziu, într-o clipă de răgaz, să-şi răsucească o ţigară „personală”. Mulţi „filfizoni” sosiţi de curând de pe mare cu vaporul sau în convoi cu trenul mai păstrau câte o cămaşă civilă, o cravată, o şapcă.

Jenea Kaţ îşi scotea în fiecare minut din buzunar o oglindă minusculă de soldat şi îşi pieptăna cu grijă buclele dese cu un pieptene ştirb. „Provincialilor” tunşi la zero li se părea că Jenea Kaţ se poartă ca un „filfizon”, dar nu-i făceau observaţie, „nu-l învăţau cum să trăiască”; era interzis printr-o lege nescrisă a lagărelor.

Cursanţii au fost instalaţi într-o baracă destul de curată, tip „vagon”, cu priciuri supraetajate, unde locurile de dormit erau separate. Se spune că asemenea priciuri sunt mai igienice şi, în plus, mângâie privirea şefilor. Păi cum nu? Fiecare îşi are locul său. Dar veteranii plini de păduchi, veniţi de departe, ştiau că au prea puţină carne pe oase ca să se poată încălzi singuri, iar lupta cu păduchii era la fel de grea şi pe priciurile tip „vagon”, şi pe cele comune. „Provincialii” îşi aminteau cu nostalgie priciurile comune din barăcile îndepărtate din taiga, duhoarea şi ambianţa înăbuşitoare a lagărelor de tranzit.

Cursanţii mâncau la cantina unde îşi lua masa şi personalul spitalului. Prânzurile erau mult mai consistente decât cele de la mină. „Minerii” veneau să ceară supliment şi li se dădea. Veneau şi a doua oară şi bucătarul le umplea liniştit gamela adusă la ghişeu. La mină nu se întâmpla niciodată aşa ceva. Gândurile se mişcau lent în creierul pustiit şi hotărârea se închega tot mai clar, tot mai categoric: să rămână la cursuri cu orice preţ, să ajungă „student”, să facă în aşa fel ca ziua de mâine să semene cu cea de azi. Ziua de mâine era la propriu ziua de mâine. Nimeni nu se gândea la munca de felcer, la calificarea medicală. Le era teamă să se gândească la un viitor atât de îndepărtat. Nu, conta doar ziua de mâine cu aceeaşi ciorbă de varză la prânz, cu cambulă fiartă, cu caşă de mei la masa de seară, cu durerea ce se domolea a osteomielitei ascunse în obielele rupte, vârâte în cizmele vătuite, făcute de mână.

Cursanţii erau epuizaţi de zvonuri, care de care mai

alarmant, de *paraşe*, cum li se spunea în lagăr. Unii spuneau că la examene nu vor fi lăsaţi să se prezinte deţinuţii trecuţi de treizeci sau patruzeci de ani. În baraca viitorilor cursanţi erau oameni şi de nouăsprezece, şi de cincizeci de ani. Alţii ziceau că aceste cursuri nu vor începe deloc, că autorităţile s-au răzgândit, n-au mijloace, iar mâine vor trimite cursanţii la muncile în comun şi – cel mai îngrozitor pericol – îi vor întoarce de unde au venit, la minele de aur şi de cositor.

Într-adevăr, a doua zi cursanţii au fost sculaţi la şase dimineaţa, aliniaţi lângă postul de pază şi duşi vreo zece kilometri mai departe, să niveleze drumul. Munca în pădure a drumarului, la care visa orice deţinut care lucrase în mină, aici li s-a părut neobişnuit de grea, umilitoare şi nedreaptă. Cursanţii s-au „străduit” în aşa fel, încât în ziua următoare nu i-au mai dus nicăieri.

Umbla vorba că şeful a interzis ca femeile şi bărbaţii să studieze împreună. Că deţinuţii condamnaţi potrivit articolului 58, punctul 10 (propagandă antisovietică), considerat până acum ca fiind de „drept comun”, nu vor fi admişi la examene. La examene! Iată cuvântul esenţial. Căci trebuia dat un examen de admitere. Ultimul examen de acest gen din viaţa mea fusese concursul de admitere la facultate. Asta se întâmplase de mult, de foarte multă vreme. Nu-mi mai aminteam nimic. Celulele creierelui meu nu se mai antrenaseră ani la rând, fuseseră înfometate şi îşi pierduseră pentru totdeauna capacitatea de a asimila informaţii şi de a le reproduce. Examene! Am avut un somn agitat. Nu găseam nicio soluţie. Examen ca pentru absolvirea a şapte ani de şcoală. Incredibil! Toată povestea asta n-avea legătură nici cu munca în libertate, nici cu cea în detenţie. Examene!

Din fericire, primul examen a fost la limba rusă. Dictarea – o pagină din Turgheniev – a fost citită de Borski, un felcer dintre deţinuţi, bun cunoscător al literelor ruseşti. Dictarea a fost notată cu cea mai mare notă, astfel că am fost scutit de proba orală. Exact cu douăzeci de ani în urmă, în aula Universităţii din Moscova, dădusem lucrarea scrisă pentru admitere la facultate şi fusesem scutit de probele

orale. Istoria se repeta, prima oară ca tragedie[214], a doua oară ca farsă. Deşi cazul meu nu putea fi numit farsă.

Încet-încet, odată cu senzaţia unei dureri fizice, am început să prefir în minte celulele memoriei: trebuia să mi se reveleze ceva important, ceva interesant. împreună cu bucuria primului succes a venit şi bucuria amintirii: îmi uitasem de mult viaţa dinainte, uitasem şi ce era legat de universitate.

Următorul examen a fost matematica: lucrare scrisă. Spre propria mea uimire, am rezolvat repede problema dată la examen. Concentrarea nervoasă şi-a spus cuvântul, resturile de forţe s-au mobilizat să afle soluţia potrivită în chip miraculos şi inexplicabil. Cu o oră înainte de examen şi o oră mai târziu n-aş fi putut rezolva problema.

În toate instituţiile de învăţământ, fără excepţie, există o probă obligatorie de examen: *Constituţia URSS*. Totuşi, ţinând cont de „contingent”, şefii de la KBO[215] din lagăr au eliminat cu totul această probă alunecoasă, spre satisfacţia tuturor.

A treia probă a fost chimia. Ne examina A.I. Boicenko, fost doctor în chimie, fost cercetător al Academiei de Ştiinţe din Ucraina, acum – şeful laboratorului, un om hâtru, pedant şi vanitos. Dar problema mea nu ţinea de însuşirile omeneşti ale lui Boicenko. Pentru mine, chimia era o materie cât se poate de insuportabilă. Chimia se învaţă în şcoala medie. Iar eu trecusem prin şcoala medie în anii Războiului Civil. S-a întâmplat că profesorul nostru de chimie, Sokolov, fost ofiţer, a fost împuşcat în timpul lichidării complotului lui Noulens[216] în Vologda, iar eu am rămas fără chimie pentru totdeauna. Nu ştiam care e compoziţia aerului, formula apei mi-o aminteam doar datorită unui vechi cântec studenţesc:

Cizmele mele nu-s „mişto”.
Iau tot timpul H_2O.

---

214 Posibilă referire la excluderea lui din facultate, în 1928, pentru „tăinuirea originii sociale“ (nu declarase că tatăl era preot).

215 Abreviere pentru Secţia de Cultură şi Educaţie.

216 Joseph Noulens (1864-1944), om politic, ambasador al Franţei în Rusia în perioada 1917-1919, acuzat de bolşevici de participare la comploturi împotriva lor.

Anii următori au arătat că se poate trăi şi fără chimie, aşa că începusem să uit toată istoria aceasta, când, în al patruzecilea an al vieţii mele, s-a văzut deodată că am nevoie de chimie, exact de cea din programa şcolii medii.

Cum să-i explic lui Boicenko că eu, care scrisesem în formular: „studii medii încheiate, studii superioare întrerupte”, tocmai chimia n-o învăţasem?

N-am cerut ajutor nici de la colegi, nici de la autorităţi. Viaţa – de închisoare şi lagăr – mă obişnuise să contez numai pe mine. Şi a început „chimia”. îmi amintesc şi astăzi întreaga derulare a acestui examen.

— Ce sunt oxizii şi acizii?

Am început să-i dau nişte explicaţii încurcate şi inexacte. Aş fi putut să-i povestesc despre fuga lui Lomonosov la Moscova, despre execuţia societarului Lavoisier, dar despre oxizi...

— Spuneţi-mi formula varului...

— N-o ştiu.

— Dar formula sodei?

— N-o ştiu.

— De ce aţi venit la examen? Doar ştiţi că notez întrebările şi răspunsurile în procesul-verbal.

Eu tăceam. Dar Boicenko nu era tânăr şi mai înţelegea câte ceva. Nemulţumit, se uită în lista cu notele mele anterioare: doi de cinci. Ridică din umeri.

— Scrieţi-mi simbolul oxigenului.

Am scris litera H.

— Ce ştiţi despre tabelul periodic al elementelor al lui Mendeleev?

Am povestit. În relatarea mea era puţină „chimie” şi mult Mendeleev.

Păi cum nu? Doar fusese tatăl soţiei lui Blok!

— Puteţi să plecaţi, îmi spuse Boicenko.

A doua zi am aflat că la chimie primisem nota trei şi fusesem admis, chiar fusesem admis la cursurile de felcer în cadrul Spitalului Central al Direcţiei lagărelor de Nord-Est a NKVD.

În următoarele două zile n-am făcut nimic: am stat lungit în pat, am respirat duhoarea barăcii, privind ţintă tavanul afumat. Începea o perioadă foarte importantă,

neobişnuit de importantă a vieţii mele. Simţeam lucrul acesta cu toată fiinţa mea. Păşeam pe un drum care putea să mă salveze. Trebuia să mă pregătesc nu pentru moarte, ci pentru viaţă. Şi nu ştiam ce e mai greu.

Ne-au dat hârtie, nişte coli imense, arse la margini – urmele incendiului de anul trecut, pornit de la o explozie care distrusese întreg orăşelul Nahodka. Din colile acestea ne-am cusut caiete. Ne-au dat creioane şi tocuri.

Şaisprezece bărbaţi şi opt femei! Femeile şedeau în partea stângă a clasei, mai aproape de lumină, bărbaţii – la dreapta, unde era mai întunecat. Un coridor lat de un metru împărţea clasa în două. Aveam bănci înguste nou-nouţe, cu o poliţă dedesubt. În asemenea bănci învăţasem şi în şcoala medie.

Mai târziu mi-a fost dat să nimeresc în Ola, o aşezare pescărească. Lângă şcoala evencilor din Ola se afla un pupitru; am cercetat îndelung acest obiect misterios până să-mi dau seama că e pupitrul lui Erisman[217].

N-aveam niciun fel de manuale, iar ca material didactic – doar câteva planşe de anatomie.

Să înveţi ceva era un act eroic, iar să-i înveţi pe alţii – o faptă vitejească.

Să începem cu eroii. Niciunul dintre noi, femei sau bărbaţi, nu visa să ajungă felcer ca să ducă un trai fără griji în lagăr, să se transforme cât mai repede într-un „halat alb”.

Pentru câţiva, printre care mă număram şi eu, cursurile însemnau salvarea vieţii. Şi, deşi mă apropiam de patruzeci de ani, îmi dădeam toată silinţa şi învăţam la limita de sus a forţelor fizice şi sufleteşti, în afară de asta, speram să-i pot ajuta pe unii şi să-mi reglez socotelile – unele vechi de zece ani – cu alţii. Speram să redevin om.

Altora, cursurile le ofereau o profesie pentru toată viaţa, le lărgeau orizontul, le aduceau nu puţine cunoştinţe de cultură generală, le făgăduiau o solidă poziţie socială în lagăr.

În prima bancă, pe locul dinspre culoarul de trecere,

217 Feodor Feodorovici Erisman (1842-1915), igienist rus de origine elveţiană, care, printre altele, s-a ocupat şi de probleme ale igienei şcolare.

şedea Min Garipovici Şabaev – scriitorul tătar Min Şabai –, condamnat potrivit articolului ASA, jertfa a anului 1937.

Stăpânea foarte bine limba rusă, la cursuri îşi lua notiţe în ruseşte, deşi proza lui era scrisă în tătară, cum am aflat mulţi ani mai târziu. În lagăr, mulţi îşi ascundeau trecutul. Era logic şi explicabil nu doar în cazul foştilor anchetatori şi procurori. Pretutindeni în detenţie, scriitorul – ca intelectual, om al muncii intelectuale, „ochelarist" – trezea întotdeauna ura atât a tovarăşilor lui, cât şi a autorităţilor. Şabaev înţelesese lucrul acesta de multă vreme, prin urmare se dădea drept agent comercial şi nu se amesteca în discuţiile despre literatură, în opinia lui, aşa era mai bine, era mai liniştit. Le zâmbea tuturor şi mesteca neîncetat câte ceva. A fost unul dintre cursanţii care a început să se buhăiască, să se umfle – anii de muncă în mină nu trecuseră peste el fără să lase urme. Era mai mult decât entuziasmat de cursuri: „Înţelegi, am patruzeci de ani şi pentru prima oară în viaţă am aflat că omul are doar un ficat. Credeam că are doi, pentru că toate sunt câte două".

Prezenţa splinei în corpul uman l-a adus pe Min Garipovici în culmea extazului.

După eliberare, Min Garipovici n-a lucrat ca felcer, ci s-a întors la munca de aprovizionare, atât de dragă inimii lui. Să devii agent de aprovizionare era o perspectivă mai seducătoare decât o carieră medicală.

Lângă Şabaev stătea Bokis, un leton cu o statură de uriaş, viitorul campion al Kolîmei la ping-pong. „Aterizase" la spital de mai bine de un an, la început ca bolnav, apoi ca infirmier din rândul bolnavilor. Medicii i-au făgăduit şi i-au aranjat o diplomă. Cu diploma de felcer în buzunar, Bokis a plecat în taiga şi a văzut minele aurifere. Taigaua a fost pentru el o vedenie înfricoşătoare, dar pe Bokis nu l-a speriat ceea ce ar fi trebuit să-l sperie, şi anume descompunerea propriului suflet. Indiferenţa nu este chiar o ticăloşie.

Al treilea era Buka, un soldat chior din al Doilea Război Mondial, condamnat pentru jefuirea cadavrelor. Trei luni de mină l-au aruncat pe Buka înapoi, pe un pat de spital. Cei şapte ani de şcoală, firea lui îngăduitoare şi şiretenia de ucrainean se împletiseră într-un întreg şi el a

fost admis la cursuri. Cu un singur ochi, Buka văzuse la mină la fel de mult ca alţii cu doi ochi, văzuse mai ales că trebuie să-ţi clădeşti un destin cât mai departe de articolul 58 şi nenumăratele lui variante. La cursuri, nu exista un om mai ascuns decât Buka.

După două luni, Buka a înlocuit bandajul negru cu un ochi artificial. Numai că în rezerva spitalului nu erau ochi căprui şi a trebuit să accepte unul albastru. Deşi prima impresie era puternică, toată lumea s-a obişnuit repede, mai repede decât însuşi Buka, cu ochii lui de culori diferite. Am încercat să-l consolez cu povestea despre ochii lui Alexandru Macedon. Buka m-a ascultat politicos, a mormăit ceva nedesluşit şi s-a depărtat de mine: ochii lui Alexandru Macedon aduceau a ceva „politic”.

Al patrulea din colţul de lângă perete era Labutov, şi el soldat în al Doilea Război Mondial, ca Buka. Radiotelegrafist, om ager şi orgolios, el construise un radio în miniatură cu care asculta emisiunile naziştilor. I-a povestit despre asta unui camarad şi a fost denunţat. Tribunalul l-a condamnat la zece ani pentru ASA. Labutov terminase liceul, îi plăcea să deseneze tot felul de scheme asemănătoare cu hărţile de mari dimensiuni ale statului-major: cu săgeţi, semne şi cu denumirea cursurilor, să zicem, de anatomie – *Operaţia* sau *Inima*. În acea dimineaţă de primăvară când ne-au mânat la muncă, Labutov avea chef să se scalde într-un şanţ din apropiere şi noi l-am oprit cu greu. Din el a ieşit un felcer bun, cu deosebire mai târziu, când a pătruns tainele fizioterapiei, ceea ce nu era deloc greu pentru un radiotelegrafist şi electrician. Şi-a găsit un post permanent într-un cabinet de electroterapie.

În al doilea rând şedeau Cernikov, Kaţ şi Maliński. Cernikov era un flăcău mulţumit de sine şi mereu zâmbitor. Venise şi el de pe front, condamnat potrivit unui articol de drept comun. Nu dăduse cu nasul de Kolîma, la cursuri sosise din Maglag, lagărul din Magadan. Îndeajuns de instruit ca să poată studia, el presupunea pe drept cuvânt că n-o să fie eliminat de la cursuri pentru abateri de la regulament, aşa că a început o legătură cu o cursantă.

Jenea Kaţ, prietenul lui Cernikov, era un *bâtovik* ager care-şi preţuia grozav buclele bogate. Ca staroste al

cursurilor, era blând, fără nicio autoritate asupra celorlalţi. Într-o zi, după terminarea cursurilor, în timp ce lucra în camera de gardă a unui dispensar, l-a auzit pe doctorul care examina bolnavul cerând „Permanganat!”. Jenka n-a pus pe rană un pansament muiat într-o soluţie diluată de *kalium hipermanganicum*, ci a presărat rana cu cristale violete de permanganat. Bolnavul, care ştia la perfecţie cum se tratează arsurile, nu şi-a retras braţul, n-a protestat, nici măcar n-a clipit. Era un veteran al Kolîmei. Neglijenţa lui Jenea Kaţ l-a scutit de muncă aproape o lună. În Kolîma norocul e rar. Trebuie să-l înhaţi cu fermitate şi să te agăţi de el cât te ţin puterile.

Maliński era cel mai tânăr din clasă. Avea nouăsprezece ani. Recrutat în ultimul an de război, educat în vreme de război, slab de caracter, Kostea Maliński fusese condamnat pentru jefuire de cadavre. Întâmplarea l-a adus în spitalul unde lucra un unchi de-al lui, fost terapeut la Moscova. Unchiul l-a ajutat să intre la cursuri. Cursurile nu-l prea interesau. Firea lui vicioasă sau pur şi simplu tinereţea lui l-au împins fără încetare la tot felul de aventuri în lagăr: unt obţinut cu un tichet fals, negoţ cu încălţări, călătorii în Magadan. Dădea mereu „explicaţii” în privinţa drumurilor sale (oare numai despre asta?) ofiţerilor politici. Cineva tot trebuia să fie informator.

Cursurile i-au oferit lui Kostea o profesie. Câţiva ani mai târziu l-am întâlnit în satul Ola. Kostea se dădea drept felcer care absolvise cursurile de doi ani în timpul războiului, iar eu aş fi putut fi, fără să vreau, denunţătorul minciunii lui.

În 1957, în Moscova, mergeam cu Kostea în acelaşi autobuz: pălărie din velur, palton din stofă fină.

— Unde lucrezi acum?

— În medicină, am apucat-o pe drumul medicinei, mi-a strigat Kostea la despărţire.

Ceilalţi cursanţi erau oameni veniţi din lagăre miniere, oameni cu altă soartă.

Orlov era un *litiorka*, condamnat potrivit articolului „pe litere”, adică era condamnat de „troika” sau de Consiliul Special.

Mecanicul moscovit Orlov ajunsese de trei ori la mină.

Maşina Kolîmei l-a aruncat ca pe un deşeu în spitalul local şi de acolo a nimerit la cursuri. Miza era viaţa. Orlov nu voia să ştie de nimic în afara studiului, oricât de infinit de dificilă era medicina pentru el. Puţin câte puţin s-a adaptat şi a început să creadă în viitorul său.

Profesor de şcoală medie, geograful Suhovencenko era mai în vârstă decât Orlov: avea peste patruzeci de ani. Făcuse cam opt din cei zece ani de detenţie, nu mai avea mult până la eliberare. În plus, era dintre cei care scăpaseră teferi şi se întărise; avea o muncă liniştită şi putea să supravieţuiască. Trecuse prin stagiul de mierlitor şi rămăsese în viaţă. Lucra ca geolog care selecta eşantioane de roci şi ca ajutor al şefului unei echipe de prospectare. Dar tot binele acesta putea să dispară într-o clipă, ca fumul. Pentru că n-avea diplomă, era suficient să fie schimbat şeful. Iar amintirea anilor de mină era prea proaspătă. Însă posibilitatea să primească permisiunea de a urma cursurile era reală. Acestea ar fi trebuit să dureze opt luni, iar până la încheierea pedepsei rămânea extrem de puţin. Se alegea cu o meserie bună în lagăr. Suhovencenko a renunţat la echipa de geologi şi a făcut cursurile de felcer. Dar n-a ieşit un medic din el: fie n-avea vârsta potrivită, fie n-avea calităţile sufleteşti potrivite. După terminarea cursurilor, Suhovencenko a simţit că nu putea să îngrijească bolnavi, că nu avea tăria să ia decizii ferme. În faţa lui se aflau oameni vii, nu pietre de selectat. După ce a muncit ceva timp ca felcer, s-a întors la profesia de geolog. Aşadar, el a fost dintre cei care au învăţat de pomană. Onestitatea şi bunătatea lui erau în afara oricărei îndoieli. De „politică” se temea ca de foc, n-ar fi umblat niciodată cu denunţuri.

Silaikin nu avea şapte clase, era un om în vârstă, îi era greu să înveţe. Dacă Orlov, Kunduş şi cu mine ne simţeam cu fiecare zi tot mai siguri pe noi, lui Silaikin îi era tot mai greu. Dar el continua să studieze, contând pe memoria lui (avea o memorie excelentă) şi pe iscusinţa de a-i duce de nas pe ceilalţi, deşi la fel de bine îi şi înţelegea. În opinia lui Silaikin, nu existau criminali, cu excepţia blatarilor. Toţi ceilalţi deţinuţi se comportaseră în libertate ca restul lumii: furaseră de la stat, greşiseră, încălcaseră

legea ca orice altă persoană care nu fusese condamnată conform Codului Penal şi continua să-şi vadă de treabă. Îndeosebi anul 1937 scosese în evidenţă acest fapt care priva ruşii de orice garanţie a aplicării legii. Închisoarea ajunsese de neevitat, nimeni n-o putea ocoli.

Şi în libertate, şi în lagăr, doar blatarii erau criminali. Silaikin era inteligent, era un bun cunoscător al sufletului omenesc şi, deşi fusese condamnat pentru escrocherie, era un om cinstit în felul lui. Există o cinste a sentimentelor, a inimii. Există şi o cinste a minţii. Nu convingerile corecte îi lipseau lui Silaikin, ci deprinderile corecte. Şi avea dreptate, pentru că înţelegea că aşa era avantajos în acea vreme. Nu încălca nicio regulă, pentru că înţelegea că nu trebuie. Nu credea în oameni şi considera că folosul personal este motorul principal al progresului social. Avea o minte ageră. La cursul de anatomie generală, când mult experimentatul profesor Meerzon nu reuşea să le explice cursanţilor „supinaţia" şi „pronaţia", Silaikin s-a ridicat, a cerut cuvântul şi a întins mâna cu palma în sus, făcută căuş, zicând: „dă-mi supă", apoi a răsucit-o puţin: „au turnat pe alături". Toată lumea, inclusiv Meerzon, a reţinut, probabil, pentru totdeauna mnemotehnica lugubră a lui Silaikin şi i-a apreciat umorul kolâmian. Şi-a dat cu succes examenele de absolvire şi a lucrat ca felcer într-o mină. A lucrat bine cu siguranţă, pentru că era deştept şi „înţelegea viaţa". „A înţelege viaţa" era lucrul cel mai important, în opinia lui.

La fel de instruit era şi colegul lui de masă, Logvinov, Iliuşa Logvinov. Condamnat pentru tâlhărie, fără să fie blatar, Logvinov a intrat tot mai mult sub influenţa infractorilor recidivişti. Văzuse limpede forţa blatarilor în lagăr: o forţă atât morală, cât şi materială. Autorităţile erau slugarnice în faţa blatarilor, se temeau de ei. Pentru blatari, lagărul era „casa lor părintească". Aproape că nu munceau, se bucurau de tot felul de privilegii şi, deşi în spatele lor se alcătuiau liste pentru convoaie şi din timp în timp apărea corbul negru cu o escortă ca să-i ducă de acolo îndeosebi pe cei mai scandalagii dintre ei – aşa e viaţa! –, aceştia o duceau la fel de bine şi în noul loc. Chiar şi în zonele disciplinare tot ei erau stăpâni.

Provenit dintr-o familie de muncitori şi condamnat

pentru o crimă comisă în timpul războiului, Logvinov înţelesese că-l aşteaptă un singur drum. Şeful lagărului, care citise dosarul lui Logvinov, l-a sfătuit să meargă la cursuri. A luat cu greu examenul de admitere şi a început să înveţe cu pasiune şi disperare. Materialul medical de studiu era prea complicat pentru Iliuşa. Dar el şi-a găsit suficiente forţe sufleteşti să nu renunţe, a absolvit cursurile şi a muncit ani în şir ca felcer principal într-o secţie mare terapeutică. După ce a fost eliberat, s-a însurat, şi-a întemeiat o familie. Cursurile i-au deschis un drum în viaţă.

Ne aflam la primul curs de chirurgie generală. Profesorul enumera numele personalităţilor din istoria medicinei mondiale.

—...Şi în vremea noastră un savant a făcut o descoperire care a produs o cotitură în chirurgie, îndeobşte în medicină...

Colegul meu se aplecă în faţă şi rosti:

— Fleming.

— Cine a spus asta? Ridicaţi-vă!

— Eu.

— Numele?

— Kunduş.

— Staţi jos.

Am încercat un puternic sentiment de ciudă. N-aveam idee cine era Fleming ăsta. Începând cu 1937, petrecusem aproape zece ani în închisoare şi în lagăr, fără ziare şi cărţi, şi nu ştiam decât că începuse şi se terminase războiul, că apăruse penicilina, aflasem şi de streptocid. Auzi, Fleming!

— Cine eşti? l-am întrebat pe Kunduş cu prima ocazie.

Veniserăm împreună de la Direcţia de Vest prin repartiţia mâinii de lucru, pe amândoi ne trimisese la cursuri salvatorul nostru comun, Andrei Maksimovici Pantiuhov. Flămânziserăm împreună, el – mai puţin, eu – mai mult, dar amândoi ştiam ce înseamnă mina. Nu ştiam însă nimic unul despre celălalt.

Şi Kunduş mi-a povestit o istorie uimitoare.

În 1941 fusese numit şeful unui raion fortificat. Constructorii ridicaseră fără grabă întărituri şi cazemate, dar într-o dimineaţă de iulie, când ceaţa nu se risipise încă în golf, garnizoana a văzut în rada portului, drept în faţa sa,

cuirasatul german Amiralul Scheer. Cuirasatul s-a apropiat şi a mitraliat toate fortificaţiile neterminate, a transformat totul în cenuşă şi într-o grămadă de pietre. Kunduş a primit zece ani. Povestea era interesantă şi instructivă, un singur lucru era neclar: articolul ASA potrivit căruia era condamnat. Nu se putea aplica un asemenea articol pentru neglijenţa descoperită de Amiralul Scheer. Când am devenit mai apropiaţi, Kunduş mi-a mărturisit că fusese condamnat în faimosul „caz NKVD”, unul din numeroasele procese, publice sau secrete, din vremea lui Lavrenti Beria: „cazul Leningrad”, „cazul NKVD”, procesul Rîkov, procesul Buharin, „cazul Kirov”, toate fiind „etapele măreţului drum”. Kunduş era un om aprig şi impulsiv care, chiar şi în lagăr, nu-şi putea ţine întotdeauna în frâu ieşirile violente. Era, fără îndoială, cinstit, mai ales după ce văzuse cu ochii lui „practica” aplicată în locurile de detenţie. Munca lui din trecutul apropiat, ca şef de secţie în subordinea lui Zakovski, la Leningrad, i se înfăţişă acum cu claritate, într-o lumină adevărată. Fără să-şi piardă interesul pentru cărţi, pentru ştiinţă şi noutăţi, capabil să preţuiască o glumă, Kunduş era unul dintre cei mai fermecători cursanţi. Ca felcer a lucrat doar câţiva ani, iar după eliberare a trecut la aprovizionare, ca stivuitor în portul din Magadan, până în momentul când a fost reabilitat şi s-a întors la Leningrad.

Amator de cărţi (îi plăceau mai ales notele şi comentariile şi nu-i scăpa niciun rând cu scris mărunt), Kunduş poseda cunoştinţe vaste, dar dispersate, discuta cu plăcere pe teme abstracte şi în orice problemă avea o opinie personală. Întreaga lui fiinţă respingea regimul de lagăr şi violenţa. Mai târziu, şi-a dovedit curajul în călătoria periculoasă pe care a făcut-o pentru a se întâlni cu o deţinută spaniolă, fata unuia dintre membrii guvernului de la Madrid[218].

Kunduş avea o constituţie slabă. Toţi mâncam pisici, câini, veveriţe şi ciori, mâncam, fireşte, şi stârv de cal, dacă ne puteam procura aşa ceva. Însă după ce am ajuns felceri,

218 După victoria lui Franco în Spania, o parte a membrilor guvernului republican al Frontului Popular s-a refugiat în Uniunea Sovietică. Dar mulţi dintre refugiaţii spanioli comunişti au ajuns victime ale Marii Epurări staliniste, ca şi alţi comunişti străini.

am renunţat. Pe când lucra la secţia de neurologie, Kunduş a fiert o pisică în sterilizator şi a mâncat-o singur. Scandalul a fost înăbuşit cu greutate. Cu doamna Foame, Kunduş se întâlnise la mină şi chipul ei i se întipărise în minte.

Oare povestise totul despre el? Cine ştie? Şi de ce am şti? „Dacă nu crezi, ia-o ca basm”. În lagăr nu se puneau întrebări, nici despre trecut, nici despre viitor.

La stânga mea şedea Barateli, un gruzin condamnat pentru o infracţiune la serviciu. Nu stăpânea bine limba rusă. La cursuri şi-a întâlnit un compatriot, un profesor de farmacologie, şi-a găsit susţinere şi materială, şi morală. Să vii seara târziu într-o „cabină” dintr-o secţie a spitalului, unde e cald şi uscat ca într-o pădure de conifere în timpul verii, să bei ceai cu zahăr sau să mănânci caşă din arpacaş cu picături mari de ulei de floarea-soarelui, să simţi bucuria dureroasă a tuturor muşchilor ce se destind, parcă prinzând viaţă din nou – toate acestea nu erau oare minunea minunilor pentru un om venit din mină? Iar Barateli de acolo venise.

Kunduş, Barateli şi cu mine stăteam în banca a patra. A treia bancă era mai scurtă decât celelalte din cauza unei ieşituri a sobei olandeze şi la ea şedeau doi cursanţi: Sergheev şi Petraşkevici. Sergheev era un *bâtovik* care în lagăr muncea ca agent de aprovizionare. Nu avea mare nevoie de şcoala de felceri. Era delăsător la cursuri. La primele ore de practică la anatomie, ţinute la morgă – orice s-ar spune, nu de cadavre duceau lipsă cursanţii –, Sergheev a leşinat şi a fost eliminat de la cursuri.

Petraşkevici n-ar fi leşinat. Venea de la o mină şi, pe deasupra, era un *liternik* condamnat conform articolului KR[219]. Abrevierea aceasta era frecventă în 1937: „condamnat ca membru de familie” şi nimic altceva. Astfel se alegeau cu sentinţe copiii, taţii, mamele, surorile şi alte rude ale condamnaţilor. Bunicul lui Petraşkevici (nu tatăl, ci bunicul!) fusese un cunoscut naţionalist ucrainean. Din pricina aceasta, tatăl lui Petraşkevici, un învăţător ucrainean, a fost executat prin împuşcare în 1937. Iar Petraşkevici, elev de şaisprezece ani, a primit zece ani, ca

219 Abreviere pentru „contrarevoluţionar“.

„membru de familie”.

Nu o dată am observat că detenţia, mai ales cea din Nord, părea să conserve oamenii: evoluţia lor spirituală, facultăţile mentale încremeneau la nivelul momentului în care fuseseră arestaţi. Această anabioză se prelungea până la eliberare. Omul care stătea douăzeci de ani în închisoare sau în lagăr nu căpăta experienţa acumulată într-o viaţă normală: elevul rămânea elev, înţeleptul rămânea înţelept, nu devenea mai înţelept.

Petraşkevici avea douăzeci şi patru de ani. Alerga prin clasă, ţipa, agăţa bucăţele de hârtie de spatele lui Şabaev sau al lui Silaikin, lansa avioane de hârtie, râdea. Răspundea profesorilor exact ca la şcoală. Era un băiat de treabă şi a ajuns un felcer bun. De „politică” se ferea ca de foc şi se temea să citească ziarele.

Organismul băiatului nu era suficient de puternic pentru Kolîma. Petraşkevici a murit de tuberculoză câţiva ani mai târziu, fără să se poată întoarce pe Pământul cel Mare.

La cursuri erau opt femei. Staroste le era Muza Dmitrievna. În trecut fusese activistă de partid sau, mai degrabă, sindicalistă, funcţie ce lasă urme de neşters în deprinderi, maniere şi preocupări. Avea vreo patruzeci şi cinci de ani şi se străduia să îndreptăţească încrederea conducerii. Umbla îmbrăcată într-o scurteică de catifea şi o rochie de lână de calitate. În timpul războiului, o mare parte din lucrurile de lână trimise de americani au fost date celor din Kolîma. Darurile acestea n-au ajuns, firește, în adâncul taigalei sau în minele aurifere; încă de pe ţărm autorităţile locale se străduiau să pună mâna pe pulovere şi jersee, cerându-le sau pur şi simplu confiscându-le de la deţinuţi. Dar ceva „cârpe” tot au mai rămas în posesia locuitorilor din Magadan. Iar Muza a izbutit să şi le păstreze.

Nu se amesteca în treburile legate de cursuri, limitându-şi puterea doar asupra grupului de femei. Muza se împrietenise cu Nadia Egorova, cea mai tânără dintre cursante, încercând s-o ferească de ispitele din lagăr. Nadia nu se simţea prea stingherită de această tutelă şi Muza n-a putut să împiedice povestea furtunoasă de dragoste a Nadiei cu bucătarul lagărului.

„Drumul spre inima femeii trece prin stomac”, îi plăcea lui Silaikin să repete.

În faţa Nadiei şi a colegei ei, Muza, apăreau feluri de mâncare dietetică: tot felul de chifteluţe, biftecuri, clătite. Porţia era dublă, chiar şi triplă. Asaltul n-a durat prea mult, Nadia s-a predat. Recunoscătoare, Muza a continuat s-o apere, dar nu de bucătar, ci de autorităţile din lagăr.

Nadia nu învăţa bine. În schimb, se dedica trup şi suflet brigăzii culturale. Brigada culturală, clubul, cercurile artistice erau singurele locuri unde femeile şi bărbaţii aveau voie să se întâlnească. Şi deşi ochiul vigilent al organelor de supraveghere vegheau neîntrerupt ca relaţiile dintre bărbaţi şi femei să nu treacă de graniţele permise, un adulter trebuia dovedit, după obiceiul local, cu probe la fel de solide ca ale comisarului de poliţie din *Bel-Ami* de Maupassant. Gardienii observau, îi prindeau asupra faptului. Dar nu întotdeauna aveau destulă răbdare, pentru că – după spusa lui Stendhal – prizonierul se gândeşte mai mult la zăbrelele sale decât temnicerul la chei. Şi astfel supravegherea slăbeşte.

Nu conta că în brigada culturală nici măcar nu te puteai gândi la dragoste în varianta ei antică şi eternă: repetiţiile i se păreau deţinutului o altă lume, cât de cât asemănătoare cu cea în care trăise cândva. Nu era un lucru lipsit de importanţă, deşi cinismul specific lagărului nu-i permitea să recunoască asemenea percepţii. Cu adevărat reale erau micile avantaje de care se bucura un membru al brigăzii culturale: primirea pe neaşteptate a unei cantităţi de mahorcă sau de zahăr. Permisiunea de a nu-ţi tunde părul nu era de ici, de colea în lagăr. Din pricina tunsului izbucneau adevărate scandaluri şi bătăi, la care participau nu doar actorii şi hoţii...

Iakov Zavodnik, un bărbat de cincizeci de ani, fost comisar pe frontul lui Kolceak[220] (coleg de şcoală al lui Zelenski, secretar al MK[221], împuşcat în procesul Rîkov), se apăra la vârsta lui cu un vătrai de frizerii lagărului şi astfel, din

220 Aleksandr Vasilievici Kolceak (1874-1920), amiral rus, explorator polar şi comandant al unei părţi a Armatei Albe în timpul Războiului Civil din Rusia.

221 Comitetul de partid din Moscova.

cauza părului, a ajuns într-o mină de pedeapsă. Ce însemna toată povestea asta? Oare puterea lui Samson nu era doar o simplă legendă? Care era cauza unei atare sensibilităţi? Fără îndoială, psihicul deţinutului era lezat de dorinţa acestuia de a se afirma chiar şi printr-un lucru de nimic. Iată încă o dovadă a schimbării considerabile a proporţiilor.

Monstruozitatea vieţii de lagăr – viaţa separată a femeilor şi a bărbaţilor – se atenua cumva în brigada culturală. În ultimă instanţă, era tot o amăgire, dar oricum mai preţioasă decât „adevărurile dure ale beznei”[222]. Dacă cineva se pricepea să piuie sau să cânte, dacă recitase versuri acasă sau jucase în spectacole într-un cerc restrâns, dacă zdrăngănea la mandolină sau dansa step avea o şansă să nimerească în brigada culturală.

Nadia Egorova cânta în cor. Nu ştia să danseze, se mişca stângaci pe scenă, dar mergea la repetiţii. Viaţa ei furtunoasă îi luă mult timp.

Elena Sergheevna Melodze, gruzină de origine, era tot „membru de familie”, soţia unui executat prin împuşcare. Tulburată până în adâncul sufletului de arestarea lui – credea în naivitatea ei că acesta fusese vinovat de ceva – s-a liniştit când a ajuns şi ea în închisoare. Totul devenise clar, logic şi simplu: în situaţia ei se aflau zeci de mii de persoane.

Iată care este diferenţa dintre un ticălos şi un om cinstit: un ticălos care ajunge fără vină în închisoare crede că doar el e nevinovat, iar toţi ceilalţi sunt duşmani ai poporului şi ai statului, criminali şi nemernici. În timp ce un om cinstit ajuns în închisoare socoate că, odată ce pe el l-au băgat nevinovat după gratii, atunci şi cu vecinii de priciuri s-a putut întâmpla acelaşi lucru.

Aici găseai

Hegel şi a cărţilor înţelepciune şi sensul întregii filosofii[223]

a evenimentelor din 1937.

Melodze şi-a recăpătat liniştea sufletească, echilibrul şi buna dispoziţie. În Elghen, în tabăra de muncă de femei

---

222 Referire la poezia lui A.S. Puşkin, „Eroul“, scrisă în 1830.

223 Citat aproximativ din poezia lui Heine, „Doctrina“.

din taiga, nu nimerise la muncile grele. Iar acum se afla la cursurile de felceri. După eliberare – condamnarea ei s-a încheiat la începutul anilor ’50 – „a fost legată de glie”, ca toţi ceilalţi eliberaţi din acea vreme, primind domiciliu forţat pe viaţă în Kolîma. S-a măritat acolo.

Lângă Melodze şedea Galocika Bazarova, o fată plină de viaţă, pusă mereu pe râs, condamnată pentru delicte în timpul războiului. Galocika râdea tot timpul, chiar şi în hohote, deşi nu-i venea deloc bine, pentru că avea dinţi rari şi imenşi. Dar ei nu-i păsa. Cursurile i-au dat profesia de asistentă în blocul operator: ani la rând după eliberare a lucrat în spitalul din Magadan, unde din primele salarii şi-a pus coroniţe din oţel inoxidabil, devenind brusc mai frumuşică.

În spatele Bazarovei şedea Aino, o finlandeză cu dinţii albi. Condamnarea ei a început în vreme de război, în iarna lui 1939-1940. A învăţat limba rusă în detenţie şi, fiind o fată muncitoare şi îngrijită, ca toate finlandezele, a atras atenţia unui doctor şi astfel a ajuns la cursuri. I-a fost greu să înveţe, dar s-a străduit şi a ajuns asistentă... îi plăcea atmosfera de la cursuri.

Lângă Aino şedea o femeie mărunţică. Nu-mi pot aminti nici numele, nici chipul ei. Poate era o spioană sau într-adevăr umbra unui om.

În banca următoare şedea Marusia Dmitrievna, prietena lui Cernikov, cu amica ei Tamara Nikiforovna. Amândouă fuseseră condamnate potrivit unor articole de drept comun, munciseră în taiga şi învăţau cu plăcere.

Lângă ele şedea o cazacă din Kuban, Valia Ţukanova, o fată cu ochii negri. Era o bolnavă din spital. La primele ore de curs mai purta încă halatul de salon. Fusese în taiga şi învăţa foarte bine. Urmele foamei şi ale bolii nu s-au şters repede de pe chipul ei, dar când s-au şters s-a văzut că Valia era o frumuseţe. După ce s-a înzdrăvenit, a început o „aventură”, fără să mai aştepte încheierea cursurilor. Mulţi bărbaţi o curtau, dar fără succes. S-a combinat cu un fierar şi fugea să-l întâlnească la fierărie. După eliberare a muncit mai mulţi ani ca felcer într-o secţie a spitalului.

Noi voiam să învăţăm, iar profesorii noştri voiau să ne înveţe. Le era dor de cuvântul viu, de transmiterea

cunoştinţelor, care le fusese interzisă şi care până la arestare constituise sensul vieţii lor. După mulţi ani, profesori şi docenţi, doctori în ştiinţele medicale, lectori ai unor cursuri de perfecţionare pentru medici găsiseră o supapă pentru energia lor. Toţi profesorii, cu excepţia unuia singur, erau 58-işti.

Autorităţile şi-au dat brusc seama că stăpânirea tainelor circulaţiei sângelui prin vene nu e neapărat legată de propaganda antisovietică şi astfel cursurile au fost asigurate de profesori cu înaltă calificare. E adevărat că auditorii ar fi trebuit să fie deţinuţi de drept comun. Dar unde să găseşti atâţia deţinuţi care să fi terminat şapte clase? Oricum, ei îşi executau pedeapsa în funcţii privilegiate şi n-aveau nevoie de niciun fel de cursuri. Autorităţile nici nu voiau să audă ca la cursuri să fie admişi 58-işti. Până la urmă s-a recurs la un compromis: deţinuţii condamnaţi conform ASA şi punctului 10 din articolul 58 (consideraţi ca fiind mai aproape de cei de drept comun) au fost lăsaţi să dea examene.

A fost alcătuit un orar şi agăţat pe perete. Un orar! Totul era ca într-o viaţă normală. Maşina, ce semăna cu un vechi camion de taiga, încărcat din greu şi plin cu de toate, a pornit nesigură prin hârtoapele şi mlaştinile Kolîmei.

Primul curs a fost de anatomie. îl ţinea anatomopatologul David Umański, un bătrân de şaptezeci de ani.

Emigrant în vremea ţaristă, Umański dobândise la Bruxelles diploma de doctor în Medicină. Trăise şi lucrase în Odessa, unde practicase medicina cu succes: în câţiva ani Umański ajunsese proprietarul a numeroase case. Revoluţia i-a demonstrat că investiţia în case nu e cea mai bună opţiune. Umański s-a întors la meseria de doctor. Spre mijlocul anilor ’30, dându-şi seama de unde bate vântul, a decis să plece cât mai departe şi s-a angajat la Dalstroi. Asta nu l-a salvat. A trecut prin „repartiţiile” forţei de muncă ale Dalstroi-ului, în 1938 a fost arestat şi condamnat la 15 ani. De atunci a lucrat ca administrator al morgii spitalului. Dispreţul faţă de oameni şi sentimentul vieţii ratate îl împiedicau să muncească bine. Avea înţelepciunea să nu intre în dispute cu medicii curanţi – autopsiile scoteau

la iveală lucruri care ar fi putut să le aducă multe necazuri sau poate nu era vorba de înţelepciune, ci de dispreţ; când se porneau discuţii aprinse în „secţie”, el ceda întotdeauna din simpla desconsiderare a celorlalţi.

Doctorul Umański avea o minte limpede. îl pasiona lingvistica: acesta era hobby-ul lui, ocupaţia preferată. Ştia multe limbi străine, în lagăr învăţase limbi orientale şi încerca să găsească legităţile formării limbilor, cheltuindu-şi astfel tot timpul liber de la morgă, unde locuia împreună cu asistentul său, felcerul Dunaev.

În acelaşi timp, Umański ne-a ţinut cu uşurinţă, parcă glumind, şi cursul de limbă latină pentru viitorii felceri. Nu ştiu ce fel de latină era cea pe care o preda, dar am început să mă descurc fără probleme cu genitivul latinesc de pe reţete.

Doctorul Umański era un om plin de viaţă, reacţiona la orice eveniment politic şi avea o opinie bine cumpănită despre toate problemele vieţii naţionale şi internaţionale. „Cel mai important lucru, dragii mei, ne spunea el în convorbiri private, este să trăim şi să-i supravieţuim lui Stalin. Moartea lui Stalin – iată ce ne va aduce libertatea”. Din păcate, Umański a murit la Magadan în 1953, fără să mai apuce ceea ce aşteptase atâţia ani.

Îşi preda bine cursurile, dar parcă fără tragere de inimă. Era cel mai indiferent dintre toţi profesorii. Din timp în timp se organizau seminare, ore de repetare a materiei, de la anatomia generală se trecea la anatomia organelor. Umański a refuzat categoric să ne predea un singur capitol din cursul său: anatomia organelor sexuale. Nimeni n-a izbutit să-l convingă şi cursanţii au isprăvit studiile fără să aibă vreo noţiune din capitolul acesta din pricina pudorii excesive a profesorului din Bruxelles. Motivele lui Umański? I se părea că atât nivelul moral, cât şi cel cultural şi educativ al cursanţilor era insuficient de înalt ca temele de acest gen să nu le trezească un interes dăunător. În licee, de pildă, atlasul anatomic stârnea un asemenea interes şi Umański îşi amintea bine lucrul acesta. Nu avea dreptate, pentru că, de pildă, „provincialii” ar fi tratat cu siguranţă problema cu toată seriozitatea.

Era un om de treabă şi a văzut în cursanţi, înaintea

majorităţii profesorilor, nişte fiinţe umane. Doctorul Umański era weismannist[224] convins. Vorbindu-ne despre diviziunea cromozomilor, ne-a spus în treacăt că acum există, pare-se, o altă teorie în subiectul acesta, dar el pur şi simplu n-o ştie şi e decis să ne expună doar ceea ce ştie bine. Aşa că noi ne-am format ca weismannişti. Victoria deplină a weismanniştilor după inventarea microscopului electronic nu l-a mai găsit pe doctorul Umański printre cei vii. L-ar fi bucurat mult pe bătrânul doctor.

Toceam denumirile oaselor şi ale muşchilor, bineînţeles, în rusă, nu în latină. Toceam cu entuziasm, plini de râvnă. În tocealâ există un principiu democratic: eram toţi egali în faţa ştiinţei, în faţa anatomiei. Nimeni nu se străduia să înţeleagă ceva. Ne străduiam doar să ţinem minte. Cel mai bine le mergea Bazarovei şi lui Petraşkevici, elevii de ieri (dacă excludem perioada detenţiei care în cazul lui Petraşkevici se apropia de opt ani).

Tocind cu grijă o lecţie, mi-am amintit căminul Cerkaska al primei Universităţi din Moscova, în 1926, unde noaptea, pe coridoarele întunecate, medicinişti umblau ameţiţi de atâta învăţătură şi toceau, toceau întruna, astupându-şi urechile cu degetele. Căminul vuia, răsuna de râsete, se trăia din plin. Bine dispuşi, sociologii, literaţii, istoricii râdeau de bieţii tocilari de la Medicină. Noi dispreţuiam ştiinţa unde nu era nevoie să înţelegi, ci să înveţi pe dinafară.

După douăzeci de ani am tocit şi eu la anatomie. În aceşti douăzeci de ani am înţeles bine ce înseamnă specializarea, ştiinţele exacte, medicina, ingineria. Şi iată că Dumnezeu mi-a dat ocazia să mă ocup şi eu de aşa ceva.

Creierul mai era încă în stare să asimileze şi să restituie cunoştinţe.

Doctorul Blagorazumov ne preda *Bazele protecţiei sanitare şi ale igienei*. Materia era plicticoasă şi Blagorazumov nu se încumeta să-şi înviioreze orele de curs cu vorbe de duh, probabil, din prudenţă politică: îşi amintea

224 August Weismann (1834-1924), biolog neodarwinist german, profesor, rector la Universitatea din Freiburg îm Breisgau, autor al teoriei despre continuitatea plasmei germinative (a idioplasmei).

anul 1937, când toţi specialiştii, medicii, inginerii şi contabilii fuseseră obligaţi să tragă la roabă şi târnăcop, potrivit „indicaţiilor speciale” de la Moscova. Blagorazumov împinsese roaba doi ani, de trei ori ajunsese mierlitor din pricina foamei, a frigului, a scorbutului şi a bătăilor. În al treilea an îi permiseseră să lucreze în domeniul medical ca felcer pe lângă un medic-*bâtovik*. În anul acela pieriseră mulţi medici. Blagorazumov a rămas în viaţă şi a luat o hotărâre fermă: niciun fel de discuţie cu nimeni. Prietenie doar „la o gustare, la un pahar”. Era iubit în spital. Chefurile doctorilor erau acoperite de felceri, iar când erau descoperite, pe Blagorazumov îl duceau la carceră, la „climatizor”. Ieşea din carceră şi continua să-şi ţină cursurile. Nu se mira nimeni.

Preda sârguincios, îi obliga pe cursanţi să noteze lucrurile importante, dictându-le, le verifica sistematic conspectele şi cunoştinţele, într-un cuvânt, Blagorazumov era un profesor conştiincios şi înţelept[225].

Farmacologia ne-o preda felcerul Gogoberidze, fost director al Institutului de Farmacologie din Transcaucazia. Stăpânea bine limba rusă şi n-avea mai mult accent gruzin în vorbire decât Stalin. În trecut, Gogoberidze fusese un marcant membru de partid: semnătura lui apare pe „Platforma celor 15” a lui Sapronov[226]. Perioada dintre anii 1928 şi 1937 şi-a petrecut-o în deportare, iar în 1937 a primit o nouă condamnare: cincisprezece ani în lagărele din Kolîma. Gogoberidze avea aproape şaizeci de ani. Suferea de hipertensiune. Ştia că o să moară curând, dar nu se temea de moarte. Ura ticăloşii şi, după ce a dat în vileag un doctor din secţia unde lucra, Krol pe numele lui, care lua şperţ şi-i extorca pe deţinuţi, l-a bătut zdravăn şi l-a silit să înapoieze păgubitului o pereche de cizme şi nişte pantaloni reiaţi. Gogoberidze n-a mai părăsit Kolîma. A fost eliberat cu deportare pe viaţă în Narâm, dar a obţinut permisiunea ca Narâm să fie schimbat cu Kolîma. A trăit în satul

225 Joc de cuvinte, în original, în rusă blagorazumnîi însemnând „prudent“, „înţelept“.

226 Timofei Vladimirovici Sapronov (1887-1937), revoluţionar, bolşevic, unul dintre liderii grupului „centralismului democratic“, apoi lider al „opoziţiei de stânga“. Arestat în 1935 şi executat în 1937.

Iagodnoe, unde a şi murit la începutul anilor ’50.

Doctorul Krol era singurul *bâtovik* dintre profesorii noştri, un specialist din Harkov în dermatologie şi boli venerice. Toţi profesorii încercau să educe în noi corectitudinea etică şi în timpul orelor de curs ne conturau idealul purităţii morale în digresiuni lirice, se străduiau să ne dezvolte simţul răspunderii pentru misiunea înaltă de a-l ajuta pe cel bolnav, chiar şi un bolnav-deţinut, chiar şi un deţinut din Kolîma, repetând, fiecare cum se pricepea, ceea ce le fusese insuflat de institutele şi facultăţile de medicină – jurământul lui Hipocrat. Toţi, în afară de Krol. Krol ne schiţa alte perspective, aborda munca noastră viitoare din alt unghi, mai bine cunoscut lui.

Nu obosea să ne zugrăvească imagini ale bunăstării materiale ale felcerilor. „O să câştigaţi destul ca să aveţi unt din belşug”, chicotea Krol zâmbind voluptuos. Krol făcea mereu afaceri dubioase cu hoţii, aceştia apăreau chiar şi în pauza dintre ore. Avea tot timpul ceva de vândut, de cumpărat, de schimbat, aproape fără să se jeneze de cursanţi. Tratarea impotenţei la persoanele din conducere îi aducea un venit substanţial şi îi oferea protecţie pe perioada detenţiei. În acest sens el se ocupa şi cu terapii misterioase, asemenea unui vraci, şi n-avea cine să-l condamne, căci relaţiile lui erau sus-puse.

Cele două scatoalce primite de la felcerul Gogoberidze nu l-au scos din sărite pe Krol. „Te-ai aprins, frate, te-ai cam aprins”, îi spusese lui Gogoberidze care se înverzise de furie.

Krol era dispreţuit de toată lumea, şi de colegii lui profesori, şi de cursanţi. În plus preda confuz, nu avea talentul de a-i învăţa pe alţii. Bolile de piele au fost materia pe care, după cursuri, a trebuit s-o recitesc atent cu creionul în mână şi hârtia alături.

Olga Stepanovna Semeniak, fost docent al catedrei de diagnostic şi terapie de la Institutul de medicină din Harkov, nu ne-a predat la cursuri, dar ne-a îndrumat la practică. Ea este cea care m-a învăţat să ciocănesc şi să ascult un bolnav. Când s-a încheiat practica, mi-a dăruit un stetoscop vechi, una din puţinele mele relicve din Kolîma. Olga Stepanovna avea în jur de cincizeci de ani, sentinţa ei de

zece ani nu luase sfârşit. Fusese condamnată pentru propagandă contrarevoluţionară. Soţul ei şi cei doi copii rămăseseră în Ucraina şi muriseră toţi în timpul războiului. Odată cu sfârşitul războiului, s-a încheiat şi durata sentinţei Olgăi Stepanovna, dar ea n-avea unde să se ducă. După eliberare, a rămas la Magadan.

Olga Stepanovna a petrecut câţiva ani în secţia de femei a lagărului din Elghen. A găsit puterea să facă faţă nenorocirii care se abătuse asupra sa. Avea un deosebit simţ al observaţiei şi a văzut că în lagăr o singură categorie de oameni îşi mai păstra chipul uman – credincioşii: cei care frecventau biserica şi sectanţii. Propria ei nefericire a împins-o pe Semeniak să se apropie de sectanţi. Se ruga de două ori pe zi în „cabina" ei, citea *Evanghelia*, se străduia să facă fapte bune. Nu-i era greu să le facă. Nimeni nu poate face mai multe fapte bune decât un medic de lagăr, o împiedica însă caracterul ei încăpăţânat, irascibil şi orgolios. Acestui aspect al desăvârşirii Semeniak nu-i dădea atenţie.

Ca şefa de serviciu, era severă şi pedantă: îşi ţinea personalul din scurt. Cu bolnavii era întotdeauna grijulie.

La sfârşitul zilei de muncă, „studenţilor" li se dădea masa în cantina spitalului. De obicei, şedea şi Semeniak acolo şi bea ceai.

— Ce citiţi?

— Nimic, în afară de cursuri.

— Citiţi asta, şi îmi întinse o cărţulie ce semăna cu o carte de rugăciuni.

Era un volum de Blok din colecţia de buzunar „Biblioteca poetului".

Trei zile mai târziu i-am înapoiat poeziile.

— V-au plăcut?

— Da.

Mi-a fost ruşine să-i spun că ştiu bine poeziile astea, că le ştiusem foarte bine.

— Citiţi-mi „... Tânăra cânta în corul bisericii".

I-am citit.

— Acum „... Despre îndepărtata Mary, luminoasa Mary"... Bine. Acum asta...

I-am citit „... în odăiţa albastră de departe".

— Înţelegeţi că băieţelul a murit...

— Da, fireşte.

— Băieţelul a murit, repetă Olga Stepanovna cu buzele uscate, şi fruntea bombată şi albă i se încreţi.

Rămase tăcută o clipă.

— Să vă mai dau ceva?

— Da, bineînţeles.

Olga Stepanovna deschise sertarul biroului şi scoase o cărticică asemănătoare cu volumaşul Blok. Era *Evanghelia*.

— Citiţi-o, citiţi-o. Mai ales *către Corinteni* a Apostolului Pavel.

Peste câteva zile i-am înapoiat cartea. Acea lipsă de religiozitate în care îmi trăisem întreaga viaţă conştientă n-a făcut din mine un creştin. Dar în lagăr n-am văzut oameni mai demni decât credincioşii. Decăderea morală invada sufletele tuturor şi numai credincioşii rezistau. Aşa fusese şi cu cincisprezece, şi cu cinci ani înainte.

În „cabina" doctoriţei Semeniak l-am cunoscut pe Vasea Şveţov, un şef de echipă în construcţii, şi el deţinut. Vasea Şevţov, un tânăr chipeş de vreo douăzeci şi cinci de ani, avea mare succes la toate doamnele din lagăr. În secţia condusă de Semeniak, venea s-o vadă pe dispeceriţa Nina. Flăcău inteligent şi capabil, el vedea multe lucruri şi le explica clar, dar mie mi-a rămas în minte dintr-un alt motiv. Odată l-am ocărât din pricina Ninei: rămăsese însărcinată.

„Ea s-a dat la mine, îmi răspunse Şveţov. Ce era să fac? Doar am crescut în lagăr. De mic am ajuns la închisoare. Am avut atâtea muieri de nu le pot număra, mă crezi sau nu. Şi mai ştii ceva? Cu niciuna nu m-am culcat măcar un ceas într-un pat. Ci pe unde s-a nimerit: ba într-o tindă, ba într-o magazie, aproape şi din mers. Mă crezi?"

Aşa mi-a povestit cel mai chipeş tânăr din spital.

Nikolai Sergheevici Minin, chirurg-ginecolog, conducea secţia de femei. Nouă nu ne-a ţinut cursuri, dar cu el am făcut practica, fără niciun fel de teorie.

În timpul viscolelor mari, clădirile aparţinând de spital erau înzăpezite până la acoperişuri şi te puteai orienta doar după fumul ce ieşea pe coşuri. În faţa fiecărei secţii se tăiau în zăpadă trepte în jos, spre uşa de intrare. Noi ieşeam din

cămin, escaladam nămetele, alergam spre secţia de femei, iar la opt şi jumătate intram în cabinetul lui Minin, ne puneam halatele şi, întredeschizând uşa, ne strecuram în încăpere. Avea loc raportul de gardă de cinci minute, când se făcea predarea serviciului de noapte. Minin, un bătrân corpolent cu barba căruntă, şedea încruntat la o măsuţă. Raportul asistentei de noapte se încheie şi Minin făcu un gest din mână. Toţi începură să vorbească între ei... Minin întoarse capul la dreapta. Asistenta-şefă adusese un păhăruţ cu un lichid albăstrui pe o tavă mică de sticlă. Mirosul era bine cunoscut. Minin luă păhăruţul, îl bău şi-şi netezi mustăţile cărunte.

— Lichior Noaptea albastră, spuse el făcând cu ochiul studenţilor.

Asistasem de câteva ori la operaţiile lui. Opera întotdeauna un pic cherchelit, dar ne asigura că n-o să-i tremure mâinile. Asistentele de la blocul operator confirmau spusele lui. Dar după operaţie, când se spăla pe mâini într-un lighean mare, degetele lui groase şi puternice tremurau mărunt şi el îşi cerceta cu tristeţe mâinile neascultătoare şi tremurătoare.

— Ţi-ai făcut treaba, Nikolai Sergheevici, ţi-ai făcut-o, murmură el încetişor.

A continuat însă să opereze încă nişte ani.

Înainte de Kolîma lucrase în Leningrad. Fusese arestat în 1937 şi doi ani a împins roaba în Kolîma. Fusese coautorul unui manual important de ginecologie. Numele celuilalt autor era Serebriakov.

După arestarea lui Minin, manualul a fost publicat doar sub semnătura lui Serebriakov. Minin n-a avut putere ca după eliberare să facă tot felul de demersuri şi să intenteze procese. A fost eliberat ca toţi ceilalţi, fără dreptul de a părăsi Kolîma. S-a pus pe băut şi mai tare, iar în 1952 s-a spânzurat în odaia sa din cătunul Debin.

În timpul revoluţiei, vechiul bolşevic Nikolai Sergheevici Minin dusese tratative cu ARA[227] în numele

227 American Relief Administration, organizaţie neguvernamentală din SUA, care a funcţionat din 1919 până în 1930. Cea mai cunoscută acţiune a ei este ajutorul dat Uniunii Sovietice în lichidarea foametei din anii 1921-1923. O contribuţie însemnată în problema foametei din

guvernului sovietic, se întâlnise cu Nansen. Mai târziu a ţinut cursuri la radio pe probleme antireligioase.

Toată lumea îl iubea foarte tare, lăsa impresia că voia binele oricui, deşi n-a făcut nimic pentru nimeni, nici de bine, nici de rău.

Doctorul Serghei Ivanovici Kulikov ne ţinea cursul despre tuberculoză. În anii ’30, cetăţenilor de pe Pământul cel Mare li se insuflase insistent ideea că între climatul Kolîmei şi cel al Orientului îndepărtat nu este nicio diferenţă. Că munţii Kolîmei ar favoriza tratarea tuberculozei sau măcar ar stabiliza starea bolnavilor de plămâni. Adepţii zeloşi ai acestei afirmaţii uitau că dealurile Kolîmei sunt acoperite de mlaştini, că râurile raioanelor aurifere îşi făcuseră vad printre mlaştini, că pădurile şi tundra Kolîmei erau locul cel mai dăunător pentru cei care aveau boli pulmonare. Uitau că aproape toţi evencii, iakuţii şi iukaghirii din Kolîma se îmbolnăveau de tuberculoză. În spitalele pentru deţinuţi nu prevăzuseră secţii pentru ftiziei. Dar bacilul Koch e bacilul Koch şi au fost nevoiţi să înfiinţeze asemenea secţii cât se poate de încăpătoare.

Ca înfăţişare, Serghei Ivanovici era cărunt şi hodorogit, evident cam surd, dar vioi la suflet şi la trup. Considera că materia sa de studiu era cea mai importantă şi se supăra dacă îl contrazicea cineva. Nu era guraliv, însă zâmbea şi îi străluceau ochii când auzea noutăţi importante din ziare.

Doctorul Kulikov a stat în lagăr zece ani, condamnat conform unui punct din articolul 58. După eliberare, a rămas deportat pe viaţă în Kolîma. Aici i s-a alăturat şi familia: bătrâna soţie şi fiica, şi ea ftiziolog.

Chimistul Boicenko conducea practica de laborator a cursanţilor. M-a ţinut minte de la examenul de admitere şi m-a tratat cu tot dispreţul cuvenit unui om care nu ştia chimie.

Cursul de boli nervoase ni-l ţinea Anna Israelevna Ponizovskaia. În acea vreme ea era liberă şi reuşise chiar să-şi susţină teza de doctor în ştiinţe. În detenţie a avut

---

URSS de la începutul anilor ’20 a avut şi exploratorul şi politicianul norvegian Fridtjof Nansen (1861-1930).

ocazia de-a lungul a câtorva ani să lucreze cu profesorul Skoblo, neuropatolog de vază, care a ajutat-o mult în redactarea tezei, după cum umbla vorba în spital. îl cunoscusem pe profesor înainte de a-l întâlni ea: în primăvara lui 1939 spălam împreună duşumelele în lagărul de tranzit din Magadan. Lumea e mică. Anna Israelevna era o doamnă deosebit de importantă. A acceptat cu amabilitate să ţină câteva prelegeri la cursurile de felceri. Prelegerile s-au desfăşurat într-o atmosferă atât de solemnă, încât eu n-am reţinut decât foşnetul rochiei sale negre şi mirosul pătrunzător de parfum. Niciuna dintre cursantele noastre n-avea parfum. E adevărat că bucătarul îi dăruise Nadiei Egorovna un flacon minuscul cu o apă de colonie ieftină, denumită Liliac, dar Nadia o mirosea atât de discret şi cu atâta lăcomie în timpul cursurilor, încât cu două rânduri mai în spate nu ajungea nici urmă de miros. Sau poate mă împiedica guturaiul cronic cu care mă alesesem în Kolîma.

Îmi amintesc că se aduseseră în clasă nişte planşe, probabil, scheme ale reflexului condiţionat, dar nu ştiu dacă au folosit la ceva.

S-a decis să nu se ţină cursuri despre bolile psihice, scurtând o programă şi aşa ciuntită. Profesori existau: de pildă, doctorul Sidkin, preşedintele comisiei de admitere la cursuri, era psihiatru.

Doctorul Zader, un maghiar pursânge, ne învăţa despre bolile de nas, gât şi urechi. O frumuseţe de bărbat cu ochi de berbec, doctorul Zader vorbea prost ruseşte şi aproape nu putea să transmită ceva cursanţilor. Se oferise să ne predea ca să mai înveţe ruseşte. Orele cu el erau indiscutabil o pierdere de vreme.

Noi îl sâcâiam cu întrebări pe Meerzon, care la vremea aceea fusese numit medic-şef al spitalului. „Cum am putea să ştim ce ne predă Zader?” „Ei, nu-i nimic dacă numai asta n-o să ştiţi”, ne răspundea Meerzon în stilul lui obişnuit.

Zader ajunsese în Kolîma imediat după război. În 1956 a fost reabilitat, dar acest lucru s-a petrecut la sfârşitul anului şi el s-a hotărât să nu se întoarcă în Ungaria. Pentru că primise o grămadă de bani la încheierea socotelilor cu Dalstroi-ul, s-a stabilit undeva în Sud. După ce a examinat

toţi cursanţii, cu doctorul Zader s-a întâmplat o istorie.

Doctorul János Zader, otorinolaringolog, era prizonier de război, adică partizan al lui Szálasi[228]. Avea o condamnare de cincisprezece ani. A învăţat repede ruseşte, era medic, trecuse vremea în care medicii erau duşi la muncile în comun (de altfel, această dispoziţie se referea doar la litera T, adică la troţkişti) şi, în plus, specialitatea lui – nas, gât, urechi – era cea mai deficitară la Kolîma. Opera şi trata bolnavii cu succes. Lucra în Secţia de chirurgie ca medic intern, o sarcină suplimentară pe lângă specialitatea lui de bază. La operaţiile abdominale îl asista de obicei pe Meerzon, şeful Secţiei de chirurgie. Într-un cuvânt, doctorului Zader îi mergea din plin, avea clientelă chiar şi în rândul populaţiei civile, se îmbrăca în haine civile, purta părul lung, era sătul, ar fi putut să se şi îmbete, numai că el nu punea picătură de alcool în gură. Popularitatea lui a tot crescut până în clipa când o întâmplare a lipsit spitalul nostru de prezenţa unui otorinolaringolog pentru multă vreme.

Totul a pornit de la eritrocit, adică de la globula roşie care trăieşte 21 de zile. Sângele viu uman se află într-un proces permanent de reînnoire. Dar scos din organism, nu poate trăi mai mult de 21 de zile. Secţia de chirurgie dispunea, aşa cum se cuvine, de propriul centru de transfuzie sangvină, unde se recolta sânge de la donatori, deţinuţi şi angajaţi civili. Civilii primeau o rublă pentru un centimetru cub, iar deţinuţii de zece ori mai puţin. Pentru un hipertensiv era un venit substanţial, i se luau 300-400 de grame pe lună: le dădeai, căci aveai nevoie pentru propriul tău tratament şi, în plus, primeai o raţie suplimentară şi bani. Dintre deţinuţi, donatori erau cei din personal (infirmierii ş.a.) care erau ţinuţi în spital tocmai pentru a dona sânge bolnavilor. Aici era nevoie de transfuzii cu sânge mai mult decât oriunde pe pământ, dar, firește, ele erau prescrise nu după indicaţiile medicale obişnuite (în situaţii de epuizare extremă, de pildă), ci doar înainte sau după operaţii sau în cazurile deosebit de grave din secţiile

228 Ferenc Szâlasi (1897-1946), liderul partidului de extremă dreapta, Partidul Crucilor cu Săgeţi, prim-ministru al Ungariei în 1944, executat în 1946 pentru crime de război şi înaltă trădare.

terapeutice.

În centrul de transfuzie sangvină exista întotdeauna o rezervă de sânge. Iar rezerva aceasta era mândria spitalului nostru. În celelalte spitale dacă se făceau transfuzii, ele se efectuau de la om la om. Donatorul şi primitorul erau lungiţi pe mese alăturate în timpul unei asemenea proceduri.

Sângele cu termen expirat de conservare se arunca.

În apropierea spitalului se afla un sovhoz de creştere a porcilor unde din timp în timp, la tăierea porcilor, se aduna sângele şi se aducea la spital. Aici în sânge se turna o soluţie de citrat de sodiu pentru prevenirea coagulării şi preparatul rezultat se administra bolnavilor pe cale orală. Era un soi de hematogen improvizat, foarte hrănitor şi bine primit de bolnavii a căror mâncare consta în tot felul de supe chioare şi caşe din arpacaş. Distribuirea hematogenului bolnavilor nu era o noutate. Într-o zi, doctorul Meerzon, şeful Secţiei de chirurgie, a plecat într-o deplasare şi la conducerea secţiei a revenit doctorului Zader.

În timpul unei inspecţii prin secţie, s-a simţit dator să viziteze şi centrul de transfuzii unde a descoperit că o rezervă însemnată de sânge avea termenul expirat, iar infirmiera l-a anunţat că intenţionează să-l arunce. Doctorul Zader s-a mirat. „Chiar trebuie să fie aruncat?”, întrebă el. Infirmiera i-a răspuns că aşa se procedează întotdeauna.

— Turnaţi sângele ăsta în ceainice şi daţi-l *per* os[229] bolnavilor în stare gravă, dispuse Zader.

Infirmiera a împărţit sângele şi bolnavii au fost foarte mulţumiţi.

— De-acum înainte să împărţiţi în felul acesta bolnavilor tot sângele învechit, a spus ungurul.

Aşa a început obiceiul de a se împărţi în saloane sângele donatorilor. Când s-a întors, şeful secţiei a făcut un tărăboi de zile mari, cum că, nici mai mult, nici mai puţin, fascistul Zader le dă bolnavilor să bea sânge uman. Pacienţii au aflat povestea asta în aceeaşi zi, căci în spitale zvonurile se răspândesc mai repede decât în închisori, iar

229 Pe cale orală (în lat., în orig.).

cei care primiseră sânge cu ceva timp înainte au început să vomite. Zader a fost dat afară din spital fără nicio explicaţie şi raportul detaliat care-l acuza de toate crimele posibile a plecat în zbor la Direcţia sanitară. Descumpănit, Zader a încercat să explice că în principiu nu e nicio diferenţă între sângele dat prin transfuzie şi cel luat pe gură, că sângele acesta este cea mai bună hrană suplimentară, dar nu l-a ascultat nimeni. L-au ras în cap, i-au confiscat scurta de om liber şi l-au transferat în ţinută de arestat în brigada lui Lourie, la tăiat copaci. Numele doctorului Zader n-a apucat să fie înscris pe panoul stahanoviştilor din exploatarea forestieră, că apăru o comisie de la Direcţia sanitară care nu era îngrijorată defel de modalitatea transfuziei sangvine, ci de faptul că pacienţii cu probleme gât-urechi rămăseseră fără medic. Printr-o întâmplare fericită, comisia era condusă de un maior din Serviciul medical, proaspăt demobilizat din armată, care lucrase pe toată durata războiului în secţiile de chirurgie ale batalionului medico-sanitar. Luând cunoştinţă de „acuzaţiile” aduse doctorului Zader, n-a putut nicicum să înţeleagă care era problema. De ce era pedepsit Zader? După ce i s-a explicat că Zader a distribuit sânge uman bolnavilor – „le-a dat să bea sânge” –, maiorul a spus ridicând din umeri:

— Pe front am făcut chestia asta timp de patru ani. Şi aici de ce n-ar trebui? Pur şi simplu nu înţeleg, sunt de prea puţină vreme aici.

Zader a fost readus din pădure la Secţia de chirurgie, în pofida protestului scris al brigadierului de la exploatarea forestieră care considera că din nu se ştie ce capriciu i se lua cel mai bun tăietor de lemne.

Dar Zader îşi pierduse interesul pentru muncă şi n-a mai propus niciun fel de raţionalizare.

Doctorul Doktor era un ticălos sadea. Umbla vorba că era şperţar şi apucător, dar existau oare şefi în Kolîma cu alte obiceiuri? Era răzbunător şi intrigant, însă şi lucrul acesta era scuzabil.

Doctorul Doktor îi ura pe deţinuţi. Nu că ar fi fost suspicios sau s-ar fi purtat rău cu ei. Nu, el îi tiraniza, îi umilea zi de zi şi ceas de ceas, le căuta pricină, îi jignea şi-şi folosea din plin puterea nemărginită (în limitele

spitalului) ca să umple carcerele şi sectoarele disciplinare. Nu-i socotea oameni pe foştii deţinuţi, iar pe doctorul Traut, de pildă, l-a ameninţat nu o dată că nu va sta pe gânduri să-i dea o nouă condamnare. În fiecare zi în locuinţa lui se căra ba peşte proaspăt – o brigadă de „bolnavi" îl pescuia cu plasele pe mare –, ba legume de seră, ba carne de la sovhozul de creştere a porcilor, şi toate astea în cantităţi suficiente să-l sature chiar şi pe Gulliver. Doctorul Doktor avea un servitor, un *cinevalnti* din rândul deţinuţilor, care îl ajuta în dobândirea acestor cadouri. De pe Continent, pe adresa doctorului Doktor veneau pachete cu mahorcă – valuta Kolîmei. A fost directorul spitalului ani buni, până când un alt gangster l-a dat, în sfârşit, la o parte. Şefului lui Doktor cota-parte i s-a părut prea mică.

Dar toate acestea s-au petrecut mai târziu, căci în perioada cursurilor doctorul Doktor fusese ţar şi zeu atotputernic. În fiecare zi se organizau şedinţe unde Doktor ţinea discursuri orientate solid spre cultul personalităţii.

De asemenea, era un mare maestru a tot felul de rapoarte defăimătoare şi era în stare să întocmească dosare oricui.

A fost un director răzbunător, răzbunător de cea mai joasă speţă.

— Nu m-ai salutat când ne-am întâlnit, aşa că o să scriu un denunţ, nu un simplu denunţ, ci un raport oficial. O să scriu că eşti „troţkist activ şi duşman al poporului" şi poţi să fii liniştit: mina disciplinară ţi-e asigurată.

Cursurile – propria lui creaţie – l-au supărat pe doctorul Doktor. Erau prea mulţi cursanţi din rândul 58-iştilor şi doctorul Doktor se temea pentru cariera lui. Administrator tipic al anului 1937, doctorul Doktor şi-a dat demisia de la Dalstroi la sfârşitul anilor '40, dar, văzând că totul rămâne ca înainte şi că pe Continent trebuie să muncească, s-a întors la slujba din Kolîma. Deşi ar fi trebuit să-şi redobândească sporurile procentuale prin serviciile prestate, Doktor s-a rostuit în situaţia dinainte.

Vizitând cursurile înaintea examenelor de absolvire, doctorul Doktor a ascultat binevoitor raportul despre succesele cursanţilor, şi-a rotit de jur-împrejur ochii sticloşi, de un albastru-deschis, şi a întrebat:

— Dar ventuze ştie să pună toată lumea?

Drept răspuns au izbucnit hohotele de râs respectuoase ale profesorilor şi „studenţilor”. Vai! Taman ventuze nu învăţaserăm să punem: nimeni nu se gândise că această procedură simplă ar avea ceva secrete.

Bolile de ochi le preda doctorul Loskutov. Am avut norocul să-l cunosc şi să muncesc ani la rând împreună cu Feodor Efimovici Loskutov, una dintre figurile cele mai remarcabile ale Kolîmei. Comisar de batalion în timpul Războiului Civil – în plămânul stâng i se înfipsese pentru totdeauna un glonţ tras de Kolceak –, Loskutov studiase Medicina la începutul anilor ’20 şi lucrase ca medic militar în armată. O glumă întâmplătoare la adresa lui Stalin îl adusese în faţa tribunalului militar. Venise la Kolîma cu o condamnare pe trei ani şi în primul an muncise ca lăcătuş la mina Partizanul. Apoi i s-a permis să lucreze ca medic. Condamnarea lui de trei ani se apropia de sfârşit. Acea perioadă este cunoscută în Kolîma şi în întreaga Rusie sub numele de *garanşcina*, deşi mai corect ar fi trebuit să fie numită *pavlovşcina*, după numele adjunctului de atunci al Dalstroi-ului. Colonelul Garanin era doar adjunctul lui Pavlov, şeful lagărelor, dar el era preşedintele „troicii execuţiei prin împuşcare”, care a semnat listele nesfârşite de condamnaţi la moarte pe durata întregului an 1938. În acel an era cumplit să fii eliberat ca 58-ist. Pe toţi cei care-şi încheiau sentinţa îi ameninţa un nou „dosar” inventat, fabricat, aranjat. Stăteai mai liniştit dacă aveai o condamnare de zece sau cincisprezece ani, nu de trei sau cinci. Respirai mai uşor.

Loskutov a fost condamnat din nou – de „troika kolâmiană” în frunte cu Garanin – la zece ani. Doctor capabil, el s-a specializat ca oculist, făcea operaţii, era un specialist nepreţuit. Direcţia sanitară îl ţinea în apropierea Magadanului, la kilometrul 23, iar la nevoie îl duceau sub escortă în oraşul Magadan pentru consultaţii şi operaţii. Unul dintre ultimii doctori de zemstvă[230], Loskutov era doctor universal: putea să facă operaţii abdominale mai

230 Zemstvo, administraţie locală în Rusia ţaristă, aleasă de nobilime şi de clasele avute (rus.).

simple, ştia ginecologie şi era specialist în bolile de ochi.

În 1947, când noua sentinţă se apropia de sfârşit, ofiţerul politic Simonovski i-a fabricat un nou dosar. În spital arestaseră câţiva felceri şi asistente, condamnaţi apoi cu sentinţe diferite. Iar Loskutov a primit din nou zece ani. De astă dată s-a insistat să fie îndepărtat de Magadan şi transferat în Berlag, un lagăr nou cu regim forţat din interiorul Kolîmei pentru recidivişti politici. Timp de câţiva ani conducerea spitalului a izbutit să-l apere pe Loskutov de Berlag, dar până la urmă tot a ajuns acolo, iar din *a treia condamnare*! a fost eliberat în 1954, scăzându-i-se zilele lucrate. În 1955 a fost reabilitat total pentru toate cele trei condamnări.

În momentul eliberării avea un schimb de lenjerie de corp, o cămaşă cazonă şi o pereche de pantaloni.

Om cu înalte calităţi morale, doctorul Loskutov şi-a dedicat întreaga activitate medicală, toată viaţa de medic de lagăr unui singur obiectiv: să-i ajute permanent şi cu folos pe bolnavi, mai ales pe deţinuţi. Ajutorul acesta nu era nici pe departe doar medical, întotdeauna ba interna pe cineva, ba recomanda pe altcineva pentru o slujbă, la externarea din spital. Mereu avea o gură de hrănit sau aducea daruri: unuia o priză de tutun, altuia o bucată de pâine.

Bolnavii se considerau norocoşi dacă nimereau în secţia lui (lucra ca terapeut).

Tot timpul făcea demersuri, mergea de colo-colo, scria.

S-a comportat astfel nu o lună, nu un an, ci zi de zi de-a lungul a douăzeci de ani, primind de la autorităţi doar termene suplimentare de pedeapsă.

Din istorie mai ştim o asemenea persoană. Acesta a fost medicul de închisoare, Feodor Petrovici Haas[231], despre care A.F. Koni a scris o cărţulie. Dar Haas a trăit în alte vremuri. Erau anii ’60 ai secolului trecut, perioada de avânt moral al societăţii ruseşti. Anii ’30 ai secolului XX nu s-au putut lăuda cu un astfel de avânt. Într-o atmosferă de

231 F.P. Haas a murit în 1853 (n. ed. rus). Medic de origine germană, stabilit la Moscova, care se ocupa cu îngrijirea deţinuţilor.

denunţuri, calomnii, pedepse, nedreptăţi, de condamnări venite una după alta în dosare fabricate cu ajutorul provocatorilor, era mult mai greu să faci fapte bune decât în timpul lui Haas.

Vreunui pacient Loskutov îi aranja plecarea pe Continent, ca invalid, altuia îi căuta o muncă mai uşoară, fără să-l întrebe nimic, dispunea de soarta lui într-un fel inteligent şi folositor.

Feodor Efimovici Loskutov nu era prea instruit în sensul şcolăresc al cuvântului: intrase la Institutul de Medicină fără o pregătire specială. Dar a citit mult, a observat cu atenţie viaţa, a reflectat îndelung şi a avut o gândire liberă asupra celor mai diferite subiecte. Era un om educat, cu un orizont larg.

Modest în cel mai înalt grad, cumpănindu-şi pe îndelete judecăţile, era o persoană remarcabilă. Avea un singur neajuns: ajutorul lui era, în opinia mea, prea nediferenţiat şi de aceea blatarii încercau „să pună şaua pe el”, simţindu-i faimosul punct slab. Dar mai târziu s-a descurcat bine şi în problema aceasta.

Trei condamnări la muncă în lagăr, viaţa zbuciumată din Kolîma, plină de umilinţe, cu ameninţările autorităţilor, cu nesiguranţa zilei de mâine nu l-au făcut pe Loskutov nici sceptic, nici cinic.

Chiar şi în libertate deplină, după ce a obţinut reabilitarea şi o sumă consistentă de bani, el a continuat să-şi împartă banii cui avea nevoie, să-i ajute pe ceilalţi, fără să aibă un al doilea schimb de lenjerie de corp, deşi primea câteva mii de ruble pe lună.

Aşa era profesorul nostru de boli de ochi. După terminarea cursurilor mi-a fost dat să lucrez câteva săptămâni – primele mele săptămâni de felcer – tocmai cu Loskutov. Prima seară s-a încheiat în sala de tratament. A fost adus un bolnav cu un abces la gât.

— Ce avem aici? m-a întrebat Loskutov.

— Un abces la gât.

— Şi cum se tratează?

— Se scoate puroiul, având grijă ca bolnavul să nu se înece cu lichidul.

— Pune instrumentele la fiert.

Am pus instrumentele în sterilizator, le-am fiert şi l-am chemat pe Loskutov:

— E gata.

— Aduceţi pacientul.

Bolnavul se aşează cu gura deschisă pe un taburet. Un bec îi lumina laringele.

— Spălaţi-vă pe mâini, Feodor Efimovici.

— Nu, dumneata o să te speli, îmi spuse Loskutov. Operaţia asta o s-o faci dumneata.

O sudoare rece mă trecu pe spate. Dar eu ştiam, ştiam prea bine că atâta vreme cât nu faci un lucru cu mâinile tale, nu poţi pretinde că eşti capabil să-l faci. Ceea ce-ţi pare simplu devine brusc peste puterile tale, iar ceea ce e complicat – incredibil de simplu.

M-am spălat pe mâini şi m-am apropiat hotărât de pacient. Ochii lui larg deschişi mă priveau speriaţi şi plini de reproş.

Mi-am calculat gesturile şi am străpuns abcesul care copsese cu vârful bont al bisturiului.

— Capul! Capul! strigă Feodor Efimovici.

Am reuşit să aplec înainte capul pacientului care a expectorat puroiul direct pe poalele halatului meu.

— Păi asta e tot. Dar halatul trebuie să ţi-l schimbi.

A doua zi, Loskutov m-a trimis în secţia ambulatorie a spitalului, unde erau semiinvalizii, să le iau tensiunea arterială. Am luat aparatul Riva-Rocci şi am măsurat tensiunea tuturor celor şaizeci de pacienţi, notând-o apoi pe o hârtie. Erau hipertensivi. Le-am măsurat tensiunea o săptămână întreagă, de zece ori la fiecare, şi numai după aceea Loskutov mi-a arătat fişele acestor bolnavi.

Am fost bucuros să fac măsurătorile de unul singur. Mulţi ani mai târziu mi-am dat seama că metoda de a mă acomoda în linişte fusese premeditată. La prima ocazie în care se impunea decizie rapidă şi mână fermă trebuia să mă comport altfel.

În fiecare zi descopeream ceva nou şi în acelaşi timp bine ştiut din materia predată la curs.

Feodor Efimovici nu-i denunţa pe simulanţi şi pe cei care-şi agravau simptomele.

„Doar li se pare că sunt simulanţi şi agravanţi, spunea

Loskutov cu tristeţe. Aceştia sunt mult mai bolnavi decât o cred ei înşişi. Simularea şi agravarea intenţionată a simptomelor pe fondul distrofiei alimentare şi al marasmului psihic, prezente în viaţa de lagăr, sunt un fenomen de nedescris, de nedescris...”

Aleksandr Aleksandrovici Maliński, care ne preda medicina internă, era un sangvin curat şi bine hrănit, un om plin de viaţă, mereu proaspăt ras, cărunt, care începuse să se îngraşe. Avea buzele roz-întunecat, în formă de inimă. Aluniţele aristocratice pe picioruşe lungi îi tremurau pe spinarea stacojie, cum le apărea cursanţilor în baia spitalului sau la baia de aburi. Era singurul medic din Kolîma, poate chiar singurul om din Kolîma, care dormea într-o cămeşoaie bărbătească, lungă până la glezne, cusută de comandă. Lucrul acesta s-a văzut în timpul incendiului din secţia lui. Incendiul a fost stins în grabă şi a fost uitat repede, dar nu şi cămeşoaia de noapte a doctorului Maliński despre care toată lumea din spital a vorbit luni întregi.

Fost lector de cursuri de perfecţionare ale medicilor, la Moscova, s-a acomodat greu cu nivelul de cunoştinţe al cursanţilor.

Între lector şi auditori se simţea întotdeauna o răceală, care-i îndepărta sufleteşte. Aleksandr Aleksandrovici ar fi vrut să rupă vălul acesta, dar nu ştia cum s-o facă. A născocit câteva anecdote cam vulgare, însă nici aşa obiectul cursului său n-a devenit mai accesibil.

Material grafic? Până şi la orele de anatomie ne-am descurcat fără schelet. Umański ne-a desenat cu creta pe tablă oasele cu pricina.

Maliński ne preda străduindu-se din tot sufletul să ne dea cât mai multe informaţii. Cunoştea foarte bine viaţa de lagăr – fusese arestat în 1937 – şi la cursuri ne dădea multe sfaturi importante în privinţa eticii medicale în varianta concentraţionară. „Învăţaţi să daţi crezare bolnavului”, ne îndemna cu ardoare Aleksandr Aleksandrovici, ţopăind pe lângă tablă şi ciocănind în ea cu creta. Vorbea despre sciatică şi lumbago, dar noi ne dădeam seama că îndemnul viza lucruri mai importante: era vorba de atitudinea *adevăratei* medicine în lagăr, de faptul că monstruozitatea

vieţii de lagăr nu trebuie să abată medicul de la adevărata lui cale.

Îi eram mult îndatoraţi lui Maliński pentru informaţiile şi cunoştinţele sale şi îi recunoşteam meritele, în pofida tendinţei lui de totdeauna – cum ni se părea nouă – de a ne ţine la o distanţă considerabilă, lucru care, din păcate, nu ne trezea simpatia.

Aleksandr Aleksandrovici suporta bine climatul Kolîmei. După reabilitare, la dorinţa lui, a rămas să-şi ducă viaţa până la capăt în Seimcean, într-o gospodărie colectivă din Kolîma unde se cultivau zarzavaturi.

Aleksandr Aleksandrovici citea regulat ziarele, dar nu-şi împărtăşea părerile cu nimeni: experienţa, experienţa... în privinţa cărţilor, nu le citea decât pe cele de medicină.

Directoarea cursurilor era o angajată civil, doctoriţa Tatiana Mihailovna Ilina, sora lui Serghei Ilin, faimosul fotbalist, cum se recomanda ea însăşi. Tatiana Mihailovna era o doamnă care se străduia până în cel mai mic detaliu să fie pe placul autorităţilor. Făcuse o carieră strălucită în Kolîma. Slugărnicia ei spirituală aproape nu avea limite. Odată m-a rugat să-i dau ceva „mai bun” de citit. I-am adus o comoară: un volumaş de Hemingway care cuprindea *Coloana a cincea* şi *48 de povestiri*[232]. Ilina a întors pe-o parte şi pe alta cartea cu copertă vişinie şi a răsfoit-o.

— Nu, luaţi-o înapoi: e un lux, iar noi avem nevoie de pâine neagră.

Evident, erau cuvintele ipocrite ale altcuiva, le pronunţase cu plăcere, dar nu chiar fără rost. După un asemenea afront, am renunţat să mai joc rolul de consilier literar al doctoriţei Ilina.

Tatiana Mihailovna era măritată. În Kolîma venise cu cei doi copii, în calitate de soţie. Soţul ei, ofiţer activ, semnase după război un contract cu Dalstroi şi sosise cu soţia în zona de Nord-Est: acolo putea beneficia de raţii de ofiţer, de grade şi privilegii, iar familia lui era mare, cu doi copii. Fusese numit şeful unei secţii politice dintr-o Direcţie minieră din Kolîma – funcţie însemnată, aproape ca cea de

232 Titlul volumului este The Fifth Column and the First Forty-Nine Stories (Coloana a cincea şi Primele patruzeci şi nouă de povestiri).

general, şi în plus cu perspective de viitor. Dar Nikolaev – acesta era numele soţului Tatianei Nikolaeva – era un om cu spirit de observaţie şi cinstit, nici pe departe un carierist. Văzând bunul plac, specula, denunţurile, hoţiile, intrigile, lăcomia, şperţurile şi delapidările din bunurile publice, ca şi toate cruzimile la care se pretau şefii din Kolîma împotriva deţinuţilor, Nikolaev a început să bea. Înţelegea influenţa demoralizatoare a cruzimii omeneşti pe care o condamna cu tărie şi fără drept de apel. Viaţa i se dezvăluia în ipostazele ei cele mai cumplite, mai cumplite decât în anii petrecuţi pe front. Nu era nici şperţar, nici ticălos. A început să bea.

A fost repede îndepărtat din funcţia de şef al secţiei politice şi într-un timp scurt – în doar doi-trei ani – a refăcut drumul carierei, de sus în jos, ajungând într-o funcţie prost plătită şi neînsemnată, dar cu muncă puţină, cea de inspector KVC[233] din cadrul spitalului pentru deţinuţi. Pescuitul a devenit pasiunea lui de nevoie. Nikolaev se simţea mai bine, mai liniştit în adâncurile taigalei, pe malul râului.

Tatiana Mihailovna nu l-a urmat. Dimpotrivă, a intrat în partid şi a început să-şi construiască o carieră. Şi-au împărţit copiii, fata a revenit tatălui, iar băiatul – mamei.

Dar toate acestea s-au petrecut mai târziu, acum doctoriţa Ilina ne conducea cursurile cu grijă şi mult tact. Pentru că se temea de deţinuţi, se străduia să aibă cât mai puţine contacte cu noi, ba chiar se pare că nu-şi luase încă un servitor dintre condamnaţi.

Chirurgia – cea generală şi cea specializată – ne-o preda Meerzon. Ca discipol al lui Spasokukotski, Meerzon era un chirurg de mare viitor, destinat unei însemnate cariere ştiinţifice. Dar era căsătorit cu o rubedenie a lui Zinoviev[234] şi în 1937 a fost arestat şi condamnat la zece ani ca şef al unei organizaţii teroriste şi anticomuniste, care

---

233 Abreviere pentru Secţia cultural-educativă.

234 Grigori Evseevici Zinoviev (1883-1936), politician sovietic. După moartea lui Lenin (1924), a făcut parte din troika aflată la putere, alături de Stalin şi Lev Kamenev. A participat la înlăturarea lui Troţki, dar a ajuns victimă a Marii Epurări staliniste. A fost executat în 1936 şi reabilitat post-mortem în 1988.

comisese acte de sabotaj... în 1946, când s-au deschis cursurile de felceri, tocmai fusese eliberat. (La muncile în comun fusese mai puţin de un an, aproape toată perioada de detenţie lucrase ca medic chirurg.) Pe atunci începuse moda domiciliului forţat pe viaţă, aşa că şi Meerzon a fost „legat de glie” pe viaţă. Abia eliberat, era extrem de precaut, extrem de oficial şi inaccesibil. Un destin promiţător făcut ţăndări şi furia îşi căutau o ieşire şi o găsiseră în vorbe de duh, în ironii...

Orele sale de curs erau strălucite. Meerzon fusese lipsit timp de zece ani de munca lui preferată, cea didactică – conversaţiile în treacăt cu asistentele în blocul operator nu se puneau, desigur, la socoteală şi acum, pentru prima oară, vedea în faţa lui un auditoriu, „studenţi”, cursanţi avizi să capete cunoştinţe medicale. Componenţa pestriţă a studenţilor nu-l deranja. Lecţiile sale au fost de la bun început înflăcărate şi captivante. Primul sondaj al cunoştinţelor a fost ca o găleată cu apă rece aruncată peste impetuosul Meerzon. Auditoriul era prea ignorant: cuvinte ca „element” şi „formă” aveau nevoie de explicaţii şi încă de unele amănunţite. Meerzon îşi dădea seama de lucrul acesta şi era nespus de amărât, dar nu lăsa să se vadă şi se străduia să se adapteze la nivelul cursanţilor. Trebuia să se coboare la nivelul celor mai slabi: finlandeza Aino, şeful de magazin Silantiev şi alţii.

— Se formează o fistulă, spuse profesorul. Cine ştie ce e o fistulă?

Tăcere.

— Este o gaură, o gaură de felul...

Orele şi-au pierdut din strălucire, păstrându-şi însă conţinutul profesional.

Cum se cade unui chirurg, Meerzon trata cu un vădit dispreţ toate celelalte ramuri ale Medicinei. În secţia sa, ridicase grija personalului pentru sterilizare la o cotă apropiată de cea din capitală, impunând o respectare meticuloasă a cerinţelor din clinicile de chirurgie. În celelalte secţii se purta cu neglijenţă voită. Când venea la vreo consultaţie în oricare altă secţie, nu-şi scotea scurta îmblănită şi căciula şi se aşeza pe marginea patului bolnavului cu scurta pe el. O făcea intenţionat şi gestul

părea ofensator. Saloanele erau totuşi curate şi, după plecarea doctorului, infirmierele ştergeau bombănind multă vreme urmele ude ale cizmelor de pâslă ale lui Meerzon. Era una dintre distracţiile chirurgului. Avea limba ascuţită şi era întotdeauna gata să-şi verse pe vreun terapeut toată fierea, mânia şi nemulţumirea împotriva lumii întregi.

La ore însă nu se distra. Într-o formulare clară, precisă şi exhaustivă, ştia să găsească exemple pe înţelesul tuturor, imagini expresive, şi se bucura când vedea că asimilarea mergea bine. Era chirurgul-şef al spitalului şi, mai târziu, a ajuns director; la cursurile noastre, opinia lui avea o importanţă hotărâtoare în toate problemele interne legate de studiu. Toate acţiunile sale din faţa studenţilor, toate conversaţiile erau bine gândite şi raţionale.

În prima zi când am asistat la o operaţie adevărată, înghesuiţi într-un colţ al sălii de operaţie, îmbrăcaţi pentru prima oară în halate sterile, având pe faţă fantasticele măşti parţiale de tifon, opera Meerzon. îl asista ca întotdeauna aceeaşi soră medicală – Nina Dmitrievna Harcenko, o angajată cu contract, secretara organizaţiei de comsomol a spitalului. Meerzon îi dădea comenzi sacadate:

— Penseta!... Acul!

Harcenko apuca de pe măsuţă instrumentele şi i le punea cu grijă în mâna întinsă lateral, strânsă în mănuşa de cauciuc galben-deschis.

Odată însă nu-i dădu ce trebuia şi Meerzon înjură vulgar şi, cu o mişcare nervoasă a mâinii, aruncă penseta pe jos. Penseta zăngăni, Nina Dmitrievna roşi şi-i dădu temătoare instrumentul cerut.

Ne-am necăjit pentru Harcenko şi ne-am înfuriat pe Meerzon. Socoteam că nu trebuia să procedeze aşa. Măcar de dragul nostru, dacă el era atât de mitocan.

După operaţie, ne-am adresat Ninei Dmitrievna, arătându-i compasiunea noastră.

— Măi copii, chirurgul e răspunzător pentru operaţie, ne-a spus ea pe un ton grav şi confidenţial.

În glasul ei nu era nici tulburare, nici supărare.

Parcă înţelegând tot ce se petrecea în sufletul neofiţilor, Meerzon şi-a dedicat următorul curs unei teme speciale. A fost un curs strălucit despre răspunderea

chirurgului, despre voinţa chirurgului, despre necesitatea să frângă voinţa bolnavului, despre psihologia medicului şi a pacientului.

Cursul a stârnit un entuziasm unanim şi din clipa aceea în cercul nostru de cursanţi l-am pus pe Meerzon mai presus de toţi ceilalţi.

La fel de strălucit, ba chiar de-a dreptul poetic, a fost cursul despre „mâinile chirurgului”, unde expunerea despre esenţa profesiei de medic şi noţiunea de sterilizare s-a derulat într-o atmosferă incandescentă. Meerzon vorbea ca pentru el însuşi, aproape fără să-şi privească ascultătorii. Cursul lui conţinea multe istorii. De pildă, cum a fost cuprinsă de panică clinica lui Spasokukotki când bolnavii s-au trezit cu o infecţie misterioasă în urma unor operaţii sterile şi s-a descoperit că totul pornise de la negul de pe degetul asistentului. A fost un expozeu despre structura pielii şi despre necesitatea ca în chirurgie totul să fie ireproşabil. Ne-a mai explicat de ce nici chirurgii, nici asistentele sau felcerii de la secţia de chirurgie nu au dreptul să participe la muncile „echipelor de şoc” din lagăr, să facă muncă fizică. În spatele spuselor sale, noi am văzut lupta pasionată a chirurgului Meerzon, de-a lungul multor ani, împotriva autorităţilor inculte ale lagărelor.

Uneori, în zilele de verificare a cunoştinţelor asimilate, Meerzon reuşea să termine examinarea noastră mai repede decât îşi propusese. Restul timpului era dedicat celor mai interesante istorii „apropo de”: despre eminenţi chirurgi ruşi, despre Oppel, Feodorov şi mai ales despre Spasokukotki, pe care Meerzon îl diviniza. Totul releva fineţe de spirit, inteligenţă şi ne era de folos, totul era cât se poate de autentic. Ni s-a schimbat felul de a vedea viaţa, am ajuns cadre medicale datorită lui Meerzon. Ne-am deprins să gândim medical şi am studiat cu succes. Fiecare dintre noi a devenit altul după cursul de optsprezece luni, alcătuit după programa şcolii de doi ani.

Mai târziu, Meerzon s-a mutat în Neksikan, în Direcţia de Vest. În 1952 a fost brusc arestat şi dus la Moscova: au încercat să-l „ataşeze” la procesul medicilor şi a fost eliberat împreună cu ceilalţi în 1953. Întors în Kolîma, n-a mai lucrat aici multă vreme, temându-se să rămână într-un

loc atât de nesigur şi de periculos. A plecat pe Continent.

Spitalul avea şi un club, dar cursanţii nu-l frecventau, în afara fetelor, a lui Jenea Kaţ şi a lui Borisov.

Ni se părea un sacrilegiu să irosim fie şi doar o oră liberă pe altceva decât pe studiu. Studiam zi şi noapte. La început am încercat să-mi trec notiţele pe curat, într-un caiet, dar n-am avut nici timp, nici hârtie.

Spitalul lagărului era deja plin de oameni veniţi de la război: emigranţi ruşi din Manciuria, prizonieri japonezi cărora în loc de pâine li se dădea orez – sute de oameni condamnaţi ca spioni de tribunalele militare. Dar toate acestea încă nu atinseseră amploarea represaliilor de mai târziu, când spre sfârşitul perioadei de navigaţie din 1946, în plin decembrie s-au folosit pompele de incendiu pentru a uda cu apă cinci mii de deţinuţi aduşi pe vaporul KIM, în timpul unei traversări prelungite. Munca de a transporta şi de a amputa membre ale acestor oameni degeraţi am făcut-o ca felceri cu drepturi depline, şi nu în Magadan.

În fiecare zi am fost chinuiţi de îndoieli: nu cumva o să închidă cursurile? Zvonurile, unul mai teribil ca altul, nu ne lăsau să dormim. Dar cursurile mergeau pas cu pas mai departe şi, în sfârşit, a venit ziua când cei mai văicăreţi şi scepticii au putut răsufla uşuraţi.

Trecuseră trei luni şi cursurile continuau. Apărură noi îndoieli: o să luăm sau nu examenul de absolvire? Căci cursurile fuseseră o întreprindere pe deplin oficială şi ne dădeau dreptul să tratăm pacienţi. E adevărat că în 1953 Secţia sanitară a Dalstroi-ului explicase celor de la Administraţia orăşenească de sănătate din Kalinin că absolvenţii acestor cursuri pot să-şi folosească diploma doar în Kolîma, dar aceste limitări stranii n-au fost luate în seamă peste tot.

Ne întrista foarte tare că programa fusese prescurtată şi ne dădea dreptul să muncim doar ca asistenţi şi asistente medicale. Dar şi acest lucru era secundar. Cel mai rău era că nu ne dădeau niciun fel de act în mână. „Certificatele vor fi incluse în dosarele voastre personale”, ne-a explicat Ilina. S-a văzut că în dosarele noastre nu era nici urmă a pregătirii medicale. După eliberare, unul dintre noi a trebuit să adune mărturii confirmate de profesorii de la cursuri.

După trei luni de studiu, timpul a început să se scurgă foarte repede. Ziua apropiată a examenelor nu ne bucura, ele făceau un bilanţ al vieţii noastre minunate la kilometrul 23. Noi, cei care văzuserăm Kolîma, veterani ai anului 1937, ştiam că n-o să avem viaţă mai bună. Eram îngrijoraţi şi trişti, dar cu moderaţie, pentru că traiul în Kolîma ne învăţase să nu ne facem planuri mai departe de ziua următoare.

Se apropia ziua examenului. De-acum se vorbea pe faţă că spitalul va fi mutat cu 500 de kilometri mai în adâncul taigalei, pe malul stâng al râului Kolîma, în cătunul Debin.

Cu o lună înainte de încheierea cursurilor s-a organizat un examen de probă la toate materiile. N-am dat importanţă acestui fapt şi numai după examenul de absolvire am înţeles că biletele pe care cursanţii le-au primit la examenul adevărat au cuprins – la toate materiile – aceleaşi subiecte ca la examenul preliminar. Fireşte că membrii comisiei – conducerea superioară a Serviciului sanitar al Dalstroi-ului – puteau să pună şi puneau întrebări suplimentare. Dar temeiul încrederii în sine a absolventului care putea să facă o impresie bună examinatorului se afla în biletul norocos cu subiecte cunoscute. îmi amintesc şi acum subiectul care mi-a picat la chirurgie: *Dilatarea varicoasă a venelor*.

Chiar înainte de examene a circulat zvonul liniştitor că vor fi trecuţi toţi, absolut toţi, că nimeni nu va fi privat de modestele drepturi în domeniul medicinei. Zvonul s-a adeverit.

Încetul cu încetul cunoştinţele noastre s-au consolidat şi s-au îmbogăţit. Nu mai eram nişte străini în spital, ci iniţiaţi, membri ai măreţului „ordin” medical. Aşa ne priveau şi medicii, şi pacienţii.

Încetaserăm să mai fim oameni obişnuiţi. Eram specialişti.

Pentru prima oară în Kolîma mă simţeam o persoană folositoare – spitalului, lagărului, vieţii, mie însumi. Mă simţeam un om cu drepturi depline la care nimeni nu mai putea să ţipe sau să-l batjocorească.

Şi deşi mai târziu mulţi şefi mă băgau la carceră

pentru diverse delicte – reale şi născocite – împotriva regimului de lagăr, chiar şi acolo rămâneam om, un om folositor în spital. Îndată ce ieşeam din carceră, mă întorceam la munca de felcer.

Sfărâmat în bucăţi, amorul meu propriu primise acel clei necesar, cimentul cu care puteam reface întregul sfărâmat.

Cursurile se apropiau de sfârşit şi tinerii îşi găsiseră fete, aşa cum se cuvenea. Dar cei mai în vârstă nu-şi permiteau ca iubirea să se amestece în viitorul lor. Iubirea era o miză prea ieftină în jocul lagărului. De-a lungul anilor ne învăţaseră să ne abţinem şi reuşiseră din plin.

Vanitatea mea exarcebată creştea tot mai mult. Mă irita răspunsul strălucit al altcuiva la orice materie, îl receptam ca pe o jignire personală. Trebuia neapărat să răspund bine la toate întrebările profesorului.

Cunoştinţele noastre sporeau încetul cu încetul şi, lucrul cel mai important, deveneam tot mai interesaţi şi puneam medicilor întrebări peste întrebări, uneori naive, alteori prosteşti. Dar medicii nu socoteau naive sau prosteşti niciuna dintre întrebările noastre. De fiecare dată primeam răspunsuri destul de ferme. Răspunsurile stârneau noi întrebări. Încă nu îndrăzneam să pornim discuţii medicale între noi. Am fi fost prea înfumuraţi.

Dar... într-o zi m-au chemat să îndrept un umăr dislocat. Medicul făcuse o anestezie Rausch, iar eu am îndreptat umărul cu piciorul, după procedeul lui Hipocrat. Am simţit sub călcâi un păcănit uşor şi osul umărului şi-a ocupat locul dinainte. Eram fericit. Tatiana Mihailovna Ilina, care era de faţă la îndreptarea umărului, a spus: „Ia te uită ce bine v-au învăţat!”

Iar eu n-am putut decât să fiu de acord cu ea.

Bineînţeles, n-am fost niciodată nici la cinema, nici la spectacolele brigăzii culturale care, în Magadan, ca şi la spital, era formată din oameni cultivaţi, care se distingeau prin ingeniozitate şi bun gust şi astfel izbuteau să răzbată prin barierele cenzurii KVC-ului. Brigada culturală din Magadan era condusă de L.V. Varpahovski, care mai târziu a ajuns regizor la Teatrul Ermolova din Moscova. Eu n-aveam timp, căci tainele medicinei mi se dezvăluiau puţin

câte puţin şi mă interesau mult mai tare.

Terminologia medicală încetase să mai fie abracadabrantă. M-am apucat să citesc articole şi cărţi de specialitate, fără să mai simt neputinţa şi teama dinainte.

De-acum nu mai eram un om oarecare. Eram obligat să ştiu să acord primul ajutor, să mă descurc în faţa unui bolnav în stare gravă, fie şi doar în linii mari. Eram obligat să văd pericolul care ameninţa viaţa oamenilor. Acest lucru mă bucura, dar mă şi nelinişştea. Mă temeam: o să-mi pot îndeplini înalta mea datorie?

Mă pricepeam să folosesc irigatorul, aparatul Bobrov pentru injecţii subcutanate, scalpelul, seringa...

Ştiam să schimb aşternutul bolnavilor în stare gravă şi puteam să-i învăţ şi pe infirmieri. Puteam să le explic sanitarilor de ce sunt necesare dezinfecţia, curăţenia.

Am aflat o mie de lucruri folositoare şi trebuincioase oamenilor, pe care mai înainte nu le ştiam.

Cursurile s-au terminat, noii felceri au început să fie trimişi încetul cu încetul la locurile de muncă. Iată şi lista, soldatul din escortă ţine în mână o listă pe care figurează şi numele meu. Dar eu mă urc ultimul în camion. Conduc bolnavi pe Malul Stâng. Camionul e ticsit, mă aşez chiar la margine cu spatele sprijinit de oblonul lateral. În timp ce mă aşezam, mi s-a ridicat cămaşa, iar vântul sufla printr-o crăpătură în laterala camionului. În mâini ţineam un pachet cu flacoane: valeriană, picături de lăcrămioare, iod, amoniac. La picioare, o traistă îndesată cu caietele mele de conspecte de la cursurile de felceri.

Ani în şir, aceste caiete au fost pentru mine cel mai bun sprijin, până odată când, fiind plecat, un urs a pătruns în dispensarul din taiga, a rupt în bucăţele caietele mele şi a spart toate borcănaşele şi flacoanele.

1960

Primul cekist

Ochii albaştri îşi pierd din culoare. Ca albăstrelele în copilărie, ei se transformă în timp în ochi de un albastru-

cenuşiu, învăluiţi parcă într-o ceaţă uşor murdară, ai unui om mărginit; sau în tentaculele sticloase ale anchetatorilor şi gardienilor; sau în ochii de oţel ai soldaţilor. Nuanţe sunt multe. Foarte rar ochii îşi păstrează culoarea copilăriei...

Un mănunchi de raze roşietice de soare, trecând prin gratiile ferestrei de închisoare, se desfăcea în mănunchiuri mai mici. Undeva, prin mijlocul celulei, mănunchiurile de lumină se contopeau din nou într-un torent compact, roşu-auriu. În şuvoiul luminos pluteau înghesuindu-se firişoare de praf, ca de aur. Muştele care nimereau în fâşia de lumină deveneau şi ele de aur, ca soarele. Razele amurgului băteau direct în uşa ferecată cu Fier cenuşiu lucios.

Zăngăni lacătul, sunet pe care într-o celulă de închisoare îl aude fiecare deţinut, treaz sau adormit, îl aude oră de oră. Nu există discuţie în celulă care să acopere sunetul acesta, nu e somn care să-ţi abată atenţia de la sunetul acesta. Nu e gând care să poată... Nimeni nu se poate concentra pe ceva anume ca să-l evite, să nu-l mai audă. Fiecăruia îi stă inima în loc când aude zăngănitul lacătului, ciocănitul sorţii în uşa celulei, în suflet, în inimă, în minte. Sunetul acesta umple de nelinişte pe oricare dintre noi. Şi nu-l poţi confunda cu niciun alt sunet.

Lacătul zăngăni, uşa se deschise şi şuvoiul de raze ţâşni afară din celulă. Prin uşa deschisă se văzu cum razele străbat coridorul şi se năpustesc în fereastra de acolo, traversează în zbor curtea închisorii şi se izbesc de geamurile clădirii din faţă. Toţi cei şaizeci de locatari ai celulei reuşiră să vadă toate acestea în cele câteva clipe cât a fost uşa deschisă. Uşa se trânti cu un zgomot melodios, asemănător cu cel al cuferelor vechi când laşi jos capacul. Şi brusc toţi deţinuţii care urmăreau cu lăcomie saltul şuvoiului de lumină, mişcarea razei – de parcă ar fi fost o fiinţă vie, fratele şi tovarăşul lor –, înţeleseră că soarele e din nou închis laolaltă cu ei.

Şi numai atunci văzură cu toţii că în dreptul uşii, primind în pieptu-i larg şi negru şuvoiul razelor aurii ale soarelui în amurg, stătea un om mijindu-şi ochii din pricina luminii puternice.

Era un bărbat matur, înalt şi cu umeri largi, o căciulă

de păr des şi blond îi acoperea capul. Doar uitându-te cu atenţie îţi dădeai seama că numeroasele fire albe îi decoloraseră de multă vreme părul auriu. Faţa ridată, ce semăna cu o hartă în relief, îi era acoperită de o mulţime de ciupituri de vărsat ca nişte cratere lunare.

Omul purta o tunică neagră de postav, fără curea, descheiată pe piept, pantaloni bufanţi negri, tot din postav, şi cizme. Mototolea în mâini o manta neagră, ponosită rău. Hainele abia se ţineau pe el: toţi nasturii fuseseră descusuţi.

— Alekseev, spuse el încet întorcându-şi mâna mare şi păroasă cu palma pe piept. Bună ziua...

Dar de el deja se apropiaseră ceilalţi, încurajându-l cu râsul lor nervos şi exploziv de deţinuţi, îl băteau pe umăr, îi strângeau mâinile. Veni lângă el şi starostele celulei, ales de conducere, ca să-i arate novicelui locul unde va sta. „Gavriil Timofeevici” spuse din nou omul care semăna cu un urs. Şi repetă: „Gavriil Timofeevici Alekseev”... Omul negru se dădu mai la o parte şi raza de soare nu ne mai împiedica să-i vedem ochii – imenşi, de culoarea albăstrelelor, ochi de copil.

Cei din celulă aflară curând detalii din viaţa lui Alekseev: fusese şeful echipei de pompieri a unei fabrici din Naro-Fominsk. De aici provenea şi costumul lui negru, de serviciu. Da, era membru de partid din vara lui 1917. Da, fusese soldat artilerist, luase parte în Moscova la luptele din Octombrie. Da, fusese exclus din partid în 1927. Apoi reprimit. Şi din nou exclus cu o săptămână în urmă.

Deţinuţii se comportă diferit în arest. E foarte greu să frângi neîncrederea unora. Însă treptat, de la o zi la alta, ei se obişnuiesc cu soarta lor, încep să înţeleagă câte ceva.

Alekseev era de o altă factură. S-ar fi zis că tăcuse ani îndelungi şi acum arestul şi celula de închisoare îi redaseră darul vorbirii. Aici găsise posibilitatea să înţeleagă ce era mai important, să ghicească mersul vremii şi al propriei soarte şi să priceapă de ce... Să afle răspunsul la acel imens, gigantesc „de ce” care plana deasupra vieţii şi destinului său şi nu doar deasupra lor, ci şi deasupra vieţii şi destinului a sute de mii de alţi oameni.

Alekseev povestea fără să se justifice, fără să întrebe,

ci pur şi simplu străduindu-se să înţeleagă, să compare, să ghicească.

De dimineaţă până seara el străbătea celula înainte şi înapoi, cu statura lui de uriaş, ce semăna cu a unui urs, în tunica neagră fără curea, luând pe după umeri cu laba lui mare pe câte unul dintre noi şi întreba, întreba... Sau povestea.

— Da cum te-au exclus, Gavriuşa?

— Păi uite cum. Eram la cercul de studii politice. Tema – Octombrie în Moscova. Eu fusesem soldat, artilerist de-al lui Muralov, mă alesesem cu două răni. Îndreptasem personal armele împotriva iunkerilor care se aflau lângă Nikitskie Vorota. Mă întreabă profesorul de la cerc: „Cine a comandat trupele Puterii sovietice în momentul cotiturii?”. îi zic: „Muralov, Nikolai Ivanovici”. îl ştiam bine, îl cunoşteam personal. Cum să-i răspund altfel? Ce-i puteam spune?

— Întrebarea asta a fost o provocare, Gavriil Timofeevici. Doar ştiai că Muralov fusese declarat duşman al poporului.

— Dar cum să-i spun altceva? Nu din manuale ştiam chestia asta. În aceeaşi noapte m-au şi arestat.

— Şi cum ai nimerit în Naro-Fominsk? La pompieri?

— Beam prea mult. M-au demobilizat din Ceka în 1918. Muralov mă trimisese acolo. Ca persoană de nădejde... Acolo a început şi boala mea.

— Care boală, Gavriuşa? Eşti un urs atât de sănătos...

— O să vedeţi. Nici măcar eu nu ştiu ce boală am... Nu ţin minte cum se numeşte. Nu-mi aduc aminte ce se petrece cu mine, dar ceva se petrece... Devin agitat, furios şi apare Ea...

— De la vodcă ţi se trage?

— Nu, nu de la vodcă... De la viaţă. Vodca e o altă poveste.

— Ai fi putut să înveţi... Ţi s-ar fi deschis toate drumurile.

— Păi cum să învăţ? Unora le e dat să înveţe, iar altora – să le apere învăţătura. Aşa-i c-am zis-o bine, consătene? apoi anii au trecut, n-aveam cum să mai merg

la facultatea muncitorească. Mi-a rămas doar VOHR-ul[235] ăsta blestemat. Şi vodca. Şi Ea.

— Dar copii ai?

— Am avut o fată de la prima nevastă. M-a părăsit. Acum trăiesc cu o ţesătoare. Da' pe ea arestarea mea o sperie grozav, dacă nu cumva chiar de moarte. Iar pentru mine, arestul e o uşurare. Nu trebuie să mă gândesc la nimic. Totul se decide fără mine. Vor chibzui ce şi cum fără participarea mea. Ce o să fie mai departe cu Gavriuşa Alekseev?

Au trecut câteva zile, doar câteva zile, şi a venit Ea.

Alekseev a ţipat tânguitor, şi-a desfăcut mâinile şi s-a prăbuşit cu faţa în sus pe prici. Faţa i se făcu cenuşie, din gura vineţie printre buzele slăbite începu să-i curgă o spumă cu băşicuţe. Pe obrajii cenuşii şi pe pieptul păros apăru o sudoare caldă. Vecinii din celulă îl apucară de mâini, se aruncară pe picioarele lui Alekseev. Un tremur puternic îi cuprinse trupul.

— Capul, ţineţi-i capul.

Cineva vârî mantaua neagră sub capul cu părul încâlcit al lui Alekseev.

Sosise Ea. Criza de epilepsie a durat foarte mult, muşchii se umflau spasmodic, pumnii puternici parcă loveau pe cineva, iar degetele neîndemânatice ale vecinilor încercau să-i desfacă. Picioarele încercau să fugă nu se ştie unde, dar greutatea celor câţiva oameni prăbuşiţi peste ele îl ţintuia pe Alekseev de prici.

Iată că muşchii se decontractară treptat, degetele se descleştară şi Alekseev adormi.

În tot timpul acesta, responsabilii de celulă au bătut în uşă cerând vehement un medic. Trebuia să existe un medic în Butârka. Un Feodor Petrovici Haas. Sau măcar un medic militar de serviciu cu vreun grad oarecare, un locotenent în serviciul medical.

S-a văzut că nu era simplu să obţii un medic, dar acesta a venit, îmbrăcat într-un halat pus peste tunica de ofiţer, medicul a apărut însoţit de doi bărbaţi viguroşi cu

235 Abreviere pentru Paza Militarizată a Republicii, structură subordonată a NKVD.

înfăţişare de felceri. Doctorul s-a căţărat pe priciuri şi l-a examinat pe Alekseev. Între timp criza trecuse şi Alekseev dormea. Medicul plecă fără să spună o vorbă şi fără să răspundă la niciuna din întrebările cu care-l asaltau deţinuţii care-l înconjuraseră. îl urmară în tăcere şi ajutoarele. Lacătul zdrăngăni, stârnind o explozie de indignare. Când primul val de agitaţie se potoli, se deschise „ferestruica" din uşa de închisoare şi gardianul de serviciu zise, aplecându-se ca să poată vedea înăuntru: „Medicul a spus: nu e nimic de făcut. Este epilepsie. Aveţi grijă să nu-şi înghită limba... La următorul atac nu e nevoie să-l chemaţi. Boala asta nu poate fi tratată".

Cei din celulă nu l-au mai chemat pe doctor la Alekseev. Iar crizele de epilepsie au continuat tot mai des.

Alekseev rămânea culcat după crize, plângându-se de dureri de cap. Mai trecea o zi-două şi din nou silueta uriaşă ca a unui urs, în tunica neagră de postav şi în pantalonii bufanţi negri de postav, se ridica şi începea să umble în sus şi în jos pe pardoseala de ciment a celulei. Ochii albaştri scânteiau din nou. După două dezinfecţii „la cald", postavul negru al hainelor lui Alekseev bătea în brun, nu mai era aşa negru.

Iar Alekseev păşea şi tot păşea, povestindu-şi cu sinceritate viaţa din trecut, viaţa de dinainte de boală, grăbindu-se să-i împărtăşească interlocutorului din acel moment ceea ce încă nu fusese spus în această celulă.

—...Se spune că acum există un personal special pentru execuţii, Da ştii cum se punea problema în timpul lui Dzerjinski?[236]

— Cum?

— Când Comisia decidea măsura extremă, sentinţa trebuia dusă la împlinire de acel anchetator care condusese ancheta... Cel care dovedise şi ceruse măsura extremă. Ceri pedeapsa cu moartea pentru omul acesta? Eşti convins de vinovăţia lui, eşti sigur că este un duşman şi merită moartea? Omoară-l cu mâna ta. Între a semna o hârtie, a confirma o sentinţă şi a ucide tu însuţi este o diferenţă

236 Felix Edmundovici Dzerjinski (1877-1926), bolşevic, fondator şi prim conducător al poliţiei politice CEKA, în 1917.

foarte mare.

— Mare...

— În plus, fiecare anchetator trebuia să-şi găsească singur timpul şi locul pentru treburile astea... Fiecare o făcea în felul său. Unii în biroul lor, alţii pe coridor sau în vreun subsol. În vremea lui Dzerjinski, anchetatorul trebuia să rezolve totul de unul singur... Gândeşte bine înainte de a cere moartea unui om...

— Da execuţii ai văzut, Gavriuşa?

— Am văzut. Cine n-a văzut?

— E adevărat că cel împuşcat cade cu faţa înainte?

— Da, e adevărat. Dacă e cu faţa spre tine.

— Şi dacă e împuşcat din spate?

— Atunci cade pe spate, cu faţa în sus.

— Dar tu ai fost nevoit să... Ştii...

— Nu, eu n-am fost anchetator. Aveam prea puţină şcoală. Făceam parte doar din detaşament. Mă luptam cu banditismul etc. Apoi m-am ales cu boala asta şi m-au demobilizat. Ca epileptic. Şi m-am pus pe băut. Se spune că asta ar împiedica vindecarea.

Închisorii nu-i plac viclenii. În celulă, douăzeci şi patru de ore din douăzeci şi patru, Fiecare deţinut e sub ochii celorlalţi. Omul n-are destulă putere să-şi ascundă adevărata fire, să treacă drept altcineva decât este în realitate în celula închisorii preventive, în minutele, orele, zilele şi nopţile, în lunile de încordare şi nervozitate, când tot ce este inutil şi de faţadă se desprinde de pe el ca o coajă. Şi rămâne adevărul care nu e creat de închisoare, dar care e verificat şi probat de ea. Voinţa nu este încă frântă, nimicită, cum se întâmplă aproape inevitabil în lagăr. Dar cine se gândea atunci la lagăr, la ce înseamnă el? Poate că unii ştiau şi ar fi fost bucuroşi să povestească despre el, să-i avertizeze pe novici. Omul crede însă în ceea ce vrea să creadă.

Iată-l şezând pe Weber cu barba lui neagră, comunist din Silezia, cominternist, pe care l-au adus din Kolîma pentru „anchetă suplimentară”. El ştie ce e lagărul. Iată-l şi pe Aleksandr Grigorievici Andreev, fost secretar general al Asociaţiei deţinuţilor politici, eser de dreapta, care cunoaşte şi ocna ţaristă, şi deportarea sovietică. Andreev este cel

care ştie un adevăr neştiut de ceilalţi. Nu poate însă să-l spună. Nu pentru că adevărul acesta ar fi un secret, ci pentru că nu poţi crede în el. De aceea, şi Weber, şi Andreev tac. Închisoarea e închisoare. Închisoarea preventivă e închisoare preventivă. Fiecare are propriul său dosar, lupta lui, comportamentul pe care nu i-l dictezi, datoria sa, caracterul său, rezerva sa de forţe sufleteşti, experienţa sa. Calităţile sufleteşti sunt încercate nu numai şi nu atât de mult în celula închisorii, ci dincolo de pereţii celulei, în biroul micuţ al anchetatorului. Soarta depinde de un lanţ de împrejurări întâmplătoare, dar cel mai adesea nu depinde deloc de întâmplare.

Chiar şi închisoarea preventivă, nu doar cea de ispăşire a pedepsei – îi apreciază pe oamenii simpli şi sinceri. Deţinuţii din celulă se purtau binevoitor cu Alekseev. îl iubeau? Oare poţi iubi pe cineva într-o celulă preventivă? E vorba, în fond, de anchete, de o închisoare de tranzit, de o trecere în altă parte. Deţinuţii din celulă se purtau binevoitor cu Alekseev.

S-au scurs săptămâni, luni, şi pe Alekseev nu-l chemau la interogatorii. Şi Alekseev păşea şi tot păşea.

Sunt două şcoli de anchetatori. Prima consideră că trebuie să-l zăpăcească pe arestat şi să-l înfunde cât mai repede. Şcoala aceasta îşi construieşte succesul pe atacul psihologic rapid, pe presiune, pe reprimarea voinţei arestatului anchetat până ce acesta nu-şi mai vine în fire, nu apucă să se obişnuiască, nu-şi adună forţele morale. Interogatoriile anchetatorului din această şcoală încep în noaptea arestului, ele durează multe ore la rând, cu toate ameninţările posibile. Adepţii celei de a doua şcoli socot că celula închisorii nu face decât să chinuiască şi să slăbească voinţa arestatului, puterea de a se împotrivi. Cu cât arestatul va sta mai mult în celula închisorii preventive până la întâlnirea cu anchetatorul, cu atât acesta din urmă va a avea de profitat. Arestatul se pregăteşte pentru interogatoriu, primul din viaţa lui, încordându-şi toate forţele. Dar interogatoriul nu are loc. Nu are loc o săptămână, o lună, două luni. Toată munca de reprimare psihică a arestatului o face celula de închisoare, nu anchetatorul.

Nu se ştie cum folosesc prima şi a doua şcoală o armă atât de eficace cum e tortura. Povestirea noastră s-a petrecut la începutul anului 1937, iar tortura a fost pusă în practică doar din a doua jumătate a aceluiaşi an.

Anchetatorul lui Gavriil Timofeevici Alekseev făcea parte din a doua şcoală.

La sfârşitul celei de a treia luni de umblat prin celulă, a venit în fugă o fată în tunică militară şi l-a chemat după „iniţialele" numelui, adăugând: „fără obiecte personale", deci l-a chemat la interogatoriu. Alekseev şi-a netezit buclele luminoase cu palma şi, îndreptându-şi bluzonul brun-roşcat, a păşit pragul celulei.

S-a întors repede. Însemna că l-au interogat în clădirea specială de anchetare, nu l-au dus nicăieri în altă parte. Alekseev era mirat, doborât, şocat, zdruncinat şi speriat.

— S-a întâmplat ceva anume, Gavriil Timofeevici?

— Da, s-a întâmplat. A apărut ceva nou la anchetă. Mă acuză de complot împotriva guvernului.

— Linişteşte-te, Gavriuşa. În celula asta, toţi sunt acuzaţi de complot împotriva guvernului.

— Cică am vrut să-i omor.

— Şi asta se întâmplă. De ce ai fost acuzat înainte?

— M-au interogat în Naro-Fominsk, după arestare. Am fost şeful echipei de pompieri la o fabrică de textile. Deci am avut un grad mic.

— Aici nimeni nu se uită la grade, Gavriuşa.

— Şi m-au interogat în legătură cu cursurile cercului de studii politice. Cum că l-am lăudat pe Muralov. Păi luptasem în detaşamentul lui, la Moscova. Ce să spun altceva? Dar acum nu mai e deloc vorba despre Muralov.

Ciupiturile de vărsat şi ridurile deveniseră mai pronunţate. Zâmbetul lui Alekseev se voia calm, dar trăda nesiguranţa, iar ochii îi scânteiau tot mai rar. Lucru ciudat însă – crizele de epilepsie au devenit mai rare. Ca şi cum pericolul apropiat şi necesitatea de a se lupta pentru propria-i viaţă împinseseră deoparte crizele.

— Ce să fac?... O să mă bage în mormânt.

— Nu trebuie să faci nimic. Doar să spui adevărul. Demonstrează-le adevărul cât mai ai putere.

— Aşa crezi, că n-o să fie nimic?

— Dimpotrivă, neapărat o să fie ceva. De aici nu ne dau drumul pur şi simplu. Dar împuşcarea nu este acelaşi lucru cu o sentinţă de zece ani. Iar zece ani nu sunt cinci.

— Am înţeles.

Gavriil Timofeevici începu să cânte mai des. Cânta minunat. Avea un glas curat şi clar de tenor. Cânta încetişor, în colţul cel mai îndepărtat de vizetă:

Ce frumoasă era noaptea albastră.

Ce tandru lumina luna palidă...

Dar adesea, cel mai adesea cânta altceva:

Deschideţi-mi fereastra, deschideţi.

Mult nu mai am de trăit.

Daţi-mi drumul în libertate.

Lăsaţi-mă să sufăr, să iubesc.

Alekseev îşi întrerupea cântecul, se ridica brusc şi începea din nou să meargă în sus şi în jos...

Se lua la harţă foarte des. Viaţa de închisoare, interogatoriile te predispun la certuri. Trebuie să ştii, să înţelegi, să te stăpâneşti sau să te pricepi să-ţi abaţi gândurile... Gavriil Alekseev nu cunoştea fineţurile acestea şi se lua la ceartă, sărea la bătaie. Unul îl contrazicea, altul îl jignea pe Muralov. Muralov era Dumnezeu pentru Alekseev. Era Dumnezeul tinereţii lui, al vieţii sale întregi.

Când Vasea Javoronkov, mecanic de locomotivă de la depoul gării Saviolovski, a zis ceva de Muralov, în stilul ultimelor manuale de partid, Alekseev s-a năpustit spre Vasea şi a înhăţat ceainicul de aramă în care se distribuia ceaiul în celulă.

Acest ceainic, rămas în închisoarea Butârskaia încă din vremurile ţariste, era un cilindru imens de aramă. Curăţat cu o cărămidă, strălucea ca soarele în amurg. Era adus pe un băţ, iar deţinuţii noştri de serviciu îl ţineau câte doi când turnau ceai din el.

Voinic, un adevărat Hercule, Alekseev a apucat zdravăn mânerul ceainicului, dar n-a putut să-l mişte din loc. Ceainicul era plin cu apă: mai era mult până la masa de seară, când îl scoteau din celulă.

Aşa că totul s-a terminat în râsete generale, deşi Vasea Javoronkov, pălind, se pregătea să primească

lovitura. Avea un dosar aproape identic cu cel al lui Gavriil Timofeevici. Şi el fusese arestat după un curs la cercul de studii politice. Conducătorul cursului îl întrebase: „Ce ai face, Javoronkov, dacă dintr-odată n-ar mai exista Puterea sovietică?”. Plin de candoare, acesta răspunsese: „Cum ce? Aş munci ca şi până acum, ca mecanic la depou. Am patru copii”. În ziua următoare a fost arestat, acum anchetarea lui era încheiată. Mecanicul îşi aştepta sentinţa. Dosarele lor semănau şi Gavriil Timofeevici se consulta cu Javoronkov. Erau prieteni. Dar când circumstanţele din dosarul lui Alekseev s-au schimbat – adică începuseră să-l acuze de complot împotriva guvernului –, Javoronkov s-a îndepărtat cu laşitate de prietenul lui. Şi nu uita să mai scape câte o observaţie la adresa lui Muralov.

Abia îl potoliseră pe Alekseev în încăierarea aproape hazlie cu Javoronkov, că izbucni o nouă ceartă. Alekseev îi spuse cuiva că este pişicher. Din nou îl traseră la o parte pe Alekseev de lângă un deţinut la care sărise. Toată lumea din celulă înţelegea şi ştia: Ea trebuia să apară curând. Tovarăşii lui mergeau pe lângă el, gata în orice clipă să-l apuce de mâini, de picioare, să-i ţină capul. Dar Alekseev se smulse brusc, sări pe pervaz, se agăţă cu mâinile de gratiile de la fereastră şi începu să le zgâlţâie, să le zgâlţâie tot mai tare, înjurând şi urlând. Trupul negru al lui Alekseev atârna de gratii ca o uriaşă cruce neagră. Deţinuţii îi desfăceau degetele de pe gratii, îi dezdoiau palmele, se grăbeau, pentru că santinela din turnul de pază observase agitaţia din fereastra deschisă.

Atunci, Aleksandr Grigorievici Andreev, secretarul general al Asociaţiei deţinuţilor politici, spuse, arătând spre trupul negru ce era coborât de pe fereastră:

— Primul cekist...

Dar în glasul lui Andreev nu era nici urmă de bucurie răutăcioasă.

1964

Weismannistul

Pe pământ, lângă pragul dispensarului se vedeau urme proaspete de gheare de urs. Lacătul mic, un lacăt ingenios cu şurub, cu care se încuia uşa, căzuse în tufişuri, rupt împreună cu belciugul, chiar şi cu o bucată de uşă...

Înăuntrul căsuţei, fiole, sticluţe şi borcănaşe fuseseră măturate de pe rafturi pe jos şi transformate într-o caşă din cioburi de sticlă. Mirosul tare de picături de valeriană plutea încă în aer.

Caietele de la cursurile de felceri urmate de Andreev erau ferfeniţă. Andreev a avut nevoie de câteva ore ca să-şi strângă cu greu, foaie cu foaie, însemnările nepreţuite, căci nu existau deloc manuale pentru cursurile de felceri. În lupta cu bolile în străfundurile taigalei, Andreev era înarmat doar cu aceste caiete. Unul dintre ele suferise mai mult decât celelalte. Caietul de anatomie. Pe prima pagină Andreev trasase cu mâna lui nepriceputǎ, care niciodată nu învăţase să deseneze, schema diviziunii celulei, elementele nucleului, misterioşii cromozomi. Dar ghearele ursului sfâşiaseră cu atâta furie schiţa şi caietul cu învelitoare de celofan, încât a trebuit să arunce caietul în sobă, în soba metalică. Pierderea era ireparabilă. Era cursul profesorului Umański.

Cursurile de felcer se ţinuseră în cadrul spitalului pentru deţinuţi, iar Umański fusese anatomopatologul, prosectorul, şeful morgii. Anatomopatologul este controlul suprem, într-un fel controlul de dincolo de mormânt al muncii medicilor curanţi. La o „disecţie”, la autopsie, la deschiderea unui cadavru se poate aprecia corectitudinea diagnosticului şi a tratamentului.

Dar morga pentru deţinuţi este o morgă specială. S-ar părea că moartea, marea democrată, n-ar trebui să fie interesată de cine este întins pe masa de disecţie, n-ar trebui să vorbească în limbi diferite cu cadavrele.

Să tratezi un bolnav încarcerat este complicat până şi pentru un medic deţinut, dacă acesta nu este un ticălos.

Şi în spitalul, şi în morga pentru deţinuţi sunt urmate aceleaşi norme ca în orice spital din lume. Dar scara valorilor este schimbată şi prin urmare conţinutul adevărat al dosarului medical al unui deţinut este diferit de cel al unui om liber.

Nu este vorba numai de faptul că reprezentantul morţii, anatomopatologul, este el însuşi un om viu cu pasiuni şi supărări, calităţi şi defecte, cu experienţa sa. Motivul diferenţei e ceva mai complicat, fiindcă în uscăciunea oficială a procesului-verbal există prea puţine date şi despre viaţă, şi despre moarte.

Dacă la autopsia unui pacient cu diagnosticul de cancer nu găsea tumoarea malignă, ci doar semnele unei epuizări extreme, netratate, Umański se înfuria şi nu-i ierta pe medicii care nu se pricepuseră să salveze deţinutul mort din pricina foamei. Dar dacă vedea că medicul îşi dăduse seama despre ce era vorba şi, neavând voie să pună diagnosticul adevărat de distrofie, adică foame, căuta febril sinonime (foamea sub formă de avitaminoze, poliavitaminoze, scorbut de gradul III, pelagră – o legiune de denumiri), Umański îi venea în ajutor cu formularea lui fermă. Făcea chiar mai mult. Dacă medicul voia să se mărginească la un diagnostic întru totul respectabil de pneumonie gripală sau insuficienţă cardiacă, atunci degetul arătător al anatomopatologului îndrepta atenţia medicilor spre particularităţile oricărei îmbolnăviri în condiţii de lagăr.

Conştiinţa de medic a lui Umański era şi ea legată, încătuşată. Primul diagnostic de distrofie a fost pus după război, după blocada Leningradului, când şi în lagăre foamea şi-a primit denumirea potrivită.

Anatomopatologul trebuia să fie un judecător, iar Umański era un complice... De aceea chiar şi era un judecător, pentru că putea să fie complice. Oricât ar fi fost de legat de instrucţiuni, de tradiţie, de comenzi şi lămuriri, Umański privea mai adânc, mai departe, mai principial. Nu considera că obligaţia lui era să surprindă medicii cu fleacuri, cu greşeli mărunte, ci să vadă – şi mai ales să le arate altora! – acel lucru important care stătea în spatele acestor mărunţişuri, acel „fond” de epuizare fizică care schimba tabloul clinic învăţat de medic din manuale. Manualul bolilor deţinutului încă nu fusese scris. N-a fost scris niciodată.

Degerăturile din lagăr erau uluitoare pentru medicii militari veniţi de pe Continent. Tratarea fracturilor se făcea împotriva voinţei bolnavilor. Ca să ajungă în secţia

tuberculoşilor, bolnavii aduceau cu ei scuipatul altora şi luau în gură otravă cu bacili, înainte de analiza decisivă pentru internare. Bolnavii amestecau sânge în urină, zgâriindu-şi propriul deget, ca să ajungă în spital, ca măcar o zi, un ceas să scape de lucrul cel mai îngrozitor din detenţie: munca ucigătoare şi umilitoare.

La fel ca toţi medicii din Kolîma, Umański ştia toate acestea, le încuviinţa şi le ierta. Manualul bolilor deţinuţilor n-a fost scris.

Umański îşi făcuse studiile în Bruxelles, iar în timpul Revoluţiei se întorsese în Rusia, trăise în Odessa, lucrase ca medic…

În lagăr înţelesese că pentru liniştea conştiinţei sale era mai bine să diseci morţi decât să tratezi oameni vii. Umański devenise anatomopatolog, şeful morgii.

În clasă intră un bătrân de şaptezeci de ani, încă în putere, cu proteze dentare pe ambele maxilare, cu capul argintiu, tuns scurt ca deţinuţii, un glumeţ cu nasul în vânt.

Pentru cei din sală cursul lui avea o importanţă deosebită. Nu pentru că era primul curs, ci pentru că de-acum, de la primul cuvânt al profesorului Umański, cursurile prindeau viaţă, începeau să existe aievea, erau ceva serios, nu o poveste cum li se părea lor. Trecuse vremea îngrijorărilor. Decizia de a se deschide cursurile fusese luată. Pentru mulţi nu va mai exista niciodată munca extenuantă din minele aurifere, lupta de zi cu zi pentru viaţă. Cursurile au fost deschise cu prelegerea profesorului Umański, *Anatomia şi fiziologia omului*.

Bătrânul cu părul argintiu, într-o scurtă îmblănită descheiată, o scurtă neagră ponosită – dar nu într-un buşlat vătuit, cum purtam noi –, se apropie de tablă şi apucă o bucată mare de cretă în pumnul lui mic. îşi aruncase pe masă căciula boţită cu clape, era în aprilie şi frigul încă stăruia.

„O să-mi încep cursul cu structura celulei. Acum sunt multe dispute în lumea ştiinţifică…”

Unde? Ce dispute? Viaţa dinainte a celor treizeci de oameni, de la fostul anchetator până la vânzătorul din magazinul sătesc, era foarte departe de viaţa oricărei ştiinţe… Viaţa dinainte a cursanţilor era mai departe de noi

decât cea de dincolo de mormânt – orice cursant era convins de asta... Ce le păsa lor de disputele din indiferent ce ştiinţă? Şi apoi ce ştiinţă mai era şi asta? Anatomie? Fiziologie? Biologie? Microbiologie? Niciun cursant n-ar fi putut spune în acea zi ce este „biologia”. Iar cursanţii ceva mai cultivaţi decât alţii flămânziseră destul de tare ca să mai aibă vreun interes pentru disputele din nu ştiu ce ştiinţă...

„... Multe dispute în lumea ştiinţifică. Acum se obişnuieşte să se predea altfel partea aceasta a cursului, dar eu o să vă expun lucrurile aşa cum cred că e corect. M-am înţeles cu administraţia voastră ca acest capitol să-l predau în felul meu”.

Andreev încerca să-şi imagineze administraţia aceasta cu care se înţelesese profesorul din Bruxelles. Pe directorul spitalului care fixase cu o privire de paznic pe fiecare cursant la examenul de admitere. Sau pe cel care îndeplinea obligaţiile directorului Serviciului sanitar, un tip cu nasul roşu, care duhnea a alcool şi sughiţa des. Andreev nu-şi mai putea aminti sau imagina pe altcineva în administraţia superioară.

— Capitolul acesta îl voi preda în felul meu. Şi în faţa voastră nu vreau să-mi ascund opinia personală.

„Să-mi ascund opinia personală”, repetă în şoaptă Andreev, încântat de aceste cuvinte neobişnuite în legătură cu o ştiinţă neobişnuită.

„Nu vreau să-mi ascund opinia personală. Eu sunt weismannist, dragii mei...”

Umański făcu o pauză ca noi să avem timp să-i apreciem curajul şi delicateţea.

Weismannist? Cursanţilor le era totuna.

Niciunul dintre cei treizeci de oameni nu ştia şi n-a aflat vreodată ce sunt mitoza şi filamentele nucleoproteice – cromozomii care conţin acid dezoxiribonucleic.

Nici administraţia spitalului nu era interesată de acidul dezoxiribonucleic.

Dar au mai trecut un an, doi, şi întreaga viaţă socială a fost străbătută în diferite direcţii de razele întunecate ale discuţiilor despre biologie, iar cuvântul „weismannist” a ajuns o noţiune suficient de clară pentru anchetatorii cu

formaţie juridică medie şi pentru oamenii obişnuiţi, supuşi furtunilor represaliilor politice. Cuvântul „weismannist” a început să sune ameninţător şi funest, la fel ca bine cunoscutele „troţkist” sau „cosmopolit”.

Exact la un an de la discuţia biologică, Andreev şi-a amintit şi a preţuit curajul şi delicateţea bătrânului Umański.

Treizeci de creioane au desenat în treizeci de caiete schema cromozomilor. Taman caietul cu cromozomi a stârnit furia de nestăvilit a ursului.

Umański rămăsese în amintirea lui Andreev nu doar prin cromozomii misterioşi şi disecţiile făcute cu inteligenţă şi răbdare.

La sfârşitul cursului, când noi recruţi ai medicinei se vedeau deja îmbrăcaţi în halatul alb de felcer, care despărţea medicii de muritorii de rând, Umański a venit cu o nouă declaraţie ciudată:

— N-am să vă predau anatomia organelor sexuale. M-am înţeles cu administraţia voastră. Absolvenţilor dinaintea voastră li s-a predat capitolul acesta. N-a ieşit nimic bun. O să folosesc orele acestea pentru practica terapeutică: cel puţin o să învăţaţi să puneţi ventuze.

Prin urmare cursanţii şi-au primit diplomele fără să parcurgă un important capitol al anatomiei. Dar oare numai asta nu ştiau viitorii felceri?

La o lună-două de la începerea cursurilor, când Andreev a reuşit să oprească, să învingă, să înăbuşe foamea care-l seca de puteri, când nu se mai repezea să ridice orice chiştoc pe care-l vedea pe drum, pe stradă, pe pământ, pe duşumea, când pe chip începuseră să-i apară parcă trăsături noi (sau cele vechi?) omeneşti, când şi privirea parcă i se umanizase, nu doar ochii – a fost invitat să bea ceai la profesorul Umański.

Ceaiul a fost chiar ceai. Aici nu se cuvenea să fie însoţit de pâine şi zahăr, dar Andreev nici nu se aştepta la un astfel de ceai – cu pâine. Ceaiul a fost o conversaţie de seară cu profesorul Umański, o conversaţie la căldură, între patru ochi.

Umański trăia în morgă, în cancelaria morgii. Sala de autopsie n-avea uşă defel şi masa de disecţie, acoperită cu

o muşama, se vedea din toate colţurile camerei lui Umański. Nu exista uşă la sala de autopsie, dar Umański, care se obişnuise cu toate mirosurile din lume, se purta de parcă ar fi existat. Andreev nu şi-a dat seama dintr-odată ce făcea ca încăperea profesorului să fie odaie, dar pe urmă a observat că pardoseala odăii era cu o jumătate de metru mai sus decât cea a sălii de autopsie. Când îşi termina treaba, Umański îşi punea pe masa de lucru fotografia unei tinere, o fotografie într-o ramă de tinichea, acoperită de o sticlă de geam verzui, tăiată grosolan şi neregulat. Viaţa personală a profesorului Umański începea cu acest gest obişnuit, bine pus la punct. Degetele mâinii drepte apucau latura exterioară a sertarului, îl trăgeau în afară sprijinindu-l de burta profesorului. Cu mâna stângă, Umański scotea fotografia şi o punea pe masă, în faţa lui...

— Fata?

— Da. Dacă era fiu, ar fi fost mult mai rău, nu credeţi?

Andreev înţelegea prea bine diferenţa dintre un fiu şi o fiică pentru un deţinut. Profesorul scoase din sertarele biroului – erau foarte multe – nenumărate foi tăiate dintr-un rulou de hârtie, boţite şi uzate, împărţite în coloane – o mulţime de coloane –, şi linii orizontale. În fiecare pătrăţel, Umański introdusese cu scris mărunt câte un cuvânt. Mii, zeci de mii de cuvinte, notate cu o cerneală chimică, decolorată cu trecerea timpului, cuvinte reparate pe alocuri. Cu siguranţă Umański ştia douăzeci de limbi...

— Ştiu douăzeci de limbi, spuse Umański. Le ştiam încă înainte de Kolîma. Ştiu la perfecţie ebraica. Ea este rădăcina tuturor. Chiar aici în morgă, în vecinătatea cadavrelor, am învăţat arabă, turca, farsi... Am alcătuit un tabel, o reducere la rădăcinile unei singure limbi. Înţelegeţi despre ce e vorba?

— Cred că da, răspunse Andreev. *Mat*[237] – *Mutter*, *brat*[238] – *Bruder*.

— Da, asta e, dar mult mai complicat, mai important. Am făcut câteva descoperiri. Acest dicţionar va fi contribuţia mea în ştiinţă, îmi justifică viaţa. Nu sunteţi

237 Mamă (rus.).

238 Frate (rus.).

lingvist?

— Nu, profesore, răspunse Andreev şi o durere ascuţită îi străpunse inima. În clipa aceea îşi dorea grozav de mult să fi fost lingvist.

— Păcat.

Ridurile de pe faţa lui Umański îşi schimbară abia vizibil conturul, dar reveniră îndată la expresia ironică obişnuită:

— Păcat. E o ocupaţie mai interesantă decât medicina. Dar medicina e mai de nădejde, e salvatoare.

Umański studiase la Bruxelles. După Revoluţie se întorsese în patrie, lucrase ca medic, tratase bolnavi. Umański intuise esenţa anului 1937. Înţelesese că anii numeroşi petrecuţi în străinătate, cunoaşterea unor limbi străine, gândirea sa liberă sunt un motiv suficient pentru represalii; bătrânul a încercat să-şi păcălească soarta. A făcut un demers îndrăzneţ: şi-a luat serviciu la Dalstroi, a început să lucreze ca medic în Kolîma, în Nordul îndepărtat şi a venit la Magadan ca angajat civil. Trata bolnavi şi trăia. Dar din păcate n-a ţinut cont de universalismul instrucţiunilor în vigoare, Kolîma nu l-a salvat, cum nu l-ar fi salvat nici Polul Nord. Umański a fost arestat, judecat de un tribunal şi condamnat la zece ani. Fiica lui s-a lepădat de „duşmanul poporului”, a dispărut din viaţa lui; a rămas doar o fotografie păstrată întâmplător, pusă pe biroul profesorului din Bruxelles. Sentinţa de zece ani se apropia de sfârşit, Umański primea regulat socoteala zilelor lucrate, de care se interesa îndeaproape.

Veni ziua când Andreev primi o nouă invitaţie să bea ceai la profesorul Umański.

Îl aştepta o cană din email zgâriat, plină cu ceai fierbinte. Lângă cană se vedea paharul gazdei, un pahar adevărat din sticlă verzuie, ceţoasă şi incredibil de murdară chiar şi pentru privirea experimentată a lui Andreev. Umański nu-şi spăla niciodată paharul. Era tot o descoperire a profesorului, o contribuţie în ştiinţa igienei, pe care acesta o aplica în viaţă cu fermitate, insistenţă şi intoleranţă pedagogică.

— În condiţiile noastre, un pahar nespălat e mai curat, mai steril decât unul spălat. E cea mai bună igienă, poate

singura... Aţi înţeles?

Umański pocni din degete.

— Într-un prosop sunt mai mulţi microbi decât în aer. *Ergo*: paharul nu trebuie spălat. Al meu este unul de-al staroverilor. Nu trebuie să fie nici măcar clătit: în aer sunt mai puţini microbi decât în apă. Abecedarul normelor sanitare şi al igienei. Aţi înţeles? întrebă Umański mijindu-şi ochii. Asta e o descoperire nu doar pentru morgă.

Într-o zi, după ce ne-am băut ceaiul şi ne-am încheiat magiile lingvistice, Umański i-a şoptit lui Andreev, aproape sufocându-se:

— Cel mai important lucru e să-i supravieţuieşti lui Stalin. Toţi cei care îi vor supravieţui vor trăi cu adevărat. Aţi înţeles? Nu se poate ca blestemele a milioane de oameni împotriva lui să nu se materializeze. Aţi înţeles? O să moară neapărat din pricina acestei un generale. O să facă un cancer sau orice altceva! Aţi înţeles? Iar noi o să trăim.

Andreev tăcea.

— Vă înţeleg prudenţa şi o apreciez, spuse Umański fără să mai şoptească. Vă imaginaţi că sunt un provocator. Dar eu am şaptezeci de ani.

Andreev tăcea.

— Pe bună dreptate nu spuneţi o vorbă, rosti Umański. Şi bătrâni de şaptezeci de ani au fost provocatori. De toate au fost...

Andreev tăcea încântat de Umański, fără să poată găsi în sine forţa de a se învinge şi de a vorbi. Tăcerea lui instinctivă, atotputernică făcea parte din atitudinea cu care se obişnuise în viaţa de lagăr, plină de acuzaţii, de anchete şi interogatorii, de reguli interioare pe care nu-i era atât de simplu să le încalce, să se dezbare de ele. Andreev îi strânse mâna lui Umański, o palmă mică de bătrân, uscată şi fierbinte, cu degete puternice şi calde.

După ce şi-a încheiat sentinţa, profesorul a primit domiciliu forţat în Magadan. Umański a murit în 4 martie 1953[239], continuându-şi până în ultima clipă munca – nimănui lăsată moştenire şi de nimeni continuată – în

239 Stalin a murit în 5 martie 1953.

domeniul lingvisticii. Aşa că n-a mai aflat niciodată că a fost inventat microscopul electronic şi că teoria cromozomilor a fost confirmată experimental.

1964

Spre spital

Krist era înalt, dar felcerul era şi mai înalt, larg în spate, cu faţa lătăreaţă. Lui Krist, de multă vreme, de mulţi ani, toţi şefii i se păreau că au faţa la fel de lătăreaţă. După ce-l aşează într-un colţ, felcerul îşi cercetă prada cu vădită satisfacţie.

— Aşadar zici că ai fost infirmier?

— Am fost.

— Asta-i bine. Am nevoie de un infirmier. De unul adevărat. Ca să fie ordine aici.

Şi felcerul arătă cu mâna enormul dispensar pustiu care semăna cu un grajd de cai.

— Sunt bolnav, îi zise Krist. Vreau să merg la spital...

— Toţi sunt bolnavi. O să ajungi şi acolo. Facem un pic de ordine. Uite, punem dulapul ăsta în funcţie, îi spuse felcerul ciocănind în uşa unui imens dulap gol. Hai, că-i târziu. Spală duşumeaua şi întinde-te în pat. Mă trezeşti la ora de sculare.

N-a apucat Krist să împrăştie apa rece ca gheaţa prin colţurile dispensarului rece, de parcă ar fi fost congelat, că glasul somnoros al noului stăpân îi întrerupse munca.

Krist intră în odaia vecină, şi ea asemănătoare cu un grajd, într-un colţ era înghesuit un pat de scânduri. Acoperit cu un morman de pături, scurte îmblănite şi boarfe, felcerul gata să adoarmă îl chemă pe Krist.

— Scoate-mi, pâslarii.

Krist îi trase din picioare pâslarii urât mirositori.

— Pune-i lângă sobă cât mai sus. Iar dimineaţa mi-i dai călduţi, îmi place să fie calzi.

Krist împingea apa cu o cârpă murdară într-un colţ al dispensarului, apa se brânzea, se transforma într-o mâzgă care în curând îngheţă de-a binelea. Krist şterse

duşumeaua dispensarului, se întinse pe patul de scânduri şi îndată se lăsă în voia aţipelii cu care se obişnuise aici, dar peste o clipă – cum i se păru lui – se trezi. Felcerul îl scutura de umăr.

— Ce înseamnă asta? Repartiţia la muncă a început de mult.

— Nu vreau să muncesc ca infirmier. Trimiteţi-mă în spital.

— În spital? Spitalul trebuie să-l meriţi. Deci nu vrei să munceşti ca infirmier?

— Nu, răspunse Krist, ferindu-şi faţa de lovituri cu gestul obişnuit.

— Mergi la muncă!

Felcerul îl îmbrânci afară din dispensar şi păşi pe lângă Krist prin ceaţă spre postul de pază.

— Uite aici un trântor, un simulant. La muncă, mânaţi-l la muncă, strigă felcerul soldaţilor din escortă care conduceau un grup de deţinuţi dincolo de sârma ghimpată.

Experimentaţi, soldaţii îl împinseră pe Krist cu baionetele şi cu patul puştilor, fără să-i provoace durere.

Trebuiau să aducă vreascuri în lagăr, muncă uşoară. Vreascurile le procurau de la o depărtare de doi kilometri, le luau din aluviunile de primăvară, aduse de râul acum îngheţat până la fund. Era greu să smulgi din aluviuni crengile şi buştenii curăţaţi de coajă, spălaţi şi uscaţi de vânt; erau prinşi în hăţişul plantelor de apă, în cioturi şi în puterea pietrelor. Erau multe vreascuri. Nu se vedeau buşteni greu de cărat. Un fapt care îl bucură pe Krist. Fiecare deţinut îşi alegea un buştean pe puterile lui. Un drum de doi kilometri nu înseamnă chiar o zi întreagă de muncă. În fond, era o subunitate a lagărului pentru invalizi, o aşezare, iar solicitările – nu prea multe. Un OLP de vitamine, adică o filială a lagărului, un centru de colectare a vitaminelor. Aşadar trăiască *la vital* însă Krist nu înţelegea, nu voia să înţeleagă această cumplită ironie.

Zilele se scurgeau una după alta şi pe Krist nu-l trimiteau în spital. I-au trimis pe alţii, dar nu şi pe Krist. În fiecare zi, felcerul venea la postul de gardă şi, arătând spre Krist cu mănuşa, le striga soldaţilor din escortă:

— La muncă, mânaţi-l la muncă!

Şi totul o lua de la capăt.

Spitalul, mult jinduitul spital, se afla la doar patru kilometri depărtare de aşezare. Dar ca să ajungi acolo aveai nevoie de foaie de drum, de o hârtie. Felcerul înţelesese că e stăpânul vieţii şi al morţii lui Krist. îşi dădea seama de asta şi Krist.

De la baraca unde dormea Krist – în lagăr era numită „locuinţă" – până la postul de gardă erau în total o sută de paşi. Centrul acesta de colectare a vitaminelor era unul dintre cele mai izolate, şi cu atât mai înalt, mai corpolent şi mai ameninţător părea felcerul, iar Krist – mai neînsemnat.

Pe drumul acesta de o sută de paşi Krist îl întâlni pe... dar nu-şi putea aminti cine era. Iar omul trecuse deja pe lângă el, dispăruse în ceaţă. Memoria slăbită şi înfometată a lui Krist nu era în stare să-i şoptească nimic. Şi totuşi... Krist se gândea zi şi noapte, biruind gerul, foamea şi durerea din mâinile şi picioarele îngheţate. Cine era? Pe cine întâlnise pe potecă? Sau mintea i-o luase razna? îl ştia pe omul acesta care dispăruse în ceaţă, îl ştia, dar nu din Moscova, nu din viaţa în libertate. Nu, era mult mai important, mai de curând. Şi Krist îşi aminti. Cu doi ani în urmă omul acesta fusese şeful lagărului, dar nu al unui lagăr de colectare a vitaminelor, ci al unuia de pe lângă o mină de aur, unde Krist se trezise faţă în faţă cu adevărata Kolîma. Acesta era şeful, „mulgătorul" lagărului, cum zic blatarii. Un şef angajat civil, apoi condamnat încă din perioada petrecută de Krist acolo. După proces, şeful dispăruse nu se ştie unde, se spunea că fusese împuşcat, şi iată că aici Krist se încrucişa cu el pe poteca subunităţii de colectat vitamine. Krist l-a găsit pe fostul şef în oficiul lagărului. Lucra pe un post oarecare, fără îndoială, administrativ. Era, firește, condamnat potrivit articolului 58, dar nu era liternik*, dacă i* se permisese să lucreze la oficiu.

Bineînţeles că doar Krist putea să-l ştie pe fostul şef şi să-l recunoască. Şeful n-avea cum să-l ţină minte pe Krist. Şi totuşi... Krist se apropie de bariera în spatele căreia stau funcţionarii în lumea întreagă.

— Ce-i, vrei să mă dai în gât? spuse fostul şef de lagăr în argoul blatarilor, întorcându-se cu faţa spre Krist.

— Da. Sunt de la mină, spuse Krist.

— Bucuros să întâlnesc un consătean. Şi înţelegându-l bine pe Krist, fostul şef adăugă: Treci pe la mine diseară. Am să-ţi aduc o bucată de hering.

Niciunul dintre ei nu ştia numele şi prenumele celuilalt. Dar acel ceva mărunt şi de scurtă durată care-i unise întâmplător cândva devenise brusc o forţă care poate schimba viaţa omului. Iar şeful, care nu-şi oferea heringul tovarăşilor săi flămânzi de la centrul de vitamine, ci lui Krist, cu care fusese la mina de aur, îşi amintea şi ştia că „aurul” şi „vitaminele” erau lucruri diferite. Niciunul, nici celălalt nu vorbeau despre asta. Amândoi înţelegeau, simţeau cum stau lucrurile: Krist – că e dreptul lui după o lege nescrisă, fostul şef – că e de datoria lui.

În fiecare seară fostul şef îi dădea o bucată de hering lui Krist. De la o seară la alta bucata era tot mai mare. Bucătarul lagărului nu se mira de capriciul inopinat al funcţionarului care înainte nu-şi lua niciodată porţia de hering. Krist mânca heringul după obiceiul de la mină: cu piele, cu cap, cu oase. Uneori fostul şef îi dădea şi câte un rest de pâine din care muşcase. Pe Krist începu să-l bată gândul că bucata de hering devine periculoasă: dacă brusc n-o să-l mai primească la spital? Trupul îşi pierdea aspectul necesar pentru o internare. Pielea n-o să mai fie îndeajuns de uscată, iar crucea-şalelor îndeajuns de colţuroasă. Krist îi povesti fostului şef că fusese trimis la spital, dar că felcerul, abuzând de puterea lui, îl ţinea aici şi iată că...

— Da, felcerul e o jigodie patentată. Sunt aici de mai bine de un an şi n-am auzit o vorbă bună despre halatul ăsta alb. Dar o să-l păcălim. În fiecare zi sunt trimişi deţinuţi din lagăr în spital. Iar listele le scriu eu, spuse fostul şef zâmbind.

Seara, Krist a fost chemat la postul de gardă. Acolo mai erau doi deţinuţi şi fiecare ţinea în mână câte o valijoară din placaj.

— N-avem escortă să vă trimitem. Gardianul de serviciu ieşise în cerdac: O să plecaţi mâine.

Pentru Krist asta însemna moarte curată: mâine va ieşi totul la iveală. Felcerul îl va expedia în cine ştie ce iad. Krist nu ştia cum se numea acel iad unde va nimeri; ce putea fi mai rău decât tot ce văzuse până atunci? N-avea

însă nicio îndoială că există locuri unde e şi mai rău. Nu-i rămânea decât să aştepte şi să tacă.

Gardianul de serviciu apăru din nou.

— Mergeţi în baracă. N-avem escortă.

Dar unul dintre deţinuţii cu valijoară ieşi în faţă:

— Daţi-mi mie foaia de drum, cetăţene gardian. O să-i conduc eu şi pe ceilalţi. Mai bine decât orice militar. Doar mă ştiţi bine, nu-i aşa? Nu o dată s-a procedat aşa. Eu am permisiunea să n-am escortă, iar ceilalţi unde să fugă? în noapte, pe ger...

Gardianul de serviciu intră în postul de gardă, se întoarse repede şi-i dădu omului cu valijoară un plic din hârtie de ziar.

— Aveţi lucrurile cu voi?

— Ce lucruri să avem...

— Atunci, la drum!

Zăvorul de fier se deschise şi le permise celor trei deţinuţi să iasă în pâcla albă şi îngheţată.

Cel scutit de escortă mergea înainte, chiar alerga, cum i se părea lui Krist. Ceaţa se risipea treptat, lăsând să se întrevadă lumina galbenă a felinarelor electrice.

Se scurse un timp parcă fără sfârşit. Picături de sudoare fierbinte îi alunecau lui Krist pe burta scobită şi pe spinarea costelivă. Inima îi bătea cu putere, tot mai tare. Iar Krist alerga şi tot alerga în urma tovarăşilor săi care dispăreau în negură. Din capătul aşezării începea şoseaua principală.

— De când te aşteptăm...

Krist se sperie că îl vor părăsi, că îl vor lăsa în urmă.

— Ascultă, zise deţinutul scutit de escortă. Ştii unde e spitalul?

— Ştiu.

— O luăm înainte. Te aşteptăm la spital.

Deţinuţii dispărură în întuneric, iar Krist, după ce-şi trase sufletul, se târî de-a lungul unui şanţ, oprindu-se clipă de clipă şi pornind-o apoi înainte. îşi pierdu mănuşile, dar nu observă că se agăţa cu palmele goale de zăpadă, de gheaţă şi de pietre. Krist mormăia, se smiorcăia, zgrepţăna pământul. În faţă nu se vedea nimic în afara negurei albicioase. Din negura aceasta apăreau brusc camioane

uriaşe claxonând cu furie şi apoi se ascundeau repede în ceaţă. Dar Krist nu se oprea ca să lase maşina să treacă şi să o pornească din nou cu greu spre spital. Se sprijinea cu mâinile de şanţ, de marginea lui înaltă, ca şi cum şanţul – ca un odgon întins peste un abis de gheaţă – ar fi dus spre căldură, spre salvarea lui. Krist se târa, se târa, se târa...

Negura se risipea încet şi Krist zări cotul spre spital şi casele minuscule care aparţineau spitalului. Trei sute de paşi, nu mai mult. Bombănind din nou, Krist continuă să înainteze abia târându-şi picioarele.

— Credeam că ai mierlit-o, spuse indiferent şi fără răutate deţinutul scutit de escortă, care stătea pe cerdacul unei barăci din cadrul spitalului. Fără tine nu ne primesc aici.

Dar Krist nu era atent la vorbele lui şi nu răspunse. Acum venise momentul cel mai important, cel mai greu: îl vor interna sau nu.

Apăru medicul, un tânăr curat într-un halat neverosimil de alb, îi înscrise pe toţi într-un registru.

— Dezbrăcaţi-vă!

Pielea lui Krist se cojea, cădea de pe corp în pelicule uşoare, ca amprentele digitale de pe un dosar personal.

— Asta e pelagră, spuse deţinutul scutit de escortă.

— Şi eu am avut aşa ceva, spuse al treilea.

Au fost primele cuvinte pe care Krist le-a auzit din gura lui.

Mi le-au scos de pe mâini ca pe mănuşi. M-au trimis la Magadan, la muzeu.

— La muzeu? rosti dispreţuitor cel scutit de escortă. Că puţine mănuşi de-astea o fi în Magadan.

Dar al treilea deţinut nu-i dădu atenţie.

— Ei, tu, îl trase el de mână pe Krist. Ascultă aici! La boala asta o să-ţi prescrie cu siguranţă injecţii fierbinţi. Mi-au prescris şi mie, dar le-am schimbat cu blatarii pe pâine. Aşa m-am vindecat.

Iată că au scos din dulap formulare pentru fişele medicale. Trei formulare. O să-i interneze. Sosi infirmierul.

— Deocamdată mergeţi în baraca a doua.

Un duş cu apă caldă, lenjerie fără păduchi. Un coridor, unde pe o măsuţă încă nu fusese stins fitilul opaiţului cu

ulei de peşte vărsat într-o farfurioară meşterită din fundul unei cutii de conservă. O uşă spre un salon pustiu de unde venea un miros de ger, de uliţă, de gheaţă. Infirmierul plecă după lemne ca să facă focul în soba de fier.

— Ştiţi ceva? spuse deţinutul scutit de escortă. Hai să ne culcăm împreună într-un pat, că altfel pierim cu zile aici.

S-au întins toţi într-un singur pat, îmbrăţişându-se unul pe altul. Apoi cel fără escortă se strecură de sub pături, adună toate saltelele şi păturile din încăpere, le puse grămadă pe patul unde dormeau deţinuţii şi se vârî în îmbrăţişarea costelivă a lui Krist. Bolnavii adormiră.

1964

Iunie

Andreev ieşi din galerie şi se duse la lămpărie ca să-şi predea Wolf-ul.

„Iarăşi o să se ia de mine, îşi spuse el alene cu gândul la Serviciul de securitate a muncii. Sârma e ruptă...

În mină se fuma în pofida interdicţiei. Pentru fumat puteai primi ani în plus la pedeapsă, dar n-o păţise nimeni până acum.

În apropierea haldei, Andreev îl întâlni pe Stupnitki, profesor la Academia de artilerie. La mină, Stupnitki lucra ca şef de echipă la suprafaţă, în pofida articolului 58 conform căruia fusese condamnat. Pentru vârsta lui, era un executant descurcăreţ, conştiincios şi ager. Conducerea minei nici nu visa să aibă un asemenea şef de echipă.

— Ascultă, spuse Stupnitki. Nemţii au bombardat Sevastopolul, Kievul şi Odessa.

Andreev ascultă politicos. Anunţul suna ca o veste despre un război în Paraguay sau în Bolivia. Ce legătură avea Andreev cu chestia asta? Stupnitki era sătul, era şef de echipă, pe el îl puteau interesa treburi de genul ăsta, ca războiul.

Se apropie Grişa Grecul, hoţul.

— Ce sunt puştile automate?

— Nu ştiu. Probabil, ceva de felul mitralierelor.

— Cuţitul e mai teribil decât orice glonţ, rosti sentenţios Grişa.

— Aşa e, zise Boris Ivanovici, un chirurg dintre deţinuţi. Un cuţit în burtă e infecţie sigură, întotdeauna există pericolul unei peritonite. O rană de la o armă de foc e mai bună, mai curată...

— Cel mai bun e cuiul, spuse Grişa.

— Aliniere-e-a!

Ne-am aşezat în formaţie şi am plecat de la mină spre lagăr. Escorta nu intra niciodată în mină: bezna subterană îi ferea pe oameni de bătăi. Şefii de echipă angajaţi civil erau şi ei precauţi. Dacă le cădea, Doamne fereşte, în cap un bloc de cărbune din „horn”?... Chiar şi Nikolai Antonovici, „şeful” cel iute de mână, aproape că renunţase la vechiul lui obicei. Se lua la bătaie doar Mişka Timoşenko, un supraveghetor tânăr dintre deţinuţi, care „făcea carieră”.

Mişka Timoşenko mergea şi se gândea: „O să fac cerere să plec pe front. De trimis, n-o să mă trimită, dar o să trag foloase. Altfel, sar sau nu la bătaie, nu mă aleg cu nimic în afară de o nouă sentinţă”. Dimineaţa se duse la comandant. Kosarenko, comandantul filialei de lagăr, nu era om rău. Mişka se prezentă după toate regulile.

— Iată o cerere să plec pe front, cetăţene comandant.

— Ia te uită... Păi dă-o încoace. O să fii primul... Numai că n-o să te ia...

— Din pricina articolului 58, cetăţene comandant?

— Fireşte.

— Ce să fac cu articolul ăsta? întrebă Mişka.

— N-o să pieri. Eşti descurcăreţ, îi răspunse Kosarenko cu glas răguşit. Cheamă-l încoace pe Andreev.

Andreev a fost mirat de convocarea aceasta. Nu mai fusese chemat niciodată în faţa ochilor spălăciţi ai comandantului însuşi. Dar nu simţea decât apatia obişnuită: nu-i era frică şi nici nu-i păsa. Andreev bătu la uşa din placaj a biroului:

— Mă prezint la ordinul dumneavoastră. Deţinut Andreev.

— Tu eşti Andreev? spuse Kosarenko, cercetându-l curios.

— Andreev, cetăţene comandant.

Kosarenko cotrobăi printre hârtiile de pe masă, găsi ceva, începu să citească în tăcere. Andreev aştepta.

— Am o treabă pentru tine.

— Muncesc ca vagonetar în sectorul al treilea...

— La cine?

— La Koriaghin.

— Mâine rămâi acasă. O să munceşti în lagăr. N-o să moară Koriaghin fără vagonetar.

Kosarenko se ridică de la masă, agită o hârtie şi spuse răguşit:

— O să demontezi zona. Strângi sârma şi-o faci ghem. Zona voastră.

Andreev înţelese că era vorba de zona 58-iştilor: spre deosebire de multe alte lagăre, baraca unde locuiau „duşmanii poporului" era înconjurată de sârmă ghimpată chiar în interiorul lagărului.

— Singur?

— Împreună cu Maslakov.

„E război, îşi spuse Andreev, probabil face parte din planul de mobilizare..."

— Pot să plec, cetăţene comandant?

— Da. Am două rapoarte în ceea ce te priveşte.

— Nu muncesc mai rău decât alţii, cetăţene comandant...

— Bine, du-te...

Scoaseră cuiele ruginite şi strânseră sârma ghimpată, rulând-o pe un băţ. Zece rânduri, zece şiruri de fier, în plus şirurile de-a curmezişul, o muncă de o zi întreagă pentru Andreev şi Maslakov. Munca asta nu era cu nimic mai bună decât oricare alta. Kosarenko se înşelase: sentimentele deţinuţilor se tociseră.

La masă, Andreev mai află o noutate: raţia de pâine fusese redusă de la un kilogram la cinci sute de grame. Asta era o veste de rău augur, pentru că în lagăr fierturile nu erau importante. Importantă era pâinea.

A doua zi, Andreev se întoarse la mină.

În mină era, ca de obicei, frig şi întuneric. Andreev coborî la nivelul inferior pe poteca folosită de mineri. De sus nu se trimiteau încă vagoane goale şi Kuzneţov, al doilea vagonetar din tură, şedea în lumină aşteptându-le, în

apropierea platformei de jos.

Andreev se aşează alături. Kuzneţov era *bâtovik*, un criminal de la ţară.

— Ascultă, îi spuse Kuzneţov. M-au chemat.

— Unde?

— Acolo. În spatele podului.

— Şi?

— Mi-au ordonat să dau o declaraţie împotriva ta.

— Împotriva mea?

— Da.

— Şi tu?

— Am dat. Ce era să fac?

„Într-adevăr, îşi spuse Andreev, ce era să facă?”

— Şi ce-ai scris acolo?

— Păi am scris ce mi-au spus să scriu. Că l-ai lăudat pe Hitler...

„Înseamnă că nu-i un ticălos, se gândi Andreev. E pur şi simplu un nefericit...”

— Şi ce-or să facă acum cu mine? întrebă Andreev.

— Nu ştiu. Ofiţerul politic a zis că e aşa, de formă.

— Ei da, bineînţeles că de formă. Sentinţa mea se termină anul acesta. O să aibă timp să-mi ticluiască alta.

Vagonetele uruiau deja pe pantă.

— Ei, voi de colo! strigă responsabilul de platformă. Vorbăreţilor! Apucaţi vagonetele goale!

— Ştii ceva? O să refuz să mai muncesc cu tine, spuse Kuzneţov. O să mă cheme din nou şi am să le zic: nu ştiu, nu lucrez cu el. Uite aşa...

— Aşa e cel mai bine, încuviinţă Andreev.

Din tura următoare, perechea lui Andreev a fost Ciudakov, tot un *bâtovik*. Spre deosebire de vorbăreţul Kuzneţov, acesta era un taciturn. Era astfel fie din fire, fie fusese prevenit „în spatele podului”.

După câteva schimburi, Andreev şi Ciudakov au fost trimişi în galeria de ventilare pe platforma de sus, de unde trebuiau să dea drumul vagonetelor goale pe o pantă de treizeci de metri şi să le tragă în sus pe cele încărcate. Întorceau vagonetul pe platformă, îl puneau pe şinele ce coborau panta, ataşau la vagonet cablul de oţel, după ce-l prindeau cu tamburul la cabestan, şi îl împingeau în jos.

Ataşau vagonetele pe rând. Era rândul lui Ciudakov.

Vagonetele alunecau unul după altul, ziua de muncă era în toi, când deodată Ciudakov greşi: împinse vagonetul în jos fără să-l agaţe de cablu. „Deşteptule!” – Avarie la mină! se auzi un zgomot înfundat, zăngănit metalic, trosnet de stâlpi. Coloane de praf alb acoperiră panta.

Pe Ciudakov îl arestară imediat, iar Andreev se întoarse la baracă. Seara îl chemară la Kosarenko, la comandant.

Kosarenko umbla încolo şi încoace prin birou.

— Ce-ai făcut? Ce-ai făcut, te întreb. Sabotorule!

— Aţi înnebunit, cetăţene comandant? răspunse Andreev. Ciudakov n-a făcut-o intenţionat...

— Tu l-ai învăţat, canalie! Sabotorule! Ai oprit munca în mină!

— Ce amestec am eu aici? Şi n-a oprit nimeni munca în mină. Mina funcţionează... De ce urlaţi?

— Cică nu ştie! Uite aici, Koriaghin scrie că... Este membru de partid.

Un raport lung, scris cu litere mărunte, se afla pe masa comandantului.

— O să răspunzi pentru asta!

— Voia dumneavoastră.

— Afară, canalie!

Andreev ieşi. În baracă, în odaia şefilor de echipă se purta o discuţie aprinsă care se întrerupse la apariţia lui Andreev.

— Pe cine cauţi?

— Pe dumneavoastră, Nikolai Antonovici, se adresă Andreev şefului. Unde să merg mâine la muncă?

— Să apuci ziua de mâine, interveni Mişka Timoşenko.

— Nu e treaba ta.

— Pe cuvântul meu, Antonici, că din pricina unor asemenea cărturari am fost condamnat, spuse Mişka. Din pricina acestor Ivan Ivanovici.

— Păi să te duci la Mişka, zise Nikolai Antonovici. Aşa a hotărât Koriaghin. Dacă n-o să te aresteze. Mişka o să te stoarcă ca pe-o lămâie.

— Trebuie să înveţi unde te afli, spuse Timoşenko sever. Fascist blestemat!

— Tu eşti fascist, tâmpitule, replică Andreev şi plecă să împartă ceva lucruri tovarăşilor săi – obiele de rezervă, un fular de bumbac vechi, dar încă bun –, ca la arestare să nu aibă nimic în plus la el.

Vecinul lui de prici era Tihomirov, fostul decan al Facultăţii de Mine. În mină muncea ca armator. Inginerul-şef încercase să-l avanseze pe profesor măcar şef de echipă, dar Svişcev, directorul raionului minier, îl refuzase categoric şi se uitase urât la adjunctul său.

— Dacă-l numim pe Tihomirov, îi spusese Svişcev inginerului-şef, nu mai ai ce căuta la mină. M-ai înţeles? Şi să nu mai scoţi o vorbă pe tema asta.

Tihomirov îl aştepta pe Andreev.

— Ei, cum e?

— Să vedem ce-o fi mâine, spuse Andreev. E război.

Nu l-au arestat pe Andreev. Deci Ciudakov n-a vrut să mintă. L-au ţinut o lună pe raţie de carceră – o cană de apă şi trei sute de grame de pâine –, dar n-au izbutit să-i smulgă nicio declaraţie: Ciudakov nu era prima dată în detenţie şi ştia preţul adevărat a toate.

— Ce mă tot dăscăleşti? îi spusese anchetatorului. Andreev nu mi-a făcut nimic rău. Ştiu regulile de aici. Nu pe mine vreţi voi să mă condamnaţi. Andreev vă trebuie. Ei, şi câtă vreme sunt în viaţă, n-o să-l judecaţi. N-aţi mâncat încă destulă caşă de lagăr.

— Bine, îi spuse Koriaghin lui Mişka Timoşenko, doar în tine îmi pun nădejdea. Ai s-o scoţi la capăt.

— De acord, ne-am înţeles, răspunse Timoşenko. La început îl atingem „la stomac”: îi reducem raţia. Şi dacă îl ia gura pe dinainte...

— Eşti un prost, zise Koriaghin. Şi ce dacă îl ia gura pe dinainte? Ce, te-ai născut ieri?

Koriaghin îl luă pe Andreev de la munca subterană. Iarna, frigul atinge cel mult minus douăzeci de grade în mină, pe nivelurile de jos, în timp ce afară ajunge la minus şaizeci. Andreev stătea în tura de noapte pe halda de sus, unde se aduna roca. Vagonetele cu rocă se ridicau aici din când în când şi Andreev trebuia să le descarce. Vagonetele erau puţine, frigul era cumplit, chiar şi adierea cea mai uşoară transforma noaptea într-un iad. Acolo, Andreev a

plâns pentru prima oară pe pământul Kolîmei: înainte nu i se mai întâmplase, poate doar în anii tinereţii, când primea scrisori de la mama lui şi el nu era în stare nici să le citească şi nici să-şi amintească de ele fără să-l podidească lacrimile. Dar asta fusese demult. Şi aici de ce plângea? Neputinţă, singurătate, frig – Andreev se obişnuise cu ele. În lagăr avea chef să-şi amintească versuri, să spună în şoaptă câte ceva, să repete în taină. Dar pe vreme geroasă nu putea gândi. Creierul omenesc nu poate funcţiona în ger.

Câteva ture îngheţate şi Andreev a apărut din nou în mină, din nou la transportul subteran, avându-l pereche pe Kuzneţov.

— Ce bine că eşti aici! se bucură Andreev. M-au luat iarăşi în mină. Ce l-a apucat pe Koriaghin?

— Păi se zice că au strâns probele împotriva ta. Suficiente, răspunse Kuzneţov. N-au nevoie de mai multe. M-am întors şi eu. Mi-e bine să lucrez cu tine. Şi Ciudakov a ieşit. A fost la izolator. E ca un schelet. Deocamdată o să fie băiaş. N-o să mai muncească la mină.

Noutăţile erau importante.

La sfârşitul turei, după ce-şi îndeplineau obligaţiile curente, şefii de echipă dintre deţinuţi umblau prin lagăr fără gardian. Mişka Timoşenko se hotărî să meargă la baie până la venirea muncitorilor din lagăr, aşa cum făcea întotdeauna.

Băiaşul, un necunoscut costeliv, săltă cârligul şi deschise uşa.

— Unde te duci?

— Eu sunt Timoşenko.

— Văd că eşti Timoşenko.

— Nu mai sta la discuţii, spuse şeful de echipă. N-ai probat încă termometrul meu, o să-l probezi. Du-te şi dă drumul la abur.

Şi, îmbrâncindu-l pe băiaş, intră în baie. Un întuneric negru şi umed domnea în baia minei. Un tavan negru de la fum, hârdaie negre, laviţe negre de-a lungul pereţilor, ferestre negre. În odaia de baie era întuneric şi uscat, ca în mină. O lampă Wolf cu sticla plesnită era înfiptă cu un cârlig într-un stâlp în mijlocul încăperii, la fel ca în mină.

Mişka se dezbrăcă repede, îşi alese un butoi umplut pe jumătate cu apă rece, introduse în el ţeava cu abur – în clădirea băii exista un boiler şi apa o încălzeau cu abur fierbinte.

Băiaşul cel costeliv se uita în tăcere din prag la trupul roziu şi umflat al lui Timoşenko.

— Uite, aşa-mi place mie, spuse Timoşenko, ca aburul să fie mereu proaspăt. Să încălzeşti apa treptat, eu intru în butoi, iar tu dai drumul la abur puţin câte puţin. Când o să fie bine, ciocănesc în ţeavă şi tu închizi aburul. Băiaşul dinainte, chiorul, îmi ştia bine toate obiceiurile. Unde-i acum?

— Nu ştiu, răspunse costelivul.

Claviculele băiaşului păreau să-i străpungă cămaşa cazonă.

— Da’ tu de unde-ai apărut?

— Din izolator.

— Eşti cumva Ciudakov?

— Da, Ciudakov.

— Nu te-am recunoscut. O să te îmbogăţeşti, râse şeful de echipă.

— În izolator am ajuns o slăbătură şi uite, nu mă mai recunoşti. Ascultă, Mişka, adăugă Ciuvakov, să ştii că te-am văzut...

— Unde?

— În spatele podului. Am auzit că acolo ai ciripit ofiţerului politic...

— Fiecare îşi scapă pielea cum poate, replică Timoşenko. Legea taigalei. Suntem în război. Iar tu eşti un prost. Eşti un prost, Ciudakov. Un prost, prost ca noaptea. Ai păţit-o din pricina diavolului ăstuia de Andreev.

— Asta-i problema mea, spuse băiaşul şi ieşi din încăpere.

Aburul începu să vuiască, să bolborosească în butoi, apa se încălzi. Mişka ciocăni, Ciudakov închise aburul.

Mişka se urcă pe o bancă şi de acolo îşi dădu drumul într-un butoi înalt şi îngust... Erau şi butoaie mai joase şi mai largi, dar şefului de echipă îi plăcea să-şi facă baia cu aburi numai în acela. Apa îi ajungea până la gât. Mijindu-şi ochii de plăcere, şeful de echipă bătu în ţeavă. Imediat

aburul începu să bolborosească. Apa se încălzi tare. Mişka transmise semnalul său băiaşului, dar aburul continua să bolborosească în ţeavă. Aburul îi ardea trupul, Timoşenko se sperie, bătea în ţeavă, încerca să se smulgă, să iasă afară, dar butoiul era strâmt, ţeava de fier îl împiedica să se caţere. În încăpere nu se mai vedea nimic din pricina aburului lăptos, iar Mişka ţipa sălbatic.

În ziua aceea, muncitorii au rămas fără baie.

Când au deschis uşile şi ferestrele, ceaţa deasă, de un alb lăptos, se risipi. Sosi doctorul lagărului. Timoşenko nu mai sufla: fusese Fiert de viu.

Ciudakov a fost transferat din postul lui de băiaş în altă parte, apoi s-a întors fără un ochi. Nimeni nu l-a dat afară, dar într-o zi a fost trecut la grupa C, adică eliberat temporar de muncă din pricina stării de sănătate. Avea febră.

1959

Mai

Au spart fundul unui butoi şi au pus în loc nişte gratii de fier. În butoi stătea dulăul Kazbek. Sotnikov îl hrănea cu carne sărată şi-i ruga pe toţi cei care treceau pe acolo să zădărască dulăul cu un băţ. Kazbek mârâia şi-l rodea de scotea aşchii din el. Şeful de şantier Sotnikov îşi dresa viitorul câine de pază să fie rău.

Pe toată perioada războiului aurul a fost spălat la şaitroc, o metodă a căutătorilor de aur, mai înainte interzisă în mină. De şaitroc se puteau folosi doar spălătorii din echipele de prospectare. Până la război norma pe-o zi era în metri cubi de pământ, iar în timpul războiului – în grame de metal.

Ciungul căutător de aur aduna cu îndemânare în şaitroc pământul cu o lopăţică şi, după ce-l spăla, scutura cu grijă şaitrocul deasupra şuvoiului de apă ca să cadă în el piatra spălată. După ce se scurgea apa, pe fundul şaitrocului rămânea un grăunte de aur. Muncitorul punea şaitrocul pe pământ şi desprindea cu unghia grăuntele şi-l

aşeza pe o bucăţică de hârtie. Apoi hârtia era împăturită ca pentru o pulbere farmaceutică. Vară şi iarnă, întreaga echipă de ciungi automutilaţi spăla aur. Şi preda bobiţele, grăunţele de aur, la casieria minei. Pentru treaba aceasta ciungii erau hrăniţi.

Anchetatorul Ivan Vasilievici Efremov a prins un ucigaş misterios pe care îl căutau de mai bine de o săptămână. Cu o săptămână în urmă, în căsuţa echipei de prospectare geologică, aflată la opt kilometri de cătun, au fost omorâţi cu toporul patru artificieri. Ucigaşii furaseră pâinea şi mahorca, dar nu găsiseră banii. A mai trecut o săptămână şi la cantina muncitorilor, Ruslanov, un tătar din brigada dulgherilor, a schimbat un peşte fiert pe o priză de mahorcă. Mahorcă nu mai exista în mină de la începutul războiului, se aducea „amonalu, adică un tutun verde, incredibil de tare, pe care încercau să-l cultive local. Mahorcă aveau doar slobozeii. Tătarul a fost arestat, a recunoscut totul, ba chiar a arătat locul în pădure unde ascunsese în zăpadă toporul însângerat. Ivan Vasilievici s-a ales cu o recompensă substanţială.

Întâmplător, Andreev era vecin de prici cu tătarul acesta, un flăcău banal şi flămând, un „fitil”. L-au arestat şi pe Andreev. Două săptămâni mai târziu l-au eliberat, dar în răstimp au apărut multe noutăţi: Kolka Jukov l-a omorât pe odiosul brigadier Koroliov.

Brigadierul acesta îl bătea zilnic pe Andreev în faţa întregii brigăzi, îl bătea fără răutate, fără grabă, şi Andreev se temea de el.

Andreev pipăi în buzunarul buşlatului o bucăţică din raţia de pâine albă americană, rămasă de la prânz. Erau o mie de posibilităţi ca să prelungeşti plăcerea mâncatului. Puteai să lingi pâinea până îţi dispărea din palmă; puteai să ciuguleşti firimituri, firimituri minuscule, şi să sugi fiecare firimitură rostogolind-o în gură cu limba. Puteai să prăjeşti bucata de pâine pe soba mereu încălzită, s-o usuci şi s-o mănânci ruptă în bucăţele de un maroniu întunecat, nici pesmeţi, nici pâine. Puteai să tai pâinea cu cuţitul în felioare extrem de subţiri şi numai după aceea să le usuci. Puteai să fierbi pâinea în apă, s-o clocoteşti, s-o amesteci şi s-o transformi în supă caldă, într-un terci de făină. Puteai s-

o fărâmiţezi în apă rece şi să pui sare: ieşea ceva asemănător cu *tiuria*[240] Şi totul trebuia pregătit în sfertul de oră care-i rămânea lui Andreev din pauza de prânz. Andreev mânca pâinea în felul său. Fierbea apă într-o cutie mică de conservă, apă fadă obţinută din zăpadă, murdară de la bucăţile mici de cărbune şi acele de pin pitic căzute în cutie. îşi vâra pâinea în apa clocotindă cu spumă şi aştepta. Pâinea se umfla ca un burete, un burete alb. Andreev rupea cu un beţişor sau cu o surcea bucăţele fierbinţi de burete şi le băga în gură. Pâinea înmuiată bine dispărea într-o clipă.

Nimeni nu dădea atenţie fanteziilor lui Andreev. El era unul din suta de mii de „fitile", de mierlitori ai Kolîmei, a căror minte o luase razna de multă vreme.

Caşa, din fulgi de ovăz american şi zahăr, ne parvenea tot prin *Le*nd-*Lease*. Şi pâinea era prin *Le*nd-*Lease*: o preparau din făină canadiană cu adaos de pulbere de oase şi de orez. Pâinea ieşea din cuptor neobişnuit de pufoasă şi niciun distribuitor nu risca să pregătească raţiile de cu seară: fiecare porţie de două sute de grame pierdea în timpul nopţii zece – cincisprezece grame, astfel că cel mai cinstit tăietor de pâine putea să pară hoţ fără voia lui. Pâinea albă aproape că nu lăsa reziduuri, organismul uman evacua surplusul doar o dată la câteva zile.

Supa, primul fel la prânz, provenea tot din *Le*nd-*Lease*: oricine putea simţi mirosul de carne de porc la conservă şi găsea în gamelă fibre de carne ce semănau cu nişte bacili Koch văzuţi la microscop.

Se spunea că mai erau şi mezeluri, mezeluri la conservă, dar pentru Andreev acestea rămâneau o legendă, ca şi laptele condensat „Alpha", pe care mulţi şi-l aminteau din copilărie, din pachetele trimise de ARA. Firma „Alpha" încă mai exista.

Prin *Le*nd-*Lease* se mai aduceau şi bocanci din piele roşie cu talpă groasă. Bocancii aceştia se împărţeau numai autorităţilor şi nu orice maistru minier putea să capete încălţări de import. La autorităţi ajungeau şi cutii cu tot felul de haine: costume, scurte şi cămăşi cu cravate.

---

240 Mâncare tradiţională preparată în casă din firimituri de pâine sau de pesmeţi muiaţi în apă, cvas sau lapte.

Umbla vorba că se dădeau şi obiecte de lână strânse de la populaţia Americii, dar acestea n-au ajuns la deţinuţi: soţiile şefilor se pricepeau de minune la calitatea materialelor.

În schimb, deţinuţilor le reveneau uneltele. Şi ele erau venite tot prin *Le*nd-*Lease*: lopeţi curbate cu cozi scurte şi vopsite. Lopeţile erau ajustabile: cineva se gândise la forma lopeţii. Toţi erau mulţumiţi de lopeţi. Deţinuţii scoteau cozile vopsite ale lopeţilor şi făceau altele noi, drepte şi lungi, fiecăruia pe măsură: capătul cozii trebuia să-ţi ajungă sub bărbie.

Fierarii îndreptau puţin vârful lopeţii, îl ascuţeau şi ieşea o unealtă grozavă.

Topoarele americane erau foarte proaste. Astea nu erau topoare, ci toporaşe ce aduceau cu tomahawkurile indienilor lui Mayne Reid, care nu erau bune de nimic într-o muncă serioasă de dulgher. Topoarele date prin *Le*nd-*Lease* au lăsat o impresie puternică dulgherilor noştri: această unealtă milenară părea să se piardă.

Fierăstraiele orizontale erau grele, groase şi incomode la muncă.

Dar solidolul era excelent, alburiu ca untul, fără miros. Blatarii au încercat să-l vândă drept unt, dar în mină nimeni n-a putut să-l cumpere.

Studebaker-ele primite prin *Le*nd-*Lease* umblau în sus şi în jos pe pantele abrupte ale Kolîmei. Era singura maşină în Nordul îndepărtat pe care urcuşurile n-o deranjau. Enormele Diamond, primite tot prin *Le*nd-*Lease*, duceau încărcături de nouăzeci de tone.

Eram trataţi tot prin *Le*nd-*Lease*: medicamentele erau americane şi astfel a apărut sulfidina cu efecte miraculoase în prima etapă a bolii. Ustensilele din laborator erau cadoul Americii: aparate Röntgen, termofoare de cauciuc, fiole...

De mai bine de un an, după bătălia de la Kursk[241], se spunea că pâinea albă americană se va sfârşi în curând, dar Andreev nu plecaurechea la asemenea *paraşe* de lagăr. Fie ce-o fi. Mai trecuse o iarnă, iar el era încă în viaţă, el care

241 Bătălia de la Kursk (5 iulie-23 august 1943) a fost ultima acţiune ofensivă de tip blitzkrieg de pe frontul de răsărit al celui de-al Doilea Război Mondial.

nu-şi făcea planuri mai departe de seara zilei de azi.

Negrişoara o să apară în curând, drăguţa de ea. Adică pâinea neagră. Ai noştri înaintau spre Berlin.

— Pâinea neagră e mai sănătoasă, au decis medicii.

— Americanii sunt cu adevărat nişte proşti.

În această mină a viitorului nu exista nici măcar un radio.

„Epidemie de asasinate”, cum zicea Voronov – îşi aminti Andreev. Omorul e contagios. Dacă undeva este omorât un brigadier, imediat se găseşte un imitator, aşa că brigadierul îşi ia oameni care să-l vegheze când doarme, să-i păzească somnul lui de brigadier. Dar totul e în zadar. Pe unul l-au înjunghiat, altuia i-au zdrobit capul cu o rangă, celui de-al treilea i-au retezat gâtul cu un fierăstrău cu două mânere...

Doar cu o lună în urmă, Andreev şedea lângă foc: era rândul lui să se încălzească. Schimbul era pe sfârşite, şi patru deţinuţi care trebuiau să intre în tură se aşezaseră unul în faţa celuilalt, împrejurul focului, aplecându-se şi întinzând mâinile spre flacăra ce se stingea, spre căldura ce se ducea. Fiecare dintre ei mai-mai că atingea tăciunii roşietici cu mâinile goale, cu degetele îngheţate, de-acum insensibile. Negura lăptoasă le apăsa umerii, îi luă cu frig pe spinare şi cu atât mai puternică era dorinţa să se înghesuie cât mai aproape de foc. Li se părea îngrozitor să-şi îndrepte spatele, să privească în altă parte; n-aveau putere să se ridice şi să plece fiecare la locul său, la puţul lui de exploatare unde trebuiau să foreze, să foreze... Nu aveau putere să se ridice şi să plece din calea brigadierului care se apropia de ei.

Andreev îşi imagină alene cu ce va lovi brigadierul, dacă o să sară la bătaie. Cu un tăciune, probabil, sau cu o piatră... mai degrabă cu un tăciune...

Brigadierul era la vreo zece paşi de foc. Deodată, din puţul de lângă poteca pe care mergea brigadierul ieşi un om cu o rangă în mână. Omul îl ajunse din urmă pe brigadier şi se năpusti cu ranga. Brigadierul se prăbuşi cu faţa înainte. Omul aruncă ranga în zăpadă şi trecu pe lângă focul în jurul căruia stăteau Andreev şi ceilalţi trei muncitori. Se îndreptă spre un foc mai mare la care se

încălzeau soldaţii din escortă.

Andreev nu-şi schimbă poziţia în timpul asasinatului. Niciunul dintre cei patru nu se mişcă din loc, niciunul nu era în stare să se depărteze de foc, de căldura ce pierea. Fiecare voia să stea până la capăt, până în clipa în care va fi alungat de acolo. Dar n-avea cine să-i alunge, brigadierul fusese omorât, iar Andreev era fericit, la fel ca şi tovarăşii lui de astăzi.

Cu un ultim efort al bietului său creier înfometat şi secătuit, Andreev înţelegea că trebuie să caute o ieşire din impas. Nu voia să împărtăşească soarta spălătorilor la şaitroc. El, care cândva se jurase să nu fie brigadier, să nu caute salvarea în funcţiile periculoase din lagăr. Drumul lui era altul: să nu fure, să nu-şi bată tovarăşii, să nu-i denunţe. Andreev aştepta răbdător.

În dimineaţa aceasta, brigadierul îl trimise pe Andreev să aducă amonit, o pulbere galbenă pe care artificierul o vărsa în pacheţele de hârtie. La marea uzină de amonit, unde se descărca şi se ambala explozibilul adus de pe Continent, munceau deţinutele: era considerată o muncă uşoară. Uzina de amonit îşi pusese amprenta pe muncitoarele sale: părul lor se făcuse auriu, ca tratat cu perhidrol.

Sobiţa de fier din căsuţa artificierilor era încălzită cu bucăţi galbene de amonit.

Andreev arătă biletul de la supraveghetor, îşi descheie buşlatul şi-şi desfăşură din jurul gâtului fularul jerpelit.

— Am nevoie de obiele, băieţi, daţi-mi un sac.

— Păi sacii noştri... începu un artificier tânăr, dar cel mai în vârstă îl înghionti cu cotul şi tânărul tăcu.

— O să-ţi dăm un săculeţ, zise cel mai în vârstă, uite aici.

Andreev îşi scoase fularul şi-l dădu artificierului. Apoi rupse sacul în fâşii şi-şi înfăşură picioarele ţărăneşte, pentru că pe lume sunt trei feluri de a-ţi înfăşura obielele: ţărăneşte, milităreşte şi orăşeneşte.

Andreev şi le înfăşură ţărăneşte pornind de sus spre tălpi. îşi vârî cu greu picioarele în *burki*, se ridică şi, luându-şi cutia cu amonit, plecă. La picioare îi era cald, la gât – frig.

Andreev ştia că niciuna dintre senzaţii nu durează mult. Dădu amonitul supraveghetorului şi se întoarse la foc. Trebuia să aştepte supraveghetorul.

În sfârşit, acesta se apropie de foc.

— Să fumăm, se auziră îndată câteva glasuri.

— Cine doreşte fumează, cine nu – nu, zise supraveghetorul şi, ridicându-şi poala grea a scurtei îmblănite, scoase o cutie de tablă cu mahorcă.

Doar acum Andreev îşi desfăşură cârpele care-i ţineau cizmele şi se descălţă.

— Frumoase obiele, zise fără invidie unul dintre cei de faţă, îmbrăcat în zdrenţe, arătând spre picioarele lui Andreev, înfăşurate în fâşiile de pânză de sac, solidă şi strălucitoare.

Andreev se aşează mai comod, îşi mişcă picioarele şi începu să ţipe, izbucni o flacără galbenă. îmbibate cu amonit, obielele ardeau luminos şi lent. Focul cuprinse şi pufoaica, şi pantalonii, care ardeau mocnit. Vecinii se dădură repede la o parte. Supraveghetorul îl întoarse pe Andreev pe spate şi se apucă să-l acopere cu zăpadă.

— Ce-ai făcut, ticălosule!

— Trimite după cal. Şi scrie un raport despre nefericitul accident.

— În curând e masa de prânz, poate mai aşteptţi puţin...

— Nu, nu pot să aştept, minţi Andreev şi închise ochii.

În spital, i-au turnat peste picioare o soluţie caldă de permanganat de potasiu şi l-au aşezat nebandajat pe pat. Pătura a fost fixată pe un cadru şi au rostuit un fel de cort. Andreev avea spitalizare garantată pe timp îndelungat.

Spre seară apăru doctorul în salon.

— Ascultaţi aici, domnilor ocnaşi, spuse el, s-a terminat războiul. S-a terminat acum o săptămână. A venit un al doilea curier de la Direcţie. Pe primul curier se pare că l-au ucis nişte evadaţi.

Dar Andreev nu-i dădea atenţie medicului. îi creştea temperatura.

1959

La baie

În umorul negru propriu unui lagăr de muncă, baia e numită adesea „Curată tiranie”. „«Fraierii» strigă: curată tiranie! Şeful ne mână la baie”. Este, cum s-ar zice, o ironie obişnuită, tradiţională, provenită din rândul blatarilor care observă totul cu mare fineţe. Această remarcă glumeaţă ascunde un adevăr amar.

Baia este întotdeauna un eveniment negativ care împovărează traiul deţinuţilor. Această observaţie este încă o dovadă a modificării scării de valori, trăsătura cea mai importantă, esenţială, cu care lagărul „înzestrează” orice om nimerit acolo ca să-şi ispăşească anii de pedeapsă, „termenul”, cum se exprima Dostoievski.

Te-ai putea întreba: cum este posibil aşa ceva? Evitarea băii stârneşte în permanenţă nedumerirea medicilor şi a tuturor şefilor care văd în acest refuz al îmbăierii un protest, o încălcare a disciplinei, un soi de provocare la adresa regimului de lagăr. Dar asta este realitatea. Şi, cu trecerea anilor, ducerea la bun sfârşit a unei băi a ajuns un eveniment în lagăr. Este mobilizată escorta, i se face instructaj, toţi şefii iau parte personal la prinderea celor care se eschivează, în privinţa medicilor, ce să mai vorbim. Baia în sine şi dezinfecţia lenjeriei este o obligaţie nemijlocită a serviciului sanitar. Întreaga administraţie inferioară, din rândul deţinuţilor (starosti, dispeceri), îşi lasă toate treburile deoparte şi se ocupă numai de baie. În sfârşit, chiar şi şefii de producţie sunt inevitabil implicaţi în această problemă majoră. În zilele de baie (trei pe lună) se aplică o serie de măsuri legate de producţie.

În aceste zile toată lumea e în picioare din zori până noaptea târziu.

Ce se întâmplă de fapt? Oare omul, indiferent de gradul de sărăcie la care a fost adus, refuză să se spele la baie, să-şi spele murdăria şi sudoarea, care i-au acoperit trupul mâncat de boli de piele, şi măcar un ceas să se simtă mai curat?

Este o zicală rusească: „Fericit ca după baie”. Zicala e

corectă şi reflectă exact acea beatitudine fizică pe care o simte omul cu trupul curat, spălat.

Oare oamenii şi-au pierdut raţiunea în asemenea hal încât nu mai înţeleg sau nu vor să mai înţeleagă că e mai bine fără păduchi decât cu păduchi? Iar păduchi sunt mulţi şi e aproape imposibil să scapi de ei fără camera de dezinfecţie, mai ales în barăcile ticsite de deţinuţi.

Bineînţeles că „invazia de păduchi" este o noţiune ce trebuie explicată. Vreo zece păduchi în lenjerie nu constituie o problemă. Invazia păduchilor începe să neliniştească vecinii şi medicii doar când îi poţi scutura din haine, când puloverul de lână se mişcă singur din pricina păduchilor încuibaţi în el.

Oare omul, oricine ar fi el, nu doreşte să scape de chinul acesta care nu-l lasă să doarmă şi-l obligă, în lupta cu păduchii, să se scarpine până la sânge pe trupul murdar?

Ba doreşte, desigur. Dar... Primul „dar" înseamnă că nu se stabilesc zile libere pentru baie. La baie deţinuţii sunt aduşi fie după muncă, fie înainte. Iar după multe ore de muncă în frig (nici vara nu este mai uşor), când toate gândurile şi speranţele se concentrează pe dorinţa de a ajunge cât mai repede la priciuri, la mâncare şi la somn, reţinerea la baie este aproape de nesuportat. Construcţia băii se află întotdeauna la o distanţă destul de mare de barăci, pentru că aceeaşi baie este folosită nu numai de deţinuţi: angajaţii civili se spală tot acolo, aşa că baia este dispusă de obicei în aşezarea lor, nu în lagăr.

Timpul petrecut la baie nu se rezumă la un ceas necesar spălatului şi dezinfecţiei hainelor. Sunt mulţi deţinuţi, intră grup după grup, iar cei care vin mai târziu (sunt aduşi direct de la muncă, fără să mai treacă prin lagăr, pentru că acolo se împrăştie care încotro şi găsesc o modalitate să scape de baie) îşi aşteaptă rândul în frig. Când gerul este mare, conducerea se străduieşte să scurteze timpul pe care deţinuţii îl petrec afară, aşa că le dau drumul în vestiarul pentru zece – cincisprezece persoane, dar unde sunt înghesuiţi o sută de deţinuţi îmbrăcaţi pentru afară. Vestiarul este încălzit puţin sau deloc. Oameni dezbrăcaţi şi îmbrăcaţi se amestecă unii cu

alţii. Toată lumea se îmbrânceşte, înjură, ţipă. Profitând de gălăgie şi îmbulzeală, atât hoţii, cât şi cei ce îndeobşte nu fură bunurile celorlalţi (obiectele furate nu mai pot fi găsite, căci e vorba de alte brigăzi care trăiesc separat). N-ai cui să-ţi încredinţezi lucrurile.

Al doilea „dar” sau mai degrabă al treilea constă în faptul că în timp ce brigada se îmbăiază, personalul de serviciu este obligat – sub controlul serviciului sanitar – să cureţe baraca: să mături, să spele, să arunce tot ce e în plus. Debarasarea aceasta de lucruri inutile se face fără milă. Orice cârpă e preţioasă în lagăr şi trebuie să consumi multă energie ca să ai mănuşi cu un deget sau obiele de rezervă, fără să mai punem la socoteală alte mărunţişuri; de alimente nici n-are rost să mai vorbim. Toate dispar fără urmă în temei legal, dacă e vorba de timpul consacrat băii. Este inutil să iei cu tine la muncă şi apoi la baie lucrurile de rezervă: ochii ageri şi experimentaţi ai blatarilor le reperează imediat. Orice hoţ se alege măcar cu ceva tutun la schimb cu obiele sau mănuşi cu un deget.

Omului – indiferent dacă e sărac sau cine ştie ce laureat – îi stă în fire să adune repede tot felul de mărunţişuri. La orice mutare (nu neapărat în detenţie) oricine descoperă că are atâtea mărunţişuri, de-i stă mintea în loc: de unde au putut apărea atât de multe? Se apucă să dăruiască, să vândă, să arunce, ajungând cu greu la stadiul care-i permite să închidă capacul la valiză. La fel adună şi deţinutul. Este muncitor, trebuie să aibă şi un ac, şi materiale pentru petice, poate şi o gamelă veche în plus. Toate acestea erau aruncate şi după fiecare baie era nevoit să-şi încropească din nou „gospodăria”, dacă nu reuşea să-şi îngroape lucruşoarele undeva adânc în zăpadă, ca să le scoată a doua zi.

În vremea lui Dostoievski, la baie se dădea un hârdău cu apă fierbinte (restul era cumpărat de „fraieri”). Norma aceasta s-a păstrat până în zilele noastre: un hârdău de lemn cu apă călduţă şi, într-un butoi, bucăţi de gheaţă la discreţie, care-ţi ardeau degetele şi se lipeau de ele. E un singur hârdău, nu se dă şi un al doilea vas ca să potriveşti temperatura apei. Prin urmare apa se răceşte cu bucăţi de gheaţă şi aceasta e toată porţia de apă cu care arestatul

trebuie să se spele pe cap şi pe corp. Vara, în loc de gheaţă, se dă apă rece; totuşi e apă, nu gheaţă.

Să presupunem că deţinutul trebuie să ştie să se spele cu orice cantitate de apă, de la o lingură până la o cisternă. Dacă nu e decât o lingură de apă, el îşi spală ochii încleiaţi şi purulenţi şi consideră că toaleta sa e terminată. Dacă e o cisternă, îşi va stropi vecinii, îşi va schimba apa în fiecare clipă, va găsi o modalitate să-şi consume în timpul dat toată porţia de apă. Şi pentru o cană, un căuş sau un lighean există o socoteală şi o instrucţie tehnică secretă.

Toate acestea demonstrează umorul cu care este rezolvată o problemă a vieţii cotidiene, cum este baia. Dar, firește, nu rezolvă şi problema curăţeniei. Dorinţa să te speli cu adevărat la baie rămâne un vis de neîmplinit.

În interiorul casei de baie, unde domnesc larma, fumul, ţipetele şi înghesuiala („ţipă ca la baie” este o expresie de largă circulaţie), nu există apă în plus şi nici nu poate fi cumpărată. Însă nu doar apa lipseşte. Lipseşte şi căldura. Sobele de fier nu sunt încinse întotdeauna, iar în baie (în majoritatea cazurilor) este de-a dreptul frig. Această senzaţie este sporită de o mulţime de curenţi de aer care vin prin uşă, prin crăpături. Căsuţele pentru baie, ca toate clădirile din lemn, sunt ridicate pe muşchi, care se usucă şi se fărâmiţează, formând găuri în afară. Fiecare baie înseamnă riscul unei răceli, fapt ştiut de toată lumea (inclusiv de medici, firește). După o zi destinată băii se măreşte lista celor scutiţi de muncă din pricina bolii, o listă cu bolnavi adevăraţi, fapt ştiut de toţi medicii.

Să mai amintim că lemnele pentru baie sunt aduse în ajun de brigăzi, pe umerii deţinuţilor, că din nou întoarcerea la baracă se prelungeşte cu vreo două ceasuri, deci un motiv în plus de iritare împotriva zilelor de baie.

Dar toate astea nu sunt încă nimic. Cea mai îngrozitoare este camera de dezinfecţie, obligatorie la fiecare spălat, conform regulamentului.

În lagăr, lenjeria de corp este de două feluri: „individuală” şi „comună”. Acestea sunt expresii birocratice, acceptate oficial, pe aceeaşi treaptă cu perlele lingvistice ca „împloşniţare”, „împăduchere” etc. Lenjeria individuală e mai bună şi mai nouă şi este rezervată

personalului lagărului, şefilor de echipă dintre deţinuţi şi altor persoane privilegiate. Lenjeria nu este destinată unei persoane anume dintre aceşti deţinuţi, dar se spală separat şi cu mai multă grijă, este înnoită mai des. Lenjeria „comună” este aşa cum îi spune şi numele: comună. Este împărţită imediat după baie, în schimbul celei vechi care a fost adunată şi socotită din vreme. Nici nu poate fi vorba de vreo alegere după mărime. Lenjeria curată este loterie curată şi întotdeauna mi s-a părut ciudat şi dureros până la lacrimi să văd oameni în toată firea plângând de supărare când în locul lenjeriei murdare, dar rezistente, primesc una curată, dar aproape destrămată. Nimic nu-l poate convinge pe om să se distanţeze de aceste neplăceri care alcătuiesc viaţa. Nici măcar argumentul că toată istoria asta durează doar de la o baie la alta, că, la urma urmei, el şi-a pierdut viaţa şi n-are rost să se gândească la un chilot şi un maiou, că, în fine, acea lenjerie rezistentă a primit-o tot întâmplător; nu, ei se ceartă, plâng. Este, desigur, un fenomen ce ţine de seria deviaţiilor psihice de la normă, anomalii ce dictează aproape orice faptă a deţinutului, este acea demenţă pe care un medic neuropatolog a numit-o boală universală.

Viaţa deţinutului, prin prisma trăirilor sale sufleteşti, este redusă la un asemenea nivel, încât primirea lenjeriei prin ghişeul întunecos, ce duce în adâncurile tainice ale încăperilor casei de baie, devine un eveniment ce-l costă mulţi nervi. Cu mult înainte de împărţirea lenjeriei, cei care urmează să se spele se îmbulzesc în faţa ghişeului. Comentează în fel şi chip cum s-a împărţit lenjeria ultima dată, ce lenjerie s-a dat la Bamlag cu cinci ani în urmă; îndată ce e dată la o parte scândura care închide ghişeul pe dinăuntru, toţi se năpustesc spre el, împingându-se unul pe altul cu trupurile lor alunecoase, murdare, urât mirositoare.

Nu întotdeauna lenjeria dată este uscată. Cel mai adesea e udă: băiaşii n-apucă s-o usuce, nu sunt destule lemne de foc. Iar să îmbraci lenjerie udă sau umedă după baie nu-i o plăcere pentru nimeni.

Blestemele cad pe capul băiaşilor deprinşi cu de toate. După ce-şi pun lenjeria umedă, deţinuţii îngheaţă bocnă, dar acum trebuie să aştepte dezinfecţia hainelor.

Ce e o cameră de dezinfecţie? Este o groapă cu un acoperiş de bârne deasupra, iar în interior e unsă cu argilă şi încălzită cu o sobă de fier a cărei gură de foc dă în prispa de la intrare. Înăuntru se atârnă pe beţe buşlaturi, pufoaice şi pantaloni, uşa se închide etanş şi responsabilul cu dezinfecţia începe să dea căldură. Nici urmă de termometru, nici sulf în săculeţi ca să stabilească temperatura atinsă. Succesul depinde de hazard sau de buna-credinţă a celui care conduce operaţiunea.

În cel mai bun caz sunt bine uscate doar obiectele atârnate lângă sobă. Altele, aflate în spatele primelor, doar se zvântă, iar cele atârnate într-un colţ îndepărtat rămân complet reci. Camera aceasta nu omoară nicicum păduchii. Nu e decât o formalitate, un instrument care creează chinuri suplimentare deţinutului.

O ştiu prea bine şi medicii, dar lagărul nu poate fi lăsat fără cameră de dezinfecţie. Şi iată că, după o oră de aşteptare în „vestiarul” spaţios, încep să apară grămezi de haine: compleuri absolut identice. Sunt aruncate pe jos: fiecare trebuie să-şi găsească ce-i al său cum poate. Deţinuţii îşi îmbracă anevoie, înjurând, buşlaturile aburinde şi umede, pufoaicele şi pantalonii matlasaţi. În toiul nopţii, renunţând la ultimele ore de somn, se va apuca să-şi usuce pufoaica şi pantalonii la soba din baracă.

Nu-i de mirare că ziua de baie nu place nimănui.

1955

Izvorul de Diamant

Camionul se opri lângă vad şi oamenii începură să coboare trecându-şi lent şi anevoie picioarele înţepenite peste oblonul lateral al camionului Studebaker. Malul stâng al râului era jos, malul drept – stâncos, aşa cum se şi cuvine după teoria academicianului Baer[242]. Am ieşit din drum şi

242 Karl Ernst von Baer (1792-1876), biolog, geolog, geograf şi naturalist german din Estonia, membru al Academiei Ruse de Ştiinţe. În 1857 enunţă teoria privind acţiunea de eroziune laterală a apelor curgătoare.

am pornit direct prin vadul unui râu de munte. Am făcut vreo două sute de paşi pe pietrele uscate şi bine spălate care răsunau sub paşii noştri. Fâşia întunecată de apă, ce părea atât de îngustă de pe mal, s-a dovedit a fi un râu lat de munte, repede şi puţin adânc. Ne aştepta o bărcuţă cu fundul plat; luntraşul, cu o prăjină în loc de vâsle, conducea barca spre malul celălalt luând cu el trei pasageri, după care se întorcea singur. Traversarea s-a prelungit până seara. Pe celălalt mal ne-am căţărat pe o potecă pietroasă abruptă, ajutându-ne unii pe alţii ca nişte alpinişti. Poteca îngustă, abia vizibilă în iarba îngălbenită şi culcată la pământ, ducea spre un defileu unde în depărtarea albastră se împreunau vârfurile munţilor din dreapta şi din stânga. Numele pârâului din defileu era Izvorul de Diamant.

Aici era o subunitate a lagărului uimitoare, faimosul Izvor de Diamant, la care noi, cei din minele aurifere, tânjeam în van de multă vreme şi despre care auzeam o groază de poveşti incredibile. Se spunea că la izvorul acesta nu există nici escortă, nici verificări, nici apeluri, nici sârmă ghimpată, nici câini.

Ne obişnuiserăm cu ţăcănitul închizătoarelor de la puşti, învăţaserăm pe dinafară avertismentul soldaţilor din escortă: „Un pas la stânga, un pas la dreapta se consideră evadare, înainte marş!” şi noi o porneam în marş, iar unul dintre glumeţi – aceştia apar în orice împrejurare dificilă, pentru că ironia este arma celor dezarmaţi – repeta veşnica vorbă de duh: „o săritură o consider propagandă”. Gluma asta răutăcioasă era spusă în şoaptă ca să nu fie auzită de escortă. Ea ne îmbărbăta, ne aducea o mică alinare de-o clipă. Avertismentul îl primeam de patru ori pe zi: dimineaţa, când plecam la muncă, în timpul zilei, când ne duceam la masă şi ne întorceam de acolo, şi seara – ca un sfat înainte de drumul spre baracă. De fiecare dată, după formula cunoscută, cineva şoptea observaţia cu „săritura” şi nimeni nu părea exasperat sau iritat. Dimpotrivă, eram gata s-o auzim de o mie de ori.

Şi iată că acum visurile ni se împliniseră, eram la Izvorul de Diamant, n-aveam escortă, doar un tânăr cu barbă neagră, ca să facă impresie, înarmat cu o puşcă, supraveghea traversarea noastră. Ni se explicase că acesta

era şeful sectorului forestier, era şeful nostru, şeful de echipă, un angajat civil.

La Izvorul de Diamant se pregăteau stâlpii pentru o linie electrică de înaltă tensiune.

În Kolîma nu sunt multe locuri cu copaci înalţi. Noi vom face tăieri selective, cea mai avantajoasă treabă pentru unii ca noi.

La o mină auriferă, munca ucide omul şi încă repede. Acolo raţia e mai mare, dar într-un lagăr te omoară raţia mare, nu cea mică. Am putut să ne convingem de adevărul acestei zicale de lagăr cu mult timp în urmă. Pe minerul ajuns un mierlitor nu-l mai îngraşi nici cu toată ciocolata din lume.

Tăierea selectivă e mai avantajoasă decât cea integrală, pentru că pădurea e rară, nu prea înaltă: copacii au crescut în mlaştini, nu există exemplare înalte printre ei, iar transportarea lemnelor pe propriii tăi umeri prin zăpada afânată şi stivuirea sunt o adevărată tortură. Dar trunchiurile de doisprezece metri pentru linia electrică nu pot fi cărate de oameni. Este o muncă făcută de cal sau tractor. Prin urmare, se poate trăi. Şi pe deasupra tabăra aceasta n-are escortă: deci n-o să fie nici zile de carceră, nici bătăi. Şeful sectorului e angajat civil, un inginer sau un tehnician. Ce mai, avem noroc, fără îndoială.

Am înnoptat pe mal, iar dimineaţa am pornit pe o potecă spre baracă. Soarele încă nu apusese când am ajuns la o casă din bârne, lungă şi joasă, cu un acoperiş îmbrăcat cu muşchi şi pietre, cum se construiesc în taiga. În baracă locuiau cincizeci şi două de persoane, fără a ne socoti şi pe noi care eram douăzeci. Priciurile din scânduri erau înalte, tavanul – jos, aşa că puteai sta în picioare doar pe culoarul de trecere.

Şeful era un flăcău ager şi descurcăreţ. Cu privirea lui tânără, dar experimentată, cercetă rândurile noilor săi muncitori. Fularul meu îi trezi imediat atenţia. Fularul era, firește, de bumbac, nu de lână, dar părea totuşi un fular de om liber. îmi fusese dăruit cu un an în urmă de un felcer de la spital şi de atunci nu l-am mai scos de la gât nici iarna, nici vara. îl spălam cum puteam la baie, însă nu-l lăsam niciodată la despăduchere. Camera de dezinfecţie n-ar fi

omorât puzderia de păduchi din fular, iar fularul mi-ar fi fost furat imediat. Vecinii mei de baracă, de viaţă şi de muncă duceau o vânătoare dreaptă ca să pună mâna pe fularul meu. Se ducea însă şi o vânătoare nedreaptă. De către absolut oricine. Cine ar fi refuzat să-l dea la schimb pe tutun sau pâine? Orice slobozel ar fi cumpărat un asemenea fular, iar păduchii puteau fi lesne opăriţi. Numai pentru un deţinut ar fi fost greu. Înainte de a adormi, îmi legam fularul la gât cu mai multe noduri, suferind din pricina păduchilor, cu care nu mă puteam obişnui, aşa cum nu te poţi obişnui cu frigul.

— Nu-l vinzi? mă întrebă omul cu barbă neagră.

— Nu, i-am răspuns.

— Cum doreşti. Dar n-ai nevoie de fular.

Nu mi-a plăcut această convorbire. În plus, era rău că nu ne hrăneau decât o dată pe zi – după muncă. Dimineaţa ne dădeau doar apă clocotită şi pâine. Dar aşa ceva mai păţisem şi înainte. Şefii acordau puţină atenţie hranei deţinuţilor. Fiecare se organiza cât mai simplu cu putinţă.

Toate alimentele erau păstrate la şeful de echipă, angajat civil. El cu puşca lui locuia într-o cabană minusculă, la zece paşi de baracă. O asemenea modalitate de păstrare a produselor era tot o noutate: de obicei ele se păstrau nu la şeful de producţie, ci la deţinuţi, dar regulile de la Izvorul de Diamant erau, evident, mai bune, pentru că a le lăsa pe mâna deţinuţilor flămânzi e întotdeauna periculos şi riscant, lucru ştiut de toată lumea.

La muncă mergeam departe, la vreo patru kilometri, şi era limpede că de la o zi la alta locul de tăiere selectivă se va muta tot mai departe în adâncul defileului.

Mersul departe, chiar şi cu escortă, este mai degrabă în avantajul deţinutului: cu cât se cheltuieşte mai mult timp pe drum, cu atât rămâne mai puţin pentru munca efectivă, în pofida socotelilor făcute de normatori şi şefii de echipă.

Munca aceasta nu era nici mai rea, nici mai bună decât oricare altă muncă în pădure a deţinutului. Doboram copacii însemnaţi de şeful de echipă cu nişte crestături, îi tăiam, îi curăţam de vreascuri, pe care le strângeam în grămezi. Cel mai greu era să sprijinim partea de jos a trunchiului de o buturugă ca să nu fie acoperit de zăpadă,

dar şeful de echipă ştia că transportul se va face repede, că vor veni tractoarele, ştia că la începutul iernii zăpada nu e destul de mare ca să poată acoperi copacii doborâţi, aşa că nu ne cerea întotdeauna să ridicăm trunchiul pe buturugă.

Lucrul uimitor s-a petrecut seara.

Cina la Izvorul de Diamant reunea micul dejun, masa de prânz şi cina; luate împreună, ele nu arătau mai bogate sau mai hrănitoare decât orice prânz sau cină de la mină. Stomacul meu mă avertiza cu insistenţă că numărul de calorii şi valoarea nutritivă erau mai mici decât la mină, unde primeam mai puţin de jumătate din raţia cuvenită: restul ajungea în gamelele şefilor, ale personalului şi ale blatarilor. Dar eu nu credeam în stomacul meu lihnit de foame în Kolîma. Evaluările sale erau fie exagerate, fie diminuate, îşi dorea prea mult, cerea prea sâcâitor, prea pasional.

După cină, nu se ştie de ce, nu s-a culcat nimeni. Toţi aşteptau ceva anume. Un apel? Nu, aici nu se făceau apeluri. În sfârşit, uşa se deschise şi neobositul şef de echipă cu barbă neagră intră cu o hârtie în mână. Plantonul luă opaiţul cu benzină de pe priciurile de sus şi-l puse pe masa fixată în mijlocul barăcii. Şeful de echipă se aşează în lumină.

— Ce-o să se întâmple? mi-am întrebat vecinul.

— Procentele pe ziua de azi, răspunse el.

În tonul lui am surprins ceva ce m-a speriat. Un asemenea ton mai auzisem în situaţii foarte grave, când jertfelor anului 1937 li se măsura zilnic munca în mina auriferă după „o normă individuală”[243]. Nu aveam cum să greşesc. Se petrecea ceva ce încă nu ştiam, dar intuiam că era vorba de o noutate alarmantă.

Fără să se uite la niciunul dintre noi, şeful de echipă citi cu glas egal şi plictisit numele şi procentele fiecăruia de îndeplinire a normei, împături cu grijă hârtia şi plecă. Baraca rămase în tăcere. Se auzea doar răsuflarea grea în întuneric a câtorva zeci de oameni.

— Cine are mai puţin de o sută de procente mâine nu-şi primeşte pâinea, îmi explică vecinul care se înveselise.

---

243 Vezi povestirea „Normă individuală“ din ciclul Povestiri din Kolîma.

— Deloc?

— Deloc!

Într-adevăr, aşa ceva nu mai întâlnisem niciodată şi nicăieri. La mină, raţiile se stabileau în funcţie de producţia pe zece zile a brigăzii. În cel mai rău caz se dădea o raţie de pedeapsă: trei sute de grame, dar pâinea nu era eliminată în întregime.

Mi-am concentrat gândurile pe problema aceasta. Aici, pâinea este hrana noastră de bază. Jumătate de calorii le primim din pâine. Fiertura este un fel de mâncare incertă, a cărei valoare nutritivă depinde de o mie de factori diferiţi: de onestitatea bucătarului, de gradul lui de lăcomie, de vrednicia sa, căci unul leneş este ajutat de alţi „muncitori" pe care trebuie să-i hrănească suplimentar, de controlul energic şi vigilent, de cinstea autorităţilor, de cinstea plantonului, de lăcomia sau corectitudinea soldaţilor din escortă, de prezenţa sau absenţa blatarilor. În fine, ţine şi de un fapt total întâmplător: dacă polonicul distribuitorului scoate din hârdău doar zeamă chioară, valoarea nutritivă a fierturii e redusă aproape la zero. Era limpede că şeful de echipă cel isteţ scotea din burtă procentajele. Şi m-am jurat că dacă se va abate şi asupra mea lipsa pâinii, ca metodă de influenţare a producţiei, n-am să stau cu mâinile în sân.

A trecut o săptămână în timpul căreia am înţeles de ce alimentele sunt păstrate sub patul şefului de echipă. Nu uitase de fular.

— Ascultă, Andreev, vinde-mi fularul.

— E un cadou, cetăţene şef.

— Nu face pe măscăriciul.

Dar eu am refuzat categoric. În aceeaşi seară am apărut pe lista celor care nu îndepliniseră norma. Dimineaţa mi-am scos fularul de la gât şi l-am dus cizmarului nostru.

— Ai grijă să-l treci prin aburi.

— Ştiu, că nu mai sunt copil, îmi răspunse vesel cizmarul, bucuros de achiziţia neaşteptată.

Cizmarul mi-a dat pentru el o raţie de cinci sute de grame de pâine. Am rupt o bucată şi restul l-am ascuns la sân. Mi-am băut apa fierbinte şi am plecat cu ceilalţi la

muncă, dar am tot rămas în urmă şi apoi am ieşit din drum în pădure şi, ocolind la depărtare aşezarea noastră, am pornit-o pe drumul pe care venisem cu o lună în urmă. Mergeam la o jumătate de verstă de potecă, zăpada căzută nu mă împiedica să înaintez, şeful de echipă cu barbă neagră n-avea câini şi doar mai târziu am aflat că el izbutise să ajungă pe schiuri până la căsuţa luntraşului – aici râul de munte nu îngheţa multă vreme – şi să anunţe în lagăr evadarea mea cu ajutorul unui convoi în trecere pe acolo.

M-am aşezat în zăpadă şi mi-am înfăşurat *burki* cu cârpe mai jos de genunchi. Genul acesta de încălţări erau doar cu numele *burki*. De fapt, erau un model local, o producţie economică din timpul războiului. Se croiau cu sutele de mii din pantaloni vătuiţi şi matlasaţi, vechi şi ponosiţi. Talpa se făcea din acelaşi material, prevăzut cu nişte legături şi ataşat de restul cizmei cu multiple cusături. Odată cu *burki* ni se dădeau şi obiele din flanel. Aşa erau încălţaţi muncitorii care scoteau aur la minus cincizeci-şaizeci de grade. Aceşti *burki* se rupeau după câteva ore de muncă în pădure, sfâşiaţi de vreascuri şi de crengi, iar în galeriile aurifere rezistau câteva zile. Găurile din *burki* erau reparate noaptea în ateliere de cizmărie, la repezeală. Spre dimineaţă reparaţia era gata. Pe talpă se adăugau strat după strat şi într-un final încălţămintea căpăta un aspect inform, asemănător cu malul unui râu de munte, dezgolit în urma unei surpări.

În astfel de *burki* şi cu un băţ în mână m-am îndreptat spre râu, la câţiva kilometri mai sus de trecerea prin vad. Apoi am coborât alunecând pe un povârniş pietros. Gheaţa scârţâia sub picioarele mele.

Deodată o copcă lungă ca un făgaş, de nu i se vedeau capetele, îmi bară drumul. Gheaţa era subţire şi eu am păşit uşor în apa fumegândă şi perlată; talpa vătuită simţea pietrele proeminente de pe fundul copcii. Am ridicat mult piciorul – *burki* îngheţate străluceau – şi am intrat şi mai adânc, cu apa mai sus de genunchi, apoi, ajutându-mă de băţ, am ajuns pe partea cealaltă. Acolo am lovit uşurel *burki* cu băţul şi am dat jos gheaţa de pe pantaloni şi *burki*: picioarele erau uscate. Am pipăit bucata de pâine de la sân

şi am pornit-o de-a lungul malului. Peste două ore am ajuns la şosea. Era o plăcere să merg fără fularul înţesat de păduchi, gâtul şi ceafa parcă se odihneau, înfăşurate în prosopul vechi, un „schimb” pe care mi-l oferise cizmarul în locul fularului.

N-aveam bagaje. La drum lung, vară sau iarnă, e foarte important să ai mâinile libere. Mâinile participă la mişcare şi se încălzesc la mers, la fel ca picioarele. Numai că nu trebuie să ţii nimic în ele, chiar şi un creion o să-ţi pară o greutate insuportabilă după douăzeci-treizeci de kilometri. Toate acestea le ştiam bine de multă vreme. Mai ştiam şi altceva: dacă eşti în stare să duci într-o mână o greutate câţiva paşi, o poţi duce, o poţi târî la nesfârşit: apare al doilea suflu, al treilea, al zecelea. Ca mierlitor ce sunt, pot să străbat până la capăt orice distanţă. Pe drum neted. Iarna e mai lesne să mergi decât vara, dacă gerul nu e prea mare. Nu mă gândeam la nimic, dar oricum nu poţi gândi pe ger: gerul îţi răpeşte gândurile, te transformă repede şi uşor într-o fiară. Mergeam fără vreun calcul precis, cu singura dorinţă să scap din blestemata de tabără de muncă fără escortă. La vreo treizeci de kilometri de lagăr, la marginea şoselei, într-o izbă micuţă, locuiau nişte tăietori de lemne, şi eu intenţionam să mă încălzesc la ei şi, cu puţin noroc, să şi înnoptez acolo.

Era deja întuneric când am ajuns la izbă, am deschis uşa şi am intrat înăuntru, trecând printr-un val de abur îngheţat. Din spatele cuptorului rusesc se ridică în întâmpinarea mea un bărbat: era Stepan Jdanov, brigadierul tăietorilor de lemne, pe care-l cunoşteam; un deţinut, fireşte.

— Dezbracă-te şi ia loc.

M-am dezbrăcat imediat, m-am descălţat şi mi-am atârnat hainele lângă sobă.

Stepan deschise uşa cuptorului şi, punându-şi o mănuşă, trase de acolo o oală.

— Stai jos şi mănâncă.

Mi-a dat pâine şi supă.

M-am culcat pe jos, dar n-am adormit imediat: mă dureau picioarele, mâinile.

Stepan nu m-a întrebat de unde vin şi încotro merg.

N-am să uit niciodată discreţia lui. Nu l-am mai întâlnit niciodată. Dar şi acum îmi amintesc supa fierbinte de mei, mirosul caşei uşor afumate ce aducea a ciocolată, gustul pipei orientale pe care Stepan, după ce a şters-o cu mâneca, mi-a întins-o la despărţire ca să trag un fum înainte de drum.

Seara, o seară mohorâtă de iarnă, am ajuns la lagăr şi m-am aşezat în zăpadă, nu prea departe de poartă.

Acum o să intru în lagăr şi totul va lua sfârşit. Se vor încheia aceste două zile minunate de libertate după mulţi ani de închisoare şi voi da din nou de păduchi, de piatra rece ca gheaţa, de foame şi bătăi. Iată, un actor de la brigada culturală intră în lagăr prin postul de gardă. E singur, fără escortă. îl cunoşteam. Iată, vin muncitorii de la fabrica de cherestea, se mută de pe un picior pe altul ca să nu îngheţe, în timp ce soldatul din escortă, intrat în postul de gardă unde e cald, nu se grăbeşte. Iată, intră comandantul lagărului, locotenentul Kozâcev, aruncă în zăpadă un chiştoc de ţigară Kazbek şi tăietorii de lemne, care stăteau lângă postul de gardă, se reped imediat asupra lui. E timpul. N-o să stau toată noaptea aici. Trebuie să duc până la capăt tot ce plănuisem. Am deschis uşa şi am intrat în culoarul de trecere. În mână ţineam un raport adresat comandantului despre toate regulile din tabăra de muncă fără escortă. Kozâcev a citit raportul şi m-a trimis la izolator. Acolo am dormit până în momentul când m-au chemat la anchetator, dar, aşa cum mă aşteptam, nu s-au apucat să-mi deschidă un alt dosar: condamnarea mea era oricum pe mulţi ani. „O să mergi la o mină disciplinară”, mi-a spus anchetatorul. Şi m-au trimis într-acolo câteva zile mai târziu. Deţinuţii nu sunt reţinuţi multă vreme în lagărul central de tranzit.

1959

Procurorul verde

Când se amestecă valorile, orice noţiune omenească, păstrându-şi grafia, sonoritatea, succesiunea obişnuită de

litere şi sunete, cuprinde şi ceva distinct, ceva ce pe Continent nu are nume: aici măsurile sunt altele, obiceiurile şi uzanţele devin neobişnuite, sensul fiecărui cuvânt s-a schimbat.

Atunci când e imposibil să redai o întâmplare, un sentiment sau un concept nou, folosind lexicul uman obişnuit, ia naştere un cuvânt nou, împrumutat din limba blatarilor – legislatorii modei şi ai gustului în Nordul îndepărtat.

Metamorfozele semantice privesc nu doar noţiuni precum Dragoste, Familie, Onoare, Muncă, Virtute, Viciu, Crimă, ci şi cuvinte prin excelenţă specifice acestei lumi, născute aici, de pildă, EVADARE...

În prima tinereţe am avut ocazia să citesc câte ceva despre evadarea lui Kropotkin din fortăreaţa Petropavlovsk. Un vizitiu îndrăzneţ postat la poarta închisorii, o doamnă deghizată aşteptând în trăsură, cu un revolver în mână, calculul paşilor până la uşa gărzii de la ieşire, fuga deţinutului prin ploaia de gloanţe trase de santinele, ţăcănitul potcoavelor calului trăpaş pe caldarâmul de piatră – o evadare clasică, fără nicio îndoială.

Mai târziu am citit memoriile unor deportaţi despre evadarea lor din Iakutia, mai precis din Verhoiansk, şi am rămas profund dezamăgit. Nicio deghizare, nicio urmărire! O călătorie în toiul iernii, cu caii înhămaţi unul după altul, ca *în Faţa* căpitanului[244], sosirea la o staţie de cale ferată, biletul cumpărat la casă... N-am înţeles nicidecum de ce aşa ceva poartă numele de evadare. Evadările de acest gen se numeau pe vremuri „plecare neautorizată de la domiciliu”, formulă care, în opinia mea, redă mai bine esenţa chestiunii decât romanticul cuvânt „evadare”.

Nici măcar evadarea eserului Zenzinov[245] din golful Providenie, când un iaht american s-a apropiat de barca în care acesta pescuia şi l-a luat la bord pe fugar, nu seamănă cu o evadare autentică, precum cea a lui Kropotkin.

Evadări au fost dintotdeauna foarte multe la Kolîma şi

244 Nuvelă de Aleksandr Puşkin.

245 Vladimir Mihailovici Zenzinov (1880-1953), membru al Partidului Socialist Revoluţionar. În 1906 a fost deportat în Siberia, de unde a evadat un an mai târziu, fugind în Japonia.

toate au eşuat.

Cauza se află în particularităţile acestei regiuni polare aspre, unde guvernul ţarist nu s-a încumetat niciodată să instaleze deţinuţi, aşa cum a făcut-o în Sahalin, ca să populeze şi să colonizeze acest ţinut.

Distanţele până pe Continent numărau mii de verste, în punctul cel mai îngust, în „vacuumul” taigalei, iar de la coloniile exploatărilor aurifere ale Dalstroi-ului până la Aldan erau circa o mie de kilometri de taiga compactă.

E adevărat, spre America distanţele erau mult mai scurte – strâmtoarea Behring, în partea sa cea mai îngustă, are cu totul o sută şi ceva de kilometri, dar şi paza de acolo, întărită cu unităţi de grăniceri, era absolut impenetrabilă.

Primul drum ducea la Iakutsk, de unde se putea merge mai departe fie pe cai, fie pe cursurile râurilor. Încă nu existau linii aeriene şi, chiar de-ar fi existat, era floare la ureche să închizi avioanele sub cheie.

Iarna, se înţelege, nu are loc nicio evadare. Să-ţi petreci iarna undeva, sub un acoperiş, lângă o sobă de fier, era visul cel mai arzător al oricărui deţinut, şi nu numai al lui.

Captivitatea devine insuportabilă primăvara – aşa e pretutindeni şi dintotdeauna. Factorului meteorologic natural, care influenţează deosebit de mult sentimentele omului, i se adaugă un raţionament rezultat dintr-o logică rece. Călătoria prin taiga e posibilă numai vara când, dacă se termină proviziile, poţi să mănânci iarbă, ciuperci, fructe de pădure, rădăcini, poţi să coci turtiţe din lichen pisat – muşchiul renului – sau să prinzi şoareci de câmp, veveriţe siberiene, veveriţe obişnuite, alunari, iepuri...

Oricât de reci ar fi nopţile de vară în Nord, în ţara îngheţului veşnic, un om cu experienţă nu va răci dacă îşi va petrece noaptea pe o stâncă. Doar să-şi schimbe poziţia la timp, întorcându-se de pe o parte pe alta, să nu adoarmă pe spate şi să-şi facă un aşternut de iarbă sau crengi...

Din Kolîma e imposibil să evadezi. Amplasamentul lagărelor a fost ales în chip genial. Şi cu toate acestea, puterea iluziei, iluzie plătită cu zile grele de carceră şi ani în plus de detenţie, cu bătăi, foame, uneori chiar cu moartea,

e puternică şi aici, ca oriunde şi oricând.

Evadările sunt foarte numeroase. Abia se acoperă cu smarald mugurii zadelor, că fugarii o pornesc la drum.

Aproape întotdeauna e vorba de novici (aflaţi în primul lor an de detenţie), în ale căror inimi n-au fost încă ucise libertatea şi mândria, care nu s-au dumirit încă în privinţa condiţiilor din Nordul extrem, cu totul diferite de universul familiar de pe Continent. Novicii se simt indignaţi până în adâncul sufletului de ceea ce văd: bătăi, torturi, batjocură, degradarea omului... Novicii evadează: unii mai bine, alţii mai prost, dar toţi sfârşesc la fel. Unii sunt prinşi după două zile, alţii după o săptămână, alţii după două... Peregrinările fugarilor cu „foaie de drum” (expresia se va lămuri mai târziu) nu durează mai mult.

Numărul uriaş de gărzi ale lagărului şi de operativi, cu miile lor de ciobăneşti germani, laolaltă cu detaşamentele de grăniceri şi cu cele ale armatei, amplasată în Kolîma şi disimulată sub numele de „Regimentul din Kolîma”, sunt suficiente pentru a-i prinde pe potenţialii fugari până la ultimul.

Totuşi sunt posibile evadările? N-ar fi mai simplu ca forţele operative să fie folosite pentru paza directă, nu pentru prinderea celor care evadează?

Considerente economice dovedesc că întreţinerea unui personal de „vânători de cranii” e mai ieftin decât un corp de pază compact de tip carceral. Să previi evadarea propriu-zisă e un lucru extrem de dificil. Nici măcar gigantica reţea de informatori proveniţi chiar din rândul deţinuţilor, pe care conducerea îi răsplăteşte cu ţigări cu mahorcă şi o supă în plus, nu este de vreun ajutor.

Aici este vorba de psihologia umană, de meandrele şi ungherele ei tainice; este imposibil de ghicit cine, când şi de ce se va decide să evadeze. Evadarea în sine infirmă orice supoziţie.

Desigur, există măsuri „profilactice” în această privinţă: arestări, detenţie în zonele disciplinare – adică închisori din interiorul închisorii –, transferul suspecţilor dintr-un loc în altul. Au fost elaborate multe măsuri care, probabil, au ca efect scăderea numărului de evadări, care ar fi fost şi mai mare dacă n-ar fi fost zonele disciplinare, cu

o pază solidă şi numeroasă, situate în locuri ascunse şi îndepărtate.

Dar se evadează şi din zonele disciplinare; în schimb, nimeni nu încearcă să fugă din taberele de muncă nepăzite. Într-un lagăr orice e posibil. Cu atât mai mult se dovedeşte corectă şi adevărată observaţia fină a lui Stendhal din *Mănăstirea din Parma,* cum că „temnicerului îi stă mai puţin gândul la chei, decât întemniţatului la zăbrele”.

Kolîma, Kolîma.

Planetă vrăjită Nouă luni de iarnă.

fără restul vară.

De aceea se fac pregătiri de primăvară: paza şi grupurile operative îşi măresc efectivele de oameni şi de câini; unii sunt instruiţi, ceilalţi – dresaţi. Pregătiri fac şi deţinuţii: ascund conserve, pesmeţi, îşi aleg „parteneri”...

Există un singur caz de evadare clasică din Kolîma, o operaţiune meticulos gândită şi pregătită, pusă în practică pe îndelete şi cu talent. E tocmai excepţia care confirmă regula. Dar până şi în această evadare a rămas în urmă un fir cu un capăt vizibil, a existat o scăpare neînsemnată, un fleac la prima vedere, care a permis găsirea fugarului după doi ani, nici mai mult, nici mai puţin. Se pare că amorul propriu al unor Vidocq şi Lecoq fusese rănit într-atât, încât acestui caz i-au fost consacrate mai multă atenţie, forţe şi mijloace decât se obişnuia în cazurile curente.

Curios e că omul care pusese la cale evadarea şi o făcuse cu o energie fabuloasă şi o inteligenţă ieşită din comun nu era nici deţinut politic, nici vreun blatar specializat în asemenea fapte, ci un condamnat la zece ani pentru escrocherie.

E de înţeles. Evadarea unui „politic” este întotdeauna în rezonanţă cu dorinţa generală de libertate şi, la fel ca greva foamei într-o închisoare, devine eficientă prin legătura ei cu lumea dinafară. Trebuie să ştii şi e bine să ştii din timp de ce şi încotro fugi. Care „politic” ar fi putut să răspundă în 1937 la o asemenea întrebare? Cei implicaţi întâmplător în politică nu fug din închisoare. Ei ar fi putut să se refugieze în familie, la prieteni, dar în 1938 aceasta ar fi însemnat să-i expună la represalii pe toţi cei pe care fugarul i-ar fi privit în treacăt pe stradă.

În acea perioadă, nu scăpai nici cu cincisprezece, nici cu douăzeci de ani. A pune în pericol viaţa celor apropiaţi şi a cunoştinţelor – iată singurul deznodământ posibil al evadării unui deţinut politic. Cineva tot trebuia să-l fi adăpostit, să-l fi ascuns, să-l fi ajutat. Printre „politicii” anului 1938 nu existau astfel de oameni.

În rarele cazuri în care deţinuţii reveneau acasă după ispăşirea pedepsei, propriile soţii erau primele care verificau legalitatea şi corectitudinea actelor soţilor întorşi din lagăr, după care, la întrecere cu responsabilul de imobil, dădeau fuga la miliţie să le comunice autorităţilor sosirea.

Reprimarea persoanelor nevinovate, ajunse întâmplător într-o asemenea situaţie, era foarte simplă. În loc să li se dea o mustrare, un avertisment, acestea erau torturate, apoi primeau zece, douăzeci de ani de muncă silnică sau de închisoare în „zone îndepărtate”. Nu le rămânea decât să moară. Şi mureau, fără să se mai gândească la vreo evadare, mureau descoperind o dată în plus o trăsătură naţională: răbdarea glorificată deja de Tiuteev şi pusă în evidenţă ulterior, fără nicio jenă, de politicienii de toate rangurile.

Blatarii nu fugeau, pentru că nu credeau în reuşita evadării, nu credeau că vor ajunge pe Continent. În plus, cei din poliţia judiciară şi din aparatul lagărului, lucrători cu multă experienţă, îi recunoşteau pe infractori prin ceva asemănător cu al şaselea simţ, susţinând că aceştia poartă un fel de stigmat al lui Cain, imposibil de ascuns. Cea mai clară ilustrare a acestui al şaselea simţ a fost în cazul unui tâlhar şi asasin înarmat, căutat de mai bine de o lună pe drumurile Kolîmei de grupurile operative care aveau ordin să tragă imediat ce-l identifică.

Operativul Sevastianov a oprit un necunoscut în cojoc de oaie în apropierea unei pompe de benzină într-o staţie de pe şosea. Când acesta s-a întors cu faţa, Sevastianov l-a împuşcat drept în frunte. Deşi nu-l văzuse în viaţa lui, căci lucrurile se petreceau iarna, iar fugarul purta haine groase, deşi semnalmentele pe care le primise erau cât se poate de generale (doar nu era să cerceteze tatuajele tuturor celor întâlniţi, în plus fotografia banditului era neclară), cu toate acestea, pe Sevastianov nu l-a înşelat intuiţia.

De sub pulpana cojocului celui ucis a căzut o carabină, iar în buzunare a fost găsit un Browning.

Actele găsite erau mai mult decât suficiente.

Cum să apreciezi o concluzie atât de fermă, dictată de al şaselea simţ? încă o clipă, şi cel împuşcat ar fi fost însuşi Sevastianov.

Dar dacă ar fi ucis un nevinovat?

Blatarii nu aveau nici forţa, nici dorinţa să evadeze pe Continent. Cântărind toate argumentele „pro" şi „contra", lumea infractorilor a decis să nu rişte, mulţumindu-se să-şi aranjeze cât mai bine viaţa în aceste locuri noi, lucru, fără îndoială, înţelept. Evadarea de aici li se părea infractorilor o aventură prea temerară, un risc inutil.

Atunci cine să evadeze? Ţăranul? Preotul? Am cunoscut un singur caz de evadare a unui preot, dar până şi aceasta a avut loc înaintea celebrei întâlniri dintre patriarhul Serghie şi Bullit[246], când primului ambasador american i-au fost înmânate listele tuturor preoţilor ortodocşi încarceraţi şi deportaţi pe tot teritoriul Uniunii Sovietice. Pe vremea când era mitropolit, însuşi patriarhul Serghie făcuse cunoştinţă cu celulele închisorii Butârskaia. După demersul lui Roosevelt, toate feţele bisericeşti aflate în detenţie sau deportate au fost eliberate fără excepţie. Se profila un concordat cu biserica, extrem de necesar, ţinând cont de apropierea războiului.

Condamnatul de drept comun? Corupătorul de minori, delapidatorul, şperţarul, asasinul? Pentru toţi aceştia evadarea nu avea niciun sens. Condamnarea pe care o ispăşeau, „termenul", cum spunea Dostoievski, nu era mare de obicei, iar în detenţie beneficiau de tot felul de avantaje şi lucrau la „servicii", în administraţie şi în general în toate posturile „privilegiate". Plata era bună şi, cel mai important, la întoarcerea acasă, în sat sau în oraş, erau primiţi cu braţele deschise. Nu pentru că această amabilitate ar fi o calitate a poporului rus, care îi compătimeşte pe cei „năpăstuiţi" – compasiunea faţă de cei „năpăstuiţi" a intrat de mult în legendă, a devenit o

246 William Bullit (1891-1967), primul ambasador al SUA în URSS. Întâlnirea cu patriarhul Bisericii Ortodoxe Ruse a avut loc în 1934.

frumoasă fabulaţie literară. Vremurile se schimbaseră. Marea operă de disciplinare a societăţii sugera „oamenilor simpli” să afle atitudinea „puterii” în această problemă. Atitudinea faţă de contingentul respectiv era cât se poate de binevoitoare, întrucât membrii săi nu stârneau câtuşi de puţin îngrijorarea autorităţilor. Se cuvenea să urăşti doar „troţkiştii” şi „duşmanii poporului”.

Mai era o cauză, la fel de importantă, care explica indiferenţa oamenilor faţă de cei care se întorceau de la puşcărie. Prin închisori trecea atâta lume, încât era puţin probabil ca în ţară să existe măcar o singură familie, ale căror rude sau prieteni să nu fi fost supuşi persecuţiilor sau represaliilor. După sabotori a venit rândul culacilor; după culaci – al troţkiştilor, după troţkişti – al celor cu nume german. Puţin a lipsit să nu fie declarată o cruciadă împotriva evreilor.

Toate acestea i-au împins pe oameni către o indiferenţă extremă şi au cultivat în sânul poporului un dezinteres total faţă de cei atinşi de oricare dintre articolele Codului Penal...

Dacă odinioară cei care făcuseră puşcărie şi se întorceau în satul natal stârneau suspiciune, ostilitate, dispreţ sau compasiune – făţişă sau secretă –, acum nimeni nu le mai dădea atenţie. Izolarea morală a „stigmatizaţilor”, a ocnaşilor dispăruse de mult.

Cei care se întorceau din închisoare – cu condiţia ca revenirea lor să fi fost permisă de către autorităţi – erau primiţi cât se poate de cordial. În tot cazul, orice *ciubaroveţ*[247], care îşi corupsese victima minoră şi o infectase cu sifilis, odată ce-şi ispăşea pedeapsa, puteaconta pe libertate „spirituală” deplină în acelaşi cerc în care încălcase Codul Penal.

Felul în care literatura a interpretat aceste categorii juridice juca un rol deloc neglijabil. Din nu se ştie ce motive scriitorii şi dramaturgii intrau în rolul de teoreticieni ai dreptului. Deşi realitatea din închisori şi lagăre rămânea o carte ferecată cu şapte peceţi, iar din rapoartele de serviciu

247 Participant la un viol în grup asupra unei muncitoare, comis de muncitori, printre care şi câţiva comsomolişti, în august 1926, pe străduţa Ciubarov din Leningrad.

nu se trăgea nicio concluzie serioasă, de fond...

Şi atunci de ce să fi evadat din lagăr deţinuţii de drept comun? De fapt, nici nu evadau, lăsându-se complet în grija autorităţilor.

Cu atât mai uimitoare a fost evadarea lui Pavel Mihailovici Krivoşei.

Bondoc, cu picioarele scurte, cu gâtul gros şi stacojiu, otova cu ceafa, Pavel Mihailovici nu în zadar purta acest nume[248].

Inginer chimist la o uzină din Harkov, cunoştea la perfecţie câteva limbi străine, citea mult, era cunoscător în ale picturii şi sculpturii şi poseda o colecţie bogată de obiecte de anticariat.

Figură marcantă printre specialiştii din Ucraina, inginerul Krivoşei nu era membru de partid şi dispreţuia profund politicienii de orice fel. Inteligent şi abil, fusese educat din copilărie să nu pună pasiune în acumularea de bunuri materiale – ar fi fost destul de vulgar şi prostesc pentru Krivoşei –, ci în plăcerile vieţii, aşa cum le înţelegea el. Şi ele însemnau odihnă, desfrâu, artă... Plăcerile spirituale nu erau pe gustul lui. Cultura, cunoştinţele sale elevate, alături de bunăstarea materială îi deschideau mari posibilităţi să-şi satisfacă nevoile şi dorinţele josnice, meschine.

Pavel Mihailovici învăţase să se descurce şi în pictură ca să-şi crească valoarea, să ocupe un loc marcant printre cunoscătorii şi amatorii de artă şi să nu se acopere de ridicol în faţa obiectului dorinţelor sale, pur senzuale, de sex feminin sau masculin. Pictura în sine nu-l mişca şi nu-l interesa nici cât negru sub unghie, dar considera că avea obligaţia să aibă o părere până şi despre sala pătrată de la Luvru.

La fel stăteau lucrurile şi cu literatura pe care o citea de preferinţă în franceză sau în engleză, mai ales ca să-şi exerseze limba; literatura în sine îl interesa prea puţin, putea să citească la nesfârşit o pagină dintr-un roman, până îl prindea somnul. Era imposibil să-ţi imaginezi că ar exista pe lume vreo carte pe care Pavel Mihailovici să n-o lase din mână până în zori. Somnul şi-l respecta cu

---

248 Krivoşei se poate traduce aproximativ prin „gât sucit“.

sfinţenie, şi niciun roman poliţist n-ar fi putut să-i tulbure regimul de viaţă echilibrat.

În muzică, Pavel Mihailovici era un profan absolut. N-avea ureche muzicală, iar de concepţia lui Blok în ceea ce priveşte muzica nici măcar n-auzise. Dar Krivoşei înţelesese de mult că lipsa urechii muzicale „nu e un păcat, ci un ghinion” şi se împăcase cu acest gând. În orice caz, avea suficientă răbdare să asculte o fugă sau o sonată până la sfârşit şi să felicite interpretul său, mai degrabă, interpreta.

Avea o sănătate de fier, era îndesat, cu o oarecare tendinţă spre îngrăşare, fapt care, de altfel, în lagăr nu era un pericol pentru el.

Krivoşei se născuse în 1900.

Purta mereu ochelari cu ramă de baga sau fără rame, cu lentile rotunde. Lent şi greoi, cu o frunte înaltă, bombată şi început de chelie, Pavel Mihailovici Krivoşei era o figură foarte impunătoare. Probabil era şi un calcul la mijloc: aerul său plin de importanţă făcea impresie asupra mai-marilor şi putea să-i facă viaţa mai uşoară în lagăr.

Străin de artă, de tumultul sufletesc propriu creatorului şi consumatorului de artă, Krivoşei îşi aflase vocaţia în colecţionarea antichităţilor, activitate căreia i se dedicase cu toată pasiunea. Era un fapt şi rentabil, şi interesant, şi-i dădea lui Krivoşei prilejul să lege noi relaţii. În sfârşit, un asemenea hobby înnobila cumva desfrâul abject din viaţa inginerului.

Leafa de inginer – „remuneraţie specială” în acea vreme – era insuficientă pentru traiul pe picior mare pe care îl ducea Pavel Krivoşei, anticar amator.

Avea nevoie de resurse financiare, resurse ale statului, iar lui Pavel Mihailovici nu i s-ar fi putut reproşa lipsa de fermitate.

A fost condamnat la moarte prin împuşcare, pedeapsă comutată la zece ani, durată enormă pentru mijlocul anilor ’30. Aşadar escrocheria era de ordinul milioanelor. Averea îi fusese confiscată şi vândută la licitaţie, dar, cu siguranţă, Pavel Mihailovici prevăzuse acest deznodământ. Ar fi fost de mirare să nu fi reuşit să ascundă câteva sute de mii. Riscul nu era mare, iar socoteala – simplă. Ca „prieten al poporului”, *bâtovikul* Krivoşei avea să ispăşească jumătate

din condamnare, poate chiar mai puţin, şi avea să iasă din închisoare în baza orelor de muncă prestate sau graţie vreunei amnistii, după care urma să cheltuiască toţi banii puşi deoparte.

Cu toate acestea, Krivoşei n-a fost reţinut prea multă vreme într-un lagăr de pe Continent. Având o condamnare pe termen lung, a fost mutat în Kolîma. Acest lucru i-a complicat planurile. E adevărat însă că socoteala pe care şi-o făcuse privind articolul în care avea să fie încadrat şi manierele boiereşti au avut efectul scontat. Krivoşei n-a petrecut nici măcar o zi la muncile în comun din abataj. La scurt timp a fost trimis să lucreze în specialitatea sa, ca inginer în laboratorul de chimie din raionul carbonifer Arkagala.

Era în perioada în care încă nu fusese descoperit faimosul aur din Ceai-Urinsk şi pe locul numeroaselor colonii cu mii de locuitori se mai înălţau încă zade bătrâne şi plopi de şase sute de ani. Era vremea când nimeni nu-şi închipuia că pepitele din valea At-Uriah se vor epuiza sau că într-o zi vor fi depăşite ca număr în altă parte; viaţa încă nu se deplasa spre nord-vest, spre Oimiakon, polul frigului de atunci. Se exploatau vechile mine şi se deschideau altele noi. Viaţa într-o mină e un provizorat permanent.

Cărbunele din Arkagala, din viitorul bazin minier al Arkagalei, era avanpostul căutătorilor de aur, al viitoarei baze de unde regiunea avea să se aprovizioneze cu combustibil. Totul gravita în jurul unei mici galerii, în care, dacă te urcai pe şine, puteai să ajungi cu mâna la acoperiş, adică la tavan, o galerie săpată cu spirit de economie – în stil „taiga”, cum spunea şefimea – cu truda mâinilor, cu târnăcopul şi lopata, la fel ca toate miile de verste de drumuri din Kolîma acelor vremuri. Drumurile şi minele primilor ani au fost făcute cu forţa braţelor, dintre toate mijloacele mecanizate folosindu-se doar „maşina OSO: două mânere şi-o roată”.

Munca deţinuţilor era ieftină.

Echipele de prospectare geologică încă se mai împotmoleau în aurul din Susuman şi din At-Uriahul Superior.

Dar traseele geologice – şi Krivoşei o ştia foarte bine –

aveau să ajungă până în împrejurimile Arkagalei, mergând mai departe, spre Iakutsk. După geologi aveau să vină dulgherii, minerii, paza...

Trebuia să acţioneze repede.

După câteva luni a venit de la Harkov soţia lui Pavel Mihailovici. Şi nu în vizită, nici vorbă, ci ca să-şi urmeze bărbatul, repetând actul de curaj al soţiilor decembriştilor. Nevasta lui Krivoşei nu era nici prima, nici ultima dintre „eroinele ruse” – numele geologului Faina Rabinovici era bine-cunoscut în Kolîma. Numai că Faina Rabinovici era un geolog eminent. Destinul ei a fost o excepţie.

Soţiile care veneau după bărbaţii lor se condamnau la frig, la calvarul permanent al peregrinărilor pe urmele soţilor, mutaţi iar şi iar dintr-un loc în altul; acestea se vedeau nevoite să renunţe la locul de muncă obţinut cu greu şi să meargă în locuri periculoase pentru o femeie, unde riscau să fie violate, tâlhărite, batjocorite... Dar şi fără să se deplaseze în alt loc, pe fiecare dintre aceste martire le aşteptau avansurile şi insistenţele grobiene ale şefilor, începând de la cel mai sus-pus şi terminând cu un soldat oarecare din escortă, care prinsese gustul vieţii din Kolîma. Propunerea de a ţine companie unui burlac beţiv era soarta oricărei femei, fără excepţie, şi dacă unei deţinute i se ordona deschis: „Dezbracă-te şi întinde-te în pat!”, fără alte introduceri demne de un Puşkin sau Shakespeare, fiind apoi contaminată cu sifilis, faţă de soţia unui zek *îşi* permiteau şi mai multe libertăţi. Dacă abuzarea unei deţinute putea conduce la neplăceri în cazul unui denunţ din partea vreunui amic sau rival, fie el subaltern sau superior, pentru „amorul” cu femeia unui deţinut politic, persoană juridică independentă, nu se putea invoca niciun articol de lege.

Cel mai grav era însă că toată călătoria de treisprezece mii de verste se dovedea complet inutilă: bietei femei nu i se dădea voie să-şi vadă soţul, iar promisiunile de acordare a unui drept de vizită se transformau într-un instrument de hărţuire.

Unele femei aduceau de la Moscova aprobare pentru o întrevedere pe lună, cu condiţia ca deţinutul să dea dovadă de un comportament exemplar şi să-şi îndeplinească normele de muncă. Toate acestea,

bineînţeles, fără dreptul de a petrece noaptea împreună şi cu obligaţia de a se întâlni în prezenţa comandantului lagărului.

Aproape niciodată soţia nu izbutea să-şi găsească de lucru în localitatea unde soţul ei îşi ispăşea pedeapsa.

Şi dacă totuşi, contrar tuturor aşteptărilor, reuşea să se aranjeze în apropierea lui, acesta era imediat transferat în altă parte. Nu era vorba de o distracţie a şefilor, ci de executarea unei instrucţiuni de serviciu, „ordinul e ordin”. Moscova prevăzuse astfel de cazuri.

Soţia nu putea să transmită soţului alimente de niciun fel – în acest sens existau ordine, norme, condiţionări în funcţie de rezultatele în muncă şi de comportament.

Să-i trimită pâine prin soldaţii din escortă? Aceştia se temeau s-o facă, le era interzis. Printr-un superior? Superiorul era de acord, dar cerea plata în natură – propriul trup al femeii. De bani n-avea nevoie, că doar avea destui să-şi pună şi în cap, nu degeaba era de ceva timp un „sută la sută”, cu alte cuvinte primea un salariu cvadruplu. Şi apoi era greu de crezut că o asemenea femeie avea bani de mită, mai ales de mărimea celei practicate în Kolîma. Iată în ce situaţie fără ieşire se aflau soţiile deţinuţilor. În plus, dacă mai era şi nevasta unui „duşman al poporului”, atunci se renunţa definitiv la orice jenă: orice insultă la adresa ei era socotită un merit, un act de curaj care, oricum, se bucura de apreciere în plan politic.

Multe soţii veneau cu contract pe trei ani şi, prinse în această capcană, erau nevoite să aştepte un vapor pentru întoarcerea acasă. Cele cu tărie de caracter – ele aveau nevoie de mai multă forţă psihică decât soţii lor deţinuţi – aşteptau să li se termine contractul şi plecau înapoi fără să-şi fi văzut bărbaţii. Cele slabe din fire, amintindu-şi de persecuţiile de pe Continent şi temându-se să se întoarcă acolo, trăind într-un climat de desfrâu, beţii, chefuri şi bani mulţi, sfârşeau prin a se recăsători o dată şi încă o dată şi nu le mai păsa nici de soţul deţinut, nici de ele însele.

Cum era de aşteptat, soţia lui Pavel Mihailovici n-a găsit de lucru la Arkagala şi, nu după multă vreme, a plecat la Magadan, capitala regiunii. După ce-a obţinut un post de contabilă – Anghelina Grigorievna nu avea o meserie,

fusese casnică toată viaţa –, nevasta lui Krivoşei s-a aciuat într-un loc modest şi s-a stabilit la Magadan, unde oricum atmosfera era ceva mai veselă decât în taiga, la Arkagala.

De acolo, printr-o linie secretă, a sosit la Magadan, la şeful Secţiei de anchetă – situată pe aceeaşi stradă, practic singura din oraş, unde se afla şi baraca pentru familişti, cu pereţi despărţitori, unde-şi găsise adăpost Anghelina Grigorievna –, o comunicare de serviciu cifrată: „A evadat deţinutul Krivoşei Pavel Mihailovici, anul naşterii 1900, articolul 168, condamnat la zece ani, dosarul numărul...”

S-a crezut că îl ascunde soţia lui la Magadan. A fost arestată, dar n-au obţinut nimic de la ea. „Da, am fost, l-am văzut, am plecat, acum lucrez în Magadan”. Filajul îndelungat, supravegherea n-au dat niciun rezultat. A fost întărit controlul vaselor care plecau, al avioanelor care decolau, dar în zadar: nici urmă de bărbatul Anghelinei Grigorievna.

Krivoşei se îndrepta în direcţia opusă mării, în direcţia Iakutsk. Plecase fără bagaje. Nu avea la el decât o manta din foaie de cort, un ciocan de geolog, o geantă cu câteva „eşantioane” de roci şi o rezervă de chibrituri şi bani.

Mergea fără să se ascundă şi fără grabă, urma drumurile cailor de povară şi potecile bătute de reni, se ţinea cât mai aproape de tabere şi aşezări, nu se afunda prea mult în taiga, înnopta de fiecare dată sub un acoperiş: o colibă, un cort sau o izbă... în primul sat mai mare de iakuţi a angajat muncitori care, la indicaţiile lui, săpau puţuri şi şanţuri, într-un cuvânt, făceau aceeaşi muncă pe care o mai făcuseră şi pentru nişte geologi adevăraţi. Krivoşei avea suficiente cunoştinţe tehnice pentru cineva care prelevează roci. În plus, Arkagala, unde petrecuse aproape un an, era ultima tabără de bază a multor echipe de arheologi, şi Krivoşei le urmărise cu atenţie comportamentul şi obiceiurile. Gesturile lente, ochelarii cu ramă de baga, barba mereu proaspăt rasă, unghiile îngrijite – toate acestea inspirau o încredere fără margini.

Krivoşei nu se grăbea. Umplea un jurnal de călătorie cu semne misterioase, care aduceau întrucâtva cu cele din jurnalele de teren ale geologilor. Grăbindu-se încet, înainta ferm spre Iakutsk.

Uneori se mai întorcea, se abătea de la traseu, mai zăbovea – toate acestea erau necesare pentru „explorarea bazinului izvorului Riaboi”, pentru a conferi veridicitate călătoriei sale şi a-şi face pierdute urmele. Krivoşei avea nervi de oţel, iar surâsul afabil al sangvinicului nu-i dispărea de pe chip.

I-a luat o lună să traverseze lanţul munţilor Iablonov, însoţit de doi iakuţi, care îi cărau genţile cu „eşantioane”, detaşaţi de la un colhoz în vederea îndeplinirii acestei importante sarcini de stat.

Se apropiau de Iakutsk. Ajuns în oraş, Krivoşei şi-a predat pietrele la camera de bagaje a portului fluvial şi s-a îndreptat către Direcţia geologică locală, unde a cerut să fie ajutat să-şi trimită câteva din preţioasele colete la Moscova, la Academia de ştiinţe. Pavel Mihailovici s-a dus la baie, la frizer, şi-a cumpărat un costum scump, câteva cămăşi colorate, lenjerie şi, după ce şi-a pieptănat părul tot mai rar, s-a înfăţişat la cea mai înaltă autoritate ştiinţifică, zâmbind amabil.

Înalta autoritate ştiinţifică l-a primit cu bunăvoinţă. Cunoaşterea unor limbi străine, afişată de Krivoşei, a produs impresia necesară.

Văzând în nou-venit un om cu o vastă cultură, lucru mai rar în Iakutskul acelor vremuri, autorităţile ştiinţifice l-au rugat pe Krivoşei să mai rămână o vreme în oraş. Şi, cum Pavel Mihailovici îngăima jenat că trebuie să ajungă degrabă la Moscova, conducerea i-a promis că-i aranjează călătoria până la Vladivostok, pe cheltuiala statului. Krivoşei a mulţumit calm, păstrându-şi aerul demn. Dar conducerea avea propriile planuri în legătură cu Pavel Mihailovici.

— N-o să refuzaţi, desigur, dragă colega, ziceau cei din conducere pe un ton linguşitor, să ţineţi două-trei conferinţe pentru cercetătorii noştri... Pe o temă liberă, bineînţeles, la alegerea dumneavoastră. Ceva despre zăcămintele de cărbune din Iakutia centrală, ce ziceţi?

Krivoşei simţi un gol în stomac.

— Sigur că da, cu mare plăcere. În limita posibilităţilor, ca să zicem aşa... înţelegeţi şi dumneavoastră că datele acestea, fără aprobarea Moscovei...

Şi aici Krivoşei se lansă într-o serie de complimente la adresa somităţilor ştiinţifice ale oraşului Iakutsk.

Niciun anchetator n-ar fi putut pune problema mai abil decât acest profesor din Iakutsk, care nu făcea decât să-şi arate simpatia faţă de oaspetele savant, de prestanţa lui, de ochelarii cu ramă de baga, toate acestea din dorinţa de a-şi sluji cât mai bine ţinutul natal.

Conferinţa avu loc, ba chiar strânse un public numeros. Krivoşei zâmbea, cita din Shakespeare în original, desena ceva pe tablă, enumerând zeci de nume străine.

— Nu e mare lucru de capul moscoviţilor ăstora, comenta la bufet vecinul de scaun al profesorului iakut. Tot ce-a prezentat la conferinţă ştie, în fond, orice elev de gimnaziu, nu-i aşa? Iar analizele chimice ale cărbunelui n-au nicio legătură cu geologia. Strălucitori îi sunt doar ochelarii!

— Nu vorbi aşa, îi spuse profesorul încruntându-se. Toate acestea sunt foarte utile şi, fără îndoială, colegul nostru din capitală are darul de a se face înţeles. Trebuie să-l rugăm să repete comunicarea şi pentru studenţi.

— Poate pentru cei... de anul întâi, o ţinea pe-a lui vecinul profesorului.

— Liniştiţi-vă. Până la urmă nu e vorba decât de un favor, de un gest de cordialitate. Calul de dar...

Plin de amabilitate, Krivoşei reluă conferinţa şi în faţa studenţilor, trezind interesul general şi aprecierea unanimă a ascultătorilor.

Oaspetele a fost trimis la Irkutsk pe cheltuiala instituţiilor ştiinţifice din Iakutsk.

Colecţia lui, constând în cele câteva lăzi pline cu pietre, fusese expediată înainte. La Irkutsk, „şeful expediţiei geologice” a reuşit să trimită pietrele prin poştă, la Moscova, pe adresa Academiei de Ştiinţe, unde au şi fost primite, pentru ca apoi să zacă câţiva ani în nişte depozite, unde au rămas un mister al ştiinţei a cărui provenienţă nimeni n-a izbutit s-o dezlege. Se bănuia că în spatele acestui colet misterios cu pietre, adunate de un geolog nebun care-şi uitase cunoştinţele şi propriul nume, se afla o tragedie încă neelucidată, petrecută dincolo de Cercul Polar.

— Cel mai uimitor lucru, îşi amintea Krivoşei, e că în cele aproape trei luni, cât a durat călătoria mea, nimeni nu mi-a cerut actele nicăieri: nici la sovietele locale ale nomazilor, nici la înaltele foruri ştiinţifice. Acte aveam, dar nici măcar o dată n-a fost nevoie să le prezint.

La Harkov, firește, Krivoşei nici nu s-a arătat la faţă. S-a stabilit la Mariupol, şi-a cumpărat acolo o casă şi s-a angajat cu documente false.

După exact doi ani, în ziua aniversării „marşului” său, Krivoşei a fost arestat, judecat, condamnat din nou la zece ani şi trimis înapoi la Kolîma să-şi ispăşească pedeapsa.

Unde s-a produs eroarea care a anihilat această întreprindere cu adevărat eroică, care necesita un autocontrol extraordinar, flexibilitate mentală, rezistenţă fizică, adică prezenţa simultană a tuturor calităţilor omeneşti?

Evadarea aceasta a fost fără precedent prin minuţiozitatea pregătirii ei, prin fineţea şi profunzimea ideii, prin calculul psihologic care a stat la temelia întregii afaceri.

A fost uimitoare şi prin numărul extrem de mic de persoane care luaseră parte la organizarea ei. Aceasta a şi constituit garanţia reuşitei acţiunii întreprinse.

A fost remarcabilă şi pentru că un singur om, un solitar, a intrat în luptă directă cu statul, cu miile de oameni înarmaţi cu puşti, în ţinutul cealdonilor[249] şi iakuţilor, obişnuiţi să primească câte o jumătate de pud de făină albă pentru fiecare cap de evadat – acesta era tariful în timpul ţarilor, legalizat mai târziu. Constrâns pe bună dreptate să vadă un denunţător sau un laş în fiecare persoană cu care se întâlnea, Krivoşei s-a luptat, s-a bătut şi a învins!

Şi totuşi care a fost eroarea care a distrus un asemenea plan, pus strălucit la cale şi magistral înfăptuit?

Soţia lui Krivoşei fusese reţinută de autorităţi în Nord. Nu i se permisese să se întoarcă pe Continent, actele necesare fiind eliberate de aceeaşi instituţie care se ocupa şi de cazul soţului ei.

Acest lucru, de altfel, fusese prevăzut. Prin urmare s-a

249 Populaţie băştinaşă din Siberia.

pus pe aşteptat. Lunile treceau una după alta, ea era refuzată în continuare, fără să-i fie explicat motivul. A încercat să plece din celălalt capăt al Kolîmei, cu avionul, zburând deasupra aceloraşi râuri şi defileuri din taiga, pe care le traversase soţul ei cu câteva luni în urmă, dar şi acolo, evident, o aştepta un refuz. Era captivă într-o imensă închisoare de piatră, mare cât o optime din Uniunea Sovietică, şi nu avea scăpare.

Era femeie, obosise să lupte la nesfârşit cu cineva al cărui chip nu-l putea vedea, cu cineva mult mai puternic decât ea, mai puternic şi mai viclean.

Banii cu care venise se terminaseră, iar viaţa în Nord era scumpă. Un măr costa o sută de ruble în piaţa din Magadan. Anghelina Grigorievna îşi găsise un serviciu, dar angajaţii locali, nu cei recrutaţi pe Continent, primeau alte salarii, care nu difereau prea mult de cele din regiunea Harkov.

Soţul ei îi spusese nu o dată: „Războiul îl câştigă cel cu nervii mai tari” şi, în lungile nopţi polare, Anghelina Grigorievna, chinuită de insomnie, rostea adeseori în şoaptă aceste cuvinte ale unui general german. Simţea că nervii încep să-i cedeze. O chinuia muţenia albă a naturii, zidul surd al indiferenţei omeneşti, incertitudinea totală şi grija, grija pentru soarta bărbatului ei, care putea foarte bine să fi murit de foame pe drum. Putea să fi fost ucis de alţi fugari, să fi fost împuşcat de operativi, şi doar atenţia obsesivă pe care Instituţia i-o acorda ei şi vieţii ei personale o făcea să conchidă cu uşurare că soţul ei nu fusese prins, că e „cercetat” şi, prin urmare, suferinţa sa nu e în zadar.

Ar fi vrut să se încreadă în cineva care să fie în stare să o înţeleagă, să-i dea un sfat, căci ea cunoştea prea puţin Nordul îndepărtat. Ar fi vrut să scape de povara care-i apăsa sufletul şi devenea din ce în ce mai grea cu fiecare zi, cu fiecare ceas, după cum i se părea ei.

Dar în cine putea să se încreadă? în fiecare om Anghelina Grigorievna vedea un spion, intuia un turnător, un informator, şi instinctul nu o înşela: toate cunoştinţele ei din toate satele şi oraşele din Kolîma fuseseră convocate şi primiseră avertismente din partea Instituţiei. Toţi cunoscuţii îi aşteptau cu încordare mărturisirile.

În al doilea an a făcut câteva încercări să ia legătura prin poştă cu persoanele pe care le ştia în Harkov. Toate scrisorile i-au fost copiate şi trimise Instituţiei de acolo.

Spre sfârşitul celui de-al doilea an de detenţie forţată, în pragul disperării, ştiind doar că soţul ei trăieşte, Anghelina Grigorievna a încercat să intre în legătură cu el, trimiţând scrisori pe numele lui Pavel Mihailovici Krivoşei în toate oraşele mari, la „post-restant”.

Drept răspuns a venit un mandat poştal, urmat de altele. În fiecare lună primea o sumă de bani, nu prea mare: câte cinci sute, opt sute de ruble, trimise din locuri diferite, de persoane diferite. Krivoşei era prea inteligent ca să-i trimită banii din Mariupol, iar Instituţia prea experimentată ca să nu se prindă de acest lucru. Harta geografică la care se apelează în asemenea cazuri pentru a marca „operaţiunile de luptă” seamănă cu hărţile militare de stat-major. Steguleţele înfipte în ea, care indicau locurile de unde fuseseră expediate mandatele destinatarei, în Nordul îndepărtat, semnalau gări de cale ferată din împrejurimile Mariupolului, înspre nord, şi nu se repetau de două ori. Cercetările impuneau acum eforturi suplimentare. Trebuia stabilit cine s-a mutat în Mariupol în ultimii doi ani cu domiciliu permanent, apoi confruntate fotografiile...

Aşa a fost arestat Pavel Krivoşei. Soţia îi fusese un ajutor curajos şi fidel. Ea îi adusese la Arkagala actele şi banii: peste cincizeci de mii de ruble.

Imediat după arestarea lui Krivoşei, femeia a primit aprobarea de plecare. Epuizată fizic şi psihic, Anghelina Grigorievna a părăsit Kolîma cu primul vapor.

În ceea ce-l priveşte pe Krivoşei, acesta şi-a ispăşit şi cea de-a doua condamnare ca şef al laboratorului de chimie al Spitalului Central pentru deţinuţi, bucurându-se de mici favoruri din partea conducerii, nutrind ca şi mai înainte aceleaşi sentimente de dispreţ şi de frică faţă de „politici”, fiind extrem de prudent în discuţii şi temător la vorbele altora... Teama şi precauţia excesivă aveau un cu totul alt fundament decât în cazul unui laş ordinar. Lui Krivoşei toate acestea îi erau străine, tot ce ţinea de „politici” nu-l interesa defel şi, ştiind că tocmai acest gen de delict se plăteşte cel mai scump în lagăr, nu voia să-şi sacrifice

liniştea materială, nu spirituală, de fiecare zi, atât de dragă lui.

Krivoşei locuia chiar în laborator, nu în baraca din lagăr, ceea ce le era permis doar deţinuţilor privilegiaţi.

Îşi instalase patul în spatele dulapurilor cu acizi şi baze, un pat curat, pus la dispoziţie de administraţie. Se zvonea că aici, în ungherul său, ducea o viaţă atât de desfrânată, încât până şi Sonecika, prostituata Irkutskului, maestră în „toate porcăriile", rămăsese uluită de aptitudinile şi cunoştinţele lui Pavel Mihailovici în domeniu. Dar toate acestea puteau fi şi scorneli sau bârfe din lagăr.

Nu puţine erau femeile din rândul angajatelor libere care doreau să se combine cu Pavel Mihailovici, pe atunci un bărbat în floarea vârstei. Dar deţinutul Krivoşei, prudent şi hotărât din fire, respingea avansurile tot mai generoase care i se făceau. Nu voia niciun fel de relaţie ilegală, prea riscantă şi pasibilă de pedepse foarte dure. îşi dorea linişte.

Pavel Mihailovici îşi primea cu regularitate leafa, oricât de meschină ar fi fost, şi după câţiva ani a fost eliberat fără dreptul de a părăsi Kolîma. Ceea ce, de altfel, nu l-a tulburat deloc. A doua zi după eliberare, a descoperit că avea un costum excelent, un impermeabil cu o croială străină şi o pălărie de velur de cea mai bună calitate.

Şi-a găsit de lucru într-o uzină, ca inginer-chimist – era într-adevăr un specialist de înaltă clasă. După o săptămână de muncă, şi-a luat concediu „din motive familiale", după cum scria în cerere.

— Mă duc să-mi caut o femeie, a zis Krivoşei schiţând un zâmbet. O femeie!... La târgul de fete de la sovhozul Elghen. Vreau să mă însor.

În aceeaşi seară s-a întors cu o femeie.

În apropierea sovhozului Elghen, sovhoz de femei, la marginea coloniei, „în natură", se afla o staţie de benzină. De jur-împrejur, în apropierea butoaielor cu benzină creşteau tufe de arin şi de răchită roşie. Aici se adunau în fiecare seară femeile eliberate de la Elghen. Tot aici veneau cu camioanele şi „pretendenţii", foşti deţinuţi în căutarea unei companii. Peţitul decurgea rapid – ca toate pe pământul Kolîmei (mai puţin anii de lagăr), apoi camioanele

făceau cale întoarsă cu tinerii însurăţei. La nevoie, o cunoaştere mai aprofundată se desfăşura în tufişurile suficient de înalte şi dese.

Iarna, toate acestea se mutau în căsuţele-apartamente private. În lunile acestea „peţitul” dura, evident, mai mult decât în timpul verii.

— Şi cu Anghelina Grigorievna cum rămâne?

— Nu ne mai scriem.

Dacă era adevărat sau fals, nu merita să-ţi baţi capul. Krivoşei putea foarte bine să răspundă cu acel superb dicton al lagărului: „Nu crezi? Ia-o ca basm!”

Cândva, în anii ’20, în zorii „înneguratei tinereţi”[250] a lagărelor, în puţinele zone care se numeau lagăre de concentrare, evadările nu se pedepseau de regulă cu ani în plus de detenţie, ca şi cum n-ar fi reprezentat delicte. Părea normal ca cel arestat, deţinutul, să fugă, iar detaşamentul de pază să-l prindă; era vorba de nişte relaţii perfect justificate şi fireşti între două grupuri de oameni, separaţi de zăbrelele închisorii şi totodată legaţi între ei de aceleaşi zăbrele. Erau vremuri romantice când, ca să-l citäm pe Musset, „viitorul încă nu venise, iar trecutul nu mai exista”. Parcă mai ieri atamanul Krasnov, căzut prizonier, era eliberat pe cuvânt de onoare. Şi, cel mai important, era o perioadă, când încă nu se puseseră la încercare limitele răbdării rusului, nu fuseseră împinse la nesfârşit, aşa cum avea să se întâmple în a doua jumătate a anilor ’30.

Încă nu fusese scris şi adoptat Codul din 1926, cu faimosul lui articol 16[251] („cel referitor la delicte similare”) şi articolul 35[252], care a marcat un întreg grup social, cel al 35-ilor.

---

250 Vers din poezia „Razluka“ („Despărţire“) de Aleksei Vasilievici Kolţov.

251 „Dacă o faptă periculoasă din punct de vedere social nu este prevăzută direct în prezentul Cod Penal, în acest caz, temeiul şi limitele răspunderii se stabilesc conform articolelor Codului Penal care prevăd infracţiunile cele mai similare.“

252 Tribunalul poate hotărî expulzarea din graniţele, din frontierele RSFSR sau din limitele unei anumite localităţi, cu obligaţia de stabilire a domiciliului sau interdicţia de a locui în anumite localităţi, sau fără a menţiona aceste îngrădiri, pe o perioadă nu mai mare de cinci ani, în cazul persoanelor care au săvârşit o anumită infracţiune şi a căror rămânere în locul respectiv este considerată periculoasă de către

Primele lagăre au fost înfiinţate pe o bază juridică şubredă. Era multă improvizaţie şi, prin urmare, mult din ceea ce se numeşte liber arbitru local. Celebrul Kurilka de la Solovki, care îi aşeza pe deţinuţi în pielea goală pe nişte buturugi în taiga – „la ţânţari” –, era, fără îndoială, un empiric. Empirismul vieţii de lagăr şi al rânduielilor care o guvernau era sângeros, întrucât experienţele se făceau pe oameni, pe material viu. Conducerea superioară putea aproba experimentul unui Kurilka, şi atunci acţiunile lui erau introduse în tablele legilor lagărului, în instrucţiuni, în ordine, în dispoziţii. Sau experimentul era condamnat, şi atunci Kurilka ajungea el însuşi în faţa tribunalului. De altfel, în perioada aceea nu se dădeau condamnări mari: în toată secţia a IV-a de la Solovki nu erau decât doi deţinuţi cu pedepse de zece ani, şi aceştia erau arătaţi cu degetul, ca nişte celebrităţi. Unul era Rudenko, fost colonel de jandarmi, iar celălalt – Mardgeanov, ofiţer al lui Kappel. O condamnare de cinci ani era considerată mare, cele mai multe fiind de doi sau trei ani.

Aşadar, în anii premergători anilor ’30, pentru evadare nu primeai supliment la pedeapsă. Dacă evadai, aveai noroc, dacă te prindeau viu, iar aveai noroc. Nu se întâmpla prea des ca un deţinut evadat să fie prins viu: gustul de sânge omenesc aţâţa ura soldatului din escortă împotriva deţinuţilor. Deţinutul se temea pentru viaţa lui, mai ales în timpul transferurilor, în timpul deplasării convoaielor, când o vorbă imprudentă adresată unui soldat din escortă îl putea trimite pe lumea cealaltă, „pe lună”. În convoaie se aplicau reguli mult mai stricte, iar soldaţilor li se treceau multe cu vederea. La transferul dintr-o subunitate în alta, deţinuţii cereau superiorilor să li se lege mâinile la spate câtă vreme erau pe drum, văzând în aceasta un fel de garanţie că vor scăpa cu viaţă şi sperând că astfel nu va fi declarat „lipsă la apel”, iar în procesul lui verbal nu va fi trecută sacramentala frază: „ucis în timpul unei tentative de evadare”.

În asemenea cazuri, anchetele se făceau de mântuială, şi dacă asasinul era suficient de isteţ ca să tragă

---

tribunal.“

şi un foc în aer, totul se termina întotdeauna cu bine pentru escortă: instrucţiunile prevedeau un foc de avertisment înainte de a se trage în evadat.

La Vişera, în secţia a patra a SLON-ului, filiala din Urali a lagărelor din Insulele Solovki, comandantul Direcţiei, Nesterov, era cel care îi lua în primire pe evadaţi: un tip robust, îndesat, cu mâini lungi şi albe, cu degete scurte şi groase, acoperite de păr negru, care părea că îi creşte şi în palme.

Murdari, flămânzi, bătuţi, obosiţi şi plini de praf din cap până-n picioare, fugarii erau azvârliţi la picioarele lui Nesterov.

— Hai, dă-te mai aproape! Hai!

Acesta se apropia.

— Ţi s-a făcut de plimbare vasăzică! Bună treabă, bună treabă!

— Vă cer iertare, Ivan Spiridonâci.

— Te iert, răspundea Nesterov cu voce solemnă, melodioasă, coborând din pridvor. Eu te iert. Statul nu te iartă...

Ochii lui albaştri deveneau tulburi şi se acopereau de vinişoare roşii. Vocea însă îi rămânea binevoitoare şi blândă.

— Ei, alege, zicea el alene. O scatoalcă sau izolatorul?

— O scatoalcă, Ivan Spiridonovici.

Pumnul păros al lui Nesterov se abătea asupra capului evadatului, şi norocosul fugar zbura într-o parte, ştergându-se de sânge şi scuipându-şi dinţii scoşi.

— Marş în baracă!

Ivan Spiridonovici punea la pământ pe oricine dintr-o singură lovitură, o „scatoalcă” pentru care i se dusese vestea şi cu care se mândrea.

Nici deţinutul nu ieşea în pierdere: cu „scatoalca” lui Ivan Spiridonovici se încheiau conturile evadării.

Dacă totuşi fugarul nu voia să rezolve chestiunea în familie şi insista să primească o sancţiune oficială, să răspundă conform legii, îl aştepta izolatorul lagărului, o închisoare cu podea de fier, unde o lună, două, trei de carceră, cu raţia adecvată, i se păreau evadatului mult mai rele decât „scatoalca” lui Nesterov.

Aşadar, dacă rămânea în viaţă – evadarea nu avea consecinţe din cale-afară de neplăcute – evadatul nu putea să spere la vreo şansă, când se făceau trieri în vederea eliberării sau „descongestionării”.

Numărul lagărelor creştea, creştea şi numărul evadărilor. Suplimentarea pazei nu îşi atingea scopul: era prea costisitor şi, în plus, pe atunci erau prea puţini amatori să intre în serviciul de pază al lagărelor.

Problema responsabilităţii pentru o evadare se rezolva într-un mod nesatisfăcător, lipsit de seriozitate, oarecum pueril.

Nu după mult timp, au venit noi lămuriri de la Moscova: zilele pe care deţinutul le petrecuse în evadare, precum şi la izolator, pentru tentativa de fugă, nu mai intrau în calcularea condamnării principale.

Acest ordin a stârnit o mare nemulţumire în secţiile de evidenţă ale lagărului: trebuia mărit personalul, iar calculele aritmetice atât de complicate se dovedeau uneori a fi peste puterile angajaţilor.

Ordinul a fost pus în aplicare şi citit la apeluri întregului efectiv de deţinuţi.

Dar, din nefericire, el nu i-a speriat pe viitorii evadaţi.

În rapoartele comandanţilor coloana „evadaţilor” creştea necontenit, în timp ce comandantul lagărului, citind situaţiile cotidiene, devenea tot mai posomorât cu fiecare zi.

Când a evadat favoritul său, Kapitonov, muzicant în orchestra de suflători a lagărului, lăsându-şi cornetul agăţat de ciotul unui pin din apropiere – acesta ieşise din lagăr cu sclipitorul său instrument pe post de bilet de voie –, comandantul şi-a pierdut echilibrul interior.

Toamna târziu, în timpul unei evadări, au fost ucişi trei deţinuţi. După ce au fost identificaţi, comandantul a dat dispoziţie ca trupurile lor să fie expuse timp de trei zile la poarta lagărului, pe unde ieşeau la muncă toţi deţinuţii. Dar nici această măsură extremă, neoficială, nu a pus capăt evadărilor şi nu le-a redus numărul.

Toate acestea se întâmplau spre sfârşitul anilor ’20. Au urmat apoi „reforjarea”, canalul Belomor, lagărele de concentrare au fost rebotezate în lagăre de „reeducare prin

muncă”, numărul deţinuţilor a crescut de sute de mii de ori, iar evadarea era tratată de-acum ca infracţiune de sine stătătoare: în Codul din 1926 figura articolul 82, prin care se mai adăuga un an la pedeapsa iniţială.

Toate acestea se întâmplau pe Continent, nu în Kolîma; în lagărul de acolo, care exista din 1932, problema evadaţilor s-a pus abia în 1938. Din acel an, pedeapsa pentru evadare a fost mărită, „termenul” putând să ajungă până la trei ani.

De ce perioada dintre 1932 şi 1937 nu apare în analele evadărilor din Kolîma? în acea vreme acolo lucra Eduard Petrovici Berzin. Prim director şi întemeietor al Kolîmei, cu drepturi în structurile superioare de partid, în soviete şi în sindicatele locale, împuşcat în 1938 şi reabilitat în 1965, fost secretar al lui Dzerjinski, fost comandant al diviziei de puşcaşi letoni, Eduard Petrovici Berzin, care demascase faimosul complot al lui Lockhart[253], a încercat şi a reuşit să rezolve cu succes deplin problema colonizării acelui ţinut aspru şi, totodată, pe cea a „reforjării” şi izolării. Un sistem de calculare a zilelor de detenţie care permitea celor condamnaţi la zece ani să-şi ispăşească pedeapsa în doi-trei ani. O hrană excelentă, îmbrăcăminte, ziua de lucru de 4-6 ore iarna şi de 10 ore vara, lefuri fabuloase care le permiteau deţinuţilor să-şi ajute familiile şi să se întoarcă pe Continent după ispăşirea pedepsei, ca oameni înstăriţi. Eduard Petrovici nu credea în reeducarea blatarilor. Cunoştea prea bine acest material uman labil şi ticălos. În primii ani, hoţii pătrundeau cu greu în Kolîma, dar cei care izbuteau să ajungă acolo nu regretau mai târziu.

Cimitirele pentru deţinuţi erau atât de puţine pe atunci, încât se putea crede că locuitorii Kolîmei erau nemuritori.

Din Kolîma oricum nu evada nimeni: ar fi fost o absurditate, o prostie...

Aceşti câţiva ani sunt epoca de aur a Kolîmei, despre care vorbea cu atâta indignare Nikolai Ivanovici Ejov, spion demascat şi adevărat duşman al poporului, la una din

253 Marea Britanie, prin reprezentantul său în URSS, Robert Lockhart, a fost acuzată că a pus la cale un complot pentru asasinarea lui Lenin şi răsturnarea regimului bolşevic. Complotul a fost demascat în 1918.

sesiunile Comitetului Central Executiv al URSS, cu puţin timp înaintea *ejovşcinei*.

În 1938, Kolîma a fost transformată în lagăr special pentru recidivişti şi troţkişti. Evadarea a început să fie pedepsită cu trei ani de detenţie în plus.

— Şi totuşi cum aţi evadat? N-aveaţi nici hartă, nici busolă.

— Aşa, pur şi simplu. Aleksandr ne-a promis că ne scoate de aici...

Aşteptam împreună în lagărul de tranzit să fim repartizaţi. Fugarii ghinionişti erau trei: Nikolai Karev, un băiat de vreo douăzeci şi cinci de ani, fost ziarist la Leningrad, Feodor Vasiliev, contabil din Rostov, de-o vârstă cu primul, şi kamceadalul Aleksandr Kotelnikov. Originar din Kolîma, de naţionalitate kamceadal şi *kaiur* de profesie – cel care mână renii –, acesta fusese condamnat aici pentru jefuirea unui transport proprietatea statului. Kotelnikov avea vreo cincizeci de ani sau poate chiar mai mult: iakuţilor, ciukcilor, kamceadalilor, evencilor e greu să le apreciezi vârsta dintr-o privire. Kotelnikov vorbea bine ruseşte, doar că nu putea să-l pronunţe deloc pe „ş”, pe care-l înlocuia cu „s”, ca în toate dialectele din Peninsula Ciukotka. Avea idee cine sunt Puşkin şi Nekrasov, fusese la Habarovsk; într-un cuvânt, bătuse multe drumuri, dar în suflet rămăsese un romantic – în ochi avea o licărire prea tinerească, de copil.

El era cel care se angajase să-i scoată din detenţie pe tinerii săi prieteni.

— Eu spus lor, mai aproape în America, să mergem în America, dar ei au vrut Continent, eu dus ei pe Continent. Trebuie ajuns la ciukci, la ciukcii nomazi. Au fost ciucki aici, au plecat când venit la ei omul rus... Eu n-am reuşit.

Fugarii merseseră cu totul patru zile. Evadaseră la începutul lui septembrie, în ghete uşoare şi haine de vară, convinşi că vor ajunge la taberele de ciukci unde, după cum îi asigurase Kotelnikov, vor găsi ajutor şi prietenie.

Dar venise ninsoarea, o ninsoare deasă, timpurie. Kotelnikov s-a dus într-un sat evenk să cumpere *torbasî*. Le-a cumpărat, dar până seara un detaşament de operativi i-a înhăţat pe fugari.

— Tungusul e duşman, trădător, zise Kotelnikov scuipând.

Bătrânul *kaiur* se angajase să-i scoată pe Karev şi Vasiliev din taiga fără niciun ban. Nici măcar nu era mâhnit că primise un supliment de trei ani la pedeapsă.

— Vine primăvara, duc la mină, la muncă. Şi iar fug.

Ca să-şi omoare timpul, îi învăţase pe Karev şi pe Vasiliev ciukotka şi kamceadala. Iniţiatorul acestei evadări sortite eşecului fusese, bineînţeles, Karev. Întreaga lui făptură, chiar teatrală în acele condiţii de închisoare şi lagăr, modulaţiile glasului său catifelat trădau superficialitate, nicidecum spirit de aventură. Cu fiecare zi îi era tot mai clar că asemenea tentative n-au nicio şansă, cădea din ce în ce mai des pe gânduri şi se simţea tot mai slăbit.

Vasiliev era pur şi simplu un bun camarad, dispus să împărtăşească soarta prietenului său, oricare ar fi fost ea. Cei trei evadaseră, bineînţeles, în primul an de detenţie, când încă mai aveau iluzii... şi forţă fizică.

Într-o noapte albă de vară, din bucătăria amenajată într-un cort al unei tabere itinerante de geologi, au dispărut douăsprezece conserve de carne. Dispariţia a fost cum nu se poate mai misterioasă, mai ales că toţi cei patruzeci de muncitori şi tehnicieni erau angajaţi liberi, aveau salarii decente şi era greu de crezut că ar fi avut nevoie de aşa ceva. Chiar dacă conservele ar fi avut un preţ fabulos, n-aveau unde să le vândă în pădurea deasă, nesfârşită. Ipoteza unui urs a fost respinsă din capul locului, pentru că în bucătărie nu fusese mişcat nimic din loc. S-ar fi putut crede că cineva o făcuse intenţionat, din ură faţă de bucătarul care avea în gestiune alimentele din bucătărie; dar acesta, un om de o bunătate ieşită din comun, a tăgăduit că printre cei patruzeci de colegi ai săi s-ar ascunde vreun duşman care să-i facă rău. Dacă şi această ipoteză se dovedea neîntemeiată, mai rămânea una singură. Şi, ca să o verifice, Kasaev, şeful echipei de prospectare, a luat cu el singura armă de foc din tabără, una de calibru mic, şi, însoţit de doi muncitori mai dezgheţaţi, înarmaţi cu cuţite, a plecat să inspecteze împrejurimile. împrejurimile erau nişte defileuri brun-

cenuşii, fără urmă de vegetaţie, care duceau spre un mare platou calcaros. Tabăra geologilor era aşezată într-un fel de groapă, pe malul înverzit al unui pârâu.

Nu le-a luat mult să dezlege misterul. După vreo două ceasuri de urcuş domol, când au ajuns pe platou, unul dintre muncitori, cu ochiul mai ager, a întins braţul: la orizont se zărea un punct în mişcare. Au avansat pe marginea unor tufuri instabile de rocă tânără, încă nepietrificată, asemănătoare cu untul, dar greţoasă şi sărată la gust. Se afundau în ea ca într-o mlaştină, iar când scoteau picioarele din piatra aceea semilichidă, untoasă, cizmele păreau date cu vopsea albă. Pe margine era uşor de mers şi, după vreo oră şi jumătate, l-au ajuns din urmă pe fugar. Purta un buşlat numai zdrenţe şi nişte pantaloni vătuiţi rupţi, care-i lăsau genunchii dezveliţi. Cracii fuseseră tăiaţi, ca să-şi facă din ei încălţări care se jerpeliseră şi ele între timp. În acelaşi scop, fuseseră tăiate şi mânecile zdrenţuite ale buşlatului. Ghetele din piele şi*ciunii* de gumă se făcuseră praf printre pietre şi mărăcini şi, pesemne, renunţase la ele.

Omul avea barbă şi plete, chipul îi era palid din pricina suferinţei insuportabile. Avea diaree, o diaree cumplită. Alături, pe nişte stânci, erau unsprezece conserve intacte. Pe una o spărsese de pietre şi, cu o zi înainte, o mâncase până la ultima bucăţică de carne.

Era de o lună pe drum, îndreptându-se spre Magadan, şi se învârtea prin pădure ca un luntraş pe un lac învăluit în ceaţă deasă. Întrucât se rătăcise şi pierduse orice direcţie, a mers la întâmplare până a dat de tabără. Era total vlăguit. Prinsese şoareci de câmp şi mâncase iarbă. Rezistase până cu o zi în urmă, când observase un firicel de fum. A aşteptat noaptea, a luat conservele şi spre dimineaţă era din nou pe platou. Luase şi nişte chibrituri de la bucătărie, dar n-avusese nevoie de ele. Mâncase o conservă şi o sete cumplită care îi usca gura îl silise să coboare prin alt defileu, până la un pârâu. Acolo băuse pe săturate din apa rece şi bună. Douăzeci şi patru de ore mai târziu era umflat la faţă şi deranjamentul intestinal îl secătuise de ultimele puteri.

Îi părea bine că voiajul lui avea să se încheie,

indiferent cum.

Un alt fugar, recuperat din taiga de către operativi şi adus în aceeaşi tabără, era un personaj cu oarecare greutate. Luase parte la o evadare în grup de la o exploatare auriferă din apropiere, după ce îl jefuiseră şi îl uciseseră chiar pe comandantul minei; era ultimul din grupul de zece evadaţi. Doi fuseseră ucişi, şapte prinşi, şi iată că după douăzeci şi una de zile îl înhăţaseră şi pe el. Încălţări nu mai avea, iar tălpile crăpate îi sângerau. Vreme de o săptămână, după spusele lui, nu mâncase decât un peştişor dintr-un pârâu aproape secat, peştişor pe care, sleit de foame cum era, se chinuise câteva ceasuri să-l prindă. Faţa îi era puhavă şi palidă. Soldaţii din escortă l-au tratat cu mare grijă, s-au ocupat de hrana şi de starea lui de sănătate: l-au mobilizat pe felcerul taberei, dându-i ordin strict să se ocupe de fugar. Acesta a petrecut trei zile în baia campamentului şi, în final, tuns, ras şi spălat, a fost dus de către operativi la ancheta al cărei deznodământ nu putea fi decât împuşcarea. O ştia prea bine şi evadatul, dar era vorba de un deţinut încercat, indiferent, care trecuse de mult peste acea graniţă a vieţii în detenţie, dincolo de care oricare om devine fatalist şi se lasă „purtat de curent”. Era flancat în permanenţă de escorte, de militarii *Ohranei*, care nu-l lăsau să vorbească cu nimeni. În fiecare seară stătea în pragul băii şi contempla giganticul amurg vişiniu. Văpaia soarelui la crepuscul se rostogolea în ochii lui ce păreau că ard şi ei. Era un spectacol din cale-afară de frumos.

Într-un sat din Kolîma, în Orotukan, se află un monument închinat Tatianei Malandina, iar clubul din localitate îi poartă numele. Tatiana Malandina era o angajată liberă, comsomolistă, care căzuse pe mâna unor criminali evadaţi. Fusese jefuită, violată, „făcută poştă”, după expresia odioasă a blatarilor, şi ucisă la câteva sute de metri de sat, în taiga. Se întâmplase în 1938, şi autorităţile au încercat în van să lanseze zvonul că ar fi fost asasinată de troţkişti. O asemenea calomnie era totuşi într-atât de absurdă, încât l-a indignat până şi pe Maladin, unchiul comsomolistei asasinate, angajat în lagăr. După moartea nepoatei sale, şi-a schimbat radical atitudinea faţă de hoţi şi de ceilalţi deţinuţi, urându-i pe primii şi făcându-

le favoruri celor din urmă.

Amândoi fugarii au fost prinşi când erau la capătul puterilor. Cu totul altfel s-a comportat un evadat reţinut de un grup de muncitori pe o potecă din apropierea puţurilor de prospectare. De trei zile turna cu găleata şi câţiva muncitori, după ce şi-au tras pe ei hainele de lucru din foaie de cort – scurtă şi pantaloni –, s-au dus să vadă dacă ploaia nu distrusese un cort mic în care erau amenajate bucătăria cu vase şi provizii şi fierăria de campanie cu nicovala, forja şi stocul ei de instrumente de foraj. Fierăria şi bucătăria se aflau în albia unui pârâu de munte, într-un defileu, la vreo trei kilometri de tabără.

Când ploua, apele de munte se revărsau în forţă, astfel încât se puteau aştepta ca vremea potrivnică să fi făcut ravagii. Ceea ce au văzut însă i-a lăsat cu gura căscată. Dispăruse totul. Nu mai era nici urmă din fierăria unde se păstrau uneltele de lucru necesare unui sector întreg – burghie, perforatoare, târnăcoape, lopeţi, scule de fierărie; nu mai era nici bucătăria cu rezervele ei de provizii pentru toată vara; nici urmă de oale şi de veselă. Nu mai rămăsese nimic.

Defileul era de nerecunoscut, pietrele, mânate la vale de apele furioase, erau aşezate altfel. Torentul măturase în jos, pe pârâu, tot ce fusese înainte. Muncitorii au pornit-o de-a lungul malului, vreo şase-şapte kilometri, până la confluenţa cu un pârâu, dar n-au găsit nicio bucăţică de metal. Mult mai târziu, după ce apele s-au retras, la gura râuşorului, într-o tufă de răchită roşie de pe mal, înfundată de nisip, a fost găsită o gamelă smălţuită, strivită şi deformată, de la cantina taberei. Doar atât mai rămăsese în urma furtunii şi a puhoiului.

La întoarcere, muncitorii au dat peste un om în cizme de pânză impermeabilă, îmbrăcat într-o pelerină udă, cu un sac mare pe umăr.

— Eşti un fugar cumva? îl întrebă Vaska Râbin, unul dintre săpătorii de la prospectări.

— Fugar, răspunse omul cu jumătate de gură. De-aş avea unde să mă usuc...

— Hai cu noi. Am făcut focul.

Vara, când ploua, se făcea mereu focul în sobele

metalice din cortul cel mare, în care locuiau toţi cei patruzeci de muncitori.

Fugarul se descălţă, îşi agăţă obielele în jurul sobei, scoase o tabacheră de tablă, presără nişte tutun pe o bucăţică de ziar, rulă o ţigară şi şi-o aprinse.

— Încotro pe ploaia asta?

— La Magadan.

— Ţi-e foame?

— Ce-aveţi de mâncare?

Supa şi caşa de arpacaş nu-l tentară pe fugar. îşi desfăcu sacul de unde scoase o bucată de salam.

— Ei, frăţioare, îi zise Râbin, tu nu eşti un evadat adevărat.

Un muncitor mai în vârstă, Vasili Kocetov, adjunctul brigadierului, se ridică în picioare.

— Unde te duci? îl întrebă Râbin.

— Să iau aer.

Şi păşi peste scândura care ţinea loc de prag.

Râbin zâmbi.

— Uite ce-i, frăţioare, îi zise el fugarului. Adună-ţi catrafusele şi întinde-o! ăla – se referea la Kocetov – a dat fuga să-i informeze pe şefi. Adică să te aresteze, vreau să zic. Militari n-avem aici, nu-ţi fie teamă, dar ia-o din loc şi nu te opri din mers. Ia nişte pâine şi un pachet de tutun. Ai noroc că parcă s-a mai răzit şi ploaia. Ţine-o drept spre dealul ăla mare şi n-o să te rătăceşti.

Fără să scoată o vorbă, fugarul îşi înfăşură labele picioarelor în obielele încă umede, cu colţurile uscate pe piele, îşi trase cizmele, îşi aruncă sacul pe umeri şi dus a fost.

După zece minute, prelata care ţinea loc de uşă se dădu la o parte şi în cort intrară mai-marii expediţiei: şeful de lucrări Kasaev, cu o puşcă de calibru mic pe umăr, doi şefi de echipă şi, în urma lor, Kocetov.

Kasaev rămase tăcut până se obişnui cu întunericul din cort, apoi se uită în jur. Nimeni nu-i băga în seamă pe nou-veniţi. Fiecare îşi vedea de treburile lui: fie dormeau, fie îşi cârpeau hainele, fie ciopleau cu cuţitul nişte figurine bizare dintr-un butuc – deprinderi erotice obişnuite – şi, în fine, câţiva jucau *bura* cu cărţi confecţionate de ei...

Râbin băgă în sobă, pe cărbunii încinşi, o gamelă afumată improvizată dintr-o cutie de conserve, cu o fiertură reţetă personală.

— Unde-i evadatul? răcni Kasaev.

— A plecat, răspunse Râbin calm. Şi-a luat lucrurile şi a plecat. Ce era să fac? Să-l ţin pe loc?

— Dar era dezbrăcat, începu să urle Kocetov. Se pregătea să se culce.

— Da' pe tine ce te-a apucat să ieşi la aer pe ploaia asta? îi răspunse Râbin.

— Hai să mergem, zise Kasaev. Şi ţine minte, Râbin! Nu te văd bine...

— Ce-ai putea să-mi faci? Să-mi presari sare pe cap? replică Râbin, apropiindu-se de Kasaev. Să mă înjunghii în somn? Asta vrei?

Kasaev şi şefii de echipă plecară.

Acesta e un scurt episod liric din istoria monotonă şi sumbră a evadaţilor din Kolîma.

Şeful expediţiei, alarmat de incursiunile dese ale evadaţilor – trei într-o singură lună –, a făcut în zadar demersuri pe lângă forurile superioare ca să obţină instalarea unui post operativ, format din soldaţi înarmaţi de la corpul de pază. Administraţia refuza să se angajeze la asemenea cheltuieli pentru angajaţii liberi, lăsându-l să se descurce singur cu fugarii. Şi, cu toate că pe atunci, în afară de puşca de calibru mic al lui Kasaev, în tabără se mai găseau încă două arme de vânătoare cu două ţevi şi bătaie centrală, ale căror cartuşe se umpleau cu bucăţi de plumb, în genul celor folosite împotriva urşilor, era clar pentru toţi că n-aveau cum să fie un ajutor de nădejde în caz că ar fi fost atacaţi de nişte evadaţi flămânzi şi disperaţi.

Însă şeful era un om descurcăreţ, aşa că în tabără au fost construite numaidecât două turnuri de pază, exact la fel ca cele care se ridicau în colţurile zonelor din lagărele adevărate.

Era un camuflaj ingenios. Falsele turnuri trebuiau să-i convingă pe fugari că tabăra avea pază înarmată.

Socoteala şefului s-a dovedit, pare-se, corectă: fugarii au ocolit această tabără care se găsea la doar două sute de kilometri de Magadan.

Când lucrările de extracţie a „metalului primar”, adică a aurului, s-au mutat în valea Ceai-Urinsk, zeci de fugari băteau drumul pe care cândva trecuse Krivoşei. Era punctul cel mai apropiat de Continent, lucru pe care îl ştiau prea bine şi autorităţile. Numărul „secretelor”[254] şi al posturilor operative a crescut considerabil – vânătoarea de evadaţi era în toi. Detaşamente mobile scotoceau taigaua şi blocau ermetic posibilitatea „eliberării prin intermediul procurorului verde” – cum erau numite evadările. „Procurorul verde” elibera pe tot mai puţini şi, în cele din urmă, n-a mai eliberat pe nimeni.

Cei prinşi erau de regulă omorâţi pe loc, prin urmare, la morga din Arkagala zăceau nu puţine cadavre, care aşteptau să fie identificate, adică degetele morţilor să fie amprentate de către angajaţii Secţiei de evidenţă.

În pădure, la vreo zece kilometri de mina de cărbune din Arkagala, în localitatea Kadâkcian, cunoscută pentru zăcămintele bogate de cărbune aflate mai la suprafaţă – straturile aveau 8, 13 şi 21 de metri grosime –, era amplasat un asemenea post operativ, unde soldaţii dormeau, mâncau, într-un cuvânt, îşi aveau baza.

În vara lui 1940, acest detaşament mobil era condus de tânărul caporal Postnikov, un om în care fusese aţâţată setea de a ucide şi care îşi făcea datoria cu plăcere, zel şi pasiune. El personal prinsese nu mai puţin de cinci fugari, fusese decorat pentru asta cu nu ştiu ce medalie şi, cum se obişnuia în asemenea cazuri, primise şi o recompensă în bani. Recompensa era aceeaşi şi pentru morţi, şi pentru vii, astfel încât n-avea niciun sens să predai intact un deţinut capturat.

Într-o dimineaţă palidă de august, Postnikov şi soldaţii lui au dat nas în nas cu un evadat care venise la un pârâu, unde era organizată o ambuscadă.

Postnikov a tras în el cu pistolul automat şi l-a ucis. S-au hotărât să nu-l mai care până în sat şi să-l abandoneze în taiga, unde erau multe urme de râşi şi de urşi.

Postnikov a luat un topor, a tăiat mâinile fugarului ca Secţia de evidenţă să poată lua amprente, le-a pus în

254 Post militar de observaţie.

geanta lui şi a plecat la bază ca să-şi scrie obişnuitul raport despre vânătoarea încununată de succes.

Raportul a fost transmis în aceeaşi zi: unul dintre soldaţi a dus plicul. Celorlalţi Postnikov le-a dat liber în cinstea succesului său...

Noaptea, mortul s-a sculat şi, strângându-şi la piept cioturile sângerânde ale mâinilor, a ieşit din taiga luându-se după urme şi a ajuns cu chiu cu vai la un cort ocupat de muncitori deţinuţi. Cu faţa lividă, cadaverică, cu ochii de un albastru neobişnuit cu sclipiri de nebunie, omul s-a oprit în prag, încovoiat de spate. Lăsându-se cu toată greutatea pe cadrul uşii, privea pe sub sprâncene şi bolborosea ceva de neînţeles. Corpul îi era scuturat de frisoane cumplite. Era plin de pete negre de sânge pe pufoaică, pe pantaloni şi pe cizmele de cauciuc. I-au dat o supă caldă, i-au înfăşurat cu nişte cârpe braţele hidoase şi l-au dus la infirmerie, la dispensar. Dar din micuţa izbă, care adăpostea postul operativ, ieşeau în fugă soldaţii, urmaţi de caporalul Postnikov în persoană.

Soldaţii l-au dus pe deţinut undeva, nu se ştie unde, dar nu la spital, nici la dispensar, şi nimeni n-a mai auzit nimic de evadatul cu mâinile tăiate.

Postnikov şi întreaga lui echipă operativă au lucrat până la venirea zăpezii. Odată cu primele geruri, când căutările în taiga s-au împuţinat, grupul operativ a fost transferat din Arkagala în altă parte.

Evadarea este o mare încercare a caracterului, a stăpânirii de sine, a voinţei, a rezistenţei fizice şi morale. Cred că e mai uşor să-ţi alegi companioni pentru o iarnă petrecută la pol sau pentru oricare alt gen de expediţie decât pentru o evadare.

Pe deasupra, foamea, acea foame ucigătoare, este o ameninţare permanentă pentru cel care evadează. Şi dacă e de înţeles că un deţinut fuge tocmai din pricina foamei de care însă nu se teme, mai există un pericol vag cu care fugarul se poate confrunta: acesta poate fi devorat de propriii săi tovarăşi. Desigur, cazurile de canibalism în timpul evadărilor sunt rare. Totuşi ele există şi, probabil, orice veteran al Kolîmei, care a petrecut mai mult de zece ani în Nordul îndepărtat a întâlnit canibali, condamnaţi

tocmai pentru uciderea tovarăşilor de evadare şi pentru consumul de carne de om.

În Spitalul Central pentru deţinuţi era internat de mult timp pacientul Soloviov, bolnav de osteomielită cronică a femurului.

Osteomielita – inflamaţia măduvei osoase – apăruse în urma unei împuşcături în os, rană infectată apoi cu dibăcie de însuşi Soloviov. Condamnat pentru evadare şi canibalism, acesta o tărăgăna în spital şi povestea bucuros cum el şi tovarăşul lui, în timp ce se pregăteau să evadeze, au invitat înadins încă un deţinut „în caz că ni se face foame”.

Fugarii au mers mult, cam o lună. După ce l-au omorât pe al treilea – în parte mâncat pe loc, în parte „fript pentru drum” –, cei doi ucigaşi au pornit-o în direcţii diferite. Fiecare se temea că va fi ucis de celălalt pe timp de noapte.

Am mai întâlnit şi alţi canibali. Erau oameni cât se poate de obişnuiţi. Niciunul nu poartă stigmatul lui Cain şi, câtă vreme nu-i cunoşti biografia în detaliu, totul decurge normal. Dar chiar şi dacă afli, acest lucru nici nu te scârbeşte, nici nu te indignează. Nu ai destulă forţă fizică pentru silă şi indignare, lipseşte pur şi simplu locul în care s-ar putea naşte sentimente de o asemenea subtilitate. Unde mai pui că istoria unor expediţii polare normale din timpurile noastre nu e scutită de episoade similare: moartea misterioasă a savantului suedez Malingren, participant la expediţia lui Nobile, e încă vie în memoria noastră. Ce se poate cere unei fiinţe flămânde şi încolţite, jumătate om, jumătate animal?

Toate evadările amintite în această povestire sunt tentative de întoarcere în locul de baştină, pe Continent, sunt evadări în care fugarii urmăresc să se smulgă din ghearele rapace ale taigalei şi să ajungă în Rusia. Toate sfârşesc la fel: nimănui nu îi e dat să scape din Nordul extrem. E vorba, pe de o parte, de insuccesul întreprinderilor de acest gen, de o situaţie fără ieşire, iar pe de alta, de dorinţa imperativă de libertate, de ură şi aversiune faţă de munca forţată, de munca fizică, lagărul nefiind în stare să cultive în deţinut nimic altceva. Pe poarta

fiecărei zone din lagăr stă scrisă o inscripţie ironică: „Munca este o chestiune de onoare şi glorie, de curaj şi eroism”, cuvinte urmate de numele autorului lor[255]. Inscripţia se datorează unei circulare speciale şi e obligatorie în toate secţiunile lagărului.

Dorul de libertate, dorinţa arzătoare de a fi în pădure, unde nu există sârmă ghimpată, turnuri de pază, cu ţevi de puşti lucind în soare, unde nu sunt bătăi, ore interminabile de muncă epuizantă, fără somn şi odihnă – toate acestea au dat naştere unui gen aparte de evadări.

Deţinutul simte că e condamnat: încă o lună, două şi va muri, aşa cum îi mor tovarăşii sub ochi.

De murit, oricum va muri, dar măcar să moară în libertate, nu într-un abataj sau într-un şanţ, prăbuşit de oboseală şi de foame.

Munca într-o mină de aur e mai grea vara decât iarna. În timpul verii se spală nisipul. Creierul din ce în ce mai slăbit sugerează deţinutului o soluţie care să-i permită să reziste şi peste vară, dar şi să prindă începutul iernii la căldură.

Aşa se naşte ideea „plecării pe gheaţă”, cum pitoresc sunt botezate aceste evadări „pe traseu”.

Deţinuţii, în grupuri de câte doi, trei sau patru, fug în taiga, în munţi şi se instalează în vreo peşteră sau în vreun bârlog de urs, la câţiva kilometri de traseu, adică de şoseaua imensă, lungă de două mii de kilometri, care traversează toată Kolîma.

Fugarii au rezerve de chibrituri, tutun, alimente şi haine, cu alte cuvinte tot ce-au putut strânge în vederea evadării. De fapt, aproape niciodată nu reuşeau să-şi facă provizii din timp, întrucât ar fi putut trezi bănuieli şi compromite planul evadării.

Uneori, în noaptea evadării, deţinuţii jefuiesc magazinul lagărului, *lariok,* cum i se mai spune, şi fug în munţi cu tot ce-au furat. În majoritatea cazurilor însă, pleacă fără nimic la ei, cu alte cuvinte, „la păscut”. Acest „la păscut” nu înseamnă nicidecum iarbă sau rădăcini, şoareci sau veveriţe.

---

255 Cuvintele îi aparţin lui I.V. Stalin.

Zi şi noapte circulă camioane pe şoseaua nesfârşită. Printre ele, multe cu alimente. În munţi, şoseaua e numai suişuri şi coborâşuri, şi camioanele urcă în trecători cu viteză mică. Dacă sari din mers într-un camion cu făină şi arunci jos un sac-doi, ai provizii pentru toată vara. Dar camioanele transportă nu numai făină. După primele atacuri, camioanele cu alimente au început să fie însoţite de pază înarmată, însă nu toate erau escortate.

Pe lângă jaful la drumul mare, fugarii prădau şi aşezările apropiate de lagăr sau micile unităţi mobile de pe marginea drumului, unde locuiau câte două-trei persoane, pe post de paznici. Grupurile de evadaţi mai temerare şi mai numeroase opreau camioanele, jefuiau pasagerii şi furau încărcătura.

Cu ceva noroc, aceşti evadaţi se refăceau peste vară fizic şi „moral”.

Dacă făceau focul cu atenţie, dacă ştergeau cu atenţie urmele jafului, iar omul pus de pază era vigilent şi ager, evadaţii rezistau până toamna târziu. Gerul şi zăpada îi goneau din pădurea golaşă şi neprimitoare. Cădeau frunzele plopilor, zadele îşi scuturau cetina ruginie pe muşchiul rece şi murdar. Evadaţii nu mai aveau forţă să reziste, ieşeau la şosea şi se predau la cel mai apropiat post operativ. Erau arestaţi, judecaţi, nu întotdeauna repede – de multe ori îi prindea iarna –, primeau încă o condamnare, de data asta pentru evadare, şi îngroşau rândurile salahorilor de la exploatarea auriferă. Acolo (dacă, din întâmplare, se întorceau la aceeaşi mină de unde fugiseră) nu-şi mai găseau colegii de brigadă din anul precedent: fie muriseră, fie fuseseră expediaţi, aproape morţi, în companiile de invalizi.

În 1939 au fost create pentru prima dată aşa-numitele „unităţi de însănătoşire” şi „centre de întremare” pentru lucrătorii sleiţi de puteri. Dar, cum pentru a te „însănătoşi”, era nevoie de câţiva ani, nu de câteva zile, aceste instituţii nu au avut efectul scontat în recuperarea forţei de muncă. În schimb, un cuplet maliţios a rămas întipărit în memoria tuturor celor trecuţi prin Kolîma, încredinţaţi că atâta timp cât îşi păstrează simţul umorului, deţinutul rămâne om:

La început OP, pe urmă OK.

Tăbliţă la picior şi apoi – pa!

Tăbliţa cu numărul dosarului personal i se lega deţinutului de piciorul stâng, înainte să fie înmormântat.

Cât despre fugar, chiar dacă primea un supliment de cinci ani (în cazul în care anchetatorul nu reuşea să-i pună în cârcă jefuirea unui camion), acesta rămânea sănătos şi în viaţă. În fond, nu era nicio diferenţă între o condamnare la cinci, zece, cincisprezece sau douăzeci de ani, de vreme ce în abataj n-aveai cum să rezişti nici măcar cinci. Într-o mină auriferă nu puteai să rezişti decât cinci săptămâni.

Aceste evadări „vilegiaturiste” s-au înmulţit, la fel cum s-au înmulţit jafurile şi asasinatele. Dar nici jafurile, nici asasinatele nu iritau forurile superioare, obişnuite să aibă de-a face cu hârtii şi cifre, nu cu oameni vii.

Iar cifrele arătau că valoarea bunurilor furate – vieţile curmate prin asasinare oricum nu se puneau la socoteală – era mult mai mică decât cea a orelor şi a zilelor de muncă pierdute.

Autorităţile se temeau cel mai mult de aceste evadări „vilegiaturiste”. Articolul 82 din Codul Penal a fost uitat complet şi n-a mai fost aplicat niciodată.

Evadările au început să fie tratate ca delicte împotriva ordinii şi conducerii, împotriva statului, cu alte cuvinte, au devenit acte politice.

Drept urmare, evadaţii erau trimişi în judecată nici mai mult, nici mai puţin, în temeiul articolului 58, laolaltă cu trădătorii de ţară. Iar în acest articol juriştii au ales un punct bine cunoscut, care fusese folosit înainte în procesul „sabotorilor” de la Şahti. E vorba de punctul 14: „sabotaj contrarevoluţionar”. Evadarea însemna refuzul de a munci, deci era sabotaj contrarevoluţionar. Evadaţii au început să fie judecaţi tocmai pe baza acestui punct şi a acestui articol. Condamnarea minimă suplimentară pentru evadare s-a ridicat la zece ani. Recidiva se pedepsea cu douăzeci şi cinci de ani.

Toate acestea n-au speriat pe nimeni şi n-au făcut să scadă nici numărul evadărilor, nici cel al jafurilor.

Totodată, orice dovadă de refuz sau eschivare de la muncă era calificată drept sabotaj, iar pedepsele pentru refuzul de a munci – cel mai grav delict din lagăr –

deveneau din ce în ce mai dure. „Douăzeci şi cinci plus cinci de privare de drepturi” – aceasta a fost formula practicată ani de zile în verdictele pronunţate împotriva „refuznicilor” şi evadaţilor, în anii războiului şi după.

Trăsăturile specifice care deosebesc evadările din Kolîma de cele obişnuite nu le fac mai puţin dificile. Dacă în imensa majoritate a cazurilor e uşor de depăşit limita care separă o evadare de o plecare fără învoire, dificultăţile cresc cu fiecare zi, cu fiecare oră de înaintare prin natura neospitalieră a Nordului îndepărtat, ostilă faţă de tot ce e viu. Perioadele extrem de scurte (din pricina anotimpurilor) în care se poate evada impun, pe de o parte, pregătiri făcute în grabă şi, pe de altă parte, necesitatea de a parcurge distanţe lungi şi dificile în puţin timp. Nici ursul, nici râsul nu sunt un pericol pentru evadat. El piere învins de propria neputinţă în acest ţinut aspru, unde are la dispoziţie prea puţine mijloace în lupta pentru viaţă.

Relieful acestor ţinuturi e un chin pentru cel care merge pe jos: trebuie să traverseze trecătoare după trecătoare, să străbată defileu după defileu. Urmele de animale sunt abia vizibile, iar solul taigalei, această pădure rară şi diformă, e un strat de muşchi umed şi nesigur. Să dormi fără să faci focul e riscant: frigul subteran al îngheţului veşnic nu dă voie pietrelor să se încălzească peste zi. Pe drum nu găseşti nimic de mâncare, în afară de lichen uscat – „muşchiul renului” –, din care, dacă îl mărunţeşti şi-l amesteci cu făină, poţi face turte. Să dobori cu băţul o potârniche sau un alunar e o întreprindere dificilă. Ciupercile şi fructele de pădure nu sunt deloc hrănitoare la drum. În plus, ele apar la sfârşitul atât de scurtului sezon estival. Prin urmare, toată rezerva de hrană trebuie luată din lagăr.

Sunt grele drumurile taigalei pentru evadaţi, dar şi mai greu e să pregăteşti evadarea. Căci în fiecare zi, în fiecare ceas fugarii pot fi demascaţi şi daţi pe mâna autorităţilor de către colegii lor. Nici escorta, nici gardienii nu sunt pericolul principal, ci propriii lor tovarăşi de detenţie, cei care împart aceeaşi viaţă cu evadatul şi se află alături de el douăzeci şi patru de ore din douăzeci şi patru.

Oricine evadează ştie că aceştia nu numai că nu-l vor ajuta dacă observă ceva suspect, dar nici măcar nu vor trece indiferenţi pe lângă cele văzute. Cu ultimele puteri, deţinutul înfometat şi extenuat se va târî până la postul de gardă să-şi denunţe şi să-şi demaşte camaradul. Nu o face însă gratis: s-ar putea ca şeful să-i ofere nişte mahorcă, să-l laude şi să-i mulţumească. Delatorul vrea ca propria laşitate şi ticăloşie să pară un soi de datorie. Singurii pe care nu îi denunţă sunt blatarii, de teamă să nu sfârşească înjunghiat sau cu sfoara în jurul gâtului.

O evadare în grup cu mai mult de doi sau trei participanţi e aproape de neconceput, dacă nu e vorba de o mişcare spontană, neprevăzută, asemenea unei răzmeriţe. O evadare de felul acesta e imposibil de pregătit şi din cauza deţinuţilor corupţi, vânduţi şi înfometaţi, care se urăsc unii pe alţii, atât de numeroşi în lagăre.

Nu e deloc întâmplător că unica evadare în grup organizată – indiferent cum s-a sfârşit – a reuşit tocmai pentru că în secţia lagărului, de unde au fugit evadaţii, nu erau deţinuţi cu state vechi, deja intoxicaţi şi degradaţi de experienţa Kolîmei, umiliţi de foame, frig şi bătăi, nu erau persoane gata să-i denunţe pe fugari autorităţilor.

În *America fără etaje*, Ilf şi Petrov fac aluzie, mai în glumă, mai în serios, la înclinaţia irezistibilă a rusului de a se plânge ca la o trăsătură naţională, ca la ceva propriu firii ruseşti. Această caracteristică, deformată în oglinda strâmbă a vieţii de lagăr, îşi găseşte expresia în denunţarea colegului de detenţie.

O evadare poate izbucni ca o improvizaţie, ca o stihie, ca un incendiu în pădure. Cu atât mai tragică e soarta protagoniştilor, dar şi a martorilor accidentali şi paşnici, prinşi în iureşul evenimentelor aproape fără voia lor.

Niciunul dintre ei n-a apucat să vadă cât de perfidă e toamna în Kolîma, nici măcar nu bănuieşte că incendiul purpuriu care cuprinde frunzele, iarba şi copacii nu durează decât două-trei zile şi că înaltul cerului, de un azuriu palid, ale cărui nuanţe sunt doar vag mai deschise ca de obicei, poate să cearnă din senin o ninsoare măruntă şi rece. Niciunul dintre fugari nu poate să-şi explice de ce pinul pitic şi-a întins dintr-odată crengile verzi pe pământ, lipindu-se

de pământ sub ochii lor. Nici de ce peştii îşi încep brusc goana pe pâraie, la vale.

Niciunul nu ştie dacă în taiga se găsesc aşezări omeneşti. Şi ce fel de aşezări. Oamenii din Extremul Orient, siberienii, îşi pun în zadar speranţa în cunoştinţele lor despre taiga şi în talentul lor de vânători.

Era toamna târziu, o toamnă de după război, când un camion descoperit, cu douăzeci şi cinci de deţinuţi, se îndrepta către unul din lagărele disciplinare. Cu câteva zeci de kilometri înainte de destinaţie, deţinuţii s-au năpustit asupra soldaţilor din escortă, i-au dezarmat şi au fugit: toţi douăzeci şi cinci.

Ningea, era o ninsoare îngheţată şi aspră, şi fugarii n-aveau haine. Câinii au dat repede de urmele celor patru grupuri în care se împărţiseră evadaţii. Cei din grupul care luaseră puştile soldaţilor au fost împuşcaţi până la unul. Alte două grupuri au fost prinse a doua zi, iar ultimul în cea de-a patra. Aceştia din urmă au fost duşi direct la spital: toţi aveau degerături de gradul patru la mâini şi la picioare. Gerul Kolîmei, natura Kolîmei, ostile fugarului solitar, au fost dintotdeauna aliaţii autorităţilor.

Evadaţii au stat mult în spital, într-un salon izolat, cu un soldat de gardă la uşă, deşi spitalul penitenciar nu era pentru cei condamnaţi la muncă forţată. Tuturor celor cinci li s-a amputat fie o mână, fie un picior, iar doi dintre ei au rămas fără ambele picioare.

Aşa i-a pedepsit gerul Kolîmei pe novicii grăbiţi şi naivi.

Locotenent-colonelul Ianovski înţelegea perfect toate aceste lucruri. De fapt, fusese locotenent-colonel în război, aici era doar deţinutul Ianovski, responsabilul cultural al unei secţii importante a lagărului. Secţia fusese formată imediat după război numai din nou-veniţi: vlasovişti, criminali şi prizonieri de război, care slujiseră în unităţi militare germane, poliţai şi locuitori ai satelor ocupate de germani, suspectaţi că ar fi fost prieteni cu aceştia.

Aici erau oameni care aveau în spate experienţa războiului şi a întâlnirii zilnice cu moartea, aveau experienţa riscului, a luptei animalice pentru propria viaţă, dar şi experienţa asasinatului.

Aici erau oameni care mai evadaseră din prizonierat: şi de la nemţi, şi de la ruşi, şi de la englezi... Oameni obişnuiţi să-şi joace viaţa pe o singură carte, oameni al căror curaj fusese cultivat prin exemplu şi instrucţie. Erau spioni şi soldaţi învăţaţi să ucidă, care acum continuau războiul în noile condiţii, un război pentru ei înşişi, împotriva statului.

Autorităţile, obişnuite cu troţkişti docili, nu bănuiau că acum au de-a face cu oameni de acţiune, care puneau faptele mai înainte de toate.

Cu câteva luni înainte de evenimentele despre care va fi vorba, lagărul în cauză a fost vizitat de unul dintre conducătorii sus-puşi. Interesându-se de viaţa nou-veniţilor şi de activitatea lor de producţie, şeful respectiv s-a plâns că activitatea culturală şi artistică din lagăr lasă de dorit. Fostul locotenent-colonel Ianovski, responsabil cultural al lagărului, i-a raportat cu tot respectul: „Nu vă faceţi griji, chiar acum pregătim un concert de-o să se ducă vestea în toată Kolîma”.

Era o afirmaţie foarte riscantă, dar nimeni nu i-a dat atenţie, lucru de care, de altfel, Ianovski era sigur.

Toată iarna, participanţii la viitoarea evadare, prevăzută să aibă loc în primăvară, au reuşit, unul după altul, să se strecoare şi să ocupe slujbe în lagăr. Posturile de dispecer, staroste, felcer, frizer, brigadier, toate posturile deţinute oficial de deţinuţi, au fost ocupate de oameni aleşi chiar de Ianovski. Printre ei erau piloţi, şoferi, cercetaşi, toţi cei care puteau contribui la reuşita unei evadări puse la cale cu îndrăzneală. Au fost studiate condiţiile din Kolîma, nimeni nu-i subestima dificultăţile şi nici nu-şi permitea să facă vreo greşeală. Scopul era libertatea sau norocul de a nu muri de foame, din pricina bătăilor sau pe priciurile lagărului, ci în luptă, cu arma în mână.

Ianovski realiza cât era de important şi de necesar ca tovarăşii lui să-şi conserve atât forţa fizică şi rezistenţa, cât şi forţa morală şi spirituală. Cu un serviciu în lagăr, puteau să mănânce aproape pe săturate şi să nu slăbească.

Sosi obişnuita primăvară kolâmiană: tăcută, fără cântec de păsări, fără o picătură de ploaie. Zadele îşi

îmbrăcau cetina tânără ce bătea în verde-crud, pădurea rară şi golaşă părea să se îndesească, copacii se înghesuiau unul într-altul, ascunzând cu crengile lor oameni şi animale. Începură nopţile albe, mai precis, de un liliachiu-pal...

Postul de gardă de lângă poarta lagărului avea două uşi – una spre interiorul lagărului şi alta spre exterior: acesta e specificul arhitectonic al construcţiilor de acest gen. Gardienii de serviciu stăteau de pază întotdeauna câte doi.

La cinci fix dimineaţa se auzi un ciocănit în ferestruica postului. Gardianul de serviciu se uită pe geam: era Soldatov, bucătarul lagărului, care venise după cheia de la dulapul cu alimente, păstrată la postul de gardă, într-un cui bătut în perete. De câteva luni, în fiecare dimineaţă la cinci fix, bucătarul venea aici după cheie. Gardianul ridică cârligul de la uşă şi îl lăsă pe Soldatov să intre. Al doilea gardian lipsea din post: tocmai ieşise pe uşa care dădea în exterior. Casa unde locuia cu familia se afla la vreo trei sute de metri de postul de gardă.

Totul fusese calculat şi regizorul spectacolului privea printr-o ferestruică începutul primului act al unui spectacol conceput de mult, urmărea cum tot ce fusese repetat de o mie de ori în minte şi în imaginaţie devenea acum trup viu în carne şi oase.

Bucătarul se duse spre peretele unde era atârnată cheia, când se auzi o nouă bătaie în ferestruică. Gardianul îl cunoştea bine pe cel care bătea: era deţinutul Şevţov, mecanic şi maistru armurier, care reparase nu o dată automatele, puştile şi pistoalele detaşamentului: era unul „de-al lor”.

În acea clipă Soldatov se năpusti asupra gardianului pe la spate şi îl sugrumă cu ajutorul lui Şevţov care intrase în camera postului de gardă. După ce luară celui ucis mantaua, căciula şi cizmele, aruncară cadavrul sub pat, într-un colţ al camerei, şi-l acoperiră cu lemne. Soldatov îmbrăcă uniforma mortului, se înarmă cu pistolul Nagan şi se aşeză la masa gardianului. În acest răstimp se întoarse şi al doilea gardian. Până să-şi dea seama ce se întâmplă, îl sugrumară şi pe el. Cu hainele lui se îmbrăcă Şevţov.

Pe neaşteptate, în postul de pază intră soţia

gardianului care fusese acasă să ia micul dejun. Pe ea nu se apucară s-o ucidă, doar o legară de mâini şi de picioare, îi puseră un căluş în gură şi o împinseră lângă ceilalţi doi morţi.

Un soldat care escorta o brigadă de muncitori din schimbul de noapte intră în camera postului de gardă să semneze de predare. îl uciseră şi pe el. Acum aveau o puşcă şi o manta în plus.

În curte, începuse forfota obişnuită a deţinuţilor care erau repartizaţi la muncă. În acest moment locotenent-colonelul Ianovski preluă comanda.

Spaţiul din jurul postului de gardă era în bătaia puştilor din turnurile de pază, aflate în colţurile cele mai apropiate. În amândouă erau santinele, dar în dimineaţa aceea tulbure de după o noapte albă, niciuna nu observă nimic suspect pe platforma de lângă postul de pază. Ca de obicei, gardianul de serviciu deschide poarta, numără oamenii şi, tot ca de obicei, doi soldaţi din escortă veniră să ia în primire brigada. Aliniară brigada mică din zece oameni, ba chiar din nouă, şi plecară... Nici faptul că brigada se abătu de la drum, luând-o pe o potecă, nu alarmă santinelele – pe această cărare, care trecea pe lângă detaşamentul de pază, soldaţii mai escortaseră muncitori, când se întârzia cu repartizarea.

Brigada merse pe lângă detaşamentul de pază, şi gardianul de serviciu, toropit de somn, zărind-o prin uşa deschisă, nici nu apucă să se întrebe de ce muncitorii sunt escortaţi pe cărare, unul după altul, în şir indian, şi nu pe drum, în formaţia obişnuită, că fu sugrumat şi dezarmat, iar „brigada” se repezi la piramida de arme, care se găsea chiar acolo, sub ochii gardianului ucis, în prima jumătate a cazărmii.

Înarmat cu un pistol automat, Ianovski deschise larg uşa camerei unde dormeau patruzeci de soldaţi, cadre tinere active din serviciul de pază. O rafală trasă în aer îi culcă pe toţi la podea, sub paturi. După ce-i dădu pistolul automat lui Şevţov, Ianovski ieşi în curte, unde tovarăşii lui aduseseră de-acum alimente, arme şi muniţie din depozitele sparte ale detaşamentului de pază.

Santinelele din turnuri nu se hotărâră să deschidă

focul; mai târziu aveau să susţină că fusese imposibil să vadă şi să înţeleagă ce se petrece în detaşamentul de pază. Depoziţiile lor nu au fost crezute şi, ulterior, santinelele au fost pedepsite.

Fugarii se pregătiră de drum pe îndelete. Ianovski ordonă să fie luate numai puşti şi cartuşe, cât mai multe cartuşe, iar din alimente doar pesmeţi şi ciocolată. Felcerul Nikolski umplu o geantă de cruce roşie cu pachete individuale. Toţi îmbrăcară uniforme militare noi şi îşi aleseră cizme pe măsură din rezerva detaşamentului.

Când ieşeau din lagăr în formaţie de deţinuţi şi puneau stăpânire pe detaşament, s-a constatat că nu erau toţi. Lipsea brigadierul Piotr Kuzneţov, prieten al locotenent-colonelului Ianovski. Acesta fusese mutat pe neaşteptate în schimbul de noapte, în locul unui şef de echipă care se îmbolnăvise. Ianovski nu voia să plece fără tovarăşul său cu care trecuse prin multe, cu care îşi făcuse atâtea planuri.

Trimiseră după el la locul de muncă, şi Kuzneţov veni şi se îmbrăcă în haine militare.

Comandantul detaşamentului de pază atacat şi comandantul lagărului au ieşit din apartamentele lor doar după ce au aflat de la ordonanţele lor că fugarii părăsiseră teritoriul lagărului.

Firul de telefon fusese tăiat, aşa că au reuşit să anunţe evadarea la secţia penitenciară cea mai apropiată abia după ce fugarii ajunseseră pe traseu, pe şoseaua centrală.

Ajunşi acolo, opriră primul camion gol. Şoferul coborî din cabină sub ameninţarea revolverului, iar Kobaridze, pilot de vânătoare, trecu la volan. Ianovski se urcă lângă el şi desfăcu pe genunchi harta luată de la detaşamentul de gardă; camionul se îndrepta în viteză spre Seimcean, către aerodromul cel mai apropiat. Să captureze un avion şi să fugă!

A doua curbă la stânga, a treia, a patra. A cincea curbă!

Camionul viră la stânga de pe şoseaua principală, apucând-o de-a lungul unui taluz stâncos ce mărginea la altitudine un râu învolburat, pe un drum îngust, sinuos şi

pietros care trosnea sub roţi. Kobaridze reduse viteza – încă puţin şi ar fi zburat în apă de la o înălţime de zece stânjeni. Jos, lângă râu, se zăreau căsuţele mici, ca de jucărie, ale unui campament. Camionul cobora din trecătoare pe un drum şerpuitor care ocolea stâncă după stâncă şi apoi se lăsa în vale. Căsuţele unei aşezări se iviră brusc din taiga, la mică distanţă, şi Ianovski văzu prin parbrizul cabinei un soldat venind în fugă în întâmpinarea camionului, cu puşca în cumpănire. Soldatul sări într-o parte, camionul trecu în goană pe lângă el şi imediat în urma fugarilor răsună ţăcănitul unor împuşcături sacadate. Paza fusese deja prevenită.

Ianovski luase hotărârea din timp şi după vreo zece kilometri Kobaridze frână. Fugarii părăsiră camionul şi, sărind peste un şanţ de scurgere acoperit de muşchi, intrară în taiga şi se făcură nevăzuţi. Până la aerodrom mai erau vreo şaptezeci de kilometri, şi Ianovski decise să o ia de-a dreptul.

Noaptea şi-au petrecut-o împreună, într-o peşteră de lângă un pârâu de munte şi, după ce au pus pe cineva de pază, se înghesuiră unul într-altul ca să se încălzească.

În dimineaţa următoare, abia porniseră la drum, când dădură peste operativi: o formaţie locală scotocea pădurea. Patru operativi au fost ucişi de primele focuri ale fugarilor. Cum vântul bătea în direcţia urmăritorilor, Ianovski ordonă să se dea foc pădurii, iar evadaţii îşi continuară drumul.

Dar pe toate drumurile Kolîmei goneau camioane pline cu soldaţi: armata invizibilă a trupelor regulate se grăbea să vină în ajutorul secţiei de pază a lagărului şi al operativilor. Zeci de maşini militare străbăteau şoseaua centrală.

Drumul spre Seimcean era înţesat pe o distanţă de multe zeci de kilometri de unităţi militare. Autorităţile superioare ale Kolîmei dirijau personal această operaţiune extraordinară.

Intuiseră intenţiile lui Ianovski şi pentru paza aerodromului fuseseră mobilizate atât de multe trupe regulate, încât era dificilă dispunerea lor pe căile de acces.

A doua zi, spre seară, grupul lui Ianovski a fost din nou descoperit şi a răspuns cu focuri de armă.

Detaşamentul de soldaţi a lăsat în urmă zece morţi. Profitând de direcţia vântului, Ianovski dădu din nou foc la taiga şi-şi continuă drumul, traversând un pârâu mare de munte. A treia noapte, Ianovski, care nu pierduse nici măcar un om, decise să o petreacă într-un loc mlăştinos, în mijlocul căruia se găseau nişte căpiţe de fân.

Fugarii înnoptară în paie şi, când noaptea albă luă sfârşit, când soarele taigalei lumină vârfurile copacilor, se văzu că mlaştina era încercuită de soldaţi. Aproape fără să se ascundă, aceştia alergau de la un copac la altul.

Comandantul aceluiaşi detaşament care fusese atacat de fugari la începutul expediţiei lor începu să agite o cârpă şi strigă:

— Predaţi-vă, sunteţi încercuiţi. N-aveţi nicio scăpare...

Şevţov scoase capul dintr-o căpiţă:

— Ai dreptate. Vino să preiei armele...

Comandantul sări pe cărarea mlăştinoasă şi o porni în fugă spre stoguri, se clătină, îşi pierdu cascheta şi se prăbuşi cu faţa într-o băltoacă. Glonţul lui Şevţov îl nimeri drept în frunte.

Imediat se dezlănţui un tir dezordonat din toate direcţiile, se auziră cuvintele unei comenzi şi soldaţii se năpustiră de peste tot asupra clăilor de fân, dar apărarea circulară a fugarilor invizibili, ascunşi în fân, întrerupse atacul. Răniţii gemeau, cei rămaşi întregi se întinseră în mlaştină; din când în când se mai auzea câte o împuşcătură, apoi un soldat se contorsiona şi cădea la pământ.

Începu din nou focul asupra clăilor, de data asta fără răspuns. După un ceas de împuşcături, se porni un alt atac, curmat iarăşi de focurile dinspre fugari. Alte cadavre în mlaştină, alte gemete de răniţi.

Urmă un nou tir prelungit. Soldaţii instalară două mitraliere şi după câteva salve se reluă atacul.

Clăile tăceau.

Când soldaţii au răscolit fiecare stog de fân, s-a constatat că în viaţă mai rămăsese un singur evadat: bucătarul Soldatov. Fusese împuşcat în ambele picioare, în umăr şi în antebraţ, dar încă mai respira. Toţi ceilalţi erau

morţi, împuşcaţi. Dar erau doar nouă, nu unsprezece.

Lipsea însuşi Ianovski şi nu era de găsit nici Kuzneţov.

În aceeaşi seară, la douăzeci de kilometri în amonte, a fost reţinut un necunoscut îmbrăcat în uniformă militară. Încercuit de soldaţi, s-a sinucis trăgându-şi un glonţ. Cadavrul a fost identificat pe loc. Era Kuzneţov.

Lipsea doar căpetenia, locotenent-colonelul Ianovski. Soarta lui a rămas până azi un mister. L-au căutat îndelung, multe luni la rând. Nu putea fugi nici pe râu cu vreo barcă, nici pe cărările munţilor: orice ieşire era blocată cât se poate de bine. După toate probabilităţile, s-a sinucis după ce se va fi ascuns mai întâi în vreo peşteră adâncă sau în vreun bârlog de urs, unde fiarele taigalei i-au devorat cadavrul.

De la Spitalul Central a fost chemat la locul bătăliei cel mai bun chirurg, însoţit de doi felceri dintre angajaţii liberi – era obligatoriu să fie liberi. Camioneta spitalului ajunse abia spre seară la sovhozul Elghen, unde precis se afla statul-major al detaşamentului, atât de multe Studebaker-uri militare îi baraseră drumul.

— Ce-i aici? Război? îl întrebă chirurgul pe şeful cel mare, conducătorul operaţiunilor.

— Război sau nu, dar până acum avem douăzeci şi opt de morţi. Cât despre răniţi, o să vă daţi seama singur.

Chirurgul pansă şi operă până seara.

— Până la urmă câţi evadaţi au fost?

— Doisprezece.

— Mai bine aţi fi chemat aviaţia şi i-aţi fi bombardat. Cu bombe atomice.

Şeful îi aruncă chirurgului o privire piezişă:

— Vă arde de glume ca întotdeauna, vă ştiu bine de mult, dar pe mine au să mă elibereze din funcţie. O să mă oblige să trec anticipat în rezervă.

Şeful oftă adânc.

Era un tip perspicace. A fost transferat din Kolîma şi destituit ca urmare a acestei evadări.

Soldatov s-a refăcut şi a fost condamnat la douăzeci şi cinci de ani. Comandantul lagărului a primit zece ani de detenţie, iar santinelele din posturile de pază – câte cinci. În acest caz au fost judecaţi foarte mulţi oameni de la mină,

peste şaizeci: cei care ştiuseră şi tăcuseră, cei care îi ajutaseră ori intenţionaseră să-i ajute, dar n-apucaseră. Comandantul detaşamentului ar fi primit şi el o condamnare grea, dar glonţul lui Şevţov l-a scăpat de o pedeapsă inevitabilă.

Până şi doctoriţa Potapova, şefa Secţiei sanitare, în al cărei personal figurase ca felcer şi evadatul Nikolski, a fost trimisă în judecată, dar a reuşit să scape printr-un transfer de urgenţă în altă parte.

1959

Primul dinte

Convoiul deţinuţilor arăta ca în visele care mă urmăriseră ani îndelungi în copilărie. Feţe înnegrite şi guri vineţii, arse de soarele din aprilie în munţii Ural. Soldaţi gigantici din escortă sar în sănii din mers, săniile îşi iau zborul; în fruntea convoiului merge un soldat chior cu o cicatrice de-a curmezişul feţei; şeful convoiului avea ochii albaştri şi limpezi. De la jumătatea primei zile, toţi îi ştiam numele: Şcerbakov. Deţinuţii – eram în jur de două sute – ştiau deja numele şefului. Într-un chip aproape miraculos, de nepătruns, de neînţeles pentru mine. Deţinuţii îi pronunţau numele familiar, ca şi cum drumul nostru cu Şcerbakov ar dura la nesfârşit. Şi într-adevăr el a intrat în viaţa noastră pentru totdeauna. Chiar a fost un drum fără sfârşit pentru mulţi dintre noi. Silueta enormă şi suplă a lui Şcerbakov apărea ici şi colo, ba o lua repede înainte ca să întâmpine şi să urmărească din privire ultima căruţă a convoiului, ba gonea în urma ei ca să o depăşească. Da, aveam căruţe, căruţe clasice, pe care cealdonii transportau lucrurile; convoiul, o coloană de deţinuţi, înainta pe drumul său de cinci zile fără bagaje, amintind la opriri şi la apeluri de rândurile dezordonate ale recruţilor undeva într-o gară. Doar că toate gările rămăseseră departe de drumurile vieţii noastre pentru multă vreme. Era dimineaţă, zorii unei dimineţi înviorătoare de aprilie, penumbra se risipea în curtea mănăstirii unde, căscând şi tuşind, convoiul nostru

se alinia în formaţie ca să o pornim la drum lung.

Înnoptasem în pivniţa Miliţiei din Solikamsk, o fostă mănăstire, după ce escorta moscovită, grijulie şi taciturnă, fusese schimbată cu ceata flăcăilor zgomotoşi şi arşi de soare de sub comanda lui Şcerbakov, bărbatul cu ochi albaştri. Ieri-seară coborâserăm în pivniţa friguroasă, congelată de-a binelea. În jurul bisericii, zăpada îngheţată, care în timpul zilei abia se topea puţin la suprafaţă, încremenea din nou seara. Nămeţi albaştri şi cenuşii acopereau toată curtea, iar ca să ajungi în miezul lor, la partea albă, trebuia să spargi coaja tare a gheţii care-ţi tăia mâinile, să sapi o gropiţă şi doar după aceea să scoţi zăpadă grăunţoasă şi sfărâmicioasă, care se topea atât de savuros în gură şi cu arsura ei fără gust ne răcorea un pic gurile uscate.

Am intrat printre primii în pivniţă şi am putut să-mi aleg un loc mai cald. Boitele imense şi îngheţate mă speriau, iar eu, un tânăr neexperimentat, căutam din ochi ceva asemănător cu o sobă, măcar cum au avut Figner şi Morozov. Şi n-am găsit nimic. Dar tovarăşul meu întâmplător, tovarăş doar pentru momentul scurt al intrării în beciul de închisoare, în pivniţa mănăstirii, blatarul Gusev m-a împins direct spre peretele cu singura fereastră a încăperii, acoperită cu gratii şi geam dublu. Fereastra era semicirculară, pornea de jos şi era înaltă cam de un metru, semănând cu o ambrazură. Mi-ar fi plăcut un loc mai cald, dar şuvoiul de oameni curgea întruna prin uşa îngustă, fără să-mi mai lase vreo posibilitate să mă întorc înapoi. La fel de liniştit, fără să-mi spună o vorbă, Gusev lovi cu vârful cizmei şi sparse mai întâi primul geam, apoi pe al doilea. Aerul rece năvăli prin deschizătură, arzându-ne ca o apă clocotită. După ce îngheţasem în timpul aşteptării îndelungi şi al apelurilor interminabile din curte, acum tremuram de frig, pătruns şi de acest şuvoi de aer. N-am înţeles dintr-odată înţelepciunea lui Gusev: în acea noapte, doar noi doi dintre două sute de deţinuţi am respirat aer curat. Eram atât de îndesaţi, de înghesuiţi unii într-alţii, că nu puteai nici să şezi, nici să te întinzi, nu puteai decât să stai în picioare.

În pivniţă, aburul alburiu al respiraţiei, un abur infect

şi înăbuşitor, se ridica până la mijlocul pereţilor. Am început să leşinăm. Cei care se sufocau încercau să răzbată la uşa care avea o crăpătură şi o vizetă, o ferestruică, încercau să respire prin ele. Însă soldatul-santinelă, care stătea de partea cealaltă a uşii, îşi înfigea din timp în timp baioneta puştii în vizetă, aşa că tentativele de a respira au fost curmate. Era limpede că n-aveau de gând să cheme nici felceri, nici doctori pentru cei care leşinau. Doar eu şi Gusev am scăpat cu bine lângă geamul spart de înţeleptul meu tovarăş. A durat mult să ne alinieze în formaţie... Am ieşit ultimii, aburul se risipise şi se văzu din nou tavanul boltit; cerul închisorii şi al mânăstirii era extrem de aproape – să-l atingi cu mâna. Şi pe boltele pivniţei miliţiei din Solikamsk am zărit înscrisuri cu litere imense, desenate cu cărbune: „Tovarăşi! în acest mormânt am agonizat trei zile şi trei nopţi şi totuşi n-am murit. Ţineţi-vă tari, tovarăşi!”

În strigătele escortei, convoiul se târî dincolo de Solikamsk şi o porni în jos. Cerul era albastru-albastru, ca ochii şefului convoiului. Soarele ardea, vântul ne răcorea feţele, care au devenit maronii în apropierea următorului loc de mas din drumul nostru. Oprirea peste noapte, pregătită dinainte, se petrecea întotdeauna după un tipic prestabilit. Pentru înnoptarea deţinuţilor se închiriau două izbe de la ţărani, una mai curată, cealaltă mai sărăcăcioasă (ceva de genul unei magazii, uneori chiar o magazie). Trebuia să ajung în izba „curată”. Dar totul depindea de voinţa mea: în fiecare seară, în amurg, ne treceau pe toţi prin faţa şefului escortei care, printr-o mişcare a mâinii, arăta unde îşi va petrece noaptea deţinutul următor. Atunci Şcerbakov mi se păruse a fi cel mai înţelept dintre înţelepţi pentru că nu scotocea printre hârtii şi liste, căutând date privind articolul de condamnare, ci făcea doar un semn din mână şi selecta un deţinut în clipa în care convoiul se oprea. Mai târziu m-am gândit că Şcerbakov era un bun observator, căci de fiecare dată alegerea lui, făcută după o metodă de neînţeles, se dovedea a fi corectă: toţi 58-iştii erau împreună, la fel ca şi 35-iştii. Mult mai târziu, peste un an-doi, mi-am dat seama că în înţelepciunea lui Şcerbakov nu exista nimic miraculos: oricine putea ghici apartenenţa deţinutului după aspectul exterior. În convoiul nostru un

indiciu suplimentar ar fi putut fi bagajul fiecăruia. Dar acestea erau transportate separat, pe săniile ţăranilor.

Chiar la primul loc de mas s-a petrecut întâmplarea din pricina căreia a fost scrisă povestirea de faţă. Două sute de oameni stăteau în picioare aşteptând să vină şeful escortei, când din partea stângă se auziră ţipete, larmă, gâfâieli, răcnete, înjurături şi, în fine, un strigăt distinct: „Dragonii! Dragonii! în faţa şirurilor de deţinuţi fu aruncat în zăpadă un om. Faţa lovită sângera, căciula caucaziană, pe care o mână străină i-o trăsese pe cap, stătea strâmb şi nu reuşea să ascundă rana îngustă şi sângerândă. Omul, fără îndoială un ucrainean, era îmbrăcat într-o scurtă cafenie ţesută în casă. îl cunoşteam. Era Piotr Zaiaţ, un sectant. îl aduseseră din Moscova în acelaşi vagon cu mine. Omul spunea rugăciuni fără încetare.

— Nu vrea să stea în picioare la apel! raportă soldatul din escortă, sufocându-se şi înfierbântat de tărăboiul dinainte.

— Ridicaţi-l în picioare, ordonă şeful escortei.

Doi soldaţi uriaşi îl puseră pe picioare, ţinându-l de subsuori. Dar Zaiaţ era cu un cap mai înalt decât ei, mai masiv şi mai greu.

— Nu vrei să stai în picioare. Nu vrei, nu-i aşa?

Şcerbakov îl lovi pe Zaiaţ cu pumnul în faţă, iar acesta scuipă ceva în zăpadă.

Am simţit brusc că mă arde la inimă. Am înţeles că totul, toată viaţa mea se decidea în clipa aceea. Că dacă nu voi face ceva – nici eu nu ştiam ce anume –, atunci degeaba venisem cu acel convoi, degeaba îmi trăisem cei douăzeci de ani.

Ruşinea care-mi ardea obrajii din pricina laşităţii mele mă părăsi dintr-odată. Simţeam cum mi se răcesc obrajii, în timp ce corpul mi se făcea tot mai uşor.

Am ieşit din rând şi am rostit cu glas sacadat.

— Nu vă permit să loviţi un om!

Şcerbakov mă privea uluit.

— Intră în rând.

M-am întors la locul meu. Şcerbakov dădu comanda şi convoiul, ce trebuia să se împartă pentru cele două izbe, se supuse semnului făcut de degetul lui Şcerbakov şi începu

să se topească în întuneric. Degetul lui Şcerbakov îmi indică izba „neagră”.

Ne-am întins pe nişte paie de anul trecut, umede şi mirosind a mucegai. Fuseseră puse pe pământul gol şi neted. Ne-am culcat claie peste grămadă ca să ne fie mai cald, şi doar blatarii care se aşezaseră lângă o lanternă agăţată de o grindă jucau veşnicele jocuri de cărţi *bura* şi *stos*. Dar nu peste multă vreme au adormit şi ei. Am adormit şi eu gândindu-mă la ce făcusem. Nu aveam vreun tovarăş mai în vârstă, n-aveam niciun model. Eram singur în convoiul acesta, n-aveam nici prieteni, nici cunoştinţe. Somnul mi-a fost întrerupt. Faţa mi-era luminată de o lanternă, iar unul dintre vecinii mei, blatari treziţi din somn, repeta slugarnic şi sigur pe el:

— El este, el...

Lanterna era în mâna unui soldat din escortă.

— Ieşi afară!

— Mă îmbrac numaidecât.

— Ieşi aşa cum eşti!

Am ieşit. Mă scutura un tremur nervos şi nu înţelegeam ce o să urmeze.

Am ajuns în pridvor însoţit de cei doi soldaţi.

— Scoate lenjeria de corp!

Am scos-o.

— Stai în picioare în zăpadă.

Am stat. M-am uitat spre pridvor şi am văzut două puşti îndreptate spre mine. Nu-mi mai aduc aminte cât a durat acea noapte, prima mea noapte în Ural.

Am auzit ordinul:

— Îmbracă-te!

Mi-am tras lenjeria pe mine. Lovitura peste ureche m-a doborât în zăpadă. Tocul greu al cizmei m-a pocnit direct în dinţi şi gura mi s-a umplut de sânge cald ce curgea şuvoi.

— În baracă!

Am intrat în baracă, am ajuns cu greu la locul meu deja ocupat de alt corp. Toţi dormeau sau se prefăceau că dorm... Gustul uşor sărat de sânge nu trecea, în gură simţeam ceva străin şi inutil. Am apucat cu degetele acest ceva inutil şi l-am smuls anevoie din gură. Era un dinte

spart. L-am aruncat pe paiele putrezite, pe pământul gol.

Am îmbrăţişat trupurile murdare şi urât mirositoare ale vecinilor mei şi am adormit. Am adormit. Nici măcar n-am răcit.

Dimineaţa am pornit la drum şi ochii albaştri şi impasibili ai lui Şcerbakov se plimbau cu expresia obişnuită peste rândurile deţinuţilor. Piotr Zaiaţ era în formaţie, nu-l bătea nimeni, dar nici el nu mai striga nimic despre dragoni. Blatarii se uitau la mine duşmănos şi precaut: în lagăr fiecare învaţă să răspundă doar pentru sine.

Încă două zile de drum şi am ajuns la Direcţie – o căsuţă din bârne, pe malul râului.

Convoiul a fost întâmpinat de comandantul Nesterov, un şef cu pumnii păroşi. Mulţi dintre blatarii care mergeau în rând cu mine îl ştiau pe Nesterov şi-l lăudau foarte tare.

— Au adus fugari.

Nesterov iese în faţă şi zice: „Aha, voinicilor, aţi apărut. Ei, acum alegeţi: scatoalcă sau izolator”. Acolo izolatorul avea pardoseala de fier, oamenii nu rezistau mai mult de trei luni, plus interogatoriile şi o nouă condamnare. „Scatoalcă, Ivan Vasilievici”. Se întoarce pe călcâie şi mă pune la pământ. Se mai întoarce o dată şi iarăşi mă pune la pământ. Era un maestru. „Mergi în baracă!” Asta a fost tot. Gata şi cu anchetarea. E un şef bun.

Nesterov a făcut ocolul rândurilor, cercetând atent feţele deţinuţilor.

— Sunt plângeri împotriva escortei?

— Nu, nu, răspunse un cor haotic de voci.

— Şi tu? un deget acoperit cu păr mă împunse în piept. De ce răspunzi atât de anemic? Parcă ai mormăi ceva.

— Îl dor dinţii, răspunseră vecinii mei.

— Nu, am răspuns şi eu, străduindu-mă să-mi silesc gura să pronunţe cuvintele cât mai clar. N-am nicio plângere împotriva escortei.

— Nu e rea povestea, i-am spus lui Sazonov. Bună din punct de vedere literar. Dar n-o să ţi-o publice. Iar finalul e cam amorf.

— Am şi un alt final, spuse Sazonov. Un an mai târziu am ajuns mare şef în lagăr. Eram în plină „reforjare” şi

Şcerbakov a căpătat un post de ofiţer politic cu grad inferior în secţia în care lucram eu. Acolo multe depindeau de mine şi Şcerbakov se temea să nu-mi amintesc de istoria cu dintele. Nici el n-o uitase. Avea o familie numeroasă, postul era avantajos, însemnat, aşa că el, om simplu şi direct, a venit la mine să afle dacă n-am vreo obiecţie împotriva numirii lui. A venit cu o sticlă de împăcare, după obiceiul rusesc, dar eu n-am vrut să beau cu el şi l-am asigurat că n-am să-i fac niciun rău.

Şcerbakov s-a bucurat, şi-a cerut scuze îndelung, s-a fâţâit pe lângă uşă, tocul cizmei i s-a tot împiedicat de covoraş şi parcă nu voia să încheie conversaţia.

— Păi, înţelegi, eram pe drum, era vorba de un convoi. Şi pe deasupra mai erau şi evadaţi printre noi.

— Nici finalul acesta nu e potrivit, i-am spus lui Sazonov.

— Mai am încă unul.

Înainte de a primi numirea în funcţie în secţia aceea unde m-am reîntâlnit cu Şcerbakov, m-am întâlnit pe o uliţă din zona lagărului cu infirmierul Piotr Zaiaţ. Uriaşul tânăr cu părul şi sprâncenele negre dispăruse şi în faţa mea şedea un bătrân cărunt şi şchiop care scuipa sânge. Nici măcar nu m-a recunoscut şi când l-am luat de mână şi i-am spus numele, s-a smuls şi şi-a văzut de drum. Dar după privirea lui se vedea că Zaiaţ se gândea la ceva ce-l privea personal, de nepătruns pentru mine, în care apariţia mea ori nu era dorită, ori era jignitoare pentru un gospodar care se conversa cu oameni mai puţin tereştri.

— Nici varianta asta nu merge, i-am spus.

— Atunci o las pe prima. Dacă nu se poate tipări, nu-i nimic: ţi-e mai uşor când scrii. Odată scrisă întâmplarea, o poţi uita...

1964

Ecou în munţi

Era imposibil de găsit un secretar-şef la Serviciul de evidenţă. Mai târziu, când activitatea Serviciului a luat

amploare, această funcţie a fost preluată de o întreagă secţie de sine stătătoare: „grupul de eliberări”. Secretarul-şef întocmea actele de eliberare a condamnaţilor şi era o figură importantă într-o lume unde toată viaţa se îndrepta spre momentul în care deţinutul primeşte documentul care îi dă dreptul de a nu mai fi deţinut. Secretarul-şef trebuia numit tot din rândul deţinuţilor, aşa cum prevedea economicoasa schemă de personal. Un asemenea post vacant putea fi ocupat, bineînţeles, şi prin repartiţie pe linie de partid sau sindicală ori ducându-se muncă de lămurire cu un comandant ce trebuia trecut în rezervă, dar acum erau alte timpuri. Să găseşti amatori să lucreze într-un lagăr, oricât de „polare” ar fi fost salariile, nu era atât de simplu. Munca în lagăr, ca angajat cu contract, continua să fie socotită un lucru ruşinos. La Serviciul de evidenţă, care se ocupa de toate problemele deţinuţilor, nu lucra decât o singură persoană liberă: inspectorul Paskevici, un beţivan blajin. Acesta nu prea dădea pe la birou şi îşi petrecea mare parte din timp făcând pe curierul, căci lagărul se afla, aşa cum se cuvenea, departe de ochii străinilor.

Aşadar, nu se putea găsi nicidecum un secretar-şef. Fie se dovedea că proaspătul angajat are legături cu lumea blatarilor şi îi execută ordinele secrete, fie se întâmpla ca secretarul-şef să elibereze, în schimbul banilor, traficanţi de valută din Sud, fie omul era cinstit şi ferm, dar un gură-cască şi un zăpăcit care nu elibera pe cine trebuie.

Autorităţile superioare căutau din răsputeri persoana de care aveau nevoie, căci erorile comise la eliberări erau considerate oricum cel mai grav delict şi puteau duce la sfârşitul rapid al carierei vreunui veteran al lagărului, la „excluderea sa din trupele OGPU”, ba chiar îl puteau trimite pe banca acuzaţilor.

Era vorba de acelaşi lagăr care cu un an în urmă se numea „Secţia a patra a lagărelor Solovki”, acum un lagăr independent şi important din Uralul de Nord.

Singurul lucru care-i lipsea era un secretar-şef.

Şi iată că într-o zi sosi un convoi special de la Solovki, chiar de pe insule. Aşa ceva se întâmpla foarte rar la Vişera. De acolo n-aveau pe cine să aducă sub escortă specială. În acest scop se foloseau vagoane pentru cai, de

culoare roşie, cu priciuri în interior, sau cunoscutele vagoane clasice de pasageri cu ferestre zăbrelite: vagoanele îţi lăsau impresia că se ruşinează de gratiile lor. În Sud, ca să se ferească de hoţi, oamenii îşi pun la ferestre gratii ciudate, în formă de flori sau de raze; imaginaţia vie a celor din Sud le sugerează aceste forme care, chipurile, n-ar jigni privirea trecătorului, deşi zăbrelele tot zăbrele rămân. La fel, vagonul de pasageri încetează să mai fie un vagon obişnuit din pricina voaletelor metalice care-i acoperă „ochii”.

Pe îndepărtatele căi ferate din Ural şi din Siberia mai circulau în perioada aceea faimoasele vagoane Stolîpin[256], nume pe care aveau să-l poarte decenii la rând vagoanele penitenciare, chiar dacă nu mai aveau nimic în comun cu „stolâpinele”.

Vagonul Stolîpin avea două ferestre mici pătrate pe o parte şi câteva mai mari pe cealaltă. Aceste două ferestruici zăbrelite nu lăsau să se vadă de-afară nimic din ce se întâmpla înăuntru, chiar dacă te lipeai cu totul de ele.

În interior, vagonul era împărţit în două de grilaje masive, cu porţi grele şi asurzitoare; fiecare jumătate avea ferestruica ei.

Pe ambele părţi ale vagonului era câte un compartiment pentru escortă. Culoarul îi era rezervat tot ei.

Convoaiele speciale de deţinuţi nu circulau în vagoanele Stolîpin. Transportul „solitarilor” se făcea în trenuri obişnuite, într-unul din compartimentele de la capătul vagonului. Totul încă se petrecea ca într-o familie, simplu, ca înainte de revoluţie. Încă nu se acumulase destulă experienţă.

O escortă specială sosi de pe Insulă – aşa se numea pe atunci Solovki, pur şi simplu Insula, la fel ca insula Sahalin – şi predă un bărbat în vârstă, nu prea înalt, care umbla în cârje şi purta un buşlat din postav militar, obligatoriu la Solovki, şi o căciulă cu clape din acelaşi material, o *solovceankă*.

Era un om calm, cu părul cărunt; după mişcările

256 De la numele lui P.A. Stolîpin (1862-1911), ministru de interne şi prim-ministru (în 1906). A fost asasinat în 1911.

bruşte, se vedea că abia deprindea arta mersului în cârje, că devenise invalid de curând.

În baraca comună, cu priciuri duble, era înghesuială şi zăpuşeală, cu toate că uşile din cele două capete ale încăperii erau larg deschise. Aşezat pe un scaun la intrare, gardianul de serviciu cerceta cu privirea la lumina unei lămpi cu petrol, cu fitilul de şapte linii grosime, cum săreau puricii prin rumeguşul împrăştiat pe podeaua de lemn. Din când în când, îşi umezea degetul cu scuipat şi se lansa în prinderea impetuoaselor insecte.

În această baracă era repartizat şi nou-venitul. Gardianul de noapte făcu un gest vag cu mâna, arătând spre un ungher întunecos şi rău mirositor, unde dormeau de-a valma nişte oameni îmbrăcaţi, fără să mai rămână loc nici măcar pentru o pisică, darămite pentru un om.

Dar străinul îşi trase liniştit căciula peste urechi, puse cârjele pe masa lungă, se căţără peste oamenii care dormeau, se întinse şi închise ochii, fără să mai facă nicio mişcare. îşi făcea loc printre celelalte trupuri prin forţa propriei greutăţi. Dacă vecinii săi adormiţi făceau o mişcare, trupul nou-venitului intra automat în acel minuscul spaţiu liber. Când simţi sub coate şi sub şolduri scândurile priciului, omul îşi destinse muşchii şi adormi.

A doua zi dimineaţă se află că invalidul care venise cu o zi în urmă era chiar secretarul-şef pe care administraţia lagărului îl aştepta de atâta timp.

La prânz îl chemară la conducere şi spre seară îl mutară în altă baracă, cea a serviciului administrativ, unde locuiau toţi funcţionarii lagărului, proveniţi din rândul deţinuţilor. Era o baracă neobişnuită, cu o arhitectură aparte.

Fusese construită în perioada când comandant al lagărului era un fost marinar, care în 1918 scufundase flota Mării Negre, la sosirea faimosului ofiţer de marină Raskolnikov[257].

Marinarul făcuse carieră pe uscat, în lagăr, iar construcţia barăcii pentru personalul administrativ era

257 La ordinul vicecomisarului de marină F.F. Raskolnikov, flota Mării Negre a fost scufundată în 1918 pentru a nu cădea în mâinile germanilor.

invenţia lui, un tribut adus trecutului său marinăresc. Aici, priciurile pe două etaje erau suspendate pe parâme de oţel. Oamenii atârnau câte patru, ca marinarii în dormitorul lor de sub punte. Pentru a fi mai rezistentă, construcţia era fixată pe o parte cu un cablu de fier lung şi gros.

De aceea, la cea mai mică mişcare a oricărui locatar al acestei barăci, toate paturile se legănau în acelaşi timp. Şi cum se întâmpla ca mai multe persoane să se mişte deodată, paturile suspendate se balansau continuu şi scârţâiau nu prea tare, dar distinct. Legănatul şi scârţâitul nu încetau nicio clipă, zi şi noapte. Doar în timpul apelului de seară priciurile mobile se opreau ca un pendul obosit şi amuţeau.

În această baracă am făcut cunoştinţă cu Stepanov, cu Mihail Stepanovici Stepanov. Aşa îl chema pe noul secretar-şef, fără nicio adăugire de genul „zis şi", atât de răspândită în lagăre.

De altfel, cu o zi în urmă îi văzusem plicul, dosarul personal, adus de escorta specială. Era un dosar subţirel, cu copertă verde, care începea cu obişnuitul chestionar însoţit de două fotografii numerotate – din faţă şi din profil – şi de chenarul cu amprentele digitale, care semănau cu secţiunea unui arbore în miniatură. În chestionar erau menţionate anul naşterii: 1888 – aceşti trei de opt mi se întipăriseră în minte – şi ultimul loc de muncă: Moscova, NK RKI[258]... era membru al VKP (b)[259] din 1917. La una din ultimele întrebări răspunsul era: da, mai fusese condamnat, era membru al partidului eserilor din 1905... însemnările oficiale erau ca de obicei lapidare.

Condamnare: zece ani sau, mai precis, pedeapsă capitală comutată la zece ani.

Activitate desfăşurată în lagăr: fusese secretar-şef la Solovki mai bine de jumătate de an.

Chestionarul lui Mihail Stepanovici al nostru nu era foarte interesant. În lagăr erau mulţi comandanţi de-ai lui Kolceak şi Annenkov[260], un comandant al faimoasei Divizii

258 Abreviere pentru Comisariatul poporului pentru Inspecţia muncitorească şi ţărănească.

259 Abreviere pentru Partidul Comunist Rus al Bolşevicilor.

260 Doi dintre conducătorii opoziţiei armate împotriva puterii sovietice.

sălbatice[261], o aventurieră care se dădea drept fiica lui Nikolai Romanov, celebrul hoţ de buzunare Karlov, poreclit Antreprenorul, care chiar semăna cu un antreprenor, cu chelia lui, burta uriaşă şi degetele grăsulii. Era unul dintre cei mai abili hoţi de buzunare, un adevărat maestru pe care îl arătau autorităţilor.

Mai era şi Maierovski, spărgător şi pictor, care desena tot timpul pe orice se nimerea – pe o scândură, pe o foaie de hârtie – unul şi acelaşi lucru: trupuri goale de femei şi bărbaţi, înlănţuite în toate poziţiile posibile de acuplare nefirească. Altceva nu era în stare să deseneze. Era fiul renegat al unei familii destul de înstărite din lumea ştiinţifică. Pentru blatari era un intrus.

Mai erau şi câţiva conţi, câţiva prinţi georgieni din suita lui Nicolae al II-lea.

Dosarul personal al lui Stepanov a fost pus într-o mapă nouă, a lagărului, şi aşezat în raftul cu litera S.

N-aş fi aflat această poveste uimitoare dacă într-o duminică n-ar fi avut loc o discuţie întâmplătoare în biroul administraţiei.

Acolo l-am văzut prima oară fără cârje. Ţinea în mână un baston comod, comandat, pesemne, de multă vreme la tâmplăria lagărului. Mânerul bastonului semăna cu cele din spital, era concav, nu curbat ca la bastoanele obişnuite.

Am exclamat: „oho!” şi l-am felicitat.

— Mă pun pe picioare, zise Stepanov. De fapt, n-am nicio fractură. Scorbutul e de vină.

Îşi suflecă un crac al pantalonilor lăsând la vedere o fâşie de piele vineţie care se întindea pe coapsă, în sus. Niciunul dintre noi nu zise nimic.

— Mihail Stepanovici, dar de ce eşti în lagăr?

— Cum de ce? îmi răspunse el zâmbind. Doar l-am eliberat pe Antonov[262]...

Licean din Petersburg, fiu al unui profesor de liceu, Mişa Stepanov avea şaptesprezece ani, când, în ajunul lui 1905, a intrat în partidul spre care îl îndemnase însuşi

261 Divizie a generalului Kornilov (1870-1918) alcătuită din tătari, osetini şi ceceni. În 1917 a încercat fără succes să ocupe Petrogradul.

262 Aleksandr Antonov, eser, organizator al revoltei de la Tambov contra bolşevicilor, mişcare cunoscută sub numele de antonovşcina.

Dumnezeu, după moda de atunci în rândul tinerilor intelectuali ruşi. Iluminat de faima legendară a „Voinţei poporului”, partidul proaspăt format al eserilor era divizat în numeroase curente, mai mari sau mai mici. Printre ele, un loc de seamă îl ocupau eserii maximalişti, gruparea cunoscutului terorist Mihail Sokolov. Legăturile de familie l-au condus pe Mişa Stepanov spre acest grup şi în scurt timp s-a integrat cu pasiune în viaţa Rusiei subterane: întâlniri clandestine, lecţii de tir, dinamită...

În laboratoare, se obişnuia să fie la îndemână tot timpul o sticlă cu nitroglicerină, în caz că avea loc vreo arestare sau vreo percheziţie.

Într-o zi, poliţia a înconjurat un apartament conspirativ în care se aflau şapte combatanţi. Eserii, printre care şi Mişa Stepanov, au ripostat cu focuri de armă până li s-au terminat cartuşele. Toţi au fost arestaţi, judecaţi şi spânzuraţi, mai puţin minorul Mişa. În locul ştreangului, el a fost condamnat la muncă silnică pe viaţă şi a ajuns la Schlüsselbourg, nu departe de Petersburgul natal.

Munca silnică e un regim care se schimbă în funcţie de împrejurări şi de caracterul autocratului. Pe vremea ţarului, munca silnică pe viaţă însemna o condamnare de douăzeci de ani, dintre care doi ani cu lanţuri la mâini şi patru ani cu lanţuri la picioare.

La Schlüsselbourg, în perioada când era închis şi Stepanov, a fost introdusă o „noutate” importantă: ocnaşii erau legaţi câte doi, metoda cea mai sigură de a-i face să se certe.

Barbusse a descris într-o povestire tragedia a doi îndrăgostiţi încătuşaţi împreună, care au sfârşit prin a se urî de moarte...

Cu ocnaşii se proceda astfel de multă vreme. Alegerea partenerilor de lanţ a fost invenţia strălucită a unor maeştri ai genului; autorităţile penitenciare puteau să se distreze în voie, punând în lanţuri un ins înalt cu unul scund, un sectant cu un ateu şi, cel mai important, puteau să aranjeze „buchete” politice, legând un anarhist cu un eser, un social-democrat cu un membru al partidului „Partajului

negru” [263].

Ca să nu te cerţi cu cel cu care fuseseşi încătuşat, era nevoie de o enormă stăpânire de sine a amândurora sau de admiraţia oarbă a celui mai tânăr şi de dorinţa pătimaşă a vârstnicului de a oferi tovarăşului său tot ce avea mai bun în suflet.

Uneori voinţa umană, supusă unei încercări noi, mai dură decât cea dinainte, devine şi mai puternică. Se călesc şi caracterul, şi sufletul.

Aşa au trecut anii de lanţuri din condamnarea lui Mihail Stepanov, timp în care mâinile şi picioarele i-au fost încătuşate.

Apoi au urmat anii de muncă silnică obişnuită: numărul şi asul de care de pe zeghe îi erau de-acum familiare, nu le mai băga în seamă.

În răstimpul acesta, Mihail Stepanov, tânărul de douăzeci şi doi de ani, l-a cunoscut la Schlüsselbourg pe Sergo Ordjonikidze[264]. Sergo era un propagandist remarcabil şi şi-a petrecut zile în şir discutând cu Stepanov. Întâlnirea şi prietenia cu Ordjonikidze au făcut din eserul maximalist Mihail Stepanov un social-democrat bolşevic.

A crezut cu credinţa lui Sergo în viitorul Rusiei şi în propriul său viitor. Mihail era încă tânăr şi chiar dacă şi-ar fi ispăşit până la capăt condamnarea „pe viaţă”, oricum avea să se elibereze înainte să împlinească patruzeci de ani şi mai putea să slujească sub noul stindard. Avea să aştepte cei douăzeci de ani.

Dar aşteptarea lui a fost mult mai scurtă. Februarie 1917 a deschis porţile închisorilor ţariste şi Mihail Stepanov s-a văzut liber mult mai devreme decât se aşteptase şi se pregătise. L-a găsit pe Ordjonikidze, a intrat în partidul bolşevicilor, a participat la asaltul Palatului de iarnă şi după Revoluţia din Octombrie a terminat şcoala militară, apoi a plecat pe front în calitate de comandant roşu şi, din front în front, a urcat tot mai sus pe scara ierarhiei militare.

---

263 În 1879, organizaţia Zemlia i Volia (Pământ şi Libertate) s-a scindat în grupările: Narodnaia Volia (Voinţa poporului), cu orientare teroristă, şi Ciornîi Peredel (Partajul Negru), mişcare cu tendinţe narodniciste.

264 Discipol al lui Lenin, prieten al lui Stalin şi militant bolşevic. Între 1912 şi 1915 a fost închis la Schliisselbourg.

Pe frontul de la Tambov, al lui Antonov, comandantul de brigadă Stepanov conducea un detaşament de trenuri blindate şi o făcea nu fără succes.

„Antonovşcina” era în declin. În timpul revoltei de la Tambov împotriva Armatei Roşii se ridicaseră nişte unităţi aparte. Sătenii de prin partea locului se transformaseră brusc într-o armată regulată, având propriii ei comandanţi.

Spre deosebire de multe alte bande din timpul Războiului Civil, Antonov era preocupat de starea morală a unităţilor şi îşi încuraja soldaţii prin comisarii săi politici, creaţi după asemănarea celor din Armata Roşie.

Însuşi Antonov fusese judecat demult de tribunalul revoluţionar, condamnat la moarte în lipsă şi declarat în afara legii. În toate unităţile Armatei Roşii se transmisese un ordin al comandantului suprem, care cerea ca Antonov să fie împuşcat pe loc ca duşman al poporului, imediat ce e prins şi recunoscut.

„Antonovşcina” era în declin. Într-o zi însă comandantului de brigadă Stepanov i se raportă că operaţiunea regimentului VCK a fost încununată de succes deplin şi că Antonov, Antonov în persoană, a fost capturat.

Stepanov ordonă să-i fie adus prizonierul. Antonov intră şi se opri în prag. Lumina unei lămpi „liliac”, atârnată lângă uşă, cădea pe chipul lui colţuros, dur şi inspirat.

Stepanov ordonă gardianului să iasă şi să aştepte afară. Apoi veni lângă Antonov – era aproape cu un cap mai înalt decât el – şi-i zise:

— Saşka, tu eşti?

Fuseseră încătuşaţi împreună la Schlüsselbourg un an întreg şi nu se certaseră nici măcar o dată.

Stepanov îl îmbrăţişă pe prizonierul legat şi se sărutară.

Apoi rămase pe gânduri, păşind tăcut prin vagon, în timp ce Antonov zâmbea trist, privindu-şi vechiul prieten. Stepanov îi povesti despre ordinul care, de altfel, nu era o noutate pentru prizonier.

— Nu pot să te împuşc şi n-o să te împuşc, îi zise Stepanov, când părea să fi găsit o soluţie. O să găsesc o posibilitate să te eliberez. Dar, la rândul tău, să-mi dai cuvântul tău că vei dispărea şi că vei renunţa să lupţi

împotriva Puterii sovietice. Oricum această mişcare e sortită eşecului. Dă-mi cuvântul tău, cuvântul tău de onoare.

Antonov, care se afla într-o situaţie mai puţin complicată – înţelegea prea bine chinurile morale prin care trecea camaradul său de ocnă –, îşi dădu cuvântul de onoare. Escorta îl duse înapoi.

Tribunalul era convocat pentru a doua zi, dar peste noapte Antonov a evadat. În loc să-l judece încă o dată pe Antonov, tribunalul l-a condamnat pe şeful gărzii care repartizase prost santinelele, permiţând astfel evadarea unui criminal atât de periculos. Printre membrii tribunalului se numărau însuşi Stepanov şi fratele lui. Şeful gărzii a fost acuzat şi condamnat la un an de închisoare cu suspendare pentru dispunerea greşită a posturilor de pază.

Cum a fost posibil ca Stepanov să nu ştie că Antonov era un fost deţinut politic? în scurtul răstimp petrecut pe frontul din Tambov, Mihail Stepanov n-apucase să vadă cel mai important manifest al lui Antonov pe care scria: „Eu, vechi membru al «Voinţei poporului», mi-am petrecut mulţi ani în închisorile ţariste. N-am nimic în comun cu conducătorii voştri, Lenin şi Troţki, care nu au cunoscut altceva decât exilul. Eu am fost pus în lanţuri...” etc. Stepanov avea să afle de acest manifest mult mai târziu.

Atunci însă i se părea că totul s-a sfârşit şi că putea să aibă conştiinţa împăcată şi faţă de Antonov, căruia îi salvase viaţa, şi faţă de Puterea sovietică, căci odată cu dispariţia lui Antonov, se punea capăt şi „antonovşcinei”.

Dar lucrurile n-au stat aşa. Lui Antonov nu-i trecea prin cap să se ţină de cuvânt. El şi-a făcut din nou apariţia, stârnind entuziasmul trupelor sale de „verzi”, şi luptele au izbucnit cu puteri înnoite.

— Atunci am încărunţit, îmi zise Stepanov. Chiar atunci.

În curând comanda generală a fost preluată de Tuhacevski şi măsurile lui energice de lichidare a „antonovşcinei” au fost încununate de succes deplin: satele cele mai înverşunate au fost nimicite cu focuri de artilerie. „Antonovşcina” îşi trăia ultimele zile. Antonov însuşi zăcea într-un lazaret, bolnav de tifos exantematic. Când călăreţii

Armatei Roşii au încercuit lazaretul, fratele lui l-a ucis cu un foc de armă pe patul de spital, după care s-a împuşcat şi el. Aşa a murit Aleksandr Antonov.

Războiul Civil s-a încheiat. Stepanov a fost demobilizat şi pus la ordinele lui Ordjonikidze, pe atunci comisar al poporului la Inspecţia muncitorească şi ţărănească. Membru de partid din 1917, Stepanov s-a angajat în acest comisariat pe postul de secretar-şef.

Era în anul 1924. A lucrat acolo un an, doi, trei, până când, spre sfârşitul celui de-al treilea an, a început să observe că e supravegheat. Cineva îi umbla prin hârtii şi prin corespondenţă.

Stepanov şi-a petrecut multe nopţi fără să închidă un ochi. Rememora fiecare pas făcut în viaţă, fiecare zi trăită. Totul era cât se poate de limpede, mai puţin istoria cu Antonov. Dar acesta era mort. Iar Stepanov nu-i spusese niciodată nimic fratelui său.

Nu după multă vreme l-au chemat la Lubianka, unde un anchetator cu grad mare în CEKA l-a întrebat fără grabă: nu cumva el, Stepanov, în timpul războiului, când era comandant al Armatei Roşii, l-a eliberat pe Aleksandr Antonov, care fusese făcut prizonier?

Stepanov a spus adevărul. Şi toate misterele s-au dezlegat.

A reieşit că în acea noapte de vară, la Tambov, Antonov nu evadase singur. De altfel şi fusese capturat împreună cu unul dintre ofiţerii săi. Acesta, după moartea lui Antonov, a fugit în Orientul îndepărtat, a trecut graniţa la atamanul Semionov şi de acolo a mai intrat de câteva ori în ţară ca să comită acte de sabotaj. A fost prins şi închis la Lubianka, unde a început să „coopereze”. În spovedania lui amănunţită, redactată în celula sa izolată, a menţionat că în cutare an fusese făcut prizonier împreună cu Antonov şi că evadase în aceeaşi noapte împreună cu el. Antonov nu-i spusese nimic, dar el, ca expert militar, ca ofiţer ţarist, credea că aici avusese loc un act de trădare din partea comandamentului roşu. Aceste câteva rânduri din cronica unei vieţi încurcate şi confuze au fost verificate. S-a găsit procesul-verbal al şedinţei de tribunal, în care Greşnev, şeful gărzii, primise condamnarea de un an cu suspendare

pentru dispunerea greşită a santinelelor.

Unde era acum Greşnev? Au fost cercetate arhivele militare: fusese demobilizat de mult, trăia în satul lui natal, muncea la câmp. Era însurat, avea trei copii mici şi locuia într-un cătun de lângă Kremenciug. Greşnev a fost arestat imediat şi dus la Moscova.

Dacă Greşnev ar fi fost arestat în timpul Războiului Civil, poate că şi-ar fi dat şi viaţa, dar nu şi-ar fi trădat comandantul. Doar că timpul trecuse, ce-i mai păsa lui de război şi de comandantul lui, Stepanov? Avea trei copii, unul mai mic ca altul, nevastă tânără şi toată viaţa înainte. Greşnev a povestit că executase solicitarea lui Stepanov, de fapt nu solicitarea, ci ordinul personal al acestuia, conform căruia evadarea ar fi fost, chipurile, în folosul cauzei, iar comandantul îi promisese că n-o să fie judecat.

Pe Greşnev l-au lăsat în pace şi au trecut la Stepanov. L-au judecat şi l-au condamnat la moarte, apoi pedeapsa i-a fost comutată în zece ani de lagăr şi l-au dus la Solovki...

În vara lui 1933 treceam prin piaţa Strastnaia. Puşkin încă nu traversase piaţa şi stătea la capătul, mai bine zis, la începutul străzii Tverskaia[265], acolo unde-l pusese Opekuşin, care ştia ce înseamnă armonia arhitecturală între piatră, metal şi cer. Cineva m-a împuns de la spate cu bastonul. M-am întors: era Stepanov! Fusese pus în libertate de mult şi acum lucra ca director al aeroportului. Bastonul era acelaşi.

— Tot mai şchiopătezi?

— Da. Sechelele scorbutului. În termeni medicali asta se numeşte contractură.

1959

Zissi Berdi

O anecdotă transformată într-un simbol mistic... O realitate vie, pentru că oamenii îl tratau pe sublocotenentul

265 Monumentul lui Puşkin, realizat de sculptorul A.M. Opekuşin, a fost mutat în 1950 din locul menţionat de Şalamov în partea opusă a pieţei care poartă numele poetului.

Kije ca pe o persoană reală. Multă vreme n-am receptat ca fapt adevărat tot ce ne-a povestit atât de bine Iuri Tînianov. Istoria uimitoare din vremea ţarului Pavel I era pentru mine doar o născocire genială, gluma răutăcioasă a unui demnitar trândav al epocii de atunci, care se transformase, prin voinţa scriitorului, într-o mărturie strălucită a trăsăturilor unei domnii notabile. Santinela din povestirea lui Leskov este o istorie în acelaşi plan, care confirmă continuitatea moravurilor autocraţiei. Dar faptul în sine al unei greşeli într-un înscris mi-a trezit îndoieli – până în 1942.

Evadarea a fost descoperită de locotenentul Kurşakov în gara din Novosibirsk. Au scos toţi deţinuţii din *tepluşki* şi sub ploaia măruntă şi rece s-au apucat să-i numere, strigându-i după listă, cu nume, articol şi durata pedepsei, dar totul a fost în zadar. Erau 38 de rânduri de câte cinci persoane, iar în rândul al 39-lea se afla un singur om, nu doi, cum fuseseră la plecare. Kurşakov blestema clipa când acceptase să preia convoiul fără dosarele personale, doar pe baza listei, unde sub cifra 60 figura deţinutul evadat. Lista era uzată şi pe deasupra nu putea fi ferită de ploaie. Din pricina emoţiei, Kurşakov abia descifra numele scrise, literele se întindeau pe hârtie. Numărul 60 nu era. Deja fusese străbătut jumătate de drum. Asemenea pierderi erau sancţionate sever şi Kurşakov îşi lua de-acum adio de la epoleţi şi de la raţia de ofiţer. Se temea şi să nu fie trimis pe front. Era al doilea an de război şi Kurşakov avea norocul să slujească în trupele de escortă. îşi câştigase reputaţia de ofiţer conştiincios şi corect. De zeci de ori condusese convoaie, mari şi mici, condusese şi trenuri militare, făcuse parte din escorte speciale şi niciodată nu avusese vreun evadat. Primise chiar şi medalia „Pentru merite militare”: asemenea medalii se dădeau şi în zonele depărtate din spatele frontului.

Kurşakov şedea în vagonul unde se instalase escorta şi cu mâini tremurătoare, alunecoase din pricina ploii, cerceta conţinutul pachetului cu ghinion: certificatul pentru aprovizionarea cu alimente, scrisoarea închisorii adresată lagărului unde ducea convoiul şi lista, lista, lista... Din toate hârtiile, din toate rândurile, el vedea doar cifra 192. Iar 191

de deţinuţi stăteau zăvorâţi în vagoanele închise ermetic. Oamenii uzi până la piele înjurau şi, scoţându-şi vestoanele şi paltoanele, se chinuiau să le usuce în curentul de aer care trecea prin crăpătura din uşile vagonului.

Kurşakov era dezorientat, copleşit de evadarea deţinutului. Soldaţii din escortă, care acum erau în afara serviciului, tăceau speriaţi într-un colţ al vagonului, iar chipul plutonierului Lazarev, adjunctul lui Kurşakov, reflecta alternativ tot ce exprima faţa şefului său: neputinţă, frică...

— Ce să fac? întrebă Kurşakov. Ce să fac?

— Dă încoace lista...

Kurşakov îi întinse câteva foi de hârtie mototolite, prinse cu un bold.

— Numărul 60, citi Lazarev. Zisşi Berdi, articolul 162, condamnare pe zece ani. Un hoţ, adăugă el, oftând. Un hoţ, o fiară.

Contactul permanent cu lumea hoţilor îi învăţase pe cei din escortă să folosească argoul blatarilor, vocabularul lor, în care „fiare”.

erau numiţi locuitorii din Asia Centrală, din Caucaz şi de dincolo de Caucaz.

— O fiară, întări Kurşakov, şi cu siguranţă nu ştie să vorbească ruseşte. Precis doar a mormăit ceva la apeluri. O să ni se ia pielea, frate, din cauza lui...

— Kurşakov îşi apropie lista de ochi şi citi cu ură: Berdi...

— Poate n-o să ne-o ia... rosti Lazarev cu voce fermă, iar ochii strălucitori şi scormonitori îşi îndreptară privirea în sus: Am o idee.

Îi şopti ceva lui Kurşakov la ureche.

Locotenentul clătină neîncrezător din cap:

— N-o să iasă nimic...

— Putem încerca, spuse Lazarev. Doar se dau lupte... E război.

— Atunci dă-i drumul, încuviinţă Kurşakov. Mai stăm două zile aici, am aflat la gară.

— Dă-mi bani, spuse Lazarev.

Spre seară se întoarse.

— Un turkmen, îi spuse lui Kurşakov.

Kurşakov se duse la vagoane, deschise uşa primei

teplușka şi întrebă deţinuţii dacă e cineva care să ştie măcar câteva cuvinte în turkmenă. îi răspunseră că nu şi Kurşakov nu merse mai departe. Mută pe unul dintre deţinuţi cu bagaje cu tot în *teplușka* din care fugise evadatul, iar în primul vagon cei din escortă îmbrânciră un bărbat răguşit în zdrenţe care striga ceva important şi îngrozitor într-o limbă de neînţeles.

— L-au prins, blestemaţii, spuse un deţinut înalt, făcându-i loc fugarului. Acesta îmbrăţişă picioarele deţinutului înalt şi începu să plângă.

— Gata, ajunge, mă auzi? spunea cel înalt cu o voce răguşită.

Fugarul bălmăjea repede tot felul de cuvinte.

— Nu înţeleg, frate, îi zise cel înalt. Uite, bea nişte supă, mi-a mai rămas în gamelă.

Fugarul bău supa şi adormi. Dimineaţa începu din nou să ţipe şi să plângă, sări din vagon şi se aruncă la picioarele lui Kurşakov. Soldaţii din escortă îl alungară înapoi în vagon şi până la sfârşitul drumului fugarul stătu culcat sub paturi, ieşind doar când se împărţea mâncarea. Tăcea şi plângea.

Predarea convoiului se încheie cu bine pentru Kurşakov. După ce dădu drumul la câteva înjurături la adresa închisorii care trimisese convoiul fără dosare personale, comandantul de serviciu ieşi să preia convoiul şi începu apelul după listă – 59 de oameni trecură de-o parte, dar al 60-lea nu apăru.

— Ăsta e fugarul, spuse Kurşakov. Mi-a scăpat la Novosibirsk, da l-am găsit. În piaţă. Ne-a dat ceva bătaie de cap până l-am prins. O să vi-l arăt. O fiară, nu înţelege o boabă ruseşte.

Kurşakov îl scoase de umăr pe Berdi. Închizătoarele puştilor clănţăniră şi Berdi intră în lagăr.

— Cum îl cheamă?

— Uite aici, şi Kurşakov îi arătă lista.

— Zisşi Berdi, citi comandantul. Articolul 162, condamnare pe zece ani. Fiară, fiară, da combativ...

Comandantul scrise cu mână fermă în dreptul numelui Berdi: „Înclinat spre evadare, a încercat să fugă în timpul transferului”.

O oră mai târziu a fost chemat. Berdi sări bucuros în

picioare, credea că se va lămuri totul şi o să fie eliberat pe dată. Alerga vesel în faţa soldatului din escortă.

L-au dus în capătul curţii, la o baracă înconjurată cu trei rânduri de sârmă ghimpată, l-au împins prin uşa cea mai apropiată de unde venea larmă de glasuri.

— O fiară, fraţilor...

L-am întâlnit pe Berdi în spital. Acum vorbea un pic ruseşte şi povestea că în urmă cu trei ani, într-o piaţă din Novosibirsk, un soldat rus – Berdi credea că era o patrulă – încercase îndelung să discute cu el. Soldatul l-a dus pe turkmen în gară, pentru verificarea identităţii. Soldatul i-a rupt documentele şi l-a băgat îmbrâncindu-l în vagonul cu deţinuţi. Numele adevărat al lui Berdi era Toşaev, era ţăran dintr-un aul îndepărtat de lângă Ceardjou. În căutarea hranei şi a unei slujbe, ajunsese în Novosibirsk însoţit de un consătean care ştia ruseşte. În piaţă, companionul său dispăruse nu se ştie pe unde.

Mi-a mai povestit că a înaintat câteva petiţii, dar n-a primit niciun răspuns. Pentru că nu apăruse niciun fel de dosar personal, era trecut în grupul „neîndosariaţilor”, adică a persoanelor încarcerate fără documente. Mi-a mai spus şi că se obişnuise să răspundă la numele de Zisşi, că voia acasă, că aici era frig, că boleşte adesea, că a scris acasă, dar n-a primit nicio scrisoare, poate, pentru că îl mută mereu dintr-un loc în altul.

Berdi Zisşi învăţase să vorbească bine ruseşte, dar în aceşti trei ani nu se deprinsese să mănânce cu lingura. Apuca gamela cu ambele mâini, supa era doar călduţă, n-avea cum să-i frigă nici degetele, nici buzele... Berdi bea supa, iar ce rămânea pe fundul gamelei aduna cu degetele... Şi caşa o mânca tot ajutându-se cu degetele, după ce punea lingura de-o parte. Era distracţia întregului salon. După ce mesteca o bucăţică de pâine, Berdi o transforma într-un aluat, îl rostogolea prin cenuşa scoasă din sobă. Frământa bine aluatul, făcea din el o bilă pe care apoi o sugea. Era ca un fel de „haşiş”, de „marijuana”, de „opium”. Nimeni nu râdea de erzaţul acesta, fiecare încercase nu o dată să mărunţească frunze de mesteacăn sau rădăcină de coacăz şi să le fumeze în loc de mahorcă.

Berdi s-a mirat că am înţeles imediat fondul

problemei: greşeala unei dactilografe, care a numerotat porecla persoanei care se afla pe listă în poziţia 59, dezordinea şi confuzia care domneau în plecările din închisori a convoaielor pe vreme de război, frica slugarnică a de-alde Kurşakov şi Lazarev în faţa şefilor...

Dar exista un om viu: numărul 59. Ar fi putut el să spună că porecla „Berdi" îi aparţine? Ar fi putut, firește. Dar fiecare se distrează în felul lui. Oricine e mulţumit să vadă neliniște şi panică în rândul autorităţilor. Doar un „fraier" poate să îndrepte autorităţile pe drumul adevărului, nu un infractor. Iar numărul 59 era hoţ.

1959

Protezele

Izolatorul lagărului era vechi-străvechi. Aveai impresia că un pumn în peretele de lemn al carcerei îl dă jos, că izolatorul se face praf, că bârnele se rostogolesc care încotro. Dar izolatorul nu se prăbuşea şi şapte carcere îl serveau cu credinţă. Orice cuvânt rostit mai tare îl auzeau, firește, toţi vecinii. Însă toţi încarceraţii se temeau de pedepse. Gardianul de serviciu desena cu creta o cruce pe uşă şi în celula respectivă nu se mai aducea hrană caldă. Desena două cruci şi nu se mai dădea nici pâine. Era o carceră destinată delictelor din lagăr: toţi cei suspectaţi de ceva mai grav erau duşi la Direcţie.

Acum fuseseră brusc arestaţi pentru prima oară toţi şefii serviciilor din lagăr, şefii din rândul deţinuţilor. Era în pregătire un dosar voluminos, un proces în cadrul lagărului. La ordinul cuiva.

Şi iată că noi toţi, şase la număr, stăteam în picioare în coridorul îngust al izolatorului, înconjuraţi de soldaţii din escortă, simţind şi înţelegând un singur lucru: că eram din nou prinşi în dinţii aceleiaşi maşinării de acum câţiva ani, că vom afla motivul doar mâine, nu mai devreme...

Ne-au dezbrăcat până la lenjeria de corp şi ne-au băgat pe fiecare în câte o celulă separată. Magazionerul a notat lucrurile date la păstrare şi le-au îndesat în saci, au

prins de ei tăbliţe, au scris ce trebuia. Anchetatorul – îi ştiam numele, Pesniakevici – conducea „operaţia”.

Primul era în cârje. Se aşeză pe o bancă lângă lanternă, îşi puse cârjele pe jos şi începu să se dezbrace. Ieşi la iveală un corset de oţel.

— Să-l scot?

— Bineînţeles.

Omul începu să-şi dezlege sforile corsetului şi anchetatorul Pesniakevici se aplecă să-l ajute.

— Vrei să mă dai de gol, bătrâne prieten? întrebă omul, dând expresiei „a da de gol” sensul argotic, nejignitor, al blatarilor.

— Te-am recunoscut, Pleve.

Omul în corset era Pleve, care răspundea de croitoria lagărului. Era un post important, cu douăzeci de meşteri care munceau la comandă, chiar şi pentru civili, cu aprobarea conducerii.

Omul gol se răsuci pe bancă, iar corsetul de oţel îi căzu. Începu notarea obiectelor predate.

— Cum să numesc chestia asta? îl întrebă pe Pleve magazionerul izolatorului.

— Proteză de oţel, corset, răspunse omul gol.

Anchetatorul Pesniakevici se duse ceva mai încolo, iar eu l-am întrebat pe Pleve:

— Chiar îl cunoşti dinainte pe sticletele ăsta?

— Păi cum nu? răspunse Pleve cu asprime. Mama lui ţinea un bordel pe care îl frecventam. Încă de pe vremea lui Nicolae Sângerosul[266].

Din capătul coridorului apăru Pesniakevici cu patru soldaţi. Aceştia îl luară pe Pleve de picioare şi de mâini şi-l duseră în celulă. Zăvorul ţăcăni.

Următorul a fost Karavaev, şeful de la grajduri. Fost soldat al lui – Budionnîi[267], îşi pierduse mâna în timpul Războiului Civil. Karavaev bătu cu proteza de fier în masa

---

266 Este vorba despre ţarul Nicolae al II-lea (1868-1918), numit şi „Sângerosul“ pentru masacrul demonstranţilor din 9 ianuarie 1905 (Duminica sângeroasă).

267 Semion Mihailovici Budionnîi (1883-1973), comandant militar sovietic, a organizat unităţile Cavaleriei Roşii din regiunea Donului, cunoscută ca Armata I de cavalerie.

ofiţerului de serviciu.

— Sunteţi nişte javre.

— Ia-ţi fierul de aici. Dă încoace braţul.

Karavaev îşi flutură proteza detaşată, dar soldaţii se năpustiră pe cavalerist şi îl îmbrânciră în celulă. Înjurături ingenioase de mamă se auziră până la noi.

— Ascultă aici, Mână de fier, îi spuse şeful izolatorului, pentru gălăgie te lăsăm fără hrană caldă.

— Du-te la dracu' cu hrana ta caldă!

Şeful izolatorului scoase din buzunar o bucată de cretă şi însemnă uşa celulei lui Karavaev cu o cruce.

— Şi acum cine mai semnează că şi-a predat mâna?

— N-o să semneze nimeni. Bifează în dreptul numelui, ordonă Pesniakevici.

Îi venise rândul lui Jitkov, doctorul nostru. Un bătrân surd care îşi predă cornetul acustic. Următorul a fost colonelul Panin care răspundea de atelierul de tâmplărie. Un proiectil îi sfărâmase piciorul în Prusia Orientală în timpul războiului cu Germania. Era un tâmplar excelent şi odată îmi povestise că în familiile aristocrate copiii învăţau o meserie, o meserie manuală. Bătrânul Panin îşi desfăcu proteza şi se duse în celula lui sărind într-un picior.

N-am mai rămas decât doi: Şor, Grişa Şor, brigadierul-şef, şi cu mine.

— Ia te uită ce bine merg lucrurile, remarcă Grişa, cuprins de veselia nervoasă a deţinutului. Unul îşi dă braţul, altul – piciorul, iar eu îmi dau ochiul.

Şi Grişa îşi scoase cu abilitate ochiul stâng de porţelan şi mi-l arătă în palmă.

— Tu ai un ochi artificial? m-am mirat eu. Nu mi-am dat seama până acum.

— N-ai spirit de observaţie. Dar şi ochiul s-a potrivit bine, am avut noroc.

În timp ce era notat ochiul lui Grişa, şeful izolatorului se înveseli şi nu se putu abţine să nu chicotească.

— Deci unul îşi dă mâna, altul – piciorul, al treilea – urechea, al patrulea – spinarea, iar ăsta îşi lasă aici ochiul. Adunăm toate părţile corpului. Şi tu ce ne dai? mă întrebă cercetându-mă cu atenţie aşa gol cum eram. Tu ce ne dai? Ne dai sufletul?

— Nu, am răspuns. Sufletul nu vi-l dau.
1965

Alergând după fumul locomotivei

Da, acesta era visul meu: să aud şuierul locomotivei, să-i văd fumul alb aşternându-se pe taluzul terasamentului de cale ferată.

Aşteptam fumul alb, aşteptam o locomotivă vie.

Ne târam extenuaţi şi nu ne încumetam să ne dăm jos buşlaturile şi scurtele de blană; mai aveam doar cincisprezece kilometri până acasă, la barăci. Dar ne era frică să ne aruncăm hainele în drum, să le aruncăm în şanţ şi să o luăm la fugă, să mergem la pas, să ne târâm, să ne eliberăm de cumplita lor povară. Ne temeam să ne lepădăm buşlaturile; în câteva minute, noaptea de iarnă le-ar fi transformat într-un tufiş îngheţat de pin pitic, într-o piatră îngheţată. Noaptea nu le-am mai fi găsit niciodată, li s-ar fi pierdut urma în taigaua hibernală, la fel cum vara îţi pierdeai pufoaica printre tufele de pin, dacă n-o agăţai sus, în vârf, ca pe un jalon, un jalon al vieţii. Ştiam că fără buşlaturi şi fără scurtele îmblănite nu ne vom salva. Şi ne târam, tot mai vlăguiţi cu fiecare pas, încălzindu-ne cu propria sudoare şi simţind că, o clipă să ne fi oprit din mers, frigul de moarte ne-ar fi pătruns în trupul sleit de puteri, care îşi pierduse funcţia esenţială: să fie o sursă de căldură, acea căldură elementară, capabilă să nască dacă nu speranţă, măcar ură.

Ne târam cu toţii – liberi şi deţinuţi deopotrivă. Şoferului i se terminase benzina şi rămăsese să aştepte ajutoarele pe care urma să le chemăm noi. Rămăsese acolo, făcându-şi foc din singurele lemne uscate pe care le avea la îndemână: bornele kilometrice de pe marginea şoselei. Salvarea şoferului putea să însemne moartea altor camioane, căci acesta adunase toate bornele, le făcuse bucăţi şi le pusese pe focul care ardea cu flacără mică, dar salutară. Şoferul stătea aplecat deasupra flăcării şi mai arunca din când în când un băţ sau o aşchie în foc. Nu-i

trecea prin cap să se încălzească, să se mai dezmorţească. Nu dorea decât să-şi salveze viaţa... Dacă şi-ar fi părăsit camionul şi s-ar fi târât împreună cu noi prin pietrele reci şi ascuţite de pe drumul acela de munte, dacă şi-ar fi părăsit încărcătura, ar fi fost condamnat. Şoferul aştepta şi noi ne târam după ajutor.

Mă târam, încercând să evit orice gând de prisos – gândurile erau ca mişcările –, energia nu trebuia consumată pe nimic altceva decât ca să te agăţi cu unghiile, să avansezi, să-ţi târăşti propriul corp înainte pe acel drum nocturn de iarnă.

Şi cu toate acestea, pe gerul de minus cincizeci de grade, respiraţia noastră părea fumul unei locomotive. Zadele argintii din taiga aduceau cu rotocoalele de fum ţâşnind din coşul unei locomotive. Pâcla albă care acoperea cerul şi ne umplea noaptea părea şi ea tot fumul unei locomotive, fumul din visul meu de-a lungul anilor. Ce auzeam în această linişte albă nu era vâjâitul vântului, ci o frază muzicală venită din cer şi o voce omenească melodioasă, clară, ce răsuna în aerul glacial, chiar deasupra noastră. Fraza muzicală era o halucinaţie, un miraj sonor, avea în ea ceva din fumul de locomotivă care umplea defileul meu. Vocea umană nu era decât o prelungire, prelungirea logică a acelui miraj muzical de iarnă.

Dar am descoperit că nu doar eu auzeam acel glas. îl auzeau toţi cei care se târau alături de mine. Îngheţau de frig, aproape nu mai aveau forţă să înainteze. Vocea din cer avea ceva dincolo de speranţă, dincolo de înaintarea noastră de broaşte ţestoase spre viaţă. Glasul din cer repeta: „Transmitem un comunicat al agenţiei TASS. Cei cincisprezece medici... Acuzaţi ilegal, sunt complet nevinovaţi, declaraţiile lor au fost obţinute prin metode de anchetă inadmisibile şi strict interzise de legislaţia sovietică”.

Medicii au fost eliberaţi. Asta da noutate! Dar cum rămâne cu corespondenţa Lidiei Timaşuk[268] şi cu decorarea

268 Autorul se referă la procesul „halatelor albe“ început în ianuarie 1953 împotriva unor medici evrei, acuzaţi de asasinarea unor personalităţi. Lidia Timaşuk, ea însăşi medic, a demascat aşa-zisul complot.

ei? Dar cu ziarista Elena Kononenko, care ridicase în slăvi vigilenţa şi pe eroina acestei vigilenţe, vigilenţa întruchipată, personificată, o vigilenţă dată de exemplu unei lumi întregi?

Moartea lui Stalin nu produsese asupra noastră, oameni cu multă experienţă, impresia cuvenită.

Încă se mai auzea muzica divină, când ne-am reluat mersul din greu. Nimeni nu scosese un cuvânt – fiecare digera noutatea de unul singur.

Se vedeau de-acum licărind luminile aşezării. În întâmpinarea celor care soseau abia mişcându-şi picioarele ieşeau nevestele, subalternii şi superiorii. Mie nu mi-a ieşit nimeni înainte – a trebuit să mă târăsc singur până la baracă, până în cameră, până în pat, să fac focul şi să încălzesc soba metalică. După ce m-am dezmorţit, am băut apă fierbinte, încălzită într-o cană direct în sobă, pe lemnele care ardeau, m-am îndreptat de spate în faţa focului, simţind lumina caldă care îmi mângâia faţa – nu-mi degerase toată pielea de pe faţă, mai rămăseseră petice, bucăţele, părţi neatinse –, şi am luat o hotărâre.

A doua zi am făcut o cerere de eliberare din serviciu[269].

— Eliberarea e în mâna lui Dumnezeu, mi-a spus în zeflemea şeful raionului, a luat totuşi cererea şi a trimis-o cu următorul curier.

„Sunt în Kolîma de şaptesprezece ani. Vă rog să mă eliberaţi din serviciu. În calitate de fost deţinut, nu beneficiez de niciun drept de vechime în muncă şi nici de sporuri. Cheltuielile pe care statul le suportă cu eliberarea mea sunt aproape nesemnificative. Vă rog să-mi aprobaţi cererea”. Două săptămâni mai târziu am primit răspunsul: era un refuz fără nicio explicaţie. Am scris imediat o contestaţie procurorului, cerându-i să intervină etc.

Era esenţial ca atunci când se ivea o speranţă, oricât de mică ar fi fost, să înlături sau să sfărâmi toate cătuşele juridice, astfel încât formalităţile şi hârţoagele să nu fie o piedică. Corespondenţa mea era mai degrabă inutilă. Dar

269 La acea dată, Şalamov îşi ispăşise condamnarea şi muncea ca felcer, angajat liber. Nu putea însă părăsi postul fără o aprobare specială.

dacă deodată...

La club au dat jos portretele lui Beria, iar eu scriam cerere după cerere... Arestarea lui Beria nu-mi dădea mai multe speranţe. Evenimentele acelea se derulau cumva de sine şi eu nu percepeam cu claritate legătura lor secretă cu destinul meu. Nu la Beria îmi stătea mie gândul atunci.

Procurorul a răspuns după două săptămâni. Era un procuror care ocupase o funcţie înaltă în Direcţia vecină, dar fusese demis şi transferat în fundătura aceea. Soţia lui făcea comerţ cu maşini de cusut pe care le vindea de zece ori mai scump – apăruse până şi un articol pe tema aceasta. Procurorul încercase să se apere cu arma cea mai obişnuită: îl denunţase pe Azbukin, ordonanţa şefului Direcţiei, că face trafic cu mahorcă printre deţinuţi, cu zece ruble ţigara. Iar mahorca o primeşte în coletele trimise de pe Continent cu avionul, aproape în regim de curier diplomatic, la un tarif special pentru bagajele superiorilor, dacă nu chiar gratis. La şeful Direcţiei luau zilnic masa câte douăzeci de persoane, şi nici salariul polar, nici sporul de vechime n-ar fi putut să acopere cheltuielile cu vinurile şi cu fructele. Şeful Direcţiei era un familist tandru, tată a doi copii. Toate veniturile proveneau din vânzarea mahorcii: zece ruble o ţigară rulată manual. O *vosmuşka* cuprindea tutun cât să intre în opt cutii de chibrituri şi se puteau răsuci şaizeci de ţigări. Şase sute de ruble *vosmuşka* de cincizeci de grame. Merita osteneala.

Procurorul care apelase la această metodă de îmbogăţire a fost demis imediat şi mutat la noi, într-un colţ uitat de lume. Veghea la respectarea legii, răspundea fără întârziere la scrisori, animat de ura faţă de superiori, înverşunat în lupta cu autorităţile.

Am făcut o a doua cerere: „Dat fiind refuzul de eliberare din serviciu, anexez la cererea de faţă nota informativă a procurorului...”

Două săptămâni mai târziu am primit alt refuz. Fără nicio motivaţie. Ca şi cum aş fi cerut un paşaport, situaţie în care nu se explică motivul refuzului.

M-am adresat procurorului regional, al regiunii Magadan, şi mi s-a răspuns că am dreptul să fiu eliberat şi să părăsesc localitatea. Lupta forţelor superioare intrase

într-o fază nouă. Fiecare viraj lăsa urme sub forma a nenumărate ordine, clarificări şi aprobări. Se căuta cam la întâmplare o oarecare corelare a lor, cererile mele nimeriseră „la ţanew, cum ziceau blatarii. „Ţancul” timpului?

După alte două săptămâni am mai primit un refuz. Fără nicio motivaţie. Şi deşi i-am scris în repetate rânduri scrisori lacrimogene şefului meu, felcerul Ţapko, şeful Serviciului sanitar al Direcţiei, nici de la el n-a venit vreun răspuns.

De la sectorul meu până la Direcţie, unde se afla şi secţia medicală cea mai apropiată, erau trei sute de kilometri.

Mi-am dat seama că se impunea o întâlnire între patru ochi. Şi întâmplarea a făcut ca Ţapko să vină într-o zi împreună cu noul şef al lagărelor. Mi-a promis multe, câte şi mai câte, până şi eliberarea.

— Te rezolv la întoarcere. Dar mai rămâi iarna asta. Şi pleci la primăvară.

— Nu. Chiar dacă nu mi se aprobă demisia, tot plec din secţia dumneavoastră.

Ne-am despărţit. August devenea treptat septembrie. Peştii nu mai mergeau în susul pâraielor. Mie însă nu-mi ardea nici de vârşe, nici de exploziile în urma cărora peştele ieşea la suprafaţă, iar burţile albe ale gorbuşelor şi somonilor se legănau pe valurile râurilor ce le duceau spre limanuri, unde putrezeau şi se descompuneau.

Trebuia să se ivească o ocazie. Şi ocazia se ivi. Comandantul Direcţiei drumurilor în persoană, inginerul-colonel Kondakov, veni să inspecteze raionul nostru. îşi petrecu noaptea în izba comandantului raional. M-am grăbit într-acolo, temându-mă să nu se fi culcat, şi am bătut la uşă.

— Intră.

Kondakov stătea la masă, cu tunica descheiată, frecându-şi gâtul alb şi rotund pe care gulerul lăsase o urmă roşie de jur-împrejur.

— Sunt felcerul raionului. Permiteţi-mi să mă adresez dumneavoastră într-o chestiune personală.

— Nu discut cu nimeni în deplasare.

— Am prevăzut acest lucru, i-am răspuns cu răceală şi calm. V-am scris o cerere. Iată plicul: conţine tot ce am de spus. Vă rog să citiţi când veţi considera de cuviinţă.

Jenat, Kondakov renunţă să-şi mai facă de lucru cu gulerul tunicii. Era totuşi inginer, un om cu studii superioare, chiar dacă tehnice.

— Luaţi loc. Spuneţi-mi despre ce e vorba.

M-am aşezat şi i-am relatat toată povestea.

— Dacă lucrurile stau aşa cum spuneţi, vă promit că vă eliberez din funcţie imediat ce mă întorc la Direcţie. Peste vreo zece zile.

Şi Kondakov îşi notă numele meu într-un carneţel minuscul.

După zece zile am primit un telefon de la Direcţie. Erau nişte prieteni – dacă prieteni se puteau numi ce aveam eu acolo. Sau doar nişte curioşi, spectatori, nu actori, care, ore în şir, ani la rând, urmăresc în linişte cum peştele se zbate să iasă din vârşa găurită, cum vulpea îşi roade laba ca să scape din capcană. Ei urmăresc acest spectacol, fără să încerce să slăbească capcana şi să dea drumul vulpii. Urmăresc pur şi simplu lupta animalului şi a omului.

Am cerut să trimit o telegramă telefonică de la raion la Direcţie, pe cheltuiala mea. L-am implorat pe comandantul raionului să-mi dea voie... Dar niciun răspuns.

Începuse iarna kolâmiană. Gheaţa acoperise pâraiele şi doar ici-colo, pe la repezişuri, apa curgea, gonea, trăia, fumegând ca aburul locomotivei.

Trebuia să mă mişc repede, cât mai repede.

— Trimit un bolnav grav la Direcţie, i-am raportat comandantului.

Bolnavul avea o stomatită ulceroasă avansată pe un fond de malnutriţie şi avitaminoză, uşor de confundat cu difteria. Aveam dreptul să facem acest gen de transferuri, mai mult chiar, eram obligaţi. Ne-o cereau dispoziţiile, legea şi conştiinţa.

— Şi cine-l însoţeşte?

— Eu.

— Chiar tu?

— Da. Închidem punctul sanitar o săptămână.

Mai fuseseră asemenea cazuri, şi comandantul o ştia.

— O să fac inventarul. Pentru evitarea furturilor. Dulapul o să fie închis cu sigiliul ofiţerului politic.

— E în regulă.

Comandantul se linişti.

Am plecat cu camioane de ocazie. Eram îngheţaţi, la fiecare treizeci de kilometri ne opream să ne încălzim şi, după trei zile, înainte de lăsarea întunericului, am ajuns la Direcţie, prin pâcla alb-gălbuie care domnea ziua la Kolîma.

Prima persoană întâlnită a fost felcerul Ţapko, şeful Serviciului sanitar.

— Am adus un bolnav grav, i-am raportat eu, dar Ţapko nu se uita la bolnav, ci la valizele mele.

Aveam până şi geamantane – din placaj, confecţionate de mine, în care pusesem cărţi, costumul meu ieftin de bumbac, lenjerie, o pernă, o pătură... Ţapko pricepu totul.

— Fără comandant nu-ţi dau autorizaţia de plecare.

Ne-am dus la comandant. Acesta era un şefuleţ în comparaţie cu inginerul-colonel Kondakov. După tonul nesigur şi răspunsurile evazive, mi-am dat seama că veniseră noi dispoziţii, noi „clarificări”...

— Nu vrei să mai rămâi şi iarna asta?

Era sfârşitul lui octombrie. Iarna era în toi.

— Nu.

— Ei, asta e. Dacă nu vrea, nu-l reţineţi...

— Am înţeles, tovarăşe comandant!

Ţapko luă poziţia de drepţi în faţa comandantului, pocni din călcâie şi ieşirăm amândoi pe coridorul murdar.

— Deci aşa, zise el satisfăcut. Ai obţinut ce-ai vrut. Te eliberăm să te duci în cele patru zări. Să pleci pe Continent. În locul tău e numit felcerul Novikov. A venit de pe front, din război, ca şi mine. Te întorci cu el, dai totul în primire, cu toate formele în regulă, şi pe urmă vii să-ţi faci lichidarea.

— Adică să bat trei sute de kilometri înapoi? Şi să mă întorc iar aici? Păi o să pierd o lună pe drum. În niciun caz mai puţin.

— Mai mult nu pot să fac. Am făcut tot ce-a fost posibil.

Mi-am dat seama că şi discuţia cu comandantul fusese o păcăleală, pusă la cale dinainte.

În Kolîma n-ai cu cine să te sfătuieşti. Deţinutul şi fostul deţinut n-au prieteni. Primul care îţi dă un sfat va da fuga la şef să-i spună ce şi cum, să-şi toarne camaradul, să-şi dovedească vigilenţa.

Ţapko plecase de mult, iar eu stăteam pe jos în coridor şi fumam ţigară după ţigară.

— Dar ce hram o fi purtând Novikov ăsta? Felcer de pe front?

L-am găsit pe Novikov. Era un om buimăcit de contactul cu Kolîma. Singurătatea lui, luciditatea, privirea nesigură arătau că pentru Novikov Kolîma nu se dovedise nicidecum ceea ce sperase el când plecase să vâneze „ruble lungi”. Novikov era prea novice, prea marcat de experienţa frontului.

— Ascultă, i-am spus. Tu vii de pe front. Eu sunt aici de şaptesprezece ani. Am ispăşit două condamnări. Iar acum îmi dau drumul. O să-mi revăd familia. La punctul meu sanitar totul e în ordine. Uite-aici inventarul. Totul e sigilat. Semnează procesul-verbal de predare-primire pe încredere...

Novikov îl semnă, fără să ceară sfatul nimănui.

N-am mai trecut pe la Ţapko să-i raportez că am procesul-verbal semnat. M-am dus direct la contabilitate. Contabilul mi-a examinat actele: toate adeverinţele, toate hârţoagele.

— Bine, îmi zise el. Putem să-ţi facem lichidarea. Mai e de trecut un singur obstacol. Ieri am primit o telefonogramă de la Magadan cum că toate eliberările se suspendă până la primăvară, când reîncepe navigaţia.

— Da ce treabă am eu cu navigaţia? Doar plec cu avionul.

— E un ordin general, ştii şi tu cum e. Doar nu te-ai născut ieri.

Şedeam din nou pe jos, în coridor, fumând ţigară după ţigară. Pe lângă mine trecu Ţapko.

— Tot n-ai plecat?

— Nu, n-am plecat.

— Ei, atunci...

Ciudat lucru, dar dezamăgirea nu mă afecta prea tare. Eram obişnuit cu asemenea lovituri pe la spate. Acum însă n-ar fi trebuit să mi se întâmple nimic rău. Toată fiinţa mea, toată voinţa mea erau în mişcare, în tensiune, în luptă. Doar că îmi scăpase ceva. Soarta făcuse o greşeală în calculul ei rece, în jocul cu mine. Aici era greşeala! M-am dus la secretarul comandantului, al acestui inginer-colonel Kondakov, care era din nou plecat în deplasare.

— A venit ieri o telefonogramă prin care se suspendă eliberările?

— Da.

— Dar eu – îmi simţeam gâtul uscat, abia mai puteam să articulez cuvintele – am fost eliberat cu o lună în urmă. Conform ordinului 65. Telefonograma de ieri n-are de-a face cu mine. Am fost deja eliberat. De o lună. Sunt pe drum, în tranzit...

— Da, asta cam aşa e, consimţi locotenentul. Hai la contabil!

Contabilul era de acord cu noi, dar zise:

— Să aşteptăm până se întoarce Kondakov. Să hotărască el.

— Cum vrei, îi răspunse locotenentul. Dar nu te sfătuiesc. Ordinul l-a semnat chiar Kondakov. Cu mâna lui. Din proprie iniţiativă. O să te jupoaie de viu că nu i-ai executat ordinul.

— Bine, zise contabilul, privindu-mă chiorâş. Doar că – şi pocni din degete – drumul şi-l plăteşte singur.

Biletele de avion şi de tren până la Moscova costau trei mii cinci sute de ruble şi drumul ar fi trebuit să-l plătească Dalstroi, patronul meu în cei paisprezece ani de detenţie şi trei de libertate, adică nu de libertate, ci de angajat liber.

Dar după tonul contabilului-şef mi-am dat seama că în situaţia de faţă n-o să-mi facă nici cea mai mică concesie.

Pe libretul meu de fost *zek*, fără spor de vechime, se adunaseră şase mii de ruble în trei ani.

Iepurii pe care îi prinsesem, îi fiersesem, îi fripsesem şi îi mâncasem, peştii pescuiţi, fierţi, prăjiţi şi mâncaţi mă ajutaseră să strâng suma asta frumuşică.

Am achitat suma la casă, am primit un acreditiv de

trei mii, actele, un permis până la aeroportul Oimiakon, apoi m-am apucat să caut o maşină de ocazie. Am găsit-o repede. Două sute de kilometri, două sute de ruble. Mi-am vândut pătura şi perna – ce nevoie aveam de ele în avion? Cărţile de medicină le-am vândut aceluiaşi Ţapko, la preţul oficial. Cu siguranţă Ţapko o să revândă manualele şi tratatele de zece ori mai scump. Dar nu mai aveam timp să mă gândesc şi la asta.

Mai rău era altceva. îmi pierdusem talismanul: un cuţitaş pe care mi-l făcusem singur şi-l purtam cu mine de ani buni. Dormisem pe nişte saci cu făină şi probabil că îmi căzuse din buzunar. Ca să-l găsesc, ar fi trebuit descărcat camionul.

Dis-de-dimineaţă am sosit la Oimiakon; aici lucrasem cu un an în urmă, la Tomtor, în dragul meu oficiu poştal, unde expediasem şi primisem atâtea scrisori. M-am dat jos lângă hotelul aeroportului.

— Auzi, îmi zise şoferul camionului. N-ai pierdut nimic?

— Ba da. Un cuţitaş printre sacii cu făină.

— Uite-l. A căzut când am deschis oblonul remorcii. Frumos pumnal.

— Păstrează-l. Ca amintire. Eu nu mai am nevoie de talisman.

Dar bucuria mea era prematură. Aeroportul din Oimiakon nu avea curse regulate şi încă din toamnă se adunase o grămadă de pasageri, cât să umpli câteva zeci de maşini. Se făceau liste de câte paisprezece persoane, care erau strigate zilnic. O viaţă în tranzit.

— Când a plecat ultimul avion?

— Acum o săptămână.

Înseamnă că eram nevoit să aştept până la primăvară. Nu făcusem bine că-i dăruisem talismanul şoferului.

M-am dus să-l văd pe şeful de şantier din lagărul unde lucrasem ca felcer cu un an în urmă.

— Vrei să ajungi pe Continent?

— Da. Ajută-mă să plec.

— Mâine mergem împreună la Veltman.

— Tot căpitanul Veltman e comandantul aeroportului?

— Da. Doar că nu mai e căpitan. Acum e maior. A mai primit recent câteva galoane.

A doua zi de dimineaţă am intrat amândoi în cabinetul lui Veltman; ne-am salutat.

— Ştiţi, băiatul nostru pleacă.

— Şi de ce n-a venit singur? Mă cunoaşte la fel de bine ca tine.

— Voiam doar să-i dau curaj, tovarăşe maior.

— Bine. Unde-ţi sunt lucrurile?

— Am totul cu mine, i-am răspuns arătând spre valijoara de placaj.

— Excelent. Du-te la hotel şi aşteaptă.

— Dar eu...

— Gura! Faci ce ţi se ordonă. Iar tu, ca şef de şantier, trimiţi mâine un tractor să niveleze pista. Că fără tractor...

— Aşa am să fac, să trăiţi, zise Suprun zâmbind.

Mi-am luat rămas-bun de la Veltman şi de la şeful de şantier şi am intrat în coridorul hotelului. Păşind peste picioare şi trupuri, am găsit un loc liber lângă fereastră. Ce-i drept, era mai frig acolo, dar după câteva avioane, după câteva cozi, o să mă mut mai spre sobă, o să ajung chiar lângă ea.

După vreo oră, toţi cei culcaţi pe podea săriră în picioare, ciulind urechea spre cer, de unde se auzea un huruit.

— Un avion!

— Un Douglas de marfă!

— Nu-i de marfă, e de pasageri.

Pe coridor se agita ofiţerul de serviciu al aeroportului, cu o căciulă cu clape şi cocardă pe cap, ţinând în mână o listă: era aceeaşi listă de paisprezece persoane, pe care toată lumea de aici o învăţase pe dinafară de mai bine de o lună.

— Toţi cei pe care-i voi striga să-şi cumpere cât mai repede bilete. Pilotul termină de mâncat şi decolează.

— Semionov!

— Prezent!

— Galitki!

— Prezent!

— Dar eu de ce-am fost tăiat de pe listă? urlă furios al

paisprezecelea. De trei luni stau la coadă.

— Ce mă întrebaţi pe mine? Comandantul aeroportului v-a tăiat. Veltman, cu mâna lui. În ultima clipă. O să plecaţi cu avionul următor. Sunteţi mulţumit? Şi dacă aveţi chef de scandal, biroul lui Veltman e acolo. îl găsiţi înăuntru. O să vă explice el.

Însă cel de-al paisprezecelea pasager nu se duse să ceară explicaţii. Cine ştie ce se mai putea întâmpla? Poate că lui Veltman n-o să-i placă mutra lui. Şi atunci nici că mai apucă avionul următor, o să-l taie definitiv de pe listă. Au mai fost cazuri.

— Şi pe cine a băgat în locul meu?

— Nu e prea clar ce scrie.

Ofiţerul de serviciu cu cocardă cercetă cu atenţie numele proaspăt introdus în listă şi până la urmă mă strigă pe mine.

— Eu sunt.

— La casă, repede!

Doar n-o să fac pe generosul, îmi spuneam. N-o să refuz. Plec. Plec orice-ar fi. Am în spate şaptesprezece ani de Kolîma.

M-am repezit la ultimul casier, căutând prin buzunare actele nepregătite şi banii mototoliţi, scăpând lucrurile pe jos.

— Fugi repede, îmi spuse casierul. Pilotul vostru şi-a luat prânzul, iar prognoza nu e bună. Ca să puteţi ajunge la Iakutsk, nu trebuie să vă prindă vremea proastă.

Ascultam cu respiraţia tăiată aceste cuvinte nepământeşti.

În timpul escalei, pilotul trăsese avionul mai aproape de uşa cantinei. îmbarcarea se încheiase de mult. Fugeam spre avion, cu valijoara mea de placaj în mână. Nu-mi pusesem mănuşile şi alergam gâfâind, ţinând strâns între degetele îngheţate biletul de avion acoperit de promoroacă.

Funcţionarul de serviciu al aeroportului îmi verifică biletul şi mă băgă în avion prin trapa de acces. Pilotul o închise şi trecu în cabină.

— Decolăm!

Am ajuns la locul meu, la scaunul tapiţat, incapabil să

mă gândesc la ceva, incapabil să înţeleg ceva.

Inima îmi bătea puternic şi a continuat să bată toate cele şapte ceasuri, până ce s-a văzut că avionul aterizează brusc. Eram la Iakutsk.

Pe aeroportul din Iakutsk am adormit îmbrăţişat cu noul meu tovarăş, vecinul din avion. Trebuia să calculez ruta cea mai ieftină până la Moscova; deşi documentele mele de călătorie erau valabile doar până la Djambul, era greu de crezut că legile din Kolîma erau în vigoare şi pe Pământul cel Mare. Cine ştie, voi putea să mă stabilesc şi să-mi găsesc ceva de lucru şi în altă parte decât la Djambul. Dar o să mai am timp să mă gândesc la asta.

Până una alta, cel mai ieftin era să iau avionul până la Irkutsk, iar de acolo – trenul până la Moscova. Cinci zile de călătorie. Sau până la Novosibirsk şi de acolo tot cu trenul până la Moscova. Depinde ce avion pleacă mai repede... Mi-am cumpărat bilet până la Irkutsk.

Mai rămăseseră câteva ore până la plecare şi în acest răstimp m-am plimbat prin Iakutsk, contemplând Lena îngheţată şi oraşul tăcut, cu casele lui fără etaj, semănând cu un sat mare. Nu, Iakutsk nu era încă un oraş, nu era Pământul cel Mare. îi lipsea fumul de locomotivă.

1964

Trenul

În gara din Irkutsk m-am întins pe jos, sub lumina clară şi intensă a unui bec electric. Cum, necum, aveam toţi banii cusuţi în brâu. Era un brâu de pânză pe care mi-l făcuseră la atelier cu doi ani în urmă şi iată că venise în sfârşit ziua să-şi facă datoria. Păşind cu grijă peste picioare, croindu-şi drum printre trupuri murdare, urât mirositoare şi zdrenţăroase, prin gară umblau un miliţian şi – mai mult chiar – o patrulă de militari cu banderole roşii pe mâneci şi pistoale automate. Fără îndoială, miliţianul n-ar fi putut să facă singur faţă borfaşilor adunaţi acolo, fapt constatat probabil cu mult înainte de apariţia mea în gară. Nu mă temeam că o să-mi fure banii. De mult nu mă mai temeam

de nimic, dar pur şi simplu era mai bine cu bani decât fără. Lumina îmi intra drept în ochi, dar ea îmi mai intrase de mii de ori în ochi, şi mă învăţasem să dorm excelent cu lumina aprinsă. Mi-am ridicat gulerul buşlatului, denumit palton scurt în documentele oficiale, mi-am îndesat mai adânc mâinile în mâneci, mi-am tras un pic în jos pâslarii cât să-mi eliberez degetele din strânsoare şi am adormit. Nu mă deranja curentul. Totul îmi părea familiar: sirenele locomotivelor, vagoanele în mişcare, gara, miliţianul, piaţa de lângă gară – era ca şi cum visasem ani la rând acelaşi vis din care mă trezisem abia atunci. Brusc m-am speriat şi o sudoare rece mi-a cuprins tot trupul. M-a înspăimântat această forţă teribilă a omului, dorinţa şi capacitatea lui de a uita. Mi-am dat seama că eram gata să uit totul, să şterg douăzeci de ani din viaţa mea. Şi ce ani! Dar când mi-am dat seama de acest lucru, m-am învins pe mine însumi. Ştiam că nu voi permite memoriei mele să uite nimic din ce văzusem. Atunci m-am calmat şi am adormit.

M-am trezit, mi-am întors obielele pe partea uscată, m-am spălat cu zăpadă – stropi negri zburau în toate direcţiile – şi am plecat spre oraş. Era primul oraş adevărat după optsprezece ani. Iakutsk era un sat mare. Râul Lena se îndepărtase mult de oraş, dar locuitorii se temeau să nu se întoarcă, să nu iasă din matcă, albia ei nisipoasă era acum un câmp pustiu în care stăpân era doar viscolul, în schimb, aici la Irkutsk, erau case mari, oameni forfotind şi magazine.

Mi-am cumpărat lenjerie din tricot. Nu mai purtasem aşa ceva de optsprezece ani. îmi făcea o plăcere nespusă să stau la coadă, să plătesc şi să întind bonul. „Ce măsură?” Uitasem ce măsură port. „Cea mai mare”. Vânzătoarea a clătinat din cap dezaprobator. „Cincizeci şi cinci?” „Da, asta”. Femeia mi-a împachetat lenjeria pe care nici n-am avut ocazia s-o port, căci eu purtam 51, lucru pe care l-am aflat abia la Moscova. Vânzătoarele erau toate îmbrăcate în rochiţe albastre identice. Mi-am mai cumpărat un pămătuf şi un briceag. Aceste minunăţii erau incredibil de ieftine. În Nord, asemenea obiecte – pămătufuri şi bricege – erau lucrate manual.

Am intrat într-o librărie. La raionul de anticariat se

găsea de vânzare *Istoria rusă* a lui Soloviov: toate volumele cu 850 de ruble.

Nu, până ajung la Moscova nu voi cumpăra cărţi. Dar să ţii în mână o carte, să zăboveşti lângă tejgheaua unei librării era ca şi cum ai mânca un borş bun cu carne... Ca un pahar cu apă proaspătă.

În Irkutsk drumurile noastre s-au despărţit. Cu o zi în urmă, la Iakutsk, încă mai umblam prin oraş împreună, tot împreună cumpăraserăm biletele de avion. La coadă stătuserăm la fel, câteşipatru: nici unuia dintre noi nu-i trecea prin cap să încredinţeze banii altcuiva. În lumea noastră nu se obişnuia aşa ceva. Am ajuns la pod şi am privit în jos, spre Angara tumultuoasă, verde şi străvezie până la fund, Angara cea puternică şi pură. Când am atins cu mâna îngheţată balustrada cenuşie şi rece, respirând mirosul de benzină şi praful hibernal al oraşului, privind trecătorii grăbiţi, am înţeles în ce măsură sunt un om al oraşului. Mi-am dat seama că lucrul cel mai de preţ, cel mai important pentru un om e perioada când se naşte sentimentul de patrie, înainte să apară familia şi dragostea. E timpul copilăriei şi al adolescenţei. Şi mi s-a strâns inima. Am trimis un salut Irkutskului din tot sufletul. Irkutskul era Vologda[270] mea, Moscova mea.

Când mă apropiam de gară, am simţit o bătaie pe umăr.

— Cineva vrea să vorbească cu tine, mi-a spus un băiat albinos, în pufoaică, şi m-a condus într-un loc întunecos.

Din întuneric a apărut îndată un bărbat scund care mă privea cu atenţie.

După privire, mi-am dat seama cu cine aveam de-a face. Cunoşteam atât de bine uitătura aceea insolentă şi laşă, slugarnică şi plină de ură. În întuneric se mai întrezăreau nişte mutre pe care nu trebuia să le cunosc – aveau să-şi facă apariţia la momentul potrivit –, înarmate cu cuţite, piroane şi dornuri. Deocamdată, înaintea mea nu era decât una dintre ele, cu pielea palidă şi pământie, cu pleoapele umflate şi buze mici, parcă lipite pe bărbia rasă şi

270 Oraşul în care s-a născut Varlam Şalamov.

teşită.

— Cine eşti tu? întrebă, întinzând o mână murdară, cu unghii lungi.

Trebuia să răspund. Aici nicio patrulă, niciun miliţian nu puteau să-mi vină în ajutor.

— Tu vii din Kolîma!

— Da, din Kolîma.

— Unde-ai lucrat acolo?

— Am fost felcer la convoaie.

— Felcer zici? Doctoraş? înseamnă că ai supt sângele fraţilor noştri. Avem de discutat cu tine.

Strângeam cu mâna băgată în buzunar briceagul pe care tocmai îl cumpărasem şi tăceam. Puteam conta numai pe o întâmplare, pe o întâmplare oarecare. Răbdarea şi întâmplarea: iată ce ne salvase şi ne salva. Şi întâmplarea veni. Iată cei doi piloni pe care se sprijină universul deţinuţilor.

Întunericul se dădu la o parte.

— Eu îl cunosc pe-ăsta.

În lumină îşi făcu apariţia o faţă nouă, cu totul necunoscută. Aveam o memorie excelentă a Figurilor. Dar pe omul acela nu-l văzusem în viaţa mea.

— Îl cunoşti?

Degetul cu unghie lungă trasă un semicerc.

— Da, a lucrat la Kolîma, răspunse necunoscutul. Cică era om de treabă. îi ajuta pe ai noştri. Ziceau de bine.

Degetul cu unghia dispăru.

— Bine, cară-te, spuse mânios hoţul. Mai vedem noi.

Din fericire, nu mai trebuia să-mi petrec noaptea în gară. Trenul de Moscova pleca în seara aceea.

Dimineaţa începuse cu lumina apăsătoare a becurilor electrice, care nu voiau să se stingă nicicum. Prin uşile care se trânteau fără încetare, se zărea ziua rece şi senină din Irkutsk. Puhoaie de oameni blocau pasajele de trecere, ocupau fiecare centimetru pătrat al pardoselii de ciment, al băncii soioase, dacă cineva se ridica, se mişca sau pleca. Coada interminabilă de la casă, apoi biletul de Moscova, după care mai văd eu... Nu până la Djambul, cum scria în acte. Dar cine mai avea nevoie de documentele din Kolîma în viermuiala aceea de oameni, în acel du-te-vino continuu?

în sfârşit, mi-a venit şi mie rândul la casă: gesturi spasmodice ca să-mi scot banii, să vâr prin ghişeu un teanc de bancnote lucioase, unde aveau să dispară inevitabil, cum dispăruse toată viaţa mea de până în clipa aceea. Dar miracolul continua, şi ghişeul a azvârlit un obiect tare, scorţos şi subţirel, ca o feliuţă de fericire: biletul de Moscova. Casieriţa striga ceva de genul că e un tren mixt, că tichetul de loc e într-un vagon-cuşetă, că n-are locuri la trenul bun decât pentru mâine sau poimâine. Dar eu n-am înţeles decât „mâine” şi „azi”. Azi, azi. Şi, ţinând biletul strâns, încercând să-i pipăi toate marginile cu pielea palmei mele insensibile şi degerate, mi-am croit drum prin mulţime în căutarea unui loc liber. Venisem cu avionul, nu aveam prea multe lucruri, în afara cufăraşului de placaj. Venisem din Nordul îndepărtat, nu aveam prea multe lucruri, doar o valijoară de placaj pe care încercasem să o vând fără succes la Adâgalah ca să strâng bani pentru biletul de Moscova. Nu-mi plătiseră drumul, dar n-avea importanţă. Lucrul cel mai important era cartonaşul acela tare: biletul de tren.

După ce mi-am tras sufletul într-un colţ al gării – locul meu de sub becul strălucitor fusese, bineînţeles, ocupat –, am mai dat o raită prin oraş şi m-am întors la gară.

Pasagerii începuseră să urce în tren. Pe rambleu era garat un tren ca de jucărie, incredibil de mic; erau practic câteva cutii murdare de carton, aşezate una lângă alta, printre alte sute de cutii, unde locuiau cantonierii sau muncitorii de la întreţinere şi între care erau întinse rufe îngheţate pocnind în bătaia vântului.

Trenul meu nu se deosebea prin nimic de aceste garnituri de tren transformate în cămine.

Nu semăna cu un tren care urma să plece la Moscova la o anumită oră, ci cu un cămin. Şi dintr-unul, şi dintr-altul cobora lume pe scările vagoanelor, şi aici, şi acolo zburau prin aer obiecte fel de fel, pe deasupra capetelor oamenilor aflaţi în mişcare. Mi-am dat seama că trenului îi lipsea esenţialul, îi lipsea viaţa, promisiunea mişcării: îi lipsea locomotiva. Într-adevăr, niciunul dintre vagoanele-cămin nu avea locomotivă. Garnitura mea semăna cu un cămin. Şi nu-mi venea să cred că aceste vagoane puteau să mă ducă

la Moscova, dar îmbarcarea începuse.

La urcarea în vagon se dădea o bătălie, o bătălie cumplită. De parcă am fi terminat munca cu două ore mai devreme şi ne grăbeam cu toţii să ajungem acasă, în baracă, lângă soba caldă, îmbulzindu-ne la uşă.

Ce să fi făcut conductorii?... Fiecare pasager îşi căuta singur locul, punea stăpânire pe el şi nu se mai dădea la o parte. Cuşeta mea, cea din mijloc, era, bineînţeles, ocupată de un locotenent beat care nu se mai oprea din râgâit. L-am tras jos, pe podea, şi i-am arătat biletul.

— Şi eu am bilet tot aici, îmi explică el paşnic, după care sughiţă, se lăsă pe podea şi adormi pe loc.

În vagon se înghesuia din ce în ce mai multă lume. Baloturi şi geamantane uriaşe de tot felul erau ridicate şi dispăreau undeva sus. În aer plutea o duhoare grea de cojoc de oaie şi transpiraţie umană, de murdărie şi fenol.

„Ca în lagărul de tranzit, ca în lagărul de tranzit”, repetam eu în timp ce stăteam întins pe spate, vârât în spaţiul îngust dintre cuşeta din mijloc şi cea de deasupra. De jos se căţăra încet pe lângă mine locotenentul descheiat la guler, cu faţa roşie şi obosită. Se agăţă de ceva de sus, se propti în braţe şi se făcu nevăzut...

În hărmălaia şi agitaţia care domneau în vagonul aidoma unui lagăr de tranzit, n-am auzit ce era mai important, ce îmi doream şi trebuia să aud, lucrul la care visasem şaptesprezece ani şi devenise pentru mine simbolul Continentului, simbolul vieţii, al Pământului cel Mare. N-am auzit şuieratul locomotivei. îmi ieşise cu totul din minte cât mă luptasem pentru un loc în vagon. N-am auzit şuieratul. Dar vagoanele se smuciră din loc şi începură să se hurducăie, iar trenul nostru, lagărul nostru de tranzit, se puse în mişcare. Parcă mă fura somnul şi baraca plutea înaintea ochilor.

Mi-am impus să cred cu tot dinadinsul că merg cu trenul spre Moscova.

La trecerea peste un macaz, chiar lângă Irkutsk, vagonul se zdruncină puternic, şi de sus apăru atârnând capul locotenentului care, de altfel, se ţinea bine de cuşeta de sus unde dormea. Locotenentul râgâi, împroşcând cu vomă atât locul pe care şedeam eu, cât şi cuşeta vecinului

meu. Şuvoiul de vomă era de neoprit. Vecinul meu îşi scoase paltonul – nu era pufoaică, nici buşlat, ci un palton ca la Moscova, cu guler de blană – şi, înjurând fără reţinere, se apucă să-l cureţe.

Acesta avea nenumărate coşuri împletite, unele îmbrăcate cu rogojină, altele simple. Din când în când, din capătul vagonului apăreau femei îmbrobodite cu baticuri de ţărănci, îmbrăcate cu scurte de blană, care cărau pe umeri coşuri asemănătoare. Femeile strigau ceva vecinului meu, iar el le făcea cu mâna în semn de salut.

— E cumnată-mea! Se duce la neamuri, la Taşkent, mă lămuri el, deşi eu nu-i cerusem vreo explicaţie.

Vecinul meu deschidea bucuros coşul împletit de lângă el şi îl lăsa la vedere. Nu avea în el decât un costum jerpelit şi câteva lucruşoare. Avea, în schimb, multe fotografii – de familie şi de grup – în paspartuuri uriaşe, dintre care unele erau chiar dagherotipuri. Bărbatul alegea dintre ele câte o fotografie mai mare şi explica bucuros şi cu lux de amănunte pe cine reprezintă, cine murise în război, cine fusese decorat şi cine urma studii de inginerie. „Şi ăsta-s eu”, ne atrăgea el neapărat atenţia, împungând cu degetul în mijloc, iar toţi cei cărora le arăta aceste fotografii dădeau din cap docil, politicos şi cu simpatie.

În a treia zi de trai în comun în vagonul care se hurducăia, vecinul meu, care îşi făcuse despre mine o idee completă, clară şi, fără îndoială, corectă, deşi eu nu povestisem nimic, îmi spuse dintr-o suflare, într-un moment în care atenţia celorlalţi era îndreptată în altă parte:

— Eu schimb trenul la Moscova. Mă ajutaţi să trec la control un coş? Fără să-l cântărească?

— Dar eu sunt aşteptat la gară.

— A, da. Am uitat că sunteţi aşteptat.

— Dar ce ai în coşuri?

— Ce? Seminţe. Şi de la Moscova aducem galoşi...

N-am coborât în nicio gară. Mâncare aveam. Mă temeam că trenul va pleca fără mine, că se va întâmpla ceva rău: fericirea nu putea să ţină la nesfârşit.

Vizavi, pe cuşeta din mijloc, stătea culcat un individ veşnic beat, îmbrăcat în şubă, fără căciulă şi mănuşi. Nişte prieteni, şi ei beţi, îl urcaseră în tren şi dăduseră biletul

conductoarei. O zi şi o noapte a mers aşa, după care a coborât într-o gară, a dispărut undeva şi s-a întors cu o sticlă de vin negru pe care a golit-o bând direct din ea şi a aruncat-o pe podea. Conductoarea a prins-o aproape din zbor şi a dus-o în culcuşul ei plin cu pături, pe care nimeni din vagonul acela mixt nu le ceruse, şi de cearşafuri de care nimeni n-avea nevoie, în spatele barierei de pături, tot în compartimentul rezervat conductorilor, pe a treia cuşetă, de sus, se instalase o prostituată venită din Kolîma; sau poate că nu era prostituată, ci o femeie pe care Kolîma o transformase în prostituată... Stătuse o vreme aproape de mine, pe locul de jos, şi lumina şovăitoare a lămpii terne a vagonului cădea din când în când pe chipul ei permanent istovit, pe buzele vopsite cu orice altceva, numai cu ruj nu. Apoi cineva s-a apropiat de ea, i-a spus ceva, şi femeia a dispărut în compartimentul conductorilor. „Cincizeci de ruble”, mi-a spus locotenentul, care se trezise între timp. S-a dovedit a fi un tânăr foarte amabil.

Am jucat cu el un joc extrem de interesant. Când în vagon apărea un pasager nou, fiecare încerca să-i ghicească profesia, vârsta şi ocupaţia. Făceam schimb de păreri, apoi el se aşeza lângă pasagerul respectiv, intra în vorbă cu el şi venea cu răspunsul.

Astfel, am presupus că doamna cu buzele vopsite, dar fără urmă de lac pe unghii, e cadru medical, dar haina de leopard pe care o purta – fără îndoială, o imitaţie – sugera că purtătoarea trebuie să fie mai degrabă asistentă sau felceriţă, nicidecum doctoriţă. O doctoriţă n-ar fi purtat o blană artificială. De nailon şi de fibre sintetice încă nu se auzise. Concluzia noastră s-a adeverit.

Din când în când pe lângă compartimentul nostru trecea în fugă un copil de doi ani, cu picioarele strâmbe şi cu ochii albaştri, murdar şi îmbrăcat în zdrenţe. Obrajii palizi erau acoperiţi de o eczemă. După un minut-două, venea după el tânărul său tată, călcând cu pas sigur şi hotărât. Era îmbrăcat în pufoaică şi avea degete grele, puternice şi înnegrite de muncitor. îl prindea pe copil. Micuţul râdea, îi surâdea tatălui său care, la rându-i, îi zâmbea copilului, apoi, bucuros din cale-afară, îl ducea înapoi, într-un compartiment din vagonul nostru. Le-am

aflat povestea. O poveste clasică din Kolîma. Tatăl, un *bâtovik* oarecare, abia se eliberase din detenţie şi se întorcea pe Continent. Mama copilului refuzase să-l însoţească, şi tatăl plecase cu fiul său, ferm în hotărârea de a-l smulge pe copil, poate şi pe sine, din îmbrăţişarea sălbatică a Kolîmei. De ce nu venise şi mama? Poate că şi aceasta era o poveste obişnuită. Găsise pe altul şi începuse să-i placă viaţa liberă din Kolîma. Sau era angajată civil după eliberare şi nu voia să ajungă pe Continent în situaţia unui om de categoria a doua... Sau poate că tinereţea ei se ofilise. Sau iubirea, iubirea ei din Kolîma se stinsese, ce mai contează? Sau poate că era ceva mai rău. O fi ispăşit o condamnare în temeiul articolului 58 – cel mai „comun” – şi ştia ce pericol înseamnă întoarcerea pe Pământul cel Mare. O nouă condamnare, alte suferinţe. Nici în Kolîma nu avea vreo garanţie că nu va mai primi o condamnare, dar acolo măcar nu va fi hăituită, aşa cum se întâmpla cu toţi cei de pe Continent.

N-am aflat nimic şi nici nu voiam să aflu. Mărinimie, onestitate şi dragoste paternă ale unui om care, pare-se, îşi văzuse prea puţin copilul aflat în vreo creşă sau în vreun cămin.

Gesturi neîndemânatice de tată care încheie pantalonaşii copilului, cu nasturi uriaşi multicolori, cusuţi de nişte mâini grosolane, nepricepute, dar bune. Fericirea tatălui şi fericirea copilului. Băieţelul acela de doi ani nu cunoştea cuvântul „mamă”. Striga: „tată, tată!”. Se jucau împreună, copilul şi lăcătuşul cel oacheş, găsindu-şi cu greu loc printre beţivi şi cartofori, printre baloturile şi coşurile speculanţilor. Aceşti doi oameni din vagonul nostru erau, fireşte, fericiţi.

Pasagerului care dormea de două zile şi două nopţi, de când plecaserăm din Irkutsk, şi se trezea doar ca să mai dea pe gât o sticlă de vodcă, de coniac sau de lichior nu i-a mai fost dat să doarmă. Trenul se smuci şi pasagerul adormit se prăbuşi pe podea, unde se puse pe gemut. Cadrul medical chemat în ajutor de conductori constată că are fractură de umăr. îl puseră pe o targă şi el dispăru din viaţa mea.

Deodată, în vagon apăru salvatorul meu, deşi era

prea mult să-l numesc aşa, căci nu se ajunsese la nimic grav, nu fusese vărsare de sânge. Cunoscutul meu şedea pe banchetă, fără să mă recunoască sau parcă fără să-şi dorească să o facă. Am schimbat totuşi o privire şi m-am apropiat de el. „Aş vrea să ajung măcar până acasă, să-i văd pe ai mei”, au fost ultimele cuvinte ale blatarului, auzite de mine.

Asta a fost tot: lumina puternică a becului din gara din Irkutsk, speculantul care căra cu el fotografiile altora drept camuflaj, voma care a erupt pe locul meu din gâtlejul tânărului locotenent, prostituata jalnică de pe cuşeta de sus a compartimentului conductorilor şi copilul murdar, de doi ani, care striga fericit: „tată! tată!”. Asta e tot ce mi s-a întipărit în memorie ca prime momente de fericire, de neîntreruptă fericire a libertăţii.

Gara Iaroslavl. Zgomotul, tălăzuirea citadină a Moscovei, oraşul cel mai drag mie dintre toate oraşele lumii. Vagonul se opri. Chipul scump al soţiei mele, care venise să mă întâmpine, aşa cum o făcea şi odinioară, când mă întorceam din nenumăratele mele călătorii. De data aceasta plecarea mea în delegaţie fusese lungă – durase aproape şaptesprezece ani. Dar faptul cel mai important era că nu mă întorceam dintr-o delegaţie. Mă întorceam din infern.

1964